

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK

A

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

SZINNYEI JÓZSEF.

Ára 3 K

BUDAPEST.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA.

1913.

TARTALOM.

	Lap
SZINNYEI JÓZSEF: A magyar magánhangzók történetéhez (I.)... ---	1
PAASONEN HENRIK: A magyar nyelv régi török jövevényszavai... ---	36
RAMSTEDT G. J.: Egy állítólagos mongol-török hangtörvény... ---	69
NÉMETH GYULA: A török-mongol <i>a</i> -féle hangok fejlődése a csuvasban	75
FOKOS DÁVID: Zürjén népköltészeti mutatványok (III.)... ---	86
PÁNTY VUKOSZAVA: Néhány <i>sz</i> hanggal bővülő <i>v</i> -tő kódexekben	174

Ismertetések és bírálatok.

Földi János magyar grammatikája. Ism. RUBINYI MÓZES... ---	220
--	-----

Kisebb közlemények.

SZINNYEI JÓZSEF: A magyar határozó igenevek képzői ---	222
HÖRGER ANTAL: Szláv <i>o</i> > magyar <i>a</i> ---	224
BEKE ÖDÖN: Az ---	227
Irodalom ---	35, 228

Folyóiratunk évenként háromszor vagy négyszer jelenik meg. Egy-egy kötet legalább harmincz ívből áll, s az ára 6 korona. Az előfizetés a Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadóhivatalához czímezendő.

A szerkesztő lakása: II., Bimbó-utca 24.

A magyar magánhangzók történetéhez.

(Még egyszer az Árpádok korabeli rövid magánhangzók kérdéséről.)

— Első közlemény. —

Két ízben szólaltattuk meg a régi elfakult pergamenek néma betűit. Először SIMONYI ZSIGMOND 1879 ben, másodszer e sorok írója 1895-ben. SIMONYI «A régi nyelvmélekek olvasásáról» című értekezésében (Nyr. VIII. 481) azt mondta ki: «Az árpád-kori nyelvmélekeknek pontos megfigyelése és összevetése arra a meggyőződésre juttat bennünket, hogy majdnem általános volt a rövid magánhangzóknek a mainál egy fokkal zártabb kiejtése». Tíz évvel utóbb pedig «A magyar nyelv» című munkájának első kiadásában (I. 152) azt mondta: «... a XI. s XII. században, s nagyrészt még a XIII.-ban is, a rövid magánhangzók kiejtése a mainál zártabb volt. Jelesen azt látjuk, hogy a mai *a* ebben a korban *o* volt, az *o* *u* volt, az *ë* *i* volt». Ennek ellenében én «Hogy hangzott a magyar nyelv az Árpádok korában?» című értekezésemben azt iparkodtam bizonyítani, hogy «a magyar hangtannak azon sarkalatos tétele, a mely szerint az Árpádok korában a rövid magánhangzók kiejtése a mainál egy fokkal zártabb volt, teljesen tarthatatlan» (Nyr. XXIV. 205).

SIMONYI elmélete*) ellen a fönnemlített időpontig a nyil-

*) Voltaképpen RIEDL SZENDE volt az első, a ki az $o > a$, $u > o$, $ü > ö$ és $i > ë$ hangfejlődést tanította s a rokon nyelvek adataival meg a szláv jövevényszavakkal támogatta (1859-ben megjelent «Magyar hangtan»-ában 104—106), de tüzetesen SIMONYI bizonyította először.

vánosság előtt egyetlen hang sem emelkedett. Az enyémnek volt része támogatásban is, támadásban is (l. «Középkori nyelvemlékeink olvasása» cz. értekezésemet: NyK. XXVII.), de a harca zaj hamar elcsitult, és a nyelvészek közvéleménye az Árpádok korabeli rövid magánhangzók kérdését másodszer is beiktatta az eldöntött kérdések közé.

Hogy én ezzel az immár két ízben is eldöntöttnek tartott kérdéssel most újra foglalkozom, annak külső és belső okai vannak. A külső okok közé tartozik az, hogy idő közben megjelent a Magyar Oklevél-Szótár, a mely nem is tudom hány-szorta több adatot tárt elénk, mint a mennyit annak idejében ismerhettem. Mikor elkészült, éppen érkezésem volt arra, hogy az új adatok nagy sokaságával ellenőrizni próbáljam azt, a mit sokkal kevesebb adat alapján megállapítottam. A közepe tájáig haladtam, mikor ebből az igyekezetemből több esztendőre kiköszentettek más tudományos foglalatosságaim, úgyhogy a munkát csak a mult évben folytathattam. A másik külső ok az volt, hogy a mi eleinknek Velence-vidéki olasz írástanítóit, a kikre egyrészt támaszkodtam, kérlelhetetlenül elsöpörték MELICHnek meggyőző érvei (Szláv jövevényszavaink. I₂. 11—65, stb.). Harmadik okul azoknak az eredményeknek egy része szolgált, a melyekre MELICH a szláv és Gombocz a török jövevényszavak vizsgálata közben jutott. Az ő nyomozásaik olyan tanúkat is állítottak elő, a kik az én föltevéseim ellen vallottak. Ezek voltak a külső okok. Belső pedig kettő volt: vizsgálódásaim közben észrevettem, hogy az én erősségeim egyike nem egészen olyan, a milyennek azelőtt láttam, másrészt meg egy homályos dologra előbbi álláspontomból semmikép sem sikerült világot derítenem.

Ezek az okok készítettek arra, hogy az érdekes kérdést még egyszer apróra megvizsgáljam és korábbi következtetéseimet teljesen elfogulatlanul szigorú bírálatnak vessem alája. Ennek a «pörújításnak» vagy inkább önnönmagammal való pörbeszállásnak az eredménye itt következik.

I.

Hogy a mai rövid magánhangzók között vannak olyanok, a melyek helyett az Árpádok korában (és még később is) zártabbakat ejtettek, azt én sohasem vontam kétségbe, sőt határozottan el is ismertem (vö. Nyr. XXIV. 197, 205; NyK. XXVII. 244, 372). De a nyiltabbá válás eseteinek mennyiségére nézve homlokegyenest ellenkezett az én fölfogásom a korábbival (vö. NyK. XXVII. 378).

Itt most egyelőre beérem annak a megállapításával, hogy a nyiltabbá-válás nem volt általános. Jó csomó olyan szót találunk, a melynek egyik-másik vagy mindenik rövid magánhangzója az Árpádok kora után nem vált nyiltabbá. Példáim nagyjából olyanok, a melyek ki vannak mutatva a XI—XIII. századból, kisebb részben pedig olyanok, a melyekről eredetük-nél vagy elterjedésük-nél fogva föl kell tennünk, hogy megvoltak abban a korban, mégpedig ilyen meg ilyen hangalakban. S mikor azt mondom az illető magánhangzóról, hogy nem vált nyiltabbá, ezt úgy értem, hogy vagy egyáltalában nem, vagy legalább a magyar nyelvterület legnagyobb részén nem történt meg a változás. (A nyelvjárási változatokat meg is említem.)

Íme az én példáim:*)

o: *árbo*c (*arboz ffa*, *arboz fa*, *arboz fa* NySz.) < középk. lat. *arbo*s (MNyv. II. 308) | *Aron*: *aaronmortuaya* 1266 | *Batonya* hn.: *Batona* szn. 1111, *Bathona* szn. 1113 (M₂. 101) | *Bodajk* hn.: *Bodoctu* ANON. cap. 50., *Bodoht* 1201, *Bodoct* 1230 (*Bodayth* 1476, 1487, *Badayth* 1498) (Cs. III. 320) | *Boglár* hn.: *Boclar* 1193, 1211 (*Baklar* 1355 k. Cs. III. 317) | *Bogya* hn.: *Bogha* 1268 (Cs. III. 496) | *bolt* < ol. **bolta* (< *volta*) (MELICH: MNyv.

*) Rövidítések: Cs. = CSÁNKI DEZSŐ, Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. — G. = GOMBOCZ ZOLTÁN, Die bulgarisch-türkischen Lehnwörter in der ungarischen Sprache. — M₁. M₂. = MELICH JÁNOS, Szláv jövevényszavaink. I. k. 1. és 2. r. — Azok az adatok, a melyek mellett forrás nincs megnevezve, SZAMOTA-ZOLNAI Magyar Oklevél-Szótárából valók.

A következő keltezésekre nézve: 1086/XIII. sz., 1092/1131 k., 1093/XIII. sz. el., 1095/XII.—XIII. sz., 1135/XIII. sz. köz., 1171/1234 k. vö. ERDÉLYI LÁSZLÓ, A tihanyi apátság kritikus okl. 10. l. és NyK. XXXIV. 389. l. jegyzet.

VI. 116) | *bor* (*bar* Moldva MTsz.) < tör. **bor* (G. 49, 147) | *Borcsány* hn.: *Borscan* 1113 (M₂. 23) | *Borsod*: *Borsod* ANON. cap. 18. 31. | *Borzsova* hn.: *Borsoa* ANON. cap. 14 (vö. HFK. 412) | *borz* < tör. **bors* (G. 52, 147) | *boszankodik*, *boszant*, *boszú* < tör. **bos-*, **bosan-* (G. 52, 147, MNy. VIII. 492) | *Bot* puszta: villa *Bot* 1280 (Cs. III. 320) | *Csopak* hn.: *Chopok* 1277, *Sopok* 1093/XIII. sz. el. (Cs. III. 44) | ? *csoport* (*czaport* Göres: Máty.: NySz., *czuport* MA. PP.: NySz.; *csopor*, *csupor*, *csuport* MTsz.) < tör. **čopor* (G. 61, 147; vö. MÉSZÖLY: Nyr. XLI. 135) | *Doboka* hn.: *Dobuca* szn. ANON. cap. 11, *Doboka*, *Dobokawarfolua* (kétszer) 1279 (a *falu* czímszó alatt) | *Dobrony* hn.: *Dobron* szn. 1086/XIII. sz. (< cseh *Dobron*, M₂. 111) | *gyom* (*gyam* Lipp: PKert.: NySz.; Győr m., Csallóköz MTsz.) < tör. **žom* (G. 80, 147) | *holt-*: *choltat* HB., *HoltWag* 1211, *Holtwag* 1214, *HoltWat* 1223, *Holthwag* 1252 (kétszer), *Holthwag*, *Holthzaua* 1275 | *Ipoly* (*Ipolyd'fa*. Sz. P. Somogy Vben. KRESZN.): *Ipolt* 1141—61 (M₂. 172) | *iskola* < lat. *schola* | *Jeromos*: *Jheronimi* 1152, *Ieronimi Vita* S. Ger. 7. (M₂. 177) | *kántor* < lat. *cantor* | *kocsány* < tör. **kočan* v. szl. *kočan* (G. 97, 147; vö. 182, 227) | *Konkoly* puszta: *Concol* 1247 k. (Cs. III. 504) | *kopó** < tör. **kopaγ* (G. 98, 147) | *koporsó* (*kaparsó* Székelyfd. MTsz.) < tör. **kopurcaγ* (G. 98, 147) | *korona* (XIV. sz.: *coronaia*, *co'ron'aita* KT.) < lat. *corona* | *Koronzó* hn. 1267; a XV. sz.-ban is *o*-val: *Koromzo* 1432, 1482, *Koromzo* 1447, *Koromzow* 1480 (Cs. III. 436) | *kos* < tör. **koč* (G. 100, 147) | *kovács*: *ccach* hn. 1193 (kétszer); *koachi* hn. 1254, *Koachy* hn. 1274 < szl. *kočač* | *Kozma*: *Cosma*, *Cozma* szn. 1211 (NyK. XXXIV. 404), *Cozma* 1240 k. < szl. *Kozma* (másképp M₂. 184) | *Mocs* hn.: *Moch* 1208, 1260, 1293 (Cs. III. 508) | *Mohács*: *Mohach* 1093/XIII. sz. el. (Cs. II. 463) | *moly* < szl. *molъ* (M₁. 141; Asbóth, Szláv jövevényszavaink. I. 81) | *monostor*: *Paradanmonustura* 1256 < ? szlov. **monošter* (vö. szlov. *Monošter* = Szentgothárd); vö. óbolg. *monostyrъ*, *monastyrъ*; lat. *monasterium* (M₂. 335) | *mordály* (NySz. MTsz.): *Mordal* szn., *Mordar* szn. 1211 < kfn. *morder*, *mordare* (LUMTZER-MELICH, Deutsche Ortsn. u. Lehnw. 183) | *morotva* (MTsz.; *marotva* MA.: NySz.): *Mortua* 1113, 1211, 1255/62, *mortua* 1256, *aaronmortuaya*

*) Kérdés, hogy az OklSz. következő adatai: *Copou*, *Chopou* 1237, *Copo* 1240 k., *Kopou* 1293, 1293 k. a *kopó* vagy a *kapó*, ill. részben a *csapó* szóval azonosak-e. A *Kopou*-nak *kapó*-val való azonosítása mellett szólni talán az, hogy *Kapou*-nak is van írva az 1293 k. kelt oklevélben (ámbar a *Kapou* alak *Kopou*-ból [= 'kopó'] fejlődött is lehet), és talán még inkább az, hogy mellette ilyen nevek vannak említve: *Leseu*, *Nuzou*, *Nuzo* és *Lukeu*.

1266, *Morothwa* 1274 | *Morva* folyó: *Moroa* ANON. cap. 37. 57., *Moroua* cap. 35 | *ocsú* < tör. **oçar* (G. 108, 147; vö. 182) | *Monos-Okor* és *Okorág* hn.: *Okur* 1183, 1257, 1274 (Cs. II. 512) | *olaj* < szl. *olej* | *olló* < tör. **oçlar* (G. 109, 147) | *oltár* (*altar* Born: *Évang.*: NySz.): *oltarū* GyulGl.;*) vö. *Oltárcz* hn.: *Oltarch*, *Oltharch* 1239, *Oltaruch* 1290 k. (Cs. III. 87) < szl. *oltarъ* (M₂. 349) | *oltvány*: *Oltuan* (pomus) 1299, *Oltwan* (pomus) 1299/1300 | *orgona* < lat. *organa* (M₂. 352) | *orr*: *Orrh* 1269, *Or* 1297, *Orrothlonheda* 1272-90 | *Orsova* hn.: *Ursoua* ANON. cap. 44. | *Osl* hn.: *Osl* 1230 (Cs. III. 622) | *Óstoros* hn.: *ystoros* (fluvius) ANON. cap. 32. (= a mai ostorosi patak, HFK. 428) | *ostya* < szl. **oštja* (vö. ó-horv. *oštija*) < vulg. lat. *ostija*, *ostja* (M₂. 355) | *Pákozd* hn.: *Pacoztu* (mons) ANON. cap. 48. | *Paloznak* hn.: *Poloznic* 1079-80, *Poloznik*, *πολόσνικ* 1109, *Ploznic* 1086/XIII. sz. (M₂. 122, 246) | *pole* < szl. *polica* (MELICH: MNyv. VI. 67) | *Pomogy* hn.: *Pomog* 1271 (Cs. III. 624) | *ponyva* (vö. *Ponycád* hn.: *panawuadi* 1095/XIII. sz. NyK. XXV. 147, MNyv. VI. 153; *panyó* Pozsony m. *Olgya* MTsz.; *panyóka*, *ponyóka* MTsz.) < szl. *ponjáva* (MELICH: MNyv. VI. 68) | *Poroszló* hn.: *purozlou* ANON. cap. 32.; *Prozlaw* 1253 (NyK. XXXIV. 140) < szl. *Prislav*, *Proslav* szn. (MELICH: Nyr. XXXIII. 325) | *Porva* hn.: *Porowa* 1260 (Cs. III. 248) | *posztó* < szl. *postav* | *prépost*: *Prepostfelde* 1297 < szl. *prepošt* (vö. M₂. 386) | *processzió* (népiesen: *prosecció*, *prosekcio*) < lat. *processio* | *Rogoz* hn.: vö. bolg. *rogoz* 'mezei lilium' (M₁. 5) | *Sámson*: vö. *Samson* (Pray-kód. évj.), *Samsonis* 1177 < lat. *Samson* (M₂. 204) | *Simon*: *Simon*, *Symon* 1109, 1111, 1113, 1141-61, 1086/XIII. sz., 1135 XIII. sz. köz. (M₂. 205) | *sors* < lat. *sors* | *Szoboszló*: *Sobozlou* 1209 (WENZEL XI. 103), *Sobuslo* szn. (uo. 220) < szl. *Sobieslav* szn. (M₁. 4) | *toklyó* < tör. **toklyr* (G. 130, 147) | *Tolna*: *Tolna* 1266 (Cs. III. 412) | *topoly*: *topul* (arbor) 1289 | *tor* < tör. **tor* (G. 130, 147) | *zoltár* < szl. *žoltarъ* (M₂. 418).

u: *Bucsa* hn. < bolg. *буче* (M₁. 5) | *Buda*: *budensem* 1186 (M₂. 152), *Buduuar* ANON. cap. 1., *Budensi* 1269 (a *plébánia* czímszó alatt), *Oubudam* 1282 k. | *csuka* < bolg. *štuka*, szb.-horv. *ščuka*, szlov. *ščuka* stb. (MNyv. VI. 398) | *Duna*: *εις τὸν δούναβιν* 1109, *Dunazorma* 1229 < szl. *Dunav*, *Dunaj* (MELICH: MNyv. II. 104) | *Dusnak* hn.: *Dusnok*, *Dusnuk* 1256, *Dusnuk* 1271, 1290 (Cs. III. 48) < szl. *dušnik* (M₂. 244) | *Futak* hn.: *Futogk* 1250,

*) Reméllem, senki sem ütközik meg azon, hogy az Árpádok korát nem zárom le éppen a XIV. század első évével, hanem még a GyulGl.-ból vett adatokat is az Árpád-koriakhoz csatolom.

Futog 1270 (Cs. II. 137) | *Gug* puszta: *Gug* 1217, 1238, 1245 (Cs. III. 500) | *Gyula*: *Jula* szn. 1134, *Gula* szn. 1095/XII.—XIII. sz. (M₂. 47, 48) | *hazug*: *Chozug* 1095/XII.—XIII. sz., *Hozug* 1211 (kétszer), 1240 k. | *hurok* (*urok* NySz. MTsz.) < tör. **uruk* (G. 84, 148) | *kurta*: *Qurta* szn. 1171/1234 k. < lat. *curta* (M₂. 188) | *kurva* < szl. *kurva* | *Kustán* (Felső-K. helység és Alsó-K. puszta): *Kustan* 1275 (Cs. III. 75) | *kút* ~ *kutat*: *ohut cutarea*, *mortis uasara kuta rea* 1055, *vruta* 1184 stb. < tör. **kudu* (G. 107, 148) | *kutya* (vö. BUDENZ, MUSz. 52, NyK. XXII. 410; MUNKÁCSI: NyK. XXIII. 343, ÁKE. I. 430) | *ludas*: *Ludos* 1211, 1251/81, 1252 | *lyuk(as)*: *Myhaluka* 1243, *livkeurim* 1269, *lukaskwy* 1297 | *Lukafalu* (Magyar-L. helység és Német-L. puszta): *Luca* 1234—70 (Cs. II. 626); vö. *Luca* (*episcopus*) 1157, 1162, 1171/1234 k. < ol. *Luca* v. szl. *Luka* (M₂. 191) | *Lukács*: *Lucas* 1211 < lat. *Lucas* v. szl. *Lukač* (M₂. 191) | *Mátyus*: *Matus* 1181 (vö. *Matheus* 1111, *Matheus*, *Mateus* 1141—61, *Matheus* 1181 (M₂. 195) | *Munkács*: *Muncas* ANON. cap. 12. | *munkás*: *muncas* HB. | *muszti* erdő: *Musch* 1261 (Cs. II. 630) | *muzsika* (*mozsika* Székelyfd., *Moldva* MTsz.) < lat. *musica* | *nyugalom*: *nugulm*- HB., *Nugulm* 1221 (kétszer), *nugolm* 1293 | *Nyulas* hn.: *Nulos* 1221, 1270 (Cs. III. 684) | Alsó-, Közép- és Felső-*Pula*: *Pula maior et minor* 1225 (Cs. III. 625) | *purgatórium* (*porgatoriom* Nagysz.-k. 330, PESTHY Nomencl.) < lat. *purgatorium* | *puszta* (*posztiit*, *posztul*, -ül Székelyfd. MTsz.) < szl. *pusta*, *pusto* (a szóvégi magánhangzóra nézve vö. ASBÓTH, A szláv szók a magyar nyelvben 33. l.) | *regula* < lat. *regula* | *ruha* (*Rohakath* RMNy. III₂. 61; *rova* Hétfalu MTsz.) < szl. *ruho* | *Sámuel*: *Samuhel* rex (Aba Sámuel pénzein: M₂. 204) | *suba*: *Suba* 1290 | *Sugatag* hn.: *Sugatagtou*, *Sugatagwelg* 1300 k. | *Suran* hn. 1138 (vö. *Suran* 1495; ma nincs meg) (Cs. III. 449) | *szurdok* (*sordék*, *sordik* Zala m. MTsz.): *Zurduk* (via) 1275, *Zurduk* 1278, *Zurduc* (vallis) 1297 | ? *szurkos*: *surkuscher* 1075/1217 | *tulok*, vö. ? csag. *turuk* (G. 132, 149) | *Ug* puszta: *Ugh* 1288 (Cs. III. 257) | *ugar* < szl. *ugar* | *Ugoesa*: *Vgosam* ANON. cap. 14. | *Ukk* hn.: *Vck*, *Vk* 1268, *Vg* 1279 k. (Cs. III. 120) | *Ung*, *Ungvár*: *Hungu*, *Hunguar* ANON. cap. 2., *Hung* cap. 12. 13. | *Ung* puszta: *Vng* 1251 (Cs. III. 129) | *úr* ~ *urat*: *urome*, *uromchuz*, *urot* HB. | *út* ~ *utat*: *qupisuta* 1095/XII—XIII. sz., *utot* HB., *Varutha* 1269 stb. | *Zsuzsánna*: *Susanna* 1211 (NyK. XXXIV. 413).

ü: *Esküllő* hn.: *Esculeu* ANON. cap. 27 (kétszer) | *Füred* hn.: *Fured* 1211 (NyK. XXXIV. 397), *fyured* 1272, *Fyured* 1298 | *füzes*: *Fwzes* 1240, *fuzes* (piscina) 1268, *Fuzespatak* 1293 NySz., *Fyuzes* hn. 1297 (vö. *aqua fuzeg* 1193, *uilla Fuzegy* 1211) | *Kürt* hn.: *Kurtu* 1138 (MNyv. VI. 152).

i: 1. magashangú szavakban: *csipke*: *Chypke* 1264, 1270/80, 1284, 1291 | *Csitény* hn.: *τσιτόου* 1109 (NyK. XXXIV. 133) | *dinnye*: *dinna* hn. 1095/XII.—XIII. sz., 1093/XIII. sz. el., *Dinna* hn. 1223, *Digna* hn. 1240 k. | *hideg*: *Hydegwelg* 1276, *Hydegwed* 1281, *Hydegkuth* 1296 | *idegen*: *Idegen* 1295 | *ige*: *igen* GyulGl. | *Igrice* hn.: *Igricy* 1256, 1271, *Igrichy* 1273, 1292 (Cs. III. 63; OklSz.) | *iker*: *ikirbueur* 1095/XII.—XIII. sz., *Ykvtou* 1214, *Ikurtoy* 1223, *Ycur* ozov 1236/39, *ykerheeg* 1249, *Ikurwar* 1256/73, 1263, *Ykurku* 1262, *Ikerweyz* 1284 | *int*: *intetvinec* HB. | *isten*: *isten* HB. | *ki*: *ki*, *kic*, *kinec* HB. | *kis*: *Kysfolud* 1229, *Kysnegued* 1252, *Kysfolu* 1268, *kyserdew* 1274, *Kysfolud* 1277, *Kyssumlyod* 1279, *Kiskued* 1295, *Kysdunad* 1297, *Kysered* 1297 | *liget*: *ligoth* [így] 1206, *liget* 1208, *ligetk* [így] 1261, *lyget* 1275, *liget* 1279, *Ligeth* 1292 | *mi*: *mic* HB. | *mise* (*messeznek* Helt: Krón.: NySz.) < szl. *miša* | *pince*: *Pynche* 1255/81 | *sziget* (*zègèt* Bécsi-k. 72; *szèged*, *szèget*, *szègeggyibe*, *szòget*, *szüiget* Hont m., *Esztergom*, *Dráva* mell., *Csongrád* m., *Háromszék* m. MTsz.): *ziget* 1055, *Scigetfey* 1109, *Sciget* 1186, *Mogorisciget*, *Besneusciget*, *Nassciget* 1225 stb. | *tisztes*: *tistes* GyulGl. | *vidék*: *Wydekwelge* 1291 | *vize*, *vizes*: *Wespremyze* 1217, *Wigne Wise* 1225, *Gulnuchuize* 1291; *Wyzeshomorou* 1247, *Wyzesteluc* 1258, *Vyzesberek* 1280.

2. mélyhangú szavakban: *bicsak* < tör. **byčak* (G. 45, 150) | *Bihar*: *Bichar* 1111, *Bihor* 1193, *Byhor* ANON. cap. 19. 20. stb. (NyK. XXXIV. 137) | *bika*: *biquakut* 1193 | *cikány* < tör. **sycān* (G. 66, 150) | *Csicsó* hn.: *sysou* 1172 (M₂. 20) | *Csitár* 1113 (M₂. 20) | *dió*: *Gyofa* 1264, *Marcelneygyaya* 1288 | *dészno* (*gesnov* 1266/97, *Gesnosor* 1336; *gyeszno* Palóctság, *désznu* Vas m., *desznyu* Baranya m., *desztó* Bereg m., *désztu* Vas m. MTsz.): *gisnav* 1055 | *Gizella*: *Gislam* HARTV. V. s. Steph. cap. 10. < ném. *Gisila*, *Gisela* (M₂. 141) | *-hida* (*Orrothlonheda* 1272/90): *Barlabashyda* 1246, *Bokonhyda* 1257, *Zemdyhyda* 1293, *Budahida* 1294 | *himnus* < lat. *hymnus* | *hitvány*: *Hyduand*, *Hytuand* szn. 1211, *Hithwand* 1212, *Hituand* szn. 1171/1234 k. | *hivatal*: *Hiuotol* szn. 1211, 1218, *Hyuotol* szn. 1237 | *iga* < szl. *igo* | *ildomos* < tör. **yldam* (G. 87, 150) | *imád*: *Wimagguc*, *vimaguc*, *uimagguc*, *uimaggonoc*, *uimagguc* (kijavítva: *omuc*), *uimadsaguc* HB. | *Ipoly*: *Ypul* ANON. cap. 33. 34. | *iszap* < szl. **iszp* (MELICH: MNyv. VI. 401) | *Iván*, *Ivánka*: *Jwan* 1221, *Juan* 1237, *Iuan* 1135/XIII. sz. köz., *Scent Juan* 1259, *Iwan* 1279, *Iuan* 1290, *Iwan* 1293 k., *Juan* 1299; *Iwanka* 1263, 1296, 1298 (vö. még M₂. 113) | *király* (< *kèrdly*, *kèral*, vö. HORGER: Nyr. XXXVI. 410; ASBÓTH: uo. 467; MELICH: MNyv. IV. 24; *Keralpotoka* 1292, *Kerallese* 1322 stb., *keralucnoc* KT.): *Kyralturky* 1229, *Kyralrewy* 1242, *Kyralmezey* 1256 stb. | *Krisztus* < (lat.-)szlov. *Kristuš* (M₂. 185) | *lik*: *ruoz*

licu 1055 | *Liptó*: *Lyptou* 1230/83 (a *falu* címsszó alatt) | *Margita* hn.: *Zenthmargita* 1256, *Margytha* szn. 1285 | *Mária*: *maria* HB., *Maria* 1171/1234 k., *Scenthmaria*zygete 1234 | *miá* (NySz. MTsz.): *mia* HB. | *Mikály*: *Michal* 1210, 1221, *Mihal* 1211, 1229, *Michal* 1135/XIII. sz. köz., *Myhal* 1252, 1278 stb. | *Miklós*: *Miclous* 1211, 1240 k., *Zentmiklos* 1256, *Scentmiclos* 1286 | *Mikó*: *Mico* 1157, 1162, *Micou* 1171 (M₂. 119), *Michou* 1199, *Micou* 1221, *Michou* 1228, *Mycou* 1252 stb. | *Miskolc*: *Miscoucy* ANON. cap. 31. | *Nyitra*: *Nitria* 1111, *Nitra* 1138 (M₂. 121), *Nitra* ANON. cap. 33. 35. | *piac* < ol. *piazza* (MELICH: MNyv. VI. 116) | *Piros* hn.: *Pyros* 1237 (Cs. II. 159) | *sima* < tör. **šyma* (G. 117, 150) | *Simon*: *Simon*, *Symon* 1109, 1111, 1113, 1141—61, 1086/XIII. sz., 1135/XIII. sz. köz. (M₂. 205) | *sirat* (XIV. sz.: *syrotiatu*[e] KT.) | *szil*: *zilu* 1055, *scilcuz* 1225, *Scyl* 1251 55 stb. | *szilva*: *Sciluasfee*, *Sciluas* 1231, *Scilovas*, *Sciloas* 1234 | *szirony* < tör. **syrym* (G. 123, 150) | *szirt* < tör. **syrt* (G. 124, 150) | *szita* < szl. *sito* | *Tihany*: *Tichon* 1055 stb. (M₂. 129) | *tiló* < tör. **tylyr* (G. 129, 144) | *til*-, *tilt*-. *tilutoa*, *tiluvt* HB. | *tinó* < tör. **tynar* (G. 130, 144) | *Tisza* (*Teza* BesztSzj.): *Tiscia* 1083—95 (M₂. 29), *Tyscia*, *Thiscia*, *Thysiam* ANON. cap. 9. 11. 16. | *világ* (*velág*, *vélág*, *vélág*, *vélág* [?], *véloág* Palóczság, Dunántúl, Szlavónia, Alföld, Moldva MTsz.): *vilag* HB., *Vylagus* (mons) 1275, *Wylagusberuk* 1289/91 | *Vilmos* · *Wilmos* 1211 | *virág* (*verág*, *vérág*, *vérág* Palóczság, Csallóköz, Baranya m., Moldva MTsz.): *Vyragus* 1237 | *zsídó*: *Sydou* 1244, 1280 | *Zsitva*: *Sytua*, *Sytua* ANON. cap. 35. 37.

Ez korántsem valamennyi adat; van még több is. Teljesre egyáltalában nem törekedtem, még a rendelkezésünkre álló adattárakat sem aknáztam ki teljesen. Szükségtelen volt, mert a főnnebb elsorolt adatok is elegendők annak a bizonyítására, hogy a nyiltabbá-válás nem volt általános. Hiábavaló is lett volna, mert valamennyi adat azokban sincs meg, már pedig a nyiltabbá-válás megtörténtének és elmaradásának számarányát csak valamennyi adat ismerete alapján lehetne megállapítani. Valamennyit ismerni pedig teljes lehetetlenség; nemcsak azért, mert nincs mind följegyezve, hanem azért is, mert nem mindenik adat néz reánk olyan nyilt arczszal, mint a főnnebb fősoroltak, hanem lappanganak közöttük álarczosak is. De erről később. Most vegyük sorra a szóbanforgó hangokat.

II.

Tudvalevő dolog, hogy a mai *á* hang előzőjét az Árpádok korában (kevés kivétellel) kétféleképpen jelölték: részint *a*, részint *o* betűvel. De nem össze-vissza. Vannak olyan mai (vagy az Árpádok kora utáni) *á*-k, a melyeknek rendes jele az Árpádok korában az *a* betű volt, és vannak olyanok, a melyeknek az előzőjét rendszeren az *o* betűvel írták. Lássuk most először amazt.

Ha én az *a*-betűs szavakat minden rend nélkül vagy betűrendben sorolnám föl és aztán azt kérdezném, hogy vajjon minő hangot jelölhetett bennük az *a* betű, aligha kapnék más feleletet, mint azt, hogy az *á* hangot jelölte; hiszen századok óta azt írják az *a* betűvel. És meg kell vallanom, hogy nem tudok olyan argumentumot, a melylyel ezt a véleményt tarthatatlanná lehetne tenni.

De ha az adatokat jól szemügyre vesszük, azt látjuk, hogy három csoportra oszlanak. (Némelyik két csoportba is tartozik.) — Íme a példák:

1. Adta: *odutta* HB. | Akarattya (puszta): terra *Akarattia* 1109 (Cs. III. 219) | -alja: ? Terem *alia* 1225, *Folwalya* 1284, *Saturalia* 1291 | ártatlansága: *artotlonsaga* GyulGl. | árulatja: *arulatia* GyulGl. | árva: *Arua* szn. 1152, *Arva* szn. 1223, *Arua* szn. 1171/1234 k. | barázdája: *wrdugbarazdaya* 1270 | bocsássa: *bulscassa*, *bulsassa* HB. | fa: *fa* HB., *Feketeufa* 1256, *Holofa* 1256/73, *machkafa* 1286, *scypfa* 1272, *Almafa* 1225, *agasalmafa* 1237, *apathalmafa* 1237, *Almafa* 1252, *almafa* 1256, *Berekenefa* 1252, *bereknefa* 1257, *buzfa* 1257, *Bigfa* 1193, *Bich fa* 1243, *Bykfa* 1252, 1257, *bikfa* 1259, *bykfa* 1299, *Cherfa* 1275, *Cheresnafa* 1256, *ceresnafa*, *cheresnefa* 1257, *Gyofa* 1264, *ebfa* 1297, *egurfa* 1234, *Egurfa*, *Egur fa* 1252, *Egurfa* 1268, *egerfa* 1293, *Egurfa* 1294, 1299, *feneufa* 1251/81, 1269/90, *fenew fa* 1297, *feneufa* 1298, 1299 (kétszer), *fyzfa* 1287, *gertanfa* 1236, *Gurtanfa* 1238, *Gertan fa* 1252, *gertianfa* 1256, *gertanfa* 1257, 1259, *Gertanfa* 1261, *Gurtanfa* 1263, *Gymulchynfa* 1275; *crastfa* 1228 k. (NyK. XXXV. 121), *harastfa* 1263, *Harazthfa* 1299, *Haasfa* 1296; *Hindofa* 1211 (NyK. XXXIV. 397), *iwafa* 1266/74, *Jawrfa* 1299, *Jegeniefa* 1247, *ihorfa* 1236, *Ihorfa* 1251, *Yhorfa* 1252, *yarfa* 1257, *Ihorfa* 1258, *kerezthfa* 1275, *Keurusfa* 1269, *kurtuelfa* 1055, *Curtelfa* 1252, *Kurtuelfa* 1256, *Mogolfa* 1252, *Magyalfa* 1276, *Munuroufa* 1256,

monorofa 1267, *Narpha* 1237, *Narfa* 1256, *Náárfa* 1299, *Nyrfa* 1252, 1256, *nirfa* 1259, *nyrfa* 1269/70, *nirfa* 1272, 1298, *ra-*
katyafa 1249, *Racatyafa* 1252, *Reketyafa* 1255, *zylfa* 1110 k.,
silfa 1211, *seilfa* 1225, *Scylfa* 1251, *Zilfa* 1252 (kétszer), *zylfa*
1252, 1257, *Scylfa* 1284, *Zylfa* 1291, 1299 (kétszer), *Tulgfa*
1251, *tulgfa* 1252, *Tul fa* 1252, *tulfa* 1259, *Tulgfa* 1263, *tulfa*
1267, *tuulgfa* 1268, *tulfa* 1299, *Cuzfa* (o: *tuzfa*) 1226 k., *Tyzfa*
1240, *vgufa*, *ugufa* 1193 | fája: *Wuolcanfaya* 1211, *Pangrach-*
faya 1256 | falva: *forkosfolua* 1222, *Gregorfolua* 1230 (két-
szer); *Scumurfolua* 1251 (Cs. II. 528), *appacchafalua* 1256,
Karachunfolua 1261, *Wasarfolua* 1274, *Charachunfolua*, *Othroch-*
folua 1275, *Derspopfolua* 1275, *Jobagfolua* 1277, 1277/91, *Do-*
bokawarfolua 1279 (kétszer), *Vodosfolua* 1280, *Howkfolua* 1286,
Sutkfolua, *Welchukfolua* 1287; *Borkfolua* 1289 (Cs. II. 471),
Pentekfolua, *Boynukfolua*, *Baanfolua* 1289/91, *Lodomyrfolua*
1296 | fia: *Dedfia* 1236/39 | fogadatja: *fugadatia* GyulGl. |
foka: *Tulgusfoca*, *Tulus focca*, *Harangudfoca* 1211, *Buryasfoca*
1231, *Zorcossfoka* 1278 | garádja: *Pasa garagya* 1277 | gáta:
Seludgatha, *Marcusgatha* 1224, *Chabaguatha* 1267, *Gergurgata*
1271, *Samaragata* 1273; *Chabagatha* 1296 (Cs. II. 478) | hallá
(*-ja): *hadlaua* HB. | halma: *Wrhalma* 1293 | harasztá:
Celg horozta 1231, *Narduncharazta* 1231, *Pybdharazta* 1269,
Zechunharazta 1296 | határa: *Pazthurhatara* 1240 | háza:
Faeregiaza [Fejéregyháza] 1193 (Cs. II. 604), *Bodugazunhaza*
1256, *Myhalhazatetey* 1296 ? | hida: *Barlabashyda* 1246, *Bokon-*
hyda 1257, *Orrothlonheda* 1272/90, *Zemdyhyda* 1293, *Budahida*
1294 | homoka: *babu humca* 1055, *Paphomoka* 1239 | iktat-
nia: *iochtotnia* HB. | jutva: *ivtua* HB. | kína (kinja): *quina*
GyulGl. | kuta: *ohut cutarea*, *mortis uasara kuta rea* 1055,
vrcuta 1184, *kenezkuta* 1232/48, *Wrcutha* 1252, *Alasunkutha*
1269, *Detrichkuta* 1282, *Ketelkuta* 1288, *vrkuta* 1288 | laka:
ketel loca 1095/XII—XIII. sz.; *Kethelaka* 1270 (Cs. III. 238) |
látatja: *latatia* GyulGl. | lyuka: *Myhaluka* 1243 | megyéje
(< mēgyája): *megaia* 1055 | Mogyoróka: *Munuroca* szn.
1285 | molna: *Zereda molna* 1247, *Hench Molna* 1293 |
monda, mondá(*-ja): *munda*, *mundoa* HB. | monostora:
Paradanmonustura 1256 | morotvája: *aaronmortuaya* 1266 |
múlhatja: *mulchotia* HB. | oldania, oldja: *ovdonia*, *ovga*
HB. | parlaga: *Geuden porloga* 1265 | pataka: *Ketelpotaca*
ANON. cap. 15., *Jablampotoca* 1206, *Yrmegpotoca* 1249, *almas-*
pataka 1260/71, *dolnapatakateu* 1262, *donkpotoka* 1264, *Corwlus*
potoka, *Solumus potoka* 1265, *Brekene potoka* 1268, *Hoshou*
pathaka 1269, *Malapataka* 1279, *Senegethopataka* 1285, *Keurus-*
potokatewyn 1285, *Kukenespataka* 1291, *Gyartyanos pataka* 1291,
Keralpotoka 1292, *Machalaspataka* 1295 | -ra: *Yciafucara* 1232,

Lopuchustauara 1285 | sara: gunusara 1055, orduksara 1075/1217 | szabadítsa, szakasztja: zoboducha, zocoztia HB. | szarma: koku zarma 1055, Choc zorma 1211, Dunazorma 1229, Gyurgsorma 1233, yneuzorma, Zadurzorma 1251/81, Ineuzorma, Zadurzorma 1252, Zymzorma 1297 | szénája: petre zenaia 1055, Kach scenaya 1299 | Szombatka: Zumbotca szn. 1198 (M₂. 127), Sombotka 1210, Zumbotca 1221, Zumbotcha 1224, Zumbotka 1231, 1232 | tava: Wensellew towa 1067/1267, veyrmur thouua, Posuntoua 1211, Folutoa 1231, Apattoa 1240 k., Chekeytova 1256, Keerchen toua 1268, vrtouua 1283, Tumpatowa 1299/1300 | tiltá(*-ja): tilutoa HB. | unokája: Apatunukaya 1263, Moharunukaya 1283 | uta: qupisuta 1095/XII—XIII. sz., Varutha 1269, Besenev uta 1279, Joanvtha 1279, Churda uta 1291, Churdautá 1292, Buhtevtha 1294, Hotlounoguta 1295, Warutha 1295 | vádolatja: vadulatia GyulGl. | vala: vola HB. (háromszor) | vára: Felduara 1211 (NyK. XXXIV. 396), Chakwara 1282 k. | vására: mortis uasara 1055, Mortunvasara 1270, Potuasara 1296, Heuduasara 1296.

2. Ábrahám: Abraham 1079—80 (M₂. 152), abraam HB., Abraam 1255 | Acsád: Achad 1255, 1284, 1291 (Cs. II. 732; III. 315) | agár: Agar, agar 1193, Agar 1256; Agar 1275 (Cs. III. 315) | Agárd: Agard szn. 1211 (NyK. XXXIV. 401) | ajándok: Aianduc 1141—61 (kétszer), 1152, Ayanduc 1211, Aianduc 1211 (háromszor), Hayanduc 1218, Ayanduk 1222, Ayandukh 1237 | Almád: Almud 1174, 1227, 1230 (kétszer) | almás: almas 1193, Almas 1200 k., 1093/XIII. sz. el.; 1213 (Cs. III. 492), 1233; 1235 k. (Cs. uo.), 1240 k., almaspataka 1260/71 | apáca: appacchafalua 1256, Apachasumlo 1266/97, Apacha Somlyo 1270 | apát: Apatfeereh 1211, Apat 1221, apathalmafa 1237, Apat toa 1240 k., Apat uo., Apatunukaya 1263, Apath rewy 1293 | apáti: apaty 1222, Apati 1230, Appati 1230, Apaty 1231, Apati 1240 k.; Apaty 1258 (Cs. II. 587), apaty 1266/97, Apaty 1275 | Arács: Aarach, Araci 1211 (NyK. XXXIV. 394) | aratás: Aratas 1211 | Atád: Achad 1279 (Cs. II. 587) | barát(i): Barath 1211 (Cs. III. 545), 1252; 1261 (Cs. uo.), Baratsucurov 1262; Barathy 1263 (Cs. II. 589) (de: borat 1232, M₂. 230*) | barázda: wrdugbarazdaya 1270, Barazda 1300 | Barnabás: Barlabashyda 1246; Barnabas 1211 (NyK. XXXIV. 401), 1252 | család: Chalad 1257, Keetchalad 1272—90, Chalad 1278, 1300 | Csatár: Chatar, Chatar 1233, 1244, 1285 (Cs. II. 741; III. 225, 322) | Gamás:

*) Vö. bárdt Érsekújvár ~ bordt Palóczság, Őrség MTsz.

gamas, *Gamas* 1055 (NyK. XXV. 145); 1229, 1234—70, 1261 (Cs. II. 607) | garád: *Pasa garagya* 1277 | hagymás: *Hagmustuh* 1211 (NyK. XXXIV. 397), *Hagimastuh*, *Hagymas* 1211, *Hagmas* 1262 | halál (és szárm.): *Halaldi* 1152; *Halald*, *Halalud* 1211 (NyK. XXXIV. 406), *halalnec* (kétszer), *halalual*, *halalut* HB., *halalanoch* GyulGl. | Haláp: *Halaph* 1231; *Halap* 1243 (Cs. III. 58) | halászs: *halaz* 1193, *Halazu[t]* 1231; *Halas* 1235 k. (Cs. III. 501), 1240 k. (a *halas* czímszó alatt), *Halaz* 1244/71, *Halasz* 1245, *Halaz* 1254, 1256, 1283, 1293, *Halazteluk* 1293, *Halaz* 1293, 1297 | halászi: *Halazy* 1231; *Halasci* 1291 (Cs. III. 330) | hallá: *hadlaua* HB. | Harsány: *Harsan* 1239, 1249, 1250, 1289, 1296 (Cs. II. 489; III. 501) | határ(ós): *Seghatar* 1240 (kétszer), *Pazthurhatar* 1240, *Leanhatar*, *Hatarus-* 1265, *Cherhatar* 1291 (de: *hotar* 1095/XII.—XIII. sz. [kétszer], 1239 [a *mégye-határ* czímszó alatt]*); a XIV. század elejétől fogva mindig *a*-val írva) | Kajár: *Kayar* 1135/XIII. sz. köz. (Cs. III. 236) | kalászs(i): *Kalazy* 1211 | kanászs: *Kanaz* 1141—61 | Komárom (*o < á*, vö. *Kamaron* 1316, *Kamarum* 1343, *Kamarun* 1367, 1368, *Kamaron*, oppidum *Kamaroniense* 1373—83, Cs. III. 489): *Camarum* ANON. cap. 15., 1075/XIII. sz. (Cs. id. h.), *Camarun* 1267 (az *aranyos* czímszó alatt); 1268 (Cs. id. h.) [nb. *Comarin* 1037 (FEJÉR I. 328) hamisított oklevélben, vö. KARÁCSONYI J. A hamis, hibáskeltű és keltezetlen oklevelek jegyzéke 1400-ig, 6. l.) | karácsony: *Karachun* 1203/54; *Karachyn*, *Karachon* (kétszer), *Karachun*, *Karachon*, *Karachen* (kétszer), *Carachon*, *Karasun* 1211 (NyK. XXXIV. 408), *Karason*, *Karasun* (háromszor), *Karachun* (kétszer) 1211, *Karachon* 1225, *Carachun* 1229, *Karachyn* 1240 k. (kétszer), *Karachun* 1252, *Karachunfolua* 1261, *Charachunfolua* 1275 | Karád(i): *Karadi* 1131—41 (MNYV. VI. 153), *Karad* 1229 (Cs. II. 617) | Kassád: *Kassad* 1294 (Cs. II. 494) | Ladány: *Ladan* 1256 (a *palota* czímszó alatt), 1283 (Cs. III. 337) | pogány (*o < á*, vö. *Pagan* 1417, 1423): *pagan* 1181, *Pagan* 1211, *paganser* 1264 (kétszer), *Pagan* 1299; — szárm.: *pagandi* 1095/XII—XIII. sz. | palást: *Palast* 1265 | Pongrácz (*o < á*, vö. *Pangracz*, *Pangoracz*, *Pangaracz* 1480 k.): *Pangrachfaya* 1256 | szakács: *Zakac* 1240 k., *Zakach* 1286 | szakadát: *zakadat* 1055 (kétszer), *Zacadat* 1211, *Scakadat* 1268, *Zakadath* 1274, *Zacadat* 1275, *Sakadath* 1284, *Zakadath* 1293 | szakáll(a)s: *Zacal* 1095/XII—XIII. sz., *Zakalus* 1252; *Zalonchazakalus* 1267, *Zolontha Zakalus* (IV. László kora), *Zakalus* 1268, *Scakalus* 1296 (Cs. III. 512), 1291 | Szanács (puszta): *Sanas* 1138 (Cs. III. 449) | Tamási: *Tha-*

*) Vö. *hátár* Palóczság (Nyr. XXI. 172) ~ *hotár* Moldva MTsz.

masy 1281 (Cs. III. 352) | *tanács*: *Tanalchu* VReg. | *valák* (valók²): *walacnok*, *walaknok* (kétszer) GyulGl. | *Zaránd*: *Zarand* ANON. cap. 52.

3. *Ábrahám* (< bibl. *Abraham*): *Abraham*, *abraam*, *Abraam* l. 2. | *Adorján* (< szl. *Adrian*, vö. M₂. 152): *Adrian* 1211 (NyK. XXXIV. 401) | *alma* (< tör. **alma*, G. 36 stb.): *Almacuth* 1236/39, *Alma* 1288, *Weresalma* 1296?, *Almafa* 1225, *agasalmafa* 1237, *apathalmafa* uo., *Almafa* 1252, *almafa* 1256, *alma* hymu 1296; l. *Almád*, *Almás* 2. | *angyal* (< szl. *anděl*, M₂. 216): *angelcut* HB. | *apáca* (< szl. *opatica*, M₂. 218): *apaccha*-, *Apacha*-, *Apacha* l. 2. | *arkangyal* (< szl. *arkanděl*, vö. M₂. 225): *archangelt* HB. | *árpa* (*arpa* MTsz.) (< tör. **arpa*, G. 38 stb.): *Arpa* 1268 (Cs. III. 493) | *bába* (< szl. *baba*): *Baba* ozou 1203/54, *Baba* 1229 | *bánya* (< szl. *banja*): *Banya* patak 1258, *Banafeuld* 1269, *Bana* 1286 | *barázda* (< szl. *brazda*): *brazda* 1095/XII—XIII. sz., *Barazda* 1300 | *bárka* (< ol. *barca*): *Barka* 1288 | *Barnabás* (< szl. *Barnabaš*, vö. M₂. 158): *Barlabas*-, *Barnabas* l. 2. | *béka* (< tör. **byka*, G. 42 stb.): *Beka*, *Bekafolo* 1295 | *berkenye*^{*} (< szl. *brekinja*): *brokinareta* 1055, *vodberekina* 1298, *Berekyna* 1299 | *bika* (< tör. **byka*, G. 46 stb.): *biquacut* 1193, *Bika* szn. 1198, ? *Bicca* szn. 1211 | *cseresnye* (< szl. *čerešnja*): *Cheresnafa* 1256, *Cheresna* 1268 | *csóka* (< szl. *čavka*): *Choucha* 1211, *Covka* 1240 k. | *csorda* (< szl. *črěda*): *Churda* uta 1291, *Churdauta* 1292 | *csuka* (< szl. *šćuka*): *Chuca* 1210, *Chuka* 1240 k. | *dinnye* (< szl. *dinja*): *dinna* 1095/XII—XIII. sz., 1093/XIII. sz. el., *Dinna* 1223, *Digna* 1240 k. | *donga* (< szl. *daŋga*): *Dunga* 1233 | *gálya* (< lat. *galaea* v. ol. *galēa*): *Galya* 1242 | *godolya* 'dolerus' (BesztSzj.), *godola* 'dolerum' (SchlSszj.) (< szl. *gdula* 'körte': Századok XXVII. 321): *Gudulamal* 1275, *Gudula* 1287, *Godola* 1300 | *harang* (vö. mong. *ᠬarangγa*, G. 83 stb.): *Harangud*, *Harangudfoca* 1211, *Harangadthue* 1256 | *határ* (*hattaros* Tih.-k. 49, *hattári* NySz. < ném. *hattert*, LUMTZER-MELICH, Deutsche Ortsn. u. Lebnw. 129): *-hatar(a)* 1240 (háromszor), 1265, 1291, *Hatarus*- 1265, l. 2. | *imola* MTsz. (< szl. *imela*): *imola* 1193 | *iva*^{**}) (< szl. *iva*, vö. LUMTZER-MELICH,

*) Azt hiszem, mindenki természetesnek fogja találni, hogy ebbe a csoportba fölvettem néhány olyan szót is, a melynek véghangja ma illeszkedés útján keletkezett *e*; ilyenek a *berkenye* szón kívül: *cseresnye*, *dinnye*, *Neszté*, *rekettye* (de *rakottya* is, MTsz.).

***) Hangjelölése és eredete miatt fölvettem, noha a XIII. századon túl nem fordul elő.

id. m. 142): ad arborem *Iwam* 1257, *Iua* 1270, 1271, *yua* 1289, *iwafa* 1266/74 | *kamara* (< lat. *camera*): *Camara* 1262 | *kápolna* (< ol. *capella*, KÖRÖSI S.: Nyr. XV. 453; M₂. 308): *Capulna* 1270 | *Katalin* (*Katerina* MargL. 16, 17 stb.): *Catrina* 1181 < ol. *Catrina* (vö. M₂. 181) | *konyha* (< szl. *kuhnja*): *Cuhna* hn. 1231 (NyK. XXXIV. 133) | *Kozma* (< szl. *Kozma*): *Cosma*, *Cozma*, l. 2. | ? *kuna* 'menyét' MTsz.: *Cuna* szn. II. Béla okl., 1086/XIII. sz. < cseh *Kuna* (M₂. 117) | *kurta* (< lat. *curta*, M₂. 188): *Qurta* szn. 1171/1234 k. | *László**: *villam Scentladuzlo* 1274 < szl. *Vladislav* (M₂. 117) | *Luka*(falu): *Luca* hn. szn. < ol. *Luca* v. szl. *Luka*, l. 6. l. | *Marczel* (vö. lat. *Marcellus*, ném. *Marzell*): *Marcel* 1211, *Marcelneygyaya* 1288 | *Margita* (< ném. *Margitta*, vö. M₂. 193): *Zenthmargita* 1256, *Margytha* 1285 | *Mária* (< bibl. *Maria*): *Maria* 1171/1234 k., *Scenthmariazygete* 1234 | *Mikola* (< szl. *Mikola*, *Mikula*, M₂. 119): *micula* 1095/XII—XIII. sz.; *Micula* 1086/XIII. sz. (M₂. 119), *Michola* 1211, *Micula* 1228, *miculamezeu* 1251 | *Morva* (< szl. *Morava*): *Moroua* ANON. cap. 37. 57., *Moroua* cap. 35. | *munka* (< szl. *maka*): *Munca* 1141—61, *Munka* 1198, *Muncha* 1211, *Moncha* 1211 (kétszer), *Munka* 1227, *Moncha* 1240 k. | *násfa* (< szl. *naušva*, ASBÓTH: Izvj. VII. 4, 304; vö. SZARVAS: Nyr. V. 208): *duas nasvas meas* 1235/70, *nasuas* 1250 k. | *Neszte* 'Anastasia' (vö. bolg. *Nasta*, M₂. 153): *Nesta* 1212 | *Palota* hn. (< szl. *polata*, *palata*, *palota*): *Palata* 1258 | *paradiesom* (< szlov. **paradižum*, ma *paradižom*, M₂. 359): *paradisumut*, *paradisumben*, *paradisū* HB. | *plébánia* (< lat. *plebania*): *Ecclesia beate virginis Marie... vocata plebania* apud *uulgos* 1269 | *Pongrác* (o < á, l. 2., vö. vel. ol. *Pangrazio*, M₂. 203): *Pangrachfaya* 1256 | *Pósa* (< szl. *Pauša*, *Pavša*, M₂. 122): *Pausa* 1135, *Paussa* 1206 k. (id. h.) | *rekettye* (*rakotta*) MTsz. < szl. *rakita*): *raquatiaquerec* 1193, *Rakathia* 1225, *Rakatya* 1238, *rakatyafa* 1249, *Requethya* 1252, *Racatyafa* 1252, *Reketyafa* 1255, *Requetiabukur* 1258, *reketyakerev* 1265, *Rakathya* bukur, *Rakathya* bukruk 1293, *Rakatia* 1297, *Rakatyabukur* 1299 | *suba* (< szl. *šuba*): *Suba* 1290 | *Szala* (< ném. *Sala*): *Sala* 1166, *Zola* III. Béla kora (M₂. 149), *Zalawar* 1264 (Cs. III. 26) | *Száva* (< szl. *Sava*): *Zoua* ANON. cap. 41. 43., *Zaua* 1275 (a *karácsony* czímszó alatt) | *szerda* (< szl. *srěda*): *Scereda* 1199, *Zereda* 1211, *Sereda* 1218, *Scereda* 1227, *Zerida* 1231, *Sereda* 1240 k. (kétszer), *Scereda* 1240 k. (kétszer), *Zyrida* 1240 k., *Zereda* 1247, *Sceredahel* 1261, 1263, *Zeredahel* 1283,

*) Hangjelölése és eredete miatt fölvettem, noha mai alakjában nincsen á.

1297 | *szolga* (< szl. *sluga*): *Zulgageur* 1217, *Zulugageurienses* 1222, *Zulugageuriensibus* 1223, *Sculgageur* 1223, *Zulgageuri* 1237, *Sulgageury* 1247, *Zulgaievr* 1249, *Zulgageurensis* 1259, *ZulgaJauriensis* 1268, *Zulgageur* 1270, *Zulgageuriensis* 1273, *Zulgageuriensi* 1274, *Zulgageurienses* 1292, *Zulgagewr* 1299 (kétszer) | *tanya* (< szl. *tonja*): *tana* 1095/XII—XIII. sz., *thona* 1109, *Tonya* 1148/1291, 1222, *thagna* 1223, *Tonya* 1225, *Tona* 1237, *thuna* 1240, *Tona* 1240, 1254, *Tana* 1292, *Thana* 1293, *Tana* 1298 | *Tapolca* (< szl. *toplica*): *Topulucea* ANON. cap. 31., *Thapolcha* 1255 (a *borona* címzéső alatt); *Topulcha* 1272, *Thaplichu* 1290 (Cs. III. 25) | *varsa* (< szl. *vrša*): *Varsa* szn. 1211, *Varsathu* 1252 | *Zakariás* (< lat. *Zacharias* v. szl. *Zachariás*, vö. M₂. 209): *Zacharias* 1211 (NyK. XXXIV. 415) | *zsolozma* (< szl. *služba*, ASBÓTH: NyK. XVIII. 364, Nyr. XXI. 374; M₂. 414): *zulusma* 1267/1270, *Zulusma* 1275, *sulusma* 1289.

Az első csoportban eredeti tőszavak és különféle eredetű szavaknak ragos és képzős alakjai vannak. Ezeknek végső *a* betűje olyan hangot jelöl, a mely *á*-ból rövidült; ennek a rövidje pedig az illabiális *á*, és egészen kétségtelen dolog, hogy ez volt a közvetítő az eredetibb *á* és a mai *ä* között, pl. **fá* (vö. *fá-t*, *fá-k* stb.) > **fä* > *fä*. E csoport szavaiban a mai szóvégi *ä* hang Árpádok-korabeli előzőjének annyira rendes jele volt az *a* betű, hogy a sok adat között mindössze kettőben találtam helyette *o* betűt, azt is a korszak vége felé; t. i. egy 1260-i oklevélben: (-*h a t v a n a*): *Micudhotuono* és *Cukenus-hotuono*.*)

A második csoport szavainak *a* betűje olyan szótagban van, a melyre *á*-hangzós szótag következik. Ebben a hangtani helyzetben a közmagyar *ä* helyett illabiális *ä*-t találunk a Felső Órvidéken (Vas m. északnyugati részében), Vág-Királyfán (Nyitra m.), Bajmokon (Bács m.), a marosszéki nyelvjárásban, az ú. n. nyugati székelységhez tartozó keresztúri, sóvidéki és havasalji nyelvjárásban, a halmágyi nyelvjárászigeten és a moldvai csán-góknál (Nyr. XXXVII. 194—198).

A harmadik csoportot olyan jövevényszavak teszik, a melyekben az *a* betű az átadó nyelv illab. *ä* hangjának magyar megfelelőjét jelöli.

*) Csánki Dezső szíves érteftése szerint az oklevélben világosan így van írva a két szó.

Ha mindezt tekintetbe vesszük és hozzá még azt, hogy a palócz nyelvjárások egy részében (l. Nyr. XXI. 171) a közmagyar *â* helyett általában illab. *â*-t találunk (l. erre nézve Gombocz nézetét: NyK. XXXIX. 232—234), talán most is megállhat az én régi föltevéssem (Nyr. XXIV. 148—154), vagyis eleink hangjelöléséből most is azt szabad következtetnem, hogy az illab. *â*, a mely a nyelvtörténet előtti korban közmagyar hang volt, még az Árpádok korában is sokkal általánosabban megvolt, mint mai napság. (L. MELICH, GOMBOCZ és WICHMANN pártoló szavazatát: NyK. XXXV. 113; XXXIX. 233; Nyr. XXXVII. 198). Ezt az illab. *â*-t a nyelvterület legnagyobb részén kiszorította lassanként a lab. *â*. Az *â* > *â* hangfejlődés kezdete a nyelvtörténet-előtti korba esik, mert már 1055-ből van rá adatunk (l. 26. s. köv. ll.); befejeződését — a hangjelölésből következtetve — körülbelül a XIV. század végére tehetjük.

III.

A mai *â* hang másik előzőjének rendes jele az Árpádok korában az *o* betű volt. Ez a hangjelölés jóval túlterjedt ezen a korszakon; még a XIV. században is közönséges volt, s az *o* betű erről a térről körülbelül a XIV. század alkonyán szorult le. Szórványosan még később is találkozunk vele.

Az *a* betű, a mely idővel kiszorította, mindjárt kezdetben fölbukkan mellette, de — sajnos — fokozatos térfoglalását az adatok gyér volta miatt (l. Nyr. XXIV. 155) a XI. és a XII. században nem kísérhetjük figyelemmel.

Az *o* betű mellett előforduló *a* betűre íme egy csomó példa:

XI. sz.—: *aszó*: *azaa*, *azah* 1055, *-ozou* 1095/XII—XIII. sz., *Ozou-*, *Ozo-* 1211, *-ozou* 1229, *-ozo* 1231, *-ozov* 1236, *ozov* 1236/39, *-ozo* 1240, *ozou*, *osou* 1203/59, *-ozov*, *azov*, *-ozo-*, *-ozou* 1265, *-ozo-*, *ozov* 1271, *-ozou* 1276, *-ozow* 1282, *-ozou* 1236/83, *-ozou*, *-osou* 1295, *Ozo-* 1266/97, *-azo* 1304, *Ozou* 1314, *-azou* 1324, *Ozow* 1329, *Ozou-* 1333, *Azow* 1335, *ozow* 1336, *Azow* 1338 (kétszer), *azou* 1353, *-ozou* 1358, *Azou-* 1358, *-hozo* 1259/1364, *-azow* 1367, 1368, 1380 (háromszor), *-azou-* 1383, *Azo* 1385, *-azo* 1386, *-aszou* 1389 (kétszer) | **halom** (és szárm.): *holma* 1055 (kétszer), *holmodi*, *holmodia* uo., *-holm*, *holm* 1193 (háromszor), *-holmu* 1211, *-holm* 1211,

1221, *Holmod* 1231, *-holma* 1252, *Holm* 1252, *-holm* 1267, 1268, 1269, 1270/84, *holm* 1276, *-holm* 1282 k., *-halma* 1293, *Halum* 1303, *-holm* 1313, 1317, *Holm-* 1323, 1324, *-holm* 1329, *Holm* 1332, *holm* 1333, *Halum-* 1334, *-halma* 1337, *-holm* 1337, *-holma* 1337/42, *-holm* 1338, *holm* 1339, *halm* 1340, *-holm* 1341, *holm* 1342, *Holm* 1344, *-holmnya* 1344, *Holm* 1345, *holm* 1346, *-halma* 1346, *-holm* 1346, *halm* 1347, *holm*, *-holm*, *holm-* 1348, 1323/51, 1355/63, *Holm* 1358, *-halum* 1366, *halm*, *-halma* 1368, *-holm* 1315/70, *halm* 1374, *Hal-may* 1378, *-holm* 1315/78, *-halm* 1340/89, *holm* 1390 (kétszer), *-halma* 1393, *-halum* 1396, *-holma* 1303/1422, *-halm* 1326/1428, *holm* 1359/1429 | *nagy* (*nogy* Moldva MTsz.): *nogu* 1055, *Nogy* 1199, *Nog*, *Nogh-*, *Nogy-*, *nog-* stb. *o*-val 1221/1358, *Nagh-* 1358, *Noge-* 1223/1359, *Nog-* 1360, *-nog-* 1364, *Nog-* 1365, *Nag-* 1312/72, *Nog-* 1366, *Nogh-* 1368, *Nog-* 1368, 1375, *Nag-* 1384, *Nog-*, *-nog* 1385, *Nogh-* 1390, *Nog-* 1391, 1400, *Nag-* 1408, *Nog-* 1408, *Nag-* 1409, 1411, *Nog-* 1412, *Nagh-* 1412, *Nag-* 1415, 1417, *Nog-* 1420, *Nagh-*, *Nag-*, *nag-* 1427, 1429, 1431, *Nog-* 1431, *Nag-* stb. *a*-val 1436—76, *Nogh* 1476 (ezenül *a*-val), ... *nog*, *nogh* Tel.-k. 238 | *szarm* (vö. *Szészarma*, *Zarány*, MELICH: NyK. XXXV. 118): *zarma* 1055, *zorma* 1211, *zormu* 1222, *-zorma* 1229, *-sorma* 1233, *-zorma* 1252 (kétszer), 1251/81, 1297, *-zorm* 1318, 1347, 1208/1359 (kétszer), *Zarm* 1385 (kétszer), *-zarm* 1418.

XII. sz.—: *akol* (*okoly* Moldva MTsz.): *ocol* 1095/XII—XIII. sz., *-okol* 1240 k., 1256, *Okul-* 1291, 1292, *-okol* 1307, *Okol* 1317, *-akal* 1346, *Akol-* 1347, *Akal-* 1367, *Akul-* 1380, ... *okol*, *okoly*, *okl-* XVII. sz. NySz. | *balog* (és szárm.): *bolug* 1095/XII—XIII. sz., *Bolug* 1086/XIII. sz. (MNYv. VIII. 246), *Bolugd* 1230 (kétszer), 1234, *Boloc* 1250, *Bolug* 1254, *Bolugkereke* 1256, *Bolug* 1296, *Balug* 1297, *Bolug* 1327, 1335, *Bolugh* 1338, 1341, *Bolug* 1343, *Bolukpeturholmnya* 1344, *Bolug* 1347, *Bolugh-* 1347, *Bolugsegh* 1230 k./1355, *Bolug* 1360 (kétszer), *Balug* 1362, *Balog* 1381, *Balogh* 1391, 1395, 1400/03, 1413, *Bolugh* 1415, *Balog* 1423, *Balogh* 1434, *Bologh* 1436, ... vö. *bol* Tel.-k. 275, kétszer | *Bihar*, *Bichar*, *Bichariensis* 1111, *Bichoriensis* 1135, *Bichariensis* 1186, *Bichoriensi* 1198, *Bihor* 1193, *Byhor* ANON. cap. 19. 20. 50. 51. 52., *Bicoriensy* cap. 19., *Faber Bichor* 1086/XIII. sz., *Bihor* 1201, *Bichor* VReg. (NyK. XXXIV. 137; M₂. 105), *Byhoriensi* 1283 (a *lak* című szó alatt) | *farkas* (és szárm.): *Forcas* 1146; *Forcos* 1162 (M₂. 133), *Farkasio* 1177 k. (uo.), *Farcas* 1181, *farcasii* 1193, *Opaforcos* ANON. cap. 25; *forkosig* 1095/XII—XIII. sz. (kétszer), *Forcos* 1210, *forcos* 1211 (kétszer);

Forcasius, *Forcos* (a fogalmazványban: *Farcasius*, *Forcas*) 1211 (NyK. XXXIV. 406), *forcost*, *Forcost* 1211, *Forcos* 1221, 1222, *forcosfolua* 1222, *Forcas* 1225, *Farcasio* 1183/1226, *Forcos* 1229, 1238, 1240, 1240 k., *forcos* 1240 k., *forkosholm* 1269, *Forcos* 1274, *Forkosd* 1274, *farkas* 1275, *Forkoslyuk* 1283, *Farkasij*, *Farkasius* 1299, *Forkosmolna* 1301, *Farcas-* 1325, *Farkas-* 1329, *forcos-* 1335, *Farkas*, *Farkas-*, *farkas-* 1326/35, 1337, 1358, 1364, 1368, 1381, 1383, 1399 | *Forcudinus* 1181, *Farkadinus* 1206 k. (M₂. 133) | *havas* (*hovas* Esztergom vid. MTsz.): *Houos*, *Howos* ANON. cap. 9. 11. 12., *houos* 1258, *Howos* 1285, *-hawasa* 1294/1334, *-hauasa* 1334, *-hauas* 1373, *-hauasa* 1383, 1393 (kétszer), *-hauasa* 1394, *-chowasa* 1231/1397, *-hawasa* 1399/1406 (vö. *Houodi* 1152) | *hazug*: *Chozug* 1095/XII—XIII. sz., *Hozug* 1211 (kétszer), 1240 k., *Hazug* 1305, *Hazugh* 1376, *Hazug* 1400 | *lak*: *vilak* 1193; *Kethelloca* 1086/XIII. sz. (Cs. III. 238), *ketel loca* 1095/XII—XIII. sz., *sceeloc* 1231, *Vyloch* 1240 k., *Sceplok* 1255/61, *Barumlak** 1256, *Wilok* 1259, *Zeplok* 1261, *Sceplok* 1265, *Lak* 1268; *Kethelaka* 1270 (Cs. III. 238), *Wylak* 1273, 1283, *Zeplak* 1291, *Vylach* 1266/97, *Keklok* 1299, *Sceplok*, *noglok* 1313, *-laka* 1315, *-lok* 1321, *-laca* 1322 (háromszor), *-lac* uo., *-lok* 1326, *Lok-* 1328, *-laka* 1329 (kétszer), *Lok-* 1333, *-laka* 1337, *-lak* 1338, 1341, *Lok* 1343, *-loc* 1346, *-lok* 1228/1357, *-laka* 1358 stb. *a-val* | *mag* (*mog* Bánffy-Hunyad, Moldva MTsz.) és szárm.: *Mogd* 1135, *Mogud* 1199. *Magudi* 1141—61, *Mog* 1199, *Mogdi*, *magudi* 1095/XII—XIII. sz., *Mog*, *mog* 1211, *Mogd* 1211 (többször). *Mogud* uo., *Mogd* 1244 k., 1252, *Mogh* 1299, ... *anusmok*, *fenywmok* XV. sz. vége v. XVI. sz. eleje: Nyr. II. 68, vö. MNyv. I. 35 | *magas* (*magos*): *mogos* 1095/XII—XIII. sz. (kétszer), *-mogos* 1093/XIII. sz. el., *Mogus* 1211 (háromszor), *-mogos* 1222, 1223, *mogos* 1171/1234 k., *-mogos* 1238, 1240 k., *Mogus* 1240 k., 1245, *-mogos* 1245?, 1256, 1272, *Mogos-* 1278, 1293, *-mogos* 1296, *Mogos-* 1331, 1332, 1336, *magas-* 1366, *-magasa* 1348/69, *-magas* 1370 (kétszer), *Magas-* 1377, 1385, *magos* 1391, *Mogos-* 1231/1397, *Magas-* 1422 | *magyal*(os): *Mogolos* 1193, *Mogol* 1240, *Mogolfa* 1252, *Mogol* 1265, *Magyalfa* 1276, *Mogoltul* 1277, *Mogol* 1249/91, *magel* 1291, *Mogolfa* 1288/1302, *Mogyolmal* 1318/20, *Mogiol* 1233/1345, *magal* 1346, *Magyal* 1347, *-magala* 1363, *Magyal-* 1367, 1372 (kétszer), *Magyal* 1372, *magyal* 1344/88, *Mogial* 1284/1394, *Magyal* 1408 | *maradék*: *Maradec* 1141—61, 1181, *Mo-*

*) ZOLNAI GYULA szíves értesítése szerint sajtóhiba *Borumlok* helyett.

rodec 1211; *Maradic*, *Morodech* (háromszor), *Morodehc* (a fogalmazványban: *Morodic*, *Morodig*) 1211 (NyK. XXXIV. 409, 410), *Morodeku* 1225 (VReg.: MNyv. VI. 151), *Maradek* 1255, *Morodyk* 1265, *Morodek* 1273, *Maradek* 1292, *Maradyk* 1358, *Maradek* 1417 | Marót: *Maraut* 1138 (NyH.² 75), *Menumorout* ANON. cap. 11. 19. 20. 22. 28., *Morout* 1265 (NyH.² 71) | *patak*: *Ketelpotaca* ANON. cap. 15., *Jablampotoca* 1206, *potoc*, *potok*, *-potoc*, *-potok(a)* 1212, 1216/30, 1222, 1225, 1227, 1230, 1230²/83, 1231/57, 1234/43, 1249, 1252, 1256, 1257, *patak* 1258 (kétszer), *-pataka* 1260/71, *-potok* 1261, *-pataka-* 1262, *-potok* 1263, *-potoka* 1264, *potok*, *-potok* 1264 (kétszer), 1265, *potoka* 1265, 1268, *pathaka* 1269, *-potok*, *potok* 1270 (hatszor), 1271, 1272, 1278, 1279, *-pataka* 1279, *Potok* 1280, *potok*, *-potok* 1282, 1284, 1285, *-potoka-* 1284, *potok*, *-potok* 1288 (háromszor), *-pataka* 1291 (kétszer), *patak* uo., *-potok* 1291, *-potoka* 1292, *-pataka* 1295, *-potoc-* 1295, *-potok* 1295, 1299, *-patak* 1300, *-potok*, *-potok-* 1300, *pathaka* 1301, *-pataka* 1302, *-potok* 1306, 1311, *-pathaka* 1312, *pothoka* 1314, *-pathaka* 1315, *-pothoc* 1318, *-potok* 1319, *-potak*, *-potok* 1323, *-potok* 1323/30, *-pothak-*, *pothok*, *-patak* 1326, *-patak* 1327 (kétszer), *-potak*, *-potok* 1327, *-patak* 1328, 1329, *-pataka* 1329 (háromszor), *-patak* 1329/35, *-pathak* 1331, *-pathaka*, *-pataka* (négyyszer), *-potak* 1332 (kétszer), *-potaka* 1332, *-patak* 1333 (háromszor), *-potak* 1333, *-patak(a)* 1333/34, 1334, 1335, 1336, 1337, 1338, 1341, 1345, 1347, 1347/58, *-potak* 1349, *-patak(a)* 1353, 1355, 1356, 1357, 1358, *-potoka*, *-potok*, *-potok*, *-potoka* 1358, *-patak(a)* 1358/64, 1359, 1363, *-potak* 1364/67 (kétszer uo.), *-patak* 1365, stb. *a*-val, kivéve néhány átírt oklevélbeli adatot: *-potok*, *-potoka* 1231/1397, *-pothak* 1327/1436, *-potak* 1330/1449 | *Kis-Tava* puszta: *Tohu*, *Tahu* 1138 (Cs. III. 453), *Thoh* 1357 (uo.) | *tanya* (*tonya* Székelyfd. MTsz.): *thona* 1109, *tana* 1095/XII—XIII. sz., *Tonya* 1222, *thagna* 1223, *Tonya* 1225, *Tona* 1237, 1240, 1254, *Tonya* 1148/1291, *Tana* 1292, *Thana* 1293, *Tana* 1298, *Tona* 1318, *Tania* 1335, *Tanya* 1337, *tona* 1365, *Tonya* 1367, *-tonya* (háromszor) 1400, *tanya* uo., ... *thonát* 1584; — *vö.* *thuna* 1240 | *Tapolea*: *Topulucea* ANON. cap. 31., *Thapolcha* 1255 (a *borona* cím szó alatt); *Topulcha* 1272, *Thaplichá* 1290, *Thapolcha* 1328, 1370, *Tapolcha* 1378 (Cs. III. 25) | *udvar* és szárm.: *udwory* 1174, *-vduor* 1193, *-vduor* ANON. cap. 17., *udori* 1211, *Vduory* 1214, 1222, *Wduori* 1223, *Oduory* 1226, *Vduoros* 1230, *Wduor-* 1204/31, 1231, *Vduorus* 1240 k., *Vduory* 1240 k., *-vduor* 1203/54, *udword* 1264, *Wduornuk* 1270, *Vduory* 1277, *Oduornok* 1295, *Vdvorus*, *Vduornuk*, *Vdvornuk* 1319, *Oduoros* 1324, *Vdvornuk*

1326, *Wduor*- 1330, *-udvar* 1332, *-oduor* 1328/34, *-vduar*- 1263/1347, *Oduarnok* 1351, *-vduar* 1353, *Vduary* 1358, *vduard* 1359, *Oduornuk* 1367, *Oduor*- 1373, *-vduar*- 1376, *Wduarnuk* 1388, *Wduar*- 1397, *Oduor*, *Oduord* 1405 | *Várad* (i): *waradi* 1095/XII—XIII. sz., *Uarod*, *Warod* ANON. cap. 34. 35., *Waradiensi*(s) 1211, 1217, 1222, *Varad* 1240 k., *Warod* 1248, 1252, 1251/81, *Warad*- 1337, *-waradiensis* 1346, *Warad*- 1377 | *vas* (*vos* Aranyosszék MTsz.) és szárm.: *Vosod*, *Vosos* 1152, *Vosud* 1199, *uuosos* 1201, *Vosud*, *Wosud*, *Vosod*, *Vosos*, *Vossos*, *Wosos*, *Wuosos* 1211, *Wossos* 1213, *Wos*- 1214, 1221, *Wosos* 1229, *Wosod* 1230, *Wosos* 1231, *Wos*- 1233, *Vosos* 1240 k., *Wosod* 1244, *Wos*- 1256, *Wosos* 1271, *Wos* 1251/81, *Wosos* 1292, *Wosas*, *Wasas* 1138/1329, *Wos*- 1329, *Was*- 1354, *Wos*- 1355, *Vos*- 1357, *Wos*- 1358, *Was*- 1370, *Wos* 1372, *Wasas* 1380, *Wasas* 1381, *Vas*- 1389, 1398.

XIII. sz.—: *ad* és szárm.: *odutta*, *odut*, *oggun* HB., *Adou* 1210, *Odou* 1221, *Marchadou* 1240 k., *Marchodov* 1268, *Hodov* (a. m. 'adó?') 1270, *-adou*, *-adow*, *-ado* 1353, 1356, 1368, 1374, 1329/78 | *agyag*(os): *ogogovs* 1227, *Agogus* 1252, *Ogyogus* 1269, *Agagus* 1272, *Agagusuth* 1273, *Ogyogos* 1279, *Ogogteluk* 1288/90, *Agogus* 1252/1326, *Ogyaglyuk* 1330, *Agagasadek* 1334, *Agyaguswth* 1338, *Agyaguspatak* 1353, *Agyaguspotoka* 1358, *Ogoguerum* 1294/1367, *Hogagas* (a. m. 'agyagos?') 1390, *agyaguapa* 1263/1393, *agag* 1398, *Agya-gw sberch* 1227/1400, stb. *a-val* | *akasztó*: *Okozthov* 1291, *akazthowhegy* 1291, *Akaztota* 1291, *Akazto* 1238/92, stb. *a-val* | *al* (*ol* Göcsej MTsz.), *alatt*, *alsó*, *-alja*: *Ol*- 1249, 1256, 1269/75, 1290, 1297, 1298/1305, 1299, 1304, 1313, 1315/23, 1317, 1318, 1327, 1333, 1339/58, 1356, *Al*- 1412, *Ol*- 1337/1414, *Al*- 1436, stb. *a-val*; *-alath* 1367; *Olsou*- 1307, *Olso*- 1311, *Alsou*- 1320, *Olsow*- 1335, *Olsou*- 1353, 1355, *Olso*- 1356, 1363, *Olsow*- 1364, *Olso*- 1394, *Alsou*- 1400, stb. *a-val*; *-alia*, *-alya* 1225, 1284, 1291, 1304, 1320, 1325/32 (kétszer), 1332, 1333, stb. *a-val* (l. 30. l. jegyzet) | *Alásony* (Nagy-A. helység és Kis-A. puszta): *Olosun*, *Olasun* 1240 (Cs. III. 219), *Alasun* 1253 (uo.), *Alasunkutha* 1269 (az *alacsony* címűszó alatt), *Olasun* 1340 (kétszer uo.) | *arany*(os): *Aran*-, *Oronos* 1267; *Oronos* 1268 (háromszor: Cs. III. 493), *aran*- 1324, stb. *a-val* | *aszaló*: *Ozolo* 1288, *Azalou* 1347, 1369 | *aszú*: *Oze*- 1222, *Ozscyu*- 1264 (kétszer), *Osyu*- 1265, *Ozy*- 1268, *Ozev*-, *Ozyu*- 1270; *Asce*- 1276, 1286 (Cs. II. 633), *Ozyu*, *Oziu*- 1288, *Ozyyw*- 1300, *Ozyw*- 1323, *Azyw*- 1320/25, *Ozyu*- 1323/30, *Ozyw*- 1334, *Azyu*- 1338, *Azyo*- 1356, *Azyu*- 1377, *Azio*- 1390, *Azyo*- 1398 | *asztal* (*osztal* Maros-Torda m. MTsz.),

asztalnok: *asztal* 1293, *-asztal* 1354, *Aztalnak* 1382 |
 avas (vö. *ovad*, *ovul*, *ovított* MTsz. az *av*-kezdetű czím��zó-
 alatt): *Owas* 1275, *Owas-* 1337, *-ouasa*, *auosa* 1346, *Owas*
 1379/81, *Auas* 1406 | bajnok: *Boynoc* 1231, *Boynuk-* 1289/
 91, *Boynuk* 1315, 1331/47, 1365, *Baynok* 1370, *Baynuk*
 1377, 1380, *Baynok* 1381, *Baynuk-* 1385, *Baynak* 1391 |
 barlang: ? *Borlogv* 1248, *Barlag* 1310, *Borlog* 1313, *Bor-*
log-, *porloga* 1357, *Barlaga* 1463 | csapó: *Chopov*, *Chopou*,
Copou, *Chopo* 1213—1288, *Chapou* 1351, 1374, *Chapo*
 1397 | csintalan: *Chyntolon* 1273, *Chynthalan* 1348,
 1357, *Chintalan* 1406 | falu (*folu* Moldva MTsz.) és szárm.:
-folua 1222, *-folwd*, *-folud* 1229, *-folua* 1230 (kétszer), *-folu*
 1230, *Folu-* 1231, *-folud* 1232, *-folu* 1240 k., *-folua* 1240 k.;
 1251 (Cs. II. 528), *-falua* 1256, *-falud* 1256, *-folua* 1261,
-folu 1268, *folu-* 1269, *-folua* 1274, *-folv* 1274, *-folua* 1275
 (háromszor), *-folu* 1275, *-folua* 1277, *-folud* 1277, *-folua* 1279
 (kétszer), 1280, *-folu* 1255/81, *Folu-* 1282, *-folu* 1283, *Folw-*
 1284, *-folua* 1286, *-folu* 1286, *-folua* 1287 (háromszor); 1289
 (Cs. II. 471), 1289/91, *-folud*, *-folua* 1277/91, *-folu* 1295, *-folwa*
 1296, *-folu* 1297, 1299, *-falua* 1307, *-folua* 1312/15 (kétszer),
 1315, 1321/23, *Folu-* 1322/24, *-folwa* 1323, *-folu* 1325, *-folua*
 1330, *-falua* 1334, *-folud-* 1335, *-folua* 1336, 1337, *-falua*
 1337, *-folua* 1338, 1342, 1343, *-folwa* 1346 (kétszer), *-folua*
 1347, *-falu* 1347, *-folwa* 1348, *-folua* 1350 (háromszor), 1351,
-falua 1353, *-folu* 1353, *-folua* 1353, 1355, *-falu* 1355, 1356,
-folua 1358, *-falua* 1347/58, 1359, *-folua* (kétszer), *-falu*
 1359 (ua. okl.), *-falu* 1363, *-falw* 1366, *-falua* 1367, 1368
 (háromszor), *-falu* 1368 (háromszor), *-folua* 1368, *-falua*
 1369, 1373, *-folua* 1373 (kétszer), *-falw* 1374, *-falu* 1375,
-folua 1376, 1379, *-falua* 1379, *-falu* 1381 (kétszer), *-falou*
 1384, *-falua* 1385 (háromszor), *-falu* 1388, *-falua* 1390,
 1392, *Falu-* 1393, *-falva* 1396, *-falwa* 1397, *-falw-* 1399,
-falua 1400/03, ... (a-val), *-folua* 1411, ... (a val), *-folwa*
 1428, ... (a-val), *-folwa* 1476, ... (a-val); ... *folnagy* PPB. |
 galamb és szárm.: *Golombus* 1210, 1240 k., *Golombuk* 1265,
Golomb 1275, 1280, *Golombos* 1280 k., *Golomb* 1298, *Galomb*
 1316, *Galamb-* 1321/24, *Galambos* 1382, *Golomb-* 1224/
 1389, *Galambos*, *Galambas* 1400 | gyakor: *Gokor-* 1269,
gyakur 1339, *Gyakar* 1364 | hamis: *homus* HB., *Homus*
 1225, *Homus-* 1231/57, *hamus* 1269, *Homos* 1326, *Homus-*
 1224/1389, *Hamus* 1391 | haragos: *Horoqus* 1211, *Hara-*
gus 1274, 1337 | hattyas: *Hathias* 1282, *Hothyas* 1282/
 1365 (többször), *hattyas* 1379, *Hathyas* 1326/1428 | juhár,
 ihar: *yhör* 1233, *Ihör* 1242, *Ihorda*, *Ihorfa* 1251, *Yhorfa*
 1252, *yarfa* 1257, *Ihar* 1257, *Ihorfa* 1258, *Jhör* 1269, 1272,

ihor 1275, *Ihorfa* 1308, 1310, 1327, *Johor* 1330, *jwharfa*,
joharfa 1337, *Jhorfa* 1339, *jhar* 1342, *Ihor*, *Ihorfa* 1347,
Juharfa 1366, *Juhar* 1372, *Jhar* 1380 | *kakas* (*kokas*,
 nagy nyelvtérületen MTsz.): *Cokos* 1218, *Kocos* 1275, 1279,
Kokos 1302, 1308, 1313, 1314, *Kokos*, *Kakas-* 1323, *kocas*
 1325 k., *Kokas* 1329, 1341, 1353, 1363, *Kakas-* 1370, *Kokas*,
Kakas 1371, *Kakas* 1374, *Kokas* 1385, *Kakas* 1391, 1394 |
kalandos: *Colondus* 1211, 1240 k., 1244 k., *kalandus*
 1348, *kaldas* 1380 | *lapu(s)*: *Lopuchus-* 1285, *Lopuhtu*
 1324, *Lapuhus* 1325/32, *Lapuhtu* 1332, *Lapuhus* 1333 |
lator: *Lotur* 1276, *Lator* 1345, ... *Lothor-* 1453 | *mada-*
ras: *Modoros* 1211 (háromszor), 1236/39, 1240 k., *Madaras-*
 1337 | *malom*: *-molna*, *Molun-*, *-molun*, *-molum* stb. *o-val*
 1247—1352, *Malum-* 1353, *-molun*, *-molna*, *Molum-* stb. *o-val*
 1354—1369, *-malun* 1370, *-malon* 1376, *Molon-*, *-molna* stb.
o-val 1377—1405, *Malom-* 1409, ... *molnoth* 1597 | *pap* (*pop*
 Moldva MTsz.): *Pap-* 1239, *Pop-* 1269, *-pop-* 1275, *Pop-* 1290,
 1266/97, 1304, 1316, *Pop* 1335, 1335/42, *Pop-* 1338, *pop*, *pop-*
 1338, 1344, *Pop-* 1349, *Pop* 1370, *Pap* 1381, *Pop-* 1386,
Pap 1389, *pap-* 1390, *-pap* 1405, stb. *a-val*, kivéve egy ártírt
 oklevélbeli adatot: *pop-* 1303/1422 | *paraszt* (*poroszt* Moldva
 MTsz.): *Parozth*, *Parazth* 1291, *Parazth-* 1324 | *parlag*:
parlac, *altalparlac* 1258, *porloga* 1265, *-porog* 1268, *Porlog-*
 1271, *-parlak* 1318, *parlag* 1320, *-porlog* 1323, *-parlag*
 1324, *Porlogh* 1332, *Parlagh* 1332, *Parlagy* 1335, *porlog*
 1339, *Parlag-*, *Porlog-* 1320/55 (ua. okl.), *-parlaga* 1363,
 1383, *parlag* 1389 (vö. *purlog* 1238; nb. uo. *hurozt* 'haraszt') |
szabad és szárm.: *Szobodi* 1210 (kétszer), *zoboducha* HB.; *Sar-*
zabady 1249 (Cs. III. 344), *Zobodozow* 1282, *Zobody* 1282,
Zabadi 1314, 1318, *Zobody* 1318/20, 1326, *Zabodlok* 1326,
Zabadi 1329, stb. *a-val* | *szabó*: *Zobov* 1271, *Zobou* 1292,
Zabou 1349, *Zabo* 1383 | *száraz*: *Zaroz-* 1227, 122, *Za-*
raz- 1256, *Zaroz-* 1265, *Zarraz-*, *Zarroz-* 1295, *Zaras-*
 1266/97, *Scaraz-* 1299, stb. *a-val* | *szarv(as)*: *Zoruos-* 1277,
Zorwos- 1291, *-zarw* 1356, *Scaruas-* 1357, *Zorw-* 1347/64,
Zaru- 1365, *Zarwas-* 1367, *Zorw-* 1376, *Zaruas-* 1387,
Zaru- 1389 (kétszer), *Zarwas-* 1390 (kétszer) | *tagadó*:
Thogodou 1211, *Tagodo* 1288, *Tagado-* 1309, *Thogodou*
 1323, *Tagado* 1326, *Thagadou* 1341 | *takaró*: *Thocorou*
 1211, *Takaro* 1369 | *-tava*: *thouua*, *Posuntoua* 1211 (a fogal-
 mazványban: *Posontaua* NyK. XXXIV. 399), *-toa* 1231, 1240
 k., *-tova* 1256, *-touua* 1283, *-tauara* 1285, *-towa* 1299/1300,
-towa, *-towa* 1322/24, *-towa*, *-toa* 1325/32, *-towa*, *-thoa* 1333,
-thoua 1344, *-taua* 1367, *-tawa*, *-taua-* 1371, *-towa* 1381,
 1382, *-tawa* 1386, *-thowa* 1338/95, *-thawa* 1406, stb. *a-val* |

varjú: *Worre-* 1265, *woryou-* 1341, *Worrew-* 1342, *Voryu* 1346, *Waryu* 1347, *Varyu* 1355, *Woryu* 1356, *Varyw* 1358, *Varyu-* 1398 | *varsa* (*vorsá* Szlavónia MTsz.): *Varsa* 1211, *Varsa-* 1252, *worsa* 1356 | *zab:* *Zob-* 1271, *Zab* 1304, 1386.

XIV. sz.: apró(d): *Oprod* 1300, *Aprod* 1319, *Oprod* 1323, 1324, *Aprod* 1333, *Aprod* 1338, *Aprod* 1339, *Aprod* 1342, *Apró-* 1281/1347, *Aprod* 1348, *Apró-* 1354, *Aprod* 1358, *Aprod* 1360, 1367, 1371, 1378, 1394, ... *Opro-* 1304/1464 | *babos:* *Babus* 1335, *Bobos* 1387 | *barkóca:* *borchowcha* 1343, *Borcolcha* 1372, *Barkolcha* 1378 (vö. *Burcolcha* 1257) | *barna:* *Borna* 1349, *barna* 1359, 1391 | *darab*(os) (*dorób* Szlavónia MTsz.): *dorobus* 1305, *Darabus* 1335, 1369, 1378, 1385, *Darab* 1270/1387, *Darabus* 1390 | *darvas:* *doruos-* 1367, *Daruas-* 1368, *Daruas* 1382 | *fiatal:* *fyotol*, *-fyotol* 1302, *fyatal* 1361 | *fogas:* *fogos* 1301, *Fogos* 1325, *Fogas* 1327, 1357, 1379, 1380, 1388, 1397, 1400 | *gyalog:* *-gyalug-* 1320, *golug-* 1338, 1340, *Gyalug* 1371, *Gyalug-* 1340/85 | *kalló* (*kolló* Bereg m. MTsz.): *korlow* 1340, *korlo* 1342, *kallo* 1345, *-kallou* 1349, *Corlou* 1367 | *kopasz:* *Kopoz* 1312, 1324, 1318/26, 1327, 1333, *Kupaz* 1358, *Kopaz* 1359, 1370, 1371, 1398 | *oldal*(as): *oldol-* 1347, *Oldol-* 1347/66, *-odalya* 1376, *Oldalas* 1398 | *ordas* (*ordos* Udvarhely m, Moldva MTsz.): *Ordos* 1334, *Ordas* 1338, 1347, *ordas* 1350, *Ordas* 1356, 1373, 1381, ... *ordos* 1667 | *pagony:* *Pogun* 1338, *Pagun* 1359 | *patkó*(s): *Pothkow* 1342, *Pathko* 1355, *Pathkos* 1388.

Első értekezésemben azt mondtam: «A rövid hangot jelölő *a* betű a latinban és, mint láttuk, a magyarban is, általában az illabiális *á* hang jelölésére szolgált; ha tehát az *o* betű ezzel az *a*-val váltogatták, valószínű, hogy az *o* betű nem a mai zárt *o* hangot jelölte, legalább nem mindig, hanem olyan hangot kellett jelölnie, a mely az *á*-hoz közelebb állott» (Nyr. XXIV. 193).

Akkor még nem ismertem annyi adatot, mint most, és nem láthattam a váltakozásnak sem az arányát, sem az időrendjét. A fönnebb elősorolt váltakozások nem erősítik meg akkori következtetésemet, s most az a meggyőződésem, hogy ezekből az *o* betű hangértékére nézve semmit sem lehet következtetni. Semmi sem mutat bennük arra, hogy az *o* meg

az *a* betű ugyanannak a hangnak a jele lett volna. Azokról az *o ~ a* betűváltakozásokról, a melyeket nagyobb időköz választ el egymástól, nem is szólok, mert azok legkevésbé sem alkalmasak az én régibb föltevésém támogatására. Az egykorú vagy majdnem egykorú váltakozások is csak látszólag érnek többet, mert nyelvjárási változatok jelei lehetnek. Azok a gyér *o ~ a-k*, a melyek egyazon oklevélben fordulnak elő, szintén nem nyomnak a latban semmit, mert hiszen ma is megesik, hogy ugyanaz az író egyszer *nyugot*-ot, másszor *nyugat*-ot ír.

Nem az *o*, hanem az *a* betű hangértékét lehet azokból a váltakozásokból kikövetkeztetni. Kétségtelen dolog, hogy ha a mai *o* hang előzőjét a XI.—XIV. században *o* betűvel találjuk írva (l. fönnebb a 3—5. lapon levő példákat), az az *o* betű — legalább az esetek legnagyobb részében — *o* hangot jelölt. Azt sem vonhatjuk kétségbe, hogy történt *o > á* hangfejlődés, csak az a kérdés, hogy milyen mértékben. Ennélfogva ha mai *á* hanggal szemben a XI.—XIV. században *o* betűt találunk, meg kell engednünk, hogy ez legalább kisebb-nagyobb részében az eseteknek *o* hangot jelölt. Ilyen hangértékű lehetett az *o* betű részben azokban a szavakban is, a melyekben *a* betűt is találunk helyette. Minthogy pedig az *o* hangnak közvetlen követője az *á* volt, kétségkívül ezt jelölte az *o* betű mellett előforduló *a* betű, kivéve talán az *á*-hangzós szótag előttit. Ez volt tehát az *a* betűnek másik hangértéke.

IV.

Menjünk tovább. A Halotti Beszéd után következő két összefüggő nyelvemlékünkben ezeket az *o ~ a* betűváltakozásokat találjuk :

GyulGl.: *halalanoch, walacnok, walaknok* (kétszer) *~ ascunac, fanach, varasanac, tonohuananac* | *koorsagbon ~ tonosagaban*.

KT.: *wala, uagu[n], wagun ~ volo* ('való'), *uog* | *maradhasun, mulhas . . . ~ tudhotiuc* | *leannac ~ wylagnoc, angol[u]cnoc, leannoc, keralucnoc* (kétszer), *[a]ngolucnoc* (kétszer), *oznoc, fugadotianoc, asscu[n]noc, pukul[n]oc* | *tamadatia, aradatia ~ fugadotianoc, mogzotbele[v]* | *[ma]lostval ~ scovol* | *allata ~ sirotiatu[c]*.

Mikor első értekezésemet írtam, a GyulGl. még nem voltak fölfödözve. A KT.-ben szemet szűrt nekem a *-vel* és a *-nek*

rag mélyhangú párjának *-vol* és *-noc* írása, s a ragok és a képzők magánhangzóinak ismeretes szabályos megfeleléséből azt következtettem, hogy a *-vol* és a *-noc* ragot így kell olvasnunk: *-vâl* és *-nâk*, tehát ezek kétségtelen bizonyosságai annak, hogy az *o* betűt az *â* hang jelölésére is használták (Nyr. XXIV. 196—197).*)

Akkori következtetésem helyességéről most is teljesen meg vagyok győződve. A magánhangzó-illeszkedésben mindenütt, a hol megvan, szabályosságot látunk. Az illeszkedő hang helyébe mindig a megfelelő (t. i. a függőleges nyelvállás, az ajakállás és az időmérték tekintetében megfelelő) hang lép, ha megvan; ha pedig nincsen meg, akkor a hozzája legközelebb álló. Ez a lényegéhez tartozik az illeszkedésnek. A *-vel* és a *-nek* rag magánhangzója nyílt *e*; nyíltnek van jelölve a Bécsi- és a Müncheni-kódexben is, és hogy annakelőtte valamikor zárt *ë* lett volna, annak a föltevésére éppenséggel semmi ok sincsen. A *-vel*-t már az Árpádok korában illeszkedve találjuk (*halalaa* HB.), a *-nek*-et a XIV. század elején (GyulGl., I. fönt), tehát ezt is abban a korban, mikor a nyílt *e*-nek pontos megfelelője, az illab. *â* valószínűleg még sokkal általánosabban megvolt, mint mai napság. E szerint első illeszkedett alakjuk nyilván *-vâl* és *-nâk* volt, s ebből lett a későbbi *-vâl* és *-nâk*. Talán nem csálódok, ha a KT. *-vol* ~ *-val* és *-noc* ~ *-nac* írásában ennek az átmenetnek a nyomait látom. Az *a*-betűs alakok a régibbek, az *o*-betűsek az újabbak; minthogy pedig a *-vol* és a *-noc* minden bizonynnyal *-vâl*- és *-nâk*-nak hangzott, a *-val*-t és a *-nac*-ot valószínűleg *-vâl*- és *-nâk*-nak ejtették. (Természetesen korántsem

*) Értekezésem fölolvása után SIMONYI közölte velem, hogy a NyK.-nek már kinyomtatott és legközelebb megjelenendő füzetében a KT. *-vol* és *-noc* írása alapján ő is azt a nézetét fejezi ki, hogy az Árpádok korában az *o* betűvel *â* hangot is jelöltek (I. Nyr. XXIV. 196, jegyzet). A NyK. XXV. k. 48. lapján azt mondja: «A *-nek* és *-vel* ragok mélyhangú párja itt *-noc* és *-vol*. Vajjon lehet-e ezeket *o*-val olvasni? akkor a magash. alakokat így kellene képzelnünk: *-nêk*, *-vêl*, holott tudjuk, hogy eredetileg így ejtették: *nêhêm*, *vêlem*. Úgy látszik, a *-noc* és *-vol* írás *-nak* és *-val* ejtést jelölt, tehát az Árpádok korában az *o* betű nemcsak *o*, hanem *a* hangot is jelölt, s ezen kétértelműség elhárítására alkalmazták az *a* hangra az *a* betűt».

vonom kétségbe annak a lehetőségét, hogy az *a*-betűs alakok hangzása *-vâl* és *-nâk* is lehetett.)

A bizonyítékok közül nem kell kirekeszteniünk a KT.-nek azokat a szavait sem, a melyekben a *-noc* ragot *á*-hangzós szótag előzi meg (*wylagnoc, leannoc, fugadotianoc*). Dunán túl s részben a Csallóközben és a Mátyusföldén is az *á*-hangzós után következő szótagban *â* helyett *o*-t vagy *â*-t (BALASSA J. A m. nyelvjár. oszt. és jell. 122), továbbá Szilváson és vidékén (Nyitra m.) és Fogarasban *o*-t (Nyr. XXI. 171; XLII. 108) ejtenek, pl. *Pápo, sárگو, fânok, házbo* v. *Páppâ* stb. De a fönnebb idézett szavakban aligha szabad ezt a jelenséget keresnünk, mert 1. a KT.-ben az *o*-betűs ragok nemcsak *á*-hangzós szótag után állanak; 2. viszont uo. *á*-hangzós szótag után is következik *a*-betűs rag (*leannac*); 3. az *á*-hangzós szótag utáni *â* > *o* hangváltozásnak régi volta nincs kimutatva, s hogy a XI.—XIV. században meglett volna akár csak valamely részén is a magyar nyelvterületnek, annak nincsen semmi nyoma. E szerint mármost az *o* betű *â*-hangértékének a KT.-ben levő bizonyítékaihoz hozzácsatolhatjuk a GyulG1.-nak *-noch, -nok* és *-bon* ragját is, noha *á*-hangzós szótag van előttük. A *-bon* magánhangzójára nézve mindaz áll, a mit fönnebb a másik kettőéről mondtam.

Az eredmény tehát az a kétségbevonhatatlan tény, hogy két egymástól teljesen független XIV. századbeli nyelvemlékünkben vannak *o* betűk, a melyekkel *â* hangot jelöltek. Hogy pedig ez a hangjelölés nemcsak az imént említett esetekre szorítkozott, azt a következő adatok bizonyítják:

1. *o* betű vagy *o* ~ *a* betűváltakozás az átadó nyelv illab. *â*-jával szemben:

Alap (ma Alsó-A., Rét-A. helységek, Felső-, Közép-, Püspök-A. puszták) < tör. *alp, alip* 'held': *oluphelrea* 1055, *Oluptulma* ANON. cap. 8. 10. 14. 15.; *Olup* 1235 k., *Olop* 1352, *Alaph* 1360, *Zentpeterolup* 1361, *Alap* 1364, 1376, 1395 (Cs. III. 316, 544) (MELICH: NyK. XXXV. 123) | Albert < ném. *Albert: Olbert* XIII. sz.-i oklevelekben (MELICH: NyK. XXXV. 123) | *Amadeus*, vö. lat. *amare: Amadeus* 1163 (MELICH: NyK. XXXV. 122); *Omodaeus* 1292, *Omodaei* 1295, *Omodei* 1307, *Omodeus* 1310 (FRANKL V. A nádori és országbírói hivatal 80, 81), *Omodey* 1318/20 | *Ambrus*, vö. szlov. cseh *Ambrož*, lat. *Ambrosius* (M₂. 153): ? *Ombreus* 1211, *Ombruus* 1240 k. | asszony < oszét *aysin*

(MUNKÁCSI, ÁKE. I. 146): *ahchyt* 1150, *achscin* HB., *Asscun*, *Ohzyn-*, *Ohsun-* 1240 k., *ascunnac* GyulGI., *asscu[n]noc*, *asun[a]-huz*, *asscu[n]* KT., *Azun-* 1307, *Azzun* 1309, stb. (a-val). *Ozun-* 1268/1347 | *Balaton* < szl. **blatyn* (MELICH: MNyv. VI. 443): *bolatin*, *balatin* 1055, *Bolatin* 1157 (Nyr. XXIV. 154), *bolotun* ANON. cap. 49., *Bolotin*, *Bolotun* 1211 (NyK. XXXIV. 395), *Balatyn* 1135/XIII. sz. köz. (Nyr. XXIV. 154), *Bolotum* 1282 k. (KÉZAI) | *Baranya* < szl. *brana*: *boronam*, *borona* ANON. cap. 37. 47., *Barona* 1221 (VReg.), *Brana* 1227, *Borona* 1257 (GOMBÓCZ-MELICH: MNyv. VIII. 292), *Barana* 1264 | *barom* < tör. **barym* (G. 41): *Borumlok* 1256, *bormuc* KT., *Borumlak* 1338, *Borum-* 1386 | *Fancsal*, vö. ol. *fanciullo*, *räto-rom*. *Fancello*: *Fancel* 1055, *Fanzal* 1137, 1138, *Fonsol* 1086, XIII. sz., *Fonsol* (II. Béla bakonybéli ítéletlevelében) (MELICH: NyK. XXXV. 116; M., 168) | *haraszt* (és szárm.) < szl. *hrast*, *chrast*: *Horosth* 1225, *horost* 1227; *chrast*, *crastfa* 1228 k. (NyK. XXXV. 121), *horozta*, *-charasta* 1231, *Hurozt* 1238, *Harasty* 120 k., *horost* 1257, *harast* 1258, *harastfa* 1263, *horozth* 1267; *Horozt* 1268 (Cs. III. 501), *Harasty* 1268, *-harazta* 1269, *horost* 1269, *Horost* 1270, *harozt* 1271, *harast* 1280; *Harazti* 1284 (MNYV. IX. 132), *Harazthy* 1294, *-harastha* 1296, *Harazthfa* 1299, *-horozth* 1285/1334 | *határ* (és szárm.) < ném. *hattert* (LUMTZER-MELICH, Deutsche Ortsn. u. Lehnw. 129): *-hatar* 1240, *-hatara* 1240, *-hatar*, *Hatarus-* 1265, *-hatar* 1291, stb. a-val, de: *hotar* 1095/XII—XIII. sz. (kétszer), 1239 (a *mégye-határ* czímszó alatt) | *kapu* < tör. **kapuγ* (G. 90): *Cvcopu* 1216/30, *Copou* 1288, *kopu* 1319/22, *Kapurew* 1344, *kapu* 1347 | *Ladomér* < szl. *Wladimir* (HFK. 406): *Lodomer*, *Lodomeriensis*, *Lodomeriam* és *Lodomeriensis* ANON. cap. 11.; *Ladamér* 1235 k. (Cs. III. 506); *Lodomyrfolwa* 1296 (a *falu* czímszó alatt) | *Lapincs* folyó, neve 865-ben *Labenza* és ma németül *Lafnitz* (HFK. 449): *loponsu* ANON. cap. 48. 49., *Loponch* 1257, 1263 (MELICH: NyK. XXXV. 122) | *major* < ném. *meier* (vö. osztr.-bajor *màis*, szepess. *mager*) v. szl. *majer*, *major*, *majur* (LUMTZER-MELICH, Deutsche Ortsn. u. Lehnw. 172): *moyur* 1332, *Moyorhele* 1359, *Mayor* 1364 | *Majtény* < ném. *Machtin* szn.: *Mochtin* 1332—37, *Mahtyn* 1387 (MELICH: MNyv. II. 57—58) | *Marton*, vö. szl. *Martin*, lat. *Martinus* (MELICH: NyK. XXXV. 123; M., 194): *Mortun* 1211, 1240 k. (háromszor), 1247, *mortun* 1135/XIII. sz. köz., *Mortun-* 1270, *Mortun* 1299, *-marton* 1339, *Morthun* 1342, *-martun* 1347, *Marton-*, *Morton* 1358, *-marton* 1376, *Morton-* 1377 | *olasz* (és szárm.) < szl. **ulasi*, **ulasi* (MELICH: MNyv. V. 433; VI. 16): *uloz* 1181, *Oloz* 1257, *Olozy* 1258, *Olazy* 1349/51 | *Radvány* < szl. *Radovan* (dalmát okl.-ben 1070: *Radananus*): *Rodowan* 1137 (nem ered. okl.), *Rodoan* (II. Béla ba-

konybéli ítéletlevelében), 1086/XIII. sz. (M₂. 125; Nyr. XXXII. 412); *Rodoan* 1211 (NyK. XXXIV. 412); *Rodoan*, *Roduan* 1252, *Rodvan* 1260, *Radowan* 1267, *Rodouan* 1268, *Roduan* 1300, *Radwan* 1341 (Cs. III. 511, 556) | *Salamon*, vö. cseh *Šalomon*, lat. *Salomon*: *Salomoni rex* (Salamon király pénzein), *Salomon* 1141–61, *Solomun* 1186 (M₂. 204) | *sarló* (és szárm.) < tör. **a*-hangzós alakból (G. 114, 140): *Sorlous* 1109, *Sorlow* 1295, *Kyussarlou* 1347, *Sarlou* 1353, *Sarlow* 1355 | *Szala* < ném. *Sala*: *Zala* 1141–61, *Sala* 1166, *Zola* (III. Béla kora) (MELICH: NyK. XXXV. 123; M₂. 149) | *tanú* < tör. **tanur* (G. 140): *tonosagaban* GyulGl. | *tar* < tör. **tar* (G. 140): *Thorku*, *Thorkueley* 1315, *Tharkw* 1347 | *tarló* < tör. **tarlay* (G. 127, 140): *Beseneuthorlou* 1234, *Vrmandtorloa* 1233/1345, *Kender-torlou* 1294/1367, *Nadtarla* 1381, *Tarloufalua* 1385.

Ezek közt vannak régiebb és vannak újabb átvételek. A régiebbről egész határozottsággal s a fönnbbiektől (9–16. l.) szerint az újabbakról is legalább nagy valószínűséggel mondhatjuk, hogy illab. *a*-val kerültek át a magyar nyelvbe. Mai *á* hangjuk ennek az illab. *a*-nak az utódja. Az a kérdés mármost, hogy közvetlen utódja-e. Az egykori illab. *a* és a mai *á* közé eső időnek egy részében *o* betűvel találjuk a hangot jelölve. Ha ezt a betűt az *o* hang jelének vesszük, akkor vagy *a* > *o* > *á*, vagy *a* > *á* > *o* > *á* hangfejlődést kell föltennünk. Egyik sem valószínű, mégpedig azért nem, mert a fönnbbitől (9–15. l.) idézett illab. *a*-hangzós szavak története azt mutatja, hogy ennek a hangnak közvetlen utódja nem az *o*, hanem az *á* hang volt, és ez a hang élt tovább és él mind e mai napig. Hozzátehetem még azt is, hogy a mely esetekben (későbbi időben) *á* > *o* hangváltozás történt, azokban ez az *o* meg is maradt és nem változott vissza *á*-vá (vö. *po-gány*, *Magdolna*, *Borbála*, *Ágota*, *Pongrácz*, *rovás*, *portéka*, *orgona*, *Olt* stb.*) Ennél fogva az átadó nyelv illab. *a* hangjával szemben álló *o* betűt az *á* hang jelének kell tartanunk. Nem mondom, hogy okvetlenül egytől-egyig valamennyi példában; mert elvégre nem lehetetlen, hogy a hangfejlődés egyes esetekben itt-ott már az Árpádok korában tovább haladt, vagyis az *á*-ból *o* lett, és ezt jelölheti az *o* betű. Megengedem, hogy igaza lehet

*) A későbbi korban történt *á* > *o* hangfejlődésre nézve l. NyK. XXXV. 126 (MELICH).

annak, a ki pl. az *Olbert*-et, *Ombruus*-t *Olbert*-nek, *Ombrus*-nak olvassa; de remélem, ő is megengedi, hogy ezt a hangváltozást minden egyes esetben mégsem lehet föltenni. (Abban az esetben is, ha egyik-másik szónak csakugyan volt ilyen *o*-hangzós változata, azt tartom, hogy a mai *á*-hangzós nem ennek az utódja; vagyis ha pl. az egykori *Albert*-ből, *Ámbrus*-ból lett *Álbert*, *Ámbrus* mellett volt is nyelvjárási *Olbert*, *Ombrus* változat, a nyelvterület legnagyobb részén az *Álbert*, *Ámbrus* élt tovább és él ma is.)

2. *o* betű vagy *o* ~ *a* betűváltakozás a görögbetűs írás *α*-jával szemben:

Taksony és Tas: KONSTANTINOS PORPH.-nál Τόσις és Τασής (HFK. 128): *Tocsun*, *Thocsun* ANON. cap. 55. 57.; terra *Toxun* 1281 (Cs. I. 35), *Tocsun* KÉZAI (HFK. 481) és *Tosu*, *Thosu* ANON. cap. 6. 21. stb. (vö. Nyr. XXIV. 195; NyK. XXV. 273; XXXV. 120) | ? magyar: KONSTANTINOS PORPH.-nál Μαζάπος (HFK. 115; a. m. 'magyar?'): *mogerii*, *hetumoger*, *Dentumoger* ANON. bevez. cap. 1. 3. 5. 7. stb.; *Mogorreu* 1288/1357, *Mogiorfolu* 1230/83, *Magyarmezev* 1275, *Mogyorfolu* 1283, *Magorfolu* 1286, *Maghor* 1323, *Magar* 1329, *Magyar* 1333, stb. *a*-val (vö. NyK. XXV. 273; XXXV. 117; DARKÓ J. A magyarokra vonatk. népnevek a bizánczi íróknál 55.)* | *Haram* (vár és vármegye): görög íróknál χαρμ: *castrum horom* ANON. cap. 44., *Horom* 1239, *Haram* XIV. száz. (Túróczi-nál: *haram*); ez a szó az előbbi pontba is tartozik, mert eredetije — mint már SZABÓ KÁROLY megjegyezte — a szl. *chram* (MELICH: NyK. XXXV. 117) | *Fadd*: παταδι 1109. okl. (MNyv. VI. 152): *fatudi* 1055 (NyK. XXV. 145), *Fotud* 1211 (a *hazug* címűszó alatt és NyK. XXXIV. 397).

Az *α*-val mint az illab. *á* jelével szemben álló *o* betűt az előbb elmondottak szerint szintén az *á* hang jelének kell tartanunk.

3. *o* betű mint eredetibb *á*-ból rövidült hang utódjának a jele: *Micudhotuono*, *Cukenushotuono* 1260 (l. fönt 15. l.). — Ezeknek végső *o* betűjét szintén nem tarthatjuk egyébnek, mint az *á* hang jelének.

*) Az arab írók *madžyarijje* szavára (HFK. 145) azért nem hivatkozom, mert az első és a második szótag magánhangzója nincs megjelölve.

Mindez azt bizonyítja, hogy az *ā* hangnak *o* betűvel írása nemcsak a GyulGl. és a KT. írójának egyéni sajátja volt, hanem írták így mások is, mégpedig nemcsak a XIV., hanem már a megelőző századokban is.

Ezek után talán nem fog nagy merészségnek tetszeni, ha némely *o* betű hangértékére nézve következtetést vonok az ilyen váltakozásokból is:

(sz a k a d á t) *zakadat* 1055 (kétszer), *Zacadat* 1211, *Sca-kadat* 1268, *Zakadath* 1274, *Zacadat* 1275, *Sakadath* 1284, *Zakadath* 1293 ~ (sz a k a s z t j a) *zocoztia* HB. | (h a l á s z) *halaz* 1193, *Halazu*[t] 1231; *Halas* 1235 k. (Cs. III. 501), 1240 k. (a *halas* címűszó alatt), *Halaz* 1244/71, *Halasz* 1245, *Halaz* 1254, 1256, 1283, 1293, *Halaszteluk* 1293, *Halaz* 1293, 1297; (halászi) *Halazy* 1231; *Halasci* 1291 (Cs. III. 330) ~ (h a l a s) *Holostou* 1269, *Holosthow* 1283 | (h a l á l és szárm.) *Halaldí* 1152; *Halald*, *Halalud* 1211 (NyK. XXXV. 406); *halal nec* (kétszer), *halalaa*, *halalut* HB., *halalanoch* GyulGl. ~ (h a l o t t) *Holutuuag* 1214, *HolutWag* 1223, *Holuthwag* 1251/81, *Holuth* 1299 (*Holuth* 1422) (a *holt* címűszó alatt) | (v a l á k) *walacnok*, *walaknok* (kétszer) GyulGl. ~ (v a l a, v a l ó) *vola* (kétszer), *uola*, *uolov* HB.

Ha áll az, hogy az Árpádok korában az *ā*—*á* helyetti *ā*—*á* ejtés a mainál sokkal általánosabb volt, akkor föl lehet tenni, hogy a *zocozt*-, mind a két *hol*- és a *vol*-, *uol*-szavakban az *o* betű az *ā* hangnak a jele volt, mert kétségtelen dolog, hogy az *á*-hangzós szótag előtti nem eredeti illab. *ā*-nak közvetlen előzője csakis *ā* lehetett.*)

Száz szónak is egy a vége: a XI.—XIV. században az *o* betűt nemcsak az *o*, hanem az *ā* hang jelölésére is használták. Ennek az a magyarázata, hogy a latinbetűs írás első alkalmazói-nak latin kiejtése, vagyis a római katolikus egyházi kiejtés az olaszországi vulgáris latin kiejtésben gyökerezett, a vulgáris latinságnak pedig kétféle rövid *o*-ja volt: zárt és nyílt (vö. MEYER-LÜBKE, Gramm. der rom. Spr. I. 52, 53), s a nyílt *o* és az *ā* hangyól közel áll egymáshoz.**)

*) Talán a fönnebbi esetek közé tartozik: (-alja) *-alia*, *-alya* 1225—(mindíg *a*-val) ~ (al-) *Ol*- 1249—1356, *Olso*- (utoljára) 1394, t. i. ha *-alia*, *-alya* azért van mindig *a*-val írva, mert az *-alján*, *-alját*, *-aljárá*-féle alakokból való elvonás következtében *-aljá*-nak hangzott.

***) Vö. NyK. XXVII. 252. — Tanúja voltam egyszer annak, hogy

V.

Az előbbi fejezetben elmondottakból az a tanulság, hogy nem szabad vakon bízni az *o* betűben, vagyis nem szabad mindig *o*-nak olvasni. Ki tudja, hány *á* hang rejtőzködik az *o* betű mögött! De viszont a másik szélsőségtől is óvakodni kell, t. i. pusztán a XV.—XX. századbeli közmagyar *á* hangra támaszkodva nem szabad a XI.—XIV. századbeli *o* betűnek *á* hangértéket tulajdonítani.

Melyik *o* betűt olvassuk hát *o*-nak, melyiket *á*-nak?

Azt lehetne talán általános szabályul fölláztatni, hogy ha az *o*-val írás a XV. században is vagy még későbbben is előfordul, vagy ha a közmagyar *á* helyén itt-ott ma is *o*-t ejtenek, akkor a XI.—XIV. századbeli *o* betűt *o*-nak lehet olvasni, hacsak nincsen valami nyomós ellenbizonyíték. Arra az ellenvetésre, hogy a későbbi szórványos *o*-ból — ha ugyan nem újabb keletű — a korábbi századokra nézve is csak szórványos vagy legföllebb részleges előfordulást szabad következtetni, az lehetne a felelet, hogy itt bizonyosságról úgysem lehet szó, hanem csak valószínűségről.

A másik fogantyú a szavak eredete lehetne.

Az eredeti magyar szavak *á* hangjainak Gombocz megállapítása szerint (NyK. XXXIX. 229—274) négyféle finnugor alapnyelvi előzőjük volt. A XI.—XIV. században előforduló (*o*-val vagy *o* ~ *a*-val írt) szavak részint az *á*-, részint az *o*-, részint az *u*-hangsorba tartoznak.

1. Az *á*-hangsorba tartozik: *ad*, *al*-, *gyalog*, *hal* (fn.), *vad*, *varjú*. Mind a hatot *o*-val is, *a*-val is találjuk írva. Ha a rokon nyelvek tanúskodása a kérdés eldöntésénél latba eshetik, akkor ezeknek *o*-val írt alakjait *á*-val lehet olvasni.

2. Az *o*-hangsorba tartozik: *az*, *tava*-, *hal*- (ige), *val*-. Az első csak *o*-val írva fordul elő (HB., GyulGl., KT.) | *tava*- a XIV. század második feléig *o*-val; az első *a*-betűs alak 1367-ből

egy finn ember magyarok előtt több ízben kimondta az *ukko* (nyílt *o*) szót, s azok így mondták utána: *ukiká*. MUNKÁCSI és KANNISTO vogul hangjelölésének egybevetéséből kiviláglik, hogy az előbbi a nyílt *o* hangot *á*-nak hallotta.

való, de *o*-s alak még PPB.-ban is található | *hal-* és *val-ra* nézve l. a fönebb (30. l.) mondottakat; hozzá: *o*-val írt alakok a XVI. században és *o* hang bizonyos helyzetben még ma is (*volt, volna, holt-*). Tehát az első kettőnek régibb írása megfelelne az eredetüknek; de a két utóbbinál ellenmondó adatok is vannak.

3. Az *u*-hangsorba tartozik: *had, hat*, a melyek csak *o*-val írva fordulnak elő (így még a Vitk.-k.-ben is); továbbá *kall-*, a melyet *o*-val is, *a*-val is találunk írva. De ugyanebbe a csoportba tartozik két olyan szó is, a mely csak *a*-val írva fordul elő: *fa* és *hall*. Az első háromnak az eredete az *o* betűnek *o* hangértéke mellett szól, de a két utóbbinak az írása és az eredete között ellentét van.

Tehát — ha ugyan egyáltalában szabad a finnugor alapnyelvi hangállapotból a XI.—XIV. századbéli magyar hangállapotra következtetni — az eredmény az, hogy az *o* betűnek a hangértéke hat szóban *â*, öt szóban *o* lehet, kettőben pedig kétséges.

A török jövevényszavak közül az *Alap, barom, kapu, sarló, tar* és *tarló* régi írott alakjának *o* betűjéről már fönebb (28. l.) valószínűvé iparkodtam tenni, hogy a hangértéke *â* volt. Az *apró(d)* szó *â*-ja eredetibb *o*-ból fejlődött (**opray* G. 37, 148), ennél fogva a következő adatokban: *Oprosir* 1304/1464, *Oprod* 1300, 1323, 1324 stb. a szókezdő *o* betűt *o*-nak lehet olvasni.

Ném et jövevényszó — olyan, a melyben az eredeti *o*-nak megfelelő hang *o*-val van írva — csak kettő fordul elő, t. i. *bak* és *lator* (< kfn. *boc, loter*, LUMTZER-MELICH, Deutsche Ortsn. u. Lehnw. 63, 167): *Boch* [a. m. 'bak'?] 1240 k., *Bokfya* 1312/15, *Bok* 1321, 1335, 1337, 1343, *Bokbiz* 1329, *Bokbel* 1357 (később is: *Bok* 1422) | *Lotur* 1276 (később is: *Lothorwar* 1453). Ezeket is *o*-val lehet olvasni.

A latin és az olasz jövevényszavakkal nincsen dolgunk, mert azoknak az *o*-ja*) ma is *o*.

A szláv jövevényszavak *o*-jával szemben a mai köznyelvben részint *â*-t, részint *o*-t találunk. E kétféleségnek az okait

*) A szókezdőt és a szóközépit értem; a szóvégire nézve l. a 34. lapon levő jegyzetet.

még homály borítja. A szóbanforgó korszakban a szláv *o*-nak megfelelő hang legtöbbször *o* betűvel van írva, és e mellett a XIII. század végéig csak nagyon gyéren akad *a* betű; de fontos az, hogy mégis akad (l. fennebb az *o* ~ *a* betűváltakozás példái között a következőket: *Bihar*, *tanya*, *pap*, *szabad*, *patak*, *Tapolca*, *paraszt*, *parlag*). Van azonban olyan szó is, a melyben a szláv *o*-nak megfelelő hang a XII. és a XIII. században többször van *a*-val, mint *o*-val írva, s a XIV.-ben már csakis *a*-val, t. i. szl. *somár* > *Zamard* 1171, *Somardy* 1211 (kétszer), *Somard* uo. (a fogalmazványban: *Somardi*, *Somard*, *Zamad* NyK. XXXIV. 399), *Zamard* 1229, *Samard* 1233, 1240 k., *Zamarvth* 1269, *Zamarwar* 1292 (kétszer), *Zamard* 1292, 1295 (kétszer), *Zamar-kuth* 1336, *Zamartelek* 1357, *Zamarku* 1368. Sőt olyan szavak is vannak, a melyek legrégebb előfordulásuktól kezdve*) mindig *a* betűvel vannak írva. Ilyenek:

szl. *bogat* (bolg. *bogàt*, horv. *Bogat*, M₃. 105; NyK. XXXIX. 35) > *bagat* 1055 («igen gyakori személynév», mondja SZAMOTA NyK. XXV. 145), *Bagath* KÉZAI (M₃. 105) | ? szl. *Komárno* > *Camarum* 1075/XIII. sz., ANON. cap. 15., *Camarum* 1267, 1268, *Kamaron* 1316, *Kamarum* 1343, *Kamarun* 1367, 1368, oppidum *Kamaroniense*, *Kamaron* 1373—83 (l. fennebb 12. l.) | szl. *ponjáva* > *panauuadi* (Ponyvád) 1095/XII.—XIII. sz. (l. fennebb —. l.) | szl. *opat* > *Apat-*, *Apat*, *Apath*, *Apath-*, *apath-* 1211, 1221, 1237, 1240 k., 1263, 1293, 1318/20, 1323 stb.; *apaty*, *Apati*, *Appati*, *Apaty*, *Apathy* 1222, 1230, 1231, 1240 k., 1258, 1266/97, 1275, 1306, 1327 stb. (l. fennebb 11. l.) | szl. *opatica* > *appaccha-* 1256, *Apacha-* 1266/97, *Apacha-* 1270, *Apacha-* 1347 stb. | szl. *sokač* > *Zakac* 1240 k., *Zakach* 1286, 1354 stb. | szl. *okov* > *acones* 1226 k., 1233, 1325/34, *akonem* 1335 stb.

Mindez azt bizonyítja, hogy az *o* > *â* hangváltozás már az Árpádok korában folyamatban volt, és minthogy első nyomát (*bagat*) már 1055-ben találjuk, megindulását a nyelvtörténet előtti korba kell helyeznünk. Azon ugyanis lehet vitatkozni, hogy a legutóbbi példákban (kivéve az *akó*-t) az *a* betű az *â* vagy az *á* hangot (tehát az *o* > *â* > *á* hangfejlődésnek második vagy harmadik állomását) jelölte-e, de hogy az *a* betű akár

*) Egy van köztük, a mely csak egyszer fordul elő.

ezekben, akár egyebütt az *o* hang jele lehessen, azt bizonyára senki sem fogja állítani.*)

Más nyelvek (pl. az angol, a francia, a görög) hangfejlődésének és helyesírásának története arra tanít bennünket, hogy a hangváltozással korántsem jár mindig együtt a betűcsere, hanem a régi írás nagyon sokáig, még évszázadokon át is megmaradhat azután, hogy a régi hangból más lett. De azt mondhatom GOETHÉVEL: «Warum in die Ferne schweifen!» Hiszen mi nálunk is vannak példák arra, hogy az írás a kiejtéstől elmarad. A *-ból, -ből, -tól, -től, -ról, -ről* ragokat a magyarságnak igen nagy vagy talán legnagyobb része *u ü* vagy *ú ü* magánhangzóval (*l*-vel vagy *l* nélkül) mondja, de írni a régi kiejtés szerint *ó ő* betűvel írja. A legtöbb magyar azt mondja: *kezit, eszibe*, — *kiráj, hej*, s ezeket mégis az egykori kiejtés szerint így írja: *kezet, eszébe*, — *király, hely*. Stb.

Mármost vonjuk le a következtetést. Az *o > á* hangfejlődésnek már 1055-ben van nyoma; másrészt láttuk, hogy az *o* betűt a XI.—XIV. században az *á* hang jelölésére is használták. Ha ehhez hozzávésszük azt, hogy a toll emberei a hagyományos helyesíráshoz mindenütt és mindenkor szívósan ragaszkodtak, bizvást föltehetjük, hogy a mi eleink helyesírása is részben hagyományos, vagyis az élőbeszédtől elmaradott volt. Nevezetesen föltehetjük azt, hogy az eredeti *o* hanggal szemben álló *o* betűk egy része nem az *o*, hanem a belőle fejlődött *á* hangnak a jele volt. (Erre gondoltam én, midőn fönnebb több ízben a «lehet olvasni» kifejezéssel éltem.)

És most vissza kell térnünk az *a* betűre. Láttuk, hogy jelöltek vele *á* hangot és minden valószínűség szerint illab. *á-t* is. Az *á > á* hangfejlődésre már 1055-ből van adatunk (l. 26. s köv. ll.). Ebből az a tanulság, hogy a következetesen alkalma-

*) Szó végén mindjárt az átvételkor hanghelyettesítés történt, mert akkor a magyarban rövid *o*-ra végződő szavak már nem voltak. Szláv eredetű szavak végén nem is találunk *o* betűt írva; vö. *Chuda* 1198, 1228, *Akana* 1222, *Aena* 1197/1337, *-okna* 1390 (kétszer), *Muchula* 1229, 1258, *Machala* 1252, *machala* 1277, *Borda* 1269, *Scena* 1323, vö. *zenaia* 1055 (< szl. *čudo, okno, močilo, brdo, seno*). — Az olasz *stallo*-ból mindjárt az átvételkor *stálló* lett; így kell olvasnunk az 1291-ben előforduló *Stallo*-t (vö. *Stallou* 1352).

zott *a* betűt (9—15. l.) sem szabad kivétel nélkül az illab. *a* hang jelének tartani.

Hogy melyik *o* betűt olvassuk *o*-nak, melyiket *â*-nak, és melyik *a* betűt *â*-nak, melyiket *ä*-nak, azon a legtöbb esetben el lehet vitatkozni, míg a világ világ lesz; véglegesen eldönteni nem lehet a kérdést soha. Az esetek legnagyobb részében kétféle olvasást kell megengednünk, s legfőllebb annyit mondhatunk, hogy az egyik vagy a másik olvasás ezért meg ezért valószínűbb.

SZINNYEI JÓZSEF.

Hazai irodalom.

CALEPINUS latin-magyar szótára 1585-ből. JAKUBOVICS EMIL és SÁGI ISTVÁN közreműködésével sajtó alá rendezte MELICH JÁNOS. Budapest, 1912. (Akadémia.)

DAMIÁN ISTVÁN. Adatok a magyar-román kölcsönhatáshoz. Budapest, 1912. (= NyF. 67.)

HEFTY GYULA ANDOR. A térszíni formák nevei a magyar nyelvben. Budapest, 1912. (= NyF. 66.)

JUSTUS HAJNALKA. Adatok a magyar *ny* hang történetéhez tekintettel a tővégi *n > ny* hangváltozásra. Budapest, 1911.

MÉSZÁROS GYULA. Csúvas népköltési gyűjtemény. II. k. Budapest, 1912. (Akadémia.)

PÁNYI VUKOSZAVA. Néhány *sz* hanggal bővülő *v-tő* kódexeinkben. Budapest, 1913. (Különnyomat a NyK.-ből.)

PATAKY ERZSÉBET. Az íző kódexek nyelvéről. Szeged, 1912.

THIENEMANN TIVADAR. Német és magyar nyelvújító törekvések. Budapest, 1912. (= Német Philologiai Dolgozatok. Szerk. PETZ GEDEON, BLEYER JAKAB, SCHMIDT HENRIK. I.)

A magyar nyelv régi török jövevényszavai.

[ZOLTÁN GOMBOCZ: Die bulgarisch-türkischen lehnwörter in der ungarischen sprache. Helsinki 1912 = Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia (Mémoires de la Société Finno-Ougrienne) XXX.]

Az ismertetendő munka részben átdolgozott s egyszersmind lényegesen bővített kiadása ugyanazon szerző magyar nyelvű munkájának, a mely 1908-ban «Honfoglaláselőtti török jövevényszavaink» czímmel mint a Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványainak 7. száma (különnyomat a Magyar Nyelv III. kötetéből) jelent meg. Hogy az új német átdolgozás mennyivel gazdagabb tartalmú, kiviláglik abból is, ha a két kiadvány lap-számát összehasonlítjuk: a magyar kiadvány 108 lapjával szemben a német 251 lapra terjed. A Szójegyzék nagyjában azonos tartalmú — az Előszóban a szerző meg is jegyzi, hogy ez a rész voltaképpen a magyar kiadás Szójegyzékének második kiadása —, de már a hangtani összeállítás a német munkában sokkal terjedelmesebb és részletesebb (a német kiadásban 47 lap, a magyarban csak 8). Egészen új és szívesen látott fejezet a kérdést tárgyaló vagy érintő régibb munkák részletes és kritikai áttekintése («Frühere arbeiten», 1—34). Sok újat nyújt végre a «Rückblick. Folgerungen» cz. fejezet is (186—208. l.); míg a magyar kiadás csak egészen röviden, két lapon csoportosítja a tárgyalt jövevényszavakat nyelvtani és jelentéstani kategóriák szerint, s éppoly röviden utal a legfontosabb hangtani kritériumokra, a melyek csuvas nyelvalakra vallanak, az új kiadásban a szerző nemcsak hogy e kérdéseket pontosabban és részletesebben tárgyalja, hanem azonkívül egy összefoglaló részben kimutatja azt is, hogy a kérdéses jövevényszavak mennyiben világítják meg egyfelől a magyar, másfelől a csuvas hang-

történetet, s végezetül a megállapított nyelvi és műveltségtörténeti tényekre támaszkodva érdekesen világítja meg a régi török-magyar érintkezések történeti hátterét.

Mivel legalább az előbb említett magyar nyelvű tanulmány kétségkívül ismeretes e folyóirat olvasói előtt, s azonkívül már a német kiadásról is jelent meg magyar nyelvű részletes ismertetés,* az azt hiszem, felesleges volna az ismertetendő munka tartalmát bővebben tárgyalnom, hanem arra szorítkozhatom, hogy a következőkben, a munka saját beosztását tartván szemem előtt, sorra ideiktassam pótlékaimat s előadjam azon észrevételeket, a melyekre e munka nékem alkalmat ad.

I. (Korábbi dolgozatok.)

A munka első fejezete, a mely a kérdés régibb irodalmának bíráló áttekintése, szemelláthatólag pontos és gondos munka eredménye; arra, hogy minden részletében a források felhasználásával átvizsgáljam, persze nem volt alkalmam.**)

E rész végén a szerző alaposan tárgyalja azt a kérdést, hogy vannak-e a magyarban mongol eredetű jövevényszavak, mint a hogy ujabban több magyar kutató állította; a szerző é feltevését még a MUNKÁCSI-formulázta alakban («Hunnische Sprachdenkmäler im Ungarischen», KSz. II.) sem fogadja el, hogy t. i. a mongol ill. hunn eredetű szavak nem közvetlenül, hanem a bolgár-török v. csuvas, MUNKÁCSI terminológiája szerint az ugor v. ugor-török nyelv közvetítésével kerültek át a magyarba. Megengedi, hogy magában véve nem volna ugyan lehetetlen, hogy a régi bolgárok érintkeztek a mongolokkal (hunnokkal), s ez utóbbiak nyelve is hatott amazokéra, de másrészt kiemeli, hogy e feltevés kényszerítő voltát eddig nem sikerült igazolni.

*) NÉMETH GYULA, Nyelvünk régi török jövevényszavai, Nyr. XLI, 398—401, 452—5; HORGER ANTAL, Bolgár-török jövevényszavaink, MNy. VIII, 446—58.

***) Kis figyelmetlenség van a 23. lapon, a hol a szerző VÁMBÉRYNAK a NyK. VIII. kötetében megjelent «Magyar és török szövegyezések» cz. értekezését bírálva, a benne található helyes egyeztetések között a *kar* szót is felemlíti, a mely azonban nincsen meg a szerző saját egybevetései között.

A szerző részletes bírálat alá veszi a *hölgy*, *hiúz* és *hagyma* szavakat, a melyek véleménye szerint egyedül érdemelnek figyelmet a MUNKÁCSI feltevése mellett felhozott bizonyítékok közül, s erős hangtani érvekkel bebizonyítja, hogy azokat a mongol nyelv segítségével sem lehet megfejteni. A szerző nyilvánvalólag már nem vehette figyelembe WICHMANNNAK a *hölgy* s alulírott-nak a *hagyma* szóról írt cikkét, a melyek a Nyelvőr 1912-iki évfolyamában jelentek meg, s a melyeknek eredményei után már teljesen kizártnak tarthatjuk a szóbanforgó szavak mongol eredetének lehetőségét. Mindamellett lehetséges, hogy a mongol jövevényszavak kérdése még nem érett meg arra, hogy levegyék a napirendről. Két szóval, a *homok* és *harang* szavakkal szemben pl. talán még lehetnének kétségeink; a magyarban csupán e két szó kezdődik *h*-val, s így átadó nyelvi χ -kezdetű alakokra utal, holott az őstörök **h*-nak (GOMBOCZ szerint összesen 17 esetben) a magyarban is *k*- felel meg, a miből G. a 47. §-ban azt következteti, hogy a **h*- > χ - változás a csuvasban a magyar-török érintkezések után ment végbe. Figyelembe veendő az is (bár magában véve nem sokat nyom a latban), hogy az előbbi szó a mai csuvasban ismeretlen; 'homok' csuvasul *χājēr*. A *harang* esetében meg a magyar szó jelentése az, a mely csak a mongol szóéval egyezik (mong. Kow. *χaranga* 'une grande cymbale d'airain'), míg ellenben e jelentés a csuvasban és a többi törökségben tudvalevőleg ismeretlen, habár a szó széltére el van terjedve (csuv. *χoran*, *χyran*; oszm. ad. csag. krim. kaz. miš. kirg. bar. alt. tél. sor. leb. szag. kojb. kacs. tar. RADL. *kazan* 'kessel', kún *chaxan* 'caldarium'). A mi a hangmegfeleléseket illeti, a mai csuvas *n* lehet ugyan korábbi *η* képviselője, s ez a hang a keleti fgr. nyelvek régi csuvas jövevényszavainak tanúsága szerint az ócsuvasban még megvolt (vö. WICHMANN, Die tshuw. Lehnwörter in den perm. Sprachen = SUS. Toim. XXI, p. 22—3); csakhogy az ilyen esetekben, úgy látszik, az eredeti *η*-hang a többi török nyelvekben is (vagy legalább egyikében-másikában) előkerül, míg ellenben a szóbanforgó esetben az egész török nyelvterületen csak *n*-t találunk.*) Nem túlságosan valószínű

*) Vö. «Der Name der Stadt Kasan» cz. cikkemet, FUF. VI. 111—4.

tehát egy ócsuv. **χarag* alak megvonta, a melyből a magyar *harang* alakot esetleg megmagyarázhatnók, feltéven, hogy a magyarban az akkor már idegenszerű *η*-hangot *ηg*-vel helyettesítették.*) Ócsuvas *-ηg*-végű alak felvétele viszont egyértelmű volna azzal, hogy az illető szó mongol nyelvalakból került a csuvas nyelvbe. — Külömben talán a kérdéses török és mongol szavak egyáltalában nem is tartoznak össze!

II. (Szójegyzék.)

Az a fejezet, a mely a jövevényszavak jegyzékét tartalmazza, az új átdolgozásban már külsőleg is különbözik némileg magyar elődjétől. A szerző az újabb kutatóktól származó, de véleménye szerint elfogadhatatlan egyeztetéseket, a melyek a magyar kiadásban, zárójelbe téve, a többiek közé voltak besorozva, külön jegyzékbe állítja össze, s ezt az eljárást csak helyeselhetjük. Újítás az is, hogy a szerző az általa helyeseknek tartott magyar-török egybevetéseknél első helyre rendszerint a kikövetkeztetett ócsuvas alakot teszi. Ez az eljárásmód kétségkívül tanulságos és hasznos az olvasóra, különösen azokra, a kiknek nem volt alkalmuk közelebbről megismerkedni a török nyelvek hangtörténetével; mindamelllett, noha kétségtelen, hogy a szerző kikövetkeztetett alakjai általában szerencsések, az efféle rekonstruálásnak tudvalevőleg vannak gyenge oldalai is. Tagadhatatlan, hogy az az «ócsuvas» gyakran nagyon is dogmatikus benyomást tesz. A tárgyalt egybevetések közt sok olyan szó is van, a melyeken nincsen semmiféle ócsuvas nyelvalakra utaló hangtani kritérium, a melyek tehát magukban véve épen úgy származhattak volna más török nyelvből is. A szerző maga sem tagadja (197. l.) annak a «történeti lehetőségét», hogy a kazár nyelv is hatott a magyarra, s a VI. lapon is megjegyzi, hogy a kún-bessenyő jövevényszavak kér-

*) Ha mindezek ellenére megengedhetőnek tartanók egy ócsuvas *-η* végű alak feltevését, a kérdéses szó kronológiai támaszpont volna a magyar hangtörténetre nézve, mert azt bizonyítaná, hogy a magyar-csuvas érintkezések korában az eredeti *η*-hang már nem volt meg a magyarban, mivel az átvett ócsuvas szó szóvégi *-η*-jét *-ηg*-vel helyettesítették.

dése még több tekintetben tisztázatlan. Hiszen a magyaroknak mai hazájukba való beköltözésük előtt annyi bajuk volt a bolgárokon kívül más török népekkel is, hogy szinte csoda volna, hogy más török forrásból is nem merítették volna.*) Talán legtanácsosabb lett volna az ócsuvas alak rekonstruálásában csupán azon esetekre szorítkozni, midőn az illető szónak kétségtelen csuvasos hangjellege van, s egyébként megelégedni a tényleg meglévő török nyelvalakok felsorolásával; egyébként a szerző több esetben maga is csak ezt teszi. Egyúttal azt a kérdést is felvethetnők, hogy ebből a szempontból volt-e ok arra, hogy a szerző a tanulmány régi címét («Honfoglaláselőtti török jövevényszavaink») megváltoztassa («Die bulgarisch-türkischen lehnwörter in den ungarischen sprache»).

Egyébként a magyar kiadás szójegyzéke lényegesen nem változott. Néhány cikk elől elmaradt a kérdőjel, vagy (ritkábban) kérdőjel került eléje; néhány szó az elfogadhatatlan egyeztetések közül az elfogadhatók közé került: 17. sz. (*béke*), 20. (*bér*), 109. (*kanyaró*) ill. kérdőjellel: 157. (*özön*), 45. (*csakány*), 61. (*czége*), vagy ellenkezőleg az előbb helyeselt vagy legalább figyelmet érdemlő egybevetések táborából átköltözött az elfogadhatatlanokéba, mint pl. a következők: *acsari*, *botorkál*, *csérta*, *egyeb*, *int*, *ír*, *mogyoró*, *tömlő*; *csibe*; ez utóbbi csak a Nachtragban, a hol másrészről a magyar kiadásban a helyes egyeztetések közé sorolt *búsz*, *kantár* és *teknő* is újra kegyelmet nyertek. Mindebből csak az látszik, hogy a szerző milyen gondal vizsgálta át újra meg újra anyagát. A *bölcs*, *csök* (?), *csökik*, *gyűr* (?), *ígér* (?), *kor*, *köldök*, *szemölcs*, *szesz*, *szongor*, *üdü* (*üdit*) szavakat a magyar kiadás egyáltalában nem tárgyalta; — a *szirony* szóról most új magyarázatot találunk.

Hadd jegyezzem meg egyúttal, hogy az új munka magyar elődjétől gyakran lényegesen eltér, a mi az egyes szavak irodalmának idézőmódját illeti. Mindenekelőtt a szerző az egyes

*) A szerző később, a hangtani részben, mintha maga is kételkednék a szójegyzékbe felvett szavak csuvas eredetében; pl. a 173. lapon megemlíti, hogy a *bicsak*, *csabak*, *csök*, *csék*, *kobak* és *köpenyeg* talán későbbi kün jövevényszavak. Miért éppen kün, s miért nem kazár?

czikkek végén rendszerint, bár nem mindig következetesen, megelégszik azzal, hogy felemlíti azt a kutatót, a kitől az illető egybevetés származik, s mellőzi a későbbi írókat, a kiknél ugyanaz az egybevetés szintén előfordul — tehát eltér a magyar kiadás berendezésétől.*) Igaz, hogy ez utóbbiaknál gyakran semmi sincs, a mi a kérdést új megvilágításba helyezné, de talán még sem ártott volna a teljesség kedvéért ez egyébként olyan gondos tanulmányban következetesen utalni minden kutatóra, a kiknél a kérdéses egybevetés előkerül, annál is inkább, mert hiszen az idézetek már legnagyobb részben készen voltak a magyar kiadásban is, s a munka ezzel nem lett volna lényegesen terjedelmesebb. Több cikk végén a szerző egyáltalában nem említi a korábbi (a magyar kiadásban felsorolt) kutatókat, a kiknél ugyanazon egyeztetés szintén megvan, pl. a német átdolgozás 5, 7, 15, 16, 19, 20, 23, 33, 44, 87, 96, 165, 210. sz. cikkeiben. Igaz, hogy a szerző arra utalhat, hogy az első részben («Frühere arbeiten») mindig meg van említve legalább is az, a kitől az illető egybevetés származik (bár véleményem szerint nem mindig teljes pontossággal), csakhogy gyakran ott sincs közelebből megvilágítva.**)

A szóegyeztetések közül nékem a következők adnak megjegyzésekre alkalmat.

2. Az *agár* szóról a szerző kétségtelennek tartja, hogy egy ócsuvas **agar* alak átvétele, s felsorolja az egyes török nyelvekből ismert alakokat: csuv. *agar*, tel. *ägär*, bar. *igär* stb. A szerző sem itt, sem a «Vertretung der laute» cz. fejezetben nem tulajdonít fontosságot annak, hogy a régi csuvas jövevényszavak között ez volna az egyetlen eset, hogy az őstörök **a*-nek a magyarban *a* felelne meg. Mint a 154—6. lapon kitűnik, az

*) A német kiadásból kitűnik, hogy egy-egy szóegyeztetés az irodalomban már korábban felmerül, mintsem a magyar kiadás idézeteiből gondolni lehetne; ez a tény is mutatja, hogy a szerző a második kiadás előkészítésére minden tekintetben milyen rendkívül nagy gondot fordított.

**) Túlzott pontosságnak tetszik e mellett, ha a szerző helyenként kötelességének tartja idézni a DONNERTŐL és BUDENZTŐL származó nyilván elavult egyeztetéseket — sőt olyanokat is, a melyeket szerzőjük később maga visszavont, pl. 71. l. (68. sz.), 76. l. (81. sz.), 94. l. (118. sz.).

első szótagbeli tör. *ä*-nek a magyarban számos esetben palatális magánhangzó felel meg, a kéttagú szavakban rendszerint *e* (= ϵ), s a szerző ebből le is vonja a 154. lapon azt a határozott következtetést, hogy «kétségtelen, hogy az $*\ddot{a} > a$ hangváltozás a csuvasban a magyar-török érintkezések után ment végbe». Ha még ehhez hozzáveszszük, hogy a magyarban *g* van a várható *k* helyett (vö. az 50. §.), a szó csuvas eredetét több mint kétségesnek kell mondanunk.

9. *ártány* (*artan* OklSz., NySz.), vö. sor. RADL. *arlān* 'castrirt', *a. at* 'Wallach', ebből: *arla-* 'castriren' = alt. RADL. *arla-* 'reinigen, säubern, rein machen', vö. szag. kojib. RADL. *arda-* <? sor., szag., oszm., ujb. RADL. *ary-* 'sich reinigen, rein werden, sich rein halten'.

Az egybevetés, mint a szerző maga is megjegyzi, MUNKÁCSITÓL (NyK. XXXII, 275) származik, a ki a feltett *-rl-* ~ *-rt-* hangcsere példájaképpen az alt. RADL. *ärtä-* ~ *tuba* RADL. *ärlä-* 'satteln' szóra hivatkozik. A szerző maga sem kísérti meg a feltett csuvas alak *-rt-*-jét másképp magyarázni meg; pedig abból, hogy egyes keleti török nyelvekben és a jakutban az eredeti török *-rl-*, úgy látszik, *-rd-* ill. *-rt-*-vé változott (vö. RADLOFF, Phon. 412., 421., 423. §.), éppen nem következik, hogy ez a hangcsere megvolt a csuvasban is, a melyben éppen ellenkezőleg, a mint RADLOFF (422. §.) is megjegyzi, az eredeti *-rl-* hangcsoport változatlanul megmaradt.*) De a csuvasban, úgy látszik, másféle származékigét lehet feltenni, a melyre a magyar szó csakugyan visszavezethető, ti.: $*art-$ < $*artt-$ < $*ar-l-t-$ (vö. oszm. *aryl-* 'gesund werden'), vö. csuv. *tšəra* 'élő, élénk', *tšəral-* 'fölelevenedni', *tšərt-* < *tšərtt-* < *tšər-l-t-* 'megeleveníteni' ~ kún RADL. *tiri* (ujg. tar. *tirik*) 'lebendig, lebend, belebt'; kirk., kún, ujb. stb. *tiril-* 'leben; wiederaufleben', kirk. *tirilt-* (sor. *tirit-*) 'beleben'.**) Ilyen korábbi csuvas $*artt-$ alakra utal a mordvin (mdM.) *ar'tā-* 'castriren' alak is (saját gyűjtéseimből), a mely kétségtelenül csuvas jövevényszó: mdM. $-r't-$ < $*-rt-$ (- $*rtt-$), nem pedig < $*-rt-$, vö. md. *kardo*, *karda* 'viehhürde' < csuv. *karda* < $*karta$ u. a. vö. zürj. *karta*.

*) Vö. *gyarló* (78. sz.), *tarló* (199. sz.).

***) Vö. még AŠMARIN, Материалы для изсл. чув. яз., 303—4. l.

21. *bertü* 'globulus aureus, goldkorn' stb. < ? **bürtür*; vö. kaz. BÁL. *börtök* 'krümmchen, körnchen' stb. A felsorolt török alakokhoz tartozik még a megfelelő csuvas szó is: csuv. *pər.ǂǂə, pər.ǂǂə; pər.ǂǂək, pər.ǂǂək* 'magszem, gabonaszem' (vö. AŞMARIN, Болгары и чувашы 40 és Материалы 99—100).

A 31. cikkben a szerző sok magyar szót sorol egy szócsaládba: *borít* 'decken', *borul* 'niederfallen; versinken; (von wolken) überzogen werden', *borong* 'überzogen werden' stb. stb., a melyek véleménye szerint mind a feltett ócsuvas **bur-* igére mennek vissza, vö. oszm. ZENK. *bur-, buru-, бүр-, бүрү-* 'envelopper, couvrir, obscurcir'; csag. KÚN. *borka-* 'einhüllen'; kaz. OSTR. *börkä-, kirk. tob. бүркä-*; alt. *pürkä-*; jak. *bürüi-* 'verdecken'.*) Mindenesetre feltűnő volna, hogy a magyarban egy török jövevényszónak ennyi s egymástól jelentésre is ennyire eltérő származéka volna, azonkívül, mint a szerző a 193. lapon határozottan kijelenti, az átvett igéknél a magyar ige-tő, a mely egyszersmind az egyszám 3. személy, megegyezik a török ige-tővel. A nélkül, hogy valamennyi idesorolt magyar szó etymonját közelebbről vizsgálnám, csak azt szeretném megjegyezni, hogy a magy. *borul-* 'niederfallen, versinken' stb., a mely kétségtelenül elválasztandó a 'betakar, betakaródnak' jelentésűektől, az én véleményem szerint is, a mint már régebben BUDENZ (MUSz. 495. sz.) tette, a zürj. *pör-* 'fallen, umfallen' igével vetendő egybe, valamint a hasonló jelentésű mordvin *pra-* < **p.ra-* (l. Mord. Lautlehre 52 kk.) igével is; nem lehetetlen, hogy megfelelőjük megvan a balti-finn nyelvekben is, vö. különösen ész-t *põruma* 'schüttern, erschüttert werden', *ära põrund* 'erschüttert (mit nachteiligen folgen), verstaucht'; *ära põrund laps* 'zu früh geborenes kind, abort'; *põrutama* 'erschüttern', *maha põrutama* 'niederschmettern'.

32. *borjú* < ócsuv. **buraju*. A hangalakok viszonyát, a mely pedig magyarázatra szorulna, a szerző sem itt, sem a hangtani részben nem tisztázza, sőt nem is utal, mint az ilyen esetekben rendszerint tenni szokta, a hangtani nehézségekre. A szerző, úgy látszik, a *borjú* tövet tartja eredetibbnek («akk.

*) Pótolható még: csuv. *pərcə-, pərcə-* 'borítani, betakarni (tatár kölesönszó)'.

neben *borjút* auch häufig *borjat*, plur. *borjúk* und *borjak*, poss. *borjas*, wahrscheinlich unter der analogisehen einwirkung der *ú*-stämme, wie *faggyú* ~ *faggyat*, *faggyas*, *hosszú* ~ *hosszan*, *fattyú* ~ *fattyak* stb., l. TMNy. 347—9.) s így a m. *j*-t a török *γ* megfelelőjének. Hogy magyarázzuk akkor a magyar szó szóvégi *hosszú ú*-ját? Hiszen a szerző megállapítása szerint a magyar zárt tővégi magánhangzók (vö. ócsuv. **burayu*) már a magyar-török érintkezések után veszték el (38—41. §. és 187. l.). — Ugyane megjegyzések vonatkoznak a 77. cikkre is: *gyapjú* < ócsuv. **žapary*.

49. magy. *csécs* 'blattern, pocke' < ócsuv. **čäc*, vö. oszm. ZENK. *čiček* 'blume, blüte, blattern, pocke'; kaz. BÁL. *čäčäk* id.; csuv. *tše, džek, tšettše* id. stb. — Megjegyzem, hogy megvan a mordvinban is, nyilván mint csuvas jövevénytő: mdE. *tšetša* 'blume'.

52. *csihol* [alakv. *czihel*, *csehel* SzD., *czihol*, *csahol*, *csohol* MTsz.] 'feuer schlagen' < ócsuv. **čak*. A szerző egybevételét megkérdőjelezi, de nem magyarázza meg, miért. Az egyeztetés csakugyan több okból is nagyon valószínűtlen: figyelembe veendő a magy. ige *-l* képzője, pedig (a 193. l. szerint) a török igető a magyarban változatlanul jelentkezik; hozzá még kivételesen a magy. hangzóközi *-h-* török *-k-*nak felelne meg, a melynek pedig szabályos megfelelője *k*, l. 167. l., 50. §.

56. *csóka* 'dohle'. A szerző szerint < ócsuv. **čauka*. A szó, a mint a szerző idézeteiből kitűnik, a többi török nyelvben magashangú: kaz. BÁL. *čäükä* [VOSZER. id., РАКА а.], bar. RADL. *čäükä*, bask. PRÖHLE *säükä*, tob. RADL. *čükä*. Mivel az *ä* > *a* változás a csuvasban a magyar-csuvas érintkezések után történt (l. 154—5. l.; 23—5. §.), a magyar szó ócsuvas eredete nem valószínű; a csuv. An. *tšavga* alak nyilván tatár jövevénytő, az eredeti csuvas alakot a mai csuv. Virj. AŠM. (361, 368) *tšavga*, kurm. AŠM. *tšana* képviselik, vö. a szó votják és cseremisiz alakját (a hová kétségtelenül a csuvasból került): votj. *tšava, tšana, šava*; cser. *tšavgä, čava* (WICHMANN, SUS. Toim. XXI, 112). — Később a 182. lapon a szerző — igaz, hogy bővebb megokolás nélkül — lehetségesnek tartja a magyar *csóka* szláv eredetét is.

68. A felsorolt magyar igék aligha tartoznak valamennyien össze.

75. *gyaláz*, vö. kún *jala*: *jala iabadir* 'calumniat'; kaz. BÁL. *jala* 'verleumdung', *jala jabmak* 'verleumden'; kirk. RADL. *žala* 'das fehlerhafte, das unrechte; der ungerechte verdacht; die verleumdung'; alt. VERB. *jala* 'strafgeld, busse'; — mong. Kow. *jala* 'faute, crime, peine, amende, punition'. — Ez az egybevetés, a mely MUNKÁCSITÓL (KSz. VI, 379) származik, kétségkívül helyes. Csak azt jegyzem meg, hogy a felsorolt török szavakon kívül még ide tartozik a csuv. *šiləχ* 'bűn, sünde' is, a melynek etymonjára eddig tudtommal nem mutattak rá. Ez esetben tehát a magyarban *a* felelne meg az östörök **a*-ból keletkezett csuvas *i*-nak, éppúgy, mint a 78. cikkben is: *gyarló* ~ csuv. *širlay-* (l. alább),*) nem pedig *i* (< **y*), mint több más esetben: *ír* ~ csuv. *šir-* stb. (l. I, 6. §.). Ebből az következik, hogy vagy nem olyan régi a csuvasban az *a* > *i* változás, mint a szerző az i. h. felteszi, hanem csak a magyar-török érintkezések ideje alatt ment végbe, vagy hogy a felsorolt szavak nem csuvas nyelvvalakból való átvételek.

66. *disznó*. A szerző a felsorolt Árpád-kori adatok alapján megállapítja, hogy a magyar szó eredetileg *gy*-kezdetű volt, s hogy később a nyelvterület egy részén depalatalizáció történt, tehát *gyisznó* > *disznó*, nem pedig megfordítva, mint régebben gondolták, s a magyar szót ő is, habár kételkedve, a hasonló jelentésű csuv. *sisna* szóval veti egybe. Mivel néhány esetben (habár ritkán) a csuv. *s-* valószínűleg eredeti *t-re* megy vissza (pl. csuv. *šāl* 'fog' ~ kaz. *təš*, ujj. alt. stb. *tiš*), a szerző szerint nem volna lehetetlen, hogy a csuv. *sisna* is ócsuvas **tisnaγ* alak képviselője volna, de egyúttal egészen helyesen megjegyzi, hogy az ómagyar *gyisznau* (> *disznó*) palatális szókezdő mássalhangzója így is magyarázatlan maradna. A magyar és a csuvas szó hangalaki viszonyát tehát a szerző nem magyarázza meg. Ez bátorít arra, hogy én kísértsem meg megvilágítani.

A régi magyar alakok alapján a mai csuvasban ilyen alakot várnánk: *sisna* (< **jisna*). Figyelembe vévén mármost, hogy a különböző nyelvekben a mássalhangzók a jésítés tekintetében könnyen engednek asszimilációs vagy disszimilációs hatásoknak, elvileg nem volna lehetetlen az a feltevés, hogy a mai csuvas

*) Vö. még m. *dara* ~ csuv. *tjə* (64. sz.).

sisna korábbi **śisna* alakból keletkezett, s a szókezdő **ś-* a szótagzáró *s* hasonító hatása következtében vesztette el jésítését, vagy más szóval, változott *s-szé*. Ilyenforma eset csuv. *śūze* 'fransen', a mely az oszm. csag. *sačak* id. szónak felel meg (PAAS. Csuv. szójegyzék 144); itt tehát megfordítva a következő palatális hang hatása alatt vált a szókezdő *s-* hang *ś-szé*.

E feltevést megerősíti a cseremisiz is. A kérdéses szó t. i. megvan ebben a nyelvben is, vö.: cserH. *sasna*; cserE. *sösna* (PORKKA, REGULY), *sasna* (TROICZKIJ), *сична* (o: *sösna*), *sösna* (VASZ.), *sisna*, *sösna* (Ucsebnik); cserK. *sösna*, *sisna* (Ucsebnik), *sösna* (ufai korm., saját följegyzéseim); *sösna*, *sösna* (permi korm., GENETZ szerint, l. SUS. Aik. VII, 48, 66).*) A cser. szó tudvalevőleg jövevényszó a csuvasból,**) s elterjedéséből következtetve nagyon régi átvétel. Ha mármost figyelembe vesszük, hogy a csuvas jövevényszavak *ś-ének* általában *s* felel meg, a keleti nyelvjárásokban helyenként *ś* is, mint a hogy a szóbanforgó esetben is (l. PAAS. S-laute 119), míg ellenben a csuvas *s-nek* rendes megfelelője *ś* (az *s > ś* változás a cseremisizben a csuvas hatás után ment végbe), úgy e szó alakváltozataiban kétségtelen bizonyítékát láthatjuk annak, hogy a csuvas szó kezdő mássalhangzója akkor, mikor a cseremisizbe átkerült, *ś* volt. A mi a szóbelsei *s*-hangot illeti, a cser. *s* természetesen itt is eredetibb *ś-re* mutatna, mindamellert nehéz eldönteni, hogy vajjon az átvett csuvas alak **śisna* volt-e, vagy hogy talán a

*) SZILASINÁL (204 l.) hibásan *sösna*, *sösna*.

***) Hogy az átvétel nem megfordítva történt — a mi már magában véve is nagyon valószínűtlen volna — bizonyítja az *-sn-* hangesoport a cseremisizben. Mint már BUDENZ, Ueber die Verzweigung der ugrischen sprachen, 36. l. megjegyzi, a cseremisizben az eredeti *n* sziszegő (*s*, *ś*) után *t*-vé változott, pl. cser. *βiste*, *βiste*, *βiste* 'tönköly' ~ f. *vehnä*; cser. *šiste*, *šiste* 'harkály' ~ f. *hähnä*, fÉ. *ähn*, lpK. *čäšne* stb.; cser. *pište*, *pište* 'hársfa' ~ fÉ. (déli nyj.) *pähn* 'alte linde, rüster'. E változás a litv. jövevényszavak átvétele után történt (mert egy ide tartozó szóban még tükröződik: cser. *šūšto*, *ššto* 'szij, öv' < litv. *sziksznà* 'leder, riemen'), de mint a fentebb tárgyalt csuvas jövevényszóból kitűnik, a csuvas-cseremisiz érintkezések előtt, tehát valószínűleg időszámításunk első századaiban.

cseremiszből a szókezdő *s-* asszimilálta a következő *s*-hangot.*) Ily módon tehát világos a magyar és a csuvas szó hangviszonya: *gyisznau* (> *disznó*) < csuv. **žisnaγ* ill. **d̄isnaγ*.

78. *gyarló* < ócsuv. **žarlyγ*, vö. kún *jarle* stb. 'pauper, miser'; csag. *jarly*, *jarlyg* 'arm, bettler'; kaz. BÁL. *jarly* 'arm, armselig'; csuv. *járlyš* 'arm'; kirg. *žaryl-* 'verarmen' stb.

A csuv. *járlyš* a szókezdő *j* miatt persze tatár jövevényszónak tekintendő. De van a csuvasban egy ige, a mely úgy látszik a felsorolt török szócsaládba tartozik: csuv. *širlax-* 'irgalmazni, könyörölni, sich erbarmen' (ZOL. МИЛОВАТЬ, ШАДИТЬ), vö. kaz. BÁL. *jarlyka-* 'sich erbarmen, gnädig sein'; RADL. *jarlyka-* 'amnestiren, verzeihen'; ótör. RADL. «*jarlyka-* vagy ? *jarlyka-*» 'gnädig sein', oszm. RADL. *jarlyra-* 'verzeihen, die sünden vergeben (von Gott)', («R.») *jarlyra-* 'vergeben (von Gott)'. RADLOFF (s. v. *jarlyka-*) a török igét a tör. *jarlyk* 'verkündigung, befehl' [vö. ujb. *jarlyra-* 'einen befehl erteilen, ein dekret erlassen, gnädig sein, zu reden geruhen (von einem höheren gesagt)'] névszóból akarja származtatni, de ez legfeljebb az ujb. *jarlyra-* igére illik (jelentése: 'einen befehl erteilen'; figyelembe veendő, hogy a *jarlyk* 'befehl' RADLOFF szerint csak a keleti nyelvekből: alt. leb. tel. kumd. ujb.-ból ismeretes). — A jelentés szempontjából a latin *miser* 'elend, arm' ~ *misereri* 'sich erbarmen, bemitleiden' szavakra hivatkozhatunk. — A magy. *a* ~ csuv. *i* megfelelésre l. fentebb a 75. cikk bírálatában.

83. sz. *gyöngé* < ócsuv. **žängä*, vö. csag. *jäni*, *jängi* 'neu, jung', etc. — Nem akarnám ez egybevetést, bár nem tartom teljesen meggyőzőnek, elvetni, mert nem tudnék helyette jobbat ajánlani. Csak azt akarom megjegyezni, hogy a szerzőnek a 78. lapon (s már régebben a NyK. XXXIII, 197. lapján) kifejtett vélekedése, hogy a vog. *nāmak* 'weich', osztj. *nāmak* stb. 'mild (vom wetter); weich, zottig (z. b. von den haaren)', a melylyel BUDENZ, Verzweig. 68. l. és MUNKÁCSI NyK. XXV, 264 a magyar szót egybevetették, szamojéd jövevényszó, nem egészen bizonyos, tekintetbe véve, hogy megfelelője, mint FUF. III, 113 megjegyzetem, megvan a lappban is: lpS. *nemok* 'mollis'.

*) A magyar *-szn-* természetesen ócsuvas *-sn-* és *-šn-* hangcsoportnak egyként megfelelhet.

92. *gyűrű*. A szerző feltevése, hogy a cseremisiz *särgäs*, *širgäs* 'fingerring' szónak is valami köze van a csuvas *šerö*, *šara* szóhoz, nagyon erőszakolt; hisz a csuvas *š*-t a cseremisizben rendszerint *s* dial. *š* képviseli (vö. föntebb 46. l.), egyébről nem is beszélve.

95. *harang*, vö. föntebb 38—39. l.

96. *hír* ~ csuv. *χibar* stb. — Az egyeztetetés helyességében még a szerzőnél is jobban kételkedem.

117. *kép* < ócsuv. **käp*. A szerző a török nyelvekből egész sereg megfelelőt idéz, de figyelmen kívül hagyja a csuvast, nem tudom, tévedésből-e vagy azért, mert az illető egyebetést nem tartja elfogadhatónak. Mint AŠMARIN Матеріалы 209. l. megjegyezte, a magyar szót már SCHOTT (De lingua tschuwascorum egyebetette egyebek közt a csuvas *pek*, *pak* 'ként, mint, als, wie, gleich, ähnlich' (l. PAAS. CSUV. szójegyz. 95; AŠMARIN 209—10, 348) enklitikus partikulával, a csuvas szó alakját hangátvetéssel magyarázván.*) Hogy e szó az ócsuvasban mint névszó, eredeti (nem hangátvetéses) alakjában volt meg, azt bizonyítják a keleti fgr. nyelvek is; a melyek szintén régi időben vették át, cserH. *käp* 'körper', cserE. *kap* 'körper, statur' (ТРОИЦК. РОСТЪ, ТУЛОВИЦЕ; VASZILYEV ТѢЛО); cserK. *kap* 'körper'; permi (РОГОВ) *kab* 'boeskor-kaptafa'; votj. *kab* 'kaptafa'; *kut-k* 'boeskor-kapta' stb. (vö. WICHMANN, FUF. XII, 130—1, a hol a zürj.-votj. szó csuvas jövenvénynek van magyarázva.**)

*) SCHOTT, p. 15: «Manifesta litterarum transpositionis exempla vides in... particula Tschuwascica *bek* 'sicut, instar', quae est Turc. *kip* (*kipi*, *gibi*). Huic Particulæ primis initiis forsitan in *aginis* significatio inerat; certe vim istam etiamnunc habet Substantivum Hungaricum *kép*, si sonum spectemus, Particulæ Turcicae simillimum».

***) Ugyancze szó megvan az óbolgár nyelvben is, a hol nyilvánvalólag maradvány a protobulgárok nyelvéből: óbolg. *карь* 'εἰδωλον, εἰκόν (bálványkép)'; az óbolgár alak, épen úgy mint a magyar *kép* is, szemmeláthatólag magashangú török **käp* alakra megy vissza (vö. Ъ, nem pedig Ѣ!). — MIKLOSICH, Etym. Wbuch p. 111 az óbolgár szó eredetéről nem tud felvilágosítást adni; BERNEKER EtWb. p. 486—7 két nemsikerült indogermán etymológiát is ajánl, a melyekben azonban, úgy látszik, maga is kissé kételkedik.

123. *kobak* (*kabak*, *kobag* MTsz.) 'kürbisflasche, lagena cucurbitina' SI.; (metonym.) 'schädel'. — A szerző ócsuv. **kabak* alakot tesz fel, s a kún *cabuc* (o: *kabak*) 'cucurbita', oszm. krim. csag. kaz. *kabak* 'kürbis' szavakra utal. Később — s nem ok nélkül — maga is kételkedni kezd a magyar szó csuvas voltában (l. 167, 173 l.), azt vélvén, hogy talán későbbi jövevény a kúnok nyelvéből. Vajon nem lehetne-e még fiatalabb jövevény-szó? Megjegyzem, hogy a kérdéses szó megvan az oroszban és a kisoroszban is (*kabak*, DALJ, ZEL.), s 'kürbis' jelentésén kívül ugyanolyan metonimikus jelentése is van, mint a m. *kobak*-nak, t. i. 'fej' (vö. VASMER, Rocznik slawistyczny T. IV, 183; szerinte az orosz szó az oszmán törökből).

132. *köd* 'nebel'. A szerző hajlandó azt hinni, hogy régi török jövevény-szó, s a mongol Kow. *küden* 'brume, brouillard épais' szóra utal, bárha e szó a török nyelvek közül csak a jakutban van meg, a hol mongol jövevény-szó: jak. BÖHTL. *küüdän* 'leichter nebel, zittern der luft, nebel, staub'. MUNKÁCSI ÁKE. 417*) egyeztetetése ellen: *köd* ~ votj. -*kęd*: *čęg*-*kęd*, *čęg*-*ket* (*čęg* 'rauch') a szerző megjegyzi, hogy mivel a votják szó csak az említett összetételben fordul elő, jelentését nem lehet teljes bizonyossággal meghatározni. Szerintem ez túlzott pontosság jelentéstani tekintetben; nyilvánvaló, hogy az említett összetételben — az efféle kapcsolatok rendkívül közönségesek a fgr. nyelvekben, vö. BEKE, Übereinstimmende zusammensetzung in den finnisch-ugrischen Sprachen, KSz. XIII, 99. kk. — az utótag eredeti jelentése vagy ugyanaz, mint a magyar *köd* szóé, vagy annyira közel áll hozzá, hogy a miatt nem kell az egybevetés helyességében kételkedni. Megjegyzem még, hogy a számojédban is van egy olyan szó, a melyet a votják és a magyar szóval egybe lehet vetni: Tavgy *kinta* 'rauch'.

136. *köldök* 'nabel' < ócsuv. **kindik*, vö. kún, oszm. alt. stb. *kindik* id. — A szerző szerint *köldök* megelőző **köndök* helyett való, s magyarázata támogatására egy német jövevény-szóra utal, a melyben ellenkezőleg *n* van az eredeti *l* helyett: *zománcz* < *zomálcz* < kfn. *smalz*; ez az utalás azonban aligha

*) Vö. SZINNYEI, NyH.³ 145; a 4. kiadásból a szó ki van hagyva.

alkalmas a magyar *köldök* *l*-jének magyarázatára, mert a német jövevényszóban az *l > n* változás a megelőző orrhang (*m*) hatása alatt történt.

142. *körö* (Baranya m.) 'mürbe, zerbrechlich' < ócsuv. **kävrär*, vö. oszm. *gevrek* 'fragile', sor. *käbräk* stb. — Hogy a szó valaha csakugyan megvolt a csuvasban is, arról tanúskodik a megfelelő cseremiszi szó alakja: cserK. *kaura* (ufai korm.) 'spröde, zerbrechlich', cserH. RAMST. *kärä* 'sich splitternd, spröde' (nem tudom eldönteni, hogy vajjon a cserE. (PORKKA) *kaŕura* 'törekeny, spröd' esetleg ugyanaz a szó-e; aligha, vö. cserH. RAMSTEDT *kaŕärras* 'hart werden (vom Felde)'; *närüggä kaŕärra* 'das Feld wird mager und trocken').

178. *szapu* < ócsuv. **sapay*, vö. kaz. *saba* 'lederschlauch' stb. — A szerző idevonja még az abak. VERB. *sapčak* 'eimer' szót, a mely azonban különválasztandó, mert eredetileg *č* kezdetű, s azonos a tel. alt. krm. kaz. RADL. *čapčak* 'eimer, fass, zuber' szóval, s megfelelője megvan a csuvasban is: *šüpsé* 'nagy kivájt, fedéllel ellátott bocska v. kád, melyben fehérműt tartanak (hajdan vajjat is)', vö. PAAS. CSUV. SZÓJEGYZÉK, 144.

183. *szemölcs* stb. 'verruca, tuberculus, warze'. A szerző szerint a szó forrása ócsuv. **šimiš*, vö. *gyümölcs* (90. sz.) < ócsuv. **žimiš*, vö. csuv. *šimas* 'speise', *žävš-šimas* 'obst, frucht'. Megjegyzendő azonban, hogy e szó az egész török nyelvterületen, úgy látszik, csak kollektív értelemben használatos (tehát nem jelent egy darab gyümölcsöt): kaz. *žimš* 'frucht, obst', *kara ž.* 'getrocknete pflaumen'; kirg. *žemš* 'frucht', *baksa žemš* 'gartenfruchte', *kär žemš* 'feldfruchte' stb. (l. RADL.), — éppen úgy, mint a régibb magyar nyelvben is a *gyümölcs* szó (NySz.); ily módon a > 'verruca' jelentésváltozás nem látszik éppen valószínűnek. A nyelvjárási alakváltozatok *szöcsény*, *szöcsin* (Sopron, Vas, Győr m., Székelyföld, MTsz.) szintén nem nagyon illenek össze a szerző magyarázatával, hogy a *szemölcs* török jövevény; e változatok, úgy látszik, az eredeti gyöngé alakot képviselik (< **szvcs*-), azt pedig alig van okunk feltenni, hogy az *m ~ v* váltakozás a magyarban a legrégebbi török hatás korában még élő váltakozás lett volna.

185. *szérü* 'tenne'. Mint az előbb tárgyalt cikkben, a szerző itt is felteszi, hogy ugyanaz az ócsuvas szó két alakban is át-

került a magyarba: *szérü* < ócsuv. **šürüγ* ~ *gyürü* < ócsuv. **žürüγ*; vö. csuv. *šera, šerë, šera* 'ring', oszm. *jüzük* id. stb. Azt hiszi, hogy a szó eredeti jelentése a magyarban valószínűleg 'ring' volt, s bizonyítékul PÁZMÁNY (Préd. 749) következő mondatára utal: «az állóvízbe ha egy követskét vetünk, elsőben kiseded kerekded *szúrút* indit.» Nem értem, hogy az idézett mondatnak mennyiben volna bizonyító ereje; ha a *szürü* szót itt PÁZMÁNY 'gyürü, karika' értelemben használná, akkor mire való a *kerekded* jelző; — a *gyürü* csak nem lehet szögletes!

200. *teker* 'drehen, winden' < ócsuv. **täkär-*, vö. oszm. kirk. RADL. *dävür-* 'drehen, wenden, umkehren, zurückkehren'; csuv. *tavër-, tar-* 'wenden, umkehren, aufrollen' stb.; mong. Kow. *teyere-* 'tourner, retourner, revenir sur ses pas'. — A szerző egyáltalában nem veszi figyelembe, hogy ez egybevetést mennyire megnehezíti a magy. *-k-*, a mely itt egészen kivételesen az östörök **-g-* képviselője volna, vö. a könyv 54. §.-t. Az ócsuv. **täkär-* erőszakosan szerkesztett alak.

211. *tör* 'schlinge, fallstrick' < ócsuv. **töγür*, vö. csag. VÁMB. ujj. tar. oszm., RADL., kirk. KSz. III, 117 *tor* 'netz zum vogelfangen'; kirk. *tōra* id.; mong. Kow. *toγur, tör* 'flet, grille, treillis'. — Megjegyzem, hogy a szó megvan a mordvinban is, nyilván mint csuvas jövevényszó, s így a mellett bizonyít, hogy a csuvasban a szó valamikor csakugyan megvolt: mdM. *tuvër*, mdE. *tuvor, tuvur* 'fogó, kelepceze rókák, nyulak stb. fogására' (a szó megvan már REGULY moksa-mordvin gyűjtéseiben is, l. BUDENZ, Moksa- és erza-mordvin szótár, NyK. V, 197: 'néminemű nyulfogó'). A mordvin alak is, habár mélyhangú, igen szépen megmagyarázódik egy olyanféle ócsuvas alakból, mint a milyent GOMBOCZ feltesz, vö. PAASONEN, Die türk. lehnw. im mord. (= SUS. Aik. XV, 2) 16, 17.

III. (A hangok megfelelése.)

Úgy látom, hogy a szerzőnek hibás fogalma van egyes csuvas és tatár magánhangzókról,* s így egyes östörök magán-

* E megjegyzés részben WICHMANN munkájára is áll: «Die tschuw. lehnw. in den perm. sprachen (= SUS. Toim. XXI), vö. kül. a 28. l. (30. §.) és 33. l. (38. §.).

hangzóknak csuvas megfelelőiről vallott nézete is téves vagy pontatlan. A szerző védelmére mindenesetre tekintetbe kell venni, hogy az általa használt források részben zavarosak és hibásak (AŠMARIN, RADL.), de MUNKÁCSI értekezéséből (Csuvas nyelvészeti jegyzetek, NyK. XXI, 3—8), valamint az én Csuvas szójegyzékemből és annak előszavából legalább fővonásaiban pontosabb képet alkothatott volna magának a csuvas nyelv vokalizmusáról és az őstörökhöz való viszonyáról.

A 138. lapon a szerző, RADLOFFra (Phon. 116. §.) és AŠMARINra (Матеріалы, 38. §.) hivatkozva ezt írja: «A köztör. tőszótagbeli *a*-nak csuv. An. *y*, *â*, Virj. *ê* felel meg.» A valóságban, úgy látszik, a kérdéses hangviszonyok a két főnyelvjárásban általában véve a következők:

1) An. *y*, Virj. *o*¹⁾ (< közcsuv. *o*), pl. kaz. *alma* 'alma' ~ An. *ylma*, Virj. *olma*; kaz. *arpa* ~ An. *yrba*, Virj. *orba*.

2) An. *u*, Virj. *u*, pl. kaz. *at* 'ló' ~ An. *ut*, Virj. *ut*; kaz. *jaktâ* 'fény, világ' ~ An. *šudâ*, Virj. *šut*.

3) An. *â*, dial. *o*, Virj. *o* (ZOL. *y*²⁾ (< közcsuv. *o*) pl. kaz. *kamâš* 'nád' ~ An. *çâmâš*, *çomâš*, Virj. ZOL. *хумыш* (o: *çomôš*); kaz. *kamâl* 'tarló' ~ An. *çâmâl*, *çomâl*, Virj. ZOL. *хумул* (o: *çomol*) 'gabonaszár'.

4) An. *ê*, Virj. *ê* (ZOL. *ы*³⁾, pl. kaz. *kajmak* 'tejsúrtú' ~ An. *çâjma*, Virj. ZOL. *хыма* (o: *çâjma*); kaz. *bak* 'nézni' ~ An. *pâç-*, Virj. ZOL. *пых* (o: *pâç-*).

Ezenkívül, a mint a szerző a 139. lapon helyesen megjegyzi, a köztörök *a*-nak egyes esetekben mindkét csuvas nyelvjárásban *i* felel meg, pl. kaz. *bar* 'menni' ~ csuv. *pîr*-.

Az őstörök **o* és **u* hangokat tárgyaló fejezet elején (145. l., 8. §.) a szerző ezt mondja: «Az őstörök **o* és **u* a tőszótagban a legtöbb török dialektusban megmarad; csak a Wolga-dialektusokban és a baskirban lett az eredeti **o*-hang *u*-vá (o: *o*), míg az eredeti **u* meg *o*-vá változott (l. RADL. Phon. 112. §., BÁLINT, Kaz. tat. nytan, 11. l.): oszm. *orman* 'erdő' ~ kaz. bask. *urman*; oszm. *orta* 'közép' ~ kaz. *urta*, bask. *urtâ*

¹⁾ Vö. RADLOFF, Phon. 89 l., AŠMARIN 69—70 l.

²⁾ Vö. AŠMARIN 9. l.

³⁾ Vö. AŠMARIN, i. h.

id. Ellenben: oszm. *unut-* ~ kaz. *onot-*, bask. *önöt-*; oszm. *kulak* ~ kaz. *kolak*, bask. *kólák*».

Figyelmen kívül hagyva a baskirt, a melyet saját fülemmel nem hallottam, megjegyzem, hogy a kazán-tatár *u*, a mely a köztörök *o*-nak felel meg, pl. *urman* és *urta*, tiszta *u* hang, nem pedig zárt *o*-féle hang, a mint a szerző állítja, míg ellenben a köztörök *u*-t képviselő tatár *o* (pl. *onot-*, *kólák*) csakugyan zártabb *o*-hang, illetőleg, mint már Csuvas szójegyzékem előszavában (IV. l.) megjegyeztem, nagyon rövid (redukált) zárt, hanyag ajakműködéssel képzett *o*-hang, a melyet BÁLINT csak *o*-val, de RADLOFF pontosabban *ø*-val jelez; én magam, mint a megfelelő csuvas hang jelölésére is, az *ø* jelt használom.*)

Mikor az ismertetett munka idézett helyét először olvastam, hajlandó voltam sajtó- ill. tollhibára gondolni, de teljesen párhuzamos, tehát szintén téves a szerző megjegyzése a megfelelő palatális magánhangzokról is a 156. lapon (28. §.): «A volgai dialektusokban és a baskirban az eredeti **ö* hang *ü* (*ø*: *ö*)-vé, míg az eredeti **ü* hang *ö*-vé változott (l. RADLOFF, Phon. 112 §., BÁLINT, Kaz. tat. nyelvtan, s. 11—2).» A mi a volgai dialektusokat v. pontosabban a kazáni tatárt illeti, mert egy mišari területeken a hangviszonyok másfélék, így kellene lenni: «az eredeti **ö* hang *ü*-vé, míg az eredeti **ü* hang *ö*-vé (*ø*) változott.»

A mi az említett török labiális magánhangzók csuvas meg-

*) Mint az idézett helyen már megjegyeztem, AŠMARIN magyarázata (Materialy, 8, 12), hogy az ill. tatár-csuvas *o*-hang «rövid, nyílt *o*», valamint a megfelelő *ø*-hang is «rövid nyílt *ø*» volna, nem helyes; ellenkezőleg, nagyon is zárt. Innen érthető, hogy ZOLOTNICZKIJ e csuvas és kazáni tatár hangokat csuvas szótárában *y*-val és *ÿ*-vel jelzi. RADLOFF szerint is (Phon. XII—XIII.) a szóban forgó (kaz.) *o*-hang: *ø* és palatális párja *ø̄* «sind Vokale, die mit schlaffen lippenarticulation und unvollkommener zungenstellung gesprochen werden»; a 116. §.-ből következtetve, úgy látszik, szerinte a kazáni tatár *ø* és *ø̄*-féle hang a csuvasban csak az első szótagon túl fordul elő, a mi persze tévedés. — Vö. még MUNKÁCSI, NyK. XXI, 4; szerinte a kérdéses csuvas *o*-hang (jelölése szerint *o*) «hangszín tekintetében a magyar *o* és *u* közt álló hang, kbl. a hosszú *ó*-nak megfelelő rövidje; az 5. lapon: «REGULYNál is találunk egy nem tiszta *o*-nak hangzó *ÿ*-jegyet.

felelőit illeti, az őstörök **u* esetében a csuvas megfelelők általában azok, a melyeket a szerző a 146. lapon felemlít: «az őstörök **u*-t a csuvasban *ə*, *o* képviseli, pl. oszm. *kurum* ~ csuv. *χṛām*, *χōrām* 'korom'*) stb. [pontosabban így mondhatnók: Virj. *o*, An. *ə*, dial. *o* (< közcsuv. *o*)]. S midőn alább a szerző megjegyzi, hogy: «az eredeti **o* ellenben a csuvasban *u*-vá lett (s ily módon összeesett az őstör. **a* = csuv. *u*-val)», nem ártott volna hozzátenni, hogy az *u* ez esetben is csak az anatri-dialektusban jelentkezik, mert a virjalban ellenkezőleg *o* van, s ez nyilván az eredetibb (közcsuvas) hang; pl. oszm. *dol* ~ csuv. An. *tul*-, Virj. *tol*- 'megtelni' stb., vö. RADL. Phon. 89, AŠMARIN 70—1. — A 146. lapon az őstörök szókezdő **o* hangról szóló fejtegetéseit ugyanígy kellene kiegészíteni.

Hasonlóképpen ki lehetne egészíteni azt, a mit a szerző az őstörök palato-labiális magánhangzók csuvas megfelelőiről mond: «A csuvasban az őstör. **ü* hangot rendszerint *ə*, *ë*, az őstörök **ö*-t *u*, *ə* képviseli», ilyenformán: az őstörök **ü* csuvas képviselője *ə*, dial. *ë* (An.), *ö* (Virj.) [< közcsuv. *ö*]; az őstörök **ö* képviselője 1.) *u*, (dial. bizonyos mássalhangzók előtt) *u* (An.), *o* (Virj.) [< közcsuv. *o*], ill. 2.) (a szavak másik csoportjában) *ə*, dial. *o* (An.), *o* (Virj.) [= közcsuv. *o*]. Pl.:

**ü*: orkh. ujj. *kümüš* ~ An. *kəməl*, *kēməl*, Virj. ZOL. күмүль
o: *kēməl* 'ezüst'; oszm. *jüz* ~ An. *šər*, *sər*, Virj. ZOL. сьүр
o: *šər* 'száz'.

**ö*: 1. oszm. *gör*- ~ An. *kyr*-, Virj. *kor*- (ZOL. kop) 'látni';
oszm. *göc*- ~ An. *kyš*-, dial. *kuš*-, Virj. *koš*- (ZOL. кошь) 'köl-
tözni'.

2. oszm. *gönül*- ~ An. *kəməl*, dial. *kəməl*, Virj. ZOL. кумул
o: *kəməl* 'kedv'; oszm. *köpük* ~ An. *kəbək*, dial. *kəvək*, Virj.
ZOL. кубук, кубык *o*: *kəvək*, *kəvək* 'hab'.

*) Miért használja a szerző a zárt redukált *o*-hang jelölésére (a melyet én a *o* jellel jelöltem), hol a *ə*, hol pedig a *ö* jelt (ugyanazon szóban is, vö. a 100. l.: *χṛām*)? S miért használja, következtelenül, a megfelelő csuvas palatális magánhangzó jelölésére (l. 156. l.) az általam is használt *ö* jelet *ë* helyett? Ezen eljárásával csak megnehezíti különösen az olyan olvasónak a munkáját, a kinek előzetesen nem volt alkalma a különféle átírásmódokkal alaposan megismerkedni.

Szerencsére valamennyi előbb tárgyalt hangváltozás a csuvasban (és a tatárban is) a magyar-csuvas érintkezés után ment végbe, úgyhogy a fentebbi helyreigazítások és pótlások nem érintik a szerző tulajdonképpeni vizsgálata tárgyát.

Már közelebbi kapcsolatban van vele a szerzőnek véleményem szerint hibás felfogása az őstörök *y hangértékéről. A szerző előadásából (150—1. l.) ugyanis az derül ki, hogy szerinte az őstörök *y veláris *i* hang; ezt a pontosabb átírásbeli jelt használja is a 187. lapon, valamint a 151.-en is (20. §.), a hol az őstörök második szótagbeli *y magyar megfelelőiről beszél (vö. még 160. l., 38. §.).*) Így azután a szerző a 17. és 18. szakaszban természetesen is találja, hogy ezt az őstörök (= ócsuvas) hangot a magyarban helyettesítették az akkor még meglevő s később palatális *i*-vé vált **i* hanggal, s felsorol hat szóegyeztetést, a hol az őstörök (= ócsuv.) *y hanggal szemben a mai magyarban *i*-t találunk: «*bicsak* < **byčak* vö. oszm. id.» stb., utalván egyúttal a 6. §.-ban (144. l.) tárgyalt esetekre, a melyekben a magyar *i* az eredetibb **a*-ból keletkezett csuvas *i*-nak felel meg. Ezzel kapcsolatban a szerző (19. §.), következetes maradva önmagához, nem tartja kétségtelennek azon három szó török eredetét, a melyekben a török *y* hangnak a magyarban *a* (o: a) felel meg (*gyalom* < **žylym*, vö. kirg. id.; *kanyaró* < **kyramyγ*, vö. oszm. *kyzamyk*; *sajt* < **čyγyt*, vö. karaim ua.), jóllehet a Szójegyzékben még nem fejezte ki kételetét, sőt e szavak ócsuvas eredetét is kétségtelennek tartotta.

Hogy a szerző mire alapítja e véleményét az őstörök (= ócsuvas) *y hangértékéről, azt bővebben nem fejti ki (vagy talán véleményét éppen arra a körülményre alapítja, hogy a 150. lapon tárgyalt hat szóban (*bicsak* stb.) a török *y*-nek magyar *i* felel meg).

Ha arra a kérdésre akarunk megfelelni, hogy milyen volt az őstörök ill. ócsuvas első szótagbeli *y, mindenesetre fontos tudnunk, hogy milyen a szóbanforgó hang a mai nyelvekben.**)

*) Vö. a 188. lapot, a hol a szerző viszont, felsorolván a jövevényszavak sajátos csuvas ismertetőjeleit, rendes jelölés-módjától (*i*) eltérően, az őstörök **a*-ból lett csuv. *i* hangot is *y* jellel jelöli.

***) A szerző egyébként, úgy látszik, nem akar őstörök *y-

E tekintetben természetesen első sorban RADLOFFban kell megbízunk, a ki e hangot saját hallomásából ismeri majdnem minden török nyelvből. Az ő Phon. der nördl. Türksprachen cz. művéből (XII. l.) megtudjuk, hogy igazi veláris *i*, az orosz jery-nek (ы) megfelelő hang nincs a török nyelvekben,* hanem csak annak egy árnyalata. Mellőzöm azt a zavaros és nehezen érthető leírást, a melyet e hangról ugyanazon a lapon ad, s csak az ő később megjelent nagy szótárának előszavában (XI. l.) adott, nyilvánvalólag lényegesen javított meghatározást idézem: «ы (= y) ist nicht das russische ы, welches bei lippenstellung des i und bei zungenstellung des y ausgesprochen wird, sondern es liegt auf der vokalreihe zwischen ы und a mehr nach a zu und entspricht dem i-laute in dem deutschen worte *Myrthe, Wirth*; — sokkal találóbb és felvilágosítóbb a megfelelő orosz szöveg hasonlata, a mely szerint a kérdéses török hang olyanformán hangzik, mint az orosz o a hangsúlyos előtti harmadik szótagban, pl. a годовóü szó első tagjában. Tehát a török y ugyancsak messze van az *i*-től! AŞMARIN Materialy cz. művében a 2. lapon ugyancsak azt mondja, hogy a szóbanforgó hang a csuvasban és a kazáni tatárban azonos az orosz o-val a корабли szóban. Az a körülmény, hogy a csuvas irodalmi nyelv megalapítói a hang jeléül az *ä*-t választották, szintén a mellett bizonyít, hogy nem áll közel az orosz ы-hez ill. az *i*-hez. Magam is megfigyeltem e hangot a kazáni-tatárban, a misäriben, tobolszki tatárban és a csuvasban**) s veláris glide-

jének más hangértéket tulajdonítani, mint a milyen hangértéke van általában a megfelelő hangnak a mai élő török nyelvekben, oszmanliban, tatárban stb.

*) A 90. lapon R. mindamellettt egészen helyesen megjegyzi, hogy a csuvasban van az orosz ы-hez igen közelálló hang, t. i. az eredeti *a-ból keletkezett *i*, pl. *iltän* 'arany' = tör. *altyn*.

**) Majdnem ugyanez a hang megvan a mordvinban (moksamordvinban), cseremiszen és az osztjákban is (e nyelvekben e magánhangzó hangszíne nagyobb mértékben függ a környező hangoktól, sőt a szomszédos szótag magánhangzójától is, mint a török nyelvekben); az említett nyelvek újabb kutatói mind veláris redukált (glide-) magánhangzónak határozták meg; vö. RAMSTEDT, SUS. Toim. XVII, p. VIII; KARJALAINEN, SUS. Toim.

magánhangzónak határoztam meg (vö. SUS. Aik. XV, 24; XIX, 2: VI; FUF. II, 92) s *â*-vel írtam át; még hozzátehetem, hogy RADLOFF és AŞMARIN összehasonlítását a megfelelő orosz hanggal sikerültnek tartom.

Mi jogosít már most fel bennünket arra a feltevésre, hogy a szóbanforgó hang (**y*) az őstörökben és ócsuvasban *i* volt? És e feltevés mellett hogy lehetne megérteni, hogy az őstörök **y*-nek a mai csuvasban *â* felel meg, de az őstörök **a*-nak az ilyen szavakban, mint *şir*- ~ oszm. *jaz*-, *tjina* ~ kaz. *tana* stb. a mai csuvasban, s a magyar nyelv csuvas elemeiből következtetve, már az ócsuvasban is, *i*?

Az én nézetem szerint sem a vokalizmus, sem más körülmény nem akadályozza annak, hogy a *gyalom*, *kanyaró* és *sajt* szavakat ócsuvas eredetűeknek tartsuk. Egészen természetes, hogy a török, ócsuvas **y* (*â*) hangot a magyarban *a*-val (= *â*) helyettesítették, a mely hangszín tekintetében valamennyi magyar magánhangzó közül legközelebb áll az ill. török vokális-hoz. Vegyük még figyelembe azt is, hogy, a mint «Über die türkischen lehnwörter im ostjakischen» FUF. II, 92, cz. értekezésemben kimutattam, ugyanezt a török hangot az osztjákban az első szótagban *a*-val (KARJALAINEN jelelése szerint *ä*) helyettesítették, mert az osztjákban a megfelelő *â* hang az első szótagban nem fordul elő.

Több okunk volna abban kételkedni, hogy a 150. lapon felsorolt szavak, a melyek tör. *y* ~ magy. *i* megfelelést mutatnak (*bicsak*, *cziczkány*, *ildomos*, *sima*, *szirony*, *szirt*), csakugyan ócsuvas eredetűek-e, — tekintve, hogy a mai csuvasban egyikük sem fordul elő megfelelő alakban (a csuvas *şâzi*, *şârzi* alak sok tekintetben homályos viszonylását a többi török nyelvek 'égér' szavával: oszm. ZENK. *syčan*, kaz. BÁL. *tyčkan* stb. a szerző a 66. lapon nem magyarázza meg), nem volna lehetetlen, hogy mint a szerző a Szójegyzék megfelelő helyein maga is megjegyzi, egyikük-másikuk talán újabb török jövevényszó, vagy

XXIII, p. X. Nevezetesen RAMSTEDT az idézett helyen megjegyzi, hogy a szóbanforgó hegyi-cseremiszi hang nagyon eltér a votják *i*-től, de közel áll a csuvas (irodalmi nyelvi) *ä*-hez, ha ugyan nem teljesen azonos vele.

esetleg a török eredet felvétele nélkül is megmagyarázható. A nélkül, hogy e szavak részletes vizsgálatába bocsátkoznám, csak annyit akarok megjegyezni, hogy azok, a melyek végezetül mégis török eredetűeknek bizonyulnának, akár a csuvasból, akár más török nyelvből kerültek is, magyarázatra szorulnak, hogy miért felel meg bennük a török *y*-nek magy. *i*; talán részben a szomszédos palatális hang palatalizáló hatására lehetne gondolni már az átadó nyelvben: vö. a vokálist követő *č* (= *č*) hangot a **byčak* és **syčkan* szavakban. Ez irányban tanulságos összehasonlításként kínálkozik a tatár jövevényszavak sorsa a mordvinban: a tat. első szótagbeli *y*-nek (ə: ə) a moksa-mordvinban *ə* felel meg: mdM. *sənardə*- 'auf die probe stellen, versuchen', vö. tat. *syna*-; de ha előtte az átadó nyelvben (a mišäri-tatárban) jésített **č* volt, akkor a mordvinban *i*-t találunk: mdM. *šib'lak* 'bettvorhang', vö. miš. *cybyldyk* (ə: *cəbaldək*) < **čybyldyk*, kaz. *čybyldyk*; mdE. *čidardo*- 'aushalten', vö. miš. *cyda*- (*cəda*) < **čyda*-, kaz. **čyda*- (l. SUS. Aik. XV, 2 : 13).

Nyilván tévedésből történt, hogy a szerző, a zárhangok tárgyalása közben nem említi, hogy az *olló* (< ócsuv. **oɫlaɣ*, vö. ujj. oszm. *oɫlak* stb.) szó esetleg fontos lehet a magyar hangtörténet szempontjából (tör. *ɣl* ~ magy. *ll*).

Az őstörök **k* hang magyar képviselőit vizsgálván, a szerző a 173. lapon az *árok*, *tűzök* stb. szavak alapján egészen helyesen megjegyzi, hogy legalább ezekben az esetekben a zöngétlen szóvégi explozíva az ócsuvasban még megvolt. Ehhez még talán annyit lehetne hozzátenni, hogy egyes esetekben még a mai csuvasban is megvan, pl. *pižək* 'magas', vö. ujj. *bädik* 'nagy', kojb. *bōzik* stb.; hogy e feltűnő tényt, hogy kell magyarázni, az persze más kérdés. A szerző kijelentése (57. §.), hogy a szóvégi **-k* (valamint **-g*) a mai csuvasban a többtagú szavak végéről minden magánhangzó után lekopott, nagyon is mereven van fogalmazva. AŠMARIN, kire a szerző hivatkozik, csak annyit mond (Материалы, 45. §.), hogy a hangok lekophatnak s a következő 46. §.-ban olyan példákat is hoz fel, a hol ellenkezőleg a csuvasban van szóvégi *-k* (-*ɣ*), bár a többi török nyelvben hiányzik, pl. csuv. *täləɣ* 'özvegy' ~ oszm. *tul*, kaz. *tol*, csuv. *pülək* 'öt' ~ oszm. *beš*, kaz. *biš* etc.

A 71. §.-ban a szerző az őstörök **č* kettős magyar reflexét

tárgyalja (1. *cs*, pl. *csat*, vö. oszm. ZENK. *čaty* 'zusammenfügung'; *kölcsön*, vö. csuv. *kivžen*: 2. *s* (ə: *š*), pl. *sereg*, vö. ujj. *čarik*, csuv. *šar*; *kis*, vö. kaz. *káčə*, csuv. *kəžən*) s érdekes magyarázatát adja: a *tš* > *š* hangváltozás **š* közvetítő fokon keresztül történt, úgy, hogy a magyar *s*-es szavak olyan csuvas alakokra vezetendők vissza, a melyekben **š* volt az eredeti *č* helyén: *sereg* < ócsuvas **šarik* stb.*) Ezzel szemben a szerző meg sem kísérti megmagyarázni azt a sajátságos, a 65. §-ban megállapított tényt, hogy az östör. szóvégi és szóbelsei *š*-nek a magyarban *cs* ill. *lcs* felel meg. Véleményem szerint e megfelelés megérdemelné, hogy vele bővebben foglalkozzunk: valamennyi idetartozó szóban: *bocsát* (*bucsú*), *bölcső*, *gyümölcs* (az első esetben a legrégebb magyar adatokban) van *l*, és miért éppen valamennyi idetartozó esetben került a *cs* elé az az «anorganikus járulékhang», a hogy az *l*-t MUNKÁCSI után a szerző is magyarázza. A nélkül, hogy e nehéz kérdés részletes megvitatásába akarnék bocsátkozni, csak a török *üşäk* 'szamár' ~ mong. *elčiyen* szavak hangviszonyára utalok. Nem lehetne-e figyelembe venni azt a lehetőséget, hogy az idetartozó szavakban már abban a nyelv-alakban, a honnan a magyarba kerültek, *lč* s nem *š* volt?

A 66—68. §-ban a már régebről ismert rhotacismus- és lambdacismus-elméletről van szó, melyek közül az utóbbit, mint a szerző i. h. megjegyzi, egy fgr. hangtörténeti kérdésben is megkísérlették alkalmazni (vö. SETÄLÄ, FUF. II, 273): a csuvas-mongol *r* eredetibb **z*-t, *l* eredeti **ž*-t képviselne. A KSz. utolsó (XIII.) kötetében megjelent cikkében: «Zur lautgeschichte der altaischen sprachen», a mely voltaképen a NyK. XXXV. kötetében megjelent «Az altáji nyelvek hangtörténetéhez» cz. értekezésének javított és bővített kiadása, a szerző ez elméletekkel szemben már óvatosabb álláspontot foglal el: itt már nincs szó *ž* öngés **š* ről (**ž*-ről), mint az *l* előzőjéről, sőt az *r*-re vonatkozólag is megengedi a szerző, hogy «magában véve az ellenkező feltevés, hogy t. i. az altáji **r* egy része *z*-vé lett, szintén nem volna lehetetlen». Hadd említsem meg evvel kapcsolatban, hogy RAMSTEDT a Finnugor Társaság egy ülésén már régeb-

*) Talán külön is figyelmet érdemelt volna az *s* ~ *cs* váltakozás a magyarban egy tőn belül is: *kis* ~ *kicsiny*.

ben előadta röviden, s egy magánbeszélgetésben bővebben is kifejtette indokait, a melyek alapján arra a biztos következtetésre jutott, hogy éppen ellenkezőleg, mint a hogy eddig hitték, éppen az *l* és az *r* az eredetibb hangok, s a megfelelő csuvas és mongol sziszegők később keletkeztek.¹⁾

A 70. §. szerint az őstörök szókezdő **j*-nek a magyarban három megfelelője van: 1. *θ*, 2. *gy*-, 3. *sz*-.

Az első megfelelés jelentkezik az *ír* (*írok*), vö. oszm. *stb. iaz*-, csuv. *šjr*-; *író* 'buttermilch', vö. bask. *jād*-, kaz. *jáz*- 'buttern' esetekben. A szerző véleménye szerint kétségtelenül magánhangzós kezdetű ócsuvas **yr*- és **yraγ* alakokra mennek vissza, s véleménye támogatására idézi RADL. 244. és 247. §-t, a hol több eset van felsorolva, midőn a szókezdő *j*- lekopik vagy magánhangzóval kezdődő szó elé *j* járul a legkülömbözőbb török nyelvekben különféle magánhangzók előtt, egyebek közt *y* előtt is. A csuvasból azonban egy példa sinces felemlítve, s ezért pótlásul hadd említsem meg, hogy a mai csuvas nyelvben csakugyan van egy eset, a hol a *j*- az eredeti *a*-ból keletkezett *i* előtt lekopott: csuv. *iran* 'holnap' valószínűleg = oszm. ujj. krim. kaz. RADL. *jaryn* 'morgen; (kaz.) zukünftig';²⁾ e példának azért is több bizonyító erőt tulajdonhatunk, mint a szerző által felhozottaknak, mert itt — éppúgy mint a szóbanforgó jövevényszavakban — csakugyan őstör. **ja*- > csuv. **ji*- megfeleléssel van dolgunk, míg ellenben a RADLOFF felhozta többi török nyelvi példában őstör. **jy*-vel (vagyis, a mint előbb próbáltam bizonyítani, **jā*-vel).

Mind ezek ellenére a magam részéről nem vagyok teljesen meggyőződve a szerző magyarázatának helyességéről,³⁾ különösen azért, mert a felhozott esetekben a *j*- eltűnése *i* előtt egészen kivételesnek látszik. Nem lehetne-e talán arra gondolni, hogy

¹⁾ Természetesen ezek az altáji hangok bizonyos fokig különböztek azoktól az *l* és *r* hangoktól, a melyek az egész nyelvterületen megmaradtak liquidáknak.

²⁾ Már AŠMARIN Матеріалы 99. l. megemlíti ez esetet.

³⁾ Mintha a szerző maga is ingadozott volna, hogy a szóbanforgó esetekben milyen ócsuvas alakokat tegyen fel. Itt, valamint a Szójegyzékben (87—8 l.) ócsuv. **yr*- és **yraγ* alakokat találunk, de 144. l. szerint: m. *ír* < **jyr*-, *író* < **jyraγ*-.

az ócsuvas nyelvvalakban egyáltalában nem volt *ǰ*-, a hogy a szerző felteszi, hanem *d* vagy éppen erősen spirantikus *j*- az őstörök **j*- helyén (erről bővebben alább), és hogy a **gyi*- ill. **ji*- > *i* (s ebből *i*) a magyarban ment végbe, vagy még inkább, hogy a magyarban talán idegenszerű **d̥i*-, **ji* hangsoportot rögtön **i*-vel helyettesítették? — A mi egyébként az *író* szót illeti, a szerző által a Szójegyzékben (88. l.) felhozott cseremisiz szó a magyar *író* etimológiájának helyessége iránt is kétséget támaszt. A cserK. (GENETZ) *j̄ra* 'buttermilch' az ott kifejtett nézet szerint valószínűleg ócsuvas jövevény: csuv. **j̄ra* = tör. **jazau*, **jazak*, vö. bask. *máj-jädü* 'das buttern', *jädma* 'buttermilch'. A szerző nem veszi figyelembe azt a nevezetes körülményt, hogy ily módon e szóban a szóközépi *r*, tehát határozottan csuvasos hangsajátság mellett, a szókezdeten az őstörök **j*-t képviselő *j*- volna, pedig, mint ismeretes, a cseremisiz nyelv csuvas jövevény-szavaiban az őstör. **j*- = csuvas *s*-t szabályosan *s*- képviseli (a keleti nyelvjárásokban részben *ś*), vö. PAASONEN, S-laute, 119; WICHMANN, FUF. VI, 22.

A mi az őstörök szókezdő **j*- két másik magyar megfelelőjét illeti: *gy*-, pl. *gyúr*, vö. ujj. oszm. *joʒur*-, csuv. *śər*-, *szél*, vö. ujj. oszm. *jäl*, csuv. *śil*, a szerző a 180. lapon (vö. p. 188, 208) felteszi, hogy e kettősség ócsuvas nyelvjárási eltéréseket tükröztet vissza. E feltevés ellen persze elvileg nem tehetünk kifogást; csak azt jegyzem meg, hogy egy tatár dialektusban, a mint már régebben («Zur tatarischen dialektenkunde» KSz. III, 48) kimutattam, ma is kétféle megfelelést találunk, *j*-t és *ś*-t, szavak szerint váltakozva, pl. *juk* 'nem', de: *śul* 'ut stb.;*) — tehát nem volna talán teljesen lehetetlen feltevés az sem, hogy ilyenféle hangviszonyok voltak abban a csuvas nyelvvalakban is, a mely a magyarra hatott.

Ugyanígy ítéli meg a szerző (vö. a 183, 188 l.) a török *č* kettős magyar megfelelését is: *č* és *ś* (l. föntebb az 59. l.), utalván egyúttal arra a lehetőségre is, hogy a *č* bizonyos fonétikai helyzetekben megmaradhatott affrikátának akkor is, mikor

*) Mint az említett példából kitűnik, ugyanazon magánhangzó előtt is; eredetileg e megfelelések talán a fonétikai helyzet szerint váltakoztak, vö. RADL. Phon. 161. §.

más helyzetekben már *š-sé változott (a mit a magyarban s-sel helyettesítettek).

Hogy a szerző miért nem hajlandó számba venni azt a lehetőséget is, a melyre a török *j*-hang kettős magyar megfelelésével kapcsolatban már utaltak (vö. pl. TMNy. 166), hogy t. i. a *sz*-es magyar alakok fiatalabb jövevényszórétegbe tartoznának, annak oka talán az, hogy az ő véleménye szerint a magyar-csuvas érintkezések aránylag rövid ideig, legfeljebb 200 esztendeig tartottak. Erről különben alább bővebben.

A 185. lapon (77. §.) a szerző megállapítja, hogy a török *l* a magyarban megmaradt. Evvel kapcsolatban nem ártott volna figyelembe venni a *bojtorján* szót (Szójegyzék, 29. sz.), a melyben sajtóságos módon *jt* (a régi nyelvben *ht*, 1240, OklSz.) van a török **lt*-vel szemben: a feltett ócsuv. alak **baltyrγan*, vö. oszm. ZENK. *baldyrγan*, csuv. *pylbōran* stb.; vö. a 81. lapot, a hol a szerző a *gyül* szóval kapcsolatban megjegyzi, hogy *lt* > *jt* változást nem tudunk kimutatni, a *gyüjt* ~ *gyül*, *fojt* ~ *fül*-féle kauzatív alakokat kivéve, a melyeknek a fejlődése azonban a szerző véleménye szerint nem világos.

A szerző azon véleményben van, hogy a magy. *gy* ~ őstör. **j*-megfelelés eseteiben az átadó ócsuvas nyelvvalakban *ǰ* hang volt, így tehát a magyarban a *ǰ* > *gy* változás a magyar-csuvas érintkezések után ment volna végbe (vö. a 70. §. és a 186, 207 l.). Ezt a teóriát bővebben ki kellett volna fejteni; fontos volna tudni, hogy a szerző véleménye szerint milyen fgr. hangból keletkezett az a feltett magyar szókezdő *ǰ*-. Én azt hiszem, hogy a szóbanforgó hangviszonyokat másképp is meg lehet magyarázni. Mindenekelőtt nem állíthatjuk egész bizonyossággal, hogy abban az ócsuvas nyelvvalakban éppen **ǰ*-képviselte az őstör. szókezdő **j*-hangot; miért ne lehetett volna az eredeti *j*-képviseelője *ǰ* is, tehát kb. = magy. *gy*, a melylyel helyettesítették volna (*ǰ* van egy-két mai tatár nyelvjárásban, vö. RADL. Phon. 159—61. §.). De tegyük fel a szerzővel, hogy abban az ócsuvas nyelvvalakban csakugyan *ǰ*- (t. i. jésített *ǰ*-) volt, a magy. *gy* = ócsuv. **ǰ*- (pl. *gyúr* < ócsuv. **ǰorur*-) megfelelésből még akkor sem következik feltétlenül, hogy a magyarban akkor még volt *ǰ*-: hiszen világos, hogy a magyar, ha nyelvében nem volt *ǰ*-féle hang, a jövevényszavakban saját hangjai közül azzal

helyettesítette, a mely az idegen hanghoz legközelebb állt, t. i. *gy*-vel (*d*-vel). Hogy egy hasonló esetet említsek, a déli osztyák a *č* hangot nem ismeri, s a tatár és orosz jövevényszavakban a palatalis *č*-t (*č*) *t*- (*k*-)vel helyettesíti, pl. oszty. *kəprək* (*təprək*) 'rongy' < tat. *čüprək*; oszty. *kərm'ik*, ПАТК. *kermet* 'tégla' < or. кирпичь stb. Kétségekívül helytelen volna az effajta jövevényszavak alapján azt következtetni, hogy átvételükkor az osztyákban még megvolt az eredeti (fgr.) **č*-hang s hogy így a **č* > *t*, *k* hangváltozás az osztyákban csak a tatár és orosz hatás után ment végbe (vö. «Über die türk. lehnw. im ostj.» cz. cikkem jegyzetét, FUF. II, 96). — Éppen ilyen kevés bizonyító ereje van, a mi a magyar **ž* > *gy* változás kronológiáját illeti, a *gyöngy* (< ócsuv. **žinžü*, vö. ujjg. VAMB. *jinžü* stb.) szónak is, a hol őstörök, s kétségekívül az ócsuvasban is megörződött szóközépi **ž* hangról van szó.

IV. (Visszapillantás. Következtetések.)

A megelőző részben már tárgyaltam azokat a magyar és a török (csuvas) nyelvtörténetre vonatkozó fontos és legnagyobb-részt helyes következtetéseket, a melyeket a szerző a befejező részben röviden összefoglal, úgy, hogy most az itt tárgyalt történeti és művelődéstörténeti eredmények megbeszélésére szorítkozhatom.

Ez utóbbiakra csak néhány jelentéktelen megjegyzésem van.

A mi engem illet, én bizonyos tekintetben tartózkodóbb vagyok, mint a szerző-e művében, ha nyelvi alapon való művelődéstörténeti következtetésekről van szó.

A 189. lapon azt mondja a szerző: «Kétségtelen ugyan, hogy *tej* és *fejni* eredeti szavak, mégis a török eredetű *köpü*, *író*, *sajt*, *túró* szavakból csak azt következtethetjük, hogy a *sajt*- és *vaj*-készítés török hatás alatt terjedt el. Nem lehet ez állítás czáfolatára a magy. *vaj* szót (= vog. *w'öj*, oszty. *uoi*, votj. *vej*, md. *vaj*, finn *voi*, lp. *vuõbbä*) felhozni, mert ez eredetileg egyszerűen zsiradékot is jelenthetett (l. SETÄLÄ, SUS. Aik. XVII, 4 : 14.)»*)

*) Az utóbbi megjegyzés egyébként már AHLQVISTNÁL (Kulturwörter 5, 6) megvan.

Talán mégsem annyira bizonyos, hogy a «tej további felhasználása» a lótenyésztő magyarok előtt ismeretlen volt mindaddig, a míg a csuvasok hatása alá nem jutottak. Hiszen kétségtelen, hogy már azelőtt is, régibb idő óta valamelyes kultur-érintkezésben voltak a dél- vagy délkeleti Oroszország steppe-in tartózkodó scythákkal, a kik előtt pedig az említett eljárás már régóta ismeretes volt. Érdekesen írja le már HERODOTOS történeti munkájában (IV, 2), hogy a scythák hogyan készítenek valami vaj-félét a kancza tejéből: «Miután megfejtek, mindig faedényekbe öntik a tejet, vak rabszolgákat állítanak sorba melléjük s velük kavartatják a tejet. Azt, a mi fölszáll, lefölozik s ezt értékesebbnek tartják, míg az, a mi a fenéken marad, silányabb... Ők t. i. nem szántanak, hanem nomádok.»*) A szóbanforgó jövevényszavak alapján alig lehet többet állítani, mint hogy a magyarok valószínűleg régi csuvas szomszédaitól tanulták el a tej felhasználásának fejlettebb módjait; arra, hogy a kezdetlegesebb eljárás módjának és eredményének neve az ilyen esetekben a technika megváltozásával könnyen kivész, a fgr. nyelvekből is számos példát idézhetnénk. — Véleményem szerint a nyelvi tények azt sem teszik olyan kétségtelenné (189. l.), hogy a régi magyarok előtt, mint «nomadizáló lovas nép» előtt a földművelés teljesen ismeretlen lett volna, különösen mikor van egy gabonanév, a *köles*, a melyről, bármilyen homályos is az eredete, alig lehetne csak némi valószínűséggel is feltenni, hogy meg ne lett volna a magyarban már a csuvas közösség kora előtt is, s midőn másrésről egy más gabonafajnak, a búzának közös neve van a balti-finn, mordvin, cseremisiz és votják nyelvekben.**)

A 191. lapon a szerző elfogadja SZINNYEINEK az «Árpád és Árpádok» cz. munkában (38—9 l.) kifejtett nézetét, a mely szerint a török eredetű rokonságnevek hiányát csak úgy lehet

*) Vö. SCHRADER, Reallex. 121. l. — SETÄLÄ, a finnugor népek állattenyésztésének és vajkészítésének történetét tárgyalván (SUS. Aik. XVII, 4:13—4), úgy vélekedik, hogy «a vajkészítés a csekély zsírtartalmú kanczatejből nem fordul elő a lovas népeknél.» Mint a fentebbiekből is kitűnik, e nézet nem tartható fenn.

***) L. szómagyarázatot FUF. II. 186—9.

megmagyarázni, ha felteszszük, hogy a magyarok és a régi csuvasok között összeházasodás vagy éppen nem, vagy csak ritkán fordult elő. Az okot azonban mindkét kutató másutt keresi. SZINNYEI valószínűnek tartja, hogy a magyarok leigázták a törököket s rabszolgáikká tették őket, úgyhogy a közöttük fennálló társadalmi rangkülömbőség volt az összeházasodás akadályá, GOMBOCZ meg azt hiszi, hogy a két nép között a kapcsolat jobbára kulturális természetű volt mélyebbre ható népkeveredés nélkül. Történeti adatok hiányában nehéz volna e kérdésben határozott véleményt alkotni; véleményem szerint a sz. magyarázata idéztem merev formájában talán nagyon is nagy jámborságot tulajdonít annak a nomadizáló lovasnépnek, a hogy ő az akkori magyarokat nevezi, különösen ha figyelembe vesszük azt, a mit az ő utódaikról tudunk a közvetlenül következő századokban.

Hogy miért kellene a *borsót* (valamint az *almát* és a *körtét*) a megfelelő vad fajok nevének tartani, a mint a sz. a 190. lapon egészen határozottan állítja, nem tudom megérteni. Abban lehet hogy igaza van a szerzőnek, hogy mai értelemben vett kertészetre és gyümölcsstermesztésre nem gondolhatunk, de vajjon borsót akkoriban miért is ne termeszhettek volna ugyanazokon a földeken, a hol a gabonát is — ha csak nem gondolunk a czukorborsóra!

A házieszközök kategóriájából valószínűleg tévedésből ki-maradt az *orsó* (190. l.).

A 192. l. szerint a *gyertya* szó is a halászati műszók közé tartoznék. Habár e szónak 'leuchte (zum fische fangen)' jelentése csakugyan előkerül több keleti-török nyelvben (l. a Szójegyzékben), azért nem kell feltennünk, hogy a magyar szót ebben a jelentésben vették át, mikor sem a magyar szónak nem volt, sem a mai csuv. *şyrda* szónak nincs ilyenféle jelentése.

A 194—208. lapokon arról van szó, hogy milyen török nép nyelvéből valók a magyar nyelv e jövevényszavai, hogy hol és mikor történt az átvétel.

Úgyis hosszúra nyúlt ismertetésemben csak az utóbbi kérdésre akarok még röviden kitérni.

Mivel a magyarok már a VIII. század végén vagy a IX. század elején elköltöztek a Volga-bolgárok szomszédságából új lakhelyükre a Fekete-tenger partjára, a hatalmas Kazár-birodalom

szomszédságába, a szerző szerint Kr. u. 800 a magyar-csuvas érintkezés végső terminusának tekinthető. Másrészről valószínűnek tartja, hogy Kr. u. 600 a magyar nyelv bolgár jövevényszavainak ex-quo terminusa, azért, mert minden valószínűség szerint a bolgárok nem értek a VII. sz. kezdete előtt későbbi hazájukba a középső Volga vidékére. A magyar-bolgár érintkezéseket illetően módon legalább egy, legfőleg két évszázadig tartottak (l. 205—6. l.)

Úgy látom ebből, hogy a szerző — valamint WICHMANN is SUS. Toim. XXI, 142 — meggyőzőnek tartja KUNIK bizonyítását (Извѣстия Ал-Бекри p. 155—6), hogy a bolgárok a VI. században még nem érkeztek el a középső Volga vidékére. Ennek a bizonyításnak azonban szerintem olyan gyenge az alapja, hogy szinte csodálkozom, hogy mindedig nem hívta ki az ellenmondást, sőt ellenkezőleg, úgy látom, általános helyesléssel találkozott a keleti Oroszország korabeli történetét tárgyaló munkákban.

Alapja JORDANES («De origine actibusque Getarum, cap. XXIII) egy passzusa, a melyben el van mondva, hogy HERMANARIK a IV. század közepetáján leigázott több népet, a melyek között kétségtelenül meg vannak említve a fgr. merják és mordvinok.*) A bolgárokról és csuvasokról, mondja KUNIK, JORDANES, a ki 550 táján írt, egész egyszerűen azért nem emlékezik meg, mert akkor még nem érkeztek meg későbbi lakóhelyükre (a hová, KUNIK okoskodása szerint, valószínűleg csak akkor értek, mikor a bolgárok az avarok fennhatósága alá kerültek, vagy pedig a mikor a kazárok hatalma az előbbiekre nézve veszélyessé kezdett válni, ez pedig elég későn a VII. században történt). De hiszen JORDANES az idézett helyen nem a saját századáról, hanem a IV.

*) «Hermanaricus . . . multas et bellicosissimas arctoi gentes perdomuit suisque parere legibus fecit . . . Merens Mordens Imniscaris (imnascaris, ymnascaris, ymniscans) . . .» (MOMMSEN kiadása, Monum. Germ. Hist. V, 1, Berlin, 1882). Hogy az utóljára felemlített népnév csakugyan a cseremiszekre értendő-e, mint általában felteszik, éppen nem bizonyos (MOMMSEN szerint a helyes olvasat nem Sremniscans, a mely változatot KUNIK azzal a névvel vetett egybe, a hogy a mai csuvasok nevezik a cseremiszeket: *šarmōs*).

századról beszél! Ha tehát azt a tényt, hogy JORDANES megemlíti ugyan a mordvinokat stb., de nem a bolgárokat (csuvasokat), lehetne is úgy értelmezni, mint KUNIK, akkor is csak arra az eredményre juthatnánk, hogy a csuvasok HERMANARIK korában, tehát a negyedik században még nem érkeztek meg a középső Volga vidékére. De világos, hogy a csuvasok meg nem említésének egyáltalában nincs bizonyító ereje abban a kérdésben, hogy mikor érkezett e nép erre a vidékre. JORDANES csak a HERMANARIK által leigázott népeket sorolja fel, s nincs kényszerítő okunk arra a valószínűnek sem mondható feltevésre, hogy a keleti gót hatalmát ilyen messze keletre kiterjesztette volna.

Egyelőre tehát, véleményem szerint, nincsen megbízható történeti támaszpontunk a magyar nyelvbe (valamint a többi rokon nyelvbe) került csuvas elemek ex-quo terminusának megállapítására, s így a magyar-bolgár érintkezés tartama esetleg jóval hosszabb is lehetett, mint a hogy a szerző megállapítja.

A munka javítása olyan gondosan történt, hogy a végén lévő rövid jegyzékben felsoroltakon kívül alig találunk benne sajtóhibát [74. l. 12. sor a.: az osztj. *iatəm* szó második vokálisa furesa alakú; 105. l. 8. s. a.: *köpe* h. o. *köpə* (tőalak) vagy *köpə* (így KARJALAINEN, l. c.; nominativusi alak); 125. l. 7. s. f.: 'werfeln' h. o. 'worfeln'; 106. lapon a *körte* szó jelentése elmaradt].

Említést érdemel még talán, hogy a szerző két helyen (97. l. 4. s. a. és 112. l. 15. s. f.) a «Sarap.» rövidítéssel jelöl egy általam tanulmányozott csuvas nyelvjárást; a 64. l. helyesebben «Spas.», — t. i. kazáni kormányzóság szpasszki kerületének déli részében fekvő Jeräpkino nevű csuvas falú (anatri) nyelvjárásáról van szó, vö. PAASONEN, Csuvas. szójegyzék, Előszó, I. l. (ott a «Szp.» rövidítést használom).

* * *

Tanúskodjanak e megjegyzések azon buzgó érdeklődésről, a melylyel én, valamint a többi finnugor nyelvkutatók s remélhetőleg a turkológusok is Gombocz művét fogadták. Ismerteté-

semben itt-ott a legapróbb részletekig mentem, abban a reményben, hogy a szerző talál megjegyzéseim között olyanokat is, amelyek a megjelenendő magyar kiadásban felhasználhat; — meg vagyok ugyanis róla győződve, hogy a történetelőtti magyar-török érintkezésekre vonatkozó kutatásainak olyan nagy jelentőségük van a magyar nemzeti tudományra, hogy egy ilyen bővebb magyar kiadás megjelenésére nem kell sokáig várakoznunk.

A magyar-török egyezések számát a szerző kutatásai lényegesebben nem gyarapították, s ha figyelembe vesszük, hogy a magyaron kívül a szerző mennyire járatos a török nyelvekben is, amelyeknek szókészlete már bő forrásokból ismeretes, s hogy mennyi munkát fordított tárgyára, nem tarthatjuk valószínűnek, hogy a jövő kutatások által is nagyobb mértékben gyarapodnék, legalább is nem annyira, hogy ezáltal a főeredmények lényegesebb változást szenvednének. Hanem a szerző, elmélyedve tárgyába, lelkiismeretes gondossággal, mintaszerű módszerrel és kiváló tudományos tehetségre és érettségre valló módon oldotta meg nehéz feladatát, a mely, mint művének előszavában meghatározza, elsősorban az volt, hogy az eddigi gazdag, de nem egyforma értékű anyagot gondosan átvizsgálja, a valószínűtlen vagy helytelen egybevetéseket kiküszöbölje, s e vizsgálatok eredményeit a magyar és a török hangtörténet számára értékesítse.

PAASONEN HENRIK.

Egy állítólagos török-mongol hangtörvény.

Mivel a mongol nyelv és a török nyelvek közötti hangtörténeti és nyelvtani viszonyok még nagyon hiányosan vannak felkutatva, a priori valószínű, hogy a közöttük való kölcsönös megfelelésnek több olyan törvénye van, a melyet még nem vettek észre vagy legalább is nem foglaltak írásba. NÉMETH GYULA a NyK. XLI. kötetében egy török-mongol hangtörvényt állapított meg s igyekezett bizonyítani. Mivel azonban azt hiszem, hogy tévedett, legyen szabad kimutatnom, hogy hangtörvénye nem állhat meg.

Kiindulópontul ugyanazt veszem, a mi neki is kiindulópontul szolgált s őt arra a nevezetes «hangtörvény»-re vezette, t. i. a szókezdő *t*- és *d*-nek az oszmanli dialektusban való változását. Mint ismeretes, szókezdő török *t*-nek az oszmanliban egyszer *d*, másszor *t* felel meg. Ez a sajáttság — vagy akárhogy nevezzük is — a mely az azerbajdzsániban, krímiben, gagauzban és más déli török dialektusokban is előfordul, könnyebben érthető volna, ha valamelyes szabályosságot mutatna, ha például egy *d*-vel kezdődő szó ugyanabban a dialektusban mindig *d*-vel fordulna elő, vagy hogyha a *t*-nek és a *d*-nek állandó csoportosítása volna található a különféle dialektusokban. Akkor lehetne, mint ezt NÉMETH tette, eredetileg különböző hangokra gondolni. De mi van ezzel a szabályossággal? A szótárakban pl. ilyeneket találunk: *taq*- és *daq*- 'felfűzni', *tavug* és *davug* (elavult) 'tyúk', *taɣar* és *daɣar* 'zsák', *taɣuq* (l. NÉMETH cikkét) és *day* 'csuda', *tanyš*- és *dany*- 'megismerni', *taɣyl* (krími, boszniai) és *daryl* 'szétszóródni', *taryl* 'megharagudni' és *dar* 'szük', *tal*- (boszniai) és *dal*- 'elmerülni', *tala*- és *dala*- 'rabolni, fosztogatni', oszm. *taslay*, krími *taz* 'kopasz' és oszm. *daz* id., oszm. *taš* és oszm. krími *daš* 'külső', *taš*- és *daš*- 'kiönteni, kiáradni', *tašla*- és *dašla*- 'elűzni, eldobni', *taušan* és *daušan* 'nyúl', *tamar* és *damar*

'ér', *tamu* és *damu* 'pokol', *täp-* és *däp-* 'rálépni, taposni', *tün* és *dün* 'éjtszaka', *tilki* és *dilki* 'róka', *täri* és *däri* 'bőr', *tat-*, *dat-* és *dad-* 'ízlelni' stb., stb. Ezt tetszés szerint lehetne tovább folytatni, ha pl. a RADLOFF szótárát ebből a szempontból átnéznők, s még tovább, ha más műveket is felhasználnánk. A gagauban (a keresztyén oszmánok dialektusában) ilyen szóokban az egyik faluban (pl. Etuliában) *d-t*, a másikban *t-t* találunk (pl. Beš-alma, l. RADL. Proben X. p. XXX). Bár az oszmanliban gyakrabban előfordul a *d*, mégis találunk perzsa jövevényszóokban *t-t* a perzsa *d* helyett, pl. oszm. *tästi* < p. *dasti*.

A *d*-nek ezt a régebbi *t* mellett vagy helyett való előfordulását (mely utóbbi a legtöbb török dialektusban megtalálható) NÉMETH véleménye szerint eddig még nem vették eléggé figyelembe. Ő azt hiszi, hogy itt eredetileg különböző hangoknak ősrégi, a többi török dialektusokban rég eltűnt szabályos megfeleléséről van szó, s az oszm. *t* **t*-re (miért *t* és nem pl. *ð*) megy vissza, melynek a mongolban *č* felel meg, s az oszm. *d* **ð*-re (mért éppen *ð*?) mutat, melynek a mongolban *s* felel meg. Hogy e föltevés mellett a mongol szókezdő *t-t* és *d-t* hogyan magyarázza (talán az összes idetartozó szók átvételek?), az a cikkéből nem tűnik ki. Mivel módszertanilag mindenesetre helytelen dolog valamely hangtörvényt felállítani vagy elfogadni, a nélkül hogy arra bennünket biztos etimológiák kényszerítenének, helyénvaló lesz megvizsgálni azokat az egyeztetéseket, a melyek ezt a hangtörvényt látszólag támogatják.

Az oszm. *t* (~ köztör. *t*) ~ mong. *č*-re felhossa a következő bizonyítékokat, melyekre néhány megjegyzést óhajtok tenni:

1. oszm. *taš* 'kő', krími *daš* id.; a mong. *čilagun* > kh. *ts'ulūy*, kalm. *tšolūn* (mong. > mandzsu *čolxon* 'szikla') egyeztetés helyes, de a szó **tilagun* alakra megy vissza.

2. oszm. *tala-* és *dala-* 'rabolni' ~ mong. *tala-* id.; gold *čola-* 'lopni' nem tartozik ide.

3. oszm. *tavug*, a régi nyelvben *daquq* is 'tyúk' = ötör. *taqıru*, mong. *takija* (< *takıya*) id. > kh. *t'ax'tā*, kalm. *takā*, *tākā*. Hogy miért volna a mongol szó újabb átvétel a törökből,* azt nem látom át. Mindkét nyelv (mong., tör.) valamely

*) Így magyarázza GOMBOCZ Z. is: Keleti Szemle XIII. 17.

régi kultúrnyelvből vette a szót, mert az ázsiai nomádok tyüktenyésztéssel nem foglalkoznak (vö. pl. arab *degaga*, *degagat* 'coq, poule' (HALÉVY, *Revue de l'histoire des religions*, XXII. k., 1890, 289—301. l.), vagy < kínai, vö. žuč. (GRUBE) *t'i-huó*, mandzsú *čoko* (< **tí-kó*). A mongolból való az alt. *taqa* 'tyúk', s a második szótag vokalizmusa miatt a kojb. kaz. (CASTRÉN) *takiak*, *tákák*, *tagak* id.

4. oszm. *topraq* 'föld' ~ mong. **towusun* > kalm. *tōsu*, kh. *t'ōs* 'por' es mong. **towuram* > kalm. *t'ōrḡm* 'por'. Mong. *sibar*, kh. burj. *šawwr*, burj. dial. *šabwr*, kalm. *šawr* tulajdonképpen 'lehm als material zum bestreichen, stuck' < *siba-*, kh. kalm. *šaw-*, burj. dial. *šab-* 'agyaggal bekenni' = tör. **syba-*, csag. *sua*-id. Ez a szó a mongolban sehol sem kezdődik *č*-vel.

5. oszm. *täy* 'egyensúly', *däy*, *dän* id. = mong. *tey* 'a teve egyik oldalán levő teher' s ebből 'köteg, csomó'. A mong. *čey*, kh. *tšey*, kalm. *tšey* 'ár' kínai jövevénytől.

6. oszm. *tanaq*, rendesen *day* 'csoda'; ide tartozik a mong. *tansug* (< ujj. *tansuq*) 'csodálatraméltó, rendkívül finom'; mong. *čignā-* (< *tiḡla*) 'hallgatózni, hallani' = ótör. *tiḡla-* 'hallani', tör. (hangutánzó) *tyḡ* 'halk hang' (igy KATANOV) vagy kínai *tiḡ* 'hallani' (l. RAMSTEDT, *Verbstammbildungslehre*, Helsingfors, 1912, 80), mong. *čingina-* 'csörögni' hangutánzó (l. *Verbstammbild.* 67); egyik sem tartozik a *taḡ* 'csuda' szóhoz.

7. oszm. *tämiz* 'tisztá' a többi törökségben nem ismeretes; a mong. tör. *čeber* egészen más szó.

8. oszm. *törä*, ótör. ujj. *törü*, mong. *törü*, mong. négyszögírás *tö-rö* 'kormányhatalom' nem tartozik a mong. *sigü-büri*, kh. *šūwar*, kalm. *šūr*, mong. *sigü-lte*, kh. *šül'ta*, kalm. *šül'tü* 'megszűrés, megvizsgálás' szóhoz, mert a mong. *sigü-*, kh. burj. *šū-*, kalm. *šü-* (> tel., sor *šü-*) és a másodlagos *sigü-r-*, kh. burj. *šūr-*, kalm. *šūr-* jelentése 'szűrni, rostálni; fésűvel, körömmel, gereblyével vagy hálóval végighúzni, gereblyélni, seperni' stb., mint jogi műszó 'jogi ügyet bírálva tárgyalni, vizsgálni', a melyben mong. **siwür-* = tör. **sipür-* (> *sipir-*, *süpür-*) 'seperni' azonosak. A **čübäri* alak lehetetlen.

Egyetlen példát sem fogadhatok tehát el s éppoly kevésbé azt a nézetet, hogy mindezekben az oszmanli szókban *t* és nem *d* volna a helyesebb vagy gyakoribb. Így tehát az oszm. *t* ~

mong. *č* megfelelést el kell vetnem, ha NÉMETHnek nincsenek rá jobb bizonyítékai, a mit lehetetlennek tartok.

A másik hangtörvény: oszm. *d* (\sim köztör. *t*) \sim mong. *s*; a bizonyítékok a következők:

1. oszm. *dün* 'éjtszaka', köztör. *tün* id. = mong. *tüne* 'sűrűség, sötétség'; a mong. *söni* (nem *süni*), kh. *šunr*, kalm. *sö* 'éjtszaka' hangtanilag nem világos (talán **söni*) s a mong. *sönü* = tör. *sön*- 'kialudni' szóhoz tartozik.

2. az oszm. *dilki*, *tilki* 'róka', **tilkü* ($>$ *tilki*, *tülki*, *tülkü* stb.) szót — bár kételkedve — egy **til*- 'felfalni', mong. *čilge*-id. igéhez kapcsolom. Mindenesetre elfogadhatatlanok mind a NÉMETH, mind a GOMBOCZ etimológiái.

3. oszm. *däri* 'bőr', köztör. *täri* és *tärä* (alt.), *ter* (kojb.) vö. krími *tärlük* 'papucs', mong. *terlig* 'nyári kaftán' (ha eredetileg vékony szörtelen bőrből készült). Mong. *sagari* ($>$ mandzsu *sarin*), kh. *säri*, *sägeri*, kalm. *sär* 'seiten- od. spiegelhaut (auf dem pferdeschenkel), davon bereitetes leder, chagrín' = oszm. *saçry*, kirg. *saury*, kking. *sauru*, tel. *süry* id. és mong. *sari*'*sun* 'puha, nyújtható szörtelen bőr' (kh. *säri*s gyakran a fülről mondva) vö. mong. *sarmai* 'ruha szörtelen bőrből' elválasztandók s a **ter*-hez semmi közük.

4. oszm. *dal*- (de bosny. *tal*-) 'alámerülni' nem tartozik össze a mong. *sula* ($>$ man.) 'gyenge, laza stb.' szóval, és sem itt, sem az előbbi szónál nem illik össze a vokalizmus.

5. oszm. *dal*, köztör. *tal* ($>$ orosz тальникъ) eredetileg egy fűzfa-faj neve; a mong. *salu-ga*, kh. kalm. *salā* jelentése: 'elágazás (folyóról, hegyről, újjakról, ágról stb.)', mong. *sal-buri* id. $<$ *salu*- 'elválni, elkülönülni', caus. *salga*- 'elválasztani'.

6. Az oszm. **dozraq*, csag. (csak VÁMBÉRYNÉL) *tozraq* 'schilfblume' és burj. *surga* ($<$? *čurga*) egyeztetés oly gyenge, hogy nem is kell megdönteni.

7. oszm. *dany-š*-, *tany*- 'ismerni, megismerni' = mong. *tani*-id. Valószínű, hogy itt átvétellel van dolgunk; a második szótag magánhangzójának megőrzése azt bizonyítja, hogy a szó inkább a mongolban eredeti, mint a törökben. A mong. *sana*- 'gondolni, vélni, emlékezni, szándékozni' = tör. *sana*-, csuv. *sun*-, a mint én látom, egészen más szó.

8. oszm. *dat*, *dad* és *tat*- 'ízleni', **taty* 'íz', ujj. *tatylyr*

'édes' = mong. *tači-ja-* (< *tati-ga-*) 'élvezni', mong. *tači-janqui* 'kél, élvezet'. Nem egyeztethető tehát a kalm. *sed-* 'gondolni, szándékozni', másodlagos mong. *sed-ki-*, kalm. *setki-* id., *sedkil* kalm. *setkl* 'hajlam, kedv, szeretet, érzés' szókkal.

9. oszm. *diri* 'eleven' < **tiri-g*, ötör. *tiril-* 'élni'; a szót talán a mong. *čirdeji-* 'buzgón, szorgalmasan dolgozni, állandóan mozgásban lenni' szóval lehetne egyeztetni. A mong. *seri-*, *sere-* 'ébren lenni' = tör. *söz-*, *sär-* (l. Verbstammbildungslehre 16).

10. oszm. *dös* 'mell', köztör. *tös* id., talán mong. *döl*, kh. *dülla* 'ebener absatz auf dem bergabhänge', kh. *düllar-* '(beim bersten oder biegen) einen absatz bilden', mong. *dölügen*, kh. *döl⁵* 'hegyoldal'. A mong. *segü'ži* 'keresztcsont', *segü'l* 'farkcsont, vég', kalm. *südzü*, *sül* és mong. *čege'ži* 'mell' (? < **čije'ži* vö. tung. *tijän* 'mell', mandzsu *tungen* id., jak. *tyga* 'tüdő'), kh. *ts'edži*, kalm. *tšedži* és mong. *čegedeg*, *ts'egadag* 'kurzer, warmer wams' nem egyeztethető a tör. *tös*-sel.

E szerint a *d* ~ *s* megfelelés minde bizonyítékai elfogadhatatlanok. Később még a következő két egyeztetést közölte NÉMETH a Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft LXVI. k. 4. füzetében: 1. tör. *tary-* (= mong. *tari-*) 'vetni', mong. *sar-niru* 'szétszóródní' (bizonyára a nomen futuri *sarni-qu* akar lenni), ehhez még kh. *saraldži* 'hosszúhajú, hosszúágú, stb.', *sarbaži-* (l. a mong. és tör. szótárakat) és 2. tör. *talqy-* 'tilolni' (= mong. *talki-* id., *talki* 'tiló'), mong. *sigal-qu* (kh. *šā'l-*, *šā'tš'?*, vö. mong. *sig-*, kh. burj. kalm. *šā-* 'benyomni, beleszorítani', mong. *sigu-*, kh. *šugv* 'bemenni' = oszm. *syγ-*, kaz. *syi-* 'beleilleni'). Tehát ezek a bizonyítékok sem jobbak. Ha még ezenkívül is volnának NÉMETHnek egyeztetései, mégsem fog neki soha sikerülni — a mennyire a töröknek és a mongolnak a hangtanát én ismerem — az oszm. *t* ~ mong. *č* és oszm. *d* ~ mong. *s* megfelelést bebizonyítani.

A köztörök *t*, oszm. *d*, *t* problémája azért nem megfejtethetlen. Régi sandhi-jelenséggel van itt részben dolgunk, mert «kezdetben volt a mondat, nem a szó». Csaknem az összes török dialektusokban megtaláljuk ugyanezt az átmenetet vagy váltakozást *k* ~ *γ* (*k* ~ *g*), *t* ~ *d*, az északi dialektusokban: *p* ~ *b* (*w*), *s* ~ *z* is, stb. Vö. kumük *ber maŋa oq*, *oq per maŋa*, *ber oq maŋa* 'add ide a nyilat', *immaš* 'váll' < *in-baš*, *in* <

ʒin < **egen* 'váll' (nem < *iy* 'szélesség', mint NÉMETH a ZDMG.-ban). A kirgiz *qol*-t mond, ha a szót magában mondja ki, de a 'jobb kéz': *oŋ-gol*, a 'bal': *sol-γol*. Ez a törvény, a melyről — bár meglehetősen röviden — RADLOFF is írt a *Phonetik* 459. szakaszában, oly régi, hogy az oszmánlik, helyesebben az ő elődeik, mielőtt még a perzsa, arab és egyéb nyelveket beszélő népekkel érintkeztek és tőlük talán a szókezdő *d* (vagy *g*) kimondását jobban megtanulták, az eredeti török szókezdőket egyszer zöngésen, máskor zöngétlenül mondták, ha a szót külön kellett kimondani. Ezért térnek itt el egymástól annyira a dialektusok és ezért van az egyik szótárban egy szó a *t*, a másokban ugyanaz a szó a *d* alatt. Mivel a *t* tiszta (azaz nem aspirált), a *t* és *d* közt levő különbség nem nagy (olyan, mint pl. a kh.-ban a szókezdő *g*- ~ *g*-). Éppígy állott elő az oszm. *g*- (*ǰ*) szó elején *k*-ből, s bizonyára hiábavaló fáradság volna ezt az egyes nyelvekben előforduló, bár részben már régi fejlődést mongol és mandzsu jelenségekkel hozni összefüggésbe.

Valóban kár, hogy annyi fáradság pazarlódik megfelelőek kutatására, a míg a mongol hangtörvények nem eléggé ismertek és a míg nem lesznek tökéletesebb szótáraink e nyelvekhez. Az etimologizálás sikertelensége elkerülhetetlen. Nekem is nagy bűnök nyomják a lelkemet; mily gyakran csináltam helytelen egyeztetéseket (habár nem közöltem is őket), a melyeket később a pontos török megfelelő előkerültével fel kellett adnom. A mongol szókinés roppant nagy. (A POZDNEJEV kalmük szótárában kb. 6000 szó van; én kb. 17000-et jegyeztem fel.) Ezért bármennyire szorít is bennünket az idő a török-mongol hipotézis felderítésére, teljesen korai és kétes vállalkozás egyik vagy másik szónak szótárainkból való hiányzásából általános, messzemenő következtetéseket vonni. Ilyen körülmények közt jól érthető, hogy NÉMETH vagy máskor valaki más, jóakarata ellenére téves irányban indult s oly lehetetlen hangtörvényeket állított fel, mint itt az oszm. *t* ~ mong. *č*, oszm. *d* ~ mong. *s*, vagy (a ZDMG.-ben írott cikkében) tör. *a* ~ mong. *ü*, tör. *j* ~ mong. *š*, vagy olyan váltakozásokat a mongolban, mint **š* > **ž* > *l*, **z* > *r* (így GOMBOCZ és NÉMETH); de erről a «lambdacizmus»-és «rotacizmus»-ról majd egy más alkalommal.

RAMSTEDT G. J.

A török-mongol α -féle hangok fejlődése a csuvasban.

Nincsen olyan tagja a török-mongol nyelvcsoportnak, mely mai állapotában a kezdődő nyelvtörténeti kutatásoknak oly sokat ígérne, mint a csuvas. Látták ezt már régen a kutatók; SCHOTT,* de különösen a török nyelvtudomány első igazi művelője, БӨНТИНГК, a körülményekhez képest mindig igyekeznek felhasználni a csuvas nyújtotta tanulságokat.

A múlt század utolsó évtizedeiben, a török hangtörténeti kutatások sajnálatos hátramaradásával, nem volt semmi érdeklődés a csuvas iránt. 1898-ban jelent meg AŞMARINNAK — sajnos, nagyon gyenge (mondhatnánk semmi) nyelvtudományi iskolázottsággal készült műve a Материалы для изслѣдованія чувашскаго языка, 1902-ben GRÖNBECH műve (Forstudier til tyrkisk lydhistorie) s 1905-ben GOMBOCZ Z. értekezése a rotacizmusról és lambdacizmusról az altaji nyelvekben (NyK. 35). Fontos kiegészítésül meg kell említenem GOMBOCZ ZOLTÁN legújabb munkáját (Die bulgarisch-türkischen Lehnwörter in der ungarischen Sprache, Helsingfors, 1912), mely többek közt a csuvas hangtörténet eddigi eredményeinek tökéletes összefoglalását is tartalmazza. Ez eredmények jó része GOMBOCZ ZOLTÁNTÓL származik, ki nagy sikerrel alkalmazta a magyar nyelv bolgár-török jövevényszavainak tanúságait a török (főleg a csuvas) hangtörténetre.

Mindezek a munkák — legalább is a mai kutatás szerény körülményeihez képest — igyekeztek előtérbe állítani a csuvas nyelvet, s ma már valóban nagyon valószínűnek látszik, hogy

*) De lingua Tschuwasehorum. Dissertatio. Berlin. Francia nyelv: La langue des Tschouwaches, Paris, 1876.

török-mongol nyelvtörténeti kérdéseknél, a mi a törökséget illeti, annyi fontosság illeti meg a csuvast és jakutot*) külön-külön, mint a többi köztörök nyelveket összevéve. Nyelvtörténeti tekintetben a köztörök feliratok jelentősége a csuvas mellett alig valami.

A csuvas hangtörténet egyik legérdekesebb fejezete az a-féle hangok fejlődése, első sorban (csaknem kizárólag) a két főcsoporté: köztör. *a* ~ csuv. *y* és köztör. *a* ~ csuv. *i*. Van még egy nagy csoport, a köztör. *a* ~ csuv. *a*, mely azonban nem érdemel semmi figyelmet.

Már RADLOFFnak nagy fejtörést okoztak ezek a hangok. Azt hiszem, éppen ezek voltak azok, a melyek őt a következő — egyébként nem túlságosan világos — kijelentésre birták (Phonetik, 88. l.): «Die Vocalübergänge sind in dieser Sprache (d. i. im Tschuwaschischen) so schwankend, dass ich nicht im Stande war, die tschuwaschischen Vocale der Stammsilbe mit den entsprechenden türkischen tabellarisch zusammenzustellen.»

Ha azonban a táblázatos összeállítás nem sikerült is, a magyarázattal mégsem marad adós RADLOFF. Ilyenképpen fejti meg a jelenséget (megjegyzem, hogy lehetőleg híven követem a RADLOFF terminológiáját):

«A csuvasban a tatár *a* helyett fellépő *i*, *u*, *a* vokálisok világosan mutatják, hogy a csuvas a tatár szavakat különböző korszakokban vette magába. I. korszak: *i* mutatkozik az *a* helyett; a szók nagyon megcsontított formában kerülnek át. II. korszak: *u* az *a* helyett. Ebben a korszakban már oly sok török szót átvettek a csuvasok, hogy a tatár hangok helyes felfogását mindinkább begyakorolták (ipsissima verba), ezért a szavakat kevésbé csontkítják meg. III. korszak: csuv. *a* = tat. *a*. A csuvasok már annyira eltörökösödtek, hogy egész könnyen fogják fel a török hangokat; így aztán a török szavakat éppen úgy veszik át, mint a hogyan azt a tatárok kimondják.»

Ezt, a nyelvtörténet elveinek teljes ismeretlenségével készült magyarázat-kísérletet nem kell czáfolni. Mint hisztorikum azonban becses tanulság arra nézve, hogy milyen irányban haladt eddig a török nyelvtörténeti kutatás.

AŠMARIN éppen hogy megemlíti a jelenséget. Módszerére

*) A jakutról még kevesebbet tudunk, mint a csuvasról.

jellemző, hogy míg először azt keresi, hogy a köztörök *a*-nak milyen hangok felelnek meg a csuvasban (Материалы 61. l.), mindjárt utána az következik, hogy a csuvas *a*-nak milyen hangok felelnek meg «a tatár és török nyelvekben és a finn dialektusokban.»

Bár siker nélkül, de ügyes feltevással próbálta megoldani a kérdést GRÖNBECH a Forstudier 29. szakaszában (vö. KSz. IV. 118), a mely szerint az *a* > *i* változást egy következő *u* okozta volna. Válasszunk ki a csuvas szótárból tíz alkalmas példát, hogy sikerül rajtuk a feltevést bebizonyítani (PAASONEN 18, 19. l.):

1. *ijt* 'kérdezni, kérni'. kazB. *ajt* 'aussagen, aussprechen' | alt. kirg. etc. R. *ait* 'sagen, sprechen' | jak. *yjyt* 'fragen'.

2. *ixra* 'vad foghagyma'.

3. *ilyan* 'megátkozni' | tel. altR. *alka* 'segnen' | kojb. etc. R. *alya*- id. | jak. *alyā*- id.

4. *ilttän* 'arany' | kaz. *altän* id. | köztör. *altun* id.

5. *ira* 'horony, fánecz' (пазъ) | kazV. *ir* 'пазить', *iršau* 'пазъ' | kazO. *irma* 'голубить пазъ', *irmau* 'пазъ въ столбы' | tel. barR. *ir* 'in fugen arbeiten'.

6. *iran* 'holnap' | ? vö. *ir* 'reggel, korán'; inkább: oszm. *jarän* 'holnap'.

7. *iraš* 'rozs' | kaz. *arəš* id. | PAASONEN felhossa az orosz *рожь*-t is. Azt hiszem azonban, hogy nem a csuvas magyarázatául.

8. *irə* 'jó' | köztör. *arū* 'rein, gut, heilig'.

9. *iryan* 'sovány' | kaz. *arek* 'mager'.

10. *irza* 'hársfakéregből összevarrt kerek vagy négyszögletes kosár'; vö. *ar, pza* 'láda, szekrény' | kaz. *üržä*.

Látjuk, hogy a példákban alig van olyan, a melyben sok kétségünk lehetne az iránt, hogy az *i* eredeti *a*-nak felel meg. A 4. és 8. példát meg lehet a GRÖNBECH feltevésével magyarázni, a többi példákban azonban, ha sikerülne is mindegyikbe egy második szótagbeli *u*-t belemagyarázni (a mit semmiképpen sem hiszek), akkor sem volna valószínű a megfejtés. Teljesen jogosult, talán enyhe is GOMBOCZ ZOLTÁN ítélete GRÖNBECH feltevéséről (BTürkL. 139): «az összes idetartozó esetek semmi esetre sem oldhatók meg ezzel a feltevással».

Tüzetesen átvizsgálva az idetartozó eseteket, arra az ered-

ményre jutottam, hogy a kérdésre a török nyelvek (sem a köztörök, sem a jakut) nem tudnak feleletet adni. Maradt tehát még egy egyszerű és természetes megoldás: a mongol-mandzsú nyelvekhez fordulni segítségért. Egyik előbbi dolgozatomban*) sikerült az oszmánlinak egy jelenségét a mongol-mandzsú nyelvek segítségével megfejtennem. Mennyivel inkább sikerülhet ez a csuvasnál, a mely a konzonantizmus terén oly bámulatos egyezéseket mutat a mongol-mandzsú nyelvcsoporthal. Éppen-séggel nem lehetetlen, sőt nagyon valószínű a gondolat, hogy a vokalizmusban is fogunk találni ilyenféle párhuzamokat és törvényszerűségeket.

A magyar nyelv bolgár-török (= ócsuvas) jövevényszavai kétségtelen bizonyossággal mutatják, hogy abban az időben, mikor a magyarok a csuvasok őseivel érintkeztek, az $*a > i$ változás már végbe ment a csuvasban, az $*a > y$ változás pedig még nem. Vö. Gomb. BTürkL. 138. kk. Az előbbi változásra tehát tetszés szerint válogathatjuk a példákat a csuvas szótárból, az utóbbinál azonban vigyáznunk kell, mert a csuvasban tudvalevőleg töméntelen köztörök jövevényszó van, a melyek már az $*a > y$ változáson éppúgy átmentek, mint a csuvas nyelv eredeti elemei. A régiséget jelölő kritériumul bizvást elfogadjuk a rotacizmust és lambdacizmust.

Mindezt meggondolva három szó ötlött először a szemembe:

1. csuv. *łšul* 'kő' | köztör. *taš* id. | mong. *čilagun* id.
2. csuv. *ıłttān* 'arany' | köztör. *altun* id. | mong. *altan* id.
3. csuv. *ırā* 'jó' | köztör. *arū* 'jó, szép, szent' | mong. *arigun* 'tisza, szent'.

Tehát: I. csuv. $i \sim$ mong. a (\sim köztör. a); II. csuv. $y \sim$ mong. i (\sim köztör. a).

Ez még nagyon kevés, de az kétségtelen, hogy a törvény az idézett három példán belül abszolút biztos; annyira, hogy ezen a nyomon bátran kutathatunk tovább.

Vegyük sorra tehát az eseteket.

*) Egy török-mongol hangtörvény. NyK. 41 : 401.

1. Köztör. *a* ~ csuv. *i* ~ mong. *a*.

1. köztör. *altân* | köktör. *altun* 'arany' | ujrADL. *altun* id. || jakBÖHTL. *altan* 'Kupfer'; *altan ot* '(Kupfergras) besondere Art Gras; gelbe Blumen' < mong.

~ csuvPAAS. *ilttân* 'arany'

~ mongSCHM. (13a) *altan* 'das Gold' | burjPODG. *altan* id. || tungCASTR. *altan* id. || mandzsuZACH. (162) *ulden* 'утренняя заря, свѣтъ предъ разсвѣтомъ, прежде очертанія горизонта горъ'; (79) *elden* 'свѣтъ, лучъ солнца, сiяние, блескъ, глянecъ, свѣтило'; (80) *elde-mbi* 'свѣтитъ, сiяетъ, блеститъ, блистаетъ, лоснится'; (80) *elde-mbumbi* 'освѣщаю, озаряю свѣтомъ, просiяваю, проявляюсь, прославляю (свой родъ), бываю освѣщенъ, озаренъ свѣтомъ, прославленъ и пр. нисходитъ свѣтъ съ высоты, призираю съ высоты'.

A mandzsu alakok idevonása sem alaktani, sem jelentés-tani tekintetben nem lehetetlen. Különösen figyelembe veendő a jakut 'réz' jelentés és a mandzsu *ulden* alak.

2. köztör. *arū* | ujrADL. *arīk* 'rein, schön, ehrlich, tugendhaft, genau' | sor, szag. oszm. csag. ujrADL. *ari* 'sich reinigen, rein werden, sich rein halten, sauber sein, gesund werden, genesen' | alt. tel. kaz. krm. kúnRADL. *arū* 'rein, gut, heilig, leer, gesund' || ? jakBÖHTL. *irās* 'rein, sauber; Reinheit, Sauberkeit'; *irāstā*, *irāstibīn* 'reinigen'; *irāstīk* 'rein'.

~ csuvPAAS. *irē* 'jó'.

~ mongKow. (I. 144) *arigun* 'pur, net, propre, clair, se-rein, chaste, intègre, innocent, vertueux, pudique, véridique, honnête, saint, immatériel, impérissable'; SCHM. (14, c) *arigun* 'rein, heilig, immateriel' | burjPODG. *arūn* id. || tungCASTR. *ari-wun*, *arun* 'rein'.

3. köztör. *jak-* | köktörТНОМЪ. *jaγuk* 'près' | ujrR. *jak-* 'nahe kommen'; *jaγu-* id.; *jaγin* 'nah'; *javuk* id. | kúnKUVUN *yaok* 'prope' | tarRADL. *đak* 'nahe kommen' | kojBCASTR. *tagan*, *đagan* | urjKAT. *čök* 'близко, близкій' | tar. alt. leb. kún, bar. kaz. ujr. csag. kturRADL. *jak-* 'nahe kommen, sich an etwas machen, gefallen, ähneln, angenehm sein, angreifen, beschuldigen, einreiben, anschmieren (kaz.), die Haut auf die Scha-

manentrommel spannen (alt. leb.) | bar. tob. kaz. csag. kturRADL. *jak* 'die Seite, etc.' | tar. krm. kaz. csag. oszmRADL. *jak*- 'anzünden': oszm. *mum jakmak* 'ein Licht anzünden'.

~ csuvAnMUNK. *šivex* | csuvVirjMUNK. *šux* 'közel' | csuvZOL. СЫВЫХ, СЫВЫХРЫ, СЪУХ, СЪУХРЫ 'близко, близкий'; СЫВЫХЛАН- 'приближаться'; РААС. *šivəx* 'közel'.

~ mongKow. *daγan* 'près, à'; *daγu* 'nebeneinander, in gleicher Richtung, parallel'; Kow. (II. 603) *naγan* 'de ce côté-ci'; *naγaγor* 'de ce côté, etc.'; *naγagu* 'coller, joindre en collant'; SCHM. (80, b) *naγagu* 'kleben, клеить'; *naγamdagu* 'zusammenkleben, aneinanderkleben'.

Az alakok egy részét összeállította GOMBOCZ ZOLTÁN (NyK. 35:268). Új az *n*-es mongol alakok egyeztetése, a melyek jelentéstan tekintetben tökéletesen megfelelnek s mint dublettek (a melyekkel a mongol nyelvtörténet sajátos alakulása folytán első sorban számolnunk kell — erről máskor), azt hiszem, hangtani tekintetben sem esnek kifogás alá (vö. GOMBOCZ, NyK. 35:280, 281).

Merészebb a köztör. *jak*- 'gyújtani' idevonása. Nekem talán sohasem jutott volna eszembe ez az egyeztetés, ha az indogermán nyelvtudomány teljesen azonos esete fel nem hívja rá a figyelmet. Vö. PRELLWITZ: Etymologisches Wörterbuch der griechischen Sprache. II. Aufl. Göttingen, 1905: «*ἄπτω* 'knüpfen, fasse an, stecke an, entzünde', *ἄπτρα* 'Docht', *ἀπτήριον* 'Docht in der Lampe', *ἀφή* 'Berührung', *ἀφάω* 'berühren', *ἀφάσσω* 'streicheln': lat. *apio* 'knüpfen an', *apiscor*, *adipiscor* 'erreiche', ai. *āp*, ab. *ap* 'erreichen'? Ist *ἄπτω* 'zündet an' ein besonderes Wort?» PASSOW: Handwörterbuch d. griech. Sprache. V. Aufl. Leipzig, 1841: «*ἄπτω* 1. heften, 2. anzünden, anstecken, insofern dies durch Berührung des Feuers geschieht. *ἄπτειν* *λίχρον* 'eine Leuchte anzünden'».

A török és mongol jelentésbeli eltérést illetőleg vö. éppen a görög *ἄπτω* 'anknüpfen, anfassen, anstecken', *συνάπτειν*, *προσάπτειν* 'kleben'. Ebben a tekintetben különben a kiemelt kazáni és szibériai török jelentések minden kétséget eloszlatnak.

Végül az *n*-es mongol alakokra vonatkozólag szükségesnek tartom megjegyezni, hogy mindazon hangok közül, melyek a mongol-mandzsú nyelvekben a szókezdő köztörök *j* (> *ǰ'*)-nek

megfelelnek (vö. GOMBOCZ, NyK. 35 : 280), valószínűleg csak az *n*- és *d*-t tarthatjuk eredeti mongol-mandzsú fejlődésnek*) s a dubletteket különböző dialektusokból való alakok elterjedésével magyarázhatjuk. Hogy esetleg a két hangnak nem ugyanazon, hanem két különböző «alapnyelvi» hang felelt-e meg, azt egyelőre nem igen tudnám megmondani. A *j*-s, *ʒ*-s és *ʃ*-s mongol-mandzsú alakokat legvalószínűbben a törökségből való későbbi átvételeknek magyarázhatjuk (akár különböző korokból, akár különböző dialektusokból). Szókezdő *ʃ*-je miatt nem vehettem figyelembe például a köztörök *jaz*-, csuvas *šir*- 'írni' megfelelőjét, a mongol *širu*-t ('tírer une ligne, peindre, dessiner; calculer'), mely megállapításomnak világosan ellentmond. Vö. ezzel szemben mandzsú *niru*- 'malen', tunguz *neru*- 'írni' (ne zavarjon bennünket a tunguz-mandzsú alakok vokalizmusa, a melyben egyelőre lehetetlen észrevenni valamelyes törvénytisztítást).

4. köztör. *ajjir* | köktör THOMS. *adʒir* 'hengst' | ujj. oszm. kaz. kirg. telRADL. *aijir* id. | kojbcASTR. sorRADL. *askir* id. | karCASTR. *āskar*, *āsker* id. | sagRADL. *aksir* id. || jakBÖHTL. *atir* 'hengst'; in Verbindung mit anderen Tiernamen: uncastrirtes Männchen.

~ csuvANMUNK. *ejer*; csuvVirjMUNK. *ije* 'esödör'.

~ mongKOW. *ažirya* 'étalon; le mâle de plusieurs animaux' | burjCASTR. *azerga*, *azarga* id. || mandzsúGAB. *ažiryan*, *ažirgan* 'hengst, männliches Tier' | tungSolW. *adiryra morin* 'жеребець' | tungAmGERST. *adürga*.

Összevetette GOMBOCZ Z. NyK. 35 : 272—3.

5. köztör. *tai* 'ein junges pferd, das füllen, das einjährige pferd, d. h. im zweiten frühlinge' || jakBÖHTL. *tij* 'ein füllen im zweiten jahre'.

~ csuvVERCH. *tija*; An. *tija*; ZOLOTN. *tigá*, *tiga* 'жеребец'; PAAS. *tija* id. (vö. magy. *csikó*).

*) E dolgozatom megírásakor még nem volt ismeretes előttem a tör. *j* ~ mong. *š*, *s* megfelelés, melyet «Die türkisch-mongolische Hypothese» cz. cikkemben (Zeitschr. d. Deutschen Morgenl. Gesellsch. 66 : 549—576) pár szóval érintettem (553. l.) s a melyet legközelebb bővebben ki fogok fejteni.

~ mongKow. *daɣa* 'un poulain de deux à cinq ans' | kalmPALL. *daagan* 'equus caballus biennis' || mandzsuZACH. *daɣan* 'жеребенокъ — подростокъ отъ 2 до 5 лѣтъ'.

A kalmük alaknak alakra is, jelentésre is pontos megfelelője volna a török *jabayan*. Gyanusnak látszik ez az egyezés a végzet hasonlósága miatt; tudvalevő, hogy a mongol főnévi végzetek a törökben nem fordulnak elő. Van egy másik nehézség is. Az t. i. hogy a kalmük *daagan*-ban nem *b* esett ki a két vokális közül, hanem *g*. Ezt bizonyítja a KOWALEWSKIJBől idézett mongol alak, de még jobban a csuvas alakok, melyeknek összetartozása a rövidebb mongol alakokkal kétségtelen.

Vö. ZOLOTNICKIJ 81, GOMBOCZ Z. NyK. 35 : 278.

6. köztör. *talki-* | kaz. alt. tel. sorRADL. *talki* 'das Leder weich reiben, gerben, Hanf brechen' | kir. kazRADL. *talki* 'Instrument zum Gerben des Leders, das Gerben'.

~ csuVPAAS. *tilä* 'tiló'; *tilla-* 'tilolni'.

~ mongSCHM. (356, b) *siɣalgu* 'Hanf oder Flachs brechen oder von den Holzigen Teilen ablösen' (*iɣa* > *ä* > *a*).*)

7. köztör. *kaz-* | tar. csag. oszm. kirg. azerbRADL. *kaz-* | tel. alt. sor, leb. szoj. szag. kacs. *kas-* | kaz. oszm. *kazi-* 'graben, ausgraben, aushöhlen, ausmeisseln, behauen, abkratzen, abschaben, glatt feilen' | jakBÖHTL. *ɣas-* 'graben, hervorgaben'.

~ csuVPAAS. *ɣir-* 'vakarni, kaparni, скоблить, грести лопатою; ZOL. 100. скоблить; стричь, брить'.

~ mongSCHM. *ɣaru-* 'weggraben, wegkratzen, schaben, ebnen' | burjCASTR. *ɣarul* 'Schabeiseninstrument'.

A köztörök és mongol alakokat összevetette GOMBOCZ Z. NyK. 35:254. PAASONEN a csuvas alakot a kaz. *kär-* 'abschaben, abkratzen'-nel veti össze, a mely a kazániban mindenesetre csuvas jövevényt szó. A szó *r*-es alakja megvan a jakutban is: *ɣarii-*, *ɣorui-* 'aufwühlen, pflügen, wegschaufeln', mely szintén jövevényt szó (l. GOMBOCZ id. h.).

8. ótör. **jarlik* 'bogyó'.

~ csuVPAAS. *širlu* 'bogyó; beere, gartenerdbeere'; *širlu*

*) Vö. RAMST.: Das Schriftmong. u. d. Urga Mundart. 22. o.: *iga* > *iä*, *ä*.

'kipréselt és aztán megszáritott bogyókásából készített papiros-vékonyosságú nyalánkság'.

? ~ mongSCHM. (83, a) *narsu* 'die Blaubeere, Heidelbeere'; Kow. (II. 625) *narsu* 'airelle veinée (vaccinium uliginosum), airelle anguleuse (vaccinium myrtillus)'.

A mongol és csuvas alakok összetartozása valószínű, ezekből feltehetjük a fenti ótörök alakot. Hogy az ócsuvas **šidlär*, továbbá kazBÁL. *jiläk* 'bogyó', baskKATAR. *jeläk* id., misPAAS. *žiläk*, alt. tel. kún *jiläk*, leb. *jigläk*, kondVERB. *jestek*, abakVERB. *jistek*, koibKATAN. *čestäk* hogyan függenek össze a kikövetkeztetett ótörök alakokkal, azt egyelőre nem tudom megmondani. Mind-ezen alakok szabályos megfelelője a mongolban *-d*-vel volna (vö. GOMBOCZ NYK. 35 : 272. kk., BTürkL. 167. k.).

2. Köztör. *a* ~ csuv. *y*, mong. *i*, *ü*, *e*.

9. köztör. *taš* 'kő' | kirg. szag. kojB RADL. *tas* 'der stein' | jak. *täs* id.

~ csuvPAAS. *tšül* 'kő'.

~ mongSCHM. *čilaγun* 'kő, köves' | mongKhRAMST. *tš'ulāγ*, *tš'ulū* id. | kalmJÜ. *čilön* id. | burjPODG. *čulün* id. | mandzsuIW. *čoló*.*)

Már itt szükségesnek tartom hangsúlyozni, hogy különösen a mandzsu-tunguz nyelvjárások vokalizmusát egyelőre teljes homály fedi. Ehhez a kérdéshez majd csak a tunguz nyelvjárások felkutatása s a mandzsu köznyelv bővebb ismerete után szólhatunk hozzá. Ezt egyelőre kénytelenek vagyunk teljesen figyelmen kívül hagyni.

10. köztör. *jaš* | tar. alt. tel. leb. küer. kún, krimi, kök-tör. ujj. oszm. azerb. csag. RADL. *jaš* 'die Träne (die in's Auge tretende Feuchtigkeit)' kaz. BÁL. *jäš* id.

~ csuvPAAS. *šul* : *kuš-šulə*, *kuš-šul* 'könny'.

~ mongSCHM. (88, e) *nilbusun* 'die Tränen' | khalPODG. *nülmüsü* id. | burjSPODG. *nölbösö* id. | burjNUPODG. *nölmögön* | burjTPODG. *nilmügün* id.

*) A tunguz alakokat l. NYK. 41 : 404; különösen kiemelendők az *e*-s és *i*-s alakok (*želo*, *dišöllo*).

11. köztör. *sari* | kún *sari*, *sare*, *sarou* 'flavus, bilosum mutum' | oszmZENK. *sari* 'gelb, blond, bleich' | csagKÚNOS *sariy* | kazBÁL. *sarā*.

~ csuvPAAS. *šyr-* 'weiss werden, erbleichen', *šyrā* 'weiss'.

~ mongSCHM. *šira* 'gelb, die Magensäure, gastrische Unreinigkeit'; Kow. *šira*, *šara* 'jaune, la bile, acreté d'estomac'; *širayan* 'un peu jaune'; *šira-* 'jaunir'; *širya* 'isabelle, de couleur isabelle' | burjCASTR. *šara* | kalmJÜLG *šara* | mandzsUGAB. *šara-* 'weiss werden, bleichen'.

Vö. Gombocz BTürkL. 114. 1.

12. köztör. *san-* | oszm. krimi, kirk. RADL. *san-* 'denken, glauben, überlegen, voraussetzen' | oszm. csag. kún. kaz. kirk. alt. tel. leb. sor RADL. *sana-* 'denken, gedenken, sich erinnern, beabsichtigen, ehren' | baskKATAR. *hana-* 'считать, почитать' || jakBÖHTL. *sanā-* 'denken, meinen, für etwas halten'.

~ csuvPAAS. *syn-* 'wünschen, gönnen, wollen'.

~ mongKow. (II, 1459) *šinul* 'désir, désir ardent, passion; cupidité, avidité'; (II, 1458) *šinuyu* 'désirer ardemment, s'emporter pour, solliciter, exiger, se passioner pour, se livrer à, aimer, convoiter'.

A jelentésekből világosan kitűnik, hogy a mong. *sana-* 'penser, songer, réfléchir, délibérer, faire une idée, se souvenir de...' burjCASTR. *sana-*, *hana-* id., melyet Gombocz Z. (BTürkL. 120) a török alakokkal egybevet, újabb jövevényszó, s a szó eredeti mongol megfelelője *i*-vel van.

13. köztör. *bar* | csag. kturk. khívai, turkom. tar. kkir. kir. kún, kaz. kar. RADL. *bar* 'alle' | ujb. tel. alt. leb. szag. kojb. kacs. küer. sor RADL. *par* 'das Ganze, Alles' || jak. *bār* id.

~ csuvPAAS. *pyr*: *mān pyr* 'mindössze'.

~ mongSCHM. *būri* 'alles, das Ganze'.

14. köztör. *jalān* | csagRADL. *jalīn* 'die Flamme' | alt. küer. ujb. oszm. kar. *jalān* id. | szoj.)* RADL. *jal* id.

~ csuvPAAS. *šylām* 'Flamme'.

~ mongSCHM. (96, a) *nüle* 'die Flamme', *nüledekü* 'flammen, lodern'.

*) RADLOFFNÁL (III. 153): Sojb. soj. Az első bizonyára sajtóhiba a kojb. helyett.

A csuvas szó eredetiségére kétségtelen bizonyíték a szóvégi *m* (vö. magy. *szám*, *gyom*; Gombocz BTürkL. 184. l.).

15. köztör. *tat* | oszmRADL. *dat-* 'schmecken, kosten, mit Vergnügen genießen, an etwas Geschmack finden; proben, versuchen; wohin geraten' | tarRADL. *tat* 'das Gefühl, die Empfindung'.*)

~ csuvPAAS. *tudā* 'íz'.

~ burjTPODG. *setxil* 'чубетбо'.

16. köztör. *saz* | kún *saz* 'lutum' | kazBÁL. csag. tar. kirg. kkirgRADL. *saz* 'der Sumpf, der Lehm auf der Salzsteppe' | baskPRÖHLE *hād* 'mocsár, nádas' | alt. tel. leb. sor, szag. kojb. kacs. küerRADL. *sas* 'der Sumpf'.

~ csuvPAAS. *šyr* 'Morast, Sumpf'.

~ mongSCHM. (354, a) *šiger****) 'der Koth, kothige Erde, der Morast'.

Vö. még magyar *sár*. Gombocz, BTürkL. 113. a mongKow. *šaruk* 'marc ou lie, résidu' szót egyezteteti a török alakokkal. Lehet, hogy a szó ide tartozik. Bizonyos azonban, hogy ebben az esetben későbbi jövevény, s a régebbi, eredetibb megfelelő az idéztem *šiger* alak. Egész világosan e mellett szólnak mind az alaktani, mind a jelentéstani bizonyítékok.

Eredményünk tehát a következő:

1. török-mongol $*a_1$

köztör.	csuvas	mongol
<i>a</i>	<i>i</i>	<i>a</i>

2. török-mongol $*a_2$

köztör.	csuvas	mongol
<i>a</i>	<i>a > y</i>	<i>i, ü, e</i>

A török-mongol *a*-féle hangok egyéb csuvas képviselőiről, tekintettel az esetek csekély számára, csak a csuvas szótári anyag lehető teljes ismerete után lesz érdemes beszélni.

NÉMETH GYULA.

*) A többi köztör. alakokat l. NyK. 41 : 411.

**) A *g* eltűnéséről l. RAMSTEDT: Das Schriftmong. u. die Urgamundart. 21. l.

Zürjén népköltészeti mutatványok.

(Harmadik közlemény.)

3. diš dańe.

kor-ke olis krěstánin. silen kujim pi em: ivan, va síle i, dańe. dańe veli zev diš. bat šuue: «me aski šěssa kula: šěssa pe mort eti vojen vole pe užni gu vile.» dańe zev lubite gerd-kevoja keti. ivan šuue: «vetli-pe užni me píđđi gu vile; gerd-kevoja keti pe neba.» sije munis užni, voi-šer-kad loži bat-gu vilin. bat i šiuašas: «ivan pe te?» dańe šuue: «ivan píđđi pe me lokti.» — «te — šuue — kažtiv: sívko-burko, me šťšanskęi voronko.» sije kažitlis i lokte sívko-burko, me šťšanskęi voronko, geraiš gerae tšěttše. dańe eti pelas pivšis, med pelas pástášis. dańe gortšánis na kivlema, sar-nivlen tšuh-kitš vošema. dańe vev vilas puksas da tšuh-kitš korsni munas. šěssa silí tšuh-kitš i šure. šěssa munas gu vilad da veles ber-le,đžas.

med lunnas sije musa sar šuue: «kod-pe keni em, bidsen med volas, tšuh-kitš pe šurema nin kodli-ke.» jez sar orde tšukertšasni. settše munasni i va síle ijas. sar tšuh-kitš ne-kodliš oz addži. šěssa sar juualis: «kod-ke tian gorte koli, ez?» va síle ijas šuueni: «mian-pe vok em jez-kod, sije gorte koli.» — «se, tšemse pe i koli vaini.»

munisni para velen dańela. dańe pattšer vilas kuile. dańe pattšer vilis oz ledžsi. šěssa siješ ledžsedasni. lok dukes dańe pástalas da i petas, da vev vile puksas. vi,đžede, bazar viti nuueni. sije šuue: «suttle; tšěttšila.» tšěttšas da šir-vuzališjas dińe kotertlas da šir-betškęe píralas. ber dodđe kajas šires pás-kemnas. šěssa vi,đžede, gen-lavka tidale. jamšikjases surtedas. jamšikjas svutasni. sije ledžšilas da gen viti tupilltšas. šěssa

dodde ber-puksas. sésssa sar dine nuvasni. sar siliš juvale: «tšun-kitš pe ted šuri, ez?» da ne šuue: «šuri pe.» sar šuue: «vot pe me te saje niles seta.»

kor-ke munalisni jez. da ne liš šireš važ pás-kem šibialisni, vilis pástedisni i niles šetisni si saje.

da ne es sar-žátes kutisni šuni, ježi sar-žáten. sar kutis sijes mustemtini. torjen kutis vidžni, omela kutis verdni. sésssa verdni kutis pomejjasnas. da ne lešedis, se, tšem sojan puktini, idžid betška. betškae kutis ledni sojan, a, tšis se, tšem sojan ez kut sojni.

sésssa kor-ke sarlen geštjas tšukertšeni. loktisni sar orde kik ozir sar-žát. ježi sar-žátes geštini ez korni. ozir sar-žátjas ošjišni kutisni: «mi pe vermam tattše vajni zev idžid, zev bur vev, ku, tšemes ti ne-kod na ene addžile.» sar šuue: «vaje.» aski sar kik ozir žátes mededis vevla. ježi sar-žát šuue babaisli: «vevla pe petav, va-kiskalan kebilate važi.» da ne getir petas sar orde da šuue: «mužik pe taj kitš-ke mede da va-kiskalan kebilate tšektis korlini.» sar šetas. sésssa da ne šireš pás-kem pástalas da munas. kajas muvas vile. veles po, tšes dore domalas. sésssa kaštilas: «šivko-burko, meštšanskeži voronko.» šivko-burko loktas. eli pelas da ne pivsas, med pelas pástásas zev mi, šaa. sésssa vevliš kutas juvarni: «tead pe tevariš em, abu?» vev šuvas: «em pe, da sije pe ne-kodli oz šed. vot — šuvas —, menam pelin em švinetš prut. sije prutse bošt da niras sije vev kuški.» da ne sidž i ve, tšas. boštas švinetš prut, sije veles addžas da niras kuškas. sésssa šužiš: «važ dedli pe kidž služitlin, mem sidž-že služit.» da ne vev vile puksas, gortlan mededšas.

ozir sar-žátjas muneni tui vipti, addžasni da šuueni: «vevte pe on vuzav?» da ne šuue: «taje pe abu vuzes. mišku-ku, tšik-nite-ke kulannid, taje vev pe seta.» nija dumažtasni da šuvasni: «kulam.» meda medišliš i kulasni veršek-pášta. da ne eli žeptas šetasni vev vile. da ne vev šetas, a, tšis munas va-kiskalan kebila berde. kebila vek-na po, tšes berdin sulalema, da ne es vidtšisema. sésssa da ne gorte voas. kor-ke ozir sar-žátjas i vev vajasni. askinas una gešt tšukertšasni. ozir žátjas bidsenli veles pet-keđlasni.

sésssa bara kutasni ošjišni: «mi pe vermam zarniia-šura eš vajni.» sar šuvas: «kesjannid-ke, i vaje.» aski nije medisni. na berin i da ne mededšis kebila vilin. zarniia-šura eš bara vajis

šivko-burko. dańe lokni kutis gortlání. kik ozir sar-žat panid loišni. naje šuveni: «vuzav pe ešte.» dańe šuve: «taje pe abu vuzes. kiknannid-ke pe pelte vundannid, si vile šeta.» kik žat vundasni, zarniia-šura eš vile peļjas šetasni.

kor-ke gortas voasni stavnis. sarlen bara una gešt tšu-kerťšasni. ozir sar-žatjas šuvasni: «mi pe vermam zarniia šťšeta porš vaini.» nije kor-ke ozir žatjas mededťšasni poršla. dańe sidž-že munas poršla. šivko-burko bara vajas dańeli zarniia-gena poršes. ozir žatjas panid loišni. bara šuveni: «te pe vuzav.» — «taje pe abu vuzes. idžid kok-tšunniťe-ke vundannid, seki porš šeta.» naje dumaitasni da vundasni. zarniia-gena porš vile kok-tšunjas šetasni.

kor-ke i gorte voasni. geļ sar-žat petas sar orde. sar šuvas: «te pe pivšan lomtj.» pivšan lomtasnj da kor-ke i vaļmas. sar žatjases medede pivšanę. ozir žatjas oz ledžšini. kor-ke kiz-mirden sar ledžšedas. ledžšasni da pertťšišni kutasni. dańe tšetš ledžšas. jeļ sar-žat kutas šuni: «tiian pe ken mišku-kuťšikniđ? to pe meļam žeptin mišku-kuťšikniđ.» ozir žatjas povžasni. «kiš pe taje (taja) boštis mišku-kuťšikse?» jeļ sar-žat stavse nali puk-talas mestae.

askinas jeļ sar-žat geštjases tšukertas. pizan saje pukšedis geštjases. zev idžid taštie ledis beļškauš pomeļ, pizan vile puktis. aťšis eđžes doras suvtis, tšer kiias boštis. «kodi pe oz kut šoini da ber kutas šointeg munnj, siliš pe i jur šeta.» šesša kor-ke šoišas. pizan sajiš petasni, gorte mededťšasni. pos vilas petasni, eti vose, med vose.

jeļ sar-žat eni olenj, medša bureš biđseniš.

Lusta Dani.

Élt egyszer egy parasztember. Neki három fia van: Iván, Vaszilyij, Dani. Dani nagyon lusta volt. Az atya mondja: «Én aztán holnap meghalok; jöjjetek azután egy-egy éjjelre az én siromra hálni». Dani nagyon szereti a piros-zsinóros czipőt. Iván mondja: «Menj ki helyettem a sírra hálni; piros-zsinóros czipőt veszek». Az elment meghálni. Éjjel ideje lett az atya sírján. Az atya megszólal: «Iván, te (vagy)?» Dani mondja: «Iván helyett én jöttem». — «Te — mondja — idézz (emlitsd): *šivko-burko, mešťšanskeļ voronko* (sötétszürke-sötétpej, polgári

fekete ló?). Ő idézte és jön *šivko-burko, meššanskej voronko*, hegyről-hegyre ugrik. Dani az egyik fülében megfürdött, a másik fülében felöltözött. Dani még hazulról hallotta, hogy a czár leányának a gyűrűje elveszett. Dani lóra ül és megy, a gyűrűt keresni. Azután meg is találja a gyűrűt (tkp. a gyűrű meg is kerül neki). Azután a sírra megy és a lovat visszaereszti.

Másnap annak a földnek a czárja mondja: «A ki a hol van, mindenki hadd jöjjön, már valaki megtalálta a gyűrűt». A nép összegyülekezik a czárnál (tkp. a czárhoz). Vaszilyij és Iván is odamegy (tkp. odamennek Vaszilyijok, Vaszilyijék is). A czár nem találta meg a gyűrűt senkinél se. Ekkor kérdezte a czár: «Maradt-e valaki nálatok otthon, vagy nem?» Vaszilyijék mondják: «Van nekünk egy bolond testvérünk, az otthon maradt». — «Az olyat is el kellett (volna) hozni».

Két lóval mentek Daniért. Dani a kemenczén fekszik. Dani nem megy le a kemenczéről. Akkor lehozzák őt. Rossz kabátot ölt Dani magára és kimegy és lóra ül. Nézi, vásár mellett (tkp. vásáron) viszik el. Ő mondja: «Álljatok meg; leszállok». Leszáll (tkp. föláll) és a szurokkereskedőkhöz fut és beleugrik (tkp. bemeget) a szurok-hordóba. Megint fölszáll a szánra szurkos ruhájával. Azután körülnéz, tollas bódé látszik. Megállítja a kocsisokat. A kocsisok megállnak. Ő leszáll és meghengeredik a tollban (a tollon). Azután visszaül a szánba. Azután elviszik a czárhoz. A czár kérdezi tőle: «Megtaláltad-e a gyűrűt, vagy nem?» Dani mondja: «Megtaláltam». A czár mondja: «Lám, hozzád adom a leányomat».

Valamikor elment a nép. Daninak a szurkos régi ruháját eldobták, újból öltöztették és hozzá adták a leányt.

Danit czár-vejének kezdtek mondani, bolond czár-vejének. A czár gyűlölni kezdte őt. Elkülönítve kezdte őt tartani, rosszul kezdte táplálni. Azután moslékkal kezdte táplálni. Dani előkészített egy nagy hordót, hogy abba beletegye az afféle ételt. A hordóba kezdte rakni az ételt, ő maga nem ette meg az olyan ételt.

Azután egyszer a czárnak vendégei gyűltek össze. Jött a czárhoz két gazdag czár-vő. A bolond czár-vejét nem hitták meg vendégeskedni (vendégnek). A gazdag czár-vők elkezdtek dicsekedni: «Mi nagyon nagy, nagyon jó lovat tudunk ide hozni,

a melyet még senki közületek nem látott». A czár mondja: «Hozzatok». Másnap a czár a két gazdag vót elküldte a lóért. A bolond czár-vő mondja a feleségének: «Menj ki lóért, hozd ide a vizet hordó kanczát». Dani felesége kimegy a czárhoz és mondja: «Férjem valahová készül és megparancsolta, hogy elkérjem a vizet hordó kanczádat». A czár odaadja. Azután Dani felölti szurkos ruháját és elmegy. Megy a mezőkre. A lovát odaköti egy kerítéshez. Azután idéz: «*šivko-burko, meštšanskej voronko*». A *šivko-burko* jön. Egyik fülében Dani megfürdik, másik fülében nagyon szépen felöltözik. Azután kezdi a lótól kérdezni: «Van-e társad, vagy nincs?» A ló mondja: «Van, de azt senki se tudja megkapni (senkinek nem jut). Nézd — mondja —, az én fülemben van egy ólomvessző. Fogd azt a vesszőt és üsd (vele) azt a lovat orron (tkp. orrára)». Dani így is tesz. Fogja az ólomvesszőt, megtalálja azt a lovat és orrára üt. Azután mondotta: «A mint dédatyámnak szolgáltál,*) ép-úgy szolgálj nekem is». Dani felül a lóra, haza felé indul.

A gazdag czár-vők mennek az úton, meglátják és mondják: «Nem adod el a lovat?» Dani mondja: «Ez nem eladó. Ha hátatok bőrét lehúzzátok, odaadom ezt a lovat». Azok gondolkoznak és szólnak: «Lehúzzuk». Egyik a másikáról lehúzott versok-szélességű (bőrt). Daninak a zsebébe adják a lóért (tkp. a lóra). Dani odaadja a lovat, ő maga elmegy a vizet hordó kanczához. A kancza még mindig a kerítés mellett állott, Danit várta. Azután Dani haza jön. Valamikor a gazdag czár-vők hozzák a lovat. Másnapra sok vendég gyűl össze. A gazdag vők mindnek megmutatják a lovat.

Azután megint elkezdenek dicsekedni: «Mi tudunk arany-szarvú ökröt hozni». A czár mondja: «Ha ígértek, hát hozzatok is». Másnap elindultak. Utánuk Dani is elindult a kanczán. Megint arany-szarvú ökröt hozott *šivko-burko*. Dani haza felé kezdett jönni. A két gazdag czár-vő találkozott (tkp. találkoztak) vele. Ők mondják: «Add el az ökrödet». Dani szól: «Ez nem eladó. Ha mindketten fületeket levágljátok, azért oda-

*) Ez a részlet mutatja, hogy a mese eredetileg hosszabb volt; az elején szó lehetett Dani dédatyjáról és a *šivko-burko*-ról vagy ennek társáról.

adom». A két vő levágja, a füleket odaadják az aranyszarvú ökörért.

Valamikor haza jönnek mindnyájan. A csárnak megint sok vendége gyűl egybe. A gazdag csár-vők mondják: «Mi tudunk aranysörtéjű disznót hozni». A gazdag vők, ők egyszer elindulnak a disznóért. Dani szintén megy disznóért. *Sivko-burko* megint hoz Daninak aranyszőrű disznót. A gazdag vők találkoztak vele. Megint mondják: «Add el». — «Ez nem eladó. Ha a lábatok nagy újját (tkp. nagy láb-újjatokat) levágjátok, akkor odaadom a disznót». Ők gondolkoznak és levágják. Az aranysörtéjű disznóért odaadják a láb-újjakat.

Valamikor haza jönnek. A szegény csár-vő kimegy a csárhoz. A csár mondja: «Fűtsd be a fürdőkamrát». A fürdőkamrát befűtik és valamikor fűtve is van (forró a fürdőkamra). A csár a fürdőkamrába küldi a vőket. A gazdag vők nem mennek le. Egyszer erőszakkal viszi (öket) a csár. Oda mennek és kezdenek levetközni. Dani együtt megy (velük). A bolond csár-vő kezd szólni: «Hol van a hát-bőrötök? Ime az én zsebemben van a hátbőrötök». A gazdag vők megijednek: «Honnan vette ez a hátbőrüket?» A bolond csár-vő mindent a helyére tesz (nekik).

Másnap a bolond csár-vő összegyűjti a vendégeket. Asztalhoz ültette a vendégeket. Egy nagyon nagy tálba rakta a hordóból a moslékot, az asztalra helyezte. Ő maga az ajtó mellé állt, fejszét vett a kezébe. «A ki — mondja — nem fog enni és vissza fog menni úgy, hogy nem evett, annak leütöm a fejét». Azután valamikor vége van az ebédnek. Felállnak (kimennek) az asztal mellől (tkp. mögől), haza indulnak. Kimennek a lépcsőre, egyik hány, a másik hány.

A bolond csár-vő most él, mindenkivel jobban.

Jegyzetek: Ezt a mesét is egy *Маджа* falvából való ember előadása alapján írta le és közölte velem A. A. CZEMBER, a ki a mesének azt a címet adta, hogy «*diš daŋe jūiš*» («Lusta Daniról»).* *Ilyen* címmel (*Дыш Дана йлысь*) közölte is CZEMBER ezt a mesét, éppúgy mint az itt közölt 7. sz. mesénket is, néhány más mesével együtt a minap megjelent *Komi мойдан кывяс. Чукортис А. А. Цембер* (azaz: *komi moïdan*

*) Található cím lenne: *sivko-burko*.

kivjas. tsukertis A. A. CZEMBER 'Zürjén mesék. Gyűjtötte . . .' (Устьсысольск, 1913) cz. 40 lapos kis füzetében, orosz átírással, fordítás nélkül. Átírása, ha nem is pontos és megbízható és sokszor nem is következetes, mégis eléggé érthető. A mesén különben ú. l. néhány kisebb változtatást is tett.

mort eti vojen 'по одной ночи, поочередно, одинъ чело-
вѣкъ на одну ночь' («egy-egy éjjelre, felváltva, egy ember
egy éjjelre»); éppígy *mort eti tseren nebim* 'egy-egy fejszét vet-
tünk' (mindegyik egyet). | *gerd-kevja keti* 'коты съ красными
завязками' | *si(u)šas* 'заговорить' | *kaštiv* 'вспоминай; említsd';
az összefüggés mutatja, hogy itt az a jelentése, hogy 'idézz'
(l. KSz. XII. 254) | *šivko* < orosz сивка; *burko* < orosz бурка
(бурый 'sötétpej'); *meštšanskei* < orosz мѣщанскій; *voronko* <
orosz воронко (вороной 'fekete, hollófekete') | *geraš gerae* 'съ
горы на гору' | *gu vilad* 'a sírra' második személyű determi-
natio | *ber-le, džas* 'обратно пустить, распрягъ и отпустить'.

sar orde tsukertšasni 'къ царю собрален' | *vašileijas* 'V.-ék,
V. és Iván'; más példák a többesszám ilyen használatára: *me
batejasked* (vagy *batjasked*) *muna* 'я съ отцомъ, съ родителями
иду; atyámékkal, szüleimmel megyek'; *matjasked* 'szüleimmel'
vagy 'anyámmal és valamelyik családtaggal': 'anyámékkal' (de
nem: atyámmal [v. anyámmal] és valamilyen idegennel) | *jei-
kod'* 'глуповатый (какъ дикій)' | *se, tšemse pe i koli važni* 'такого
и надо (было) привести'.

para velen 'на парѣ лошадей' | *lok dukes* 'худой зипунъ' |
bazar viti nueni 'по базару везуть' | *tšettšila* 'встану; föl-
állok'; *me tšettšila dodžis* 'kiszállok a szánból'; *me ledžšila vev
vilis* 'leszállok a lóról' | *šir* 'смола' | *betška* < orosz бочка | *lavka*
< orosz лавка | *jamsik* < orosz ямщикъ | *gen viti tupiltšas* 'по
пуху покаталя'.

munalisni jez 'ушелъ народъ, разошлись' | *šiblisni* 'по-
бросали' | *vilis* 'снова'.

sar-žat 'царскій зять' | *mustemini* 'ненавидѣть, недолюб-
ливать' | *torjen* 'отдѣльно' | *pomei* < orosz помой | *ledni* 'класть'.

geštiti ez korni 'въ гости не пригласили' | *ku, tšemes ti
ne-kod na eng adžžile* 'какого вы никто еще не видали' | *kebila*
< orosz кобыла | *kaštilas* 'произносить сталъ'; l. fönt | *tevariš
em, abu* 'товарищъ есть (или) нѣтъ' | *ne-kodli oz sed* 'никому
не дается въ руки, никто не можетъ поймать' («senkinek nem
adódik a kezébe, nem tudja senki elfogni») | *švinetš prut* 'свин-
цовый пруть' | *važ dedli kidž služitlin* 'старому дѣду какъ
служилъ' (*važ ded* 'старый дѣдъ; предокъ') | *sidž-že* 'также'.

taje abu vuzes 'это не продажный (конь)' | *mišku-ku, tšik-
nite-ke kulanniđ* 'со спины кожу если снимете' | *veršek-pašta*
'съ вершокъ ширины' | *šetasni vev vile* 'отдали за коня'; vö.

u.džalemis šeta, u.džalem vile šeta 'a munkáért adok' | *petked-lasni* 'показали'.

kesjannid-ke i vaje 'общаете такъ и приведите' | *nije*:
Usztsziszolszokban *naje* | *štšet* (egyéb följegyzéseim szerint: *tšet**)
< orosz щеть, щетина | a CZEMBERTŐL mondott *lojini* helyett Cz.
szerint az ő közlője *lojini*-t mondott. (Az említett füzetben is
ЛОВИНЫ van.)

vajmas 'истопилась' | *kiz mirden 'силой'* ('vastag erővel') |
pirtšisni 'раздваться'.

šojteg 'не поѣвши' | *jur šeta 'голову отрублю'* | *šoisas*
'съблосъ, ѣда окончится' | *pizan sajis petasni* 'изъ за стола
вышли' | *pos vilas* 'на лѣстницу'.

medša bureš bidseniš 'получше всѣхъ, лучше всѣхъ' (tkr.
'a legjobban mindnél, mindből').

4. *ketš da rutš.*

olisni-vilisni ketš da rutš. ketš veštšis pev-tšom a rutš veštšis
ji-tšom. vois gožem i rutšlen ji-tšomis sili. kutis rutš vezjisi
ketšli: «ke,tšež, tšojež! ledž-te mene pattšer vilad». — «og, og!
a,tšimes vetlan, pianes šojan». «ke,tšež, tšojež! ledž-te mene gebetš
vilad.» — «og, og! a,tšimes vetlan, pianes šojan». «ke,tšež,
tšojež! ledž-te mene porog dorad». dezmis ketš i le,džis ru,tšes
porog dore.

rutš kutis ovni-vivni i tedis, miž ketšlen em pos-vo,džas viž
i zev kutis kovni sili. so etšid kutis jirk,dni. ketš šue: «kodi
jirkedtše?» rutš šue: «mene pirtšisni koreni». petis i pos-vo,džis
viž šojis vilisse. šéssa piris. ketš juale: «miž-že nimis veža-
piidlen?» — «vel-dor, ke,tše, tšoje, vel-dor».

olisni-vilisni. bara rutš bežnas ko,tšedtše. ketš šue: «kodi-ke
bara jirkedtše.» rutš šue: «bara mene, tšojež, koreni pirtšisni.»
rutš petas, viž pos-vo,džis šojas džik šerše. šéssa piras. ketš
juale: «miž-že nimis veža piidlen?» — «šer-les, tšoje, šer-les.»

bara olisni-vilisni. rutš bežen zimgištas. ketš šue: «kodi,
tšoje, zimedtše?» rutš šue: «bara nin mene pirtšisni koreni.»
rutš petas pos-vo,dže i stav vižse ponalas ketšliš. piras. ketš
juale: «miž veža piidlen nimis?» — «kuras-karas, tšojež, kuras-
karas».

*) Az említett füzetben CZEMBER is ТИПӨТЯ (= *tšeta*)-t ír.

šéssa olasni-vilasni. ketšli vii kovmas. petas pos-vo,đžę, vidlas i vii ńetik abu. piras, berđni kutas. «mũla-žę te šojin, ru,ťšęi, tšojei, mentšim vijes? ńinemen menim pianęs verdni.» rutiš sošęę: «me eg šoi, a,ťšid ken-ke šojin. vai-žę, si,đži tedam, kodi šojis: lomtam patš i patšlāń sitanen suvtam. kodnimlen vii voitištas, sinim i mižaęš loam.» patš lomtisni, a muđer rutiš kolema i,ťšętik vii-tor, ketšliš bež-uvšę gušęńik mavtištas. patš lomtisni, bilāń sitanen suvtisni i ketšlen kutis sitanšis vii vojtavni. rutiš i šue: «a,ťšid tai vii-te šojemid.» ketš i miža loi. šéssa muđer rutiš ketšęs i kerkašis vetlis piannas, kongres. a,ťšis si kerkaę ovmedťšis i eni ole-vile.

A nyúl és a róka.

Éltek-voltak egy nyúl és egy róka. A nyúl deszkakunyhót csinált, a róka meg jégkunyhót csinált. Jött a nyár és a rókának a jégkunyhója elolvadt. A róka kezdett a nyúlnak könyörögni: «Nyulam, húgom! eressz engem a kemenczédre.» — «Nem én, nem! engem magamat kiűzöl, fiaimat megeszed.» «Nyulam, húgom! eressz engem a padlóaljadra.» — «Nem én, nem! engem magamat kiűzöl, fiaimat megeszed!» «Nyulam, húgom, eressz engem a küszöbödhez (küszöböd mellé).» Megúnta (megharagudott) a nyúl és a küszöbhez eresztette a rókát.

A róka kezdett élni-lenni és megtudta, hogy a nyúlnak a pitvarban vaja van és nagyon megkívánta (tkp. és nagyon kezdett neki kelleni). Nos egyszer elkezdett kopogni. A nyúl mondja: «Ki kopog?» A róka mondja: «Engem keresztelni hínak.» Kiment és megette a pitvarbeli vaját, a felső részét. Azután bement. A nyúl kérdezi: «Mi a keresztfiad neve?» «Felső-rész, nyulam, húgom, felső-rész.»

Éltek-voltak. Megint kopog a róka a farkával. A nyúl mondja: «Megint zörget valaki.» A róka mondja: «Húgom, megint keresztelőbe híznak engem.» A róka kimegy, a pitvarból megeszi a vaját, éppen a közepét. Azután bemegegy. A nyúl kérdezi: «Mi a keresztfiad neve?» — «Közép, húgom, közép.»

Megint éltek-voltak. A róka kopogtat farkával. A nyúl mondja: «Ki kopog, húgom?» A róka mondja: «Már megint keresztelni hínak engem.» A róka kimegy a pitvarba és a nyúlnak az egész vaját megeszi (tkp. befejezi). Bemegegy. A nyúl kér-

dezi: «Mi a keresztfiad neve?» — «Összekapart maradék, húgom, összekapart maradék.»

Ezután élnek-vannak. A nyúlnek vaj kell. Kimegy a pitvarba, körülnéz, és nincs ott semmi vaj. Bemegy, sírni kezd. «Miért etted meg, rókám, testvérem, az én vajamat? Nincs mivel fiaimat tápláljam.» A róka tagadja: «Én nem ettem meg, bizonyára magad etted meg. Nos, úgy tudjuk meg, (hogy) ki ette meg: fűtsük be a kemenczét és álljunk farral a kemencze felé. A melyikünknel vaj fog csöpögni, az (tkp. azunk, értsd: közülünk az) lesz a bűnös.» Befűtötték a kemenczét, a ravasz róka azonban meghagyott egy kicsike darab vaját (és) a nyúl farka alját titokban bekeni (vele). A kemenczét befűtötték, farral álltak a tűz felé és a nyúl farából kezdett a vaj csöpögni. A róka mondja: «Magad etted meg hát a vajadat». A nyúl lett a bűnös. Ezután a ravasz róka a nyulat a házából is kiűzte fiaival együtt, szegényt. Ő maga megtelepedett abban a házban és most él-van.

Jegyzetek: Ezt a mesét Frolovné közölte velem. A *vel-dor* kifejezés *l*-jével a különben vicsegdai nyelvjárást feltüntető mesének sziszolai eredetére enged következtetni.

pev-tšom 'избушка изъ досокъ'; *tšom* 'erdei kunyhó' | *vez-išni* 'проситься' | *tšojei* 'сестрица' | *porog* < orosz пороги | *dez-mis* 'надоѣло, сердился'.

ponalas 'окончила' | *kuras-karas* 'остатокъ, сребанное'.

viž kovmas 'масло понадобилось' | *vidlas* 'посмотрѣть' | *ninemen menim pianeš verdni* 'нечѣмъ мнѣ дѣтей кормить' | *ken-ke* 'поди' | *vai-že* < orosz дай-же | *sitanen* 'задницей' | *bež-uvse mavtištias* 'подъ хвостомъ помазала' | *si kerkae ovmed-tšis* 'въ его избушку помѣстилась'.

5. *rutš, šokir da bele rum.*

vazen olisni-vilisni rutš, šokir da bele-rum. olisni-vilisni, nalen nánis biri. pudjášisni, kodli pud use. sijees natškinii i šoini. šokirli pud usi, sijees natškinii i šoini. bele-rum mededis ru,tšes tšade orde purtla. rutš kotertis da kotertis tšade orde.

«tšadei, tšadei, vai-te purtte, šokires natškinii, bele-rumked šerjen šoini.» — «menam purtid niž, mun-že, vetli jen orde zudla.»

kotertas jen orde.

«jenmei, jenmei, vai-te zudte, tsade-purt keshini, sokires natshkini, bele-rumked serjen soini.» — «menam ved zudjid zev sekid. a mun-te, vetli telis orde esla.»

munis telis orde.

«telisei, telisei, vai-te este, jen-zud kishini, tsade-purt keshini, sokires natshkini, bele-rumked serjen soini.» — «menam ved eskid nuedisteg oz mun. vetli sondi orde zonla.»

kotertis, kotertis sondi orde.

«sondiei, sondiei, vai-te zonte, telis-es nuedni, jen-zud kishini, tsade-purt keshini, sokires natshkini, bele-rumked serjen soini.» — «zonmid menam tsig. vetli kets orde jevla.»

munis, kotertis kets orde.

«ketsei, ketsei, vai-te jevte, sondi-zon verdni, telis-es nuedni, jen-zud kishini, tsade-purt keshini, sokires natshkini, bele-rumked serjen soini.» — «menam ed jelid listitem. vetli ze pi-pu orde pedentsala.»

kotertas, kotertas.

«pi-puei, pi-puei, vai-te pedentsate, kets-jev listini, sondi-zon verdni, telis-es nuedni, jen-zud kishini, tsade-purt keshini, sokires natshkini, bele-rumked serjen soini.» — «menam ed pedentsaid perjitem. mun-te, vetli kuzhets orde tserla.»

kotertas, kotertas.

«kuzhetsi, kuzhetsi, vai-te tserte, pi-pu pedentsa perjini, kets-jev listini, sondi-zon verdni, telis-es nuedni, jen-zud kishini, tsade-purt keshini, sokires natshkini, bele-rumked serjen soini.» — «menam ed tserid dortem, mun-te pelat dore, vodli, me sek kosti dorišta.»

rutš kajas i vodas pelatas. kivse dzo,dze,dzis nuvedas, se,tsema mu,dzas. kuzhets pes klesshien topedas rutshlis kivse. kuzhetsli kuis i kolas.

A róka, herélt ló és a bele-rum.

Régen éltek egy róka, herélt ló és bele-rum. Éltek-voltak, a kenyerük elfogyott. Sorsot húztak, a kire a sors esik, azt (kell) levágni és megenni. A herélt lóra esett a sors, azt (kell) levágni és megenni. A bele-rum elküldte a rókát a tsade-hoz kéért. A róka futott és futott a tsade-hoz.

— «*tsadej, tsadej*, add ide a késedet, a lovat levágni, a *belg-rumm*al együtt felezve megenni». — «Az én késem tompa, eredj, menj az istenhez köszörűköért».

Fut az istenhez.

«Istenem, istenem, add ide a köszörűkövedet, a *tsadej* kését köszörülni, a lovat levágni, a *belg-rumm*al együtt felezve megenni». — «Az én köszörűkövem azonban nagyon nehéz. De eredj csak, menj a holdhoz ökörért».

Ment a holdhoz.

«Holdam, holdam, add ide az ökrödet, az isten köszörűkövét húzni, a *tsadej* kését köszörülni, a lovat levágni, a *belg-rumm*al együtt felezve megenni». — «Az én ökröm azonban nem megy vezető nélkül. Menj a naphoz legényért».

Futott, futott a naphoz.

«Napom, napom, add ide a legényedet, a hold ökrét hajtani, az isten köszörűkövét húzni, a *tsadej* kését köszörülni, a lovat levágni, a *belg-rumm*al együtt felezve megenni». — «Az én legényem éhes. Menj a nyúlhoz tejért».

Ment, futott a nyúlhoz.

«Nyulam, nyulam, add ide a tejedet, a nap legényét táplálni, a hold ökrét hajtani, az isten köszörűkövét húzni, a *tsadej* kését köszörülni, a lovat levágni, a *belg-rumm*al együtt felezve megenni». — «Az én tejem azonban nincs megfejve. Menj a nyárfához fejő-dézsáért».

Fut, fut.

«Nyárfám, nyárfám, add ide a fejő-dézsádat, a nyúl tejét megfejni, a nap legényét táplálni, a hold ökrét hajtani, az isten köszörűkövét húzni, a *tsadej* kését köszörülni, a lovat levágni, a *belg-rumm*al együtt felezve megenni». — «Az én fejő-dézsám azonban nincs kivágva. Eredj, menj a kovácshoz fejszéért».

Fut, fut.

«Kovácsom, kovácsom, add ide a fejszédet, a nyárfa fejő-dézsáját kivágni, a nyúl tejét megfejni, a nap legényét táplálni, a hold ökrét hajtani, az isten köszörűkövét húzni, a *tsadej* kését köszörülni, a lovat levágni, a *belg-rumm*al együtt felezve megenni». — «Az én fejszém nincs megkovácsolva, menj az ágy-polecz szélére, feküdjél le, én azalatt megkovácsolom».

A róka fölmászik és lefekszik az ágypoleczra. Nyelvét egé-

szen a padlóig lógatja le (tkp. nyújtja ki), úgy elfáradt. A kovács az izzó harapófogóval becsípi a róka nyelvét. A kovácsnak a bőre (a róka bőre) is marad.

Jegyzetek. Egészen hasonló mesét közöl részben SZAVVAITOV nyelvtana alapján ЛУТКИН. A SZAVVAITOV meséje az Ugor Füzetekben is megjelent (II. 43—46). Ez a mese, melyet egy usztsziszolszki asszony közlése alapján Frolovné mondott el nekem, különösen abban különbözik a SZAVV-felétől, hogy 1. ott csak róka és ló szerepel, itt pedig még *belę-rum*; 2. ott másképen végződik a mese: «Azután a kovács fogót kovácsol, a hód fogát kihúzzák, a fejő-dézsát megcsinálják,». Egy másik változatát CZEMBER közli most (Коми мойдан кыбыяс cz. füzetében) Руч да Съокыр czímmel és megjegyzi, hogy: «Съокыр» рочен мерин (azaz: *šekir ro. tšen* меринь).

sokir jelentését Usztsz.-ban nem tudták megmondani. Egy öreg vadász is csak annyit tudott mondani, hogy a «*sokir* vagy *tšokir*» valami állat; vö. SZAVV. *sokir* (стар. слово) 'меринь, cantherius'; WIED. *sökyr, sökor* (U.) 'Wallach'; ЛУТК. *sokir* 'меринь', Ud. *šekor*; WICHEM. *sokir, šekir* 'Wallach' FUF. III. 125 (és KARJ. OL. 144). | *belę-rum*-ról csak annyit tudtam megállapítani, hogy «valamilyen állatnak a neve». | *puđjásisni* 'жребий бросили' | *naškinj* 'запязать' | *tšade*, ЛУТКИННАЛ *pan* (*eksi, tun, tšade*) 'волхвъ', 'varázsló'. A fönt említett öreg vadász a *tšade* szót úgy magyarázta, hogy ez tulajdonképpen a. m. *tšard* 'молнія; villám', *tšardej* 'villámom' | *vaj-te purtte* 'дай ка, давай, дай' | *šerjen* 'пополамъ'; pl. *šerjen nebam* 'пополамъ купимъ' | *puđištęg* 'безъ жожака' | *ed, ved* < OROSZ ВЪДЬ | *pedęntšaid per-jitem* 'подойникъ не срубленъ' | *kužnetš* < OROSZ КУЗНЕЦЬ | *pelat* < OROSZ ПОЛАТИ | *nužedas* 'вытянула' | *se tšema mu, džas* 'такъ устала' | *peš kleššien topedas* 'горячими клещами притиснула'.

6. durivan.

olasni vilasni gozja. nalen kujim pi tšuzę. bidmasni da kutasni kijini-viini. i, džid vokis munas kijini-viini. i, tšetis saraj-plakase sijalas. mamš petas soedštšini da i šede. ivan pelatas mamš šibitas. i, džid vok loktas da juvalas: «miž-že te ta-lun, ivan, kijin?» — «me pe zev i, džid tšuktšij kiži.» — «no-ko petkedli.» ivan mamš pelatšis šibitas. i, džid vok šuvas: «ježi ivan, mamte pe tai kijemid-vijemid!»

bara i, džid vok munas kijini-viini. ježi ivan karta-ę, džęs doras sijalas. batš mes juktavni petas da i šede. batšę mamšę

moz-ze pelat-seregas sívitas. i.džid vok loktas. jei i v a n pelatšis batse džodž šeras grimgas da šuvas: «bara pe me zev i.džid tsuktši kiji.» — «taje pe ved abu tsuktši — šuvas i.džid vok — mamte da i batte vijin!»

i.džid vok bara munas kiñi-viñi. i.tšet vok kolttšas sur puni. sur puvas da izjalas. zev jona kutas puni. «miñ-ne taje šmekaiťšini kutis!» sije skermas da putkiľtas tšante, a.tšis vorjas pukšas da telebñas sinñi kutas. i.džid vok loktas da i addžas pižen vetlišes. «miñ-ne te jei dureñ keran?» — «addžan ved pe, tedan, miñ kera. šmekaiťšini tsuž-vaid kutis da me putkiľti.»

séšša i.džid vok šuvas: «tagla vetli pe,tše orde.» pe,tše orde munas i v a n. pe,tšejs šuvas: «miľla loktin, i v a n?» — «tagla lokti.» tag šetas pe,tše. jei kutas munni gortas. tag pondas kiša-kaša kiñi. jei dezmas da stav tagse tev vile kištas. gortas loktas. «ken-ne tagjid?» — «šmekaiťšini, kiša-kaša kiñi kutis, da me tev vile le,dži.»

bara i.džid vok i v a nes mededni kutas. «mun-že, vetli pe,tše orde sovla.» sovla munas, piña tsuñ-ki,tšalas, pivšan šlapaalas. pe,tše orde voas. pe,tše juvalas: «miñ nin kole, jei dureñ?» — «sovla lokti.» «en tai ne mija en nu?» — «vunedi.» sov kutas nuni gortlañ. veľes addžas. veľes jukmes dore nuvas da pondas juktavni. vev pettedž juvas da i dugdas. «miñ ne taje e,tša juve? tšas že solala.» jukmesse sov kištas da veľes bara kutas juktavni. vev bara oz ju. veľes enovtas, da gortas munas. vok kutas juvašni: «ken-ne solid?» — «tedan ved keni. velid ez kut juni da me jukmesse solali.» jejes vidasni da šuvasni: «velid pe ved petis da sijeen ez kut juni.»

bara jei durenes istasni pe,tše orde pañla. «mija ne pe loktin?» — «pañla.» «en tai ne pe mija en nu?» — «sek ez korni.» pañjas pe,tše šetas. jei munas gortlañ. pañjas kotškedťšini kutasni. jei dezmas, pañjases talalas da vokjasli vištalas.

séšša jejes geštajas koravni istasni. jei šuvas: «mužikjas lokte, babajas ene lokte.» mužikjas voasni. «ken-ne babajasid?» — «i v a n durenid pe ez kor. sije pe šuiis babajasidli: 'ti pe ene lokte pop dine isjavni-surttavni'.»

jejes mededasni babajasla. jei šuvas: «babajas lokte, kagajaste ene vaje sitavni-ku,džavni.» babajas loktasni. «ken-ne kagajasid?» — «jejid pe ez kor.» jei séšša vetlas kagajasla. killše

jur-jivánis síblalas kagajases dodde. etílen juris pote, medlen kokis tsege, kodlen sojis tsege, kodlen síli-dzírjis tsege. sésša kagajases kiskas gortas. babajas addžasnì assínis kagajas da jona kutasnì berdnì. «tás-pe munam, kítšedž asnímes oz natškar jejid!»

sésša bidsen vokjasisked tšetš povžasnì da munasnì. jež dureñ kerka-e,džesse boštás da kutas na bersa vetšsini. vetššas, vetššas da ber bergedžšas gortas, da eni ole-vile.

Bolond Iván.

El-van egy házaspár. Nekik három fiuk születik. Felnőnek és kezdenek vadászni (fogni-ölni). A legnagyobb (tkp. nagy) testvér megy vadászni. A legkisebbik (tkp. kicsiny) a csűr deszkájára tesz hurkot. Az anyja kimegy etetni és beleakad. Iván az ágypolczra dobja az anyját. A legidősebb testvér jön és kérdezi: «Hát mit fogtál te ma, Iván?» — «Én egy nagyon nagy fajdkakast fogtam.» «Nos hát mutasd.» Iván ledobja az anyját az ágypolczról. A legidősebb testvér mondja: «Bolond Iván, hiszen az anyádat fogtad meg — ölted meg!»

Megint elmegy a legidősebb testvér vadászni. Bolond Iván az istálló ajtaja mellé tesz hurkot. Az atyja kimegy a tehenet itatni és beleakad (a hurokba). Az atyját éppúgy mint az anyját az ágypolcz sarkába dobja. Jön a legidősebb testvér. Bolond Iván a polczról a padló közepére dobja az atyját és mondja: «Megint nagyon nagy fajdkakast fogtam.» — «Hiszen ez nem fajdkakas — mondja a legidősebb testvér — anyádat és atyádat is megölted!»

A legidősebb testvér megint elmegy vadászni. A legkisebb testvér (otthon) marad sört főzni. Sört főz és (izzó) köveket dob (a kádba). Nagyon erősen kezdi főzni. «Mit kezdett ez gúnnyolódni!» Megharagszik és feldönti a kádat, ő maga a teknőbe ül és a lapátocskával (kavarófával) elkezd evezni. A legidősebb testvér hazajön és meglátja, a mint az csónakázik (tkp. a csónakon menőt). «Hát mit csinálsz te esztelen bolond?» — «Hiszen látod, tudod, hogy mit csinálok. A sörmust elkezdett gúnnyolódni és én földöntöttem.»

Ezután a legidősebb testvér mondja: «Menj a nagyanyához komlóért.» Iván megy a nagyanyához. A nagyanya mondja:

«Miért jöttél, Iván?» — «Komlóért jöttem.» A nagyanya komlót ad (neki). A bolond kezd hazamenni. A komló elkezd zizegni. A bolond megharagszik és az egész komlót szélnek ereszti (szélre szórja). Haza jön. «Hát hol van a komló?» — «Gúnyolódni, zörögni kezdett, és én szélnek eresztettem.»

Megint elküldi a legidősebb testvér Ivánt. «Eredj, menj a nagyanyához sóért.» Sóért megy, a boronát újjára húzza (gyűrű helyett), a fürdőkamrárt fejére teszi (kalap helyett). A nagyanyához jön. A nagyanya kérdezi: «Mi kell már, esztelen bolond?» — «Sóért jöttem.» «Hát az imént mért nem vittél (sót)?» — «Elfelejtettem.» A sórt kezdi hazafelé vinni. Meglát egy lovat. A lovat a kúthoz viszi és kezdi itatni. A ló jóllakásig iszik és abbahagyja. «Mit iszik ez keveset? Rögtön megszódom.» A kútba önti a sót és megint kezdi a lovat itatni. A ló megint nem iszik. A lovat ott hagyja és haza megy. A bátyja kezdi kérdezni: «Hol van a só?» — «Hiszen tudod, hogy hol van. A ló nem akart inni és én megsóztam a kutat.» A bolondot megszidják és mondják: «A ló jóllakott és azért nem akart inni.»

Megint elküldik a bolond esztelent a nagyanyához kanálért. «Hát miért jöttél?» — «Kanálért.» «Hát az imént miért nem vittél?» — «Akkor nem kértek.» A nagyanya kanalakat ad neki. A bolond megy hazafelé. A kanalak elkezdenek csörögni. A bolond megharagszik, a kanalakat összetapossa és elmondja (ezt) bátyjainak.

Ezután küldik a bolondot vendégeket meghívni. A bolond mondja: «Emberek jöjjetek, asszonyok ne jöjjetek.» A férfiak jönnek. «Hát hol vannak az asszonyok?» — «Bolond Iván nem hitta őket. Ő azt mondotta az asszonyoknak: 'Ti ne jöjjetek a paphoz eresztetni, durrantani'.»

A bolondot elküldik az asszonyokért. A bolond mondja: «Asszonyok jöjjetek, a gyerekeiteket ne hozzátok szarni-húgyozni.» Az asszonyok jönnek. «Hát hol vannak a gyerekek?» «A bolond nem hitta őket.» A bolond ezután elmegy a gyerekekért. A lépcső tetejéről dobálja a gyerekeket a szánba. Az egyiknek a feje hasad meg, a másíknak a lába törik el, kinek a karja törik el, kinek a nyakszirtje törik el. Azután hazaviszi a gyerekeket. Az asszonyok meglátják a gyerekeiket és nagyon elkezdenek sírni. «Menjünk innen, a míg minket magunkat meg nem öl a bolond!»

Erre mind a testvérekkel együtt megfélemednek és elmennek. Az esztelen bolond fogja a ház ajtaját és utánuk kezd futni. Üldözi, üldözi és visszafordul haza, és most él-van.

Jegyzetek. Ezt a mesét Пезморъ falvában (a Vicsegdamellett; 52 versztnyire Usztsziszolszktól észak-keletre) hallotta Czember. A mesét Czemberrel és Frolovval néztem át.

kijni-vijni 'ловить-убивать = охотничать'; *vini* 'убить', a permi nyelvjárásban (Rogov) *vijni* 'убить', *vijni mortes* 'убить человека', a votjákban is *vij*-, Sar. *vi*-, *vij*- (MUNKÁCSI), *vīnī*, G. *vijni*, *vini J.*, *vijni* MU. (WICHMANN). Lehetséges tehát, hogy itt az eredetibb *i* örződött meg, de nem lehetetlen, hogy csak a *kijni* hatása alatt lett ebben az ikerszóban *vini*-ből *vijni*. | *sarai-plaka* 'плаха въ сараѣ'; *plaka* 'плаха; толстая доска' | *šijalas* 'силокъ поставилъ' | *šogdtšini* 'сѣно дать; szénát adni' | *pelat-seregas* 'въ уголь пол.' | *gringas* 'грохнулъ, бросилъ съ шумомъ'.

izjalas 'горячіе камни опустилъ въ чанъ' | *šmekaitšini* < orosz на-смѣхаться | *putkiltas* 'опрокинулъ' | *tšan* < чанъ | *vorjas* 'въ корыто' | *teleb* 'лопатка для приготоуления пива' | *dureň* < orosz дурень | *tšuz-va* 'сусло; árpalé, sörlé, sörmust'.

kiša-kaša kijni 'шуршать, шумѣть' | *dezmas* 'ему не понравилось, надоѣло' | *tev vile kištas* 'на вѣтеръ пустилъ'.

piña tšui-kiššalas 'борону на палецъ надѣлъ (вмѣсто кольца)' | *pišan šlapaalas* 'баню вмѣсто шляпы надѣлъ' | *pet-tedž* 'досыта' | *tšas* < orosz сей-часъ | *sijeen* 'потому' | *ez kut junj* 'перестала пить'.

koškedtšini 'постукивать, шумѣть' | *talalas* 'растопталъ'.

isjavni 'бздѣть безъ шумомъ' | *surttavni* 'пердѣть (громко)' | *sitavni* 'срать' | *ku,džavni* 'мочиться' | *killše jur-jivšaniš* 'съ верхней площадки крыльца, черезъ крыльцо' | *potę* 'раскололась'; *potni* 'лопнуть, сломаться' | *tšege* 'переломалась' | *kit-tšedž* 'пока'.

7. *ma mtem niv da mama niv.*

oleni-vileni gozja. nalen niv veli. mamis kule. batšis tetka vajas. tášti-paň miškem vaen verdni kutasni niles. etšid tetka istas šert-teb požavni niles. šert-teb požalas da šert-teb i veje. šert-teb veje, karnannas kruk alas da kruk alas, né-kidž oz šur. kaj as da tetkaišli višt alas. tetka šuvas: «me tentšid lovtę bošta, mun kidž gazid, šert-teb lepti.» niv ledžšas da vaad sungišas. sungišas da zev mi,tša uli,tša voas. munas da munas da ma-šor

voas. mate oz tšuništ, oz krukšt, vo,dže munas da nek-šor voas. nekte oz tšuništ, oz krukšt, vo,dže munas, da addžas, tev jilin ištetik kerka bergale. «kerka, kerka, suvli!» kerka suvtas da pivoj jem vile tuvtšas da veliš pos vilas voas. šésša kerkag piras. kerkain tetka pukale. «tetka, tetka! menam šert-tebjei veji.» tetka šuvas: «mentsim-ke ekmis ki,tši-pi pivšedan, me tenid bur ve,tša da i šert-teb addža »

niv ki,tši-pi boštas, pivšane ledžšas, da zev lešida da nebida pivšedas. šésša kajas. v a s a-tetka silj ištetik jaššik šetas da šuvas: «taje jaššik gort dinad vez lug vile nu da voštj, šésša šert-tebjid šure.»

niv munas da bara nek-šorid volas, ma-šorid volas. šésša gort veštas voas da gortas kajas. vez lug vile munas, jaššik voštas. jaššikiš zev i,džid, zev mi,tša kerka petas. kerkag piras, kerkain šert-teb da zev una dobra.

tetkajas loktasni vidlini da med lun aššis nivse mededasni šert-teb požjavni. niv ledžšas, šert-teb narošne veitas. mamli kajas vištavni. mam šuvas: «mun, bur niv, šert-tebjidla, suništli.» niv ledžšas da suništšas. uli,tša vile voas, šésša ma-šor voas. ma krukalas da tšunalas. šésša nek-šor voas. nek krukalas da tšunalas. šésša kerka voas. kerkag pirni kutas da oz list jem vile suvlini. kidž-ke diren piras da v a s a-tetkali vištalas: «menam šert-teb veji.» — «ekmis ki,tši-pi ke pivšanin pivšedan, šert-teb addžam.»

niv ki,tši-pi šerdine puktas da šerdjig tirji pivšane ledžšedas. pivšanin koreš-dinnas ekmisnansę švatškedas. tetka silj šetas bura i,džid jaššik da gortas tšektas nuni da voštini.

gorilān niv munas da ma-šor dinin da nek-šor dinin bara tšunalas da krukalas. gorte voas, jaššik voštas. jaššikiš bi petas da važ kerkajš soštšas.

A mostohalány és az édes lány (tkp. az anyátlan lány és az anyás lány).

Él-van egy házaspár. Nekik volt egy leányuk. Az anya meghal. Az atya mostohát hoz. Moslékkal (tálat-kanalat mosott vízzel) kezdik a leányt táplálni. Egyszer a mostoha elküldi a leányt fonalmatringot kimosni. A fonalmatringot mossa és a

fonalmatring alámerül. A fonalnatring alámerül, vederhordó rúdjaival halászsza és halászsza, semmiképpen nem kerül meg. Hazamegy (tkp. fölmege) és elmondja a mostohájának. A mostoha mondja: «Én lelkedet veszem (megöllek), menj, a hogy kedved (tartja), a fonalmatringot hozd fel». A leány lement (a partra) és a vízbe veti magát. Beleveti magát és egy nagyon szép utca jön. Megy és megy, és mézes patak jön. A mézből nem nyal újjával, nem nyúl bele újjával, előre megy és tejfölös patak jön. A tejfölből nem nyal, nem nyúl bele újjával, előre megy és látja, a szélen egy kicsike ház forog. «Ház, ház, állj meg!» A ház megáll és először türe lép és éppen a lépcsőre jut. Azután bemegy a házba. A házban egy asszony ül. «Néni, néni, az én fonalmatringom alámerült.» Az asszony mondja: «Ha az én kilencz kutyakölyköt megfüröszted (gőzöltetted a fürdőkamrában), én jót teszek veled (tkp. neked) és megtalálom a fonalmatringot.»

A leány fogja a kutyakölyköket, lemege a fürdőkamrába és nagyon jól és gyöngéden megfüröszti. Azután fölmege (a házba). A vízi asszony egy kicsike ládát ad neki és mondja: «Ezt a ládát vidd házadhoz a zöld rétre és nyisd ki, azután megkerül a fonalmatringod.»

A leány megy és megint jön a tejfölös patak, jön a mézes patak. Azután a ház elé jön és haza megy. A zöld rétre megy, kinyitja a ládát. A ládából egy nagyon nagy, nagyon szép ház jön ki. Bemegy a házba, a házban (ott van) a fonalmatring és nagyon sok jó.

A mostoháék jönnek nézni és másnap a saját leányukat küldik fonalmatringot mosni. A leány lemege, a fonalmatringot szándékosan (a vízbe) alámeríti. Hazamegy az anyjának elmondani. Az anya mondja: «Menj, jó leányom, a fonalmatringodért, merülj alá.» A leány lemege és alámerül. Egy utcára jön, azután mézes patak jön. A mézbe belenyúl az újjával és nyal belőle. Azután tejfölös patak jön. A tejfölből belenyúl az újjával és nyal belőle. Azután egy ház jön. Kezd bemenni a házba, de nem mer a türe lépni. Valahogyan idővel (hosszú idő múlva) bemegy és a vízi asszonynak elmondja: »Az én fonalmatringom alámerült.« «Ha a kilencz kutyakölyköt a fürdőkamrában gőzöltetted, megtaláljuk a fonalmatringot.»

A leány kosárba teszi a kutyakölyköket és rázva (fel-dobálva) viszi le a fürdőkamrába. A gőzfürdőben mind a kilenczüket a fürdősöprű nyelével csapkodja. Az asszony egy elég (tkp. jól) nagy ládát ad neki és megparancsolja, hogy vigye haza és (ott) nyissa ki.

A leány hazafelé megy és a mézes pataknál és a tejfölös pataknál megint nyal és belenyúl az újjával. Haza jön, kinyitja a ládát. A ládából tűz jön ki és a régi ház odaég.

Jegyzetek: Ezt a mesét is Czember közölte velem, a ki egy Vicsesda-menti faluban hallotta egy leánytól. L. még a 3. mese jegyzeteit.

tetka < orosz *тетка*; jelentése 'тетка; мачиха' | *šert-téb* 'мотокъ нитокъ' | *krukakas* 'ловила, доставала' | *sungišni* 'нырнуть въ воду, броситься въ воду, окунуться' | *ul'i-tša* < orosz *улица* | *oz tšuništ* 'не отвѣдала, ковырнула'; *oz krukışt* 'не колупнула'; *tšuništni* 'egyenesen tartva az újját nyúl bele', *kruk-kištni* pedig 'meghajlitott újjal nyúl bele, turkál benne' (vö. orosz *крюкъ* 'horog') | *pervoŷ* < orosz *первый* | *ki-tši-pi* (vagy *ki-tši-pianes* v. *ki-tšan-pianes*) 'kutyakölyköket'.

jaššik < orosz *ящикъ* | *vasa-tetka* 'водяная тетка' (l. FUCHS, KSz. XII. 234) | *gort veštaz* 'къ дому'; *vešte* 'elé, szembe', pl. *me vešte puktisni samevar* 'противъ меня, передо мной поставили самоваръ; elém, velem szembe tették a szamovárt' | *dobra* < orosz *добра*. A Komi мойдан кывъяс-ban CZEMBER a *dobra* szót a zürjén *эмбур* (= *em-bur*) szóval helyettesíti.

tetkajas 'мачиха съ отцомъ'; a többszám ilyen használatára nézve vö. a 3. mese jegyzeteit. | *narošne* < orosz *нарочно* | *suništaz* 'нырнула' | *koreš-dinnas* 'ручкой вѣника'.

8. pipiristi sekel.

gozja oleni-vileni. nalen kujim niv vijim. batiz bazare munas da i.džid nivliš juvalas: «tenid ku-tšem sarapan kole?» — «mem kole agliškeŷ sarapan.» *šer-kost nivliš juvalas*: «ten ku-tšem kole?» — «mem kole lez sarapan.» *džola nivliš juvalas*: «ten ku-tšem kole?» — «mem kole pipiristi sekel.»

batiz bazare munas. i.džid nivli nebas agliškeŷ sarapan. šéšša šer-kost nivli nebas lez sarapan. i.tšet nivli koršas da koršas; *pipiristi sekel oz jugdi. ber gortas loktas. i.džid nivli šetas agliškeŷ sarapan. šer-kostli šetas lezes. džola nivli nem-tor oz lo.*

batiz med bazare mededšas. i.džid nivliš juvalas. i.džid

niv koras garusnei sarapan. šer-kos niv koras rud sarapan. džola niv koras bara pipiristi sekel. bat nebas i džid nivli garusnei sarapan, šer-kosli rudes. džola nivli koršas da koršas, da oz jugdi. bara bat bazariš loktas. i džid nivli šetas garusnei sarapan, šer-kostli rudes. med i tšetli ninem ez sed.

i tšet niv askinas koštas nán. sija šéšša nopjšas da munas. munas da munas, da preskurňa orde voas. «preskurňa matuška, pipiristi sekeles on-e ted?» — «teda esken, da tenid ved oz šed.» šéšša preskurňa veledas. «te munan da munan, da vez lug voas. te settše šavknit kos sukarte, settše uskedšasni da te seki i bošt. šéšša te lok. lokni pondan da vetššini ke pondasni, te vilis šavknit.»

niv si dži keras, ki dž tšetkas preskurňa. ber voas preskurňa orde užni, preskurňa ordyn užas-šoittšas. askinas munas gortas. gortas voas. askinas vitškoje petasni. džola niv pipiristi sekel paštalas da vitškoje tšetš petas. vitškoje petas, vitško šeras suvtas. bid-en si vile pop i dak ilaleni. šéšša sije šivšite džis ber petas, med ne-kod oz addživ. tšojjas šivšem beras vitškois voasni, kutasni vištavni: «atte divē! te vek etare gort-olan, vitkoad on petav, a ku tšem jugid-páškema niv volis! aski petav da vi džedli.»

askinas bara vitškoje zveñitasni. bara stavnis vitškoje petasni, batš, tšojjasis i mamis. džola niv bara paštalas da vitškoje petas. vitško-šere suvtas. bara pop i dak ilaleni: se tšem sije jugid. sije šéšša ber loktas šivšite džid. petas da silen tšojid vetššas: kittše taje munas? džola niv kulas da puktas patš-kolaste. sije tšoi vi džedas, mamjasli vištalas: «mi orde piris jugid-páškemaid.» mamjas loktasni, kutasni juavni: «mi orde ne-kod ez voli?»

askinas bara vitškoje mamijas munasni. džola niv kvatitšas, pás-keñ abu! šéšša berdas da berdas.

šéšša sija bara nán koštas da mededšas pipiristi sekel koršni. bara munas preskurňa orde. preskurňali vištalas. preskurňa šuyas: «et-pirte ke en kuž vidžni, medište oz nin šed. te bara settše mun da bara kos nánte šavknit.» munas da šavknitas. pipiristi sekel boštas da munas. munnj pondas, si-berša stavnis vetššasni. kos nánte bara kojštas, šéšša kos nán vilad uskedšasni. sije bara kutas munnj. kos nániđ silen bire. bara stavis kutas vetššini, mate voas, pás-keñ bidsen košavlasni, pipiristi sekel mirđdasni.

sije munas ber preskurňa orde. preskurňaked berdasnĭ da berdasnĭ. gortas munas preskurňa ordiš. bat i mam gortanis. gortas bara berdás da berdás. sésśa zev šoga pondas ovni. sésśa mamis kulę. viłskoę nuvasni da šilędasni da džebasni. sésśa ber voasni gortas da eni oleni-vileni.

pipiristi sekel.

Egy házaspár él-van. Nekik három leányuk van. Az atya vásárra megy és a legidősebb leánytól kérdezi: «Milyen ruha kell neked?» — «Nekem angol ruha kell.» A középső leánytól kérdezi: «Neked milyen kell?» — «Nekem kék ruha kell.» A legkisebb leánytól kérdezi: «Neked milyen kell?» — «Nekem *pipiristi sekel* kell.»

Az atya elmegy a vásárra. A legidősebb leánynak angol ruhát vesz. Azután a középső leánynak kék ruhát vesz. A legkisebb leány számára keres meg keres; *pipiristi sekel* nem található. Visszajön haza. A legidősebb leánynak odaadja az angol ruhát. A középsőnek odaadja a kékét. A legkisebb leánynak semmi se jut.

Az atya másik vásárba készül. A legidősebb leányt megkérdezi. A legidősebb leány teveször-ruhát kér. A középső leány szürke ruhát kér. A legkisebb leány megint *pipiristi sekel*-t kér. Az atya vesz a legidősebb leánynak teveször-ruhát, a középsőnek szürkét. A legkisebb leány számára keres meg keres, de nem akad (nem található). Megint jön az atya a vásárból. A legidősebb leánynak odaadja a teveször-ruhát, a középsőnek a szürkét. A legkisebbnek semmi se jutott.

A legkisebb leány másnap kenyeret szárít. Azután hátára veszi a zsákot és elmegy. Megy, megy, és elérkezik az ostyasütő asszonyhoz. «Ostyasütő anyuskám, nem ismered-e a *pipiristi sekel*-t?» «Ismerném, de neked nem jut (te nem tudod megszeretni)». Azután az ostyasütő asszony tanítja: «Te mész, mész, és zöld rét jön. Te szórd oda (szórd el ott) a száraz kétszersültedet. Oda (arra) rávetik magukat és te akkor vedd. Azután gyere (vissza). Jönni fogsz és ha üldözni kezdenek, újból szórj (nekik).»

A leány úgy tett, a hogy az ostyasütő asszony megparan-

csolta. Visszajön az ostyasütő asszonyhoz meghálni. Az ostyasütő asszonynál meghál-megpihen. Másnap haza megy. Haza jön. Másnap templomba mennek. A legkisebb leány felölti a *pipiristi seket*-t és szintén elmegy a templomba. A templomba megy, a templom közepére áll. Mind rábámulnak a pap és a kántor. Azután az istentisztelet végére (az éneklés végére) visszamegy, hogy senki se lássa. A néneji az éneklés (istentisztelet) után jönnek a templomból, kezdik mesélni: «Csodák csodája! Te egyre csak otthon ülsz, nem mész a templomba, pedig milyen fényes-ruhájú leány jött! Holnap menj ki és nézd meg.»

Másnap megint templomba harangoznak. Megint mindnyájan templomba mennek, az atyja, néneji és az anyja. A legkisebb leány megint felöltözik és elmegy a templomba. A templom közepére áll. Megint (rá) bámulnak a pap és a kántor: olyan fényes ő. Azután visszamegy az istentisztelet végére. Kimegy és az ő néneje utána megy: hová megy ez? A legkisebb leány leveti (a ruháját) és a kemencze és a fal közé (tkp. a kemenczeközbe) dugja. Ezt látja a néneje, elmondja az anyjáéknak: «Mi hozzánk ment be a fényes-ruhájú.» Az anyjáék jönnek, kezdik kérdezni: «Mi hozzánk nem jött senki sem?»

Másnap megint templomba mennek az anyjáék. A legkisebb leány odanyúl — nincs ruha! Ezután sír meg sír.

Azután megint kenyeret szárít és elindul a *pipiristi seket*-t keresni. Megint az ostyasütő asszonyhoz megy. Az ostyasütő asszonynak elmeséli. Az ostyasütő asszony mondja: «Ha egyszer nem tudad megőrizni, már másodszor nem tudod megkapni (nem kerül kezedbe). Menj megint oda és szórd el megint a száraz kenyeredet». Megy és elszórja. A *pipiristi seket* t fogja és megy. Kezd menni, mind utána rohannak. Megint elszórja a kétszersült (tkp. száraz) kenyeret, erre rávetik magukat a kétszersült kenyérre. Ő megint kezd menni. A száraz kenyere kifogy. Megint mind kezdi őt üldözni, szükségbe jut (azaz nem tehetett semmit se), a ruhát egészen széttépik, a *pipiristi seket*-t elragadják.

Ő visszamegy az ostyasütő asszonyhoz. Az ostyasütő asszonynyal együtt sírnak meg sírnak. Hazamegy az ostyasütő asszonytól. Atyja és anyja otthon (vannak). Otthon megint sír meg sír. Azután nagyon szomorkodva kezd élni. Azután meg-

hal az anyja. A templomba viszik és elkántálják és eltemetik. Azután megint hazajönnek és most élnek-vannak.

Jegyzetek. Ezt a mesét Палевицы faluban hallotta A. A. Czember (több mint 50 versztnyire Usztsziszolszktól nyugatra a jarenszki kerületben a Vicsegda mellett). A *sekel* orosz szó < соколъ 'sólyom'. A *pipiristi* vagy *pipiriski* vagy *pipilisti sekel* (? tüzes sólyom, tűzsólyom)-ról úgy látszik többféle mese járja. Ebben az itt közölt mesében valami szép ruhát jelent (esetleg valami ruhadísz, tollat, a mely fényessé teszi az ember alakját). Egy öreg asszony szerint a *pipiriski sekel* madárnak a neve (*sekel* 'sólyom'). Egy usztsziszolszki öreg ember pedig azt felelte kérdésemre, hogy *pipiriski sekel* egy embernek a neve, a ki a mese szerint másodszor nősült meg és akkor eljön az első felesége, a kivel *pipiriski sekel* azután elmegy. Mikor az első felesége megtalálja, ezt éneкли az ablaka alatt:

*pipiriski sekeléi, sekeléi,
važ babaid me voi, me voi
kujim-ekmís va saje, va saje,
kujim-ekmís mu saje, mu saje.*

«*pipiriski sekel-om, sekel-om,
régi feleséged én eljöttem, eljöttem
három-kilencz folyón át, folyón át (tkp. mögé),
három-kilencz országon át, országon át.*»*)

Itt megint embernek a neve vagy talán csak becéző neve, kedveskedő megszólítás. A *sekel kod* («mint a sólyom») *mi, tša* («szép») értelemben is használatos; pl. *sekel-kod detina* 'szép fiú'. *vijim*, Usztsziszolszokban *em 'van'* | *sarapan* < orosz capa-фанъ | *aglitskei* < orosz англицкий | *šer-kost nyv* vagy *šer-kos nyv* 'középső leány' | *ten*, Usztsziszolszokban *tenid, ted 'neked'* | *oz jugdi* 'не находится'.

garusnei < orosz гарусный 'teveszörfonalból való' | *nojásni* 'положить котомку на плечи' (vászonból való zacskónak, kisebb zsáknak négy csücskére zsinórt erősítenek és úgy viszik mint a katona a bornyúját) | *preskurňa* < orosz просоурня, az az asszony, a ki a szent ostyát süti, rendszeren a legokosabb asszony a faluban | *savknit* 'брось, разбрось' | *sukar* < orosz сухарь 'kétszersült'; ezt jelenti a *kos nán* is 'száraz, szárított kenyér',

*) Vö. a következő mesét, a hol az asszony szintén utána megy a férjének, a ki *ekmís mu saje, ekmís va saje* 'kilencz országon túlra, kilencz folyón túlra ment'.

kisebb kenyérdarabok, a melyeket másodszor tesznek a kemen-
czébe szárítani.

nžas-soittás 'поспить-отдохнетъ' | *tšetš* rendszeren 'együtt',
itt 'szintén' | *dak* < *ogosz* дьякъ, дячекъ | *ilaleni* 'забываются' |
šivšite, džis 'до окончания службы'; *šivše* 'кончается служба' |
atte dive 'ахъ диво!' (I. KALIMA, Die russischen Lehnwörter im
Syrjänischen; SUS. Toim. XXIX. 37) | *etare* 'въ одну сторону,
одно и тоже'; pl. *me etare vek etik tor ve,tsa* 'я цѣлый день
одно и тоже все дѣлаю' | *gort-ovni* 'домовничать'; *me gort-ola*
'я домовничаю, живу дома'.

zveñitasni 'позвонять' | *kulas* 'сниметь' | *patš-kolaste* 'между
печкой и стѣной въ щель'.

kojštas 'выбросить' | *mate voni* 'попасть въ бѣду, въ
нужду'; *mate voas* 'ничего не можетъ дѣлать' | *košavlasni*
'разорвать' | *mirdđasni* 'отнимуть'.

šileđasni 'отпнуть'.

9.

*olisni-vilisni kor-ke zev nin važen mu-u,đžališ gozja. nalen
veli pi. lunnas sije veli pon, voinas zev mi,tsa tom mort. etšid
pinis enše istis korášni sar orde. en vellis, gortas vois, šue:*
'šeta nišes, med pon saje-ke. kuš med etik vojen ve,tsas menam
kerkašan, olan-inšan gorte, džis kert-pos', — šuiš sar.' — «enē,
en šogši!» šuiš pi. stav jezse tsukertis, etik vojen ve,tsis kert-
pos. sar šenže.

*en bara munis sar orde. «ki,đži-ne pon saje niv šeta?» šue
sar pon-enli. «med nin, šeta, ve,tsas-ke etik vojen menam ešin
ule pu-tsuker, med stavis kajjasis šileni pu-tsukeras' — šuiš pe
sar» loktem-mišť vištale en pili, zev šoga. «enē, en šogši» šue pi.
bidsen vodisni, uženi. pon jezses tsukertis, stavse ve,tsis.*

*enis bara munis sar orde korášni. «eni loe nin šetni nivte
pi saje» šue. «og ted, kiđž-ne pon saje šeta niv!» šue sar. «šeta
ine, etik vojen ke ve,tsas mem višsko šilišjasen, stav kelujen»
šuiš sar. en viti šoga laktis gorte, vištalis pili. «en šogši, enē!»
vodisni užni. asiv kežlas sar-ešin ulin višsko, šileni, bid-tor em,
zev gaža, mi,tsa.*

*en bara munis korášni. sar šue: «miš keran? loe ine šetni.»
sar-niv pon saje munis veres saje. vodtedisni užni. sar-geřir ber-
das, kerka-berdas rožedis rož, vi,đžede: niv uže zev mi,tsa tom*

morked. asivnas tséttšeni. sar-getir nivlís juale: «kodiké uzin?» — «ponked.» med voi bara sidž, šésša kojmed. sar-getir pir kijede, nivlís et-peles juale, niv pir šue: «uzi ponked.»

enís, sar-getir, legášis, ponjes vetlis. sije pišjis ekmis mu saje, ekmis va saje, j o m a-eñ orde. ponlen getiris, sar-niv, pondis sijes koršni. med vodž (med voider) vetlis tedís orde juavni, kidž vereses koršni. tedís šuiis: «voas kuš-in, stavis ošken tirema, nali bošt jāj. munan, munan, voas kuš-in, stavis sen kačša, nali bošt ankitš. kačšaa kušedž volas jemés kuš-in, — bošt kert-torjas. voas kor-ke kuš, stavis lomdže-sottše, — bošt va.»

sar-niv, pon-getir munis, munis, dir munis. «voas j o m a-len kerka. sen-pe tenad veresid» vištalis tedís.

oška kuš-inin šiblalis jāj-torjas, kačšaes kuš-inin ankitš, jemés kuš-inin kert-torjas, kod kuža tuvttšalis; biija, lomžana kuš-inti kiškalis va.

j o m a eših doras nébid šabdi pešške, bur sinanen sinale, rektale. pon-getir uéni vezjísis. j o m a leđžis, vodtedis veresisked, vajis kurid-tor juni, tom gozja juisni, onmovšisni. etšid, medís. kojmedšis kidž-ke veres kurid tor kistis volisedis. j o m a ledžšis vala. veres tsuksalis getirse, pondisni pišjini. getir sidž-ne veššis, kidž etaras. j o m a vetedni, addže: abueš. ez su. itš-moñ gozja ne eni oleni-vileni zev bura, lešida.

Élt egyszer már nagyon régen egy földműves és a felesége (tkp. földműves-házaspár). Nekik volt egy fiuk. Az nappal kutya volt, éjjel nagyon szép fiatal ember. Egyszer a fiuk a csárhoz küldte az anyját a (czár) leányát megkérni. Az anya elment, hazajött, mondja: «Hozzá adom a leányomat, akár kutyához is. Csak egy éjtszaka alatt csináljon az én házamtól, lakásomtól az ő házáig vashidat» — mondotta a czár.» — «Anyám, ne bánkódjál!» mondotta a fiú. Egész népét összegyűjtötte, egy éjtszaka alatt vashidat csinált. A czár elesodálkozik.

Az anya megint elment a csárhoz. «Hogyan adjam a leányomat kutyához?» mondja a czár a kutya anyjának. «Nos, hozzá adom, ha egy éjjel alatt az én ablakom alá kertet (facsoportot) csinál, az összes madarak hadd énekeljenek a kertben» — mondotta a czár», jelenti visszaérkezése után az anya a fiának, nagyon szomorúan. «Anyám, ne szomorkodjál» mondja

a fiú. Mind lefeküdtek, alszanak. A kutya összegyűjtötte a népet, mindent megcsinált (az egészszet megcsinálta).

Az anya megint elment a csárhoz a leányát megkérni. «Most már hozzá kell adnod a leányodat a fiamhoz» mondja. «Nem tudom, hogy adjam a leányomat kutyához!» mondja a czár. «Odaadom, ha egy éjjel alatt templomot csinál nekem énekesekkel, minden edénnyel (fölszereléssel)» mondotta a czár. Az anya nagyon búsan jött haza, elmondotta a fiának. «Ne búsulj, anyám!» Lefeküdtek aludni. Reggelre a czár ablaka alatt templom van, énekelnek, minden megvan, nagyon vígan, szépen.

Az anya megint elment a (czár) leányát megkérni. A czár mondja: «Mit lehet csinálni (tkp. mit csinálsz)? Oda kell már adni.» A czár leánya a kutyához ment feleségül. Lefektették aludni. A czár felesége a falba, a ház falába lyukat fúrt, nézi: a leány nagyon szép fiatal emberrel hál. Reggel felkelnek. A czár felesége kérdezi a leánytól: «Kivel háltál?» — «Kutyával.» Másik éjjel megint úgy (volt), azután harmadik (éjjel). A czár felesége mindig meglesi, a leánytól egy és ugyanazt kérdezi, a leány egyre mondja: «Kutyával háltam».

Az anyja, a czár felesége, megharagudott, elkergette a kutyát. Az elfutott kilencz országon túra (tkp. mögé), kilencz folyón túra, a *joma*-asszonyhoz (azaz a boszorkányhoz). A kutyának a felesége, a czár leánya, keresni kezdte őt. Legelőször elment a varázslóhoz megkérdezni, hogyan keresse a férjét. A varázsló mondotta: «Jön majd egy puszta hely (rét, tisztás), az egész tele van medvével, ezeknek vigy húst. Mész, mesz, jön majd egy rét, csupa szarka van ott, ezeknek vigy borsót. A szarkás rétig (rét előtt) jön majd egy tús rét, — vigy vasdarabokat. Jön majd egyszer egy rét, az egész ég-lobog, — vigy vizet.»

A czár leánya, a kutya felesége ment, ment, sokáig ment. «Jön majd a *joma* háza. Ott van a te férjed» mondotta a varázsló.

A medvés réten húsdarabokat szórt el, a szarkás réten borsót, a tús réten vasdarabokat, a melyekre lépett (a min végiglépett); a tüzes, égő rét hosszában vizet öntött ki.

A *joma* az ablak mellett puha lent fon, jó gerebennel meggerbenezi, fölgombolyítja. A kutya felesége éjjeli szállást

kért (hálni kéredezkedett). A *joma* beeresztette, lefektette férjével együtt, hozott pálinkát inni. A fiatal házaspár ivott, elaludt. Egyszer, másodszer. Harmadszor a férj valahogyan (inge) gallérján öntötte be a pálinkát. A *joma* lement (a folyóhoz) vízért. A férj fölkelte a feleségét, elkezdtek futni. A felesége úgy csinált, mint először. A *joma* üldözőbe veszi, látja: nincsenek (ott). Nem érte utól. A menyecske és férje pedig nagyon jól, kellemesen élnek most.

Jegyzetek: E mese közlője, a *viľ-gort* falvából való Cseuszov, lehetőleg került az orosz szavakat; ezért van a mesében a rendes *kréšťánin* helyett *mu-u.đžalís*, a rendes *sad* helyett *pu-tšuker*, a rendes *šten* helyett *berđ*.

med pon saje-ke 'пусть хотя и за собаку' | *šenže* 'удивляется'.

med nin 'пусть ужъ' | *eni log nin šetni nivetę pi saje* 'теперь придется ужъ отдать дочь за сына' | *kelui* 'утварь, убранство, вещи; đisz, edény, dolgok, kellékek' | *asiv kezlas* 'къ утру'.

mij keran 'что подѣлаешь', második személyű általános alanyural: 'mit tehet az ember' | *rožedni* 'átlyukaszt, átfúr (prodnyavít, просверлит)' | *kijede* 'подсматривает' | *eti-peles juale* 'все одно и тоже спрашивает'.

med vodž, med voider 'сначала, сперва' | *tedis* 'знахарь' (l. KSz. XII. 245) | *kuš in* 'пустое мѣсто, поляна' | *kušedž* 'до пустого мѣста' | *lomđže-sottše* 'пылаетъ-горитъ'.

kod kuža twtšsalis 'по которымъ ступала' | *lomđžana in* 'пылающее, горящее мѣсто'.

šabdi 'лень' | *šinan* 'гребень' | *šinarni* 'чесать, расчесывать' | *rektarni* 'наматывать нитки, пряжу' | *užni vezjisis* 'попросилась ночевать' | *volis* 'a nyak köré tett szij v. kötél, a melylyel valamit visznek v. húznak, hordókötél (лямка); gallér, ingnyulás (воротъ)'; WIED. 'Hosenträger, Tragband (bei Lasten)'; *volisedis* 'по вороту' | *tšuksalis* 'разбудилъ' | *etaras v. etare* 'въ одну сторону; egyik oldalra' (úgy tett most is, mint mikor odament, mint a hogyan először tett) | *joma vetedni* 'j. гнаться' | *abuš* 'ихъ нѣтъ'.

10.

važen olis-vilis pop. silen veli etik pi. pi silen veledžsis zev šusa. tomen sije vožis pope. až silen veli peris nin. vajedis sije piše as pidđis as inas. pi pondis poparni. zev loži musa peris pop-gozjali, kuš regid naje tšetsenittšisni pinas. pinisje

boštis višem, sije kulis. peris pop ne bara vil-pev pondis popavni. pop boštis aslis ottsásišes-u.džališes. šušisni naje so gegiliš set-tšedž, kittšedž pop-getir oz velav nemets kile.

pop-getir dine ne pondis volivni đakis. ottsásiš ettsid volsalis kartase i.džasen, piris, zev šoga pukale. pop sili šue: «mii se.tšema šogsan!» — «kidž-ne on šogši — šue u.džališ — šute vartemaes kuš džinse, kole vartni vil-pev.» popli zev musa, mii šuris sili zev bur u.džališ.

u.džališ pirtis i.džas pattšere koštini. ettsid-ne pop kittše-ke munis, đak-ne laktis pop orde, pop-getir dine. u.džališ addžis, kijedlše. pondis goledtšini. pop-getir povzis. «kittše-ne džebšan?» đakes istis pattšer vilas, i.džas piže, sijas šebialis, tebis. u.džališ piris pop-getir orde. šue: «kole i.džasse vartni.» pop-getir šue: «ez-na košmi.» — «kidž ez košmi!» šuiš u.džališ. šéssa i.džas-tšuker boštis, ivlae kiskis, pondis vartni.

đak pondis gorziñi: «oi, en vart, kiž kud šeta.» u.džališ šue: «kiž kud vartem doris, vai inē le.dža.» đak gortas koteren munis, u.džališ nopjasen bersais vetšis, đak bersa. đak u.džališli dáš vartem náñ kiž kud šetis.

«so ed, ajanej. etik pattšersis usi kiž kud, mukedse ne džik sidž karta vilanid volsalinnid, koli eske stavse vil-pev vartni.» pop šenzē, mii u.džališ zev bur šuri: «atte šenzana, ku.tšem bur u.džališ mem šuri!»

ettsid pop kittše-ke bara munis. đak addžilis, koteren pop-getir dine laktis. u.džališ ne sijas bara kijede. u.džališ bara pondis pirni. pop-getir bara povzis: «kittše-ne loe tene džebni?» ivlain i.džid pelsa. pelsans va sottšem poniš. pop-getir đakes pelsae šujas, pedlalas, tupkas. «gizan-torjiš mate voemaes», u.džališ šue. sais pelsaas u.džališ pondis vetšni gizan-tor. gizan-tor gud-ralis, vev-dodde puktis, nujis settše, keni veli dona.

panid loji das-kik dodđa vuzásiš-ñebásiš. «keže, omelēs nua!» vuzásiš-ñebásiš šue: «petkedli, ku.tšem sije. šurs gegil šeta.»

«as vilad vermemen, as-dor vi.džemen» u.džališ šue. voštis, omel vere pišje.

vuzásiš-ñebásiš povzis, med-berja dođ sajas munis. «kut-kuť, kut-kuť» u.džališ šue. «en nin mijanes vered, stav das-kik dodse nin šeta» šue vuzásiš-ñebásiš.

u.đžališ gortas loktis. ošjise: «vaji das-kik dođ. dona kadin-ke šetisni kiž-kik dođ.»

đak gortas pivšis, miššis.

pop bara munis. đak bara kotertis, goleđtše. u.đžališ pop-getir pidđi nebid šien pos-vo.đžas šornite: «og ted, og ted, voštıla og, u.đžališid jona nin pesleđlis, voštıla, og nin?» pos-vo.đžas ištset roz. u.đžališ šue (pop-getir pidđi): «vaili kuzte kiskiv, mališta kuš.» đak mištšis, u.đžališ purten švutš setis.

đak koteren gortas. višni pondis. pop-getir kivlis. vidle đakes, juale, kore torjedtšini: «torjedtšam.» đak šue: «torjedtšam. kivte vome šui.» pop-getir kiv vomas šujis. đak kurttšis, torjjs vomas koli.

pop-getir pondis šornitni nemets-nogen. pop šai-pai muni, ninem oz gegger-vo. u.đžališ šue: «so ed eg-ke nemets-nognad veled getirte tentšid šornitni.» u.đžališ šo gegil popliš boštis, gortas munis. pop-gozja kolini šemestem, šornitni abu kodked. eni-na oleni-vileni.

Régen élt egy pap. Neki egy fia volt. A fia nagyon értelmesen tanult. Fiatalon lett pappá. Az ő atyja már öreg volt. A fiát maga helyett a saját helyére hozta. A fia kezdett paposkodni. Nagyon jól érezte magát az öreg pap-házaspár (tkp. nagyon kedves lett az öreg pap-házaspárnak), csakhogy nem sokáig örvendhettek fiuknak. Fiuk megbetegedett (tkp. fiukat betegség fogta el), meghalt. Az öreg pap megint újból kezdett paposkodni. A pap vett maga mellé (tkp. magának) segítőbérést. Megállapodtak száz rübelben addig, a meddig a pap felesége nem tanul meg németül.

A pap feleségéhez kezdett a kántor járni. A segítő-béres a kántort meg akarja lepni, rajta akarja csipni (tkp. gondolja elérni, rátaposni). A segítő egyszer szalmával hintette be az istállót, bement (a házba), nagyon szomorúan ül. A pap mondja neki: «Mit bánkódol úgy?» — «Hogyne bánkódnék az ember — mondja a munkás — a te rozsodat csak félig (tkp. felét) csépeltek ki, újra kell csépelni.» A papnak nagyon kedves (nagyon örült), hogy nagyon jó munkásra akadt (tkp. munkás akadt neki).

A munkás bevitte a szalmát a kemenczére szárítani.

Egyszer a pap elment valahová, a kántor meg eljött a paphoz, a pap feleségéhez. A munkás meglátta, leskelődik. Elkezdett kopogtatni. A pap felesége megijedt. «Hová bújsz el?» A kántort felküldte a kemenczére, a szalma közé (a szalmába), betakarta, lefödte őt. A munkás bement a papnéhoz. Mondja: «A szalmát ki kell csépelni.» A papné mondja: «Még nem száradt meg.» — «Hogyne száradt (volna) meg!» mondotta a munkás. Ezután fogta a szalmacsomót, kihúzta az utczára, elkezdte csépelni.

A kántor elkezdett ordítani: «Jaj, ne üss, húsz kosár (gabonát) adok (neked).» A munkás mondja: «Húsz kosarat cséplés helyett, add ide, eleresztlek.» A kántor futva (tkp. futással) ment haza, a munkás zsákokkal futott utána, a kántor után. A kántor a munkásnak kész kicsépelte gabonát húsz kosarat adott.

«Itt van hát, atyám. Egy kemenczére való rakásból (tkp. egy kemenczéből, egy kemenczényiből) húsz kosár jutott, a többi meg egészen így hintettétek el az istállótokban, mind újból kellett volna kicsépelni.» A pap csodálkozik, hogy nagyon jó munkása akadt: «Ejnye, csodálatos, milyen jó munkásom akadt!»

Egyszer a pap megint elment valahová. A kántor meglátta ezt, futva jött a papnéhoz. A munkás meg megint meglesi őt. A munkás megint kezdett bemenni. A papné megint megijedt: «Hová rejtselek téged?» Az udvaron nagy kád van. A kádban víz van tűz ellen. A papné a kántort a kádba dugja, letakarja, lefödi. «Ténta miatt szorultságba jutottak», mondja a munkás. Koromból kezdett a munkás a kádban téntát csinálni. A téntát megkavarta, szánra tette, elvitte oda, a hol drága volt.

Találkozott vele egy 12-szánú kereskedő (tkp. eladó-vevő). «Térjete ki, ördögöt viszek!» A kereskedő mondja: «Mutasd meg, milyen az. Ezer rúbelt adok.»

«Ha bízol magadban, ha védeni tudod magadat» (azaz: ha bízol magadban, hogy védekezni tudsz az ördög ellen), mondja a munkás. Kinyitotta, az ördög az erdőbe fut.

A kereskedő megijedt, a legutolsó szánja mögé ment. «*kut-kut, kut-kut*», mondja a munkás. «Ne bánts minket, mind a tizenkét szánt odaadom», mondja a kereskedő.

A munkás haza jött. Dicsekszik: «Tizenkét fuvart (szánt) hoztam. Drágaság idején (tkp. drága időben) huszonkét szánt adtak volna!»

A kántor otthon megfürdött, megmosakodott.

A pap megint elment. A kántor megint odafutott, kopogtat. A munkás a papné helyett lány hangon a pitvarban beszél: «Nem tudom, nem tudom, kinyissak-e vagy ne; a munkás már erősen megkínzott, kinyissak-e vagy ne?» A pitvarban kis lyuk van. A munkás mondja (a papné helyett): «. . . *), csak megsimogatom». A kántor odadugta, a munkás késsel egyszerre levágta.

A kántor haza futott. Beteg lett. A papné meghallotta. Meglátogatja a kántort, kérdezi, kéri, hogy váljanak el egymástól: «Váljunk el egymástól.» A kántor mondja: «Váljunk el. Dugd a nyelvedet a számba.» A papné a szájába dugta a nyelvét. A kántor beleharapott, egy darabja a szájában maradt.

A papné elkezdett németül (azaz érthetetlenül) beszélni. A pap elcsodálkozott, semmit sem ért. A munkás mondja: «Lám hát, nem tanítottam-e meg a feleségedet németül beszélni!» A munkás száz rübelt kapott a paptól, hazament. A pap és a felesége megzavarodottan maradtak, nincs a kivel beszélgethetnének. Még most is élnek-vannak.

Jegyzetek: *zev loji musa peris pop-gozjali* 'очень стало приятно старикамъ, попу съ женой' | *regid naje tse,tseñittsisi pinas* 'недолго они любовались, любили, ласкали сына' | *pinise boštis višem* 'сына взяла болѣзнь' | *ottsásiš* 'помощникъ', *u,džališ* 'работникъ' | *šusisni naje so gegiliš* 'уговорились они за 100 рублей' | *kittsedž pop-getir oz velav nemets kile* 'покуда попадья не научится нѣмецкому языку' olyan értelemben, hogy örökre, halálukig fogadja föl a munkást. | *melpale* l. a 12. sz. mese jegyzeteit. | *suedni* 'догнать, застать', *talavni* 'истоптатъ' | *volšalis kartase i,džasen* 'устлалъ хлѣвъ соломою'.

kijedttse 'подкарауливаетъ' | *šebralis* 'укутала', *tebis* 'закрыла' | *i,džas-tšuker* 'пукъ соломы, охапка, кучка'.

kiz kud vartem doris, vai ine le,dža '20 коробовъ чѣмъ молотить (вмѣсто молотѣбы), давай, отпущу' | *koteren munis* 'бѣгомъ пошелъ'.

*) Extrahé membrum (penem).

so ed 'вотъ вѣдь' | *etik pattšeršis* 'съ одной клады, сколько входило на печку' | *šenžana* 'удивительно, диво!'

pelsa 'кадка' | *sottšem poniš* 'отъ пожара' | *pedlalas* 'закрыла', *tupkas* 'затворила (rátette a fedelét)' | *gizan-tor* 'чернила' | *gudralis* 'намѣшалъ'.

keže 'сторонитесь' | *omeles nua* 'черта везу' | *as-vilad vermeten, as-dor vi džemeten* 'на себя надѣясь, себя (свою сторону) оберегая'; értelme: én megmutatom az ördögöt, ha bizol magadban, hogy védekezni tudsz ellene, hogy ne ártson neked. | *kut-kut* 'тю, тю' (igy hívogatják a madarat. A kereskedő azt hiszi, hogy a munkás ezzel [és füttyüléssel] visszahívja az ördögöt). | *veredni* 'трогать' | *das-kik dodže* '12 воевъ'.

pesledlis 'намялъ' | *kuz* 'penis' | *mališta* 'поглажу' | *mittšis* 'выдвинулъ, подсунулъ' | *švutš setis* 'чикъ' отрубиль'.

kurtšis 'откусилъ; leharapta' | *šai-raj muni* 'изумился, удивился' | *boštis* 'взялъ, получилъ' | *šemetem* 'ошеломленный, удивленный'.

11. kujim girniš.

važen olisni-vilisni zev periš gozja. nalen niv-pi ez vev; kus veli kujim zev i.džid girniš. kor-ke olisni, olisni naje dir, kičž džadžšis šed i.džid girniš (girnišis) ušis džo.džas. šéšša šue girniš: «musa mortež, mene vi.džišei, ledž mene ozirmedtšini, tšukertni.» girnišes vi.džiš šue: «le.dža, mem zev musa, vetli, mun, jen teked.» girniš medis tupiltšini, bigiltšini. gegiltšis-ke gegiltšis girniš, šor dore suvtis. addže: šorin kik niv požjášeni. girniš vi.džedis, po.tšes dore suvtis, lañtis, kivže nališ šorñise girniš, mi šorñiteni nivjas. kik niv požjášisni, požjášisni. etik požjášisšis šue: «kittšé bara kelužjaste puktam, kittšé bara kelužte puktini?» medis šue: «to tai girniš po.tšes doras ku.tšem-ke em, mun vetli, vai tattšé. šéšša settšé ledam.» vajisni girniš, pondisni settšé ledni nopjalem kelužse. ledisni, ledisni keluž. med berjja vilas pondisni girnišes nopjavni. girniš jumirtšis, medis girniš bigiltšini, tupiltšini. požjášisšjas vetšini, vetšisni, vetšisni, ez suni, girnišes sidž loi enovtni.

gorte girniš vois. «mene vi.džišei, vošti, ledž», girniš jona pondis gorzini. girnišes vi.džiš petis, voštis, girniš piris, šuis: «so tianli vaji me em-bur.» em-bur periš gozjali vivoti šelem vilanis vois. keluž girnišis naje perjalisni, pattšere kelužes koštini šegdalisni. kor-ke keluž košmis, kudje ledisni.

olisni, olisni peris gozja. sed girnits usi ser-kostsis bara dzo.dze dzadzsanis. sessa bara sue ser-kostsa girnits: «mene vi.dzisei, musa mortei, mortanei, mene tsete ledz ozirmedtsini, tsukertni, so tai idzid tsojei menam vetlis, una em-bur tianli vajis. sidz-ne me vetla ozirmedtsini, tsukertni.» girnitses vi.dzis suis: «vetli, vetli, ozirmedtsi, tsukert.» girnits-vi.dzis girnitses le.dzis kerka-e.dzesed, pos-vo.dzed, ivlae. girnits mededtsis, medis bigilttsini, tupilttsini. girnits bigilttsis, bigilttsis, sessa ke addze: kik vuzasis-nebasis verin sem (dennga) jukeni. etikis ke sue: «vošale kušad, kušem-ke eske doz kole.» medis ke sue: «to tai girnits pu dinas, vetli, mun, tattse sijeas kiski, vai, settse pondam ledni.» vetlisni, vajisni girnitses, girnitsse sem (dennga) pondisni ledni. ledisni, ledisni, girnits pondis tirni. girnits ke nezjenika jumirttsis-ke jumirttsis. sessa tai medis bigilttsini. nebasisjas-vuzasisjas vettisni, vettisni, ez suni. sidz girnitses enovtisni. girnits gorte vois. «vošte», pondis jirkedtsini. vostisni, girnits piris kerkae. «so vaji sem (dennga) miudem!» suis. peris gozja ozirmisni.

olisni-ke olisni. koimed girnits usis dzadzjasis. «tšas me vetla ozirmedtsini, tsukertni», sue med itset girnits. peris ai sue: «vetli bara, mi-ke kors, tsukert.» girnitses le.dzisni ivlae e.dzesed, pos-vo.dzed. girnits bara medis bigilttsini. bigilttsis-ke bigilttsis, vois, addze: kik tom mort, mitša tom jez, muneni tui kuža. etikis sue: «menam kudž pete, kittse bara ku.džas, lešid-džik in matin abu.» medis sue: «to tai girnits, settse mun te, ku.džas. sen tai so inis, lešid inis.» tom mort munis, ku.džasni pondis. girnits jumirttsis-ke jumirttsis, kolkjedis topedis, sessa aida mededtsis, tom mortes kiskini-ke kiskini. kiskis, kiskis, gorte vajis. voisni. «vošte, vi.dzisei, mene vi.dzisei, musa peris mortanei, mortei, verdis-pu vaji tianli, pirtan-tor.» girnitsli vostisni, addzisni: girnits verdis-tor, pirtan-tor vajema. tom mortes kerkae pirtisni. peris gozja tom mortes getralisni. eni oleni-vileni zev lešida, jona em-buraeš.

A három fazék.

Régen élt egy nagyon öreg házaspár. Nekik nem volt gyermekük; csak három nagy fazekuk volt. Egyszer — éltek ők sokáig — a mikor a polczdeszkről a fekete legnagyobb

(tkp. nagy) fazék leesett a padlóra. Akkor mondja a fazék: «Kedves emberem, gazdám (tkp. engem tartó, őrző), eressz engem meggazdagodni, (pénzt) szerezni.» A fazék gazdája mondja: «Eresztlek, kedvesem (tkp. nekem nagyon kedves), eredj, menj, isten veled!» A fazék elkezdett odébb hengeredni, gurulni. Gurult, gurult a fazék, egy patak mellett állt meg. Látja: a patakban két leány (ruhát) öblít. A fazék nézte, egy sövény mellé állt, megnyugodott. Hallgatja a fazék az ő beszélgetésüket, mit beszélnek a leányok. A két leány öblögetett, öblögetett. Az egyik öblögető (leány) mondja: «Hová fogjuk megint a ruhát tenni, hová tehetjük megint a ruhát?» A másik mondja: «Nézd csak, a sövény mellett valami fazék van, eredj, menj, hozd ide; azután oda rakjuk (a ruhát).» Elhozták a fazekat, kezdték bele rakni a csomóba kötött ruhát. Rakták, rakták beléje a ruhát. A végén vállukra akarták (tkp. kezdték) venni a fazekat. A fazék összehúzódott (szűknylásúvá lett), a fazék elkezdett odébb hengeredni, gurulni. Az öblögető leányok utána futottak. Utána futottak, nem érték utól, így ott kellett hagyniok a fazekat.

A fazék haza jött. «Gazdám, nyiss ki, eressz be!» kezdte a fazék erősen kiáltani. A fazék gazdája kiment, kinyitott, a fazék bement, mondotta: «Nézzétek, vagyont hoztam nektek.» A vagyonnak az öreg házaspár mód nélkül megörült (tkp. szívükre jött, megtetszett nekik). A ruhát a fazékból kivették, a kemenczére aggatták a ruhát szárítani. Valamikor a ruha megszáradt, kosárba rakták.

Élt, élt az öreg házaspár. Megint közéről esett le egy fekete fazék (azaz: a középső fekete fazék) a padlóra a polcra. Azután megint mondja a középső fazék: «Én gazdám, kedves emberkém, eressz engem is meggazdagodni, pénzt szerezni. Lám, a néném (idősebb nővérem) elment, sok vagyont hozott nektek. Én szintén elmegyek meggazdagodni, pénzt szerezni.» A fazék gazdája mondotta: «Menj, menj, gazdagodjál meg, szerezz pénzt.» A fazék gazdája kieresztette a fazekat a ház ajtaján, a pítvaron keresztül az utcára. A fazék elindult, elkezdett odébb hengeredni, gurulni. A fazék gurult, gurult, azután látja: két kereskedő az erdőben pénzen osztzkodnak (tkp. pénzt osztanak fel, t. i. maguk között). Az egyik mondja: «Elvész, ha szabadon visszük a pénzt (tkp. elvész szabadon), valamiféle edény

kellene.» A másik mondja: «Nézd csak, fazék van ott a fa mellett, eredj, menj, hozd ide, oda fogjuk (a pénzt) rakni.» Oda mentek, elhozták a fazekat, a pénzt a fazékba kezdték rakni. Beléje rakták, rakták, a fazék kezdett megtelni. A fazék lassan összehúzódott, szűknyílású lett. Azután elkezdett odébb hengeredni. A kereskedők utána futottak, utána futottak, nem érték utól. Így elhagyták a fazekat. A fazék haza jött. «Nyissatok ki!», kezdett kopogtatni. Kinyitottak, a fazék bement a házba. «Nézzétek, mennyi pénzt hoztam!» mondotta. Az öreg házaspár meggazdagodott.

Éltek, éltek. A harmadik fazék esett le a polczdeszkákról. «Mindjárt én megyek meggazdagodni, pénzt szerezni», mondja a legkisebbik fazék. Az öreg mondja: «Eredj megint, keress valamit, szerezz pénzt.» A fazekat kieresztették az utcára, az ajtón, a pitvaron keresztül. A fazék megint elkezdett odébb hengeredni. Gurult, gurult, odajött, látja: két fiatal ember, szép fiatal emberek mennek az úton. Az egyik mondja: «Hügyozhatnám, hová hügyozzak megint, nincs a közelben megfelelő hely.» A másik mondja: «Ott van egy fazék, oda menj, hügyozzál. Ott van, nézd csak, az a hely, megfelelő hely.» A fiatal ember odament, hügyozni kezdett. A fazék összehúzódott, összehúzódott, monyánál fogva becsípte, azután ucczu! elindult, a fiatal embert húzta meg húzta (magával). Húzta, húzta, haza hozta. Megjöttek. «Nyissatok ki, gazdám, én gazdám, kedves öreg emberkém, emberem, leendő eltartót hoztam nektek, fogadott fiút.» A fazéknak kinyitottak, látták: a fazék eltartót, fogadott fiút hozott. A fiatal embert bevezették a házukba. Az öreg házaspár megházásította a fiatal embert. Most nagyon jól, nagyon gazdagon élnek-vannak.

Jegyzetek: *olisni naje dir, kidž . . . girniš usis* 'жили они долго, какъ горшокъ выпалъ' | *vi.džis* 'tartó, őrző, gazda; держатель, хозяинъ' | *tšukertni* 'собирать добро, искать добро' | *lanšis* 'притихъ' | *keluž* 'бѣлье' | *porjavni* 'собрать въ узель, свернуть въ узель; нести, взять на плечо' | *jumirtšis* 'сѣузился'; *vom jumirtni* 'a száját összehúzni; arczókat vág'; *jumirtvoma girniš* 'szükszájú fazék' | *sidž loi enovni* 'тагъ пришло оставитъ'.

em-bur 'добро' | *em-bur periš gozjalj viti šelem vilanis* (v.

vilas) *vois* vagy: ...*zev jona sélem vilanis vois* 'добро старикамъ очень понравилосъ' | *vivti* 'очень, сильно, черезъ чуръ'.

tšetš 'вмѣстѣ; тоже' | *šem jukeni* 'дѣлать барышъ (a *puereséget*)' | *kušad*: *kušin* 'szabadon, nyiltan (nem kendőben v. edényben)' | *ńezženika* v. *ńezženik* 'тихопъко' | *miidem* v. *miidtem* 'сколько'.

tšas < orosz [сей-]часъ | *tui kuža* 'по дорогѣ' | *menam kudž pete* 'мочиться охота' vö. v otják: *šiamä, juämä potä* 'szeretnék enni, inni', *ummä potä* 'alhatnám' Munkácsi, VotjSz. 573. | *kolkjedis topedis* 'за яйца прижалъ, стиснулъ ему яйца' | *aida* < orosz айда (I. KALIMA, SUS. Toim. XXIX. 35) | *verdis-pu* 'кормилецъ, будущій кормилецъ; leendő eltartó, fenntartó'; I. a 2. mesében *ńevesta-pu* 'leendő menyasszony' | *pirtan-tor* szószerint 'olyan dolog, a mit bevezetnek, bevisznek, befogadnak': 'a mit v. a kit befogadnak a családba; fogadott fiú (приемышъ)' | *getralisni* 'женили, поженили' | *jona em-buraeš* 'съ большимъ добромъ и богатствомъ'.

12. *kinmem gozja.*

važen olisni-vilisni kinmem gozja. kinmemlen ehis (getiris) kuli. kinmem mort medis gort-ve.tšišes korsni, šéssa kulem jžes miškisēs korsni. munis, munis, kinmem mortli panidāšis rutš. rutš kinmem mortes surtedis, šorńitedni pondis. juavni pondis rutš kinmem mortliš: «kittše munan?» kinmem mort šue rutšli: «tšev nin, ru.tšanej, ru.tšej! eńej (getirei) kulis, so muna gort-ve.tšišes korsni, so muna miškališes korsni.» rutš šue: «me lokta.» — «tšev nin, tšev, ru.tšej, ru.tšanej», kinmem mort šue rutšli, «te ponis ne mi loe?» rutš šue: «loe. lokta; mukedes en kors, bergedłši, lešidika munam meked.» kinmem mort melpalis, melpalis, šuis: «munam; mi nin keran, korsisem doriš, mi-ke ton loe; kužan-g, on-g, addžam.»

medisni kinmem mort rutšked. munisni-ke munisni, voisni kerka dine. rutš šue kinmem mortli: «te gortse vetš, me-ne pira, ponda miškavni, šéssa berdni. te-ne vetš gort, kivzi te mentšim berdemse.»

kidž šorńitisni, sidž ve.tšišni. kinmem mort pondis gort vetšni, rutš-ne pondis miškini, šéssa berdni zev norinika: «kinmem mortlen getiris kuli, miškisīs-tšiškišis ez lo, vuris-ve.tšišis biri, puis-pežališis biri!»

rutš dugdis berdemis. kinmem mort šue rutšli: «ru.tšanej,

ru,tszej, dugdin tai ne te berdemšid?» rutš šue kinmem mortli: «mortej, mortanej, musa mortej, tsas regidik, me šoitšišta.» sek rutš noň-pevse šojis kinmem mort-getirliš.

šéssa bara berdni pondis rutš: «kinmem mortlen getiris kuli. tseskid nánnas verdišis biri, mi,tsa vuriš-ve,tsišis biri!» šéssa bara rutš lańtis. kinmem mort šue: «bara tai ne dugdin, ru,tsanej, ru,tszej, berdemšid.» rutš šue: «tsas, mu,dži, šoitšišta.» sek rutš med noň-pevse šojis kulem mortliš.

šéssa bara berdni pondis rutš: «kinmem mortlen getiris kuli, bur olemis biri, sijegs vi,džišis biri, idrašišis ez lo.» rutš-ke bara lańtis. sek ki-pevse šojis. kinmem mort, zivgiš, šue: «unaiš tai, edje tai, ru,tszej, ru,tsanej, dugdilan!» — «tsas, tsas», šue rutš, «pir bara berdni ponda.» sek med ki-pevse šojis.

šéssa pondis bara rutš berdni: «zivgišlen kemediš-pástedišis biri, tseskid šojan-juan pezalíšis-puišis biri!» rutš ne bara dugdis berdemš. sek kok-pevse šojis zivgana mort-getirliš.

zivgiš šue: «bara tai ne dugdin berdemšid, ru,tszej, ru,tszej!» rutš šue: «tsas, džik regidika kuš šoitšišta.»

bara berdni pondis rutš zivgiš mortli. zivgišlen ne e,tsa nán koli gort-ve,tsan. rutš bara dugdis berdemš. sek med kok-pevse šojni pondis.

zivgišlen gort eštis, kerkae piris. buretš rutš šoje getirliš, zivgiš-getirliš med kok-pevse. zivgiš loktis, legášis rutš vile. goršedis kabirtis, tsabirtis. zivgiš šéssa šert-kitš ve,tsiš, šorjas širtištis. ru,tses džagedis. kušis juras novlan-tor ve,tsiš. zivgiš getires gualis rutšliš kolem mišesse. vil-pev getrašis, rutš-ku novlan torjen vil getir vajis. eni ole-vile, oleni-vileni, nán šojeni, va jueni.

A fagyos ember és a felesége.

Régen élt-volt egy fagyos ember meg a felesége. A fagyos embernek a felesége meghalt. A fagyos ember elindult koporsócsinálót keresni, azután halottakat mosó embert keresni. Ment, ment, a fagyos emberrel szembe került egy róka. A róka megállította a fagyos embert, beszélgetni kezdett vele (tkp. beszélgetni kezdte). A róka kérdezni kezdte a fagyos embertől: «Hová mész?» A fagyos ember mondja a rókának: «Hallgass már rókácskám, rókám! A feleségem meghalt, íme, megyek koporsó-

csinálót keresni, megyek halottmosót keresni.» A róka mondja: «Én jövök.» — «Hallgass már, hallgass, rókám, rókácskám», mondja a fagyos ember a rókának, «mi várható (tkp. lesz) tétőled?» A róka mondja: «Várható (tkp. lesz). Jövök; ne keress mást, fordulj vissza, szépecskén megyünk magammal.» A fagyos ember gondolkozott, gondolkozott, (azután) mondotta: «Menjünk; mit csináljak (tkp. mit csinálsz), semhogy keressek, valami lesz; értesz-e hozzá vagy nem, meglátjuk.»

Elindult (tkp. elindultak) a fagyos ember a rókával. Mentek, mentek, a a házhoz jöttek. A róka mondja a fagyos embernek: «Te csináld meg a koporsót, én meg bemegyek, hozzáfogok a mosáshoz, azután a siratáshoz. Te csináld meg a koporsót, hallgasd az én siratásomat.»

A hogy mondották, úgy tettek. A fagyos ember kezdett koporsót csinálni, a róka meg kezdett mosni, azután nagyon szánalmasan siratni: «A fagyos embernek meghalt a felesége, mosója-törője (söprője) meghalt (tkp. nem lett), varrója-dolgozója megszűnt, főzője-sütője megszűnt!»

A róka abbahagyta a siratást. A fagyos ember mondja a rókának: «Rókácskám, rókám, hát abbahagyta a siratásodat?» A róka mondja a fagyos embernek: «Emberem, emberkém, kedves emberem, rögtön, mindjárt, én kissé kipihenem magam.» Akkor a róka a fél csecsét ette meg a fagyos ember feleségének.

Azután megint siratni kezdett a róka. «A fagyos embernek a felesége meghalt. A ki ízletes kenyérral táplálta, megszűnt, szép varrója-dolgozója megszűnt!» Akkor megint elhallgatott a róka. A fagyos ember mondja: «Hiszen megint abbahagyta, rókácskám, rókám, a siratásodat!» A róka mondja: «Rögtön, elfáradtam, megpihenek.» Akkor a róka a másik csecsét ette meg a halott asszonynak.

Azután megint siratni kezdett a róka: «A fagyos embernek a felesége meghalt, jó életének vége, a ki őt őrizte, megszűnt, gazdasszonyának (tkp. takarítójának) vége.» A róka megint elhallgatott. Ekkor a fél kezét ette meg. A fagyos ember, a beteges, mondja: «Sokszor, hamar abbahagyod, rókám, rókácskám!» — «Rögtön, rögtön», mondja a róka, «mindjárt megint kezdem a siratást.» Ekkor a másik (fél) kezét ette meg.

Azután megint siratni kezdett a róka. «A beteges ember-

nek czipót és ruhát szerzője megszűnt, izletes ételt-italt sütője-főzője megszűnt!» A róka megint abbahagyta a sírást. Akkor a fél lábát ette meg a beteges ember feleségének.

A beteges ember mondja: «Megint abbahagytad a siratásodat, rókám, rókám!» A róka mondja: «Rögtön, csak egészen rövid ideig (nagyon hamar) pihenek.»

Megint kezdett a róka a beteges embernek sírni. A beteges embernek már csak kevés maradt a koporsócsinálásból. A róka megint abbahagyta a siratást. Akkor a másik (fél) lábát kezdte megenni.

A beteges embernek elkészült a koporsója, bement a házba. Éppen akkor eszi a róka a feleségének, a beteges ember feleségének a másik (fél) lábát. A beteges ember odajött, megharagudott a rókára. Torkánál fogva megfojtotta. A beteges ember azután fonalból hurkot csinált, a gerendára kötötte a hurkot. A rókát megfojtotta. A bőreből fejére való sapkát (szószzerint: viselő dolgot) csinált. A beteges ember eltemette a feleségét, a rókától meghagyott maradékát. Újból megnősült, a rókabőrből készült sapkával új feleséget vett el. Most él-van, élnek-vannak, kenyeret esznek, vizet isznak.

Jegyzetek: *kinnem* 'простудившийся; мерзлый; meghűlt, fagyos; megfagyott' | *šorñitedni* 'ввести въ разговоръ' | *te poujš ne miĵ log?* 'отъ тебя что же будетъ?' 'mi várható tőled? nem értesz hozzá' | *melpalis* 'сомнѣвался, думалъ, раздумывалъ; gondolkozott, habozott'; SZAVVAITOV: S. *melpalni*, V. *mevpravni* 'воображать, вообразить', ЛУТКИН: *melpalni*, *mevpravni* 'воображать, предполагать, думать', WIED. *mölpalny* (*möv-pavny*) 'vermuten, sich vorstellen, durchschauen'. Közlöm, CSEUSZOV, itt — éppúgy mint a 10. mesében — bizonyára sziszolai nyelvjárásbeli alakot használt. A *m.* szó Usztsziszolszkban ú. l. már nem is használatos. Fordítóm, FROLOV, nem ismerte a szót. Mikor pedig utasításomra másoknál kérdezősködött, azt a feleletet hozta, hogy ismerik a szót *mevavni* alakban. Úgy látszik tehát, hogy a szót már nem ismerik Usztsziszolszkban, és a ki még emlékszik rá, talán már csak hibásan tudja. — Vö. még függelék, VI. dal 4. sorát. | *koršišem doris* 'чѣмъ искать дальше' | *miĵ-ke ton log* 'что-то будетъ'; *kod-ke ton u džalas* 'valaki dolgozik'. *berdni* 'плакать, причитывать по покойникъ' | *norjñika* 'жалобно, печально, заунывно' | *miškis-šiškišis ez lo* 'стиральницы-мытницы не стало.'

tšas, regidik 'сейчас, погоди немного, скоро' | *šoitšišta* 'поотдохну' | *noň-pevse* 'одну грудь'.

mu,dži 'устала' | *bur olemis biri* 'хорошей жизни ему не стало; jó élete megszűnt, rosszra fordult a sorsa' | *idrásis* 'обряжательница; a ki rendet csinál, mindent rendbe hoz, takarítónő, gazdasszony.'

zivgíš 'хилый, больной, слабый' | *kemedis* 'обувальщица', *pástedis* 'одёвальщица'.

džik regidika 'совсем немножко' | *veťsan* 'дѣланіе'.

bureťš 'как раз, в пору' | *kabirtni, gabirtni, tsabirtni* 'сжать' | *širtišni* 'затянуть петлю' | *kušis juras novlan-tor veťšis* 'изъ шкуры на голову носильную вещь сдѣлалъ' | *rutšlis ko-lem mivesse* 'у лисы остатки-обѣдки'.

13. *šus-lun komilen.*

«šed eškes moįdam, oge?» — ,moįd!‘ «te šuin ,moįd‘, me šua ,moįda‘.»

«gerd eškes moįdam, oge?» — ,moįd!‘ «te šuin ,moįd‘, me šua ,moįda‘.»

«je,džid eškes moįdam, oge?» — ,moįd!‘ «te šuin ,moįd‘, me šui ,moįda‘.»

«šera eškes moįdam, oge?» — ,en!‘ «te šuin ,en‘, me šua ,og‘.»

«šésša kuťšem eškes moįdam?» — ,oge!‘ «te šuin ,oge‘, me šua ,oge‘.»

ta-lun keže (kežle) šaň, aski bara taje.

A zürjén okossága (szellemessége).

«Meséljünk-e a fekete ökörről, (vagy) ne?» — ,Mesélj!‘
«Te azt mondtad ,mesélj‘, én azt mondom ,mesélek‘.»

«Meséljünk-e a vörös ökörről, (vagy) ne?» — ,Mesélj!‘
«Te azt mondtad ,mesélj‘, én azt mondom ,mesélek‘.»

«Meséljünk-e a fehér ökörről, (vagy) ne?» — ,Mesélj!‘
«Te azt mondtad ,mesélj‘, én azt mondtam ,mesélek‘.»

«Meséljünk-e a tarka ökörről, (vagy) ne?» — ,Ne (mesélj)!‘
«Te azt mondtad ,ne (mesélj)‘, én azt mondom ,nem (mesélek)‘.»

«Aztán milyen ökörről meséljünk?» — ,Ne (meséljünk)!‘, «Te azt mondtad ,ne (meséljünk)‘, én azt mondom ,nem (mesélünk)‘.»

Mára elég, holnap megint ez (ugyanaz).

Jegyzet: Közlöm még ezt a közmondást füzte a mese címéhez: *va voləm inę va volas-na* 'olyan helyre, a hol volt víz (a hová jött víz, a hol szokott lenni), még oda jön víz' ('ГДѢ БЫВАЕТЪ ВОДА, ТАМЪ БУДЕТЬ ЕЩЕ КОГДА-НИБУДЬ').

14.

važen olis-vilis mort. olis-ke olis, olis, sésša jona-na dir olis, olis (mianli vištavni regid, sili ovni veli dir). mort kor-ke medis tuje. munis, munis, jona dir munis. vois šila. mort pukšis šila vile, tšinedtšan pondis veštši. pondis-ke veštšis, veštšis tšinedtšan-tor. veštšis-ke veštšis, jona dir veštšis. kor-ke dir-mišť artmis. mort tšinedtšini pondis. tšinedtšis-ke tšinedtšis, jona dir tšinedtšis. kor-ke medis vo, dže munnj. munis-ke munis, jona dir munis, kole-ke kole-ke kištšedž (mianli vištavni regid), sije pir-na mung. kole-ke eni mung, ole-vile, vetle-mung, abu kodi tediš.

Régen élt-volt egy ember. Élt meg élt, élt, azután még nagyon sokáig élt, élt (nekünk elmondani hamar [lehet], neki élni sokáig tartott). Az ember egyszer útnak indult. Ment, ment, nagyon sokáig ment. Jött egy kidölt fa. Az ember a kidölt fára ült, füstölő farakást kezdett csinálni. Kezdte és csinálta, csinált füstölő farakást (tkp. dolgot). Csinálta meg csinálta, nagyon sokáig csinálta. Egyszer sok idő múlva meglett (elkészült). Az ember elkezdett füstöt csinálni. Füstöt csinált meg füstöt csinált, nagyon sokáig csinált füstöt. Egyszer elindult előre. Ment meg ment, nagyon sokáig ment, ki tudja (tkp. lehet) meddig (nekünk hamar el [lehet azt] mondanunk), ő még mindig megy. Lehet, hogy most (is) megy, él-van, vándorol (tkp. jár-megy), nincs (senki) a ki tudja (senki se tudja).

Jegyzetek: *šila* 'öregségtől kidölt fa' | *tšinedtšini* 'дымить, дѣлать дымъ; дымиться'; *tšinedtšan* 'костеръ (для дыма)' | *kole-ke kištšedž* 'можетъ быть до куда' | *kole-ke eni mung* 'talán most (is) megy' | *vetle-mung* 'путешествуетъ'.

15.

zev važen olis-vilis periš mort. sije mededtšis tuje. munis-ke munis, periš mortlen kokis tšegi. pu kok puktas — pu-kok šismas; i, džas-kok puktas — i, džas kok sottšas; kert-kok puktas — kert-

kok simas. etare-ke vi,džedlas — gut-gag, medare-ke vi,džedlas — viž-kaptana, kojmedlag-ke vi,džedlas — preñik-viřsko. preñik-viřsko dinas mumas — viřsko kelats-tomana. kelats-toman kurtřsas, preñik-e,džes vořsas: teř-pop sulale, ul viđ jura, baka-matř kimeřa, kartupel-geggja, koreř-kor pela, řumed gerđđzem koska, kos sukar beđđa, kuřman-tuřa.

Nagyon régen élt-volt egy öreg ember. Ő útnak indult. Ment, ment, az öreg embernek a lába eltört. Falábat tesz oda — a faláb elkorhad; szalmalábat tesz oda — a szalmaláb elég; vaslábat tesz oda — a vasláb megrozsdásodik. Az egyik oldal felé néz — repülő rovarok (légy-rovar), a másik oldal felé néz — sárga kaftános (ember), harmadik oldal felé néz — mézeskalácsból való templom. A mézeskalácsos templomhoz megy — a templomnak a lakatja perez (tkp. a templom perez-lakatú). A perezből való lakatot leharapja, a mézeskalácsból való ajtó kinyílik: szárított zablisztból való pap áll (ott), írósvajból való fejjel, pöfeteg gomba homlokkal, burgonya-köldökkel, fürdősprű leveléből való füffel, nyírfakéreggel átkötött derékkal, száraz kétszersültből való bottal, retek penis-szel (tkp. írósvaj-fejű, -homlokú stb.).

Jegyzetek: A mesének néhány kifejezésére nézve vö. ЛУТКИН 160 (SUS. Aik. X. 21). — *preñik* < or. пряникъ | *teř* 'толокно' | *ul viđ* 'не топленое масло' | *baka-matř* 'дождевикъ'.

16. *veraliř pi.*

vazen olis-vilis veraliř mort. silen veli kujim pi zev joneř. naje nolen kajisni ilę vere veralni, řela da ur kiñi. nali premis kutis jona ředni. naniř biri. gorte ledźřini zev ilin, da i lim uři bidsa veřt. bať juvalni kutis piñanliř: «miř-že gni kutam veřřni? kodi gorte ledźřilas naniřa?» med i,třet pi i řuue: «baťe, naniř pondaid miřanli gortad nemiř ledźřinid, kutam jai vilin olni. jaiđ tani una em, a naniře gortad loę nebnı.» bať pięř ořkas: «vot, te telka, si,dži leřid i em.» naje kutisni kuř jai vilin olni. premis vek zev jona řede. naje oleni das lun da i dirđđik nin naniře, a kajemřaniř kujim telis nin.

nalen i istegis biri i biřaniř nemen lořis. naje veliř džug-

sisni. povodda ke, džid, ledžsisni ilin i sojni nem. jaž una em, a puni nemen i nan abu. bat pjanli suni kutis: «vai pud vešsam, kodli nanla da bila vetlini.» med i, tset pi suni kutis: «vai-že me etaje med i, džid koz jilas kajla da vi, džedla, abu-e ken-ke matin oliš. mija gorte si ilaedž vetlini? i seki pudjalam, kodli use.»

naje si, dži i vešsisni, med i, tset pi kajis koz jile i kutis vi, džedni i tidale ken-ke zev ilin kejin-bugil kod bi i suni kutis: «vot taje veškida tidale bi i oliš em seni.» vokjas oz veritni i asnis kajisni i kutisni vi, džedni, i tidale džuzgan kod (zev i, tset) bi. naje zev radeš lojini i ledžsisni koz jilis i kutisni telkuitni, kodli vetlini settse. bat kutis suni, mi i, džid pi med jon i sije med regid volas. i, džid pi kesjis. kišan pišša' boštis, mededžsis bila da nanla.

mededžsis veškida bi vešte, ki, dži veli tidale, tuiteg. munas bidsa lun i ritja doris kutis tidavni bi. sije zev rad loji i edjen-džik kutis vošlavni i regid vois i, tšilik kerka dine, keni lomtise bi, a bi vilin ešale i, tšilik pert, a bi doras nekod abu. sije kesjis bi bošni lomtisan pesnas i ber munnj. kerkašnis kod-ke goredis zev lokis, sije ušedž povzis. šessa tšettšis da vi, džedlis. si dinin sulale zev i, džid periš džor mort i silj šuue: «miila te juvašteg vištašteg gušasan i kesjan veli bi nuni? vai tattse pukšj i vištaš, te kodi i kišan voin.» i, džid pi pukšis i kutis vištavni: «vot me seš, mijan kujim lun nin nan ni bi abu. me lokti tattse bila da nanla.» džor mort i kutis suni: «te kužan-ke, vištalli vellitem tor, lube zev jona perjasni, me seki ted šeta bi i nan. on-ke vermi, tasma-pašta špinašid ku, tšikte bošta.»

i, džid pi kutis sijes perjedlini. perjedlis dir bid-nog, šessa etik kiv i ilali. seki džor mort skermis da boštis i, džid pies juršedis, gabirtis da kok kostas topedis, špinašis (miškušis) tasma-pašta ku, tšikse boštis.

i, džid pi edva mezdisis, da mijen mini, edjen pišjis. vois da vištavni kutis batli da vokjasli, mi «seni ole omel. mene taz-ke sojas, edva mini a bise kesji pišjedni da sije mirddis i mene jona neitis».

bat dezmis si vile i šuue med pilj: «mun regid vetli, vai ket bise.» med pi munis, sidž-že loktis bi dore da kesjis nuni. i, džid džor mort silis veškid kok-tšunse vundis. ber gorte vois da batli norasni kutis, mi seni ole omel!

i tšet vok kutis vidtšini: «miša ti jez, one verme sijes perjalni da asse neite.» vokjas šeravni kutisni i šuveni: «vetli, vidli, oz-e i ted tšetš šur.» i tšet vok šuve: «tattše ne-že tšigjen kulni, da ke džiden kinmini!»

boštis tšer da pištšal da mededštis. vois džor mort dine. sije kerkaas kuže. etar pelesas juris, medaras kokis. verališ pi šili šuiš: «ola'n vila'n, bur mort, on-e užni ledž?» džor mort šuiš: «lok už, tolke gor bokas vod i mem te moid-kiv vištal, da med abj velem tor.» verališ pi šuvas: «tolke kivzi da en šias. šiasan-ke, tenšid das pleten jur-šite ne tšištni.» džor mort šuve: «a te-ke on vermi, tenšid kikanan vodž tšunte keravni.»

i vot naje veštisni sidž. verališ pi zavoditis vištavni, miš «važen olis mort, sije ležšis kujim vo i vois nebesae a seni jezis stavis vetleni vivilni koken. sije juvalni kutis nališ: «miša tije ta dži vetlannid?» naje šuveni, miš mišan kem-kot abu i vurni nekodli. sije kutis vurni nali sapegjas, a sapeg vuran tšefina vilas jur-sise džor mortjasiš kutis ektini». džor starik, kodli veli premištaitiš-pi vištale moid-kiv, aknitis da i šuiš: «sidž — šuvas — oz pož.» verališ pi seki traknitis jur-sise džor starikliš, miš šedi kirimas, ješše šuiš: «en šias!»

džor mort laitis. verališ pi bara zavoditis: «vot — šuvas — etik mort mung tui viti i vi džede, telže zev una zer-kil. sije davaž kutalni. sije kutalis da kutalis, šessa una tšukermis. setiš sije davaž gez kini. kiiš sije zev kuža, miš silen gezjis sudžšis zev i džid ti vomen. sije davaž ses tšertjasse keltni. stav tšertse kevtis. vi džedli — šuvas — stav tšertse vaje.» džor mort bara aknitis i uskedštis e džesas i šuiš: «abu nekod, te — šuvas — perjasan.» verališ pi šuve: «me perjasem vilas i ola, a te miža šiuasan?» džor mortliš bara jur-sise tšelej lestuk ne tšištnis i šuiš: «bara-ke šiasan, seki me tene stavnas kušta.»

džor mort povzis i vodis. bara kivzini kutis. verališ pi bara zavoditis. «sidž — šuvas — kor-ke muni etikiš veravni. šeris bošti pištšal da tšer i addži: pu jilin turi pukateni zev una. me davaž najes kutavni. kutali zev una i stavse sušis jile domavli, a tšim sušis ponas kullšiši da najes išniti. naje kutisni ležžini i mene tšetš lebedni. lebedisni dir pu ver jiljasedis, kimer kostjasedis i vajisni zev i džid ti vile i lebedni kutisni sije vomen. šeras kimin voišni i meam sušisid ori, me tiad uši i vejni kuti,

a varťšini og kuž. seni zev una utkajas pukaleni. me etikes ko-
kedis kuti. sije mene bereg dore džid vajis. šéssa beregad peti i
dumajtni kuti: kiťšé munni? i keni sije? a zev jona kinma, i
isteg ketásema a biđásni nemen. miđ vetšni? vi džeda: oš lokte ti
pelen. me pišťšal bošti i liđni kesja. oš i šuue: «te mene en liđ,
a miđ ted kole, vištal.» a me vek-na melita, a sije vek matišše i
vojšis džik dinedž. me pišťšal pukti i šuua: «vai biđás, me kinma.»
sije šuue: «mejam bi abu, a vai kole-ke pukši, me tene nuua,
keni bi em.» me pukši oš vile i sije davai mene nunj veredis,
nuredis i jujas vomenis i vajis tattše, a te on kesji bi šetni.»
verališ pi zev jona goredis: «miška, šuuas, piral, džagedam
tajes, džor mortse!» džor mort zev jona povžis i aknitis i šuišis:
«na miđ kole, sijes i šeta, tolke en džagede!» a verališ pi šuue:
«džageda, mediš kežle veledťši, en jert nekodes.»

džor mort šuue: «miđ kole, sije i bošt. bošt i bite — vot
ted tiv-kert i biđa iz; vot ted kožnala pišťšal, kodi biđ lijemjn
inme. vot ted biua, miđ taš biđ ližšan tor oz biravli.» verališ pi
boštalis stavse, miđ džor mort šetis, i šuišis: «a ješše keni meam
vokjaslen i džid kok-tšunšis i špinašis kuťšikis, sijes vai i nánte
vai. on-ke šet, pir i džageda.»

džor mort sijes nujšis med žire i settše verališ pi vi džedlis
i zev jona povžis, miđ seni stavšis ešale i puktalema: mort-kuťšik
tasma pašta i kok-tšunšas i kirim-tšunšas. džor mort šuue: «vot
— šuuas — berji, kodi nalen.» verališ pi vi džedlis i boštis kodi
vileňšanđžiksa i šuišis: «vot taje miđla ta-mindase kulin da vun-
dalin mortjasišliš?» džor mort vištavni kutis: «taje vot biđsen bi
korišjaslen i nekod ez kuž mene perjalni i povžedni, a te kodis mem
ješše ez-na šurli. miđ te mene vermin venni i vot ted me biđsen šeti.»

verališ pi pašibe šuišis džor mortli i munis baťšjas dine.
vojšis baťšjas dine i šuišis: «vot — šuuas — me šurli peklag, da
ladne aťšim veli; miđ veške bara kok-tšun-li miđ-li lođi kolni.»
vokjas vi džedlisni da tolke gerdedisni. sije pervoi džepšis kiskis
til-kert da biđa-iz. šéssa biua da pišťšal šetis baťli. «vot taja me-
nam aslam nažitka, a ješše miđ-ke em, sijes og-na petkedli. vai
— šuuas — pervoi biđásé, šéssa jāite pug.» naje biđásišni, jāđ
pujšišni i užnajttni kutišni. sije vištavni kutis: «vot — šuuas —
si, dži me bite perjali» i vištalis nali stavse. a vokjas vomse paš-
kedalisni i kilzenj i šuuenj: «vot — šuuas — divé!»

séssa i tšet vok džepšis kiskis kok-tšun i špina-ku tšik, i džid vokjasli petkedle i šue: «taje abu tiian? novte petkedle špinate da kokte.» vidlalni kutisni i puktisni i laskisni; bitte sés i vevlema! bat vi džedis, vi džedis i šuis giršdžik piianli, miš «ti tadž-ke kutannid olni, tiian ne tolko ku tšiknid oz tirmi, i jajte bidšen loue šetavni», a i tšet pili šue. miš «te louan mort i teiš bidšen kutasni polni i me tenid kola stav premišlajtan mesta i te kutan olni bura».

naje dir-na ješše veralisni i premisse telnas velen ledžšedisni gortas i vuzalisni kare i boštisni una dženka. bat stavniše et-koda jukis i asliš koli kulig kežlas. séssa sije regid kuli. olem kolis kik girš piianli. naje kutisni kidž šure u džalni i mujasis stavš izermisni, nániš ez kut arkmjni i enovtisni. med berin stavš, miš koli, vuzavlisni i ašniš munisni ki tšše-ke jezli u džavni kinem-pet vilas. i tšet pi olmedžšis zev bura i eni ole-vile.

A vadász fia.

Régen élt-volt egy vadászember. Neki három nagyon erős fia volt. Ők négyen elmentek messzire az erdőbe vadászni, császármadarat és mókust fogni. Nekik nagyon kezdett zsákmányuk akadni. A kenyérük elfogyott. Haza menni nagyon messze (volna), meg hó is esett egész arasznyi (magasságú). Az apa kérdezni kezdte fiaitól: «Mit fogunk most csinálni? Ki megy haza kenyérért?» A legkisebbik fiú mondja: «Atyám, kenyérért nekünk nem érdemes (tkp. 'semmiből' azaz: semmiért, nincs miért) lemennünk, húson fogunk élni. Hús sok van itt, kenyéret meg venni kellene otthon.» Az apa megdicséri a fiát: «Lám, te okos vagy, így helyes lesz.» Ők csak húson kezdtek élni. Zsákmányuk mindig nagyon erősen akad. Ők már tíz napig és még tovább élnek kenyér nélkül, de elmenetelük óta már három hónap (mult el).

A gyűjtőjük is elfogyott és tüzet gyűjtani nem lehetett semmivel. Ők most zavarba jutottak. Az időjárás hideg, hazamenni messze (volna), és enni (való) nincs semmi. Hús sok van, de nincs mivel főzni és kenyér nincsen. Az apa kezdett szólni a fiaihoz: «Ncs hát húzzunk sorsot, (hogy) ki menjen kenyérért meg tűzért.» A legkisebbik fiú megszólalt: «Nos hát

én felmászok ennek a legmagasabb fenyőfának a tetejére és körülnézek, nincs-e valahol a közelben lakós. Minek olyan messzire haza menni? És azután vessünk sorsot, hogy kire esik (a sors).»

Úgy is tettek. A legkisebb fiú felmászott a fenyőfa tetejére és kezdett körülnézni és valahol nagyon messze farkas-szem nagyságú (tkp. farkas-szemhez hasonló) tűz látszik és megszólalt: «Nézd csak, itt egyenesen tűz látszik és ember lakik ott (lakós van ott).» Bátyjai nem hiszik ezt el és ők maguk másztak fel és kezdtek körülnézni, és nagyon kis tűz látszik. Nagyon megörültek és leereszkedtek a fenyőfa tetejéről és elkezdtek tanácskozni, hogy ki menjen oda. Az atyjuk megszólalt, hogy a legidősebb fiú a legerősebb és ő leghamarább teheti meg az utat (jöhet). A legidősebb fiú megígérte (hogy elmegy). Fogta a vadászpuskáját, elindult tűzért meg kenyérért.

Indult egyenesen a tűz felé, a hogyan látható volt (a tűz), út nélkül. Megy egész nap és este felé kezdett látszani a tűz. Ő nagyon megörült és gyorsabban kezdett lépni és hamar egy kicsike házhoz jött, a hol tűz ég, a tűz fölött meg kicsike üst függ, a tűz mellett meg senki sincsen. Ő tüzet akart venni égő üszökkal és visszamenni. A házból valaki nagyon haragosan kiáltott, ő (úgy) megijedt, hogy elesett. Azután felkelt és körülnézett. Mellette egy nagyon nagy öreg ősz ember áll és mondja neki: «Miért lopsz te kérdezés és beszéd nélkül és (miért) akartál te tüzet vinni? Nosza ülj ide és mondd meg, ki vagy te és honnan jöttél.» A legidősebb fiú leült és kezdett beszélni: «Nézd, én onnan való vagyok, minékünk már három napja nincs se kenyérünk se tűzünk. Én tüzet meg kenyérért jöttem ide.» Az ősz ember megszólalt: «Ha tudsz, mesélj (valami) halatlan (nem volt, lehetetlen) dolgot vagy nagyon nagyot hazudjál, akkor adok neked tüzet és kenyeret. De ha nem tudsz, szíjszélességben veszem a bőrödöt a hátadból (szíjszélességű bőrt hasítok a hátadból).»

A legidősebb fiú kezdett neki hazudozni (kezdte őt becsapni). Hazudozott neki sokáig, mindenféle módon, azután egy szót elhibázott. Akkor az ősz ember megharagudott, megfogta a legidősebb fiút a hajánál, megkapta és lába közé szorította, hátából szíjszélességű bőrt vett.

A legidősebb fiú nagynehezen szabadult, és a mint kiszabadult, gyorsan elfutott. Haza jött és mesélni kezdte atyjának és testvéreinek, hogy «ott az ördög lakik. Engem majdnem megévett, alig szabadultam; a tüzét el akartam rabolni, ő meg elvette és engem jól elvert».

Az apja megharagudott rá és mondja a második fiának: «Eredj hamar, menj, hozz akár csak tüzet.» A második fiú elment, épúgy eljutott a tűzhöz és akart (belőle) vinni. A magas ősz ember jobb lábának az újját levágta. Visszajött haza és panaszkodni kezdett apjának, hogy ott az ördög lakik!

A legkisebb fiú elkezdett szitkozódni: «Micsoda emberek vagytok ti, nem tudjátok őt becsapni, és őt magát verjétek el.» A bátyjai nevetni kezdtek és mondják: «Menj, próbáld meg, nem akad-e te elibéd is.» A legkisebb fiú mondja: «Csak nem fogunk itt éhen halni és a hidegben megfagyni!»

Fogta a fejszét és a puskáját és elindult. Eljutott az ősz emberhez. Az a házában fekszik. Az egyik sarokban van a feje, a másikban a lába. A vadászfiú mondotta neki: «Adjon isten, jó ember, nem engedsz-e meghálni?» Az ősz ember mondotta: «Gyere, hálj meg, csak a kemence mellé feküdj és mesélj nekem mesét, de lehetetlen dolog legyen (ne legyen megtörtént dolog)!» A vadászfiú mondja: «Csak figyelj és ne szólj. Ha szólsz, tíz csomót tépek ki a hajadból.» Az ősz ember mondja: «De ha te nem bírsz (becsapni), mind a két mutató újjadat levágom.»

És íme, ők úgy tettek. A vadászfiú kezdte mesélni, hogy «régén élt egy ember, az három évig repült és az égbe jutott, ott meg az emberek mind lábbal fölfelé járnak. Ő kérdezni kezdte tőlük: «Miért jártok ti így?» Ők azt mondják, hogy 'nekünk nincsen cipőnk és senki se tud varrni'. Ő kezdett nekik csizmát varrni, de csizmavarró sörtének az ősz emberek haját kezdte gyűjteni». Az ősz öreg, a kinek a vadászfiú elmondta a mesét, felkiáltott és mondta: «Úgy — mondja — nem lehet.» A vadászfiú akkor meghúzta az ősz ember haját, a mennyi kezébe akadt, és még mondotta: «Ne szólj!»

Az ősz ember megnyugodott. A vadászfiú megint hozzáfogott: «Lám — mondja — egy ember megy az úton és látja, nagyon sok zabpolyva röpök. Nosza kezdte összefogdosni. Fog-

dosta meg fogdosta, azután sok halmozódott fel. Most abból kötelet kezdett fonni. Nagyon hosszú (kötelet) font, úgyhogy az ő kötele egy nagyon nagy tavon ért keresztül. Most az ördögöket kezdte onnan kifogni. Az összes ördögöket kifogta. Nézd — mondja — az ördögöket mind (ide) hozza.» Az ősz ember megint felkiáltott és az ajtóhoz rohant és mondta: «Nincs ott senki, te — úgymond — hazudsz.» A vadászfiú mondja: «Én hazudásból élek, de te miért beszélsz?» Az ősz embernek megint egész csomó haját kitepte és így szólt: «Ha megint beszélsz, akkor egészen kopaszszá téplek.»

Az ősz ember megijedt és lefeküdt. Megint kezdett figyelni. A vadászfiú megint hozzáfogott. «Úgy — mondja — elmentem egyszer vadászni. Puskát meg fejszét vittem magammal és látam: egy fa tetején nagyon sok daru ül. Én el akartam őket fogni. Nagyon sokat elfogtam és mind fonálra kötöttem őket, magam a fonál végébe kapaszkodtam és felrebbentettem őket. Azok elkezdtek repülni és engem magukkal ragadni (tkp. röpdeltetni, röpdíteni). Vittek sokáig fák, erdők fölött el, felhők között és elvittek egy nagyon nagy tó fölé és azon keresztül kezdtek velem röpdelni. Körülbelül a közepéig értek és az én fonalam elszakadt, én a tóba estem és kezdtem alámerülni, de úszni nem tudok. Ott nagyon sok kacska ül. Az egyiket megfogtam a lábánál. Az elvitt egészen a partig. Azután kiléptem a partra és elkezdtem gondolkozni: hová menjek? és hol van ő? Azonban nagyon erősen fázom, a gyufa megázott és nincs mivel tüzet gyújtani. Mit csináljak? Körülnézek: egy medve jön a tó mellett. Fogtam a puskámat és le akarom löni. A medve így szól: «Te ne lőj le engem, hanem a mire szükséged van, mondd meg.» De én még mindig célba veszem, ő meg mind közelebb jön és egészen közel jött hozzám. Én letettem a puskámat és mondom: «Nos, szerezz tüzet, én fázom.» Ő mondja: «Nekem nincs tüzem, de ha tetszik (ha kell), ülj (rám), én elviszlek (oda), a hol van tűz.» Én ráültem a medvére és az most vitt engem erdőn, mocsáron keresztül és folyókon át és idehozott, de te nem akarsz (nekem) tüzet adni.» A vadászfiú nagyon hangosan kiáltotta: «Miska — mondja — gyere be, fojtsuk meg ezt az ősz embert!» Az ősz ember nagyon megijedt és felkiáltott és mondta: «No a mi kell, azt meg is adom, csak

meg ne fojtsatok!» De a vadászfiú mondja: «Megfojtlak, más-korra (másodszorra) tanuld meg, ne utasíts vissza senkit se.»

Az ősz ember így szól: «A mi kell, azt vidd el. Vidd a tüzedet is — itt van csiholó aczél és tűzkő, íme, ajándékba adok neked egy puskát, a mely minden lövésnél czélba talál. Itt van tűziszerszám, hogy ezentúl mindig lesz mindenféle vad (tkp. 'nem fog megszűnni, kevesbedni minden lövő dolog').» A vadászfiú átvette mindazt, a mit az ősz ember adott, és így szólt: «De azután hol van még az én bátyáimnak a lába újja és a hátuk bőre, azt hozd ide és kenyeret is hozz. Ha nem adsz, rögtön megfojtlak.»

Az ősz ember bevezette egy másik szobába és a vadászfiú oda benézett és nagyon erősen megijedt, mi minden lóg ott és van letéve: szíjszélességű emberi bőr és lábújjak és kezűjjak. Az ősz ember így szól: «Itt van — mondja — válaszd ki, a melyik az övék.» A vadászfiú körülnézett és fogta, a melyik a legújabb, és mondta: «Hát ezt miért húztad le mind (tkp. ennyit) és vágta le az emberekről?» Az ősz ember kezdte elbeszélni: «Nézd, ez mind tüzet kérőké és senki se tudott engem becsapni és rám ijeszteni, de te hozzád hasonló még nem került elélem. Hogy te ki tudtál rajtam fogni, íme mind odaadtam neked.»

A vadászfiú köszönetet mondott az ősz embernek és az apjáékhoz ment. Odajött az apjáékhoz és így szólt: «Íme — mondja — én a pokolba kerültem, de jó, hogy én magam voltam, (hogy) megint lábújjat vagy mit kellett volna ott hagyni.» A testvérek néztek és csak elpirultak. Ő először a csiholót és a kovát húzta ki a zsebéből. Azután a tűziszerszámot és a puskát odaadta az apjának. «Nézd, ez a magam nyeresége (szerzeménye), de még van valami, azt még nem mutatom meg. Nos — mondja — először gyújtsatok tüzet, azután főzzétek meg a húst.» Azok tüzet gyújtottak, húst főztek és vacsorázni kezdtek. Ő hozzáfogott az elbeszéléshez: «Nos — mondja — így csaltam ki a tüzet» és elmondott nekik mindent. A testvérei meg kitépték a szájukat és hallgatják és mondják: «Lám — mondják (tkp. mondja) — csoda (csodálatos)!»

Azután a legkisebb testvér a lábújjat és a hátbőrt húzta ki a zsebéből, megmutatja idősebb testvéreinek és így szól:

«Nem a tiétek-e e ez? Nos, mutassátok meg a hátatokat és a lábatokat. Nézegetni kezdtek és odaillesztették (t. i. az újjat) és rátették (t. i. a bőrt); mintha onnan való lett volna! Az apjuk nézett, nézett és azt mondta az idősebb fiának, hogy «ha ti így fogtok élni, nemcsak a bőrötök nem fogja kifutni, húsotokat is mind oda kell majd adnotok», a legkisebbik fiának pedig azt mondja, hogy «te belőled ember lesz (tkp. te ember leszel) és tőled mindenki félni fog és én rád (neked) hagyom az egész vadászterületünket és te jól fogsz élni».

Ők még sokáig vadásztak és a zsákmányukat télen lovon haza vitték és eladták a városba és sok pénzt kaptak. Az apjuk mindnyájuknak egyformán osztott (az egészet egyf. osztotta szét) és magának hagyott halála idejéig. Azután csakhamar meghalt. A vagyona két idősebb fiára maradt. (Úgy) kezdtek dolgozni, a hogy éppen ment, és földjeiket mind ellepte a gyom, gabonájuk nem nőtt és ők ott hagyták (nem törődtek vele). Legvégül mindent, a mi megmaradt, eladtak, ők maguk meg elmentek valahová idegeneknek szolgálni (dolgozni) eleségért. A legkisebbik fiú nagyon jól rendezkedett be és most él-van.

Jegyzetek. Ezt a mesét Ибъ (zürj. *ib*) falvában hallotta és ott készült feljegyzése alapján közölte velem Czember. Mindamellett hogy ez a falu Usztsziszolszktól már 50 versztnyire van délre a Sziszola mellett, a mesében néhány helyen mégis vicegdai *v-s* alakokkal találkozunk. Ezeket talán nem kell mind a vicegdai közlő rovására írunk; lehetséges, hogy a gyakori érintkezés — nagy ünnepeken és különösen télen sokat járnak arról a vidékről Usztsziszolsztkba — befolyással volt több szónak a kiejtésére.

Ennek a mesének ugyanattól a közlőtől származó változatát a már említett Komi мойдан кывъяс cz. füzetében adta ki mostan CZEMBER. Az ott *veralis mort da versa* 'a vadászember és az erdei manó' cz. alatt közölt mese néhány eltérést mutat a miénktől: A *džor mort* 'ősz ember' helyett mindig *versa* 'erdei manó' szerepel; 2. a vadászfiú harmadik elbeszélésében *turi* 'daru' helyett *gut*-ról ('légy'-ről) van szó; 3. az erdei manótól még *burdedan turun*-t 'gyógyító fűvet' kap, a melylyel bekeni a helyükre visszatett testrészeket. — Nyelvileg sokkal nagyobb az eltérés, mert a közlő sok helyütt más kifejezéseket használt. A vicegdai *v-s* alakok helyén rendszeren sziszolai *l-es* alakok vannak.

veralis pi 'сынъ охотника; a vadász fia' | *silen veli kujim*

pi zev joneš 'у него были три сына очень сильные' | *premiš* 'промысел, добыча' | *bidsa vēst* 'на целую четверть аршина' | *ñemiš lédššilnid* 'не стоит идти'. A második személy itt az általános alany kifejezésére szolgál. | *jai vilin olni* 'на мясе жить' | *ñante gortad loue ñebni* 'хлѣба дома приходится покупать' szintén 2. szem. általános alanyural. | *telka* 'толковый'.

biñasni 'огня достать' | *veliš, veliš* 'только теперь'; *veliš džugsisni* 'совсѣмъ, окончательно спутались, имъ совсѣмъ плохо стало (egészen, végleg zavarba jutottak, rossz dolguk lett)' | *povodda* < погоды (l. KALIMA 110) | *kodli velini* (russicismus) 'кому сходить' | *oliš* 'житель'.

kejin-bugil 'farkasszem'; *bugil* 'szemgolyó' | *veritni* < вѣрить | *džuzgan* (Uzsztzs.-ban ismeretlen szó) Frolov szerint 'маленькій, мерцающій огонекъ (kis, csillogó láng)', *džuzgan lampra* 'маленькая лампа, дающая слабый свѣтъ (kis lámpa, a mely gyöngө fénnyt ad)'; Czember szerint *džuzgan* jelentése talán 'világító bogár'; *džuzgan-kod bi* nagyon kis tüzet (*zev ištjet bi*) jelent itt. — Az említett változatban *džuzgan kod zel jugid* ('nagyon fényes') *bi* van, | *telkuiñi* < толковать ('вслухъ разсуждать') | *pištšal* (v. *piššal*) < пицаль.

bi vēšte 'a tűz felé, szembe a tüzzel; противъ огня'; *me vēšte puktisni samevar* 'противъ меня (передо мной) поставили сам.' | *riñja doris kutis tidarni bi* 'подъ вечеръ сталъ виденъ огонь'; éppigy *riñla-doris* (v. *dor*) *mi guláitim* 'este felé sétáltunk; мы подъ вечеръ гуляли' | *lomtišan pes* 'égő, tüzes fadarab; горящө полѣно, головешка' | *sije uštédž povžis* 'онъ испугался, что ноги подкосились'. (Az említett változatban *kok jivšis* [v-vel!] *uši* 'leesett a lábáról' van.) | *kesjan veli* 'хотѣлъ-было' = 'akarsz vala' | *vai* < давай | *miñan kujim lun ñin ñañ ni bi abu* 'у насъ три дня уже ни хлѣба ни огня нѣтъ' | *vellitem* (V. *vevlitem*) *tor* 'небывальщина' | *perjāsni* helyére *perjās* kellene. A mesélő erre a szerkezetre gondolt: 'ha tudsz lehetetlen dolgot mesélni vagy nagyon nagyot hazudni'. Ebben az esetben természetesen *vištalli* helyett *vištalni* lenne a helyes alak. | *tasma-pásta špinašid ku tšiktə bošta* 'я свиму кожу со спины шириною съ ремень'.

edva < едва | *mijen mini* 'какъ освободился' | *tai-ke* 'majd-nem' | *norásni* 'жаловаться'.

vidtšini 'ругаться' | *mišša* (V. *ku tšəm*) 'milyen' | *da asše neite* itt is talán szerkezetkeveredés van *one verme* hatása alatt. (A változatban *neitni* van.) | *tattšə ñe-že tšigjen kulni* 'здѣсь не съ голоду-же помереть' | *olañ vilan* 'живешь можешь; здравствуйте' | *pletėñ* < плетень (vö. плетенка).

vurni ñekodli 'пить некому' | *sareg* < сапогъ | *tšetina vilas* 'на щетину' | *premišlajtis pi* 'сынъ промышленника' | *veli*

vistale 'было рассказываетъ' l. fönt | *aknitis* 'ахнулъ' | *traknitis* 'дернулъ' (< тряхнуть).

kil 'мякина, пелуха' | *keltni* 'ловить, неводить; ловить рыбу бреднемъ' | *uskedtsis e d'zegas* 'бросился въ двери' | *me perjásém vilas i ola* 'я на обманъ и живу' | *tselei lestuk* 'цѣлую прядь волосъ'; (*lestuk* ú. l. orosz eredetű szó; vö. or. лоскутъ és лепетокъ, лепестокъ DAL'). | *me tene stavnas kušta* 'я у тебя выдергаю волосы до гола'.

seris bošti 'съ собой взять' | *turi* 'журавль' | *isniti* 'я вспугнулъ; felriasztottam, felrebbentettem' | *kimjn* 'көрүлбелүл'; pl. *tani nol surs kimjn jez* 'itt körülbelül 4000 ember van' | *meam sunisid, tiad usi* 2. szem. determinatióval. (Az eml. változatban: *meiam sunis i ori. me tiad usi.*) | *bereg (bereg) dore d'zid* szintén ezt a 2. szem. determinatiót mutatja; itt még megjegyezte a közlőm (C z e m b e r) — mikor itt próbaképpen figyelmeztettem a 2. szem. különös alkalmazására — hogy *dore d'zid* (3. szem. determ.) jobb volna. (De az eml. változatban is: *siye mené bereg d o r a d petkedis.*) | *ti pelem* 'по берегу, вдоль озера' | *metitni* < мѣтить | *d'zik dingedz* 'вплоть до меня' | *miška* = Мишка | *medis kezle veledtsi* 'къ другому разу учись' | *en jert nekodes* 'не отказывай (ни въ чемъ) никому; ne tagadj meg senkitől semmit'.

tiv-kert 'сталь; csiholó aczél' | *bina* 'кожаный мѣшочекъ (огниво и кремь), огнивица'. Az eml. változat szerint: *vot ted seta kutsik mošna, kis liisan keluj oz biral i nebni oz kol* 'nesze adok neked egy bőrzacskót, a honnan a lövő eszköz nem fogy ki és nem kell venni'. | *žir* 'жилое, жилое помѣщеніе' (l. KALIMA 175) | Szisz. *vilenšan* 'поновѣе, недавный'. — A változat szerint: *kodi vildzik-na* 'a melyik még újabb'. | *venni* 'перехитрить, переспорить'.

pašibe < спасибо | *batšjas* 'atyjác' | *pekla* < пекло | *ladne* < ладно | *nažitka* < нажитокъ (l. KALIMA 91) | *novte* 'ну-ка' | *laskisni* 'придѣпили; odaragasztották' | *bitte* (*bidte, bitte*; Szavv. *bitto**) < будто 'mintha' (l. KALIMA 45) | *kulig kezlas* 'на погребень' | *kidz sure* 'какъ попало' | *enovtisni* 'они совсѣмъ перестали обрабатывать поля; оставили, не стали работать' | *kinem-pet vilas* 'jóllakásra; за пропитанье' | *olmedtsis* 'зажилъ'.

17. *ku ž m a d a p o m a*.

*ku ž m a d a p o m a kik vok velini. olemas lis-stanin. nija-
len velema omelik kişed şişim-das şişim demasa da şişim-das*

* Ez valószínűleg sajtóhiba *bitte* (*bittö*) helyett.

šizim demasa sapeg. šéšša naje juksanīs. etik vokisli, p o m a isli, voas omelik kišedis, a k u ž m a isli omelik sapegis.

p o m a munas ketš-gu garjini. ketš-gu garjas i med lunnas kižini munas. sili rutš šedas. rutš šuvas: «mene, p o m a, ledž, me tenid bur vetša.» p o m a le, džas.

rutš jag vjvti kutas vartedni. vomas boštas bumaga-tor. ketš panid šuras. ketš šuže rutšli: «mij-ne pe te ta-lun se, tšem rad?» — «menim sar šetis belet, me eni nekodiš og pov.» «mijanli-pe oz-e šet?» — «šetas; me tenē velēda, mij kole vetšni. tie pe šo ketš tšukertšše, da munam-pe sar orde.»

šo ketš tšukertššasni i munanīs sar orde. rutš pīras kerkaas, sarli šuvas: «tenid pe p o m a mededis šo ketš pedarki.» sar šuvas: «pet, egradae jertal.» rutš petas i šuvas ketšjasli: «pire-pe egradaas. ta lun pe sarisli nim-lun, ta-lun pe oz ešti šetni beletse. aski šetas.»

rutš bara munas jag vile. oš panid louas. «mij-pe ta-lun se, tšem rad?» — «me-pe eni nekodiš og pov, menim sar šetis belet.» oš kutas južšni: «gaške-pe i menim sarid šetas se, tšem beletse?» — «šetas. šo oš tšukertšše, da munam sar orde meked.»

šo oš tšukertššasni i bara nuvas rutš sar dine ošjases. bara šuvas: «ovle-pe tatēni, me-pe pīrala sar ordas.» sarli bara šuvas: «tenid-pe bara mededis p o m a šo oš pedarki.» sar tšektas jertni egradae. rutš petas ošjas dine da šuvas: «ta-lun pe sar-getirisli nim-lun. oz eštini šetni belette. pire egradae da askiedž (aski-e, džis) vidšišle.» ošjas pīrasni. sar nežženiken ošjases ketšjas moz natškalas.

rutš bara munas. kejin panid loue. sidž-že i kejinjases rutš perjalas i vajedas sarli šo kejin. bara pīras sar dine rutš i šuvas: «tenid-pe p o m a mededis šo kejin pedarki.» šéšša petas da šuvas kejinjasli: «ta-lun pe sar-nilisli nim-lun. ta-lun pe oz ešti sarid belette šetni. ovle askiedž egradaas.»

šéšša rutš pīras sar orde koršni, sar-niles koravni p o m a saje. sar šuvas: «si-minda kožin p o m a mededis menim, loue nijte šetni p o m a saje. mun inēš pe da lokte svadbaen.»

p o m a dine munas rutš da šuvas p o m a li: «munam-pe sar orde.» p o m a ked mededššasni svadba vile. najali ju voas

p o m a l i r u t s s u u a s : « t a t t s e - p e k i s e d t e , o m e l i k t a z u v k o t e t s a p k i . »
 p o m a s u u a s : « t s a p k a - p e d a k i d z - n e m u n a k i s e d t e g i s ? » —
 « t s a p k i , t s a p k i , m e t e d (t e n i d) k i s e d v a j a . » p o m a t s a p k a s d a
 j u d o r a s p u k s a s a r u t s m u n a s s a r o r d e . s a r l i s u u a s : « m i - p e
 j u u a s v e j l i m , b u r p a r a v e v m i j a n v e j i s , k i s e d i k e m - k o t v e j i s
 b i d s e n . m u r t s a - p e m e u d i t i z e n i k t e p e r j i n i s e t i s . k u t s e m - k e k i s e d
 d a k e m - k o t v a i l i ! »

s a r s e t a s k i s e d d a k e m - k o t . s e s s a r u t s l e d z s a s d a k i s e d a s i
 k e m e d a s p o m a e s i s e s s a k a j a n i s s a r o r d e . k a j a s n i s a r o r d a s d a
 p i z a n s a j a s p u k s a s n i . p o m a a t s i s v i l e z e v j o n a v i d z e d e . s i l i
 z e v m i t s a k a z i t t s e p a s - k e m i s . s a r s u u e : « e z - p e b a r a t a l i p a s -
 k e m i d s e l e m v i l a s v o ? » r u t s s u u a s : « k i s - p e t a l i k a z i t t s a s p a s -
 k e m i d ? ! t a t s e m n a s - p e s i j e i v l a a s e z p e t a v l i v . »

v i l p a s - k e m s a r s i l i v a j a s m i t s a d z i k . p o m a a s v i l a s b a r a
 k u t a s j o n a v i d z e d n i . s a r s u u a s : « e z - p e b u r a - k e n b a r a p a s - k e m i d
 s e l e m v i l a s v o ? » r u t s s u u a s : « k i s - p e t a t s e m p a s - k e m i d k a z i t t s a s ? !
 t a j e - p e t a t s e m p a s - k e m t e i t s e t p r a z n i k a s e z p a s t a v l i v ! »

j e s s e m i t s a p a s - k e m s a r v a j a s , p o m a e s p a s t e d a s . r u t s
 s u u a s n e z j e n i k e n p o m a l i : « e n n i n p e a s v i l a d v i d z e d ! » s e s s a
 r u t s s u u a s : « m e - p e m u n a l e s e d t s i n i , s o j a n - j u u a n z a p t i n i . »

r u t s m u n a s . s i l i p a n i d l o y e u n a i z t s u k e r . j u u a l a s r u t s :
 « t a j e - p e k o d l e n i z j a s i s ? » — « t a j e - p e j o m a - b a b a l e n . » r u t s s u u a s
 i z - v i d z i s j a s l i : « t a t i - p e m u n a s n i s a r l e n s v a d b a e n . t i - p e b a r a s u u e
 i z t e p o m a l i s . »

r u t s v o d z e m u n a s . j o m a l i s m e s s e v i d z e n i . r u t s j u u a l a s :
 « k o d l e n - p e t a j e m e s - t s u k e r ? » — « t a j e - p e j o m a l e n . » « t a t i - p e s a r
 s v a d b a e n m u n a s . k o r t i i a n e s j u u a l a s k o d l e n t a j e m e s j a s ? , t i - p e
 s u u e : t a j e - p e p o m a l e n . »

b a r a r u t s v o d z e m u n a s . s i l i p a n i d l o y e v e v - t s u k e r . b a r a
 s i d z - z e r u t s t s e k t a s v e v - v i d z i s j a s l i v i s t a v n i s a r l i v e v j a s e s p o m a l i s .

s e s s a v o a s r u t s j o m a - k e r k a d i n e . k e r k a d i n i n j u d o r i n
 k u k a n j i r s e j o m a l e n . r u t s p o n d a s k u k a n t e j u a s s u i n i . k u k a n
 k u t a s b a k s i n i . j o m a k i l a s , n a n - p e z a s a n - z i r n a s u s k e d t s a s r u t s
 v i l e . r u t s j o m a e s v e j t a s j u u a s .

k e r k a a s p i r a s , s l u g a j a s l i s u u a s : « t a t t s e - p e l o k t a s s v a d b a e n
 s a r , t i - p e j o n a l e s e d t s e . t a j e k e r k a s e v i s t a l e p o m a l i s ! »

b e r s a r o r d e m u n a s r u t s . k o r e p i r u i t n i . s e s s a s a r l i i z - t s u k e r

panid loje. «taje-pe kodlen?» — «taje-pe p o m a len.» sidž-že suvasni mes-vi džisjas, da vev-vi džisjas, j o m a - slugajas. šésa piruítasni da ovmedtšasni, da gni oleni-vileni. a k u ž m a vek lis-stanin ole.

Kozma és Tamás.

Kozma és Tamás testvérek voltak (tkp. két testvér volt). Fenyőágakból való kunyhóban laktak. Volt nekik egy rossz, hetvenhét foltos felsőruhájuk és (egy pár) hetvenhét foltos csizmájuk. Azután osztozkodnak. Az egyik testvérnek, Tamásnak, a rossz ruha jut, Kozmának pedig a rossz csizma.

Tamás elmegy nyúlnak való gödröt (vermet) ásni. Nyúlvermet ás és másnap elmegy (a beleakadt nyulat) kifogni. Neki róka akad (a vermébe). A róka így szól: «Tamás, eressz el engem, én jót teszek veled (tkp. neked).» Tamás szabadon ereszti.

A róka az erdőben szaladni kezd. Egy darab papirost vesz a szájába. Elébe akad (találkozik vele) egy nyúl. A nyúl mondja a rókának: «Miért vagy te ma olyan vig?» — «Énnekem a czár írást adott, én most senkitől se félek.» «Nem ad-e nekünk (is)?» — «Ad; én kioktatlak, hogy mit kell csinálni. Gyűljetek össze nyulak százan (tkp. tíz száz nyúl gyűljetek össze), és menjünk a czárhoz.»

Összegyűl száz nyúl és elmennek a czárhoz. A róka bemegy a házba, a czárnak mondja: «Tamás száz nyulat küldött neked ajándékba.» A czár mondja: «Menj ki, hajtsd be őket a bekerített helyre (udvarba).» A róka kimegy és így szól a nyulakhoz: «Menjetek be az udvarba. Ma a czárnak nevenapja van, ma nem jut hozzá, hogy kiadja az írást. Holnap megadja.»

A róka megint kimegy az erdőbe. Medvével találkozik (tkp. medve lesz elébe, szembe). «Mit örülsz te ma annyira?» — «Én most nem félek senkitől se, énnekem a czár írást adott.» A medve elkezd kérdezősködni. «Talán nekem is ad a czár od ilyen írást?» — «Ad. Gyülekezzetek össze medvék százan, és menjünk velem együtt a czárhoz.»

Száz medve összegyűl és a róka megint elviszi a medvéket a czárhoz. Megint mondja: «Maradjatok (legyetek) itt, én bemegyek a czárhoz.» A czárnak megint mondja: «Tamás megint száz medvét küldött neked ajándékba.» A czár megparancsolja,

hogy hajtsa be az udvarba. A róka kimegy a medvékhez és így szól: «Ma a czárnénak van nevenapja. Nem érnek rá kiadni az írástokat. Menjetek be az udvarba és várjatok holnapig.» A medvék bemennek. A czár a medvéket éppúgy mint a nyulakat lassankint levágatja.

A róka megint elmegy. Farkassal találkozik. A róka a farkasokat is éppúgy becsapja és visz a czárnak száz farkast. A róka megint bemegy a czárhoz és így szól: «Tamás száz farkast küldött neked ajándékba.» Azután kimegy és így szól a farkasokhoz: «Ma a czár leányának van nevenapja. Ma a czár nem ér rá az írástokat kiadni. Maradjatok holnapig az udvarban.»

A róka azután bemegy a czárhoz a leányát megkérni, a czár leányát Tamás részére megkérni. A czár mondja: «Tamás annyi ajándékot küldött nekem, oda kell a leányomat adnom (tkp. oda kell a leányodat adni) Tamásnak. Menj hát és jöjjetek lakodalmas néppel.»

A róka Tamáshoz megy és így szól Tamáshoz: «Menjünk a czárhoz.» Tamással elindulnak a lakodalomba. Egy folyóhoz érnek (tkp. nekik folyó jön). A róka mondja Tamásnak: «Ide dobd be a ruhádat, a rossz *tažuvko*-ruhádat!» Tamás mondja: «Bedobom, de hogy menjek ruha nélkül?» — »Dobd be, dobd, én hozok neked ruhát.» Tamás bedobja és a folyó partjára ül, a róka meg elmegy a czárhoz. A czárnak mondja: «Mi a folyóba estünk, a mi jó két lovunk belefúlt, ruhánk és cipőnk mind alámerült. Alig bírtam a vőlegényedet onnan kihúzni. Adj (hozz) valamilyen ruhát és cipőt!»

A czár ruhát és cipőt ad. Azután a róka lemegy (a folyóhoz) és felöltözteti Tamást és rá adja a cipőt és azután felmennek a czárhoz. Felmennek a czárhoz és asztalhoz ülnek. Tamás nagyon erősen nézi magát (tkp. néz magára). Neki nagyon szépnek tetszik a ruhája. A czár mondja: «Ennek megint nem tetszik (nem felel meg, nem jutott szívére, nincs kedvére) a ruhád?» A róka mondja: «Hogyan tetszene ennek a te ruhád?! Ilyen ruhában (tkp. ilyennel) ő nem ment (volna) ki az utczára.»

A czár új ruhát hoz neki, szebbet. Tamás megint nagyon kezdi magát nézni. A czár mondja: «Talán megint nincs kedvére a ruhád?» A róka mondja: «Hogy is tetszene (neki) az ilyen ruhád?! Az ilyen ruhát ő kis ünnepen se vette volna föl!»

A csár még szebb ruhát hoz, Tamást felöltözteti. A róka halkan mondja Tamásnak: «Már ne nézd magad!» Azután így szól a róka: «Én megyek előkészületeket tenni, ételt-italt előkészíteni.»

A róka elmegy. Sok juh-nyáját talál (tkp. vele szembe lesz). A róka kérdezi: «Ezek (tkp. ez) kinek a juhai?» — «Ez a *joma*-asszonyé (boszorkányé).» A róka így szól a juhásztorokhoz: «Erre mennek a csár emberei lakodalmas menetben. Ti megint mondjátok a juhotokat Tamásénak.»

A róka tovább (előre) megy. A *joma* tehenét őrzik. A róka kérdezi: «Kié ez a tehénecsorda?» — «Ez a *jomáé*.» «Erre megy majd a csár lakodalmas néppel. A mikor kérdezni fog benneteket, 'Kiéi ezek a tehenek?', mondjátok: 'Ez Tamásé'.»

A róka megint tovább megy. Egy ménest talál. Megint éppen úgy a csikósoknak is megparancsolja, hogy azt mondják a csárnak, hogy a lovak Tamáséi.»

Azután a *joma* házához jön a róka. A ház mellett a folyó partján a *joma* borja legelészik. A róka a folyóba kezdi fullasztani a borjút. A borjú elkezdett bögni. A *joma* meghallja, a kenyérsütő lapáttal ráveti magát a rókára. A róka a *jomát* a folyóba fullasztja.

Bemegy a házba, a cselédeknek mondja: «Idejön a csár lakodalmas néppel, ti erősen készülődjeteK. Ezt a házat mondjátok a Tamásénak!»

A róka visszamegy a csárhoz. Meghívja őket vendégségbe (lakomázní). A csár ott találja a juhnyáját. «Ez — kérdezi — kié?» — «Ez a Tamásé.» Így beszélnek a tehénpásztorok és a csikósok, a *joma* cselédjei.

Azután lakomáznak és kezdenek élni és most élnek-vannak.

Kozma azonban mindig fenyőágakból való kunyhóban él.

Jegyzetek: Ez a mese is a Sziszola mellékéről (az Ustsziszolszktól 183 versztnyire délre fekvő Грива falvából) való. Tárgya az 1. sz. mesével rokon. A *poma* és a *joma* nevének rokon hangzása («a juhnyáj nem *jomáé*, hanem *pomáé*») ügyesebb teszi ezt a mesét. Nyelvére nézve vö. a 16. sz. mesére vonatkozó megjegyzéseinket. Feltűnök (de kétségtelenül helyesek) a *jukšaniš* 'osztzkodnak', *munaniš* 'mennek', *kajaniš* 'fölmennek' alakok, a melyeknek a vicsegdai nyelvjárásban *jukšasni*, *munasni*, *kajasni* (*jukšeni*, *muneni*, *kajeni*) felel meg. WICHMANN

szerint a többes 3. szem. ragja: «I. *-asnis, -enis*, U. V. Peč. S. *-asni, -eni* (U. auch *-asnis*), L. *-asni, -ene*, P. *-ase, -eni, -en*» és a praeteritumban: «I. *-isniš, -emaš*, U. V. Peč. S. L. *-isni, -emaš* (auch: U. *-isniš*, Peč. *-ini*, S. L. *-emni*, L. *-emaš*), P. *-ise, -emaš*» (W. St. 25—26).

kuźma = Кузьма; *poma* = Ома, Фома | *lis-staniņ* 'въ избушкѣ, сдѣланой изъ вѣтвѣй съ хвоеми словаго дерева' | *kešs-gu garjini* 'заячью яму копать'.

jag 'száraz, homokos terület; ilyen területen lévő fenyves, erdő' | *vartėdni* (Vics. *kotertni*) 'futni, szaladni' | *belet* < билетъ 'czédula, jegy' | *tie* (V. *ti*) 'ti' (Лутк. *ti, tie*; P. Rog. *tije*) | *pe-darki* < подароць | *egrada* < ограда | *oz ešti* 'нѣтъ времени ему'.

loqe niŋte šetni poma saje 'придется дочь выдать за Ому'. Általános, 2. szem. alany. A 2. személynek erre a használatára már több helyen figyelmeztettünk. | *ingš* 'же', pl. *mun-ingš* 'ступай-же', *šoi-ingš* 'кушай! кушай-же!' | *lokte svadbaen* 'прибжайте свадьбой' | *tažuvko* egy most már ismeretlen ruhának (верхняя одежда) a neve | *murtsa* 'только, чуть, едва' | *uditi* 'успѣль, могь'.

kažittše 'кажется, понравится' | *ez-pe bara tali pás-kemid šelem vilas vo* 'не пришлась ему видно одежда по душѣ' | *bura-ke, bura-ken* 'должно быть, развѣ' | *lešedttšini* 'готовиться къ свадьбѣ'.

joma-baba ('Яга баба') l. Fuchs, KSz. XII. 244 | *jisše* 'пачется' | *piruŋtni* < пировать.

18. *pev-kuža pi.*

važen ovlis-vjolis krėstánin. krėstáninlen niŋ ni pi ez vev, a zev jona veli kole. ašniš perišės nin; miž vetšni? pukšisni i dumajteni, davaž jenliš korni, i jen ez šet. nalen kevmem ez tirmi. bara dumajteni, a verdšis vek abu i tšig kuvni še okota. mužik i šuqe babaiški: «važ-že mi si, dži vetšam, oz-e miž-ke arkmj...važ jez šulemni: «nem-tor pe abu arkmjem tor mu vilin', daške mižan arkmas že. petal, važ žitni tšasiđ gente. sijes pukti tšumanad i pattšer-vilad kated, a tšid settše kai da vod da pelalni kut, a me vetla pesla, lokta da patšte lomta, med šoniddžik loqe.»

baba sidž i vetšis, a mužik munis pesla. vajis pes i patš lomtis, a baba vek pattšer-vilijn tšumanis gen pelale. mužik juvale babališ: «miž-ke artme, oz?» baba oz šiudš i vek pelte. mužik šėšša nem oz šiás i kajas mu gerni.

mu gere i dumajte: «pižd-ke veške veli, me eške pukši etaje

i džid mir vilas i kuti semjn naraditni!» džinjjs ez-na gersí i kile, kod-ke zev jona síle, a mort oz tidal.

mužik gerig kostijs babalen gen-tšumanas tšuzis pi pev kuža. mijen tšuzis, pir i šornitni kutis. «mame, šuue, me, šuvas, vetla peslaid, a te patšte lomti, šéssa nánte pežal.» mam zev rad loji. «vot, šuue, i dīve! eni-na tšuzis a pesla nīn međe, da ješše ku,tšēm presuž!»

pi vetlis pesla a mam nébid náñ pežalis i kesje katedni mužikli geran inas. pi i šuue: «mame, me kateda.» mam šuue: «te vošan i on addži, da kiltše ta-izda verman si ilae munni?!»

pi ez kivzi, vužja tšumane náñ tetšis i medis batli náñ katedni, mune i zev jona síle. vot i bat kile sílem i oz addži keni. pev-kuža pili kanava vojis a vudžnis oz vermi i davaj gorzini: «bate, bate, vu,džed!» batli mort oz tidav i divuittše, keni kodi kile, geles em, a mort oz tidav. keni kodi, davaj koršni. munis bat kanava dorē i vi,džede. medar doras mort sulale. náñ-naberuška boštis i sijes moz-doras vu,džedis i juvale: «te kodlen i kiltše munan?» pev-kuža pi i šuue: «me — šuvas — vot settše tšuzi, gen-tšumane, i ted náñ vaji.»

bat zev rad loji i nužis geran-ine pies i puktšedis vev vilas; a sije ledžsis bež ulas i kuttšis is bežas i zev jona kutis šivni. bat gere, a pi síle i vev vetle.

drug matiniked seti pop mune. kilis sílemse i juvale geris mužiklis: «ken kodi tejad ta,tšēm mi,tšaase síle?» a tšis oz addži. mužik šuue: «e, tajē, pope, mejam pi ta,tšēmjs.» — «a ken-ne pe sije?» «a vot — šuvas — vev-bež ultas.»

pop šuue: «norte petkedli, a to on-e vuzav?» — «tšev — šuue mužik — tajē mejam abu vuzes; mort oz pož vuzavni, a vežni pože. stav olemte ke šetan, vežsam.»

pop jurse gižjalni kutis: «kidž sije pože. a vot vaj vuzav, kujim šo šeta.» a pi gušniken batšli šuue: «šet mene, me te orde ber pišja.» mužik šetas. kujim šo popliš boštis i popked preššaitšis.

pop zev rad loji. pev-kuža pies žeptas šujis i mededšis gortas i dumáite: «vot — šuvas — mem šuris ku,tšēm dīve! žepťe tere, a bidsa mort! a ješše ku,tšēm lešida síle! babaej jona oškas.» mune i dumáite, a žepse oz vidli, a pev-kuža pi pop-žeptis gušniken petas. pop oz i tedli.

pop gortę voas i šuęe babašlį: «vot — šuąas — popadđa, me miį vaji, tak veškįd dįve! pįral-že — šuąas — meįam źepte da vidli, tolke ńežjeńik, en doįd!»

popadđa kirim źepte šuąas, a seni tįriš sit. davaį popes vidni! «se,tšęm, ta,tšęm — šuąas — te a,tšįd — šuąas — pop a źeptad novledlan sit. da ješše mene įledlan!» boštas kokeľukase i davaį popes kutškalni kittše šure, da ješše šuąalni: «vot ted ,en doįd', vot ted ,en doįd'!»

pop edva i miņę. šėsša davaį pišjįni muźik dįęę, muźikęs vidni, miļa sije perjalis.

pev-kuža detina bergedšis bat dinas i bara pįris vev-bež ultas, šįlnį i šutlarnį kutis.

mune seti suđđa para velen i kilis: kod-ke lešįda šile. vi,džede: muźik gere, i silįš juąalis: «kodi ta,tšęm mi,tšaa šile?» muźik šuęę: «taje meįam pi vev-bež ultįn.»

barin vi,džedlis, zbįl em i koris ńebni. «on-ę vuzav? kujim šo šeta.» muźik zev rad loįi kujim šo vile. pi šetis i vevše le,džis, veržęm vile pukšis i mededšis gortę.

silį panįd loįi popįd. muźik berdni kutis, miį silįš piše, kodes popli vuzavlis, ku,tšęm-ke suđđa mirđđis. pop juąale: «keni sije? davaį vetędam!» lok omęlik muźik-vev vile kiken pukšisni i kutisni vetšisni, vetšisni, vetšisni, vev konjasis i usi. muźik šuni kutis: «miļa te, pop, mentšim vev lokiš vetlin da natškin? me muna, javita girįš jezli.» pop povzis i šuęę: «en! na ted šo šait.» muźik dęęga boštis i munis gortas. ńebis jon veles, šėsša vil kerka strejitis. babašlį palto da tšįšjan boštis, a,tšis terguįtnį kutis i eni terguįte.

a pięs barin gortas nuįis da si saje nivse šetis. sije ješše burdžika ovmedšis.

a pop jeįmis i popšis tšęvtisni i vot bįdsen mestae voįisni.

A hüvelykújj-nagyságú fiú.

Régen élt-volt egy parasztember. A parasztembernek se leánya, se fia nem volt, pedig nagyon erősen kellett (volna neki). Ők maguk már öregek; mit csináljanak? Leültek és gondolkoznak, istentől kérnek, de isten nem adott. Az ő imájuk nem volt elegendő (nem teljesedett). Megint gondolkoznak, de

fenntartójuk (fiuk) csak nincsen, és éhen halni nincs kedvük. Az ember mondja a feleségének: «No majd így teszünk, nem lesz-e valami sikere (nem sikerül-e valami)... A régi emberek mondogatták: „Semmi sincsen, a mi nem sikerül a földön (mindent meg lehet csinálni)“, talán a miénk (a mi dolgunk) is sikerül. Menj ki, hozz a kamrából pelyhet. Azt tedd a nyírhékosárba és tedd föl a kemenczére, te magad menj föl oda és fekdj le és kezd (a pelyhet) fújni, én meg fáért megyek, visszajövök és befütök a kemenczébe, hogy melegebb legyen.»

Az asszony úgy is tett, a férje meg elment fáért. Hozott fát és befütött a kemenczébe, az asszony meg a kemenczén egyre fújja a nyírhékosárban a pelyhet. A férj kérdi a feleségétől: «Lesz-e belőle valami vagy sem?» Az asszony nem felel és egyre csak fúj. Az ember azután semmit se szól és elmegy a mezőre szántani (földet szántani).

Szántja a földjét és gondolja: «Ha fiad lenne, én ideülnék erre a nagy tuskóra és csak parancsolnék». Még a fele nem volt fölszántva és hallja, valaki nagyon hangosan (tkp. erősen) énekel, de ember nem látszik (senki se látható).

Mialatt az ember szántott, az asszonynak a tollas kosárban egy hüvelykujj nagyságú (tkp. hosszúságú) fiú született. A mint megszületett, rögtön beszélni is kezdett. «Mama, mondja, én, mondja, fáért megyek, te meg fűts be a kemenczébe, azután süss kenyeret.» Az anya nagyon megörült. «Lám, mondja, csodálatos! Alighogy megszületett (tkp. még csak most született) és máris fáért megy, és még milyen okos!»

A fiú fáért ment, az anya meg puha kenyeret süttött és el akarja vinni urának a szántó helyére (oda, a hol szántott). A fiú így szól: «Anyám, én viszem el.» Az anya mondja: «Te el fogsz tévedni (tkp. el fogsz veszni) és nem találsz oda, meg hogyan tudnál ilyen nagyságú (létedre) olyan messzire menni?!»

A fiú nem hallgatott rá. Fonott (tkp. gyökérből való) kosárba kenyeret tett és elindult atyjának kenyeret vinni. Megy és nagyon hangosan énekel. Az atya is hallja az éneket és nem látja, hogy hol. A hüvelyknagyságú fiú egy árokhoz ért, de átmenni nem tud és nosza elkezd kiabálni: «Atyám, atyám, vigy át!» Az atya nem lát senkit se (tkp. az atyának ember nem látszik) és csodálkozik, ki hol hallatszik, hang hallatszik (tkp.

van), de ember nem látszik. Kezdi keresni, hol (van az és) ki (az). Az apa az árokhoz ment és látja, a másik oldalon egy ember áll. A kenyeres kosarat fogta, őt meg ölében átvitte és kérdezi: «Te kinek vagy (a fia) és hová mész?» A hüvelyknagyságú fiú mondja: «Én — mondja — ott a tollas kosárban (tkp. oda...-ba) születtem és kenyeret hoztam neked.»

Az apa nagyon megörült és elvitte a fiát a szántó helyére és a lóra ültette; az azonban a (ló) farka alá ereszkedett és belekapaszkodott a (ló) farkába és nagyon hangosan kezdett énekelni. Az apa szánt, a fiú meg énekel és a ló megy.

Egyszerre közel hozzájuk arra megy a pap. Meghallotta az éneket és kérdezi a szántó embertől: «Kicsodád hol énekel ilyen szépen?» Ő maga nem látja. Az ember mondja: «Ej, ez, pap, az én fiam ilyen (az).» — «De hol van ő?» «Hát — mondja — itt a ló farka alatt.»

A pap mondja: «Nos hát, mutasd meg, és hát nem adod-e el?» — «Hallgass — mondja az ember — ez nem eladó; embert nem lehet eladni, de becserélni lehet. Ha ideadod az egész vagyonodat, cserélünk.»

A pap elkezdte a fejét vakarni: «Hogy lehetséges ez? De nézd csak, add el, háromszáz (rübelt) adok.» A fiú azonban halkán mondja az atyjának: «Adj oda engem, én visszaszököm hozzád.» Az ember odaadja. Háromszázat kapott a paptól és elbúcsúzott a paptól.

A pap nagyon megörült. A hüvelyknagyságú fiút a zsebébe dugta és haza felé indult és gondolja: «Lám — mondja — micsoda csodára akadtam! Belefér a zsebembe, és egész ember! és még milyen szépen énekel! A feleségem nagyon meg fog dicsérni.» Megy és gondolkodik, de a zsebet nem nézi, a hüvelyknagyságú fiú meg a pap zsebéből titkon kimegy. A pap nem is veszi észre.

A pap hazajön és így szól a feleségéhez: «Nézd csak — mondja — papné, mit hoztam, olyan igazi csodát! Nyúlj be — mondja — az én zsebembe és nézd meg, csak óvatosan, (hogy) kárt ne tégy benne!»

A papné beledugja kezét a zsebébe, de ott csupa ganaj van. Nosza kezdi a papot szidni! «Ilyen amolyan — mondja — te magad — mondja — pap vagy és a zsebedben ganajt hor-

dasz. És még be is csapsz engem!» Fogja a szénvonót és kezdi a papot ütni, a hol éppen éri, és még mondogatja: «Nesze neked ,kárt ne tégy benne', nesze neked ,meg ne sértsd'!»

A pap alig tud kiszabadulni. Azután elfutott az emberhez és elkezdte az embert szidni, miért csapta be őt.

A hüvelyknagyságú fiú visszatért az atyjához és megint a ló farka alá ment, elkezdett énekelni és füttyörészni.

Arra megy egy bíró két lóval és meghallotta: valaki szépen énekel. Körülnéz: egy ember szánt, és megkérdezte tőle: «Ki énekel ilyen szépen?» Az ember így szól: «Ez az én fiam a ló farka alatt.»

Az úr megnézi, ez valóság, és meg akarta venni (kérte venni). «Nem adod-e el? Háromszáz (rúbelt) adok.» Az ember nagyon megörült a háromszáznak. Odaadta a fiát, a lovát kifogta, felült a ló hátára és elindult hazafelé.

Szembejött vele a pap. Az ember elkezdett sírni, hogy az ő fiát, a kít a papnak eladott, valamilyen bíró elrabolta. A pap kérdezi: «Hol van ő? Nos hamar üldözzük!» A parasztnak rossz, sovány gebéjére ők ketten ráültek és kezdték őket üldözni. Üldözték, üldözték, a ló megbotlott és elesett. Az ember így szólt: «Miért hajtottad te, pap, az én lovamat oly nagyon és (miért) ölted meg? Én megyek, följelentem (a dolgot) a hivatalnokoknál.» A pap megijedt és mondja: «Ne (jelents föl)! Nesze száz rúbel.» Az ember átvette a pénzt és haza ment. Erős lovat vett, azután új házat épített. A feleségének kabátot megkendőt vett, ő maga elkezdett kereskedni és most (is) kereskedik.

A fiút azonban az úr haza vitte és hozzá adta a leányát. Ő még jobban kezdett (ott) élni.

A pap azonban megbolondult és elcsapták a papságából és így mind megkapták azt, a mire rászolgáltak (tkp. mind a helyükre jutottak).

Jegyzetek: Ez a mese ugyanolyan eredetű, mint a 16. sz., tehát szintén Sziszola-vidéki. — Tartalmilag csak kevésbé tér el tőle a mesének CZEMBER (КОМИ МОЙДАН КЫВЪЯС cz.) füzetében *per kuža pi cz.* alatt megjelent hosszabb, részletesebb változata, úgyhogy ez is körülbelül olyan viszonyban van a mi mesénkhez, mint a CZEMBER *ворагысь морт да ворса cz.* meséje a 16. sz. mesénkhez.

ez tirmí 'не было достаточно, не хватило' | *verdís* 'кормилец' | *arkmíni* 'удаваться'. — Az említett változatban *oz-e mií-ke artmí* van. (Lejebb itt is *mií-ke artmí*.) | *šulemni* praeteritum-alakhoz l. a 17. sz. meséhez tartozó jegyzetet. | *nem-tor abu arkmítem tor mi vilín* 'ничего нѣтъ такого, чего нельзя сдѣлать на землѣ' | *žitni, tša* < житница, 'амбаръ' | *tšuman* 'коробочка, корзина изъ бересты'.

artmí 'выходить, удается' | *oz šiudás* 'не откликается' | *naradítni* < нарядить. — Az eml. változatban: *indalni*. Még hozzátesszi: «*vot — šuca — seti sidž, a vot, tati tadž*» 'нѣзд — mondanám (mondom) — arra úgy, és nézd, erre így'. | *ez-na gersí*, 'még nem volt fölszántva'; *mi gersé* 'кончается паханіе поля'.

mužik gerig kostiis 'въ то время, когда мужикъ пахалъ' (változatunkban *kosti*) | *pev kuža* 'ростомъ съ большой палецъ' | *mižen tšuzis* 'какъ родился' | *peslaid* (változatunkban a *rendes peskítdla* alak van) 'fáéért' | *presuž* < просужій 'умный, толковый'.

kittše ta-izda verman si ilag munní 'куда такой маленькій можешь такъ далеко идти' | *vuđžnis személyragos inf.-hoz* vö. a IV. dal 39. sorához való jegyzetet. | *naberuška* < наберушка 'корзина' | *moz-dor* 'охапка'; *sijes moz-doras vuđžedis* 'его на рукѣ прижавши къ груди перетащилъ'.

matijúked prolativus; *matijúk* 'недалеко' | *ta, tšem mi, tšaase síle* 'такъ хорошо поетъ'; éppígy *keni kodi, ta, tšem mi, tšaase u, džale?* 'ki hol dolgozik ilyen széken?'.

a to < a to | *vuzes* 'товаръ, продажное' | *vezšam* 'промышленяемся'.

popked presšajttšis 'съ попомъ попрощался' | *en dojd* 'не ушиби' | *ilédlan* 'обманываешь' | *kokeluka, kokoluka* 'клюка' | *sudda* < судья 'bíró', de tágabb értelemben hivatalnokot is jelent.

veržem vile pukšis 'верхомъ (на лошадь) сълѣ' | *popid* 2. szem. determinatio | *konjásis* 'споткнулась' | *lokis* 'изо всей силы, быстро, сильно; teljes erőből, gyorsan, erősen'; vö. WIED. *lok pyrys* 'noch mehr, gar sehr, sehr arg' (az én feljegyzéseim szerint *lok piris* 'сердито; haragosan'; pl. *me vile lok piris vi, džede* 'на меня сердито смотреть; haragosan néz reám') | *giris jez* 'előkelő, befolyásos emberek; hivatalnokok'.

popšis (v. *pop-tšinšis*) *tševtisni* 'его уволили' | *bidsen mestag voizisni* 'всѣ получили, что заслужили, всѣ на мѣсто попали'.

19. *griša*.

važen ovlis kreštānin i silen veli kujim pi. naje olisni bura i batli veli zev lube, kodir pižan u, džalasní i dēnga šetasni batli. no pižan jonmisni, a bat perišmis i pižan batliš ez kutni kilžini.

med i,tšet pi med nart loji i diš. muked dirja bida lun pattšer vilas veli kuilas, a istini kutasni, vek veli šuue: «me og mun nekittše, a me kiš-ke tšukeren bošta dēnga.» bať i vokjas dezmisni si vile i sijes vetlišni as nān vilas. mamisli veli zev žal i,tšet pi i sije vuris mešek i settše puktis kos nān i mededis sijes tui vile. i,tšet pies veli šuueni grišaen.

vot griša mededšis tui vilti i dumāte: «kiš-ke eske mem šure-ke so tšelkeveť, seki jona že lešid loue.» sije mune lun i med i nānis birni kutis, a u,džavni diš. kerkae užni oz piral, a korni mileština oz list. miť vetšni? a tšis oz ted. kinemis šumavni kutis. mune i vi,džede: kerkajas ne-ken oz tidalni, jez ne-ken oz vetlini. semin ne-i,džid ju viziote, a ju dorin melni,tša sulale, valānis peliūtšema, perni kesje. griša zev rad loji, šuas: «tattše me pira, a tani busis una em, me sijen užnāta i uža. aski muna vo,džē.»

sije piris melni,tšae, a seni nem abu, tolke kišsem tšanjas da iz-ki goz i sije potema nol pelē. griša boštis ros i tšanjas-pelešis tšukertis busse i sijen užnātis. šessa med i,džid tšanas piris i užni vodis. «miť louas?» — šuue sije — «šouasni-ke, med!»

mudž vivšid sije regid unmovšis, ne-dir užis, šessa drug kutis kivni zev i,džid zik. sije sadmis i kile, kodjas-ke melni,tša vilis kumas šorniteni i sije kutas jondžika kivzini; sije šorni i kile. eti zev kiz gelesa juvale medliš: «te — šuvas — kodes vermin mutitni?» — «me — šuvas — kujim vo nin etik pos-ve,tšišes mutita; esten sije ju vomen pos ve,tše. silen artmilas nin džikedž, a me — šuvas — sijes ilēda vina juni i sije enovtas pomavtegis i u,džališjas pišjasni i poskid kiššas, a muked dirji u,džališjasse ilēda i a tšim pos ulšis šurjajasse netška i pos bara kiššas. una nin sije pos-ve,tšiš settše dēnga vi,džis i jortlišis, a telk nem abu i pos vek kiššema. a sili semin veške kole etar-medar ponas krest suvtēdni.»

sijes i,džid tšert oškis i ješše dēnga šetis. šessa zavoditis medliš juvašni: «te — šuvas — kodes mutitin?» med tšert šuue: «me — šuvas — važen nin etik popliš gušali pirtšangižedse, a eni naje gižedtegis kesjeni getralni tšoja-vokaes i jezis šuueni, oz pož, miť taje tšoja-voka, i nalen šum i zik i daže sudittšeni, vot tšeleť vo nin. naje toiteni sijen, a telk ne-ku,tšem abu. a pop-gižedis eske škap sajas i em vitškoas da oz addžini.»

sijes bara i.džid tšert oškis i dēnga setis. sēsša kutis juuavni koimediš : «te — šuuas — kodes vermin mułitni!» sije i šuuę : «me se tšęm šum lepti etik kerkaę, miđ oz vermini torjedtšinis košlais. vot — šuuas — sije kerkaın kujim vok da mam em, a batıs kuli ta vo, i batıslen koli una dēnga. kuligas vištalis : ,vot — šuuas — meam simda kole dēnga‘ i mestase vištalis keni, a me nališ bošti sije mestasiš i pukti medlaę, džodž ulas, a naje kvatitšisni, važ mestaas abu i kutisni međa medse šuni, miđ ,te boštın‘ i mamę kutisni šuni, miđ ,te boštın‘ i nalen lıbi šum i koš. vot kižed lun nin pir-na et-koda košasęni i šumiteni i dēngase koręni, a dēnga nali oz šurli, kitišedž me og inđi.»

i.džid tšert i šuuę : «te — šuuas — en inđi, med košasasni da šumitasni naje, a ted me šeta una dēnga da ješše vot ted pi-pu metal.» sēsša i.džid tšert šuiš : «ta-lun tırmas juuasemiš, a vot bara tšukertšam das lun berti.» sēsša perıda aslanis mestag posniđ tšertjas razedtšini kutisni i se tšęm šum leptisni, miđ mel-ni, tša stavis kutis turalni.

a griša pir tšanın kivzis, miđ tšertjas šorıtisni i sijes ez geđer-voni vi.džedlini. kor stav tšertjas razedtšisni, sije gušeniken tšanıš petis i geđer vi.džedlis, abu-e ken-ke ješše tšertjas i sēsša mededtšis munnı šuiga-viv tujed. munis sije lun-šeredž kimin verst das-vit. vi.džede : zev unagn ne-i.džid ju vomen ve tšeni pos. sije voıis pos dore i šuiš u.džališjaslı : «med otšallas tiıanli jen!» a naje nem oz šialni, a tolke miđ vermeni, jorttšeni da vidtšeni i tšertę otšalni koreni.

griša munis mate.džik i juualis : «keni tiıan i.džid pidđis, med — šuuas — volas me dinę.» u.džališjas i šuuęni : «miıla? sije te dinę oz lok, silen teteg una em u.džis i miđ sije taje posse ve tše, kujim vo nin, da tidale, ku tšęm-ke tšert narošne košale. vot obštas da kišsas bara. a tšis vot mu tšittše da miıanes tšetš mu tšite, a pos vek oz suvt i miđtem nin dēnga vi.džis, a telk abu.» griša i šuni kutis : «mem ke — šuuas — šo tšelkeveı kesjas setni. me silı posse pir i suvtęda i nemis oz kišši.»

u.džališjas munisni, vištalisni i.džidli, miđ vot se tšęm mort voıis i kesjiše pos suvtędni. i.džid u.džališ voıis i juuale grišališ, miđ «džikedž verman sultędni? verman-ke taje pos sultędni, me og žalit ted kik-šo!» i vot naje ve tšisni gižed, miđ etikišli dēnga setni, a medisli pos sultędni, i kirımašisni.

šéssa griša munis pos dore i veťšis kik krest puis i sulťedis i šuiis: «vot taje krestis kittšedž oz per, settšedž pos sulťalas, a pere, viľiš sulťedej, a das lun berti lokta te orde.» i šéssa kirimášisni i munis sije vo,dže.

munis ritedž i vojis viťsko dore i kilze: viťskoin zev jona šumiteni, i settše sije piris. a seni pop-dak zev vidťseni i miť-ke korseňi. i sije juualis sterezisliš: «miť taje veťšeni i miľla vidťseni?» sterez i šuuę: «taje vot voťemni gižed i oz addžini, keni, a aski veňšáitni kesjeni i oz tedni najes, kuťšem jez.»

sije munis pop dine i sili šuiis: «miť — šuuas — mem šetan? me — šuuas — ted inđa gižedte.» pop šuuę: «mem nem abu žal, tolke inđi.» i naje dakenisked telkuitisni i sili šetisni šo tselkevegi i sije najes nuis škap dinas i tšektis škapse košalni i škap saišis addžis pirtťsan niga (gižed). «vot — šuuas — taje!»

vidlisni, sije i em, i nigaiš addžisni, miť getrašišjas zbiľedž tšoja-voka. seki popjas zev radeš lojšisni i ješše sodtisni sili tšelej kiž-vita. sije pašibe šuiis i bara munis vo,dže.

askinas sije vojis med grezde i kilę: etik kerkain zev jona matkeni, vidťseni i košaseni. sije settše piris, a seni stavis girdeš vetleni, a mamis berde poreg doras. i sije juualis etiliš, miľla naje ta,dži košaseni i miť jukeni? sili mamis kutis viťtalni berdig tirji: «vot — šuuas — batš tajejasli kolis una deňga i viť-talis mesta, a mestaas abu i deňgais voši i vot eni tajejas morta mortse šuueni gušalię, a naje oz šušini. kod-ke ke eške inđas, jona že bur louę!»

griša kutis šuni, miť «mem vited jukense ke šetasni, korša i addža, tolke med kesjšisni pižaniđ.» pižanes mam koris i viť-talis, miť «vot taje mort kesje addžini batliš deňga i kore vited juken.» naje zev radeš lojšisni i šuueni: «tolke korš, oge žalite džinse, mižan ket košis bire.»

sije tšektis biášni i lomžedni jon šis i ledžšini si beris gebeťšas. naje sidž i veťšisni i sije piris gebeťše i tšektis leptini džodž-ul kerse, i sije setiš kiskis zev i,džid tšuker deňga i pe-tisni gebeťšis ber. šéssa pukšisni pižan dore i kutisni liddžini deňga i seni veľema deňga una, miť grišali vojis vited pašis tšelej kujim-šo i ješše kuťšema sijes oskisni i verdisni i juktalisni i zev bura mededisni.

griša eni ozir i gortas mededťšis i dumáite: «vot — šuuas —

ki dži udaitšis taje vetlem! a das lun bertli bara settše muna, oz-e muked tšertjasis bara mi-ke vištalni a eni muna gorte i batli šeta etik šose, aslim ješše na kole kujim-šo, da ješše pos-ve, tšis šetas etik šo.»

sije voiš gorte, sije že paš-kemen. bat i vokjas sijes priñi-maitisni omela i daže ez velni rades loktem vilas, kittšedž batli sije ez šet šo tšelkeveji. a kor šetis, naje stavniš bugilše paškedisni i vi,džedeni, kidž taje vermis ta,tšem regiden naževitni, i juvašni kutisni. a sije davori nali vištalni: «vot — šuvas — se,tšem-se,tšem mestain em melni,tša, a melni,tšaas oleni tšertjas i settše ku,tšem mort volas i vermas ke seni užni, sili šeteni šo tšelkeveji.»

vokjas telkuitisni gušeničen i munisni sije lune, kod lune sije tšektas. i vot dased lun kutis rirni i naje mededšisni kujim vok tšertjasliš šorñi kivzini i voišni melni,tšae. i,tšet vok šuni kutis: «me pira etije tšanas, a ti estše i med ez vel veržema i mi naje kutasni vešni, bidsen kivzini.»

i vot das-etiked tšas i tšertjas tšukertšisni kutisni. tšukermisni stavis i vot i,džid tšert juvašni kutis. kujim tšert, kodjas vodždžik vištalisni, naje sulaleni bokjn i kilzeni i dumaiteni, mi loze nali, mi najeliš ku,tšem-ke dėtina udžse starse torkis i vot voiš i nali rad.

i,džid tšert i juvalni kutis: «no ti mi vek-na najees muti-tannid?» (a a,tšis eske tede nin veli.) naje kutisni vištalni, mi najes torkis ku,tšem-ke dėtina i oz tadni. šessa i,džid tšert dezmis na vile i tšektis najees vini (neitni), kuškalni, mijen šure, muked tšertjasišli. nalen seni šum, koš i kutisni košasni kodes kod vermę i kutisni šiblašni, mijen šure.

griša veli muderdžik i mijen šumitni kutisni, sije pir i pišjis, a muked vokjas vek seni oleni.

etik tšert skermis jona i kvatitit tšanse, keni veli pukale d i,džid vok, i lijis medli i setiš i,džid vok gegilšis muas. seki mijen addžisni kujim tšert, mi seni mort, naje uskedšisni si vile i kiskini kutisni sijes i,džid tšertli. med tšert bara addžema med vokse i sije bara sijes kiske. a naje seni gorzeni i pravdaitšeni, mi «mi seki ege vele». najees šessa tšertjas boštisni i kutisni žugedni, vini, jur-šijasse nejškini, šessa boštisni da kiskisni melni,tšasis i šibitisni vaas, asnis munisni seš. naje kik vok vojñn bergalisni, bergalisni i vejisni džikedž.

i, tšet vok griša munis pos-ve, tšis i, džid orde i boštis siliš so tšelkevei i ješše sili sodtis veti mines i pašibe suis, miž ne-ke sije, pos ez i suvli.

šéssa griša munis gorte i siliš kutisni juvalni, kittše vok-jasse voštis sije. griša kutis vištalni, miž «melhi, tšain tšertjas najees džagedisni, a me uđiti pišjini.»

šéssa munisni jezen melhi, tšae i kutisni koršni najees, a seni tolke nalen jur-si-pleteňjasis i viris džo, džas. šéssa kutisni koršni vaiš i adđisni kikaniseg i kikanisli kertalema golaas iz-ki-torjen. šéssa najes džebisni-idralisni.

griša olmedtšis aslas muderen i eni ole-vile.

Gergely.

Régen élt egy parasztember és neki három fia volt. Ők jól éltek és az atyjuknak nagyon kellemes volt, mikor a fiai dolgoznak és atyjuknak pénzt adnak. De a fiúk megerősödtek, az apjuk meg megöregedett és a fiúk nem hallgattak már az apjukra. A legkisebbik fiú a legbüszkébb lett és lusta. Néha egész nap a kemenczén feküdt, de (ha) el akarják küldeni, mindig (azt) mondotta: «Én nem megyek sehova, hanem én valahonnan egy csomó (csomóval, rakással) pénzt kapok majd.» Az apja és a testvérei megharagudtak reá és elkergették őt, hogy a maga kenyérére éljen (tkp. a maga kenyérére). Az anyja nagyon sajnálta kis fiát és zsákot varrt és száraz kenyeret tett bele és elkísérte őt az útra. A legkisebbik fiút Gergelynek hitták.

Gergely hát útnak indult (elindult az úton) és gondolja (magában): «Hogyha valahonnan akadna nekem száz rúbelem, az (tkp. akkor) nagyon kellemes lenne (tkp. lesz).» Egy napig megy és másnap is, a kenyere fogytán volt (tkp. kezdett kifogyni), de dolgozni lusta. Házba nem megy be meghálni, alalmazni meg nem mer kérni. Mit csináljon? Ő maga sem tudja. Megéhezett. Megy és körülnéz: házak sehol nem látszanak, emberek sehol nem járnak. Csak egy nem-nagy folyó folyik, a folyó mellett meg egy malom áll, a víz felé hajlik, majdnem összedől (össze akar dőlni). Gergely nagyon megörült, mondja: «Ide bemegyek, itt sok lisztpor van, abból vacsorát készítek és meghálok. Holnap tovább megyek.»

Bement a malomba, de ott semmi sincsen, csak széthányt kádak és két malomkö, az is négy részre volt összetörve. Gergely söprűt fogott és a kádak sarkaiból összesöpörte a lisztport és vacsorát készített belőle. Azután a legnagyobb kádba ment be és lefeküdt aludni. «Mi lesz» — mondja — ha megesznek, hát legyen (nem bánom).»

Fáradtságában hamar elaludt. Nem sokáig aludt, akkor egyszerre nagyon nagy lármát hallott. Fölébredt és hallja, a malom felső magtárában valaki beszélget (tkp. valakik beszélgetnek) és ő erősebben kezdett figyelni; a beszédet meg is hallja. Egy nagyon mélyhangú (vastaghangú) kérdezi egy másiktól: «Te — mondja — kit tudtál bűnre csábítani?» — «Én — mondja — már három éve kísértek egy hidépítőt; ott ver ő hidat a folyón át. Már egészen elkészül (a munkája), de én — mondja — pálinkaivásra csábítom őt és ő ott hagyja befejezetlenül és a munkásai megszöknek és a híd összeomlik, máskor meg a munkásait csapom be és magam tépem ki a híd alól a pilléreket és a híd megint összeomlik. Az a hidépítő már sok pénzt költött ott és átkozódott, de azért semmire sem megy (tkp. semmi értelem nincsen) és a híd (még) mindig összeomlva (fekszik ott). Pedig neki csak keresztet kellene állítania a két (tkp. egyik-másik) végére.»

Az öreg (tkp. nagy) ördög megdicsérte őt és még pénzt adott (neki). Azután a másodiktól kezdte kérdezni: «Te — mondja — kit csábítottál bűnre?» A második ördög mondja: «Én — mondja — már régen elloptam egy papnak a keresztelő irását (anyakönyvét), és most a nélkül a könyv nélkül testvéreket (nővért-fivért) akarnak összeházasítani, és az emberek azt mondják, hogy ezt nem lehet, hogy ezek testvérek (nővérfivér), és most lárma és veszekedés (van) náluk, sőt már egy egész éve pörlekednek (egymással). Ezzel kínlódnak, de semmire sem mennek. Pedig a papnak az anyakönyve a szekrény mögött van a templomban és nem találják meg.»

Őt megint megdicsérte az öreg ördög és pénzt adott (neki). Azután a harmadiktól kezdte kérdezni: «Te — mondja — kit tudtál bűnre csábítani?» Az meg feleli: «Én olyan veszekedést támasztottam egy házban (tkp. házba), hogy nem tudnak szétválni a veszekedéstől. Lám — mondja — abban a házban

három fűtestvér van és az anyjuk; az apjuk meghalt az idén és az apjuknak sok pénze maradt. A mikor halálán volt, azt mondta: „Lám — mondja — annyi pénzem marad” és megmondta a helyet, hogy hol, én azonban elvettem előlük arról a helyről és máshová tettem a padló alá, de ők egyszerre csak azon vették észre magukat, (hogy) nincs a régi helyén és egyik a másikáról (tkp. másikat) kezdte mondani, hogy „te vitted el” és az anyjukról (tkp. anyjukat) kezdték mondani, hogy „te vitted el” és láрма és veszekedés keletkezett náluk. Most már huszadik napja még mindig ugyanazon mód veszekszenek és lármáznak és keresik a pénzüket, de a pénzük nem kerül meg, a míg én meg nem mutatom.»

Az öreg ördög meg mondja: „Te — mondja — ne mutasd meg, hadd veszekedjenek és lármázzanak, én meg sok pénzt adok neked és azonkívül még itt van neked egy nyárfa-érem.» Azután így szólt az öreg ördög: „Ma elég lesz a kérdésből, majd tíz nap múlva megint gyűljünk össze.» Erre a kis ördögök hamar elszéledtek a maguk helyére és olyan lármát csaptak, hogy az egész malom belerendült.

Gergely azonban mindvégig hallgatta a kádban, a mit az ördögök beszéltek, őt azonban nem is gondoltak rá hogy nézék. Mikor az ördögök mind elmentek, óvatosan kijött a kádból és körülnézett, nincsenek-e még valahol ördögök, azután pedig elindult a bal felé eső úton. Ment körülbelül délig tizenöt versztet. Körülnéz: nagyon sokan hidat vernek egy nem nagy folyón át. A hídhoz ért és így szólt a munkásokhoz: „Isten segítsen meg (a munkátokban)!” De azok semmit se szólnak, hanem csak, ahogy tudnak, káromkodnak és szitkozódznak és az ördögöt híjják segítségül (tkp. segíteni).

Gergely közelebb ment és kérdezte: „Hol van a ti felügyelők (a legnagyobb helyett, legnagyobbul való), hadd — mondja — jöjjön hozzám.» A munkások meg felelik: „Minek? Ő nem jön hozzád, neki nálad nélkül is sok dolga van és (annak), hogy ezt a hidat csinálja, már három éve, és látszik, valamilyen ördög szándékosan lerontja. Most, lám, egy ideig megáll, azután megint összeomlik. Ő maga kínlódik és minket is kínoz, de azért a híd még mindig nem áll és mennyi pénzt költött már, de semmire sem ment.» Gergely meg így felelt: „Ha — mondja —

megigéri, hogy száz rúbelt ad nekem, én rögtön fölépítem (megállítom) a hídját és az soha össze nem omlik.»

A munkások odamentek, megmondták a felügyelőjüknek, hogy íme, egy olyan ember jött és az ajánlkozik, hogy fölépíti a hidat. A munkások felügyelője (tkp. a nagy munkás) odajött és kérdezi Gergelytől, hogy «valóban föl tudod építeni? Ha ezt a hidat föl tudod építeni, nem sajnálok tőled (tkp. neked t. i. adni) kétszáz (rúbelt)!» És most szerződést kötöttek (írást csináltak), hogy az egyiknek pénzt (kell) adnia, a másiknak meg a hidat fölépítenie, és aláírták a nevüket.

Erre Gergely odament a hídhoz és két keresztet csinált fából és felállította és így szólt: «Nézzétek, a míg ez a kereszt le nem dől, addig a híd meg fog állni, ha ledől (a kereszt), újra állítsátok föl. Tíz nap múlva pedig (vissza)jövök hozzád.» Erre elbucszúztak egymástól (kezet fogtak) és ő tovább ment.

Estig ment és egy templomhoz jutott és hallja: a templomban nagyon erősen lármáznak, és ő bement oda. Ott meg a pap és a káplán nagyon veszekszének és valamit keresnek. Megkérdezte az őröt: «Mit csinálnak ezek és miért veszekszének?» Az őr meg mondja: «Elvesztették az anyakönyvet és nem találják meg, (hogy) hol (van), pedig holnap esketni akarnak és nem ismerik őket, hogy milyen emberek (nem rokonok-e).»

Ő a paphoz ment és így szólt hozzá: «Mit — mondja — adsz nekem? Én — mondja — megmutatom neked a könyvedet.» A pap feleli: «Én semmit (semmi összeget) se sajnálok, csak mutasd meg.» És ők a káplánnal tanácskoztak és száz rúbelt adtak neki, ő meg a szekrényhez vezette őket és megparancsolta, hogy a szekrényt szedjék szét, és a szekrény mögött (tkp. mögől) megtalálta a keresztelő-könyvet. «Lám — mondja — ez az!»

Megnézték, az volt és a könyvből látták, hogy a házasulandók valóban testvérek. Ekkor a papok nagyon megörültek és még hozzátettek (adtak neki) egy egész huszonötöt (25 rúbelt). Ő megköszönte és megint tovább ment.

Másnap egy másik faluba jutott és hallja: egy házban nagyon erősen káromkodnak, szitkozódnak és veszekszének. Bement, ott meg mind véresen (véresre verve) járnak, az anyjuk meg a küszöb mellett sír. És ő kérdezte az egyiktől, miért ve-

szekszenek ezek így és min osztozkodnak? Az anya sírva kezdte neki elbeszélni: «Lám — mondja — az apjuk ezeknek sok pénzt hagyott és megmondotta a helyét, de nincs a helyén és a pénz elveszett és most ezek egyik a másikáról mondják, hogy az lopta el, de ők azt tagadják (nem mondják magukról). Ha valaki megmutatná, nagyon jó lenne (tkp. lesz)!»

Gergely kezdte mondani, hogy «ha nekem az ötödreszét adják, megkeresem és megtalálom, csak ígérjék meg a fiaid.» Az anya odahitta a fiait és elmondotta, hogy «íme ez az ember igéri, hogy megtalálja az apátok pénzét és az ötödreszét kéri.» Azok nagyon megörültek és felelik: Csak keresd meg, nem sajnáljuk a felét (sem), ha csak megszünik a mi veszekedésünk.»

Ő megparancsolta, hogy tüzet gyűjtsanak és erős viaszgyertyát gyűjtsanak és menjenek utána a (padló alatti) pinczébe. Így is tettek, ő bement a padlóaljba és felemeltette a padló alatti gerendát és onnan nagyon nagy rakás pénzt húzott elő és a pinczéből visszamentek. Azután az asztalhoz ültek és elkezdték a pénzt olvasni; ott meg sok pénz volt, úgyhogy Gergelyre ötödreszül (tkp. részéből) teljes háromszáz (rúbel) jutott, azután még mennyire megdicsérték őt és etették meg itatták és nagyon jól eresztették útnak.

Gergely most gazdag és hazafelé indult és gondolja: «Lám — mondja — ez az út hogyan sikerült! De tíz nap mulva megint odamegyek, nem mondanak-e el más ördögök megint valamit. Most pedig hazamegyek és az egyik száz (rúbelt) az atyámnak adom, magamnak még marad háromszáz, és még a hidépítő ad majd (egy) százat.»

Haza jött, ugyanabban a ruhában (tkp. -val). Az apja és a testvérei rosszul fogadták őt, sőt nem is örültek az ő hazajöttének, a míg száz rúbelt nem adott az apjának. A mikor azonban odaadta (a száz rúbelt), mind tágra nyitották a szemüket és (nagyot) néznek, hogyan tudott ő ilyen hamar (pénzt) keresni, és kérdezni kezdték. Ő meg elmondta nekik: «Lám — mondja — ezen meg ezen (tkp. olyan-olyan) a helyen van egy malom, a malomban meg ördögök laknak és a melyik ember oda jön és ott meg tud hálni, annak száz rúbelt adnak.»

A testvérek halkan tanácskoznak és elmentek azon a napon, a melyikre ő parancsolja. És íme, a tizedik nap kezdett

eltelni, és ők hárman testvérek elindultak az ördögök beszélgetését kihallgatni és eljutottak a malomba. A legkisebbik testvér megszólalt: «Én bemegyek ebbe a kádba, ti meg oda és ne mozduljatok, és a mit azok csinálni fognak, mindenre figyeljetek (tkp. mindent figyelni).»

És íme a tizenegyedik óra, és az ördögök gyülekezni kezdtek. Összegyültek mind és íme az öreg ördög elkezdett kérdezősködni. A három ördög, a kik előbb jelentették (a tetteiket), azok oldalt állnak és figyelnek és gondolkoznak, (hogy) mi lesz velük (tkp. nekik), hogy az ő munkájukat valamilyen fiú mind elrontotta, és most rájuk került a sor.

Az öreg ördög kérdezni kezdte: «Nos ti még mindig kísértetek őket?» (de ő maga már tudta). Azok most elmondották, hogy őket valamilyen ember megzavarta és nem ismerik. Erre az öreg ördög megharagudott rájuk és megparancsolta a többi ördögöknek, hogy őket üssék, verjék azzal, a mi éppen kezük ügyébe esik (tkp. a mivel éppen akad). Ott lárma, verekedés (keletkezett) náluk és kezdték egymást verni kiki a kit tud és kezdtek dobálódzni azzal, a mi éppen akad.

Gergely okosabb volt és a mint veszekedni kezdtek, rögtön megszökött, a többi testvér azonban még mindig ott marad.

Az egyik ördög nagyon megharagudott és fölkapta azt a kádat, a hol a legidősbik testvér ült, és a másikra dobta és a legidősbik testvér kigurult onnan a földre. Erre mihelyt a három ördög meglátta, hogy ott ember van, neki estek és az öreg ördög elé kezdték őt hurcolni. Egy másik ördög megint a másik testvért látta meg és ő megint azt hurcolja (oda). De ezek ott ordítanak és igazolják magukat, hogy «mi nem voltunk akkor (itt).» Ekkor az ördögök fogták őket és elkezdték őket ütni, verni, hajukat tépni, azután fogták és kihúzták a malomból és beledobták a vízbe, ők maguk elmentek onnan. Az a két testvér éjjel sokáig vergődött (forgolódott, forgolódott) és végleg elmerült.

A legkisebbik testvér, Gergely, elment a hídépítő felügyelőhöz és száz rúbelt kapott tőle és (az) még ötvenet adott hozzá és köszönetet mondott, hogy ha ő nincs, a híd nem állt volna meg.

Gergely azután hazament és kezdték tőle kérdezni, (hogy)

hová tette (tkp. veszítette) a testvéreit. Gergely elmondotta, hogy «a malomban megfojtották őket az ördögök, de én még idejében elmenekültem (el tudtam menekülni).»

Erre sokan (néppel, népül) mentek a malomba és keresni kezdték őket, de ott csak hajcsomóik és vérük (volt) a padlón. Azután a vízben kezdték őket keresni és megtalálták mindkettejüket és mindkettejüknek egy-egy malomkődarab volt a nyakába kötve. Erre eltemették őket.

Gergely élni kezdett a maga okosságával és most (is) él-van.

Jegyzetek: Ez a mese ugyanattól a közlőtől való, mint a 16. és 18. sz. mese.

griša = Гриша (Григорий) | *batli veli zev lube* 'отцу было очень любо' | *muked dirja, muked dirji* 'más időben, néha'; pl. *muked dirji deniga oz ovli* 'по временам денег не бывает' | *veli kuilas* 'fekszik vala' l. fönt | *tsukeren bošta deniga* 'кучей деньги возьму' | *vetlisni as nain vilas* 'выгнали на свой хлеб' | *veli šuceni grišaen* 'было зовутъ Гришей'.

tselkeveji < цѣлковый 'ezüstrübel' | *mune lun i med* 'идеть день и другой' | *kinemis šumavni kutis* 'a hasa éhezni kezdett' | *pelintšema* 'наклонилась' | *perni kesje* 'свалиться хочеть' | *buisis una em* 'пыли (мучн.) много есть' | *sijen užnaita* 'этимъ поуживаю'.

melni tša-vilis kumas 'въ вехрнемъ чуланѣ' | *mutitni* 'смутить на грѣхъ, соблазнить на грѣхъ, мучить' | *esten* 'тамъ' | *silen artmilas nin džikedž* 'у него работа до конца уже приходит' | *iledni* 'megcsalni, megtéveszteni, kísértésbe hozni, elcsábitani' | *poskid* 2. szem. determ. | *jortšsis* 'ругался' | *telk nem abu* 'толку все нѣту'.

pirtšan-gižed 'метрическая книга' | *tšoja-roka* 'братъ съ сестрой' | *suditšeni* 'судятся' | *toiteni* 'толкуются' | *oz vermini torjedtšinis košlais* (v. *košisla*) 'не могутъ разойтись изъ за драки, вследствие драки' | *kvatitšisni* 'схватились' | *indini* (rendesen *indini*) 'указать'.

tot ted pi-pu metal 'вотъ тебѣ осиновою медаль' | *turalni* 'дрожать' | *ez geger-voni vi,džedlini* 'его посмотрѣть не догадались'.

i,džid pidšis 'за старшаго' | *narošne* < нарочно | *olistas* 'поживеть' | *kirimāšisni* 'подписались; попросились за руки'.

pop-đak 'попъ и дячокъ (и диаконъ), весь причтъ' | *sterež* < сторожъ | *voštēnni* прѣт. l. fönt | *venšaitni* < вѣнчать | *oz tedni najes ku,tšem jez* 'не знаютъ ихъ, вѣнчающихся, какою народъ, родственники между собой или нѣтъ' | *telkuitšisni* 'потолковали' | *škapse košalni* 'шкапъ разобратъ'.

matkeni 'матюгаются' | *girdeš* 'окровавленные (съ синяками)' | *morta mortse šuveni gušalig* 'друг друга говорят укравшимъ' | *oz šušini* 'не сознаются' | *tem vited jukense ke šetasni* 'мнѣ если пятую часть дадутъ' | *džodž-ul ker* 'бревно подъ поломъ'.

udaitšis taje vetlem 'удалась эта ходьба' | *ez velni radeš loktem vilas* 'не были рады на его приходъ' | *med ez vel veržema* 'не трогайтесь'.

dětina < дѣтина | *torkis* 'испортилъ; спуталъ' | *vinj L. S. 'ütni, verni', V. 'megölni, agyonütni'* | *mijen šure* 'чѣмъ попало'.

pravdaitšeni 'оправдываются' | *šugedni* 'ломать' | *bergalisni* 'вертѣлись (кружились)'.

jur-si-pleteňjasis 'пряди волосъ' | *iz-ki-torjen* 'по куску жернова' | *džebisni-idralisni* 'скрыли-убрали, похоронили'.

Függelék.

I.

A VIII. sz. dal dallama :

II.

A IX. sz. dal dallama :

Ezt a két dallamot egy Usztsziszolszokban tartózkodó orosz egyetemi hallgató jegyezte le számomra, mialatt egy zürjén leány (Jekatyerina Vaszilyevna Popova) többször elénekelte előttünk e két dalt.

III.

k o m i n i v l i .

mi tsa nile, je dżid nile!
en te se tsem nora sív!
med mi, tom jez, oge kile
tentšid jona šogšan kiv.
 5 *ted mi eni berdan tor,*
gažedšini kole kor?

en-na šogši, ažen dinin!
jona šornit zonzasked:
as bur gortsa vokjas piin
 10 *on-na gudir vain ped.*
en te šogši! en te berd!
šinmid abu-na med gerd!

eštištan-na perišlánin
kistni assid šin-va tor,
 15 *kor te loan veres sajin,*
šivnid loas sek ne-kor!
gaža dżika nile sív!
musa nile, komi niv!

A zürjén lányhoz.

Szép lányom, fehér lányom,
 ne dalolj oly szomorúan!
 Ne halljuk mi, fiatal emberek,
 a te nagyon bánatos szavadat.
 5 Mit (kell) neked most sírnod,
 mikor örvendeni kell?

Ne szomorkodjál még, (míg) szüleidnél (vagy)!
 Többet (tkp. erősen, nagyon) beszélj a legényekkel,

a te jó földieid, testvéreid (tkp. házi testvéreid) között
10 nem fúlsz még meg a zavaros vízben.

Ne szomorkodjál! Ne sírj!

A szemed ne legyen még vörös!

Ráérsz még öregkorod felé (öregkorodban)

a könnyeidet ontani,

15 a mikor férjnél leszel,

akkor sohase lehet majd dalolnod!

Vígabban dalolj, lányom!

kedves lányom, zürjén lány!

Jegyzetek: Ez a dal, éppúgy mint a következő három, már nem nép-, hanem műdal. Három versszakból áll, rím-elhelyezése ababcc. Szerzőjük az egyik zürjén nyelvemsterem: A. A. Cseuszov. Ezek a dalok már megjelentek az Этнографическое Обзорѣние LXI. kötetében (1904. 158—160. l.). Cseuszov újra leírta számomra ezeket a dalait. (L. KSz. XII. 231.) Kiadásukat szükségesnek tartottam, mivel az említett kiadásban az orosz betűvel írt zürjén szövegbe sok hiba csúszott bele, az ott közölt orosz fordítás meg olyan szabad, hogy az eredetinek inkább a gondolatmenetét adja, mintsem a fordítását.

5. *berdan tor* 'síró dolog'; 'mit neked most síró dolog, sírás?' | 9—10. 'между своихъ хорошихъ домашнихъ братьевъ еще не задохнешься въ мутной водѣ'; az Этн. Обзор. fordítása szerint: 'среди своихъ земляковъ, бѣлокурыхъ братьевъ, рѣзвась, волна мутной воды охватить твой станъ?' | 13. az orosz kiadásban *estisitan* helyett *uditan* van; *perislánin* 'подъ старость' | 16. 'пѣть тогда будетъ некогда'.

IV.

petem berin.

1. *musa vokej!*
vangam lok!
tsegis kokej,
boštis šog.

2. *mi mem kerni,*
og me ted.
matin perni
šis puked.

Távozás után.

1. Kedves testvérem!
Gyere beszéljünk!
Eltörött a lábam,
bánat fogott el.

2. Mit csináljak,
nem tudom.

Közel (vagyok) az elpusztuláshoz (tkp. elesni)
mint a korhadt fa (tkp. a korhadt fával együtt).

Jegyzetek: *petem berin* 'послѣ выхода' | 1. *vangam* 'поговоримъ', Этн. Обзор. LXI: 159 'полечечемъ' | 2. *sis pu v. sis pu* 'korhadt fa'.

V.

me «veledís».

1. <i>eni lovzi:</i>
<i>«veledís»!</i>
<i>og nin povzi</i>
<i>ünemís:</i>
<i>biís, vaiís,</i>
<i>lok mortís,</i>
<i>variís-kajís,</i>
<i>šelemís!</i> | 2. <i>ovni ponda</i>
<i>kužni nin!</i>
<i>eni kovma</i>
<i>jona nin</i>
<i>kovma: aslim,</i>
<i>gortsali,</i>
<i>siktiv-tasli,</i>
<i>komili!</i> |
|--|--|

Én «tanító» (vagyok)!

1. Most föléledtem,
«tanító» (vagyok)!
Már nem félek
semmitől:
(se) tüztől, (se) víztől,
(se) rossz embertől,
(se) ölyvmadártól,
(se) szívtől.
2. Élni kezdek
majd (jobban) tudni.
Most szükséges (azaz hasznos ember) leszek
már nagyon;
szükséges leszek: magamnak,
családomnak (tkp. az otthoniaknak),
a Sziszola-vidékieknek,
a zürjéneknek!

Jegyzetek: CSEUSZOV egy ideig tanító volt, most azonban otthon *vil-gort* ban gazdálkodik.

1. *lovzi* 'ожиль' | 2. *ovni ponda kužni* 'въ жизни буду я искусне; ügyesebben, okosabban fogok élni' | *kovta* 'я буду нуженъ' | *gortsali* 'для домашнихъ' | *siktiv-tasli* 'Сысольскому краю'; I. LUTKIN (szótár 99. l.): «Слово *tas* служить для обозначения живущихъ по рѣкамъ»; pl. *ež va-tas* 'a Vicsегда mellett lakók, Vicsегда-mellékiek (живущие по р. Вычегдѣ или Вычегодцы)'; WIED. (Zusätze, Bulletin de l'Acad. imp. des sciences de St.-Petersb. XXXI: 304) *tas* 'Gegend'.

VI.

šil an kiv.

šondi banej, olemej!
i,tšet dirša vorsemej
as-kod' tšetšja posnidked!
semin-taj me melpištšša,
 5 *i,džid šin-caen berddža.*
nem-ponnim taj koterte,
etare taj lebede.
regid-na taj-ne olim,
kor-ke gu berde voim.
 10 *ege tedle olemse,*
koknid-lešid olemse.
kesjim taj-ne ovni-na,
gortje vodni kole šin!
šondi banej, olemej!
 15 *jugid šondi olemej!*

Dal.

Napom, életem!

Kiesi korombeli játékom (azaz: mikor gyermek-
 koromban játszottam)

magam-fajta (velem) egyidős kicsinyekkel!

Csak gondolok (rátok),

5 (és máris) nagy könnyeket hullatok (tkp. nagy
 könnyekkel sírok).

Életünk vége bizony siet,

egyre visz bennünket szárnyain (tkp. röpit).
Pedig még keveset (tkp. gyorsan) éltünk,
és egyszer már a sírhoz értünk.

- 10 Nem ismertük meg az életet,
a könnyű, kellemes életet.
Mi még élni akartunk,
és már koporsóba kell feküdnünk!
Napom, életem!
15 Fényes nap, életem!

Jegyzetek: Ez a dal a fönt közölt X. sz. népdalnak utánzása. Az orosz kiadásban (Этн. Обзор. LXI. 159) a cím elé oda is van téve: Подражание народному (népdal utánzása).

1. *šondi banež, olemež* 'жизнь, ярко сияющая сторона солнца' | 4. *sem in tai me melpištša* 'только о васъ я подумаю' | 15. *jugid šondi olemež* 'жизнь, свѣтящаяся солнце'.

VII.

*važ vi,džedem mu vile, olem vile, važ vi,džedem
komi mortlen (komi jezlen).*

1. med vodžza šuəm.

a)

*rua, pemid; geger oz tidav etik lovja tor, bidman tor. kuš
etik gulu, mištša jugid-lez gulu lebalis. ez etšid sije šetli assis
šorniši, kešjemen panidavni lovja tor. gulu veli etnas, gulu veli
zev gažtem, ez etšid — unaiš pondišlis sije šibitšini lebalan
vilissan, šibitšini, žugedšini, ponavni assis etka-olem.*

*so-ne aslas gorzem vile kile sije, jela moz, aslas gorzem-kođ
šorniši, šorniši mortliš. edje lebžisni, mededšisni meda medli
panid. šušisni vokjasen, musaen. šornitisni-šujisni vidlini pidesse
pemidliš, ruisliš.*

*etik gulu addžis mu, med gululi šuris nuīt. etik gulu aslas
nižis le,džis šurem-tor (šuran-tor) mu, mu-torjas berdin pondisni
tšukertšini muked torjas, regid pondis loni di, pondis tirni
bidman-torjen. nuīt petkedšis.*

*vežavni pondis med gulu, ninem ez šu, med vodž-ne pondis
korni med gulues, u,džavni etlain.*

med-voddža gulu veli jen, jon-vermiş lovja tor, med gulu ne veli omel, vežališ-vintem lovja tor.

mü jen veli vežlas lunnas, omel miršis tšikedni voinas.

med jona omel pessis tšikedni mortes. mavis sijes aslas dulnas, kesjis džikedž, med mort ez vermü vijedž šornitni, kuš džin-vije sije vermis mortes tšikedni. jen geđer-vois omellis olas-nogse, vetlis sijes dinšis.

A zürjének régi világnézete [tkp. a régi nézés a földre, az életre, a régi nézete a zürjén embernek (a zürjén népnek)].

1. Első monda.

a)

Köd, sötétség (tkp. ködös, sötét). Köröskörül nem látszik semmi élő lény, (semmi) növény. Csak egy galamb, egy szép világos-kék galamb röpködött. Nem egyszer hallatta a maga hangját, élő lénynyel akarván találkozni. A galamb egyedül volt, a galamb nagyon szomorú volt, nem egyszer — sokszor akarta magát levetni a magasból, a hol röpült, levetni és összezúzni magát, befejezni a maga egyedül-létét.

Egyszerre (tkp. nézd csak) a maga kiáltására visszhang gyanánt a maga kiáltásához hasonló hangot hall, embernek a hangját. Hamar egymás felé röpültek, siettek. Testvéreknek, kedvesnek mondták egymást. Megbeszéltek, hogy megvizsgálják a sötétségnek és a ködnek a fenekét.

Az egyik galamb földet talált, a másik galamb elé iszap akadt. Az egyik galamb a csőréből kibocsátotta a megtalált földet, a földdarabok mellett más darabok kezdtek gyűlni, hamar sziget keletkezett (tkp. kezdett lenni), (és ez) növénynyel kezdett megtelni. Az iszap elenyészett.

A másik galamb irigykedni kezdett, semmit se szólt, először a másik galambot kérni kezdte, hogy együttesen dolgozzanak.

Az első galamb *jen* (Isten) volt, az erős-hatalmas lény, a másik galamb *med omel* (az ördög) volt, az irigy-erőtlen lény.

A mit *jen* nappal teremtett, azt *omel* éjjel erőlködött megrontani.

Leginkább (tkp. legerősebben) az embert iparkodott *omel*

megrontani. Bekente őt a maga nyálával, egészen akarta, hogy az ember ne tudjon egyáltalán beszélni, csakhogy csak félig tudta az embert megrontani. *Jen* észrevette *omel* törekvését (tkp. élete módját) és elkergette őt maga mellől.

b)

*muked vištalem nogen legásém, urgem lojis šorendžik, sek-
nin, kor di veli tirema bidman torjasen, turunjasen, kor kik vok,
jen omelked petisni itškinii.*

Egy másik monda szerint a veszekedés és lárma későbbben keletkezett, már akkor, mikor a sziget tele volt növényekkel, füvekkel, a mikor a két testvér, *jen* és *omel* kimentek kaszálni.

2. meg sűgm.

a)

*jen omelked jukisni itškan-in kik pele, šeri.
jen petis ežinen, omel boštis itškan tor. omellen regid-
džik eštis udžis, sije mirden piris (uškedžsis) jen-juked vile.*

Második monda.

a)

Jen és *omel* fölosztották a rétet két részre, két félre.
Jen vésővel ment ki, *omel* kaszát vitt. *Omel*-nak hamarább készült el a munkája, ő erőszakkal bement a *jen* részébe.

b)

*jen kuzis vetšni itškan tor, omel-ne ežin. itškan-in na
kostin ez vev jukema, itškem turun kole veli loni udžalisten. jen
itškis undžik, omel-ne voinas silis turunse gušalis.*

Jen tudott kaszát készíteni, *omel* meg vésőt. A rét nem volt közöttük fölosztva, a lekaszált fűnek a munkásának kellett lennie (azénak, a ki lekaszált). *Jen* többet kaszált le, de *omel* éjjel ellopta az ő fűvét (szénáját).

3. koimed suem.

jen vezjis omelli vetšni olem etlain. omel panidásis, ez kezji. kor-ne addžis, miž jenlen biđ tor artme bura, koris sije jenmes ledžni ponavni olem-veťsem. omel veťšis stav mištem, stav nogtem torjas, kezjig tirji, miž jen addžas mištem-lun olem-liš, stavse žugedas.

jen ez vermi lešedni ber omelše omellis si vesna, miž sije olem veťšedž assis vinse veli dženiđema nin.

Harmadik monda.

Jen (azt) ajánlotta *omel'-nak*, hogy együtt teremtsék meg a világot. *Omel'* visszautasította ezt (ellenkezett), nem akarta. A mikor azonban látta, hogy *jen'-nek* minden dolga jól sikerül, kérte ő *jen'-t*, hogy engedje, hogy ő fejezze be a világ teremtését. *Omel'* minden rút és csunya dolgot (lényt) teremtett, azt akarván, hogy (ha) *jen* meglátja a világnak csunyaságát (tökéletlenségét), az egészet elpusztítsa.

Jen nem tudta jóvá tenni (visszaigazítani) *omel'* rosszaságát (rossz alkotásait) azért, mert (tkp. hogy) ő a világ megteremtéséig (befejezéséig) már korlátozta volt a maga hatalmát.

4. noled suem.

kik vok — jen omelked — suisni vetšni olem. jen veťšis mortes, šondi, telis, kođžuv, jujas; omel-ne aslas veťšemin loji vintemđžik: veťšis lovjases, pondis vešekllini telen.

omel koris aslis ver, jujas ozirlunliš jukedse. kiknanis veťšisni aslinis olan-injas. jen lez veť vilin, ilindžik lez veť saišis.

jen aslas kadjasin voštivle lez veť, petkedlivle jezli assis olan-in. seki lez veť lomđže una-šikas bijasen (voj-vivsa jug-jalem).

Negyedik monda.

Két testvér — *jen* és *omel'* — elhatározták, hogy megteremtik a világot. *Jen* megteremtette az embert, a napot, a holdat, a csillagokat, a folyókat; *omel'* azonban a maga teremtésében gyöngébb lett: szellemeket teremtett, széllel kezdte őket igazgatni.

Omel magának kérte az erdő és folyók gazdagságának egy részét. Mindketten lakóhelyet teremtettek maguknak: *jen* a kék égen, messzebb a kék ég mögött.

Jen időnként megnyitja a kék eget, megmutatja az embereknek a maga lakóhelyét. Ilyenkor a kék ég sokféle (színű) tüzekkel ég (az északi fény).

5. vitéd *šuem*.

jen šuiš vešni olem. omel šeręktis. kor-ne addžis, mi jenlen bid tor artme, omel koris jenmes sili vešsem, olem-vešsem ponavni. jen leđžis.

omel veli šušluntem, vintem, veššis stav mištem vešsem torjas, petkedžšan torjas.

Ötödik monda.

Jen elhatározta, hogy megteremti a világot. *Omel* kinevette őt. A mikor azonban látta, hogy *jen*-nek minden dolga sikerül, *omel* kérte *jen*-t, hogy ő fejezi be a teremtést, a világ teremtését. *Jen* megengedte ezt.

Omel ügyetlen, erőtlen volt, minden rút teremtményt és jelenséget teremtett meg.

6. kvaiteđ *šuem*.

jenli veli gažtem; jen šuiš vešni olem. omelli veli musa,đžik etken-olem, pemid olemteg. jen veli abusis vešše, omel-ne veli kuš žugedle.

si vesna olemlen emeš mištem-ponavtem torjas.

Hatodik monda.

Jen szomorú volt (tkp. *jen*-nek szomorú volt); *jen* elhatározta, hogy megteremti a világot. *Omel*-nak kedvesebb volt az egyedüllet, a sötétség élet nélkül. *Jen* a semmiből teremtett, *omel* meg csak pusztított.

Ezért vannak a világnak csunya-tökéletlen dolgai.

Jegyzetek: Ezek a kosmogoniai mondák, a melyekre már a tanulmányutamról szóló jelentésemben (KSz. XII.

255—57) figyelmeztettem, az *Этногр. Обзорѣніе* 1903. LVII. kötetében (80—82. l.) (Нѣкоторыя черты изъ языческаго міро-созерцанія зырянъ) jelentek meg orosz nyelven. Minthogy zürjén földön való tartózkodásom egész ideje alatt hiába kutattam ezeket a mondákat, végre az orosz szöveget fordítottam le a már többször említett Cseuszovval. A többi — eredeti szöveggel szemben ennek a fordításnak a függelékbe kellett kerülnie.

1. a) *lebalan vilissán* 'съ высоты полета' | *petkedtšis* 'распустилась'.

2. a) *mirden piris* 'ворвался на сѣнокосъ къ Ену'.

3. *stav mištem, stav nogtem torjas* 'всѣ безобразныя, уродливыя существа' | *veli džekhedema* 'ограничилъ'.

4. *aslas veštšemin loji vintemdzšik* 'въ искусствѣ оказался слабѣе' | *veštšis lovjases* 'создалъ духовъ и взялся руководить вѣтромъ' | *ilindžik*: az orosz tanulmányban vѣрнѣе van | *aslas kadjasin* 'время отъ времени'.

5. *veštšem torjas* 'созданія' | *petkedtšan torjas* 'явленія'.

6. *jen veli abušis veštše*: az orosz tanulmányban csak ez van: Енъ созидаль.

FOKOS DÁVID.

Néhány SZ hanggal bővülő *v*-tő kódexeinkben.

A *lèv-, tèv-, vèv-, viv-, èv-, iv-* igék ragozásának rendhagyó voltát már SZENCZI MOLNÁR ALBERT felismerte 1610-ben megjelent nyelvtanában.¹⁾ — SYLVESTERNél, kinek «Grammatica Hungaro-Latina»-ja²⁾ tulajdonképpen a latin nyelv megvilágítására készült, csakis a *sum, fio* igék tárgyalásánál találkozunk a *leszek* ige megfelelő alakjaival (Corp. Gramm. 69—71).

MOLNÁR, és a mint látni fogjuk, több későbbi nyelvész, a *præsens plur.* 3. szem.-ből indul ki; ennek végződése szerint különböztet meg *nac* és *nec* osztályt és ezeken belül rendes és rendhagyó ragozásúakat:

«Anomala conjugationis in *nec* sunt quædam, e quibus præcipuam anomaliam patiuntur hæc: *lészén, fit* . . . [stb.] . . . item *megyén, abít, quæ peculiarem conjugationem in en* constituerent, ut apud Græcos verba in $\mu\iota$ » (228. l.).

Közli ragozásukat, sőt közbeszúrt megjegyzéseket is tesz az infinitivus, a part. *præs.* és a gyakorító igealak képzésének kapcsán.³⁾ Egyszerűen az igealak jellemző sajátosságát foglalja össze s állítja oda szabály gyanánt.

¹⁾ ALBERTI MOLNÁR SZENCIENSIS: *Novæ Grammaticæ Vngariæ Libri duo* 1616. (Corp. Gramm. 115—290.)

²⁾ SYLVESTER: *Magyar-Diák Grammatikája. Uj Szigeten 1539. KAZINCZY: Magyar régiségek és ritkaságok. I. köt. Pesten 1808.*

³⁾ «Themata nonnulla, quæ habent in 2. persona *sz* ut: *lélz, télz, vélz, in tertia lzen, ut lezén* [stb.], infinitum faciunt abjecto *sz* per *nm* . . . Sic ab *elzic*, edit: *ilzic bibít* [stb.] . . . *enni, inni* . . .» (Corp. Gramm. 181.) — «. . . anomalia in *en*, in *vó* et *vó* faciunt nomina participialia, ut . . . a *telzen, lélzen* [stb.] fiunt: *tévó, levó, ens*» [stb.] (Uo. 235). — C. XXVIII. De verbis ortis. «Verba in *en*, ut: *vélzen, telzen*, etc. *lzen* in *d* commutant, ut *viddegel, aufert* frequenter . . .» [stb.] (Uo. 238).

Ilyen gyakorlati irányú megjegyzések gyűjteménye GELEJI KATONA ISTVÁN Magyar Grammatikatskája (1645).

«XIX. Az Imperativi præsens verbumoknak mikor tertiae personae nomenek vagy pronomenek, mellé tetetnek, mindenkor *d*-ben kell kiiratniok, vagy pronunciatathatnak, jól ki, vagy nem. Mint: *Tartsd...Tarts-meg* engem, *tartsd-meg* ötet, vagy valakit, pro *tartsad...per* syncopen. Ide tartoznak ez ilyenek-is, mint: ... *tegyd, egyd, vegyd, igyd, vigyd* etc. melyekben-is mind syncopen vagyon, pro ... *tegyed, egyed, vegyed, igyad, vigyed, etc.*» (Corp. Gramm. 302).

«XX. A' facultat a'vagy tehetléget, jegyző verbumokat-is contractè így kell írni: ... *ehetd, vehetd... Pro: ... eheted, veheted... Ezekhez képeft imezeket-is így kell írni: ... ehetsze, vehetsze...»* (Uo. 302—3).

«XXXIII. Vagynak több fok külömbözések is a' Magyar szollásban... Ki így szoll: ... *hidni, 's ki' hinni*» (Uo. 322).

JANCSÓ BENEDEK¹⁾ éppen ebben a jelenségben látja GELEJI érdemét, hogy grammatikai abstractiók helyett a nyelvtények vizsgálatát sürgette. De a XIX. és XX. «observatiotská»-ra vonatkozólag ő sem hallgathatott el egy gúnyos megjegyzést. Hisz egyenesen a magyar nyelv géniusza ellen vét a mássalhangzók egymásra halmozása.

1655-ben jelent meg KOMÁROMI CSIPKÉS GYÖRGY «Hungaria Illustrata» című nyelvtana.²⁾ Tanultságát, képzettségét más nyelvészeti műve is igazolja. A kor szükségleteinek tett eleget «Spicilegium Anglicanum»-a, a héber nyelvben való jártasságát pedig a «Schola Hæbraica» címmel 1654-ben megjelent műve bizonyítja. Munkásságának iránya kiválóan jellemzi kora nyelvészeti felfogását. A magyar-zsidó nyelvrokonság elmélete, melynek GELEJI volt a megalapítója, nála tudományos módszerű theologiai bizonyítékokra talált, s elveinek alkalmazását magyar nyelvtanába is belevitte. Sőt határozott túlzásba csap át, midőn egyetlen igetöből 80 alakot származtat, egyrészt mert e képzébeli gazdagság — bár kisebb fokban — analóg jelenség a héberben, másrészt hogy a magyar nyelv fölényét még a héberrel szemben is bebizonyítsa.

¹⁾ Magyar nyelvtudomány-történeti tanulmányok a XVI—XVII. századból. Budapest, 1881.

²⁾ Corp. Gramm. 330—402.

Az igék ragozásáról beszélvén annak nyolcz nemét különbözteti meg. Osztályozása jelentéktelen sajátosságokból indul ki. Minden típusra egy-egy példát idéz s a következő fejezetben megjegyzéseket fűz hozzá. A 6. pontban a *szom-*, *szem-*, *szek-* végű igék *sz* betűjének¹⁾ változásáról szól. Az *sz* néha *v-*, néha *n-*, néha *t-*, néha *d-re*, főleg a következő betűhöz hasonló betűre változik, mégpedig egyedül a jóhangzás kedvéért, a mint az a latin és arab nyelvben is előfordul. A változást egyes időalakonként is részletezi.

A XVII. századi jezsuita nyelvtanok között egyik legfontosabb munka: PERESZLÉNYI PÁL 1682-ben megjelent: «Grammatica lingvæ Ungaricæ»-je.

Főleg három mozzanat érdemel művében figyelmet: 1. a hangzók két nagy osztályának határozott és szabatos megkülönböztetése; 2. a személyragok névmási eredetének felismerése; 3. az ikes igék ragozásának más igék ragozásától való megkülönböztetése. S e pontra nézve P. újabb nyelvészeti felfogás kezdetét jelzi, mert a mint látni fogjuk, az ikes igék kérdésével foglalkozó későbbi elméletek is PERESZLÉNYIRE mennek vissza.

Az ikes igéken kívül még a 3. személyben *-en-* vagy *-on-ra*, az első személyben *-k-* és *-m-re* végződő igéket is a rendhagyó igék csoportjába sorolja. Megtaláljuk nála a *lesz* ige teljes ragozását;²⁾ de a többi hasonló ragozású igének csak első személyét említi fel.

Aránylag részletes tárgyalását adja KÖVESDI PÁL kis terjedelmű nyelvtanában, az «Elementa Lingvæ Hvngaricæ»-ben (Lőcse 1686) két *-ek -ok* végződésű igének, mely végződést *sz* előzi meg. Az *eszik* és *iszik* igét részletezi, a *leszek* igét csak a rendhagyó *vagyok* igével kapcsolatban, a többi e csoportba tartozó igét nem is idézi. Szerinte, a mint azt már KOMÁROMMÁL láttuk, az *-sz* a præt. impf.-ban *v-*, a præt. perf.-ban *t-*, az imperativusban *gy-re* változik.

Az eredetileg külön személyragokkal ellátott ikes és iktelen

¹⁾ Állandóan «mutatio literarum» szerepel.

²⁾ *léndek, léndesz* stb. csak mint a *vagyon* ige conj. futuruma fordul elő.

ragozás következetességének fokozatos megromlását a XVII. sz. folyamán KÖVESDI néhány adata is bizonyítja.¹⁾ Pl. nem a *gyönyörködöm*, hanem *gyönyörködök* alakot tartja helyesnek. Továbbá az V. fejezetben így szól: «Quæ [t. i. verba] *sz* habent ante *ek* et *ok*, usitatus definunt directe in *em* et *om*, ut: *Efzem, ifzom, pro efzek, ifzok*» (Corp. Gramm. 568). Itt tehát az *-m* mint tárgyias személyrag szerepel, nem pedig mint az ikes igék eredeti egyessz. 1. szem. ragja.

Vagy pedig a 2. személyre vonatkozólag: az *-l* személyrag a tárgyatlan alakot jellemzi. «IV. Eadem hæc verba, cum illis, quæ definunt in *dek* et *dok*, in secunda fingulari præsentis Indicativi Indirecte definunt in *el* et *ol*, quoque, ut: *efzel, ifzol*» (Uo.).

A mint az 5. pontban kifejti, az *-ik* voltaképp a tárgyatlanság kifejezője. «Quæ vero habent *d*, *g*, *k*, *sz* et *z* ante *ek*, *ok*, ea definunt in *ik*, quoque ut: *gyönyörked, et gyönyörkedik*. Sed *efzik, ifzik, jádzik* tantum sic formantur». (Uo.)

Teljesen az eddig ismertetett nézetek alapján áll ADÁMI MIHÁLY²⁾ is. Műve megírásában gyakorlati szempont vezette. Csakis az *iszom* és az *eszem* igét tartja a többi között rendhagyó ragozásúnak, a miért is közli a paradigmájukat. A többi e csoportba tartozó ige: *hisz, visz, tesz* stb. szerinte teljesen szabályszerűen megy: a præteritumban *-szem* helyett *-tem*, az inf.-ban *-ni* végződést vesz fel.³⁾

Az eddig ismertetett nézetek szerint tehát «*sz*-változtató» igék vannak nyelvünkben. Az *sz* feltűnik a præsensben, a többi időben pedig különféle változást szenved.

A *lev-*, *vev-* tő lehetősége legelőször BÖJTHI ANTAL nyelvtanában⁴⁾ merül fel. A «személyes rendetlen» igékről szólva u. i. megjegyzi, hogy «*veszen* Eredet szó, 's mégis így változ-

¹⁾ Vö. SIMONYI: Az ikes ragozás története. NyF. 28. sz. és Magyar nyelv² 403. l.

²⁾ Ausführliche und neu erläuterte ungarische Sprachkunst. Wien, 1760, 1763.

³⁾ «...nehmen in Præterito statt *-szem* das *-tem* an und in Infinitivo *-ni*». Vö. MOLNÁR A. nyelvtanával.

⁴⁾ A' nemes Magyar Nyelv írásának és szólásának tudománya. Marosvásárhely, 1794.

tattya maga ideit *vettem*, *vevék*, *vévén* talám a' Régi Gyökérből *Vév*» (131. l.).

A Debreczeni Grammatikában szintén némi következetlenséggel ugyan a *lev-*, *le-* stb. töből vannak levezetve a különféle időalakok. A tövet megkapjuk, ha az «aligmult» (præt.) és a «részcsülő» (part. præs.) utolsó tagját elhagyjuk. A *lev-* töből alakul: az aligmult (præt.), egészen mult (perf.) (ez utóbbi ugyan a *lő*, *lőttem* analógiájára *le-*ből is), a parancsoló, a foglaló mód-ban az aligmult (= conj. præs.), határozatlan (= inf.) a részcsülő egész multja (part. perf.) (79. l.).

Mindez csupán a *vagyok* igével kapcsolatban tárgyalt *leszen* igére vonatkozik; a következő négy igét: *vesz*, *visz*, *eszik*, *iszik* a sziszegő igék között, a 121. lapon pedig mint *-sen-*, *-szik*-be végződő gyökereket említi fel.

Az *-en* és az *-ik* a ragozás folyamán elejtődik, sőt az imperf.-ban és a perf.-ban maga az *-sz* is elenyészik, tehát, mint a magánhangzón végződő tövek, a præt.-ban *v-t*, a perf.-ban *tt-t* vesznek magok mellé. Némi ellentmondást találunk tehát a *leszek* ige magyarázatával egybevetve az előbb mondotakat, mert a míg a *leszek* ige imperf. és perf.-át a *v-töből* származtatta, vagyis abban az esetben a *v* még a *t*höz tartozó elem, addig itt egyszerűen hiatustöltő hang.

Igen érdekes a D. Gr.-nak a sziszegő igék imperativusára vonatkozó magyarázata. Mivel a «napnyugati nyelvekben» *t* és *s* egymással felecserélődnek, és a zsidó *Tau* betű *t + fz* elemből áll, s mivel szerinte a magyarban ma is él *ts*, *tz*, *ds*, *dz*, egykor tehát *dfz* elegyes betűnek is kellett lennie. Miért is *t*-végű igék *s* *t* vesznek fel, sőt maga a *t* is *s*-sé válik az imper.-ban, viszont *d* vagy *t* járul a sziszegő igékhez, lesz tehát: *viszd*, *eszd*, *iszd*, az *fz* mint kétségkívül elegyes betű *d*-vé változik: *vidd*, *edd*, *idd*, sőt mintha tiszta *d*-k volnának *j*-t is vesznek fel: *edjed*, *idjad* stb., mely *dj* azonban *gy*-nek hangzik. Sőt e magyarázatot még a perf.-ra is kiterjeszti: «Hasonlóképpenn az Egézfiznemúltban ezekbenn *ett*, *itt*, *alutt* 's a *t*. az *fz* *t*-vé változott 's a *t*.» (98. l.)

RÉVAY MIKLÓSNÁL *sz*-enyészítő («sz» consona evanescens) igékkel találkozunk. Az ő elméletét nyelvtörténeti fontossága miatt a maga teljességében szándéksom ismertetni.

R. az *sz*-enyésztő igéknek három tövét következteti ki: 1. legegyszerűbb a magánhangzón végződő: *le, te, ve, vi, hi* és *hü, e, i*; 2. *leh, teh, veh, vih, hiv, eh, iv*; 3. *lesz, tesz, vesz, visz, hisz, esz, isz.*¹⁾

Az *sz*-es többől kizárólag a *præsens* alakul, melynek *sg. 3. szem.*-ben az öt első igéhez az *ön* névmás járul személyrag gyanánt, — a két utóbbi *ik* végzetet vesz fel.

A ható és műveltető igék a *puszta* többől képződnek: *le-het, te-het* stb., *te-tet, ve-tet* stb.²⁾ A *præt.* az ismert *sziszegő* pótlására a homályos *v-t* fogadja látszólag vissza, a *præs.* végzetével: *le-v-e-ön > lön*. A *perf.*-ban az első öt ige ismét az eredeti többől képezi alakjait («*sibilo penitus in quietem misso*»): *le-tt, te-tt*; a két utóbbi a 3. személyben kötőhangzó gyanánt felveszi a *v-t*: *e-v-ett, i-v-ott*, mellékalakjaik: *e-tt, i-tt* stb.

Az *imperativusban* a tiszta *tőhöz j* járul: *lé-j, té-j, vé-j* stb.; a *sziszegő* hasonulása miatt *geminálódott*: *lé-jj, té-jj* stb.; *hangzósűrűsödés* folytán: *lé-gy, té-gy* stb.

Az *optativusban* a *sziszegőnek* a jellemző *mássalhangzóhoz* való hasonulását világosan mutatja annak *geminálódása*: *le-n-ne, te-n-ne, e-n-ne-ik, e-n-ne-ek, e-n-nék*. Az *infinitivus* képzése is így történik.

A *futur. exactum* rendszerint a *puszta* többől alakul: *le-end, te-end*; kedvelt összevont formák: *lënd, tënd*, sőt gyakran a *sziszegő* helyett *j* szerepel: *lejend*, olykor a homályos *v*: *le-j-end, te-j-end, i-v-and-ik*.

A *part. præs.* a *sziszegő* pótlására a rejtett *v*-vel (az eredeti *vő* névmásból) alakul, többnyire nyújtott *e* hangzóval: *lé-vő, té-vő* stb.

A *part. imperf.* ugyanúgy keletkezik, mint az *imperf. időalak*, de a *v* állandó elem benne, pl. *lé-ve, té-ve*.

Ezen igék eredeti magánhangzó-végű tövét nemcsak a

¹⁾ «... radices simplicissimæ sunt istæ septem: *le, te, ve, vi, hi* vel *hü* potius, deinde *e* et *i*; eadem, more vetusto, pleræque cum halitū leniore, quædam etiam cum obscuro expressæ, *leh, teh, veh, vih, hiv, eh, iv*, tenniore flatu mature et acutum sibilum dederunt, *lelz, telz, velz, vilz, hîlz, elz, ilz*» (Elab. Gramm. II. S51.).

²⁾ «... quæ vocalem *e* habent, eam vulgo solent etiam producere, *té-tet, vé-tet, é-tet*» (uo. II. S51.).

belőle származtatott továbbképzések bizonyítják, hanem rokonnyelvi adatok is, melyek szintén sziszegő nélküliek. Ehhez járult a héber aleph, a görög spiritus lenishez hasonló lenis hang, mely később a mi nyelvünkben éles sziszegő (acutus sibilus) lett; a lappból is világosan következik, hol pl. *tah*, a hangzónak sűrűsödésre való hajlandósága miatt sokáig óvatosan, visszatartva lett ejtve, végre is erősebb hangon: *tag, tage, takh: tagam. facio.* — *Ve > veh > veth > vesz;* ¹⁾ *hi hü: hív (fzü: fzív) > hísz.*

A sziszegő, mely az *eszik, iszik* alakban a magánhangzót követi, a megfelelő észti, finn alakokban, mint *fö* megelőzi, pl. *fö-ön, fö-öd, fö-öp* stb. A legrégebbi magyar formák: *ösz-öm, ösz-öd, ösz-ő* stb. Ezen ige *sz-e* is eredeti *h*-ra megy vissza, ²⁾ miután itt is a héber betűkkel való felcserélődés történt. Hivatkozik a latinra, hol *edo* és *esurio* közös töve *es*, a melyből ilyen régi származékok maradtak fenn: *es, est, esse* stb.

Iszom, iszol, iszik ~ észti, finn: *jo-on, jo-od, jo-op* stb.

Az *o > u* hangváltozás igen egyszerű; *> v > h > sz.* Tehát a *ju-* gyökérből *> iu > iv > ih > isz.*

Az *iu* töből alakult: *iuva, iuvan* part. imperf. C. M. S. Trans. Bibl.; — *u > o* változás jelentkezik *öttetek, iottat* alakokban (Aggæi V. 6. Zachar VII. 6.). A mai *hiv-, viv-*nek *hiu, viu* felel meg, a mint *iv* is eredeti *iu*-ra megy vissza.

Tehát az igealakok fejlődése bőven bizonyítja, hogy az éles sziszegő lehelőből eredt, miért is a ragozás folyamán végbement változásai a lehelők szabálya szerint alakultak.

RÉVAI meghatározása: «sz-enyészto», tovább él a Magyar Nyelv Rendszerében, ³⁾ de a ragozás elméletére vonatkozólag jelentős különbség észlelhető. Mindössze abban látja a kérdéses igék rendhagyóságát, hogy az első öt igénél majd *lesz-, tesz-*, majd a tiszta *lé-, té-* stb., majd *len-, ten-* stb. toldott gyökér szolgál a továbbképzés alapjául, az ide tartozó *eszik, iszik* tiszta

¹⁾ «Sed *ve nostrum Esthonibus est wöt, accipit. Facile tamen conciliatur hæc pronuntiatio adeo differens. Veh nempe, auctum halitu, cum tenuius efferetur, lingua dentibus allisa, flatu vehementiore, abiit in veth* □ (he) litera in □ (tav) adspiratam mutata. Eodem tenui flatu acutius intenso editus est demum et sibilus, *vesz*» (Elab. Gramm. II. 855.).

²⁾ Vö. *éh* 'fames'.

³⁾ Közreboicsátá A' Magyar Tudós Társaság. 2. kiad. Budán, 1847.

gyökere *é, i*, mely az imperat. sg. 2. szem.-ben rövid marad; egybekben ragozásuk megegyező.

A «tiszta» azaz rövid hangzóval végződő gyökérből származtatja RIEDL SZENDE «Magyar Nyelvtan»-ában (1864) az illető igék egyes alakjait. A *v* nála ismét kötőhangzó, az imp.-beli *gy*-t a *j* megerősödésének tartja, az óhajtó és felt. módban pedig az *n* módrag geminálódott. Az *-and, -end* futurum-képzőben a feltételes *n* és kezdeményező *d* contaminációját látja.

Az *sz*-nek, melyről RIEDL egyszerűen mint a praes.-ben a személyrag előtt feltűnő jegyről emlékszik meg, HUNFALVY (NyK. III. 254—276) RIEDL művéről szóló ismertetésében eredetét és lényegét igyekszik felfejteni. Sőt az *sz*-el igyekszik összefüggésbe hozni a praes. sg. 3. szem.-beli *n* ragot, melyet RÉVAI az *ön* névmásból származtatott, RIEDL pedig «orrhangú elemnek» nevezett.

HUNFALVY más helyütt¹⁾ az *sz*-es praesentst igenévi eredetűnek tartja, majd így folytatja: «Nem tudhatjuk, ha vajjon réges régen mindenik igének jelen ideje participiumból alakult-e? Azt látjuk, hogy azon néhány igen kívül, melyek *sz*-esek, a többiek utóhangja nem magánhangzós, azok annál könnyebben ellökték a netaláni part. tényezőt. De a mely ok ezt a tényezőt ellökte, az ellökte az alanyi ragot, az *n*-t is. Innen van, hogy az alanyi *n* rag és az *sz, d*-féle part. tényező együtt maradtak meg, vagy veszték el».

HUNFALVY az egyalakú, kizárólag mássalhangzón végződő tő (*lev-, tev-* stb.) mellett foglalt állást.²⁾

Hogy ezen igetövek rokonyelvi megfelelői is a *v*-nek a tőhöz tartozását bizonyítják, azt BUDENZ mutatta ki,³⁾ a praesensbeli *sz*-t pedig a fgr. *-sk* frequ. képzővel azonosította.⁴⁾

Ezt a nézetet SIMONYI is magáénak vallja. A többeli *v*-nek a praet.-on kívül való hiányát hasonulásnak tulajdonítja. A mássalhangzók hasonulásáról szóló értekezésében:⁵⁾ *vn : nn, vt : tt*, azonban *tettem* < **tévtem* > **teettem* mint *téendő*: *te'ttem*.

¹⁾ Vö. EPhK. IX. 3. jegyzet. BUDENZ nézetét igyekszik megegyeztetni.

²⁾ EPhK. IX.: Teljes és nem teljes szótövek a magyarban.

³⁾ MUSz. 99, 215, 578, 588, 698, 802, 826.

⁴⁾ UA. 27.

⁵⁾ NyK. XIV. 71.

KRÄUTER¹⁾ csak megszorítással fogadja el SIMONYI eredményeit, azon «általános fonétikai törvény alapján, hogy különböző artikulációjú mássalhangzókhoz csakis tökéletlen képzésű mássalhangzó hasonulhat». Mivel nem látunk példát arra, hogy dentilabiális *v* hasonulna más mássalhangzóhoz, következik, hogy a *v*-tövű igék eredeti tövégi mássalhangzója nem *v*, hanem (egy *v*-hez mindenesetre hasonló artikulációjú hang) *w* volt.

A mint KRÄUTER véleménye, úgy SETÄLÄ elmélete is teljesen magában álló.²⁾ S. nem tartja az *sz*-t gyakorító képzőnek, hanem a *-szen* személyrag kezdő elemének. Szerinte *leszen* ~ *lön* viszonya a finn: *-ksen* ~ *-hen* megfelelője. Csakhogy, mint SZINNYEI³⁾ kimutatta, fgr. *-ks*-nek nincs m. *-sz* megfelelője.

Elszórt megjegyzések találhatók még: SZARVAS: Nyr. V. 63; MUNKÁCSI: Nyr. IX. 75; ALBERT: Nyr. XX. 506; HUNFALVY: NyK. VIII. 315; SZILASI: Nyr. XI. 62; SZARVAS: Nyr. XI. 494; XXII. 442; XVI. 241; VOZÁRI: Nyr. VI. 399; SIMONYI: Nyr. XVI. 241.

A következőkben paradigmákba igyekeztem foglalni néhány *sz*-el bővülő igének a kódexekben előforduló alaki változatait.⁴⁾ Minden adat a nyelvi változás, a nyelvtörténeti fejlődés egy-egy tünetét rögzíti meg, melyeknek egybevetése törvényszerűségek felismerésére vezet, s ebből tanulság vonható le a nyelv mai állapotára nézve.

E helyen kedves kötelességemnek tartom köszönettel megemlékezni arról, hogy tárgyam ilyen irányú feldolgozására MELICH JÁNOSnak «Régi magyar nyelvemlékek olvasása» című egyetemi előadásai (1911/12. I., II.) adtak ösztönzést, s hogy fejtegetéseinek egyes pontjait jelen dolgozatomban felhasználtam.

¹⁾ Nyr. XXXVI. 113. s köv. l.

²⁾ Nyr. XLI. 29.

³⁾ NyK. XLI. 237.

⁴⁾ Az adatok mellett álló számok az illető kódex lapszámai, csak a Jord.-k.-ból és a Jank.-tör.-ből valók mellett idézem a kiadás lap- és sorszámát.

1. *Lev-*.

Ind. præ s. Sg. 1. *lezec* Ehr.-k. 79. *lezek* Döbr.-k. 40. Csem.-tör. VII. b. Apost. 36. Peer-k. 196. *lezekek* Fest.-k. 11. Érdy-k. 551. Csem.-tör. XII. b. Érs.-k. 117, 303. *lézcek* Székelyudv.-k. 115. *lejšek* Batthy.-k. 255. *lezóc* Tel.-k. 22. *lezók* Érs.-k. 56. Weszpr.-k. 106. *lezeuwk* Winkl.-k. 97. *lezők* Jord.-k. 72 : 24. *lezen* (k) uo. 284 : 10. Csem.-tör. III. a. *) Apost. 129. l. 37. sor. *leezen* (k) Jord.-k. 114 : 4, 484 : 23. *lizek* Döbr.-k. 34.

2. *lez* Ehr.-k. 55. Nád.-k. 270. Döbr.-k. 5. Lobk.-k. 130. Corn.-k. 350. Göm.-k. 108. Érs.-k. 499. Tih.-k. 278. Peer-k. 196. Bod.-k. 26. Székelyudv.-k. 258. *lész* Vitk.-k. 105. *lész* Peer-k. 196. *leż* Székelyudv.-k. 161. *leez* Apor.-k. 17. Winkl.-k. 193. Nagysz.-k. 86. Lobk.-k. 321. Corn.-k. 101. Jord.-k. 262 : 21. Csem.-tör. III. a. Debr.-k. 555. Horv.-k. 268. Érdy-k. 95. Érs.-k. 468. Thewr.-k. 80. Kules.-k. 30. Gyöngy.-k. 14. Weszpr.-k. 143. Lázár Z.-k. 252. *lezs* Fest.-k. 195. Döbr.-k. 376, 463. *lezs* Fest.-k. 240. *lezh* Döbr.-k. 1. Apost. 38. Guary-k. 111. *lezh* Debr.-k. 60. Apost. 58. *lezz* Jord.-k. 235 : 32. *leeż* Érdy-k. 129, 137. *lees* Peer-k. 144. *leez'* Érdy-k. 367. *leez''* Jord.-k. 138 : 19, 517 : 19, 249 : 22. Jank.-tör. 14 : 33. *léezz* Székelyudv.-k. 39. *leesty* Lobk.-k. 9. *lezez* Ehr.-k. 145. *lezewz* Debr.-k. 555.

3. *lezen* Winkl.-k. 124. Nád.-k. 147. Döbr.-k. 265. Nagysz.-k. 255. Göm.-k. 80. Jord.-k. 117 : 2. Debr.-k. 355. Keszth.-k. 22. Tel.-k. 262. Érdy-k. 587. Érs.-k. 66. Kriza-k. 51. Kules.-k. 1. Virg.-k. 58. Székelyudv.-k. 77. *lezen* Münch.-k. 62. Peer-k. 193. *lezen* Bécsi-k. 35. *lezen* uo. 36. *lezen* uo. 87. *lezen* Münch.-k. 59. *lefen* Lányi-k. 287. Székelyudv.-k. 361. *lešfen* Lobk.-k. 159. *lezen* uo. 174. Debr.-k. 315. Székelyudv.-k. 7. *lezen* Debr.-k. 504. *lefen* Batthy.-k. 275. *lešcen* Peer-k. 29. *lešcen* uo. 337. *leezen* Winkl.-k. 139. Nagysz.-k. 101. Csem.-tör. III. a, b. Érdy-k. 3. Érs.-k. 527. *léezen* Székelyudv.-k. 164. *lezeen* Lobk.-k. 396. Érs.-k. 570. *lezőn* Winkl.-k. 134. Debr.-k. 355. Kaz.-k. 199. Érs.-k. 28. Tih.-k. 6. Guary-k. 1. Weszpr.-k. 58. Székelyudv.-k. 235. *lešfón* Lobk.-k. 65. *lešfón* uo. 70. *lezewn* Érs.-k. 507. *lezőn* Winkl.-k. 187. Czech.-k. 65. Érdy-k. 15. Kaz.-k. 186. *lyezen* Lányi-k. 21, 163. *lyzen* Tel.-k. 253. *lizen* uo. 254. *lezé* Jord.-k. 853 : 3. *lee* (zen) uo. 122 : 27. *leze* (n) uo. 123 : 25. *lezé* Csem.-tör. VII. a.

Plur. 1. *lezőnc* Nád.-k. 317. *lezevnk* Corn.-k. 3. *lezőnk* Székelyudv.-k. 25. *lezwnk* Jord.-k. 725 : 7. Érs.-k. 310. *lezőnk* Csem.-tör. XXIII. a. *lezewnk* Pozs.-k. 47. Érs.-k. 584. Thewr.-k. 90. *lezőnk* Apost. 36. *lezewnk* Érdy-k. 460. *lezőnk* uo. 553.

*) VOLF Gy.: RMNy. V. előszó. Vö. SIMONYI: TMNy. 595.

lezwunk Érs.-k. 562. *lezonk* Döbr.-k. 507. *lezunk* Kaz.-k. 4. *lefwunk* Batthy.-k. 226. *lefwunc* uo. 308.

2. *leztek* Jord.-k. 114 : 4. Jank.-tör. 11 : 25. Apost. 38. Érs.-k. 223. Kulcs.-k. 5. *leztec* Nád.-k. 671. Debr.-k. 603. *lefwtek* Thewr.-k. 168. Batthy.-k. 364. *lezwtek* Jord.-k. 186 : 5. Érdy-k. 441. Érs.-k. 128. *leztheek* Érs.-k. 403. *leztóc* Lobk.-k. 144. Guary-k. 81. *leztóc* Jord.-k. 51 : 23. Csem.-tör. XXI. b. *leztewk* Péld. K. 49. *leztók* Debr.-k. 70. *lefwóc* Tel.-k. 158. *leztók* Winkl.-k. 279. Érdy-k. 302. *lewtók* Jord.-k. 707 : 20.

3. *lez nec* Bécsi-k. 236. Münch.-k. 58. *leznec* Döbr.-k. 40. Jord.-k. 123 : 7. Csem.-tör. III. b. Kaz.-k. 185. Érs.-k. 527. Tih.-k. 206. Virg.-k. 95. Sándor-k. 7. *leznec* Münch.-k. 49. *leznec* uo. 58. *leznec* uo. 98. *lefnec* Lobk.-k. 77. *lefwnek* Batthy.-k. 226. *leznec* Érs.-k. 323. Sándor-k. 8. *leznec* Fest.-k. 11. Winkl.-k. 158. Jord.-k. 123 : 9. Csem.-tör. XXII. a. Érs.-k. 527. *lznec* Tel.-k. 265.

Præt. Sg. 1. *lók* Döbr.-k. 179. Tel.-k. 291. Tih.-k. 397. *levk* Horv.-k. 210/11. *lók* Nagysz.-k. 106. *leek* Jord.-k. 219 : 10. Keszth.-k. 68. Érs.-k. 262. Kulcs.-k. 49.

2. *lól* Czech-k. 58. Tel.-k. 263. Tih.-k. 57. Kriza-k. 6. Batthy.-k. 64. Peer-k. 314. Lázár Z.-k. 154. *levl* Corn.-k. 181. Horv.-k. 121. *levl* Fest.-k. 15. Göm.-k. 257. Thewr.-k. 225. Érs.-k. 359. *leól* Göm.-k. 99. *lóól* Nád.-k. 564. Winkl.-k. 246. *lul* Érs.-k. 110. *lel* Gyöngy.-k. 4. *leel* Czech-k. 155. Jord.-k. 41 : 33. Csem.-tör. XV. b. Pozs.-k. 44. Érdy-k. 492. Thewr.-k. 187. Gyöngy.-k. 7.

3. *lón* Bécsi-k. 1. Münch.-k. 48. Döbr.-k. 265. Winkl.-k. 227. Nagysz.-k. 87. Debr.-k. 1. Tel.-k. 88. Érs.-k. 9. Tih.-k. 37. Batthy.-k. 17. Peer-k. 45. Bod-k. 8. Weszpr.-k. 6. Székelyudv.-k. 243. *levn* Corn.-k. 373. Dom.-k. 2. *lewn* Ehr.-k. 10. Apor-k. 175. Göm.-k. 6. Jord.-k. 348 : 19. Tel.-k. 297. Érdy-k. 423. Érs.-k. 453. *lewn* Érs.-k. 465. *lón* uo. 311. *lwn* Virg.-k. 64. *lon* Döbr.-k. 31. *lon* uo. 320. *lón* Székelyudv.-k. 88. *len* Apor-k. 182. Döbr.-k. 6. Czech-k. 58. Lobk.-k. 128. Jord.-k. 905 : 32. Csem.-tör. V. a. Jank.-tör. 5 : 6. Pozs.-k. 25. Érs.-k. 317. Tih.-k. 344. Guary-k. 73. Sándor-k. 3. Weszpr.-k. 6. Székelyudv.-k. 359. *leen* Winkl.-k. 115. Nagysz.-k. 101. Czech-k. 99. Lobk.-k. 144. Csem.-tör. III. a. Jank.-tör. 5 : 6. Debr.-k. 500. Érdy-k. 420. Érs.-k. 455. Thewr.-k. 89. Kulcs.-k. 14.

Plur. 1. *lónk* Döbr.-k. 207. *leenk* Érdy-k. 568.

2. *leetek* Érdy-k. 172. Jord.-k. 200 : 15 ; 731 : 26.

3. *lónec* Münch.-k. 69. Nád.-k. 224. Tel.-k. 85. Weszpr.-k. 14. *lónec* Winkl.-k. 184. Debr.-k. 182. Apost. 48. Kaz.-k. 5. Érs.-k. 539. Tih.-k. 144. Batthy.-k. 440. Weszpr.-k. 110. Székelyudv.-k. 39. *levnek* Dom.-k. 158. *lewnec* Ehr.-k. 28. *lewnec* Apor-

- k. 141. Érs.-k. 482. *lunek* uo. 18. *leñnek* Göm.-k. 97. *lónec* Döbr.-k. 29. *lenek* Jord.-k. 914:14. Debr.-k. 495. Keszth.-k. 132. Kulcs.-k. 29. *lenec* Guary-k. 54. *leenek* Czech-k. 142. Csem.-tör. XIX. b. Jord.-k. 28:21. Érdy-k. 422. Érs.-k. 564. Kulcs.-k. 57.
- Perf. Sg. 1. *löttem* Apor-k. 27. Döbr.-k. 77. Nagysz.-k. 59. Tel.-k. 21. Tih.-k. 235. *lutem* Virg.-k. 120.
2. *löttem* Apor-k. 47:48. Döbr.-k. 166. Nagysz.-k. 44. Székelyudv.-k. 274. Lobk.-k. 183. *lötthel* Érs.-k. 60. *lewtheel* uo. 528. *letteel* Winkl.-k. 88. *lettelh* Weszpr.-k. 142. *letteel* Érdy-k. 429.
3. *löt* Münch.-k. 75. Döbr.-k. 272. Kaz.-k. 69. Érs.-k. 529. Weszpr.-k. 31. *lött* Döbr.-k. 271/2. Érdy-k. 460. *lőth* Nád.-k. 314. Döbr.-k. 272. Winkl.-k. 353. Érs.-k. 525. *lőt* uo. 459. *lewt* Dom.-k. 176. Horv.-k. 86. *lewt* Ehr.-k. 50. *lewth* Fest.-k. 414. Érs.-k. 458. *lut* Virg.-k. 8. *löt* Csem.-tör. XXII. a. *let* Corn.-k. 224. Lobk.-k. 126. Thewr.-k. 104. Peer-k. 367. *leth* Debr.-k. 534. Guary-k. 113. *lett* Érdy-k. 176. Thewr.-k. 98. *leet* Sándor-k. 37. *leeth* Érdy-k. 468. Kulcs.-k. 54. Weszpr.-k. 139.
- Plur. 1. *löttönk* Apor-k. 99. Tih.-k. 359. *löttönc* Bécsi-k. 129. *löttwnk* Tih.-k. 229. *lettevnk* Corn.-k. 147. Dom.-k. 167. Horv.-k. 8. *lethwnk* Tel.-k. 285. *lettevnk* uo. 5. *lettenk* Érdy-k. 149.
2. *löttetek* Döbr.-k. 377.
3. *löttenec* Bécsi-k. 72. Münch.-k. 70. Nagysz.-k. 46. Kriszt.-l. 12. *löttenec* Münch.-k. 165. *löttenek* Apor-k. 110. *löttec* Nád.-k. 296. Vitk.-k. 87. *löttek* Winkl.-k. 227. Székelyudv.-k. 55. *lottek* Döbr.-k. 343. *lettenek* Csem.-tör. XXIII. b. Keszth.-k. 88. Érs.-k. 1. Batthy.-k. 237. Weszpr.-k. 89. Érdy-k. 546. *lethtenek* Érs.-k. 159. *lettek* Göm.-k. 47. *letthek* Fest.-k. 26.
- Fut. Sg. 1. *leendek* Virg.-k. 66. *leendők* Debr.-k. 128. Érdy-k. 57. *leiendek* Döbr.-k. 225. *leiendőc* Sim.-k. 4.
2. *leendez* Lobk.-k. 322. Vitk.-k. 47. Tih.-k. 236. Bod-k. 26. *leendez* Székelyudv.-k. 313. *leyendez* Nád.-k. 309. Péld. K. 67. Dom.-k. 212. Horv.-k. 61. *leiendes* Lobk.-k. 44. Debr.-k. 244. *leiendez* Guary-k. 53. Székelyudv.-k. 278. *leyeendez* Érs.-k. 321.
3. *lend* Bécsi-k. 5. Münch.-k. 31. Lányi-k. 253. Érs.-k. 537. *lend* Münch.-k. 47. *lend* uo. 24. *leend* Winkl.-k. 127. Csem.-tör. XVIII. b. Jord.-k. 134:26. Dom.-k. 303. Lányi-k. 19. Debr.-k. 366:67. Apost. 13. Horv.-k. 226. Keszth.-k. 9. Érdy-k. 423. Kaz.-k. 28. Érs.-k. 483. Tih.-k. 236. Thewr.-k. 138. Krizak.-k. 68. Kulcs.-k. 10. Virg.-k. 50. Weszpr.-k. 127. Lázár Z.-k. 180. *lénd* Lányi-k. 254. *leend* Érs.-k. 385. *lénd* Székelyudv.-k. 77. *lénd* uo. 212. *leiend* Birk-k. 1. Nagysz.-k. 186. Lobk.-k. 32. Debr.-k. 234. Guary-k. 60. Lázár Z.-k. 179. *leyend* Nád.-k. 655. Nagysz.-k. 255. Jord.-k. 46:7. Dom.-k. 268. Lányi-k. 14. Pozs.-k. 12. Horv.-k. 37. Tel.-k. 88. Érs.-k. 542. Érdy-k. 571. Thewr.-

k. 25. Guary-k. 131. Virg.-k. 134. Gyöngy.-k. 20. Weszpr.-k. 119. Lázár Z.-k. 50. Corn.-k. 123. *le''end* Jord.-k. 83 : 32. *leeyend* Lányi-k. 10. Érs.-k. 267. Gyöngy.-k. 49. *leendh* Lányi-k. 18. *leyeendh* uo. 78.

Plur. 1. *leenddwk* Érs.-k. 215. *leendwuk* uo. 310.

2. *leendetek* Döbr.-k. 410. *leendetők* Kaz.-k. 8. *leyendetek* Corn.-k, 186. *leendőtök* Érs.-k. 523. *leiendőtök* Lobk.-k. 144.

3. *lendnec* Bécsi-k. 260. Münch.-k. 99. *lendnec* Bécsi-k. 40. *lendnec* uo. 324. *lendnek* Apor-k. 4. *leendnek* Fest.-k. 11. Érs.-k. 532. Székelyudv.-k. 26. *le''endnek* Csem.-tör. VIII. b. *leennnek* Csem.-tör. VIII. b. *leyendnek* Ehr.-k. 110. Lányi-k. 168. Horv.-k. 230. Kaz.-k. 183. Érs.-k. 557. *leiendnek* Birk.-k. 8. *leendnek* Érs.-k. 556.

Con d. Sg. 1. *lennec* Nád.-k. 373. *lennek* Tih.-k. 8. Sándor-k. 22. *leennek* Jord.-k. 135 : 8. *leenneek* uo. 112 : 33.

2. *lennel* Thewr.-k. 278. Peer-k. 310. *lenneel* Jank.-tör. 12 : 15.

3. *lenne* Münch.-k. 63. Winkl.-k. 140. Nagysz.-k. 199. Érdy-k. 64. Guary-k. 48. Weszpr.-k. 93. Székelyudv.-k. 3. *lennec* Csem.-tör. III. b. Érdy-k. 176. *lenn''ee* Jord.-k. 468 : 20. *lennie* Debr.-k. 488. Tih.-k. 134. *lenneh* Debr.-k. 97. Apost. 32. *lőne* Tih.-k. 196. *lőnee* Winkl.-k. 273. *leene* Érdy-k. 481. *lennend* [igy!] Érs.-k. 540. *leehne* Érdy-k. 545.

Plur. 1. *lennenk* Corn.-k. 147. *lenneenk* Érdy-k. 48.

2. —

3. *lennenek* Apor-k. 48. Lányi-k. 218. Tih.-k. 198. *lennenec* Bécsi-k. 50. *lennenec* Nagysz.-k. 98. *lenenek* Érs.-k. 344. Tih.-k. 213. *le''en''nek* Jord.-k. 835 : 28. *lennének* Debr.-k. 74. *lenneenek* Érdy-k. 39. *leenek* Érdy-k. 560.

Imper. Sg. 1. *legec* Bécsi-k. 102. *legek* Winkl.-k. 97. *legiec* Debr.-k. 230. *legiek* Lobk.-k. 9. Lázár Z.-k. 27. *legyek* Thewr.-k. 315. *legeek* Winkl.-k. 31. *leegyek* Jord.-k. 688 : 26. Érs.-k. 419.

2. *leg* Czech-k. 18. Debr.-k. 251. Peer-k. 170. Gyöngy.-k. 12. Székelyudv.-k. 268. Lázár Z.-k. 2. Lobk.-k. 250. *leg* Münch.-k. 17. *leg* Apor-k. 22. Nád.-k. 504. Nagysz.-k. 22. Debr.-k. 585. Thewr.-k. 78. Kriza-k. 12. Batthy.-k. 9. *leg* Fest.-k. 92. Czech-k. 196. Lobk.-k. 250. Pozs.-k. 18. Tih.-k. 79. Thewr.-k. 85. Peer-k. 169. Gyöngy.-k. 4. Weszpr.-k. 130. Székelyudv.-k. 308. Lázár Z.-k. 161. *leg* Fest.-k. 1. *legy* Péld. K. 35. Czech-k. 10. Tel.-k. 278. Thewr.-k. 86. Virg.-k. 134. Gyöngy.-k. 1. *leg* Nagysz.-k. 170. Debr.-k. 585. Apost. 61. *leg''* Jord.-k. 61 : 34. *legj* Csem.-tör. VII. b. *legi* Debr.-k. 164. Thewr.-k. 125. Weszpr.-k. 42. *leg* Vitk.-k. 48. *leig* Thewr.-k. 125. *leigi* Thewr.-k. 125. *leiegi* Thewr.-k. 126. *leeg* Lobk.-k. 246. Kulcs.-k. 66. Gyöngy.-k. 15. Sándor-k. 21. *leég* Nád.-k. 523. *léég* Székelyudv.-k. 56. *leeg* Winkl.-k.

171. Gyöngy.-k. 11. *leegh* Apost. 12. *leegy* Fest.-k. 195. Czech.-k. 169. Corn.-k. 190. Pozs.-k. 23. Érdy.-k. 335. Érs.-k. 170. Thewr.-k. 306. *legyi* Thewr.-k. 129. *lyg* Debr.-k. 531.

3. *legen* Apor.-k. 20. Winkl.-k. 125. Dom.-k. 40. Horv.-k. 47. Peer.-k. 4. Gyöngy.-k. 23. Weszpr.-k. 130. Lobk.-k. 240. *legen* Bécsi.-k. 6. *legen* uo. 44. *legen* Münch.-k. 31. *legen* uo. 65. *legen* Csem.-tör. 1. Jank.-tör. 5. *legen* Apor.-k. 20. Birk.-k. 1. Nagysz.-k. 6. Thewr.-k. 82. Batthy.-k. 3. Bod.-k. 5. Székelyudv.-k. 162. *legyen* Fest.-k. 64. Göm.-k. 78. Jord.-k. 31 : 3, 4. Érs.-k. 10. Thewr.-k. 30. Gyöngy.-k. 23. Lázár Z.-k. 209. Lobk.-k. 189. *legien* Göm.-k. 3. Érs.-k. 261. Peer.-k. 198. Virg.-k. 15. Lobk.-k. 3. *legjen* Csem.-tör. III. b. *legjen* uo. XX. b. *leghyen* Érs.-k. 160. *legjen* Székelyudv.-k. 66. *legön* Döbr.-k. 1. Winkl.-k. 83. Czech.-k. 21. Tel.-k. 64. Sándor.-k. 15. Lobk.-k. 32. *legyewn* Thewr.-k. 297. *legön* Guary.-k. 18. *legön* Winkl.-k. 127. Debr.-k. 199. Érs.-k. 518. Weszpr.-k. 5. *legyön* Czech.-k. 40. Sándor.-k. 21. *legön* Nagysz.-k. 181. Debr.-k. 424. Kaz.-k. 30. Tih.-k. 4. Guary.-k. 9. Sim.-k. 7. *legeen* Corn.-k. 92. Dom.-k. 142. Horv.-k. 48. *leegen* Érdy.-k. 8. Érs.-k. 538. Székelyudv.-k. 66. *leegyen* Fest.-k. 110. Jank.-tör. 29 : 12. Csem.-tör. III. b. Érdy.-k. 3. Érs.-k. 9. Gyöngy.-k. 13. *leegen* Érdy.-k. 3. Érs.-k. 10. Székelyudv.-k. 42. *leegyê* Jord.-k. 717 : 16. *léegen* Székelyudv.-k. 28. *léegen* uo. 54. *leegyön* Czech.-k. 51. *ligen* Tel.-k. 262.

Plur. 1. *legönk* Lobk.-k. 263. Peer.-k. 21. *legönc* Tel.-k. 45. *legyönk* Kaz.-k. 168. Lázár Z.-k. 302. *legyewn* Fest.-k. 291. *legewn* Winkl.-k. 41. *legywnk* Tel.-k. 284. Thewr.-k. 268. Érs.-k. 467. *legönk* Debr.-k. 49. *legünk* Batthy.-k. 116. *legünk* uo. 5. *leegyewn* Érdy.-k. 7. *léégönk* Székelyudv.-k. 41. *legönk* uo. 6. *legönc* Lobk.-k. 67.

2. *legetek* Tel.-k. 264. Peer.-k. 207. *legetek* Érs.-k. 3. Thewr.-k. 97. Kulcs.-k. 3. *legietek* Peer.-k. 20. Virg.-k. 52. *legetec* Münch.-k. 60. *legetech* Winkl.-k. 357. *legetek* Érs.-k. 166. *legetöc* Nád.-k. 171. *legyetök* Czech.-k. 171. *legyetewk* Pozs.-k. 43. *legetöc* Lobk.-k. 132. *leegyetek* Érdy.-k. 138. Érs.-k. 562. *leegyetök* Érdy.-k. 13. *ligetek* Tel.-k. 263. *lygyetek* uo. 542.

3. *legenec* Münch.-k. 21. *legenec* uo. 19. *legenec* Bécsi.-k. 17. *legenec* Nád.-k. 143. Debr.-k. 271. *legenek* Winkl.-k. 137. Pozs.-k. 17. Tih.-k. 303. Gyöngy.-k. 26. Székelyudv.-k. 136. Sándor.-k. 20. *legenec* Münch.-k. 107. Guary.-k. 50. *legenek* Érs.-k. 10. Batthy.-k. n. Bod.-k. 26. *legienek* Kriza.-k. 1. *legienekh* Virg.-k. 98. *legienek* 60. 43. *legének* Peer.-k. 177. *leegyenek* Jord.-k. 20 : 28. Érdy.-k. 376. *léégenek* Székelyudv.-k. 57.

Határozó igenév: *megleven* Nád.-k. 507. Péld. K. 22. Debr.-k. 240. *leuen* Münch.-k. 64. *leuen* Nagysz.-k. 17. Bod.-k. 8. Lázár Z.-k. 300. *lewen* Winkl.-k. 203. Lányi.-k. 436. Érdy.-k. 356.

Érs.-k. 472. Kriza-k. 7. *leueen* Dom.-k. 18. Horv.-k. 243. *leueen* Jord.-k. 32:18. Érdy-k. 356. Kaz.-k. 198. *lewéén* Székelyudv.-k. 49. *leuwen* Érs.-k. 375. *léwén* Székelyudv.-k. 29. *leewen* Winkl.-k. 175. Érs.-k. 448. Lobk.-k. 283. *leeween* Érdy-k. 372. *lééven* Székelyudv.-k. 41.

Part. præs.: *leuŏ* Thewr.-k. 179. *leuwŏ* Czech.-k. 64.

Part. perf.: *lŏt* Bécsi-k. 32. Münch.-k. 171. Nád.-k. 297. Tih.-k. 133. Tel.-k. 30. *lŏtnek* (dat.) Érs.-k. 451. Tih.-k. 339. *lŏtneç* Münch.-k. 190. *lŏth* Nád.-k. 470. Nagysz.-k. 11. Apost. 14. Guary-k. 85. *lŏtt* Érdy-k. 423. Székelyudv.-k. 211. Lázár Z.-k. 274. *lŏth* Winkl.-k. 227. *lewttett* (acc.) Ehr.-k. 139. *lewtheth* (acc.) Fest.-k. 170. *lewttet* (acc.) Horv.-k. 229. *lewttet* Érs.-k. 498. *lewt* uo. 514. *lŏtneç* (dat.) Nagysz.-k. 302. *lwt* Virg.-k. 24. *leth* Corn.-k. 323. Debr.-k. 274. Érs.-k. 488. Székelyudv.-k. 364. *leth* Debr.-k. 4. Pozs.-k. 20. *leth* Érdy-k. 59. *letteekerth* Sándor-k. 13. *leet* Érdy-k. 152. Lobk.-k. 240. *leeth* Lobk.-k. 203.

Part. fut.: *lewendew* Péld. K. 58. *lewendew* Horv.-k. 86. *leendew* Göm.-k. 239. Érs.-k. 517. *leendŏ* Jord.-k. 609:15. Csem-tör. VIII. b. *leendŏk* Debr.-k. 111. *le'endŏ* Érdy-k. 357. *leendŏ* Tih.-k. 95. *leendw* Virg.-k. 87.

Inf.: *lenni* Münch.-k. 59. *lenny* Winkl.-k. 77. Czech.-k. 152. Corn.-k. 9. Dom.-k. 4. Horv.-k. 49. Kulcs.-k. 51. Peer-k. 80. Bod-k. 4. Sándor-k. 7. *lenný* Csem-tör. XX. b. *lenni* Nagysz.-k. 6. Gyöngy.-k. 41. *leni* Tih.-k. 169. *leenny* Érdy-k. 433. Weszpr.-k. 147. *leenni* Székelyudv.-k. 353. — Személyragozva: *lennŏm* Winkl.-k. 289. Sándor-k. 25. *lenŏm* Tih.-k. 236. *lennem* Jord.-k. 875:19. *lennem* Pozs.-k. 21. — *lennŏd* Nagysz.-k. 95. Lobk.-k. 130. Debr.-k. 259. Székelyudv.-k. 269. *lenŏd* Kaz.-k. 185. Tih.-k. 189. *lŏnnŏd* Tel.-k. 124. *lenned* Apor-k. 137. Marg.-l. 120. Virg.-k. 94. Székelyudv.-k. 14. *lenned* Debr.-k. 234. — *lennie* Nád.-k. 2. Nagysz.-k. 7. Debr.-k. 190. Kaz.-k. 69. Weszpr.-k. 104. *leunye* Debr.-k. 271. Érdy-k. 4. Érs.-k. 524. Bod-k. 18. Virg.-k. 96. *lennyie* Winkl.-k. 86. *lenie* Tih.-k. 305. *lenye* Gyöngy.-k. 28. (latatol... *lenye* Ehr.-k. 16. mind... *lenye* Gyöngy.-k. 45. Lobk.-k. 127. lattatnak *lennyie* Winkl.-k. 124. intlek... *lennyie* uo. 129. enghem lattok *lennyie* Jord.-k. 619:22. akartok... *lennyie* Érs.-k. 511. akarom *lennyie* Bod-k. 6. Lobk.-k. 123. efmerŏnc *lennie* Nagysz.-k. 234. akaral *lennie* Weszpr.-k. 41. latlac en tegedet halalatlannac *lenye* Lobk.-k. 172.) — *lennŏnc* Bécsi-k. 45. Münch.-k. 88. *lennŏnk* Debr.-k. 97. *lennunk* Tel.-k. 265. *lennwnk* Érs.-k. 534. — *lennetec* Münch.-k. 190. *lennetec* uo. 24. *lennetek* Corn.-k. 235. Érs.-k. 537. Virg.-k. 143. — *lenniec* Münch.-k. 98. *lennyk* Corn.-k. 135. *lenniŏc* Nagysz.-k. 265. *lennyŏc* Tel.-k. 210. Székelyudv.-k. 251. *lennyŏk* Érdy-k. 452. Érs.-k. 227. *lenyŏk* Kaz.-k. 185.

2. *Tev-*.

In d. Præs. Sg. 1. *težek* Münch.-k. 23. *težec* uo. 23. *težec* uo. 50. *tezek* Apor-k. 140. Döbr.-k. 282. Jord.-k. 584 : 10. Csem-tör. VII. b. Érs.-k. 265. *teezek* Jord.-k. 150 : 5. Thewr.-k. 295. *teezek* Jord.-k. 187 : 6. *teezek* Debr.-k. 271. *tehzek* Érs.-k. 265. *thezek* uo. 266. Gyöngy.-k. 44. *theffec* uo. 46. *theezek* Érs.-k. 300. *težóc* Nád.-k. 85. Nagysz.-k. 152. *tezewk* Péld. K. 47. *težók* Jord.-k. 31 : 30. *težók* Czech-k. 62. Érdy-k. 88. *težók* Jord.-k. 148 : 18. *tőzek* Pozs.-k. 34. *thyzek* Debr.-k. 502. *tezen* (k) Jord.-k. 663 : 13. Kulcs.-k. 11. (?)

2. *tez* Ehr.-k. 101. Apor-k. 33. Nád.-k. 165. Érs.-k. 48. Tih.-k. 384. Guary-k. 15. Székelyudv.-k. 258. *thez* Nagysz.-k. 264. Lobk.-k. 124. Tel.-k. 306. Érs.-k. 491. *tezih* Apor-k. 43.*) *tezh* Guary-k. 128. *tezs* Döbr.-k. 395. *tefz* Batthy.-k. 227. *tezz* Bod-k. 13. Sándor-k. 28. *teez* Winkl.-k. 96. Lobk.-k. 249. Corn.-k. 275. Jord.-k. 168 : 32. Dom.-k. 55. Debr.-k. 253. Horv.-k. 263. Keszth.-k. 147. Érdy-k. 593. Érs.-k. 3. Virg.-k. 34. *teez''* Jord.-k. 50 : 10. Csem-tör. VII. b. *teez'* Érdy-k. 98. *teezz* Winkl.-k. 83. *theez* Nagysz.-k. 263.

3. *tezen* Bécsi-k. 34. *tezen* uo. 163. *tézen* Münch.-k. 23. *tezen* uo. 18. *tezen* Winkl.-k. 81. Nagysz.-k. 135. Lányi-k. 322. Apost. 13. Horv.-k. 1. Peer-k. 14. Székelyudv.-k. 174. *thezen* Winkl.-k. 97. Pozs.-k. 47. Érs.-k. 76. Thewr.-k. 90. Kulcs.-k. 86. Székelyudv.-k. 322. *tezen* Debr.-k. 274. *tefzen* Batthy.-k. 277. *theſcen* Peer-k. 8. *teſcen* uo. 78. *težón* Nád.-k. 144. Winkl.-k. 379. Lobk.-k. 142. Kaz.-k. 9. Guary-k. 109. Weszpr.-k. 8. *težón* Lobk.-k. 35. *teffón* uo. 131. *thejón* uo. 75. *thezewn* Érs.-k. 508. *thežón* uo. 510. *tezeen* Érs.-k. 570. Winkl.-k. 163. *teezen* uo. 131. Érdy-k. 17. Érs.-k. 3. *theezen* Winkl.-k. 131. *theezzen* Érs.-k. 193. *težón* Czech-k. 138. *thezon* uo. 74. *teezé* Jord.-k. 854 : 29.

Plur. 1. *težónc* Bécsi-k. 36. *težónc* Apor-k. 80. Döbr.-k. 119. *težónc* Nád.-k. 144. Debr.-k. 538. *thežónc* Winkl.-k. 137. *tezewnk* Corn.-k. 360. *težónc* Apor-k. 6. *težónc* Lobk.-k. 88. *tezvnc* uo. 124. *thezwnc* Érs.-k. 149. *tezwnc* uo. 530. *tezwnc* Tih.-k. 18. *tezenk* Apor-k. 178. Péld. K. 69. Keszth.-k. 150. *tezzenc* Debr.-k. 285. *thezeench* Winkl.-k. 359. *tezzewnk* Lányi-k. 56. *thezzwnk* Lányi-k. 1. *teezónc* Jord.-k. 864 : 1. *teezwnc* Corn.-k. 876 : 33. *teezónc* Érdy-k. 160. *teezewnk* uo. 611. *teezwnc* Érs.-k. 147. *teezónc* Székelyudv.-k. 74.

*) MELICH: NyK. XL. 233 : 245. Nyr. XL. 114—119. Vö. SIMONYI: Nyr. XL. 117.

2. *teztéc* Bécsi-k. 172. *téztéc* Münch.-k. 84. *teztéc* uo. 23. *tezték* uo. 121. *tezték* Csem.-tör. XI. a. Érs.-k. 455. *tefték* Székelyudv.-k. 368. *teztők* Döbr.-k. 1. *tezték* Jord.-k. 287 : 21. Érdy-k. 138. Érs.-k. 3. *thezték* Érs.-k. 139. *thezthek* uo. 174. *teztőc* Nád.-k. 206. *teztők* Winkl.-k. 181. Érdy-k. 507.

3. *teznec* Münch.-k. 23. *teznec* uo. 34. *težnec* uo. 39. *težnec* uo. 68. *teznec* Nád.-k. 3. Döbr.-k. 5. Nagysz.-k. 12. Guary-k. 10. *teznék* Döbr.-k. 171. Winkl.-k. 205. Nagysz.-k. 18. Göm.-k. 161. Debr.-k. 13. Bod-k. 8. Gyöngy.-k. 13. Sándor-k. 17. Weszpr.-k. 106. Székelyudv.-k. 315. Lázár Z.-k. 164. *tefnec* Székelyudv.-k. 245. *teznék* Winkl.-k. 203. Marg.-l. 91. Lobk.-k. 219. Keszth.-k. 144. Érdy-k. 288. Érs.-k. 3. Kulcs.-k. 45 : 46. Székelyudv.-k. 85. *theznék* Winkl.-k. 102. *theznec* Nagysz.-k. 111. *theznenk* Winkl.-k. 108. Czech-k. 12.

Tárgyas rag. Sg. 1. *tezlec* Münch.-k. 19. *tezlek* Jord.-k. 364 : 8. Debr.-k. 4. Lázár Z.-k. 91. *tezelek* Csem.-tör. XXII. b. Érdy-k. 146. *tezem* Bécsi-k. 6. *težem* uo. 37. *tezem* Münch.-k. 63. *tezem* Csem.-tör. 1. Érs.-k. 546. Székelyudv.-k. 302. *tešem* uo. 365. *težóm* Guary-k. 112. Sándor-k. 23. Weszpr.-k. 19. Székelyudv.-k. 268. *tezeum* Marg.-l. 29. *težóm* Jord.-k. 890 : 15. *težem* Érs.-k. 83. *tezeum* Jord.-k. 72 : 18. Érdy-k. 364. *téžem* Székelyudv.-k. 77.

2. *tezed* Döbr.-k. 42. Jord.-k. 876 : 8. Horv.-k. 16. Bod-k. 1. *teződ* Nád.-k. 643. Nagysz.-k. 21. Debr.-k. 167. Tih.-k. 10. Guary-k. 55. Sim.-k. 7. *tejőd* Lobk.-k. 59. *tejőd* uo. 150. *thezed* Érs.-k. 499. *tezewd* uo. 516. *thezewd* uo. 507. *tezed* Jord.-k. 876 : 12. Érs.-k. 532. *theződ* Winkl.-k. 281. *tezőt* Weszpr.-k. 18.

3. *tezi* Bécsi-k. 256. *tézi* Münch.-k. 122. *tezy* Apor-k. 85. Péld. K. 2. Lobk.-k. 132. Debr.-k. 181. Keszth.-k. 23. Virg.-k. 62. Székelyudv.-k. 174. *tefy* uo. 360. *tezi* Nád.-k. 239. Döbr.-k. 1. Guary-k. 7. *thezy* Winkl.-k. 193. Lányi-k. 435. *thezi* Nagysz.-k. 135. *tezih* Debr.-k. 8. *tezzi* uo. 261. *teszi* Batthy.-k. 205. *teczy* Jord.-k. 374 : 3. Érdy-k. 126. Kaz.-k. 197. Érs.-k. 2. *téczy* Székelyudv.-k. 50. *theczy* Érs.-k. 16. *tizi* Döbr.-k. 287.

Plur. 1. *tezywk* Fest.-k. 408. Érs.-k. 342. *tezyek* uo. 474. Weszpr.-k. 123. *theziec* Lobk.-k. 112. *tezyek* Jord.-k. 52 : 2. *tezyók* Érdy-k. 587. *tezywk* Érs.-k. 577. *thezywk* Székelyudv.-k. 316.

2. *težitec* Bécsi-k. 248. *težitec* Münch.-k. 199. *težitek* uo. 52. *težitek* Apor-k. 66. Döbr.-k. 182. *tezytek* Jord.-k. 542 : 6. *tezythek* Érs.-k. 61. *tezitők* Tih.-k. 45. *tezytek* Érdy-k. 188.

3. *teziec* Bécsi-k. 34. *tézik* uo. 91. *tezyk* Érs.-k. 3. *thezyk* Fest.-k. 38. *thejyk* Székelyudv.-k. 319. *tezyk* Jord.-k. 135 : 20. Érdy-k. 78. Érs.-k. 3. *thezyk* uo. 80. *teziek* (!) Döbr.-k. 414. *tyzyk* Debr.-k. 536.

Præt. Sg. 1. *tők* Kaz.-k. 118. *thők* Weszpr.-k. 47. *tevk*

Horv.-k. 185. *tewk* Ehr.-k. 18. *teek* Jord.-k. 220 : 12. *theek* uo. 51 : 19.

2. *tól* Nád.-k. 363. Döbr.-k. 6. Czech.-k. 68. Debr.-k. 143. Tel.-k. 165. Tih.-k. 26. Kriszt.-l. 31. *tóól* Winkl.-k. 256. Székelyudv.-k. 40. *től* Döbr.-k. 65. *tevl* Marg.-l. 211. *tevl* Göm.-k. 108. *tewl* Tel.-k. 350. Érs.-k. 330. *thewl* uo. 516. *tel* Döbr.-k. 5. *teel* Jord.-k. 164 : 10. Keszth.-k. 36. Érdy.-k. 436. *theel* Jord.-k. 631 : 31. Érs.-k. 118. *Thewr*.-k. 111. *teweel* Érdy.-k. 493.

3. *tón* Münch.-k. 16. Nád.-k. 167. Döbr.-k. 203. Debr.-k. 165. Bod.-k. 8. Weszpr.-k. 13. *tóón* Winkl.-k. 308. Debr.-k. 571. Székelyudv.-k. 63. *thón* Nád.-k. 653. Nagysz.-k. 23. Czech.-k. 114. Pozs.-k. 27. Tih.-k. 367. *tón* Döbr.-k. 11. *tevn* Marg.-l. 215. Corn.-k. 270. Dom.-k. 50. Horv.-k. 42. *tevn* Ehr.-k. 3. Winkl.-k. 104. Érs.-k. 451. *thevn* Fest.-k. 119. *twv* Érs.-k. 535. Virg.-k. 50. *thvn* Érs.-k. 80. *ton* Debr.-k. 64. *ten* Nád.-k. 482. Döbr.-k. 6. Debr.-k. 346. Érs.-k. 76. Guary.-k. 75. Sándor.-k. 6. *then* Lobk.-k. 281. Jord.-k. 43 : 31. Érs.-k. 231. *teed* (n) Jord.-k. 157 : 10. *teen* uo. 503 : 22. Debr.-k. 520. Keszth.-k. 116. Érdy.-k. 16. Érs.-k. 127. Sándor.-k. 28. *theen* Jord.-k. 21 : 1. Érdy.-k. 157. *theevn* Fest.-k. 152. *tón* Bécsi.-k. 6.

Plur. 1. *teenk* Érdy.-k. 15.

2. *thetek* Érs.-k. 82.

3. *tónc* Bécsi.-k. 16. Münch.-k. 53. *tónc* Bécsi.-k. 242. Münch.-k. 52. *tónek* Nád.-k. 151. Winkl.-k. 141. Nagysz.-k. 87. Batthy.-k. 426. Peer.-k. 104. Weszpr.-k. 112. Székelyudv.-k. (? l.) Lázár Z.-k. 162. *thónek* Érs.-k. 58. *tevnek* Marg.-l. 154. Corn.-k. 270. Dom.-k. 83. *tewnek* Ehr.-k. 83. Érs.-k. 482. *thevnek* Érs.-k. 490. *twnek* Virg.-k. 52. *thvnek* Érs.-k. 214. *tunek* Kaz.-k. 20. *tóenec* Münch.-k. 64. *tenec* Döbr.-k. 9. Guary.-k. 33. *tenek* Érs.-k. 46. *thenek* uo. 92. *teenek* Jord.-k. 20 : 16. Érdy.-k. 133. Érs.-k. 105. *theenek* uo. 157.

Tárgyas rag. Sg. 1. *tewm* Ehr.-k. 48. *tóm* Döbr.-k. 79. *tóm* Döbr.-k. 130. *thóm* Tel.-k. 298. *tewm* Virg.-k. 44 : 5. *teem* Érdy.-k. 115.

2. *tód* Döbr.-k. 160. Nagysz.-k. 268. Debr.-k. 342. Érs.-k. 64. *tóód* Winkl.-k. 171. Nagysz.-k. 266. *tewd* Ehr.-k. 55. Göm.-k. 4. Érdy.-k. 292. *teved* Lobk.-k. 166. *teued* Kaz.-k. 98. *teed* Csem.-tör. X. a.

3. *teug* Bécsi.-k. 72. Münch.-k. 71. (be) *teue* Bécsi.-k. 170. Dom.-k. 11. *teve* Nád.-k. 563. Nagysz.-k. 225. Debr.-k. 250. *teueh* uo. 80. Weszpr.-k. 63. *tevue* Ehr.-k. 23. *teue* Winkl.-k. 104. *theue* Apor.-k. 183. Winkl.-k. 112. Érs.-k. 480. Gyöngy.-k. 2. *theve* Nagysz.-k. 274. *theue* Érs.-k. 285. *teewe* Csem.-tör. VIII. a. Érdy.-k. 423. Érs.-k. 433. *teewe* Csem.-tör. IX. b. *teewee* Érdy.-k. 56. *theewe* Érs.-k. 134. *tówe* Lázár Z.-k. 85. *tiue* Döbr.-k. 35.

Plur. 1. —

2. *teuetőc* Debr.-k. 426. *teetek* Jord.-k. 341 : 30. *tőtők* Nagysz.-k. 295. Debr.-k. 630.

3. *teuek* Nád.-k. 598. *teuec* Tel.-k. 184. *tevek* Nád.-k. 575. *teweek* Winkl.-k. 200. Érdy-k. 261. *tevek* Érs.-k. 430. *teweek* Corn.-k. 352. *thewek* Érs.-k. 102. *theweek* Winkl.-k. 100. Érs.-k. 513. *téwéék* Székelyudv.-k. 52.

Perf. Sg. 1. *tőttem* Bécsi-k. 282. Piry-h. 2. Nád.-k. 487. Döbr.-k. 21. Nagysz.-k. 15. Debr.-k. 574. Tel.-k. 66. Érdy-k. 12. Tih.-k. 341. Batthy.-k. 216. *tótem* Döbr.-k. 36. Tel.-k. 262. Székelyudv.-k. 303. *tevttem* Dom.-k. 226. Péld. K. 16. *tevttem* Göm.-k. 77. Dom.-k. 234. *teuttem* Apor-k. 140. Fest.-k. 365. Péld. K. 54. Göm.-k. 308. Érs.-k. 365. *tewttem* Ehr.-k. 25. Virg.-k. 2. *teőttem* Göm.-k. 320. *tóhttem* Érs.-k. 39. *tettem* Jank.-tör. 26 : 13. Érs.-k. 514. Thewr.-k. 233. Kulcs.-k. 10. Guary-k. 105. Weszpr.-k. 90. *tetem* Lobk.-k. 111. Pozs.-k. 49. Tel.-k. 262. *te'tem* Göm.-k. 161. *thetthem* Gyöngy.-k. 63. *tetthem* Weszpr.-k. 120. *tottem* Döbr.-k. 414.

2. *tóttel* Bécsi-k. 128. Münch.-k. 112. Apor-k. 90. Nád.-k. 488. Döbr.-k. 176. Tel.-k. 257. Kaz.-k. 52. Érs.-k. 64. Tih.-k. 32. Batthy.-k. 308. Peer-k. 26. Bod.-k. 28. Lázár Z.-k. 145. *tóttél* Kriza-k. 29. *tóttel* Vitk.-k. 24. *tóttól* Apor-k. 109. *tótteel* Winkl.-k. 178. *tewttel* Apor-k. 145. Fest.-k. 383. *tewtthel* Érs.-k. 514. *tewtteel* Fest.-k. 409. *tewttell* Ehr.-k. 148. *tewtel* Érs.-k. 331. *tevttel* Dom.-k. 26. Horv.-k. 229. *tevtteel* Dom.-k. 279. *twtel* Virg.-k. 48. *twttel* Székelyudv.-k. 359. *tóttel* Csem.-tör. X. b. *tettel* Jord.-k. 299 : 27. Jank.-tör. 14 : 30. Debr.-k. 213. Érdy-k. 24. Érs.-k. 93. Kriza-k. 46. Lobk.-k. 327. *tetteel* Winkl.-k. 90. Érdy-k. 229. *tetel* Lobk.-k. 163. Érs.-k. 323. *teettel* Csem.-tör. XII. b.

3. *tót* Bécsi-k. 196. Münch.-k. 109. Apor-k. 1. Döbr.-k. 22. Winkl.-k. 143. Tel.-k. 200. Kaz.-k. 16. Érs.-k. 71. Tih.-k. 142. Batthy.-k. 287. Peer-k. 167. Székelyudv.-k. 267. *tótt* Birk-k. 2. Döbr.-k. 29. Winkl.-k. 152. Debr.-k. 404. Érdy-k. 13. Batthy.-k. 424. Székelyudv.-k. 87. *tevt* Marg.-l. 203. Corn.-k. 270. Dom.-k. 28. *tewt* Ehr.-k. 102. Apor-k. 135. Lobk.-k. 312. Érs.-k. 474. *tewt* Winkl.-k. 102. *tewth* Apor-k. 140. Fest.-k. 3. *thewth* uo. 114. *tóth* Nád.-k. 10. Döbr.-k. 9. Nagysz.-k. 198. Apost. 55. Érs.-k. 28. Kriszt.-l. 7. *tóth* Winkl.-k. 171. Debr.-k. 389. Érdy-k. 452. *tott* Döbr.-k. 173. *thót* Tel.-k. 356. *thóth* Érs.-k. 271. *tet* Jord.-k. 49 : 17. Debr.-k. 164. Érs.-k. 509. Weszpr.-k. 28. *tett* Jord.-k. 562 : 33. Érdy-k. 45. *teth* Péld. K. 78. Csem.-tör. V. a. Debr.-k. 7. Keszth.-k. 22. Tel.-k. 352. Érs.-k. 138. Kulcs.-k. 23. Guary-k. 55. Weszpr.-k. 28. *thet* Jord.-k. 69 : 21. Érs.-k. 481. *theth* uo. 157. Keszth.-k. 142. *tetth* Apor-k. 184. Debr.-k. 200. Érdy-k. 146. *teet* Debr.-k. 12. Érdy-k. 44. *teett* Jord.-k. 211 : 3. Érdy-k. 545. *teeth* Jord.-k. 711 : 20. *twt* Virg.-k. 28. *tuth* uo. 1.

Plur. 1. *tóttónc* Bécsi-k. 25. *Münc*-k. 26. *tóttónc* Apor-k. 72. *Döbr*-k. 188. *Nagysz*-k. 79. *tóttunk* Tih.-k. 254. *tóttónc* Bod-k. 18. *tóttónc* Székelyudv.-k. 43. *tóttewnk* Lobk.-k. 306. *tewttewnk* Fest.-k. 406. *tóttónc* Döbr.-k. 99. *tettewnk* Fest.-k. 407. *Érdy*-k. 203. *thettewnk* Fest.-k. 327. *tettevnk* Horv.-k. 41. *tettvnk* Tel.-k. 257. *tethvnk* Érs.-k. 204. *tettenk* Lobk.-k. 195.

2. *tóttetec* Bécsi-k. 1. *tóttetők* Jord.-k. 70:15. *tettetőjk* Csem-tör. XXI. b. *tettetek* Érs.-k. 248.

3. *tóttec* Münc.-k. 129. *Nád*-k. 566. *Nagysz*-k. 176. *Debr*-k. 406. *tóttek* Döbr.-k. 59. *Érs*-k. 37. *Peer*-k. 51. *tóttek* Érs.-k. 436. *teutek* Ehr.-k. 103. *teutttek* Érs.-k. 312. *tóttene* Bécsi-k. 68. *tóttene* Münc.-k. 46. *Nád*-k. 299. *tóttene* Apost. 64. *Érdy*-k. 13. *Érs*-k. 18. *Tih*-k. 181. *thóttennek* Kaz.-k. 175. *tóttene* Érs.-k. 273. *tóttene* Virg.-k. 116. *teutte* Marg.-l. 14. *teutte* uo. 159. *teuttene* Corn.-k. 11. *Horv*-k. 109. *tettene* Jord.-k. 107:8. *Érdy*-k. 155. *Érs*-k. 348. *Kulcs*-k. 57. *Székelyudv*-k. 333. *Weszpr*-k. 14. *tetteene* Sándor-k. 26. *tette* uo. 21. *tettek* Érdy-k. 122. *tette(n)enek* Weszpr.-k. 21. *twtek* Virg.-k. 38.

Tárgyas rag. Sg. 1. *tettelek* Jank.-tör. 24:11.

2. *tótted* Münc.-k. 50. *Apor*-k. 59. *Döbr*-k. 2. *Tel*-k. 211. *Tih*-k. 310. *Batthy*-k. 219. *Székelyudv*-k. 82. *Lázár Z*-k. 177. *tóted* Döbr.-k. 23. *teutted* Marg.-l. 133. *teuttted* Érs.-k. 516. *Lobk*-k. 318. *teutted* Ehr.-k. 47. *tetted* Czech-k. 29. *Csem-tör*. VI. a. *Érdy*-k. 130. *Batthy*-k. 219. *teted* *Debr*-k. 253. *tetthed* *Thewr*-k. 23. *tettedh* () [a () az elmaradt segédigét jelzi] *Gyöngy*-k. 19.

3. *tótte* *Nád*-k. 163. *Döbr*-k. 468. *Winkl*-k. 149. *Nagysz*-k. 167. *Érdy*-k. 82. *Érs*-k. 94. *Tih*-k. 47. *Guary*-k. 69. *Peer*-k. 64. *Székelyudv*-k. 244. *Weszpr*-k. 91. *tóttó* Bécsi-k. 89. *Münc*-k. 53. *Apor*-k. 55. *tótte* *Virg*-k. 100. *teutte* *Fest*-k. 280. *theutte* uo. 3. *teutte* *Dom*-l. 86. *teutte* *Érs*-k. 513. *tette* *Nád*-k. 202. *Lobk*-k. 70. *Jord*-k. 223:4. *Érdy*-k. 274. *Sándor*-k. 10. *Apor*-k. 180. *tette* *Jord*-k. 655:29. *Weszpr*-k. 137. *tette* *Érs*-k. 318. *thette* *Fest*-k. 39. *tute* *Virg*-k. 14.

Plur. 1. *tóttú* Bécsi-k. 128. *tóttók* Apor-k. 78. *tóttóc* *Nagysz*-k. 327. *Tel*-k. 216. *téttók* *Debr*-k. 151. *teutk* *Tel*-k. 258. *teuttuk* *Érs*-k. 505.

2. *tóttetec* Münc.-k. 52. *tóttetec* *tóttéte* uo. 62. *tóttetek* *Birk*-k. 4. *Döbr*-k. 490. *Érs*-k. 80. *tóttetőjk* *Debr*-k. 574. *Tel*-k. 265. *Debr*-k. 426. *thóttetek* *Érs*-k. 170. *teuttetek* uo. 324. *tttetek* *Székelyudv*-k. 374. *tetteetek* *Jord*-k. 597:29. *tettetek* *Érs*-k. 324. *tetteetők* *Jord*-k. 717:10. *tetteetők* *Érdy*-k. 441. *tettitek* *Tel*-k. 264.

3. *tótték* Bécsi-k. 69. *tóttec* *Nagysz*-k. 295. *tóttek* *Batthy*-k.

316. Peer-k. 317. *tőtec* Debr.-k. 339. *tőtteek* Apost. 64. Érdy-k. 312. *tettek* Debr.-k. 84. *tetteek* Érdy-k. 204.

Fut. Sg. 1. —

2. *tendez* Münch.-k. 23. Döbr.-k. 106. *teendez* Jord.-k. 136 : 6. Keszth.-k. 123. Érs.-k. 402. Kulcs.-k. 119. *te"endez* Jord.-k. 249 : 17. *teendefz* Batthy.-k. 256. *teyendez* Nagysz.-k. 85. Érs.-k. 543. *theyendez* Nagysz.-k. 23. *teiendez* Batthy.-k. 325. *teientes* Lobk.-k. 173. *tehendez* Jank.-tör. 14 : 19.

3. *tend* Münch.-k. 177. *teyend* Corn.-k. 129. Debr.-k. 556. Érdy-k. 241. Érs.-k. 278. Guary-k. 65. *teind* Döbr.-k. 15. *theind* Nád.-k. 655. *tehend* Érdy-k. 213. *teend* Jord.-k. 57 : 21. Debr.-k. 376. Érdy-k. 238. Virg.-k. 102. *te"end* Jord.-k. 67 : 5.

Plur. 1. *teiidőnc* Guary-k. 80. *teendőnc* Debr.-k. 346. *teendwnk* Érdy-k. 359.

2. *teyendetek* Ehr.-k. 105. Jord.-k. 272 : 14. *tehendőtek* Jord.-k. 540 : 23. *te"endőtök* uo. 151 : 24. *teendőtök* uo. 151 : 28. *theendőthek* Érs.-k. 194. *teendetek* Virg.-k. 143.

3. *te"endnek* Jord.-k. 463 : 3. *tehendnek* uo. 819 : 2. *teyendnec* Guary-k. 22.

Tárgyas rag. Sg. 1. *tendem* Bécsi-k. 168. *teidem* Lobk.-k. 167.

2. *teyended* Jord.-k. 43 : 17. *teyendőd* Nagysz.-k. 100. *teyendőd* Jord.-k. 60 : 4. *theyendőd* Nagysz.-k. 111. *teended* Jord.-k. 227 : 14. Kriszt.-1. 27. *teendőd* Kaz.-k. 52.

3. *tendi* Bécsi-k. 35. Münch.-k. 37. Döbr.-k. 419. *teieni* Nád.-k. 32. Guary-k. 69. *teyendi* Nagysz.-k. 100. Corn.-k. 188. Jord.-k. 99 : 15. *theyendi* Nagysz.-k. 97. *tehendy* Érdy-k. 54. *teendy* Érs.-k. 8.

Plur. 1. —

2. *tenditec* Münch.-k. 150. *teiiditec* uo. 203. *teiiditek* Döbr.-k. 425. *teyendevtek* Corn.-k. 11. *te"endytek* Érdy-k. 231.

3. (*meg*) *teendik* Virg.-k. 48.

Cond. Sg. 1. *tennec* Nagysz.-k. 39. *tennec* uo. 49. *tenneek* Virg.-k. 73.

2. *tennel* Péld. K. 52. Érs.-k. 35. *teennel* Csem.-tör. XV. a.

3. *tenne* Münch.-k. 110. Péld. K. 82. Nagysz.-k. 12. Dom.-k. 17. Jank.-tör. 14 : 9. Érs.-k. 1. Tih.-k. 56. Peer-k. 51. Weszpr.-k. 2. *tennee* Jord.-k. 49 : 29. *tőnne* Debr.-k. 429. *ténne* Peer-k. 102.

Plur. 1. *tennenk* Weszpr.-k. 66.

2. —

3. *tennenc* Bécsi-k. 173. *tennenc* Münch.-k. 111. *tennenek* Dom.-k. 233. *tennenc* Székelyudv.-k. 260. *tenneenek* Érdy-k. 334. *teenneenek* Érdy-k. 111.

Tárgyas rag. Sg. 1. *tennelek* Nagysz.-k. 73. (*meg*) *tenneem* Horv.-k. 42.

2. —

3. *tenne* Érdy-k. 81. *tenneye* Péld. K. 71. Corn.-k. 322. Dom.-k. 115. Horv.-k. 174. Érs.-k. 583. *tenneie* Székelyudv.-k. 255. Weszpr.-k. 86. *tenney* Dom.-k. 238. *teennee* Érdy-k. 183. Plur. 1. *tennyók* Sándor-k. 30. *teenők* Jord.-k. 217 : 29.

2. —

3. *tennec* Münch.-k. 180. *tenneek* Csem.-tör. XX a. *tenneyek* *tenneyek* Dom.-k. 151. *tenneyec* Tel.-k. 2.

Imper. Sg. 1. *tejec* Bécsi-k. 188. Münch.-k. 49. *tejec* Nád.-k. 413. Nagysz.-k. 69. *tegek* Winkl.-k. 97. *tejec* Székelyudv.-k. 250. *tejek* Érdy-k. 206. *tegiek* Debr.-k. 151. Weszpr.-k. 107. Lázár Z.-k. 29. *tehtiek* Winkl.-k. 183. *tegyek* uo. 186. *theyyek* Fest.-k. 366. Érs.-k. 35. Székelyudv.-k. 317. *teegek* Érdy-k. 374. *tegyek* Jord.-k. 47 : 25. Érdy-k. 177.

2. *teg* Apor-k. 91. Lobk.-k. 109. Székelyudv.-k. 269. Lázár Z.-k. 192. *teğ* Bécsi-k. 56. *teğ* Batthy.-k. 52. Nád.-k. 523. *theğ* Nagysz.-k. 261. Thewr.-k. 149. *theyg* Fest.-k. 118. Kulcs.-k. 85. *tegy* Érs.-k. 515. Thewr.-k. 104. Virg.-k. 1. *tegi* Weszpr.-k. 104. *teeg* Lányi-k. 435. Sándor-k. 7. *teeg* Lányi-k. 433. Érs.-k. 167. Kriszt.-l. 37. Nád.-k. 181. *theeg* Nagysz.-k. 293. Érs.-k. 174. *tegy* Fest.-k. 196. Göm.-k. 298 '99. Dom.-k. 287. Csem.-tör. X. a. Keszth.-k. 86. Érdy-k. 27. Érs.-k. 12. *teegi* Debr.-k. 184. *teegh* Winkl.-k. 168. *teegh* Apost. 17. *theegy* Csem.-tör. XXIII. b. *tiğ* Döbr.-k. 82.

3. *tegen* Münch.-k. 90. *tegen* uo. 87. *tegen* Winkl.-k. 80. Peer-k. 162. *thegen* uo. 14. Gyöngy.-k. 48. *tegien* Birk-k. 3. Virg.-k. 19. *tegen* Lányi-k. 331. Batthy.-k. 158. Birk-k. 3. *tegyen* Winkl.-k. 91. Horv.-k. 40. *theygen* Keszth.-k. 21. Érs.-k. 498. *tegyeen* uo. 344. *teğön* Nád.-k. 624. Tih.-k. 196. *tegywn* Virg.-k. 49. *tegyen* Érdy-k. 21. Thewr.-k. 288. *theegyen* Érs.-k. 174. *theğön* Czech-k. 52.

Plur. 1. *teğönc* Münch.-k. 113. *teğönc* Nagysz.-k. 248. *teğönk* Kaz.-k. 169. *teğönk* Debr.-k. 7. Weszpr.-k. 8. *teğönc* Vitk.-k. 95. *teğönk* Batthy.-k. 52. *tegeönc* Debr.-k. 330. *tegyevnk* Dom.-k. 218. Horv.-k. 19. *tegyewnk* Jord.-k. 138 ; 12. *tegyewnk* Érdy-k. 524. *tegywnk* Jord.-k. 527 : 21. *theywnk* Érs.-k. 76. *tegyünk* Jank.-tör. 7 : 26. *tegyünk* uo. 10 : 12. *tegench* Winkl.-k. 357.

2. *tegetek* Winkl.-k. 357. Lobk.-k. 200. Érs.-k. 482. *tegetec* Bécsi-k. 219. Münch.-k. 21. *tegetek* Birk-k. 1. Székelyudv.-k. 80. *tegyetek* Ehr.-k. 82. Keszth.-k. 191. Érdy-k. 138. Érs.-k. 217. Kulcs.-k. 62. *theygetek* Érs.-k. 36. *tegetóc* Tel.-k. 120. *tegetóc* Guary-k. 81. *tegetők* Sándor-k. 21. *tegetők* Debr.-k. 84. *theygetők* Weszpr.-k. 48. *tegyetek* Jord.-k. 32 : 12. *tegyetők* Érdy-k. 76.

3. *tegenec* Bécsi-k. 68. *tegenec* Münch.-k. 25. *tegenek* Birk-k. 8. Batthy.-k. 151. *tegienek* Virg.-k. 48. *tegyenek* Érdy-k. 573. *tegyenek* Csem.-tör. VIII. b.

Tárgyas rag. Sg. 1. *tegelec* Münch.-k. 72. *tejem* Kaz.-k. 18. *tegem* Tih.-k. 255.

2. *teged* Münch.-k. 134. *teged* Debr.-k. 629. Sim.-k. 7. Bod.-k. 4. *tegyed* Érs.-k. 528. Thewr.-k. 42. *tegiéd* Lobk.-k. 175. *theyyed* Érs.-k. 516. *tegyjéd* Csem.-tör. XII. b. *tegyjéd* uo. XXIV. a. *tegyyed* Érdy-k. 200. *ted* Münch.-k. 122. Ehr.-k. 103. Nád.-k. 506. Jord.-k. 47:3. Érdy-k. 177. Érs.-k. 2. *thed* Thewr.-k. 262. Pozs.-k. 18. *tód* Weszpr.-k. 66. *teed* Debr.-k. 27. Dom.-k. 86. Érdy-k. 247. Jord.-k. 416:22.

3. *tege* Bécsi-k. 322. *tege* uo. 36. *tegye* Jord.-k. 35:8. Thewr.-k. 127. *tééje* Székelyudv.-k. 49.

Plur. 1. *tegóč* Nád.-k. 215. *tegóč* Tih.-k. 131. *tegwč* Virg.-k. 50. *tegóč* Székelyudv.-k. 44. *tegyűč* Apost. 64. *tehegywč* Dom.-k. 59.

2. *tegetec* Münch.-k. 113. *tegetek* Apor-k. 12. *tegyetek* Csem.-tör. XIX. b. *tegyetek* Érs.-k. 557. *tegyetek* Jord.-k. 154:3. *tegyeetek* uo. 154:3. *tegyeetek* Érdy-k. 255. *tegetőč* Nagysz.-k. 176. Nád.-k. 7. *tegietőč* Weszpr.-k. 46.

3. *teuyyeek* Érdy-k. 48.

Határozó igenév: *teuēn* Münch.-k. 69. *teuēn* uo. 153. *teuen* Debr.-k. 194. Bod.-k. 8. *teven* Nád.-k. 30. Nagysz.-k. 17. Lobk.-k. 171. *tewen* Winkl.-k. 164. Jord.-k. 369:13. Lányi-k. 321. Weszpr.-k. 117. *theuen* Nagysz.-k. 232. Lányi-k. 430. Tel.-k. 239. *theiwen* Érs.-k. 35. Székelyudv.-k. 313. *theveen* Nád.-k. 244. *teween* Érdy-k. 433. *téwéén* Székelyudv.-k. 73. *téwén* uo. 164. *tewween* Érdy-k. 166. *theewen* Érs.-k. 161. *teween* Jord.-k. 41:31. *tevin* Tel.-k. 257. *tivin* uo. 261. (*bel*) *thewe* Fest.-k. 134. *teewel* Jord.-k. 294:25. 698:32.

Part. præs.: *teuó* Münch.-k. 113. *tewó* Winkl.-k. 181. Sándor-k. 17. Székelyudv.-k. 174. *téwó* Székelyudv.-k. 226. *teuóh* Debr.-k. 62. *teewó* Érdy-k. 612. *tewweu* Érs.-k. 367. *teuónek* Bod.-k. 23. *teweunek* Ehr.-k. 79. *teuóth* Nád.-k. 252. Nagysz.-k. 19. *téuóč* Bécsi-k. 323. *tevec* Lobk.-k. 157. *tivók* Döbr.-k. 48. *teuóknec* Bécsi-k. 212. *téuóknec* Münch.-k. 54. *teuóčnek* Lobk.-k. 158. *theewók(nek)* Érs.-k. 153. *theuóknec* Lázár Z.-k. 32. *tevevket* Dom.-k. 135. *teewóket* Érdy-k. 337. *thewóye* Czech-k. 66. *thewóye* Jord.-k. 833/28. *theweye* Weszpr.-k. 119. *teweye* uo. 146. *theweymnek* Fest.-k. 160. *theuóimnec* Nagysz.-k. 391. *theewóymnek* Czech-k. 122. *tewóymnerth* Thewr.-k. 235. *teuóhid* Lobk.-k. 92. *teewóyóketh* Érdy-k. 611.

Part. perf.: *tót* Münch.-k. 34. Érs.-k. 54. *tótt* Bod.-k. 14. *tóth* Nagysz.-k. 247. Thewr.-k. 293. Guary-k. 69. Peer-k. 167. Lázár Z.-k. 80. *tewt* Lobk.-k. 296. Érs.-k. 307. *tewth* Göm.-k. 267/68. *thót* Kaz.-k. 187. *tet* Lobk.-k. 113. *thet* Weszpr.-k. 118. *twt* Virg.-k. 47. [tekenched meg maftan atte tennōn *tótted*

Nagysz.-k. 78. ky myndent megh monda ennekem vala myt tetté Jord.-k. 635:10. zolgalatot tótteknek leni Tih.-k. 349. az ő tótte dologban Székelyudv.-k. 181.]

Part. fut.: *teendő* Döbr.-k. 309. *teendő* Winkl.-k. 149. Debr.-k. 18. Érs.-k. 80. Tih.-k. 249. Weszpr.-k. 44. *teendő*k Székelyudv.-k. 354. *teendő* Münch.-k. 179. Debr.-k. 627. *teyendev* Corn.-k. 182. *teyendew* Érs.-k. 320. *teyendőnek* Jord.-k. 422:24. *tehendő* Nagysz.-k. 288. Érdy.-k. 554. *tehendő* Csem.-tör. VIII. b. *te"endő* Jord.-k. 782:27. *teendew* uo. 38:28. Dom.-k. 72. Debr.-k. 539. *teendw* Virg.-k. 82.

Inf.: *tenni* Bécsi-k. 34. *tenni* Münch.-k. 35. *tenny* Dom.-k. 29. Sándor-k. 18. Weszpr.-k. 86. *thenny* Apor-k. 147. Fest.-k. 40. *teni* Nád.-k. 611. *teny* Lányi-k. 191. Tih.-k. 180. *tenny* Jord.-k. 907:27. Érdy-k. 558. Lobk.-k. 7.

Személyragozva: *tennem* Münch.-k. 50. *tennem* Ehr.-k. 14. Tel.-k. 101. Érdy-k. 134. Virg.-k. 17. *thennem* Fest.-k. 164. Weszpr.-k. 132. *tennóm* Winkl.-k. 289. Nagysz.-k. 82. Sándor-k. 25. Lázár Z.-k. 198. *tenóm* Tih.-k. 355. *teennem* Érdy-k. 130. Érs.-k. 553. Jord.-k. 563:27. *theenem* Érs.-k. 296. *teennóm* Czech-k. 124. — *tennód* Winkl.-k. 256. Nagysz.-k. 111. Czech-k. 29. Debr.-k. 154. Tel.-k. 48. Érdy-k. 101. Guary-k. 88. Sándor-k. 33. *tenód* Kaz.-k. 125. *tennod* Lobk.-k. 92. *tenned* Debr.-k. 312. Pozs.-k. 11. Horv.-k. 225. Tel.-k. 23. Vitk.-k. 85. Gyöngy.-k. 19. Weszpr.-k. 124. *teenned* Jord.-k. 736:27. Érdy-k. 374. *teennedd* Jord.-k. 741:11. *teennód* Érdy-k. 467. *thenned* Érs.-k. 456. *tened* Virg.-k. 169. *tónnód* Debr.-k. 405. — *tennye* Winkl.-k. 112. Péld. K. 82. Jord.-k. 133:34. Bod-k. 17. *tennie* Debr.-k. 8. Érs.-k. 448. Virg.-k. 70. *thennye* Érs.-k. 127/128. *tennyee* uo. 472. *tennie* Bod-k. 4. *teenye* Érdy-k. 110. *tenie* Tih.-k. 54. — [azok... kezdenek nág fyraft *tennie* Kaz.-k. 12. mind... fyraft kezdenek *tennie* Tih.-k. 304. ezt en nem meröm *tennie* Guary-k. 79. Mykoron zokas az kart be *tennye* Marg.-l. 73. kell minekwnk es *tennye* Bod-k. 10. bölcéleg ez, el terni a bwnöktől ef ioth *tennieh* Debr.-k. 210. kyk... walaztafth thwdnak *thennye* Érs.-k. 133.] — *tennónc* Münch.-k. 150. Nagysz.-k. 127. Guary-k. 74. *tennónk* Döbr.-k. 424. *tennevnk* Lobk.-k. 287. Corn.-k. 298. *tennevnk* Fest.-k. 408. Érdy-k. 8. *tennonk* Döbr.-k. 342. *tennevk* Péld. K. 69. *tennénk* Székelyudv.-k. 164. *tenwnk* Virg.-k. 83. *teennewnk* Érdy-k. 575. — *ténnétéc* Bécsi-k. 2. *teppétéc* uo. 41. *tennetec* Münch.-k. 57. *tennetec* uo. 138. *tennethek* Érs.-k. 36. — *tennyóc* Tel.-k. 107. *tennióc* Sim.-k. 12. *tennyók* Érdy-k. 48. *tennioc* Guary-k. 48. *tennyek* Lobk.-k. 303. Székelyudv.-k. 349. *tenniec* uo. 68. *tennyók* Jord.-k. 388:11.

3. *Vev-*.

Ind. Præs. Sg. 1. *vezec* Münch.-k. 179. *vezők* Winkl.-k. 239. *vezőc* Guary-k. 78. *vezők* Érs.-k. 304. *vezek* Érdy-k. 204.

2. *vez* Tel.-k. 193. *ueh* Nagysz.-k. 126. *vezh* Debr.-k. 159/60. Guary-k. 25. *veez* Péld. K. 15. Corn.-k. 400. Jord.-k. 73:20. *veezh* Debr.-k. 104.

3. *vezen* Bécsi-k. 163. *vezen* Münch.-k. 90. *vézen* uo. 90. *vezen* Nád.-k. 543. Marg.-l. 206. Corn.-k. 301. Jord.-k. 575:29. Csem.-tör. XVIII. b. Debr.-k. 273. Bod.-k. 22. Székelyudv.-k. 209. *vezőn* Nád.-k. 387. Nagysz.-k. 29. *uezőn* Debr.-k. 447. Tih.-k. 20. *vefcen* Peer-k. 337. *wezőn* Érs.-k. 510. *wezen* uo. 7. *veezen* Winkl.-k. 116. Jord.-k. 222:27. Érdy-k. 383. *weezen* Fest.-k. 13. Érs.-k. 528. *veezőn* Nagysz.-k. 335. *wezewn* Érs.-k. 301. *wezewn* uo. 562.

Plur. 1. *vezőnk* Döbr.-k. 309. *wezewnk* Érs.-k. 512.

2. *veztek* Jord.-k. 837:1. *véžtec* Münch.-k. 79. *weztek* Érs.-k. 455.

3. *vézec* Münch.-k. 19. *vézec* uo. 105. *veznek* Keszth.-k. 87. *vefnek* Peer-k. 341. *veeznek* Keszth.-k. 89. Érdy-k. 453. Kulcs.-k. 88. *weeznek* Keszth.-k. 87. Érs.-k. 476.

Tárgyas rag. Sg. 1. *vézlek* Bécsi-k. 6. *wezlek* Érs.-k. 499. *veezlek* Winkl.-k. 152. Érdy-k. 442. *vezem* Döbr.-k. 50. Jord.-k. 115:8. Lázár Z.-k. 50. *uezem* Bécsi-k. 229. *wefcem* Peer-k. 56. *vefzem* Batthy.-k. 222. *vezóm* Nád.-k. 57. Lázár Z.-k. 118. *veezem* Csem.-tör. XX. b. Érdy-k. 422. *uezóm* Kaz.-k. 122. *veezóm* Érdy-k. 444.

2. *vézed* Münch.-k. 55. *vezed* Horv.-k. 16. *wezed* Apor-k. 134. Érs.-k. 499. *vefed* Peer-k. 362. *veffed* uo. 362. *veződ* Weszpr.-k. 35. *uezód* Tel.-k. 23. Tih.-k. 235. *vezevd* Marg.-l. 174. *wezewd* Érs.-k. 499.

3. *vezi* Bécsi-k. 163. *uezi* Münch.-k. 77. *vezi* uo. 38. *vezi* Nagysz.-k. 101. *vezy* Münch.-k. 132. *vezy* Jord.-k. 54:9. Dom.-k. 43. Sándor-k. 14. Lázár Z.-k. 294. *wezy* Fest.-k. 347. Winkl.-k. 300. Lányi-k. 72. Érs.-k. 166. Thewr.-k. 314. *uezy* Debr.-k. 332. *vezih* uo. 99. *veezi* Nagysz.-k. 101. *veezy* Érdy-k. 416. Keszth.-k. 91. *véezy* Székelyudv.-k. 134. *weefzy* Czech.-k. 88. *weezy* Érs.-k. 178.

Plur. 1. *veziek* Döbr.-k. 483. *vezyek* Érdy-k. 163. *wezewek* Pozs.-k. 47. *wezyek* Érs.-k. 505. *veziők* Weszpr.-k. 111. *veezűc* Székelyudv.-k. 236. *veezyek* Jord.-k. 204:8. Érdy-k. 550. *veezzevk* Horv.-k. 81. *veezyők* Érdy-k. 101. Érs.-k. 220. *weezzek* Thewr.-k. 90.

2. *uezitec* Bécsi-k. 249. *véžitec* Münch.-k. 179. *vezitec* Vitk.-k. 3:4. *wezytek* Érs.-k. 557. *vezitőc* Nagysz.-k. 253. Nád.-k. 41. *weezytkek* Érs.-k. 180. *véezytek* Székelyudv.-k. 142. *veezytők* Érdy-k. 575.

3. *vezyk* Lobk.-k. 192. Lázár Z.-k. 289. *wezyk* Érs.-k. 76. *vezik* Weszpr.-k. 8. *uefzic* Batthy.-k. 163. *veezyk* Winkl.-k. 138. Jord.-k. 122 : 3. *Érdy-k.* 257. *weezyk* Érs.-k. 152.

Prætt. Sg. 1. *vók* Nád.-k. 665. *vóók* Nagysz.-k. 88. *vewk* Ehr.-k. 74. *wewk* Érs.-k. 426. *wek* Keszth.-k. 4. Tel.-k. 291. Kulcs.-k. 4. *week* Keszth.-k. 20. Kulcs.-k. 20. *wewek* Thewr.-k. 247.

2. *vól* Döbr.-k. 505. *uól* Debr.-k. 342. *weewl* Fest.-k. 176. *wel* Keszth.-k. 64. Érs.-k. 463. *veel* Érdy-k. 277. Kulcs.-k. 64. *weel* Érs.-k. 140. *weuel* Tih.-k. 397.

3. *vón* Münch.-k. 60. Nád.-k. 298. Döbr.-k. 320. Winkl.-k. 142. Debr.-k. 35. Tel.-k. 209. Tih.-k. 74. Székelyudv.-k. 8. Lázár Z.-k. 305. *uón* Bécsi-k. 166. Kaz.-k. 33. Tih.-k. 154. Batthy.-k. 41. *vevn* Corn.-k. 407. Dom.-k. 58. Horv.-k. 236. *vewn* Ehr.-k. 8. Virg.-k. 39. *veun* Marg.-l. 1. *wón* Lobk.-k. 7. Peer-k. 75. *wóón* Winkl.-k. 317. *wewn* Érs.-k. 448. *vwn* Virg.-k. 22. *vín* Székelyudv.-k. 3. *ven* Göm.-k. 179. Guary-k. 85. *veen* Lobk.-k. 180. Csem.-tör. III. a. Jank.-tör. 11 : 29. *Érdy-k.* 499. Kulcs.-k. 59. *wen* Fest.-k. 43. Érs.-k. 489. *ween* Fest.-k. 267. Jord.-k. 42 : 27. Keszth.-k. 29. *Érdy-k.* 375. Érs.-k. 544. Thewr.-k. 252. Kulcs.-k. 29.

Plur. 1. *vóók* Apost. 60.

2. *vóók* Münch.-k. 87.

3. *vóneç* Münch.-k. 60. *vóneç* uo. 50. Nád.-k. 216. Döbr.-k. 34. Debr.-k. 335. *vónek* Döbr.-k. 44. Nagysz.-k. 245. Debr.-k. 568. *veunek* Corn.-k. 118. Dom.-k. 245. *veunek* Dom.-k. 102 : 3. *venek* Jord.-k. 416 : 19. Pozs.-k. 21. Keszth.-k. 29. Kulcs.-k. 30. *veenek* Jord.-k. 670 : 19. *Érdy-k.* 130. Csem.-tör. III. b. *wenek* Érs.-k. 83. *vwnek* Virg.-k. 18. *weewenek* Érs.-k. 15.

Tárgyas rag. Sg. 1. *vólek* Döbr.-k. 68. *velek* Horv.-k. 176. *velek* Kulcs.-k. 319. *welek* Keszth.-k. 348. *wewm* Tel.-k. 298. *ueuem* Tih.-k. 122. *wewem* Tel.-k. 298. *veem* Jord.-k. 300 : 1. *Érdy-k.* 115. *weem* Érs.-k. 111.

2. *uód* Tel.-k. 115. *vówd* Kriszt.-l. 9. *veed* Keszth.-k. 64. *weed* Lobk.-k. 344. Keszth.-k. 36. Thewr.-k. 281. Kulcs.-k. 64. *wueed* Batthy.-k. 12. *veveed* Winkl.-k. 241.

3. *veue* Bécsi-k. 64. *veue* uo. 233. Münch.-k. 64. *veue* Bécsi-k. 87. *veve* Winkl.-k. 151. Jord.-k. 314 : 2. Csem.-tör. VIII. a. Székelyudv.-k. 84. *veue* Nád.-k. 158. Marg.-l. 1. Nagysz.-k. 234. *veue* Peer-k. 168. Lázár Z.-k. 70. *veuwe* Ehr.-k. 9. *wewe* Winkl.-k. 162. Keszth.-k. 142. *wewe* Winkl.-k. 228. *wewe* Érs.-k. 398. *ueue* Tih.-k. 18. *veeve* Winkl.-k. 122. Csem.-tör. XI. a. *Érdy-k.* 177. *vevee* Jank.-tör. 10 : 2. *veueh* Debr.-k. 187. *vevee* *Érdy-k.* 536. *vevee* uo. 143. *vóue* Debr.-k. 626. Batthy.-k. 401. *vóue* Lázár Z.-k. 70.

Plur. 1. *veuók* Tih.-k. 301. *veuók* Nagysz.-k. 377. *veuók* Lobk.-k. 183. *veevók* Jord.-k. 204 : 26.

2. —

3. *veüec* Bécsi-k. 23. *veuec* Münch.-k. 82. *veuec* Nád.-k. 244. *ueuec* Tel.-k. 184. *vevek* Székelyudv.-k. 364. *wewek* Érs.-k. 101. Thewr.-k. 153. *veuek* Nád.-k. 575. Winkl.-k. 119. Jord.-k. 40:9. *veueek* Winkl.-k. 196. Keszth.-k. 192. Érdy-k. 489. *weweeek* Fest.-k. 415. Winkl.-k. 326. Érs.-k. 519. *veueek* Winkl.-k. 100. *wewek* Sándor-k. 29. *veeueek* Jord.-k. 302:26. *veeuek* uo. 738:21. *weweeek* Érs.-k. 3.

Perf. Sg. 1. *vöttem* Münch.-k. 61. Döbr.-k. 293. Nagysz.-k. 53. Érs.-k. 308. Lázár Z.-k. 146. *vöttem* Münch.-k. 245. *veuttem* Péld. K. 21. Göm.-k. 86. *veuttem* Virg.-k. 5. *wewtem* Érs.-k. 426. *wöttem* Kaz.-k. 4. Tih.-k. 341. *wewtem* Fest.-k. 389. *vettöm* Nagysz.-k. 78. (*el*) *uettem* Bécsi-k. 251. *vettem* Corn.-k. 417. Jord.-k. 155:2. Csem.-tör. 1. Érdy-k. 86. Gyöngy.-k. 78. *wethtem* Érs.-k. 514.

2. *vöttel* Münch.-k. 149. *vöttel* Apor-k. 11. Tih.-k. 340. *veuttel* Göm.-k. 25. *uöttel* Kaz.-k. 112. Tih.-k. 147. *wötteel* Érs.-k. 9. *veuttel* Ehr.-k. 158. (*ki*) *uettel* Bécsi-k. 155. *vettel* Nád.-k. 26. *wettel* Keszth.-k. 11. *vetteel* Horv.-k. 126. Érdy-k. 217. *veettel* Sándor-k. 32. *wvtel* Virg.-k. 85.

3. *vőt* Nád.-k. 557. Döbr.-k. 44. Nagysz.-k. 319. Batthy.-k. 147. Weszpr.-k. 32. *uőt* Bécsi-k. 232. Münch.-k. 111. Tih.-k. 26. *vött* Birk.-k. 1. Döbr.-k. 31. Érdy-k. 556. Bod-k. 19. Székelyudv.-k. 22. *vóth* Nád.-k. 298. Winkl.-k. 228. Nagysz.-k. 53. Debr.-k. 560. *wőt* Virg.-k. 102. *wóth* Peer-k. 110. *vevt* Péld. K. 30. Dom.-k. 32. *vet* Dom.-k. 206. *uet* Érs.-k. 271. *vett* Csem.-tör. XXIV. b. Thewr.-k. 171. *uett* uo. 172. *veth* Lobk.-k. 226. *vethh* Debr.-k. 225. Érdy-k. 164. *veet* Winkl.-k. 124. Érdy-k. 486. *veeth* uo. 151. *veett* uo. 56. *weth* Lobk.-k. 307. *wheet* Érdy-k. 545. *weeeth* Keszth.-k. 22. Érs.-k. 417.

Plur. 1. *vöttönk* Döbr.-k. 420. *wewtewn* Fest.-k. 406. *vetewn* Péld. K. 20. *vettünk* Jord.-k. 874:21. *vettewn* Érdy-k. 39. *veettewn* uo. 532.

2. *wöttetóc* Debr.-k. 836. *vettetek* Székelyudv.-k. 48.

3. *vwték* Virg.-k. 74. *vöttének* Döbr.-k. 94. Apost. 24. Érdy-k. 355. Kriszt.-l. 5. *vöttének* Batthy.-k. 312. *uöttének* Tih.-k. 50. *vettének* Lobk.-k. 84. *vettének* Jord.-k. 316:22. Dom.-k. 294. Kulcs.-k. 99. *vettek* Corn.-k. 376. Dom.-k. 83.

Tárgyas rag. Sg. 1. —

2. *vötted* Münch.-k. 213. Nád.-k. 355. Winkl.-k. 156. Nagysz.-k. 64. *vötted* Döbr.-k. 248. *veuted* Ehr.-k. 32. Winkl.-k. 88. *wötted* Érs.-k. 48. *uetted* Piry-h. 1. *wetted* Fest.-k. 387. Érs.-k. 320.

3. *vötte* Döbr.-k. 47. Nagysz.-k. 145. Lobk.-k. 178. Tel.-k. 200. Érdy-k. 37. Sim.-k. 1. Virg.-k. 101. Bod-k. 7. Székelyudv.-

k. 246. *vöttő* Bécsi-k. 38. Münch.-k. 61. *uöttő* Bécsi-k. 283. Münch.-k. 27. *vevte* Ehr.-k. 26. *vevte* Winkl.-k. 92. *wewtte* Érs.-k. 427/28 *wewthe* uo. 430. *wewthe* Fest.-k. 13. *uotte* Debr.-k. 364. *wotte* Érs.-k. 536. *wötthe* Peer-k. 50. *wvte* Virg.-k. 30. *vette* Dom.-k. 308. Wespzpr.-k. 1. Lobk.-k. 143.

Plur. 1. *vevtewk* Ehr.-k. 52. *vötóc* Münch.-k. 87. *vötték* Döbr.-k. 347. *vűtwk* Virg.-k. 20. *vettók* Debr.-k. 1. Érdy-k. 548. 2. (*el*) *uöttetec* Bécsi-k. 249. *vöttetec* Münch.-k. 31. *vöttetek* Döbr.-k. 338. *vettetek* Debr.-k. 554.

3. meg *vötték*() Bécsi-k. 97. *vöttetec* Münch.-k. 44. Nagysz.-k. 93. Tel.-k. 233. *uöttetec* Bécsi-k. 248. Münch.-k. 212. *vötték* Apork. 3. Döbr.-k. 17. *uötték* Tih.-k. 180. *vöttetek* Winkl.-k. 231. Apost. 41. *uöttetek* Érs.-k. 3. *wötthek* uo. 194/5. *wötték* uo. 538. *vetteek* Corn.-k. 107. Érdy-k. 193. *uetteek* Sándor-k. 10. *veettek* uo. 2.

Fut. Sg. 1. *vendek* Döbr.-k. 140. *veendek* Keszth.-k. 188. *weendők* Tih.-k. 220.

2. *veendez* Jord.-k. 232 : 31. *weendez* Érs.-k. 321. *veyendez* Jord.-k. 55 : 26.

3. *vend* Münch.-k. 90. *vend* uo. 149. *veiend* Döbr.-k. 105. *veyen*(d) Jord.-k. 486 : 8. *veyen* uo. 585 : 23. *vehend* uo. 557 : 31. Érs.-k. 190. *veend* Csem.-tör. XII. b. Keszth.-k. 122. Érdy-k. 106. *weend* Érdy-k. 461.

Plur. 1. *veendűnk* Jord.-k. 161 : 16.

2. —

3. *vendnec* Münch.-k. 31. *vendnec* uo. 129. *veiendnec* Nád.-k. 188. *veiendnek* Lobk.-k. 9. *veendnek* Winkl.-k. 162.

Tárgyas rag. Sg. 1. *veendem* Apork. 110. *veyendém* Nagysz.-k. 110.

2. *vejendőd* Csem.-tör. XV. b. *weended* Érs.-k. 167.

3. *vendi* Münch.-k. 21. *vendi* uo. 149. *veiendi* Guary-k. 2. Döbr.-k. 425. *veyendi* Nagysz.-k. 242. Debr.-k. 596. *veyendy* Jord.-k. 318 : 7. *ve"endy* uo. 85 : 21. *veendy* uo. 910 : 3. Kulcs.-k. 22. *vehendy* Érdy-k. 187. *weendy* Keszth.-k. 119. *weendi* Érs.-k. 435.

Plur. 1. —

2. *veendytek* Jord.-k. 301 : 22.

3. (*el*) *uendic* Bécsi-k. 110. *veyendyk* Jord.-k. 195 : 8. *veyendic* Guary-k. 22. *veiendic* uo. 23. *veéndik* Székelyudv.-k. 29.

Cond. Sg. 1. *vennek* Nád.-k. 272.

2. — 3. —

Plur. 1. — 2. —

3. *vennec* Münch.-k. 174. *vennec* uo. 81. *vennenek* Winkl.-k. 295. *veenneenek* Csem.-tör. XX. a.

Tárgyas rag. Sg. 1. *vennem* Göm.-k. 69. *vennē* Csem.-tör. VI. a.

2. *venned* Gyöngy.-k. 4. *venneed* Winkl.-k. 235. *venneet* Érdy.-k. 24.

3. *venne* Nagysz.-k. 31. *venne* Peer.-k. 106. *vennek* Debr.-k. 224. *vennee* Érdy.-k. 146. uo. 220. *venneie* Nád.-k. 475. Tel.-k. 188. Weszpr.-k. 111. Debr.-k. 190. *uenneie* uo. 115. *venneye* Corn.-k. 429. Göm.-k. 24. Sándor.-k. 39. Horv.-k. 214. *venneiek* Debr.-k. 195/6. *wenneye* Érs.-k. 583. *vennee* uo. 374.

Plur. 1. *vennök* Érdy.-k. 186. *vennök* Székelyudv.-k. 120. *vönnöök* Debr.-k. 484.

2. —

3. *vennec* Münch.-k. 53. *uennec* Kaz.-k. 108. *vennek* Bod.-k. 19. *wennec* Érs.-k. 59. *venneek* Érdy.-k. 86. Dom.-k. 223. *venneyk* Lobk.-k. 306. *venneyek* Nagysz.-k. 150. Dom.-k. 153. Horv.-k. 232. Bod.-k. 21. *venneiek* Debr.-k. 13.

Imper. Sg. 1. —

2. *weg* Apor.-k. 87. Weszpr.-k. 105. *wég* Bécsi.-k. 178. *wég* Döbr.-k. 49. *weg* Lobk.-k. 289. Peer.-k. 256. *wegh* Peer.-k. 283. *wegh* Thewr.-k. 244. *wegy* Czech.-k. 25. Thewr.-k. 149. *wégg* Döbr.-k. 76. *veeg* Nád.-k. 411. Nagysz.-k. 42. Vitk.-k. 107. *veegy* Czech.-k. 136. Corn.-k. 162. Kriza.-k. 42. Érdy.-k. 441. *veegý* Csem.-tör. X. b. *weg* Thewr.-k. 304. *wegy* Keszth.-k. 96. Érs.-k. 141.

3. *wegón* Nád.-k. 671. *wegien* Lobk.-k. 1. *wegen* Thewr.-k. 133. *veegyen* Jord.-k. 30 : 29. Érdy.-k. 134.

Plur. 1. *wegónc* Münch.-k. 82. *wegónc* uo. 179. *wegónc* Guary.-k. 32. *wegýwnk* Csem.-tör. XX. a. *wegyevnk* Horv.-k. 6. *wegunk* Tih.-k. 196. *wegúnk* Batthy.-k. 48. *veegywnk* Jord.-k. 403 : 18. *veegýwnk* Csem.-tör. XXI. a. *veegyewnk* Érdy.-k. 567.

2. *wéjetéc* Nád.-k. 7. *wéjetec* Münch.-k. 61. *wéjetec* Nád.-k. 158. *wéjetek* Döbr.-k. 433.

3. *wégenec* Münch.-k. 82. *wegyenek* Lázár Z.-k. 136. *veegyenek* Jord.-k. 108 : 6.

Tárgyas rag. Sg. 1. *wegielek* Lázár Z.-k. 31. *wegem* Nagysz.-k. 72.

2. *weged* Nagysz.-k. 84. Tel.-k. 186. *wéged* Münch.-k. 17. *wéged* Nád.-k. 182. Nagysz.-k. 11. *weged* Münch.-k. 206. *weged* Kaz.-k. 125. *weged* Tih.-k. 329. Kriszt.-l. 11. *wegeed* Winkl.-k. 194. *weged* *weghed* uo. 195. *wegyed* Ehr.-k. 28. *wegyed* Jord.-k. 54 : 7. Dom.-k. 207. Sándor.-k. 14. Weszpr.-k. 120. *wegied* Virg.-k. 48. *wegyed* Érs.-k. 35. Peer.-k. 3. *wegied* Thewr.-k. 139. *veegyed* Csem.-tör. IX. b. Érdy.-k. 86. *wegyedh* Keszth.-k. 134. *wegyeed* Érs.-k. 488. *wegyed* uo. 518. *wed* Münch.-k. 17. *wéd* uo. 74. *wed* Nagysz.-k. 19. Lobk.-k. 161. Jord.-k. 536 : 7. Csem.-

tör. XI. a. Debr.-k. 67. Lázár Z.-k. 70. Virg.-k. 14. Guary-k. 34. Batthy.-k. 307. Thewr.-k. 109. Tih.-k. 41. *vedd* Winkl.-k. 83. Nád.-k. 349. Vitk.-k. 53. Lázár Z.-k. 70. Peer-k. 340. Weszpr.-k. 91. *wed* Lányi-k. 35. Keszth.-k. 5. Tel.-k. 376. Érs.-k. 450. Kulcs.-k. 6. Thewr.-k. 307. *wedh* Lányi-k. 8. *wewd* Fest.-k. 117. *veed* Debr.-k. 502. Érdy-k. 95. Sándor-k. 3. Weszpr.-k. 91. *veedd* Winkl.-k. 151. *weed* Érs.-k. 289. *veedh* Lányi-k. 49.

3. *uege* Münch.-k. 87. *vege* Nagysz.-k. 214. Batthy.-k. 244. Guary-k. 8. *vegie* Virg.-k. 26. *vegye* Érdy-k. 147. *wege* Lobk.-k. 278. Peer-k. 161. *wegye* Apor-k. 39. Fest.-k. 17. *veege* Winkl.-k. 123. *veege* Érs.-k. 258. *wegye* uo. 258.

Plur. 1. *vegóc* Nád.-k. 366. Nagysz.-k. 195. *vegók* Döbr.-k. 172. *uegók* Kaz.-k. 169. *vegók* Winkl.-k. 128. Tih.-k. 64. *vegyók* Érdy-k. 576. *vegywk* Winkl.-k. 99. *weguk* Érs.-k. 503. *wegywuk* uo. 66. *wegyewk* Fest.-k. 2. *veegyek* Érdy-k. 73.

2. *uegetek* Ehr.-k. 25. *vegetec* Münch.-k. 155. *vegetek* Batthy.-k. 401. Bod-k. 8. Döbr.-k. 104. *vegyetek* Corn.-k. 169. Jord.-k. 439 : 4. Kulcs.-k. 3. *vegiotec* Debr.-k. 320. *vegyeetek* Jord.-k. 119 : 7. *vegyetek* Csem.-tör. XX. a. *vegyeetek* uo. XXII. a. *wegetek* Érs.-k. 76. *wegyetek* uo. 479. *uegietek* Virg.-k. 113. *vegetóc* Lobk.-k. 81. Székelyudv.-k. 252. *vegetók* Winkl.-k. 216. *vegetóc* Nagysz.-k. 114. Lobk.-k. 141. Guary-k. 25. *uegetók* Kaz.-k. 1. Tih.-k. 4. *vegietók* Debr.-k. 14. Weszpr.-k. 47. *vegyetók* Lázár Z.-k. 116. *wegyeteuwk* Fest.-k. 323. *vegeethewk* Winkl.-k. 98. *vegetewk* uo. 105. *vegietwk* Virg.-k. 59. *vegyeetók* Jord.-k. 93 : 19. *vegetoc* Nád.-k. 219. *uegetok* Tih.-k. 70. *vegeetók* Winkl.-k. 146. *uegietók* Debr.-k. 160. *wegyeeetók* Érdy-k. 14. *vegyeeetók* uo. 13. *vegethók* Kaz.-k. 183.

3. *vegeé* Döbr.-k. 9.

Határozó igenév: *veuen* Bécsi-k. 10. Münch.-k. 60. *veuen* uo. 60. *veuen* uo. 64. *ueuen* Peer-k. 7. *ueuen* Münch.-k. 74. *veueen* Nád.-k. 242. Winkl.-k. 154. Dom.-k. 27. *veueen* Marg.-l. 147. Érdy-k. 122. *veuen* Winkl.-k. 195. Péld. K. 75. Kriza-k. 86. *wewen* Apor-k. 183. Érs.-k. 438. Peer-k. 4. *veuen* Lobk.-k. 192. Dom.-k. 16. Weszpr.-k. 11. *veuen* Nád.-k. 245. Lobk.-k. 199. *vévén* Székelyudv.-k. 8. *veueen* Jord.-k. 168 : 14. Érdy-k. 178. *veueen* Érdy-k. 91. *veueeen* uo. 120. *weween* Érs.-k. 15. *weween* uo. 128. *wéewén* Székelyudv.-k. 79.

Part. præs.: *veud* Tel.-k. 27. *veudc* Bécsi-k. 187. *veudtól* Münch.-k. 21. *bayueüdie* Thewr.-k. 183. *veudket* Münch.-k. 156. *veudket* uo. 52. *veevöket* Jord.-k. 419 : 19. *wewlegen* Fest.-k. 210. *wewlegent* Jord.-k. 628 : 6. *wewlegheennek* Érdy-k. 150.

Part. perf.: *vóth* Winkl.-k. 286. Székelyudv.-k. 150. *vevt* Corn.-k. 317. Dom.-k. 41. Horv.-k. 193. *veett* Érdy-k. 29. *uigaz-talaft vótnek lenni* Tih.-k. 348.

Part. fut.: *vendő* Bécsi-k. 285. *vendőc* Münch.-k. 50. *ueendő* Kaz.-k. 162. Tih.-k. 133. *veendő* Weszpr.-k. 30. *veendők* Érdy-k. 130. *weendew* Fest.-k. 22. *weiendő* Tih.-k. 133. *veyendő* Jord.-k. 820 : 32. *veyendők* uo. 416 : 18. *veyendő* Sándor-k. 31. *veyendők* Érdy-k. 301. *veendewk* Debr.-k. 538. *veyendev* Horv.-k. 145. *weyendew* Érs.-k. 336. *wewende* Debr.-k. 545. *wehende* Érs.-k. 117.

Inf.: *venni* Bécsi-k. 62. *uenni* Münch.-k. 21. *uenni* uo. 59. Batthy.-k. 6. *venni* Münch.-k. 85. Nád.-k. 611. *venny* Érdy-k. 565. Kulcs.-k. 68. *veenny* Csem.-tör. XII. b. *veenny* uo. XX. b. *veenny* Érdy-k. 19. *weny* Lányi-k. 301. *ueni* Tih.-k. 25. *ueny* uo. 176. *wenny* Lányi-k. 9. Peer-k. 20. *uenny* Peer-k. 204. *venni* Vitk.-k. 102.

Személyragozva: *uenóm* Kaz.-k. 73. Tih.-k. 22. *venóm* Tih.-k. 136. *vennóm* Winkl.-k. 242. *vuennem* Göm.-k. 67. *wennem* Thewr.-k. 156. *vennem* Nagysz.-k. 72. Horv.-k. 78. Lázár Z.-k. 34. *uennem* Göm.-k. 65. *veennem* Érdy-k. 276. — *vennód* Nagysz.-k. 76. Székelyudv.-k. 356. *wennód* Czech.-k. 82. *uenód* Kaz.-k. 51. *venód* Tih.-k. 324. *venned* Münch.-k. 16. *uenned* uo. 177. *wenned* Érs.-k. 13. *venned* Döbr.-k. 264. Winkl.-k. 148. Horv.-k. 150. — *vennye* Marg.-l. 101. Lobk.-k. 307. Bod.-k. 10. *vennie* Tih.-k. 347. Weszpr.-k. 6. *venye* Debr.-k. 272. *wenye* Lányi-k. 243. *wennye* Érs.-k. 100. *veennye* Érdy-k. 33. — [kyk . . . eeteket *venye* latatnak vala Marg.-l. 89. akarnak magoknak iegőfőket *uenie* Tih.-k. 265. ne akard . . . *uennye* en gonoffagymat Göm.-k. 320. erdemlenők *vennye* Érs.-k. 149. az zyttya belyek Dacyat . . . el akarnaak *veennye* Érdy-k. 356. ha kywannok *wenye* uo. 113.] — *vennőnc* Nád.-k. 8. Guary-k. 9. *vennőnk* Székelyudv.-k. 237. *uennőnk* Tih.-k. 32. *uenőnc* Debr.-k. 327. *wennevnk* Corn.-k. 292. Horv.-k. 6. *wennwnk* Érs.-k. 558. *weinnwnk* uo. 155. *wennwnk* Virg.-k. 83. *vennőnk* Csem.-tör. XXI. a. *veennőnk* Érdy-k. 380. — *venniéc* Münch.-k. 61.

4. *Viv-*.

Ind. Præs. Sg. 1. *vizőc* Nagysz.-k. 166.

2. *vyzz* Érdy-k. 639. *uiz* Tih.-k. 10. *vizh* Guary-k. 78.

3. *vizón* Nagysz.-k. 30. Weszpr.-k. (? 1.) *uizón* () Debr.-k. 160. *uizón* Sándor-k. 6. *vyzón* Érdy-k. 362. *výzen* Csem.-tör. XXV. a. *vyzón* Érdy-k. 513. *vizen* Apor-k. 80. Horv.-k. 46.

Plur. 1. — 2. —

3. *vižnec* Münch.-k. 151. *viznec* uo. 31. *vyznek* Sándor-k. 29.

Tárgyas rag. Sg. 1. *uizóm* Kaz.-k. 20. *vyzem* Jord.-k. 115 : 21. *vizem* Bécsi-k. 201. Nagysz.-k. 133. — *vizlec* Bécsi-k. 35. Guary-k. 110. Székelyudv.-k. 309. *vyzlek* Csem.-tör. XII. b. Apost. 19-

2. *vizód* Tel.-k. 164. Guary-k. 62. Sim.-k. 7. *vizéd* Münch.-k. 21. *vyzed* Jord.-k. 366 : 29.

3. *vizi* Bécsi-k. 118. *vyzy* Lobk.-k. 278. *vyzý* Csem.-tör IX. b. *wyzy* Ér.-k. 28. *vizih* Debr.-k. 140. *vyzzy* Göm.-k. 261. Plur. 1. —

2. *vyzytók* Jord.-k. 160 : 23. *vizitók* Tih.-k. 375. *vyzitek* Érdy-k. 271. *výzýtek* Csem.-tör. XX. b.

3. *vizic* Bécsi-k. 113. Münch.-k. 116. *vizik* Winkl.-k. 166. Debr.-k. 119. Nagysz.-k. 27. *vifik* uo. 27. *vizyk* Winkl.-k. 293. *vyzic* Tel.-k. 348. *wyzyk* Ér.-k. 4. *vizzik* Weszpr.-k. 97.

Præt. Sg. 1. *viuek* Weszpr.-k. 14.

2. *wyl* Ér.-k. 140.

3. *vin* Nád.-k. 85. Nagysz.-k. 294. Tih.-k. 280. *ryn* Ehr.-k. 27. Lobk.-k. 190. Göm.-k. 63. Jord.-k. 341 : 16. Érdy-k. 186. Ér.-k. 107. Kulcs.-k. 43. *vým* Csem.-tör. XXIII. a. *wyn* Keszth.-k. 42. Ér.-k. 345. Kulcs.-k. 30. *vún* Döbr.-k. 473. *vún* Münch.-k. 61. Nád.-k. 617. *wún* Debr.-k. 93.

Plur. 1. — 2. —

3. *vinec* Nád.-k. 575. *vynece* Tel.-k. 34. Nagysz.-k. 152. *vynek* Nagysz.-k. 19. Tel.-k. 374. Érdy-k. 168. *wynek* Göm.-k. 7. Ér.-k. 15. *wyeneke* Thewr.-k. 72. *wywenek* Ér.-k. 448. *věnek* Döbr.-k. 97.

Tárgyas rag. Sg. 1. *wylek* Ér.-k. 262. *wywece* Tel.-k. 297. *wym* Tel.-k. 300.

2. *vived* Lobk.-k. 159. *vyveed* Jord.-k. 42 : 3. *wyed* Thewr.-k. 74.

3. *vyue* Ehr.-k. 107. *viue* Bécsi-k. 22. *uiue* Münch.-k. 208. *viue* Lobk.-k. 189. *vive* Döbr.-k. 214. *vyce* Dom.-k. 41. Jank.-tör. 10 : 16. Székelyudv.-k. 34. *wyve* Winkl.-k. 200. *wywe* Ér.-k. 5. *wywe* Peer-k. 11. *viueh* Debr.-k. 117. *vyvee* Jord.-k. 530 : 2. Érdy-k. 539. *vývee* Csem.-tör. XI. a. *wywee* Érdy-k. 95.

Plur. 1. *vywěck* Érdy-k. 301.

2. —

3. *uiuec* Bécsi-k. 36. *viuec* Münch.-k. 116. Guary-k. 46. Nád.-k. 598. *viuek* Nád.-k. 244. Peer-k. 72. Weszpr.-k. 68. *uiuek* Tih.-k. 181/182. Peer-k. 30. *wywek* Winkl.-k. 104. *wiuek* Apor-k. 169. *viuek* Lobk.-k. 330. *wywek* Ér.-k. 519. *wyuek* Peer-k. 43. *viuek* Nád.-k. 568. Sándor-k. 24. Winkl.-k. 166. *výveek* Csem.-tör. VI. a. *wyweek* Érdy-k. 434. *vyveek* uo. 124. *vyvéek* Székelyudv.-k. 31. *wyweek* Winkl.-k. 196.

Perf. Sg. 1. — 2. —

3. *uit* Tih.-k. 21. *vyt* Ér.-k. 307. *vitt* Bod-k. 17. *vyth* Peer-k. 5. *vytt* Érdy-k. 198.

Plur. 1. —

2. *vittetěk* Nagysz.-k. 62.

3. *vytenek* Érdy-k. 322. *vyttenek* uo. 449. Kulcs.-k. 105. *víttek* Sándor-k. 21. *vyteek* Érdy-k. 545.

- Tárgyas rag. Sg. 1. *vyttelek* Jord.-k. 15 : 4.
 2. *vytted* Apor-k. 143.
 3. *vytte* Apor-k. 34. *vytte* Jord.-k. 52 : 33. Csem.-tör. XII. a.
Érdy-k. 223. *wytte* Érs.-k. 71. Thewr.-k. 155.
 Plur. 1. — 2. —
 3. *vitek* Virg.-k. 6. *vitec* Debr.-k. 311. *wythek* Érs.-k. 523.
uittek Tih.-k. 12. *vittec* Guary-k. 64 65. *vittyk* Corn.-k. 107.
vytteen Csem.-tör. XXIII. a. *vyteen* Érdy-k. 335. *vitteen* Sándor-k. 21.
 Fut. Sg. 1. — 2. —
 3. *vyend* Jord.-k. 35 : 32.
 Plur. 1. —
 2. *wiendwtwk* Virg.-k. 32.
 3. *viendnec* Münch.-k. 98.
 Tárgyas rag. Sg. 1. *výendem* Csem.-tör. XXI. b.
 2. *výended* Csem.-tör. XII. a.
 3. *vyendy* Jord.-k. 101 : 9.
 Plur. 1. —
 2. *výendýtók* Csem.-tör. XXI. b.
 3. *viendik* Apor-k. 176.
 Cond. Sg. 1. —
 2. *vynneel* Érdy-k. 435.
 3. *vinne* Münch.-k. 94. *vinne* Marg.-l. 52. Dom.-k. 221.
 Virg.-k. 19. *uinne* Batthy.-k. 10. *vynne* Corn.-k. 213. Székelyudv.-k. 64.
 Plur. 1. — 2. — 3. —
 Tárgyas rag. Sg. 1. *wynnelek* Tel.-k. 296. *wynneem* Jord.-k. 271 : 19.
 2. *vinned* Vitk.-k. 85.
 3. *vinne* Bécsi-k. 176. *vynneye* Corn.-k. 315. Dom.-k. 54.
vinneie Batthy.-k. 67. Weszpr.-k. 49. *vinne(i)ie* Weszpr.-k. 96.
 Plur. 1. — 2. —
 3. *vinneec* Münch.-k. 165. *vinnek* Tih.-k. 282. *wynnek* Érs.-k. 513. *vinneek* Péld. K. 129. Marg.-l. 140. Bod-k. 7. *vynneek* Érdy-k. 153. Székelyudv.-k. 29. Dom.-k. 306. *vynneek* Csem.-tör. XIX. a. *vinneiek* Dóbr.-k. 392. *vinneyek* Péld. K. 74. *vinnyek* Lobk.-k. 190. *vinnyk* uo. 242. *vienneiek* Debr.-k. 29. *uinneiek* uo. 175. *(be)* *uinneiec* Tel.-k. 188. *vynneyek* Sándor-k. 29. *wynneiek* Érs.-k. 98. *wynneeyek* uo. 308.
 Imper. Sg. 1. —
 2. *vig* Peer-k. 279. *uig* Thewr.-k. 124. *vyg* Peer-k. 303. *vi*g Münch.-k. 23. Dóbr.-k. 92. Batthy.-k. 270. *uig* Debr.-k. 481. Batthy.-k. 8. *vyg* Nagysz.-k. 343. Székelyudv.-k. 132. *vi*gy Debr.-k. 472. *vygy* Czech-k. 102. Lobk.-k. 352. *vygh* Winkl.-k. 200. Debr.-k. 631. *vyg*" Jord.-k. 72 : 12. *vi*g Csem.-tör. XXIII. b

wyğ Székelyudv.-k. 163. *wygy* Érs.-k. 86. *wigh* Tih.-k. 97. *wygh* Thewr.-k. 199. *wygh* uo. 273.

3. *vigen* Nád.-k. 491. Batthy.-k. 81. *uigen* uo. 71. *vygen* Érdy-k. 605. *wygon* Kaz.-k. 202.

Plur. 1. *wigone* Debr.-k. 329. *vygyewnk* Érdy-k. 86. *vygywnk* uo. 109. *wigwnk* Batthy.-k. 57.

2. *vyjetek* Jord.-k. 553 : 14. *vigietok* Weszpr.-k. 61.

3. —

Tárgyas rag. Sg. 1. *výggem* Csem.-tör. X. b. *wygyem* Érs.-k. 64.

2. *wyged* Winkl.-k. 186. Érdy-k. 580. Gyöngy.-k. 49. *wiged* Pozs.-k. 16. *wyged* Gyöngy.-k. 24. *vygyed* Jord.-k. 244 : 14. *vigied* Lázár Z.-k. 31. *wygyed* Czech-k. 167. Thewr.-k. 34. *vyd* Jord.-k. 158 : 31. *wyd* Thewr.-k. 57. *výdd* Csem.-tör. VI. a.

3. *uige* Bécsi-k. 228. *vige* Birk.-k. 7. Tih.-k. 382. *vyge* Érdy-k. 207. *wygie* Érs.-k. 437.

Plur. 1. —

2. *wigetek* Thewr.-k. 123. *wigetok* Kaz.-k. 19. *vygetok* Sándor-k. 29. *wygeetok* Érdy-k. 565. *vygyetek* Jord.-k. 37 : 8. *vigyetek* Dom.-k. 142. *výgyeetek* Csem.-tör. XX. a. *wygyethek* Érs.-k. 498.

3. *vygek* Érdy-k. 213. *vygk* Dom.-k. 165. *vigiek* Debr.-k. 205. *vygeek* Sándor-k. 30. *vigeek* uo. 22. *vygyeek* Jord.-k. 130 : 19.

Határozó igenév: *viuen* Bécsi-k. 5. *viuen* Guary-k. 59. *uiuen* Weszpr.-k. 11. *vywen* Winkl.-k. 190. Érdy-k. 152. *wywen* Lányi-k. 331. Thewr.-k. 113. *vyuen* Apost. 61. Virg.-k. 70. *vyveen* Jord.-k. 69:4. *výveen* Csem.-tör. XVIII. a.

Part. præs.: *viuó* Nagysz.-k. 267.

Part. perf.: *vit* Bécsi-k. 111. fel *vitnek* lenie Tih.-k. 349.

Part. fut.: meltonak kyaltottak... fel *viendevnek* Horv.-k. 175. lelkömet hagom: abrahamnac kebelebe *vyendonec* Tel.-k. 46. *vyendó* Jord.-k. 102 : 31.

Inf.: *vyunny* Ehr.-k. 157. Winkl.-k. 201. Apost. 20. Érdy-k. 565. *vyni* Winkl.-k. 237. *wyny* Lányi-k. 393. *uiny* Kaz.-k. 20. *uini* Tih.-k. 186. *vynni* Weszpr.-k. 68. *wynny* Peer-k. 150.

Személyragozva: *vynnóm* Winkl.-k. 201. *vinnóm* Nád.-k. 251. — *vynned* Pozs.-k. 34. Lázár Z.-k. 37. — *uynnye* Tel.-k. 175. *winnye* Peer-k. 129. *vinnie* Debr.-k. 192. — [Benjámynt es el akarýatok *výnnýe* Csem.-tör. XX. b. hog... az zent tefth az egh|hazhoz *winnye* hadnak Peer-k. 32 : 33. ű zent lelket az angalok... kezdek... menorzagba fel *uinie* Kaz.-k. 18 : 19. űnnön magok kezdek vallokon az nozolaba ez zent teftdöt *uinnie* uo. 81. kezdek... ő magok az nozolat *uinnie* Tih.-k. 28. meltholtas engemeth odda *vinye* Gyöngy.-k. 51. a czar... parançola az azzont eleibe ő palotaiaba *vinnie* Nád.-k. 620.] — el *uinnótóc* Tel.-k. 205.

5. *Hiv.*

Ind. Præs. Sg. 1. *hyzek* Dom.-k. 301. Peer-k. 194. Székelyudv.-k. 107. *hizok* [!] Debr.-k. 73. *hyzóc* Nagysz.-k. 316. *hyzók* uo. 316.

2. *hyz* Winkl.-k. 284. Nagysz.-k. 10. *hyzz* Jord.-k. 794:1, 3. *hyzze* Winkl.-k. 310. Jord.-k. 660:27. *hyzs* Döbr.-k. 391.

3. *hizen* Nagysz.-k. 316. *hyzen* Lobk.-k. 274. Jord.-k. 630:33. Apost. 54. Horv.-k. 4. Érs.-k. 575. Peer-k. 337. *hýzen* Csem-tör. XXII. b. *hizón* Döbr.-k. 13. Tih.-k. 215. Guary-k. 61. *hyzón* Winkl.-k. 323. Érdy-k. 551. Érs.-k. 75. Székelyudv.-k. 251.

Plur. 1. *hizónc* Münch.-k. 176. Nád.-k. 289. *hizónk* Döbr.-k. 441. *hyzónc* Nagysz.-k. 315. *hyzónk* Winkl.-k. 212. Kaz.-k. 121. Peer-k. 300. *hyzónk* Székelyudv.-k. 121. *hyjónc* Nád.-k. 268. *hizónk* Batthy.-k. 99. *hyzónk* Érdy-k. 30. *hyzwnk* Érs.-k. 53. *hyzewnk* Göm.-k. 52. Jord.-k. 448:3. Érdy-k. 184. *hyzzewnk* Horv.-k. 270.

2. *hiztec* Münch.-k. 163. *hyztek* Jord.-k. 641:21. Érdy-k. 285.

3. *hiznec* Münch.-k. 150. Nád.-k. 144. *hiznek* Winkl.-k. 138. Nagysz.-k. 69. Debr.-k. 97. Weszpr.-k. 10. *hiznek* Batthy.-k. 9. *hyznek* Fest.-k. 415. Péld. K. 24. Jord.-k. 148:17. Érdy-k. 462. Érs.-k. 1.

Tárgyas rag. Sg. 1. *hyzlec* Ehr.-k. 14. *hyzlek* Thewr.-k. 161. *hizem* Vitk.-k. 85. *hyzem* Lányi-k. 357. Érdy-k. 426. Érs.-k. 489. Gyöngy.-k. 53. *hyjcem* Peer-k. 61. *hyzzem* Göm.-k. 39. Székelyudv.-k. 841. *hyzom* [!] Nagysz.-k. 316. *hizóm* Nagysz.-k. 61. Lázár Z.-k. 236. *hyzóm* Winkl.-k. 285. Érdy-k. 421. Érs.-k. 265. Sándor-k. 2.

2. *hized* Münch.-k. 93. *hyzed* Winkl.-k. 323. Dom.-k. 192. Lányi-k. 357. *hizzed* Batthy.-k. 64. *hizód* Debr.-k. 588. Sim.-k. 1.

3. *hyzy* Ehr.-k. 100. Marg.-l. 124. Corn.-k. 309. Jord.-k. 872:23. Érdy-k. 205. Érs.-k. 319. Gyöngy.-k. 53. *hyfy* Peer-k. 243. *hizy* Lobk.-k. 127. *hizi* Érs.-k. 264. Guary-k. 69.

Plur. 1. *hizyóc* Nád.-k. 343. *hizyók* Nagysz.-k. 328. *hyzyók* Érdy-k. 302. *hyzóc* Nagysz.-k. 315. *hyzyevk* Horv.-k. 98. *hyzyevk* Fest.-k. 201. *hyzók* Sándor-k. 42. Tel.-k. 309. *hiziúc* Münch.-k. 182. *hyziúc* Debr.-k. 479. *hizyúk* uo. 479. *hyziúc* uo. 443. *hyzywk* Winkl.-k. 75. Nagysz.-k. 320. *hyzyvk* Péld. K. 31. *hyzóc* Tel.-k. 45. *hiziuk* Érs.-k. 526. *hyzvk* Thewr.-k. 161. *hizvk* uo. 109. *hyzyek* Fest.-k. 273. Jord.-k. 647:16. Érs.-k. 152. Érdy-k. 142. *hyzkek* Érdy-k. 548. *hyziek* Érs.-k. 257.

2. *hyzitek* Jord.-k. 380:25. Érdy-k. 285. Érs.-k. 574. *hyzitek* uo. 109. *hyzitók* Kaz.-k. 29.

3. *hyzik* Lobk.-k. 179. Tih.-k. 2. *hizic* Debr.-k. 327. *hyzic* Székelyudv.-k. 241. *hyzyk* Apost. 56. Érdy-k. 74. Érs.-k. 466.

Præt. Sg. 1. —

2. *hyél* Döbr.-k. 324. *hül* Apost. 59. *hyl* Jord.-k. 700 : 2.

3. *hün* Münch.-k. 176. *hön* Döbr.-k. 382. Székelyudv.-k. 84. *hyun* Winkl.-k. 227. *hün* Apost. 57. *hyn* Nád.-k. 296. Jord.-k. 637:5. Debr.-k. 196. Érdy-k. 546. Csem.-tör. VII. a.

3. *hűnec* Münch.-k. 106. *hűnec* Bécsi-k. 243. Münch.-k. 171. Nád.-k. 499. Debr.-k. 568. *hőnek* Debr.-k. 562. *hyunek* Winkl.-k. 300. *hiőnek* Döbr.-k. 486. *hinek* Debr.-k. 108. *hynek* Döbr.-k. 190. Marg.-l. 154. Corn.-k. 275. Jord.-k. 421 : 22. Érdy-k. 125. Kaz.-k. 34. Érs.-k. 76. Kriszt.-l. 36. *hyneth (k)* Jord.-k. 650 : 10. *hiuenek* Weszpr.-k. 7. *hyuenek* Kriszt.-l. 38. *hyweenek* Jord.-k. 636 : 3. Érdy-k. 434.

Tárgyas rag. Sg. 1. — 2. —

3. *hyve* Marg.-l. 200. Corn.-k. 401. *hyue* Tel.-k. 209. *hywe* Érdy-k. 166. *hiue* Guary-k. 47.

Plur. 1. —

2. *hywetek* Jord.-k. 160 : 21.

3. *hűec* Münch.-k. 106. *hywek* Érs.-k. 104. *hyweek* uo. 10. Jord.-k. 514 : 6.

Perf. Sg. 1. *hittem* Münch.-k. 194. *hittem* Apor-k. 90. *hyttem* Winkl.-k. 323. *hytem()* Érs.-k. 324. *hytthem* uo. 75. *hvttem* Döbr.-k. 62.

2. *hitel* Virg.-k. 20. *hittel* Münch.-k. 107. Döbr.-k. 402. Lobk.-k. 318. Debr.-k. 351. Tih.-k. 168. *hyttel* Érs.-k. 3. *hyttee* Winkl.-k. 282. Érdy-k. 385.

3. *hyt* Jord.-k. 672 : 32. Debr.-k. 345. Érs.-k. 120.

Plur. 1. *hytewnk* Érdy-k. 494. *hyttünk* Jord.-k. 746 : 29. *hittünc* Batthy.-k. 308. *hyttenk* Debr.-k. 542.

2. *hittetec* Münch.-k. 156. *hyttetek* Érdy-k. 149. *hyttetők* uo. 302. *hőtettek* Döbr.-k. 364.

3. *hittek* Debr.-k. 568. *hittec* Nád.-k. 513. *hytenek* Thewr.-k. 161. *hittenek* Münch.-k. 198. *hittenec* uo. 204. *hyttenek* Winkl.-k. 282. Jord.-k. 239 : 27. Érdy-k. 11. Érs.-k. 558. *hittenek* Tih.-k. 321. Apor-k. 36.

Tárgyas rag. Sg. 1. —

2. *hytted* Jord.-k. 376 : 3. Érdy-k. 126. Érs.-k. 498. *hitted* Székelyudv.-k. 361.

3. —

Plur. 1. *hittők* Piry-h. 2. *hyttők* Érdy-k. 3.

2. —

3. *hytтыk* Horv.-k. 100.

Fut. Sg. 1. —

2. *hiendez* Döbr.-k. 490. *hyendez* Corn.-k. 417. Debr.-k. 562. Érdy-k. 223. *hywendez* Érdy-k. 486.

3. *hiend* Münch.-k. 106. Tih.-k. 384. Batthy.-k. 191. *hyend*

Döbr.-k. 336. Érdy-k. 22. Érs.-k. 75. Kules.-k. 57. Székelyudv.-k. 105. *hiwend* Döbr.-k. 59. *hyuend* Tel.-k. 186. *hywend* Jord.-k. 847 : 7.

Plur. 1. — 2. —

3. *hyendnek* Ehr.-k. 147. *hiendneç* Münch.-k. 106. *hiendenek* Döbr.-k. 336.

Tárgyas rag. Sg. 1. —

2. *hyendöd* Winkl.-k. 326. Érs.-k. 76. *hyended* Jord.-k. 667 : 24. *hyeended* Érdy-k. 145.

3. *hiendi* Münch.-k. 95. *hyendi* Guary-k. 67. *hyendy* Jord.-k. 514 : 17. *hywendy* Érdy-k. 486.

Plur. 1. — 2. —

3. *hyendik* Jord.-k. 514 : 20. *hyendyk* Érs.-k. 129.

Cond.: Sg. 1. —

2. *hynnel* Érs.-k. 350.

3. —

Plur. 1. — 2. —

3. *hynnenek* Fest.-k. 415. *hinnenek* Döbr.-k. 272. *hynneenek* Érdy-k. 568.

Tárgyas rag. Sg. 1. *hynnelek* Érs.-k. 475.

2. *hynedh* Virg.-k. 137.

3. *hine* Érs.-k. 517. *hynnee* Csem.-tör. IX. b. *hinneie* Debr.-k. 33. *hynneye* Corn.-k. 173. Tel.-k. 186.

Plur. 1. *hynnók* Kaz.-k. 197.

2. *hinnetec* Münch.-k. 179. *hynnetek* Érs.-k. 223.

3. *hynneek* Dom.-k. 172. Érs.-k. 1.

Imper. Sg. 1. *hyggek* Winkl.-k. 310. *hygyek* Érdy-k. 177.

2. *hig* Debr.-k. 326. Lobk.-k. 107. *hig* Münch.-k. 79. Bodk.-k. 1. *hyg* Érdy-k. 328. Érs.-k. 264. *higi* Virg.-k. 20. *hygy* Péld. K. 52. *high* Guary-k. 119. *hyggh* Winkl.-k. 297.

3. *hyggen* Winkl.-k. 357. *hyggyen* Jord.-k. 52 : 6. *hyggón* Székelyudv.-k. 289.

Plur. 1. *hygónk* Kaz.-k. 120. *higgónc* Guary-k. 58. *hyggywnk* Jord.-k. 644 : 13. Kriszt.-l. 36.

2. *híggéteç* Münch.-k. 180. *híggetek* Döbr.-k. 325. *hygetek* Érs.-k. 105. *higyetek* Virg.-k. 135. *hidgetek* Batthy.-k. 173. *hyggyetek* Jord.-k. 105 : 20. Érdy-k. 168. *híggétók* Winkl.-k. 227. *higetók* Kaz.-k. 121. *higietók* Debr.-k. 41. *higyetók* Lázár Z.-k. 53. *híggétók* Nád.-k. 296. *hyggyetók* Jord.-k. 644 : 10. *hyggyetók* Érdy-k. 466.

3. *híggéneç* Münch.-k. 126. *higienek* Debr.-k. 128. *hyggyenek* Érdy-k. 31.

Tárgyas rag. Sg. 1. *hyggem* Marg.-l. 200. Érdy-k. 189.

2. *higed* Lobk.-k. 85. *higged* uo. 126. *híggéd* Debr.-k. 441. Guary-k. 60. *higied* Debr.-k. 270. *hygyed* Ehr.-k. 50. Corn.-k. 397. Dom.-k. 76. *hyggyed* Érs.-k. 275.

3. *higge* Peer-k. 199. *higie* Virg.-k. 90. *hygie* Érs.-k. 271. Plur. 1. *híggák* Münch.-k. 104. *higgák* Apor-k. 123. *híggák* Döbr.-k. 58. *hyggák* uo. 452. *hidgák* Batthy.-k. 86. *hygywk* Érs.-k. 474. *hígywk* Nagysz.-k. 333. *hygyek* Kules.-k. 56. *hygyek* Érty-k. 482.

2. *híggetek* Döbr.-k. 342. *hydyetek* Tel.-k. 271. *hygyetek* Érs.-k. 73. *hygyetek* uo. 105. *hygyeték* Tih.-k. 385. *hygyetkek* Érs.-k. 105. *hygyetkek* uo. 276. *híggétek* Münch.-k. 59.

3. *híggéc* Bécsi-k. 285. *hygyeek* Érs.-k. 185. *hygyeek* Sándor-k. 27. *hygyek* Weszpr.-k. 139.

Határozó igenév: *hiuen* Münch.-k. 168. *hiuen* Weszpr.-k. 69. *hyuen* Székelyudv.-k. 136. *hyuen* Tel.-k. 209. *hyuen* Peer-k. 341. *hiueen* Nagysz.-k. 295. *hyueen* Horv.-k. 100. *hyween* Érty-k. 271.

Part. præs.: *hywó* Thewr.-k. 202. *hywót* Érty-k. 422. *hywóknak* Winkl.-k. 268. *híwóknak* Thewr.-k. 105. *hywewknek* Fest.-k. 211. *hówóknak* Weszpr.-k. 108.

Part. fut.: *hiendőc* Münch.-k. 182. *hiendőc* Münch.-k. 184. *hyendevnek* Dom.-k. 309. *hywendők* rdy.-k. 374. *hywendewk* Fest.-k. 247.

Származékok: *hyth* Sándor-k. 21. *hytuel* Peer-k. 364. *hywthnek* uo. 235. *hítyben* uo. 291. *hyttyben* Gyöngy.-k. 53. *hywfegek* Thewr.-k. 128. *hitővek* Döbr.-k. 288.

Inf. *hynni* Nagysz.-k. 314. Weszpr.-k. 8. *hynny* Corn.-k. 9. Dom.-k. 15. Weszpr.-k. 118.

Személyragozva: — *hinnód* Nád.-k. 644. *hynned* Érty-k. 184. — *hynnye* Érty-k. 115. Virg.-k. 139. — *hinónk* Tih.-k. 38. *hidnónk* uo. 41. *hiñnónk* Döbr.-k. 502. *hynnónk* Székelyudv.-k. 104. *hynnevnk* Horv.-k. 128. *hynnewnk* Érty-k. 371. — *hinnetec* Bécsi-k. 255. *hinnetec* Münch.-k. 192. *hynnőtőc* Tel.-k. 158. *hynnőtők* Érty-k. 93. — *hinniők* Debr.-k. 40.

6. *Ev-*

Ind. Præs.: Sg. 1. —

2. *eze* Vitk.-k. 48. *eziel* Székelyudv.-k. 254. *eze* Jank-tör. 13: 11.

3. (iktelenül 1., 2. személyű tárggyal) ki engem *ezen* Döbr.-k. 345. ky *ezen* engemeth Pozs.-k. 23. ky *ezen* enghemet Jord.-k. 646: 17. ky engem *ezen* Érs.-k. 556. *eszen* meg tégedet tűz Bécsi-k. Nahum 3: 15. — *ikesen*: ki engőmet *ezic* Nád.-k. 16. *eszik* engemet Münch.-k. Ján. Ev. 6: 58.

3. *eze* Bécsi-k. 231. *ezic* Münch.-k. 29. *eze* uo. 71. *ezic* uo. 119. *ezic* Guary-k. 132. *ezik* Nád.-k. 536. Debr.-k. 8. Vitk.-

k. 37. Tih.-k. 371. Bod.-k. 17. Weszpr.-k. 100. *ęzyk* Winkl.-k. 351. Péld. K. 15. Marg.-l. 13. Lobk.-k. 261. Jord.-k. 31 : 12. Dom.-k. 53. Érs.-k. 164. Székelyudv.-k. 209. Lázár Z.-k. 80. *ęzyk* Csem.-tör. XVIII. a. Debr.-k. 477 78. *ęzyk* Székelyudv.-k. 209. *eezik* Döbr.-k. 314. *eezyk* Fest.-k. 284. Jord.-k. 231 : 6. Érdy-k. 515. Érs.-k. 178. *eezyk* Csem.-tör. XXIV. b.

Plur. 1. *ezónc* Münch.-k. 25. *ezónc* Tel.-k. 208. *ezónc* Lobk.-k. 145. *ezónc* Jord.-k. 372 : 3. *ezónc* uo. 44 : 3. *eezúnc* uo. 111 : 33. 2. *eztók* Tih.-k. 249. *eztók* Jord.-k. 45 : 2. *eeztók* uo. 32 : 6. *eeztek* uo. 141 : 6.

3. *eznec* Bécsi-k. 164. Münch.-k. 83. *eznec* Bécsi-k. 235. *eznec* Münch.-k. 84. *eznec* uo. 84. *eznec* Nád.-k. 90. Lobk.-k. 153. *eznek* Ehr.-k. 105. Döbr.-k. 255. Corn.-k. 10. Apost. 15. Apor.-k. 86. *efznek* Batthy.-k. 231. *eeznek* Péld. K. 15. Marg.-l. 105. Jord.-k. 231 : 15. Dom.-k. 260. Csem.-tör. XXI. a. Érdy-k. 31. Érs.-k. 8.

Tárgyas rag. Sg. 1. *ezem* Apor.-k. 61. Döbr.-k. 179. Csem.-tör. XI. a. *ezóm* Tih.-k. 18. Guary-k. 78. *éezem* Székelyudv.-k. 74. *eezem* Marg.-l. 117.

2. *ezed* Apor.-k. 100. *ezód* Nád.-k. 20. Tel.-k. 211. *eezed* Fest.-k. 86. Jank.-tör. 13 : 12.

3. *ezi* Münch.-k. 182. *ezi* Nád.-k. 7. Vitk.-k. 37. *ezy* Winkl.-k. 151. Göm.-k. 78. Dom.-k. 222. Pozs.-k. 22. Tel.-k. 126. Érs.-k. 168. Tih.-k. 160. Székelyudv.-k. 367. *eezy* Kulcs.-k. 101. Lázár Z.-k. 117. *ezih* Debr.-k. 140. *eezy* Érdy-k. 187. Érs.-k. 177. Székelyudv.-k. 339.

Plur. 1. —

2. *ezitek* Döbr.-k. 314. *ezytek* Jord.-k. 113 : 19. Érdy-k. 190. *ezythek* Fest.-k. 190. *eezythek* Fest.-k. 112. *eezytók* Czech-k. 145. *eezythewk* Fest.-k. 85.

3. *ezic* Bécsi-k. 111. *ezic* Nád.-k. 9. Nagysz.-k. 121. Guary-k. 16. *ezyk* Ehr.-k. 63. *eezyk* Jord.-k. 86 : 25.

Præt. Sg. 1. — 2. —

3. *ón* Döbr.-k. 187. *eón* uo. 130. *eewn* Keszth.-k. 169. Kulcs.-k. 162. *euec* Münch.-k. 161. *eeuc* Tel.-k. 209. Guary-k. 112. *euek* Batthy.-k. 62. Virg.-k. 48. *ewek* Jord.-k. 545 : 28. Debr.-k. 153. *eeuek* Jord.-k. 386 : 24. Csem.-tör. XI. b. Érdy-k. 213. *ewéék* Székelyudv.-k. 78. *eeuek* Érs.-k. 179.

Plur. 1. — 2. —

3. (*meg*) *ónec* Bécsi-k. 175. Münch.-k. 83. Tel.-k. 209. *ónec* Münch.-k. 41. *ónec* Apor.-k. 36. Debr.-k. 189. Apost. 48. Érs.-k. 539. Weszpr.-k. 25. *ónec* Döbr.-k. 146. *ewnek* Ehr.-k. 99. *eónec* Döbr.-k. 359. *enek* uo. 190. Csem.-tör. XXI. a. *eenek* Jord.-k. 47 : 6. *eenek* Virg.-k. 49. *eeuenek* Tih.-k. 61. *eeuenek* Jord.-k. 294 : 5. Érdy-k. 372. *eeuenek* Csem.-tör. XIV. b.

Tárgyas rag. Sg. 1. *óm* Tel.-k. 303. *óom* Döbr.-k. 478. *eem* Jank.-tör. 12 : 20. *eveem* Csem.-tör. XII. a.

2. *ewd* Göm.-k. 243. *ewed* Göm.-k. 4. Thewr.-k. 69.

3. *megéue* Münch.-k. 75. *megewe* Nád.-k. 699. *eve* Döbr.-k. 146. *megóve* uo. 187. *eeve* Jord.-k. 628 : 33. *ewee* Jank.-tör. 11 : 30.

Plur. 1. *ewók* Tel.-k. 289.

2. —

3. *euec* Guary.-k. 32. *euek* Debr.-k. 168. *euek* Döbr.-k. 295. *eevek* Jord.-k. 463 : 31. Kules.-k. 42. *eweek* Érdy-k. 132.

Perf. Sg. 1. *öttem* Bécsi-k. 158. *Érs.*-k. 12. Kriszt.-l. 11. *awtem* Érs.-k. 427. *ettem* Jord.-k. 253 : 8. *ettem* Érdy-k. 514.

2. *eettel* Jank.-tör. 13 : 5.

3. *ót* Münch.-k. 168. Döbr.-k. 322. *evt* Dom.-k. 47. *ewtt* Érdy-k. 415. *eet* uo. 220. *eeth* Jord.-k. 619 : 29. Érdy-k. 276. *eett* Érdy-k. 286. Csem.-tör. XII. a.

Plur. 1. *etthunk* Tel.-k. 282. *ettünk* Jord.-k. 576 : 18. *öttünk* Döbr.-k. 318.

2. *öttetec* Bécsi-k. 303. *öttetec* Münch.-k. 180. *ettetek* Jord.-k. 263 : 21.

3. *öttek* Döbr.-k. 345. *ewttek* Érdy-k. 192. *eettek* uo. 227. *eethtek* Jord.-k. 645 : 27. *öttenec* Münch.-k. 43. *öttenec* uo. 180. *öttenek* Apost. 47. *ethenek* Lobk.-k. 80. *eeithenek* Jord.-k. 399 : 16. *eettenek* uo. 403 : 32. Csem.-tör. VIII. a. Érdy-k. 88. *ettenek* Bod-k. 8.

Tárgyas rag. Sg. 1. —

2. *ötted* Tel.-k. 259. *Érs.*-k. 536.

3. (*meg*) *öttő* Bécsi-k. 203. Apor.-k. 71. *meg öttő* Münch.-k. 35. *ötte* Apor.-k. 35. *evtte* Dom.-k. 78. *ette* Csem.-tör. XVIII. a. (*megh*) *eette* Jord.-k. 840 : 28. (*meg*) *eette* Érdy-k. 562. (*meghy*) *etthe* Thewr.-k. 55.

Plur. 1. — 2. —

3. *öttec* Bécsi-k. 190. (*meg*) *öttek* Apor.-k. 74. Nád.-k. 79. Döbr.-k. 310. *meg öttéc* Münch.-k. 76. *meg öttéc* uo. 125. *ewthek* Pozs.-k. 23. *öttheek* Érs.-k. 156. *etteek* Jord.-k. 643 : 25. *Érs.*-k. 556. *ettheek* uo. 179. *ettek* Batthy.-k. 279.

Fut. Sg. 1. —

2. *eyendel* Jord.-k. 216 : 18. *eyendöl* Jank.-tör. 10 : 9.

3. *eiendic* Münch.-k. 18. Nád.-k. 17. *eyendic* Nagysz.-k. 183. *eyendyk* Jord.-k. 32 : 8. *Érs.*-k. 382. Sándor-k. 6. *eyendik* Csem.-tör. XII. a. *eendik* Debr.-k. 54. Tih.-k. 249.

Plur. 1. —

2. *eyendótek* Jord.-k. 152 : 2. *eiendótóc* Tel.-k. 207. *eyendetek* Jank.-tör. 11 : 24. Horv.-k. 33.

3. —

Tárgyas rag. Sg. 1. — 2. —

3. *eyendy* Érs.-k. 177. *eendi* Döbr.-k. 314.
 Plur. 1. —
 2. *eiendítec* Münch.-k. 182. *eyendytec* Jord.-k. 646 : 6.
 3. *eyendyk* Sándor.-k. 7.
 Cond. Sg. 1. —
 2. *ennel* Tel.-k. 210. *eennel* Jank.-tör. 13 : 17. *eenneel* uo. 12 : 17.
 3. *ennec* Münch.-k. 74. *ennek* Ehr.-k. 17. Tih.-k. 63. *etnec*
 Debr.-k. 247. *eenneck* Érdy-k. 167. *enneiec* Tel.-k. 208. *enneiek*
 Döbr.-k. 416. Debr.-k. 79. *enneyek* Winkl.-k. 317. Érs.-k. 400.
 Péld. K. 2.
 Plur. 1. *ennenc* Tel.-k. 208. *eenneenk* Jank.-tör. 11 : 19.
 2. *ennetéc* Tel.-k. 208. *eenneetek* Jank.-tör. 11 : 13.
 3. *enneneç* Münch.-k. 64. *enneneç* Tel.-k. 207. *ennenek*
 Dom.-k. 266. Weszpr.-k. 45. *eenneenek* Csem.-tör. XIX. a. Érdy-
 k. 136/7.
 Tárgyas rag. Sg. 1. — 2. —
 3. *enne* Döbr.-k. 253. *enneie* Guary-k. 87. *enneye* Corn.-k.
 319. Dom.-k. 267. Lázár Z.-k. 300.
 Plur. 1. — 2. —
 3. *enneiek* Nád.-k. 216. Debr.-k. 197. *enneyek* Érs.-k. 437.
enneyeek Winkl.-k. 180. *enneeyek* Érs.-k. 8.
 Imper. Sg. 1. —
 2. *égel* Székelyudv.-k. 243. Lobk.-k. 202. *égel* Bécsi-k. 5.
égel Münch.-k. 140. *égel* Döbr.-k. 445. Vitk.-k. 39. Guary-k.
 112. *egeel* Winkl.-k. 299. *egyel* Apost. 16. Horv.-k. 232. Nád.-k.
 80. *égiel* Debr.-k. 74. *égiel* Csem.-tör. XII. a. *eegyel* Jord.-k.
 252 : 26. Jank.-tör. 12 : 27. Érdy-k. 287.
 2. *égeç* Bécsi-k. 36. *égeç* Münch.-k. 94. *égeç* Vitk.-k. 38.
 Guary-k. 112. *égek* Bod.-k. 14. *égek* Székelyudv.-k. 77. *egyek*
 Érs.-k. 166. *egyek* Lobk.-k. 296. *egyek* Érs.-k. 177. *égek* Jord.-k.
 493 : 18. *eegyek* uo. 102 : 9. Érdy-k. 372.
 Plur. 1. *egónk* Winkl.-k. 145. *egónc* Nád.-k. 156/57. *egónc*
 Münch.-k. 148. *egyónc* Érs.-k. 11. *egyewnk* Ehr.-k. 99. *egywnk*
 Jord.-k. 582 : 33. *eegywnk* uo. 140 : 22.
 2. *égetek* Döbr.-k. 313. *égetec* Bécsi-k. 58. Münch.-k. 24.
égetek Döbr.-k. 405. *égetek* Virg.-k. 51. Weszpr.-k. 47. *égetek*
 Dom.-k. 82. Apost. 14. *égyetók* Lázár Z.-k. 116. *eegyetek* Jord.-k.
 105 : 19. Csem.-tör. V. a. *eegyetók* Jord.-k. 31 : 15. *eegyeeetók*
 uo. 46 : 11.
 3. *égenec* Münch.-k. 82. *égenec* uo. 86. *eegyenek* Jord.-k.
 252 : 33. *égyenek* Székelyudv.-k. 95.
 Tárgyas rag. Sg. 1. *egem* Székelyudv.-k. 250. *égem* Münch.-
 k. 150. *égem* uo. 160. *egyem* Ehr.-k. 103. Érs.-k. 534. Lázár Z.-
 k. 303. *eegem* Winkl.-k. 146. *eegyem* Érdy-k. 10. *eegijem* Csem.-
 tör. XI. b.

2. *egied* Virg.-k. 74. *egyed* Dom.-k. 308. *egyed* Jord.-k. 233 : 33. *eed* Jord.-k. 741 : 32. *Érdy*-k. 429. *Thewr*-k. 55.

3. *eegye* Jord.-k. 259 : 22.

Plur. 1. —

2. *ejetec* Münch.-k. 64. *eegyetek* Jord.-k. 31 : 20. *eegyeteek* Csem.-tör. XXII. a. *egeet'k* Winkl.-k. 146.

Határozó igenév: *euen* Ehr.-k. 27. *euèn* Münch.-k. 100. *euèn* uo. 124. *euèn* uo. 133. *euen* uo. 33. *even* Jord.-k. 559 : 26. *even* Tel.-k. 280. *Peer*-k. 118. *Weszpr*-k. 45. *eueen* Nagysz.-k. 195. *Dom*-k. 281. *eveen* Dom.-k. 61. *eueen* *Érdy*-k. 416.

Part. præ.s.: *eüő* Apor.-k. 73. *eüñec* Bécsi-k. 263. *eüőc* Münch.-k. 60. *eüőñec* uo. 41. *evőknek* Nád.-k. 151. Winkl.-k. 142. *eüőkñec* Münch.-k. 81. *eüőkét* uo. 54. *ewóbjól* Jord.-k. 340 : 14.

Part. perf.: ki latuan őtet az almabol *őñec* lennye Tel.-k. 209. vethkezthem . . . thermezethnek felethe valo *etthembe* Gyöngy.-k. 62.

Part. fut.: *eiendő?* *eendő* Érs.-k. 538.

Inf. *enni* Münch.-k. 35. *Debr*-k. 179. *Guary*-k. 74. *Weszpr*-k. 16. *enny* Winkl.-k. 147. *Dom*-k. 222. *Lányi*-k. 142. *Érdy*-k. 217. *Weszpr*-k. 143. *Érs*-k. 16. *Sándor*-k. 37. *eni* Vitk.-k. 46. *eenny* Jord.-k. 68 : 4. *Jank*-tör. 11 : 27. *Érdy*-k. 76.

Személyragozva: *ennem* Münch.-k. 62. *Apor*-k. 62. *Döbr*-k. 179. *enem* Virg.-k. 117. *ennem* Münch.-k. 161. *eennem* Jord.-k. 437 : 18. *eennőñ* (!) Winkl.-k. 289. *enóm* Tih.-k. 45. *eennóm* Winkl.-k. 299. *Weszpr*-k. 45. — *meg enned* Münch.-k. 63. *enned* *Döbr*-k. 432. Winkl.-k. 116. *ennöd* Nád.-k. 387. — *ennie* Nád.-k. 535. *Lázár Z*-k. 83. *ennye* Marg.-I. 70. *Érdy*-k. 229. *Kriszt*-I. 11. *eennye* Jord.-k. 470 : 28. [hog . . . nem kellene hwfth *eennye* *Érdy*-k. 136.] — *meg ennőñc* Münch.-k. 182. *ennwnk* Tel.-k. 273. *eennywnk* Jord.-k. 646 : 3. *eennwnk* uo. 141 : 7. *eennwnk* uo. 139 : 20. Csem.-tör. XX. a. — *enmetec* Münch.-k. 214. *ennetek* *Döbr*-k. 313. *eenytek* Jord.-k. 261 : 18. *eennetek* uo. 44 : 21. — *enñic* Münch.-k. 82. *enñic* uo. 34. *enñiek* *Döbr*-k. 118. *ennyk* *Lányi*-k. 122. *enñik* *Lázár Z*-k. 78. *angyalok neky ennyet* *zolga*-*laanak* *Érs*-k. 519. *enñiők* *Weszpr*-k. 25. *eenyók* Jord.-k. 141 : 20. *eenyók* Csem.-tör. XX. a. *eenyók* *Érdy*-k. 589.

7. *Iv*-.

Ind. Præs. Sg. 1. *izom* Bécsi-k. 37.

2. *izol* Bécsi-k. 255. *yzol* Jord.-k. 260 : 4. *izól* Vitk.-k. 49.

3. *izec* Münch.-k. 60. *izek* Apor.-k. 83. *izic* Bécsi-k. 117. *Müñch*-k. 107. *Vitk*-k. 37. *izik* *Bod*-k. 17. *izik* *Batthy*-k. 63.

ifyk Székelyudv.-k. 330. *izyk* Winkl.-k. 351. Marg.-l. 13. *yizik* Döbr.-k. 314. *ýzyk* Csem.-tör. XXI. b. *yzyk* Fest.-k. 185. Lobk.-k. 302. Érdy-k. 515. Érs.-k. 166. Peer-k. 56. Székelyudv.-k. 209.

Plur. 1. *izfënc* Lobk.-k. 145. *yzwnk* Jord.-k. 372 : 3.

2. *iztoc* Bécsi-k. 203.

3. *iznac* Bécsi-k. 4. Münch.-k. 119. Nád.-k. 90. *iznak* Bécsi-k. 48. Apor-k. 67. *yznak* Jord.-k. 433 : 3. Apost. 15. Keszth.-k. 169. Érdy-k. 8.

Tárgyas rag. Sg. 1. *izom* Münch.-k. 64. Döbr.-k. 107. Tih.-k. 18. Guary-k. 78. *yzom* Winkl.-k. 147. Czech-k. 48. Keszth.-k. 125. Thewr.-k. 286. Kules.-k. 121.

2. *izod* Debr.-k. 73.

3. *iza* Tih.-k. 160. *iza* Vitk.-k. 37. *yzza* Göm.-k. 313. *izia* Münch.-k. 182. *izya* Nád.-k. 7. Göm.-k. 78. Érs.-k. 177. Lázár Z.-k. 117. *yzya* Pozs.-k. 22. Érs.-k. 556. Székelyudv.-k. 339.

Plur. 1. *yzwnk* Dubn. krón. (OkISz. 418.)

2. *iziatoc* Münch.-k. 51. *iziatoc* uo. 92. *iziatok* Döbr.-k. 314. *yzyatok* Jord.-k. 417 : 20. Érdy-k. 433.

3. *iziac* Bécsi-k. 279. *izsiak* Döbr.-k. 255. *yzzyak* Jord.-k. 279:22. *yzyak* uo. 239 : 6. *ifszak* Batthy.-k. 269.

Præt. 1. — 2. —

3. *iuec* Bécsi-k. 87. *iuec* Guary-k. 103. *iuek* Debr.-k. 153. Virg.-k. 48. 105. *ywek* Jord.-k. 386 : 24. *jueek* Dom.-k. 57 : 58. *yweek* Döbr.-k. 199. *yweek* Winkl.-k. 167. Jord.-k. 545 : 28. Csem.-tör. XI. b. Érdy-k. 432. *ywéék* Székelyudv.-k. 78.

Plur. 1. *Iwank* Tel.-k. 289.

2. *ywtok* Érdy-k. 309.

3. *meg iunac* Bécsi-k. 175. *yunac* Münch.-k. 101. *yunak* Debr.-k. 115. *yionak* Döbr.-k. 445/6. *ynak* Jord.-k. 61 : 32. *ywanak* Jord.-k. 505 : 2. Peer-k. 85. Érdy-k. 432. Érs.-k. 539.

Tárgyas rag. Sg. 1. *yum* Ehr.-k. 153. *yom* Döbr.-k. 478.

2. —

3. *meg iva* Nád.-k. 642. *iva* Debr.-k. 73. *jva* Dom.-k. 58. *ywaa* Érdy-k. 433.

Plur. 1. — 2. — 3. —

Perf. Sg. 1. *ittam* Bécsi-k. 80. *ittam* Nagysz.-k. 24. *yttam* Jord.-k. 253 : 8. *yttam* Érdy-k. 514.

2. *ittal* Bécsi-k. 236.

3. *it* Bécsi-k. 37. *jt* Péld. K. 38. Dom.-k. 47. *yt* () Péld. K. 39. Érs.-k. 363. *yth* Winkl.-k. 296. Jord.-k. 633 : 29. Érs.-k. 333. *ith* () Guary-k. 112. *ytt* () Érdy-k. 220. *ywt* uo. 450. *ywth* uo. 276. *yot* Döbr.-k. 484.

Plur. 1. *ittonk* Döbr.-k. 318. *yttwnk* Jord.-k. 744 : 21. *ytiñnk* uo. 576 : 18.

2. *yottatoc* Bécsi-k. 287. *iottatoc* uo. 303. *yttatok* Jord.-k. 263 : 22.

3. *jttak* Dom.-k. 297. *ittak* () Érdy-k. 227. *yttak* () uo. 192. *jtak* Dom.-k. 87. *ywttak* () Érdy-k. 309. *ytanac* Lobk.-k. 80. *ittanak* Bod-k. 8. *yttanak* Jord.-k. 331 : 30. Apost. 47. Érdy-k. 88. *ýttanak* Csem.-tör. X. b.

Tárgyas rag. Sg. 1. — 2. —

3. *jta* () Péld. K. 38. *yta* () Érs.-k. 363.

Plur. 1. —

2. *ivttatok* Dubn. krón. (OkISz. 418.)

3. —

F u t. Sg. 1. — 2. —

3. *yandyk* Winkl.-k. 296. Jord.-k. 633 : 32. Érdy-k. 432.

yandyth (!) Winkl.-k. 296. *yhandyk* Jord.-k. 433 : 32.

Plur. 1. — 2. —

3. *yandnak* Érs.-k. 129.

Tárgyas rag. Sg. 1. *yandom* Batthy.-k. 402.

2. —

3. *yanjá* Döbr.-k. 314. *iangia* Érs.-k. 177. *yyangya* Jord.-k. 129 : 4.

Plur. 1. —

2. *yanjátoc* Münch.-k. 182. *yangyatok* Jord.-k. 646 : 7.

3. *yangyaak* Jord.-k. 331 : 27.

Con d. Sg. 1. — 2. —

3. *ynneek* Jord.-k. 160 : 20. Érdy-k. 167. *jnnnek* Dom.-k.

88. *ynnekek* Érs.-k. 348.

Plur. 1. — 2. —

3. *innanac* Bécsi-k. 221. *ynnanak* Jord.-k. 189 : 11.

Tárgyas rag. Sg. 1. *ynnam* Nagysz.-k. 94.

2. —

3. *jnnaya* Dom.-k. 4.

Plur. 1. — 2. —

3. *innaiak* Döbr.-k. 147.

Im per. Sg. 1. *igam* Münch.-k. 150. *gygam* Érdy-k. 10.

Érs.-k. 534.

2. *igal* Székelyudv.-k. 243. *igal* Guary-k. 112. *yjál* Jord.-k. 338 : 5. *yjtaal* uo. 254 : 25. *igial* Debr.-k. 74. *yyjál* Csem.-tör. X. b. *gygal* Jord.-k. 93 : 9. Csem.-tör. X. b. Apost. 16. *gyyaal* Jord.-k. 338 : 5. Érdy-k. 278.

3. *igek* Bod-k. 14. *igec* Münch.-k. 184. *igec* Guary-k. 112.

igic Vitk.-k. 38. *gyyk* Lobk.-k. 296. *igyek* Érs.-k. 166. *gyyek* uo. 363. *ygeek* Székelyudv.-k. 77.

Plur. 1. *gyywnk* Jord.-k. 47 : 15. *gyywnk* uo. 43 : 10.

2. *igatoc* Münch.-k. 64. *igatok* Bécsi-k. 58. Döbr.-k. 433. Batthy.-k. 401. *igiatok* Nád.-k. 159. Virg.-k. 51. *igyatok* Winkl.-k. 146. Corn.-k. 120. *gyyatok* Jord.-k. 440 : 6. Apost. 14.

3. *ýgyjanak* Csem.-tör. X. b. *ygyanak* Jord.-k. 252 : 33. Érs.-k. 539.

Tárgyas rag. Sg. 1. *ygam* Székelyudv.-k. 250. *íga* Münch.-k. 65. Döbr.-k. 465. *ýgyám* Csem.-tör. X. b. *igyam* Debr.-k. 613. *ygyam* Winkl.-k. 163. Érs.-k. 55 : 6.

2. —

3. *íga* Nád.-k. 183. *ygya* Péld. K. 51. Jord.-k. 170 : 5.

Határozó igenév: *iuan* Münch.-k. 33. Debr.-k. 203. *iuan* Münch.-k. 124. *yuan* Ehr.-k. 27. Münch.-k. 133. *juan* Dom.-k. 281. *yvan* Jord.-k. 559 : 26. *ywan* Jord.-k. 386 : 26. Érdy.-k. 416. Peer.-k. 118. *yuan* Bécsi.-k. 224.

Part. præs.: *borywo* ember Jord.-k. 545 : 31. *bornac iuoia* Münch.-k. 34.

Part. fut.: *iando* Münch.-k. 51. *yando* uo. 92. Döbr.-k. 404. Székelyudv.-k. 214. Érdy.-k. 432. *ywando* Jord.-k. 417 : 18. Inf. *yyny* Lányi.-k. 122. *ynyi* Thewr.-k. 294.

Szemelyragozva: *innom* Münch.-k. 174. Winkl.-k. 289. Döbr.-k. 484. Tel.-k. 264. Székelyudv.-k. 372. *innom* Münch.-k. 62. *inom* Virg.-k. 117. *ynnó* Jord.-k. 633 : 12. *ýnnom* Csem.-tör. X. b. *innom* Döbr.-k. 484. Jord.-k. 436 : 31. Érs.-k. 6. — *innod* Münch.-k. 174. *innod* Döbr.-k. 484. Vitk.-k. 49. *ynod* Virg.-k. 46. *yynod* Winkl.-k. 295. Érdy.-k. 177. Jord.-k. 633 : 16. Érs.-k. 538. Tel.-k. 370. — *íniá* Münch.-k. 68. Guary.-k. 33. *inía* Münch.-k. 104. *inía* Nád.-k. 287/8. Batthy.-k. 427. *jnya* Marg.-l. 217. *ynia* Virg.-k. 105. *inya* uo. 45. *innia* Döbr.-k. 442. Debr.-k. 123. *jnyia* Dom.-k. 87. Péld. K. 38. *innya* Winkl.-k. 222. Bodk.-k. 10. *yynya* Winkl.-k. 222. Lobk.-k. 286. Jord.-k. 130 : 33. Érs.-k. 179. Érdy.-k. 76. *ýnnýa* Csem.-tör. IX. b. *ýnnya* uo. X. b. *ýnnýa* uo. XII. a. — [le yleenek eenny es *yynnya* Jord.-k. 68 : 4. enny walot ees *yynnya* walot kelly nekyk adny Lányi.-k. 142. fe enny, fe *yynnya* ne adnanak Érdy.-k. 154. enny es *yynnya* . . . ke-refunk Érs.-k. 53. adyat . . . lelkiemnek . . . veredeth meg *yynnya* Lázár Z.-k. 32. eleg volna mit enni f *inía* Guary.-k. 74. hofi feh enni feh *inniah* ne adnanak Debr.-k. 179.] — *yynnotok* Ehr.-k. 140. Jord.-k. 486 : 20. Érdy.-k. 432. — *inniok* Döbr.-k. 361. *yynnok* Lányi.-k. 122. *jnyyok* Dom.-k. 84. *yynnýok* Csem.-tör. X. b. *inniók* Debr.-k. 73. *yynnyok* Jord.-k. 913 : 17. Érdy.-k. 177.

Eredményeimet a következő pontokban foglalhatom össze :

1. *Lesz, tesz, vesz*, — *visz, hisz*, — *eszik, iszik* ragozása szabályos megfelelést mutat.

2. MÉSZÖLY nézetét (MNyv. V. 18.): a *vesz* és *visz* azonos-ságát a nyelvelékek nem igazolják. *Viv*-nek *visel* származéka

sohasem fordul elő *vesel* alakban. A *vesz*-nek csakis néhány íző formája esik egybe a *visz* megfelelő idejével. (Debr.-k.)

3. Az egyes igealakokon belül szabályos hangmegfelelést találunk: *ë: ö; i: ü; e—u: i—u; e—o: i—o*.

4. A praet. első és második személyében nagyobb számban összevont alakok szerepelnek, pl. *tevém > tém, töm, tevél > tél, töl*. A tárgyas sg. 3. sz. kivétel nélkül teljesebb formát tüntet fel: *tevé* stb.

5. A perf. *-t, -tt* jelét a *lesz, tesz, vesz, eszik* igenél legtöbb esetben *ö* előzi meg. (Vö. *tészék: töttem N*.)

6. Az alanyi ragozás perf. plur. 3. sz. rövid alakjai mellett gyakoriak a hosszúak: *lettek ~ lettenek, tettek ~ tettenek* stb.

Már SIMONYI hangoztatja a TMNy.-ban (258. l.), hogy mivel az *sz*-nek semmiféle jelentésmódosító szerepét nem érezzük, joggal mondhatjuk, hogy a *lesz, tesz* stb. egyik tőalak számba vehető. Az *sz* eredetére nézve elfogadhatjuk BUDENZ nézetét, sőt HUNFALVY véleménye szerint egykoron talán minden ige praesens-képzővel volt ellátva.

A *v* a futurum kivételével magánhangzó előtt megmaradt, a többi esetben elenyészett. Hogy a perfectumban *vt > tt* hangváltozás történt volna, azt más köznyelvi adat nem igazolja.

Általános hangtani jelenség, hogy első szótagbeli *ev (eu) > ö* (vö. *keuris > kóris*); s hogy *vn*-ből nem lett *nn*, bizonyítja az a körülmény, hogy *ónni* sem *> ónni*.

Mindez tehát arra a feltevésre vezet, hogy itt tulajdonképpen három tövel van dolgunk: *lë-, lëi- és lëu-* (finnugor szempontból **k ~ *γ*, vö. NyH.⁴ 32.) tövel, melyekből az egyes időalakok levezethetők, pl. **lei-sz-* praes., innen magyarázható a régi nyelv hosszú formája: *lész-* stb.

Rendkívüli fontosságú az a tény, hogy igen sok esetben etimológikus nyúlás helyett fonetikai növés jelenségével találkozunk, vagyis egy hosszú magán- vagy mássalhangzóval, melynek hosszúságát az etimológia nem igazolja, s így valószínűleg a szótaghatárral függ össze.

Ismertetések és bírálatok.

Földi János magyar grammatikája. Közzéteszi GULYÁS KÁROLY marosvásárhelyi ref. kollégiumi tanár, a Gróf Teleki-könyvtár őre. Régi Magyar Könyvtár. Szerkeszti HEINRICH GUSZTÁV. 28. sz. Budapest. A Magyar Tudományos Akadémia kiadása. 1912. 303 l.

Azt a kort, melyben FÖLDI JÁNOS nyelvtanát megírta, méltán lehetne nyelvtudományunk hőskorának nevezni. Mint a népek hőskorában költészet és történelem, úgy egyesült e kor nyelvtudományi törekvéseiben nyelvművelés és nyelvtudomány. E kor legfőbb kérdései: a nemzeti nyelv közéleti és iskolai kultusza, a czímet jelző kifejezések elől- vagy hátultétele stb. még meglehetősen távol vannak attól, a mit manapság szorosabb értelemben vett nyelvtudománynak neveznek világszerte. S bár e kor tiszteletreméltóan lelkes hazafias törekvései ilyen tudományos szempontból határozottan visszaesést jelentenek a régi hazai grammatikai irodalommal szemben is: örvendetes jelenségnek kell tekinteni azt, hogy FÖLDI nyelvtana hosszas, több mint száz esztendőös lappangása után éppen a Régi Magyar Könyvtár kötetei között megjelenhetett.

A kézirat történetét, kiadása módját egy előszóban SZILY KÁLMÁN írta meg. FÖLDI kéziratával a GÖRÖG-KEREKES-féle ismert pályázaton (1789) részt vett és első díjat nyert. Tudjuk, hogy a Debreczeni Grammatika éppen FÖLDI és kiváló versenytársa, GYARMATHI SÁMUEL később teljes alakjában megjelent Nyelvmesterének kézírata alapján készült. Így FÖLDI kézírata eredeti alakjában meg nem jelenhetett. 1805 július 15-én írja KAZINCZY PRÓNAY LÁSZLÓ bárónak: «GYARMATHI azzal állá bosszut a' Debreczenieken, hogy a' Brabeumot nem nyert munkát ki nyomattatá. De az a' szerentse nem jut mindennek, hogy a' repudiált munka nyomtatót leljen. Földinek Grammatikája így maradt nyomtatatlanul». GULYÁS a kéziratot, melyet sokan kerestek már, 1909-ben találta meg a marosvásárhelyi TELEKI-könyvtárban. A mű eredetileg egy nagyobb verstani részzel fejeződött be (l. e kiadás 25—28. l.). E rész kézírata külön van meg a Magyar Nemzeti

Múzeumban. Kár, hogy e kiadás közli a tartalomjegyzéknek verstanti részét is, holott e rész itt nincsen kiadva.

A mi mármost magát a művet illeti, közvetlen hatásról szó sem lehet, minthogy ismeretlen volt eddig a nagy közönség előtt. Azt a kérdést pedig, hogy mit vettek át a Debreczeni Grammatika szerkesztői, a tüzetes egybevetés még nem dönti el, minthogy a D. G. tudós, művelt szerkesztői előtt nemcsak ez lebegett, hanem a többi pályázó is, sőt e pályázók mintái is, így főleg a korabeli népszerű német grammatikusok, nevezetesen GOTTSCHED. Ez utóbbi természetesen hatott FÖLDIRE, hiszen maga FÖLDI is hivatkozik rá, de azért nem minden közvetlen GOTTSCHED-hatással magyarázandó FÖLDINÉL, a mi németből van véve, vagy tán egyezik is G. valamelyik munkájával, hiszen pl. műszavaink történetében a rendszeres német hatás már korábban, már a hivatalos Magyar Grammatika (1781) szójegyzékén megfigyelhető, s nem lehetetlen, hogy G.-tól először a M. G. vette át a műszóknak németből való magyaráztását. Az sem áll, hogy FÖLDI volt az első, a ki a szokásos *tz* helyébe az egyszerű *c*-t és *cz*-t ajánlotta, legalább részben semmi esetre sem áll, mert MIKOLAI HEGEDŰS JÁNOS «A mennyei igazság tüzes oszlopához» című művének (1648) utószavában (I. Corp. Gramm. 704. l.) ezt írja: «A' C betőt mi elég erősen ki mondgyuk. Azért jól irok azzal akarmi szótis, e és i követvén, mint *Ceger*, *Cigany* és t. . .» s csak a mély hangok előtt ajánlja a *tz*-jegyet.

Ha mármost fölteszszük ama kérdéseket, a melyek e kor grammatikai irodalmának értékelésénél figyelembe jöhetnek, t. i.: mi a viszonya F. művének a nyelvújításhoz, a nyelvtörténethez s a nyelvhasznításhoz, akkor röviden a következőkben jellemezhetjük az előttünk lévő művet.

FÖLDI nem híve e művében a nyelvújításnak, de az észszerű újítást nem utasítja el a limine. Sőt midőn az *-ás*, *-és*, *-at*, *-et* képzőket fejtegeti (123. l.) a «hasznólókból tett következés» (így nevezi az analogiát) elvére hivatkozva, az *irat* analógiájára egy *teremtet* szó lehetőségéről szól, mely szerinte jobban felelne meg a *creatum*, *creatura* fogalomnak, mint a *teremtmeny*. «Itt kereskedhetnek tehát bátorsággal az új szó kovátsok és e' féléket vehetnek fel inkább, mintsem holmi idegen és jó következés ellen formált szükségessülte új szókkal homályosítják Nyelvünket». (Vö. még 126. l.)

Nyelvhasznítása teljesen a régi héberes hasonlítás alapján áll, s erre nagy határozottsággal többször visszatér (12, 74, 77, 91, 111, 207. stb. l.). Hasonlítása teljesen külsőleges és többször nyelvhelyességi célzatú. De még ennél is fontosabb FÖLDINÉL a nyelvtörténeti

érzéknek teljes hiánya. Grammatikusok, kortársak művei a forrásai, a nyelv régi stádiumai semmi formában sem érdeklik komolyan és rendszeresen. Azt mondja ugyan előszavában, hogy ő «a régi Magyar Nyelvet» adta elő, de ezt úgy kell értenünk, hogy ő a helyes, az igazi, a jó magyar nyelvet írta le, teljesen descriptiv módon, nyelvhelyességi czélzatokkal, úgyhogy adatai lehetőleg nem lépik túl itt sem a szóidézés kereteit.

De ennek objektív megállapítása a kegyeletes tiszteletből, melylyel neki tartozunk, semmit sem vehet el. Hála illeti még műve kiadásáért az említettekén kívül e vállalat szerkesztőjét, továbbá az Akadémiát és SIMONYI-t is, kinek gondos keze-munkája meglátszik e kiadáson; ám FÖLDI szemrontó kéziratának kiadása még ennyi fáradság daczára sem lehetett hiba-mentes. L. 12—13. l. a két lap között valami kimaradt, mert így értelmetlen; 45. l. *Magyarul* (s nem Maggarúl); 84. l. *szavainak* (szavainak h.); 91—92. l. *a' Magánhangzók előtt*, kifejezés feleslegesen kétszer van; 104. l. *kivétel* (kivétül h.); 125. l. *végezeteket* (vágezeteket h.) stb.

RUBINYI MÓZES.

Kisebb közlemények.

A magyar határozó igenevek képzői. A Nyr. májusi füzetében (XLII. 193—199) BEKE ÖDÖN a *-va, -ve, -val, -vel, -ván, -vén* képzőnek a BUDENZÉTŐL eltérő magyarázatát adja. A három képzőalak közös *-v-* eleme — úgymond — a tulajdonképpeni igenévképző, ez pedig nem lehet más, mint az, a mely az *-ó, -ő* melléknévi igenévképző eredeti alakja. A *-va, -ve* a *-val, -vel*-ből rövidült (vö. a *-val, -vel* névrág változatait); a *-val, -vel* ugyanolyan *-l*-ragos ablatívus, a milyennek én a *-nál, -nél* és a *-val, -vel* névrágot magyaráztam; a *-ván, -vén*-ben pedig az *-n* a lokatívus ragja, s az *-á-, -é-* személyrag.

A BUDENZ adta magyarázat (UA. 223) nehézségeit én is mindig éreztem és sokat küszködtem velük. Két évvel ezelőtt (1911 tavaszán) egyetemi előadásaimban visszatértem ahhoz a régi fölfogáshoz, a mely szerint a határozó igenevek *-v-*je az *-ó, -ő* igenévképzőben lappangó *-v-*vel azonos. (Vö. JÁSZAY PÁL [1840]: «... én a *mondva*-ban, *betéve*-ben az *ó-t* látom *v-*vel felcserélve,

miként ebben: *nyelő és nyelv...*» RMNy. III., Észrevételek LIII. 1.; SZVORÉNYI, FÁBIÁN ISTVÁN, VERESS IGNÁCZ: idézve Nyr. XX. 70—71; SZILASI: Nyr. XI. 108, XII. 128). A *-val, -vel* alakot én is *-l*-ragos ablativusnak magyaráztam, éppúgy mint most — tőlem függetlenül — BEKE. S én is azt hittem, hogy a rag előtti magánhangzó nyíltsága magyarázatra szorul, és magyaráztam is, de nem úgy, mint B. (Mellékesen megjegyzem, hogy a *-nál, -nél* és a *-val, -vel* ragra való hivatkozás nem szerencsés, mert az előbbinek a magánhangzója hosszú, s az utóbbié is az volt.) De nem kell azt a nyíltságot magyarázni; hiszen a *e* magánhangzó van a képzőnek másik teljesebb alakjában is, pl. *állandóak, egyenlők, hasonlóak, kívánóak, teletők* stb. (TMNy. I. 279).

A *-ván, -vén*-nek elfogadtam azt a magyarázatát, a melyet tudtomra RÉVAI adott legelőször (Antiqu. 314; Elab. Gramm. II. 798), s a mely azután másoknál is megtalálható (vö. CzF. VI. 706, 815; SZILASI: Nyr. XII. 129; SIMONYI, Die ungarische Sprache 412), t. i. hogy a *-va, -ve*-ből alakult az *-n* raggal (vö. *öszve: öszvén* NySz.; *vissza: visszán* NySz. MTsz.; — vö. még: *extra: extrán* 'külön'; magam hallottam). BEKE magyarázata azonban mindenesetre figyelemreméltó, sőt talán jobb az előbbinél.

Hogy a *-va, -ve* a *-val, -vel* rövidülése volna (*-val, -vel > *-vá, *-vé > -va, -ve*), azt nem tartom valószínűnek. Ha így állott volna elő, akkor a magashangú alak magánhangzójának mindig nyílnak kellett volna lennie; már pedig hogy valamikor zárt volt, arra vallanak a régi nyelvbéli *kötöző, földvő*-féle alakok (idézve: TMNy. I. 512), a melyeknek *-vő*-je csak korábbi *-vé*-ből való lehet (vö. még: *évő, küdvő, beszígetvő, földvő* Őrség Nyr. VII. 417, 420; *sülvő, ütfő, temetvő* a nyugati nyelvjáróterületen: BALASSA, A m. nyelvj. oszt. és jell. 27, 33, 38). A *-vé* korábbi **-vé*-ből, s ennek megfelelőleg a *-va < -vá* korábbi **-vá*-ból való. Az **-á > =a, *-é > =e* végzetet az *=á, =é* lativus-raggal azonosíthatjuk.

Latívus olyan szerepekben, mint a *-va, -ve*-képzős igenév, nem ritkaság. Ilyenek a *módra, módjára, formára, mintára, taláalomra, bizonyára*-félék (vö. SIMONYI, MHat. I. 176—178; II. 242), továbbá *tele* (< **telé*); a rokon nyelvekben: f. *suomeksi* 'finnül', *hervoiksi* 'úri módon'; md. *mokšiks* 'mordvinul'; vog. *mańšá* (o: *mańšá*) 'vogulul' (vö. FUF. Anz. VIII. 193), **jorliái*'

'szegényül', +*pali*' 'szabadon', +*kālijai*' 'kellően'; osztj. *šitaka* 'békésen' (NyK. XXXV. 179), *taǵli* 'könnyen' (NyK. XLI. 165).

Az alakbeli különbséget (-*ou*, -*ëü* > -*ó*, -*ö* ~ -*v*-) annak tulajdoníthatjuk, hogy az igenévnek határozó-alakjai elszigetelődtek a ragtalan alaktól.

SZINNYEI JÓZSEF.

Szláv *o* > magyar *a*.

ASBÓTH ily című bírálatának egyik helyével kapcsolatban (NyK. XLI. 398) legyen szabad először is kijelentennem, hogy bár ítélete szerény véleményem szerint némely pontban kelleténél szigorúbb és hangja itt-ott kissé gúnyos is: legcsekélyebb okom sincsen miatta megharagudni ASBÓTHRA. Személyes sértés t. i. sehol sincsen benne, hogy pedig sokkal nagyobb szigor és sokkal maróbb gúny sem árthat a komoly törekvésű embernek, arra nézve megnyugtató példám lehet — MELICH.

A tőlem fölvetett kérdés olyan nehéz és olyan bonyolódott, hogy A. cikkének figyelmes átolvasása és kifogásainak komoly latolgatása után sem nyilatkozhatom ma még arról, hogy meggyőzött-e föltevésem helytelenségéről vagy sem. Véglegesen majd csak akkor nyilatkozhatom erről, ha előbb kissé szélesebb körben is megvizsgáltam az idetartozó (vagy legalább idetartozni látszó) jelenségeket. Azonban addig is legyen szabad bírálatának néhány pontjára vonatkozólag egy-két helyreigazítást vagy megjegyzést közölnöm.

1. A 384. lapon azt mondja rólam, hogy «éppen a legfontosabb fejezetben, abban, a melyben új eredményhez jut, minden józan mód-szert arczúl csapott [!] és egy szláv hang helyett — négy vagy öt-ből indult ki. Hiába hangzik a IV. fejezet úgy, hogy «Állandóan zárt szótagban maradó szláv *o*», H. nemcsak szláv *o*-ról, hanem szláv *q*-ról is beszél itt, sőt belekever egy-egy esetet, melyben az eredeti hang *ъ*, illetőleg *ѣ* előtt álló *ъ* és ha MELICHnek igaza van, hogy *pünkösd* szavunk régibb *pinkušti*-ből lett, l. MNy. 6:16, még egy régibb *u*-ból lett *o*-val is kedveskedik nekünk ebben a tarka összeállításban».

Csakugyan fölvettem az *q*-t tartalmazó adatokat is, ezt azonban nem tudatlanságból tettem, hanem azért, mert nemcsak az eredeti szláv *o* hangok sorsára voltam kíváncsi (a hogy ezt A. kétszer is mondja, 381 és 387, holott én egyszer sem mondtam), hanem általában azon szláv jövevényszavaink *o* hangjaiára, melyekről joggal föl-tehető, hogy mindjárt az átvétel pillanatától kezdve tiszta *o*-val hang-

zottak a magyarban. Kérdés tárgya tehát csak az lehetne, hogy csakugyan nasalis $o+n$ volt-e a szláv q , s ha igen, csakugyan rögtön tiszta $o+n$ lett-e belőle a magyarban?

A. (385) arra figyelmeztet engem, hogy ő valaha [1893-ban] éppen e magyar szavak alapján «ahhoz a következtetéshez jutott, hogy a magyarok nem o -t, hanem u -féle hangot hallottak az orrhang [n] előtt». E figyelmeztetés azonban teljesen fölösleges volt, mert nagyon jól ismerem ez értekezését. Csakhogy ismerem minden más (magyarul vagy németül megjelent) munkáját is, s így tudom, hogy A. ezen föltevését SZINNYEI olvasási elméletének megjelenése (1895) óta egyetlen egyszer sem ismételte, sőt több ízben (pl. Archiv XXV. 571—72, Jagić-Festschrift 241, Nyr. XXXI. 187) igen skeptikusan nyilatkozik róla. Azt persze nem sejthettem, hogy Gombocz 1912-ben megjelenő BTürk. Lehnw.-jeiben Árpád-kori magyar $u > o$ változást fog hirdetni, a minek hatása alatt A. majd ismét vissza fog térni régi föltevéséhez. Azon pedig valóban csodálkozom, hogy A. (u. o.) még MELICHNEK egy helyére is figyelmeztet engem (a melyről különben szintén volt tudomásom), a hol ő azt állítja, hogy a *szombat*-nak egykor *szumbota* alakjának kellett lennie a magyarban. Azért csodálkozom ezen, mert A. igazán nem szoktatott hozzá ahhoz, hogy MELICHNEK minden állítását szentírás gyanánt fogadjam. Ilyen körülmények között tehát 1911 tavaszán (akkor készült dolgozatom) teljes jogom volt általános (nemcsak SZINNYEITŐL vallott) véleményhez csatlakozni, mely szerint $q = \text{nas. } o+n$. És teljes jogom volt továbbá azt is állítani, hogy e szláv nas. $o+n$ a magyarban kezdettől fogva tiszta $o+n$ -nek hangzott. Mindannak alapján, a mit ma az Árpád-kori magyar hangrendszeréről tudunk, ez egy cseppet sem «merész tétel», sőt annyira természetes, hogy az onus probandi semmiképpen sem engem terhel, hanem csakis azt terhelheti, a ki ezt tagadni szeretné; a jelen esetben tehát ASBÓTHOT.

A szláv q ügyében tehát ez a válaszom: ha majd (legalább a lehetőség határáig) bebizonyul, hogy a szláv q csakugyan un (∞um)-ként jött át a magyarba, akkor az ilyen q -hangú adatokat a magyar o nyíltabbra válása kérdésének eldöntésénél természetesen nem szabad többé figyelembe venni; mivel azonban ez 1911 tavaszán még egyáltalán nem volt bebizonyítva, azért eljárásommal semmiféle jőzön módszert sem csaptam arczul.

Hogy egy-egy τ (*bodnár*), ν (*csolnak*) és u (*pünközd*) hangú adat csakugyan tévesen került a bizonyítás anyagába, azt szívesen elhiszem, ha A. mondja. *Pünközd* ügyében azonban meg kell jegyezni, hogy M. nem szlov. *pinkuști* alakból származtatja, ahogy A.

mondja, hanem «*pinko(u)šti»-ből, a mit «józan módszerrel» csakis úgy érthettem, hogy *pünközsd* szavunk szerinte **pinkošti* alakból származik, s csak másodsorban lehetne esetleg **pinkušti* etymont is fölvenni. *Bodnár* és *csolnak* (kétségtelenül régi) jövevényszavainkat is csak azért vettem föl a lajstromba, mert MIKLOSICH (Slav. El.) o hangú szláv alakokból származtatja őket, a mi ellen addig tudtommal se A.-nak, se másnak nem volt kifogása.*) Ha tehát e három szó is segített volna a józan módszer arczul csapásában, akkor ez nem kizárólag az én bűnöm.

2. Hogy A. ma (Gombocz könyvének megjelenése után) hajlandó föltenni, hogy **alamozsna*, *Kozma* és *prépost* o-ja korábbi u-ból való (387—88), azt értem. Mivel azonban nekem MELICH e szavakra vonatkozó adatainak mérlegelése alkalmával még nem állott rendelkezésemre Gombocz könyve, okvetetlenül arra az eredményre kellett jutnom, hogy valószínűleg o hangú szláv alakokra mennek vissza. A leghatározottabb túlzás azt mondani, hogy ezeknél elegendő a M.-től fölhozott anyag legfölületesebb áttekintése arra, hogy az ember az A.-tól óhajtott eredményre jusson.

3. Az *apostol* szónál (395) ismét nagy tekintély MELICH, mert azt tartja, hogy a mai *apostol* régibb alakja *apastal* volt, s hogy mai o-ját a lat. *apostolus* hatása okozta. S még hozzát teszi: «Igazán érthetetlen előttem, hogy mi birta rá H.-t, hogy . . . szemben azzal az el nem vitatható tényállással, hogy nyelvemlékeinkben *apastal* alakot találunk, szó nélkül úgy tüntesse föl a dolgot, mintha az *apostol* szó második szótagjában megőrzött szláv o rejlenék». Az el nem vitatható tényállás valójában az, hogy nyelvemlékeinkben egyaránt van *apastal* és *apostol* (∞ *apostal*). M. és A. azt hiszi, hogy *apastal* a szabályos m. hangalak és *apostol* (∞ *apostal*)-ban a lat. *apostolus* hatását kell látnunk, én pedig azt hiszem, hogy *apostol* (∞ *apostal*) a szabályos hangalak és *apastal* második a-ja olyan eredetű, mint pl. *galamb* vagy *parancsol* második a-ja. Az egyik föltevés egyelőre éppen olyan jogos, mint a másik.

4. A. (397—98) fölötte csodálkozik és sajnálkozik azon, hogy nem vettem észre a *komornyik* szót, mert ha észrevettem volna és összehasonlítottam volna a *kamara* szóval, akkor «önként fölvillanhatott volna agyában az a gondolat, hátha a *komornyik* szóban nemcsak a zárt második szótagban, hanem az első nyílt szótagban is azért maradt meg az o, mert később átvett szó!» — A *komornyik* szó

*) A *bútor* és *kordát* szavaknak a 386. l.-on (mint ma már belátom: joggal) kifogásolt fölvétele is csak ilyen okokra vezetendő vissza.

azonban nem kerülte el a figyelmet s az a gondolat is «fölvillant» agyamban; hisz éppen ezért — mellőztem a *komornyik* tanúságtételét mind a III., mind pedig a IV. fejezetben! Ha a *bosnyák*, *kondér*, *muszka*, *koszperd* és *pokron'a* szavakat mégis fölvettem, akkor ez ter mészetesen csak azért történt, mert ezeket viszont régi átvételeknek tartottam, és tartom őket részben még ma is.

5. Az *akol*-ról (386) azt mondja, hogy csak tévedésből kerülhetett arra a helyre, a hol tárgyalom, mert nincsen benne olyan *o*, mely a magyarban állandóan zárt szótagban maradt volna. De igenis ilyen a második *o*, mert e szónak nincsenek *akolot*, *akolok*, *akolom*-féle ragos alakjai.

6. A török jövevényszavak *o* hangjaira nézve vö. MNy. VIII. 454.

Néhány esetben kétségtelenül igaza van ASBÓTHNAK s ez esetekben való szíves fölvilágosításait hálás köszönettel fogadom, de hogy a főkérdésben is igaza van-e, az még csak a jövőben fog elválni. Addig, ha éppen úgy tetszik, továbbra is lehet régi szláv *o*-ból mindenkor mai magyar *a*-t — várni.

HORGER ANTAL.

Az. — BUDENZ, MUSz. 828. és 882. sz. a. a *t*-, *s*- és magánhangzós kezdetű fgr. mutató névmásokat még egy töből valóknak tartotta, úgy képzelvén, hogy a *t*-s kezdetű névmások voltak az eredetibbek, a többiek pedig ezekből fejlődtek, részint *t* > *s*- hangváltozással, részint a szókezdő mássalhangzó eltűnésével. PAASONEN azonban kimutatta, hogy a fgr. nyelvekben három különböző pár mutató névmás volt már eredetileg is (FUF. VI. 212, 116) A magyar *az* névmásnak fgr. megfelelői szerinte tehát a következők: mordv. E. *o-mbo*, M. *o-mbā*, *o-mā* 'anderer, zweiter' (Mordw. Chrest. 552. sz.*) | votj. G. *ò-tīn*, *ò-tīn*, J. *o-tīn*, MU. *ò-tīn* 'dort, da'; G. *o-tīs*, MU. *ò-tīs* 'von dort, daher, davon'; G. *o-tšī*, MU. *o-tšī*, U. *o-tšī* 'dahin'; G. *ī-tšē*, MU. *ī-tšē*, *ò-tšē* 'solcher (wie jener)'; G. *o-ž*, M. *o-ži*, J. MU. *o-ži*, *o-ži* 'so, also' (WICHMANN, Wotj. Chrest. 647. sz.) | cser. *umbal* 'túlvaló, túlsó rész'; ulterior, ulterior pars'; *umbalnō* (loc.) 'túl; -n túl; ultra, trans'; *umbakə*, *umbak* (lat.) 'túl, túlra; in partem ulteriorē' BUDENZ, Cser. Szótár 14.**)

A legutoljára idézett cseremiszi adat az újabb szövegekben nem fordul elő (sem GENETZNÉL, sem PORKKÁNÁL, sem RAMSTEDT-

*) A *tő o*; a rajta levő képző a középfok képzője. (L. UA. 282.)

***) Szintén a középfok képzőjével + *-l* vmihez tartozást jelölő képzővel.

nél), s ezért nem állapítható meg egészen kétségtelenül a magyar, votják és mordvin névmással való összetartozása. Én szerintem inkább a kP. *oiāš*, nyK. *a'ñēš* szó kezdő magánhangzója felel meg az említett névmásoknak. Jelentése RAMSTEDT-nél: 'vörwärtš; künftighin' (SUS. Toim. XVII. 4*). GENETZ-nél mesék végén ebben a szólásban szokott előfordulni: *jomak oiāš, mōñ teñōš* (SUS. Aik. VII. 1, 3, 8 stb. stb.). PORKKA szövegeiben ez a mesevég így fordul elő: kCar. *d'oma'k tumba'k, mōñ tāmba'k* (SUS. Aik. XIII. 3, 14). Ezt GENETZ így fordítja: 'die sage [ging] dahin, ich hierher' (62), a mi nyilván az előbbi fordítása is. E szerint tehát *oiāš* = 'oda', *teñōš* = 'ide'. Az kétségtelen, hogy a *teñōš* a *tə, təde* 'ez' névmás származéka. Mindkét szó végén az *s* lativusi rag, az *-ñ* nek pedig valami képzőnek kell lenni. (Nem lehetetlen, hogy azonos a finn *tänne(k)* 'ide', *sinne(k)* 'oda', *minne(k)*, *kunne(k)* 'hová?' megfelelő elemével.)

BEKE ÖDÖN.

*) Vö. még: *mōñeš-oiāš* 'hátra-előre' Ocs. 23. (SZILASI. CserSz. 148), *mōñeš-ojāš* 'hátral s elől' WESKE 36 (SZIL. 143).

Külföldi irodalom.

AIRILA, MARTTI. Äännehistoriallinen tutkimus Tornion murteesta. Helsinki, 1912.

KARJALAINEN, K. F. Wie EGO im ostjakischen die verwandten benennt. Helsingfors, 1912. (Különnyomat a FUF-ból.)

LAUROSELA, JUSSI. Äännehistoriallinen tutkimus Etelä-Pohjanmaan murteesta. I. Konsonantit. Helsinki, 1913.

MOOSBERG N. Om utvecklingen af samfinskt *s* i den ryskkarelska dialekten i Vuonninen. — Participial-konstruktionen i den finska öfversättningen af konung Kristoffers landslag. (Különnyomatok a Le Monde Oriental VI. kötetéből.)

NÉMETH, JULIUS. Die türkisch-mongolische Hypothese. Leipzig, 1912. (Különnyomat a ZDMG. 66. kötetéből.)

SETÄLÄ, E. N. Studien aus dem gebiet der lehnbeziehungen. Helsingfors-Leipzig, 1912.

A M. Tud. Akadémia kiadásában megjelentek:

Ashóth Oszkár dr. A hangsúly a szláv nyelvekben	1.60
Bálint Gábor. Jelentése Oroszország és Ázsiában tett utazásáról és nyelvészeti tanulmányairól. Melléklet: 5 khálmik dana hangjegye	—40
— Kazáni-tatár nyelvtanulmányok. 3 füzet. Egy-egy füzet	2.—
Ballagi Mór. A nyelvfejlődés történelmi folytonossága és a Nyelvőr	—40
— Baronyai Deosi János és Kis-Viczay Péter közmondásai	—20
— Nyelvünk újabb fejlődése	—40
Brassai Samuel. A magyar bővített mondat	—60
— A mondat dualismusa	1.20
— A neo- és paleológia ügyében	—60
— Commentator commentatus. Tarlózatok Horatius szatiráinak magyarázóí után	—80
— Paraleipomena kai diorthoumena. A mit nem mondtak s a mit rosszul mondtak a commentatorok Virg. Aeneise II. könyvére. Különös tekintettel a magyarokra	—80
— Szórend és accentus	—80
Budenz József. A németországi philologok és tanfériak 1874-ben Innsbruckban tartott gyűléséről	—30
— Az ugor nyelvek összehasonlító alakтана. Három füzet	4.80
— Egy kis viszhang Vámbéry Armin úr válaszára, vagyis «A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet» czimű II. értekezésére	—40
— Erdei- és hegyi-cseremiszt szótár. (Vocabularium cseremicum utriusque dialecti.) Főleg Reguly cseremiszt szógyűjteményéből és az Újtestamentom cseremiszt fordításából 1.— Magyar-ugor összehasonlító szótár. (Lexicon Linguae Hungaricae cum Linguis Ugriais comparatae.) 3., 4. és 5. füzet. Egy-egy füzet	2.—
— Moks- és erza-mordvin nyelvtan	1.—
— Podhorszky Lajos magyar-sinai nyelvhasonlítása	—20
Fabian István. Finn nyelvtan	1.—
Finály Henrik. A beszerezési szószedet. Latin-magyar nyelvmelék a XV. századból. — Az eredeti kéziratból kiadta. Jelentőző jegyzetekkel kísért és teljes szómutatókat készített hozzá	4.—
— Adalékok a magyar rokonértelmű szók értelmezéséhez	—40
Gedeon Alajos dr. Az alsó-metznzefi német nyelvjárás hangtana	1.50
Genetz Arwid dr. Orosz-lapp utazásomból	—40
Goldziher Ignácz dr. A buddhismus hatása az iszlámra	—80
— A muhammedán jogtudomány eredetéről	—20
— A nemzetiségi kérdés az araboknál	—60
— A pogány arabok költészetének hagyománya	1.20
— A spanyolországi arabok helye az iszlám fejlődése történetében, összehasonlítva a keleti arabokéval	1.—
— Jelentés a M. T. Akadémia könyvtára számára keletről hozott könyvekről, tekintettel a nyomdaviszonyokra keleten	—40
— Palesztina ismeretének haladása az utolsó három évtizedben	—80
Halász Ignácz. Svéd-lapp nyelv V: Népköltési gyűjtemény a pite lappmark arjepluogi egyházkerületéből. Gyűjtötte s magyar fordítással, jegyzetekkel ellátta	6.—
— Svéd-lapp nyelv VI: Pite lappmarki szótár és nyelvtan. Rövid karesuandóí lapp szójegyzékkel	3.20
Hunfalvy Pal. A kondai vogul nyelv. A Popov G. fordításának alapján	6.—
— A Kün- vagy Petrarca-codex és a künok	—60
— A M. T. Akadémia és a szuoimi irodalmi társaság	—40
— A számlálás módja és az év hónapjai	—40
— Az orientálistáknak Londonban 1874-ben tartott nemzetközi gyűléséről	—30
Imre Sándor. Nyelvtörténelmi tanulságok a nyelvújításra nézve	1.20
Joannovics György. Az ik-es igékről	—80
— Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez	—60
— Értsük meg egymást. (A neológia és orthológia ügyében)	—60
— Szórendi tanulmányok I. rész	—60
— Ugyanaz II. rész	—80
Kazinczy Ferencz levelezései. Közzétesszi dr. Váczy János I—XV. köt.: 1763—1818-ig. Minden kötet ára 10 korona. A II. kötet	12.—
Kégl Sándor dr. A perzsa népdal	—90
— Tanulmányok az ujabbkori perzsa irodalom történetéből	3.—
Kunos Ignácz dr. Három karagöz-játék	2.—
— Kis-Ázsia török dialektusairól	—90
— Naszreddin Hodsa tréfái. Török (kis-ázsiai) szövegét gyűjtötte, fordítással és jegyzetekkel ellátta	3.—
— Oszmán-török népköltési gyűjtemény. Két kötet	10.20—
— és Munkácsi Bernát dr. A belviszonyragok használata a magyarban	1.—

Gróf Kuun Géza. A kúnok nyelvéről és nemzetiségéről	80
— A sémi magánhangzókrol	75
— Adatok Krim történetéhez	40
— Codex Cumanicus. Bibliothecae ad Templum Divi Marci Venetiarum primum ex integro edidit, prolegomenis notis et compluribus glossariis instruxit	10.
Lindenschmidt Mihály. A verbászi német nyelvjárás	90
Lugossy József. Hangrendi párhuzam ezer példában	20
Mayr Aurél dr. A lágy aspiraták kiejtéséről a zendben	20
— Az úgynevezett lágy aspiraták phoneticus értékéről az ó-indben	120
Melich János. A gyöngyösi latin-magyar szótár-törödéek. Veress Ignác másolata felhasználásával közrebocsátotta, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta	5.
— Melyik nyelvjárásból valók a magyar nyelv régi német jövevényszavai. (A középfrank nyelvjárás térképével)	120
— A brassói latin-magyar szótár-törödéek	60
Molnár Albert. (Szenczi-) naplója, levelezése és irományai. Jegyzetekkel ellátta Dézsi Lajos, Hasonmással	9.
Munkácsi Bernát. Árja- és kaukázusi elemek a finn-magyar nyelvekben. I. kötet: Magyar szójegyzék s bevezetésül: A kérdés története	12.
— Budenz József emlékezete	120
— Vogul népköltési gyűjtemény I. kötet: Regék és énekek a világ teremtéséről. Első füzét. Vogul szövegek és fordításaik. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	3.
Kiegészítő füzét	6.
II. kötet: Istenek hősi énekei, regéi és idéző igéi. Első füzét. Vogul szövegek és fordításaik. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	8.
III. kötet: Medvénekek. Első füzét. Vogul szövegek és fordításaik. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	10.
IV. kötet: Eletképek. Sorsénekek, vitézi énekek, medveünnepi színjátékok, állatnének, mesék, találós mesék, néprajzi apróságok, földrajzi névjegyzék. Első füzét. Vogul szövegek és fordításaik. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	8.
— Votják népköltészeti hagyományok	4.
— Votják szótár. 4 füzét	16.
Nyelvemlékek. Régi magyar — Kiadta a M. T. Társaság IV. kötet. Első osztály: Guary-codex	2.
Második osztály: Egyházi vegyes könyv. (Winkler-codex)	3.
V. kötet: A Jordánszky-codex bibliafordítása. Sajtó alá rendezte és kinyomatta Toldy Ferencz. A kész nyomtatványt az eredetivel összevetette, a Csemez-törödéek szövegével kiegészítette és előszóval ellátta Volf György	12.
Nyelvemléktár. Régi magyar codexek és nyomtatványok. Szerkesztik: Budenz József, Szarvas Gábor és Szilády Aron. Közléteszi Volf György. Tartalma:	
I. kötet: Bécsi-codex. — Müncheni-codex	4.
II. kötet: Veszprémi-codex. — Peer-codex. — Winkler-codex. — Sándor-codex. — Gyöngyösi-codex. — Thewrewk-codex. — Kriza-codex. — Bod-codex	4.
III. kötet: Nagyszombati-codex. — Szent-Domokos-codex. — Virginia-codex. — Közléteszik: Komáromi I. és Király Pál	4.
IV. és V. kötet: Erdy-codex. Egy-egy kötet	4.
VI. kötet: Tihanyi-codex. — Kazinczy-codex. — Horvát-codex	4.
VII. kötet: Ehrenfeld-codex. — Simor-codex. — Cornides-codex. — Szent-Krisztina élete. — Vitkovics-codex. — Lányi-codex	4.
VIII. kötet: Szent Margit élete. — Példák könyve. — Könyvecské a szent apostoloknak méltóságáról. — Apor-codex. — Kulcsár-codex	4.
IX. és X. kötet: Ersekújvári-codex. Egy-egy kötet	4.
XI. kötet: Debreczeni-codex. — Gömöri-codex	4.
XII. kötet: Döbrentei-codex. — Teleki-codex	4.
XIII. kötet: Festetics-codex. — Pozsonyi-codex. — Keszthelyi-codex. Miskolczi-törödéek	4.
XIV. kötet: Lobkovitz-codex. — Batthyányi-codex. — Czech-codex	4.
XV. kötet: Székelyudvarhelyi codex. — Guary-codex. — Nádor-codex. — Lázár Zelma-codex. — Birk-codex. — Piry-hártya.	6.

*Megrendelhetők a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalában
Budapest, V.; Akadémia-utca 2. sz.*

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK

A

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

SZINNYEI JÓZSEF.

Ára 1 K 50 f.

BUDAPEST.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA.

1913.

TARTALOM.

	Lap
RAMSTEDT G. J.: Az η hang a mongolban és a törökben. --- ---	229
MELICH JÁNOS: Néhány magyar jogtörténeti kifejezésről --- ---	239
SARKADI NAGY JÁNOS: Az északi-osztják nyelv igeneves szerkezetei (I.)	250
GYOMLAY GYULA: Az úgynevezett igeidők elméletéhez (XI.) --- ---	288
HORGER ANTAL: Néhány határozóragunk alaktanához --- --- ---	309
KRÄUTER FERENCZ: A v-tövü igék - --- --- --- --- --- ---	317

Kisebb közlemények.

MELICH JÁNOS: Ágnés --- --- --- --- --- --- --- ---	340
— — Ágoston --- --- --- --- --- --- --- ---	341
— — Adalék a magyar szótáriródalomhoz --- --- ---	342
K. P.: Van-e a magyarban dalmata jövevényszó? --- --- ---	344

Folyóiratunk évenként háromszor vagy négyszer jelenik meg. Egy-egy kötet legalább harmincz ívből áll, s az ára 6 korona. Az előfizetés a Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadóhivatalához czímezendő.

A szerkesztő lakása: II., Bimbó-utca 24.

Az η hang a mongolban és a törökben.

Jelen dolgozatomban a török-mongol η -hang történetét és mai megfelelőit akarom vázlatosan leírni teljességre való törekvés nélkül.

Tökéletes megoldást nem lehet addig elérni, míg tisztában nem leszünk azzal, hogy hol kell η -hangot feltennünk. A törökben az η gyakran speciális török fejlemény régebbi n -ből. Így pl. a genitívus végzetében: ótör. $-yy$, vö. mong. $-un \sim -jin$, esuv. $-än$ s egyéb ragozási alakokban, pl. ótör. *ilynä* 'országának' < **ilin-gä*, kirk. *elinä* id.

Szó kezdetén sem a törökben, sem a mongolban nincs η , s az «alapnyelvben» valószínűleg nem is fordult elő ilyen helyzetben ez a hang. Azok a szók, melyek a tungúzban η -nel kezdődnek s a mongolban is megvannak, az utóbbiban g -vel kezdődnek; pl. *gäle*- 'keresni' = mong. *geli*- 'üzni' (a jelentést illetőleg vö. «nachjagen»), *gel*- 'félni' = mandzsu *gelme*- id., mong. *gelme-lje*- id.

Szótag végén lehet az η , q (k)-n és g (g)-n kívül még egyes más mássalhangzók előtt is; így mindkét nyelvben előfordul ηr , ηl , ηt , ηd ; hogy az ηs , ηn és ηm is régi, az nem bizonyos. Szó végén az η nagyon gyakori.

Hangzóközi török η -nek a mongolban ηa , ηg felel meg; ez bizonyára régebb ηa , ηg -ből magyarázandó.

Nagyon régi a mongolban az $-\eta t$ -, $-\eta d$ - > $-nt$ -, $-nd$ -asszimiláció, mely az összes dialektusokban megtörtént; újabb képzésekben és jövevényszókban később újra mutatkozik ηd , ηt .

Íme néhány példa a kölcsönös megfelelések szemléltetésére:
mong. *aŋ* 'vadászat, vad' = köztör. *aŋ* 'vad' || mong. *eŋ* 'szélesség (szöveté)' = köztör. *äŋ* id. || mong. *ciŋ* 'kemény, szi-

lárd' = kojb. sor, alt. kirk. stb. *tyy* id.; a török szó a mong. *čiy'ga*, kh. *tš'angv*, kalm. *tšangv*, burj. *šayga* id. megfelelője is lehet; a mong. *čiy'qa*, kh. *tš'anyxv* 'egyenest (pl. délre)' szóból származik a kirk. *šayqa* id. || mong. *tey* 'egyensúly, teher (a tevén)' = köztör. *täy* 'egyenlő', 'esomó, batyu' stb. || kh. kalm. *meṅ* 'ragadozó madarak étke' = ótör. ujb. stb. *mäṅ* id. || mong. *qoy*, *qon'dulai*, kalm. *χond'lā*, kh. *χonbal'ē*, kalm. *χond'sxv*, *χongā* stb. 'a czombon levő vastag hús' = kirk. *qoy* id. || mong. *sundala-*, kh. *sundvl-*, kalm. *sundl-* 'valakinek a háta megettülve lovagolni' = köztör. *soy* 'hátsó rész, hátul, később' || mong. *man'du-*, *man'da-*, kh. *mandv-*, kalm. *mandl-* 'jó állapotba jutni, tökéletesedni, elterjedni, feljönni (a nap)' stb. = alt. tel. kirk. stb. *may* 'eredmény, haladás' (kojb.) 'idő, szabad idő', kojb. *may'nan-* 'elkészülni vmivel' || mong. *doṅg'ud-* 'csengen, zajongani, szemrehányani', kh. *doṅgvs-*, *doṅgvd-* id., **doṅ'si-* > kh. *doṅs'i-* 'szemrehányani' = ujb. *jōy*, sor. *čoy* 'szemrehányás' || mong. *menge* 'anyajegy' = alt. sor., csag. *mäṅ*, kojb. *meṅ* id., oszm. *bän* id. || mong. *minṅan* '1000' = ótör. *byṅ*, kirk. *myṅ*, alt. kojb. *muṅ*, oszm. *bin* id. || mong. *öṅge*, kh. *üṅga*, kalm. *öṅg°* 'előrés, szín, fény', mong. *öṅge're-* 'elmenni vmi mellett' = ótör., köztör. *öṅ* 'előrés', csuv. *um* id. || mong. **qay'ga* > kh. *χaygv* 'fából való sipkamodell', mong. *qay'qai*, kh. *χayχ'ē* (mint adj.) 'nagy, magaskerekű koci; nagyobb tehernyereg' = ujb. *qay* 'koci', kún *qaya* 'deszka', kaz. *qayga* 'a nyereg farámája' || mong. *qayṅai* 'erdős és bővizű vidék' = kumand. *qayai* id. || mong. *žayṅi* 'újságok, hír' = ujb. *jayy*, kirk. *žaya*, tub. *nā*, oszm. *jany*, *jāni*, csuv. *šəṅə* 'új' || mong. *toyga-ji-* 'lehajolni, fejjel a földet érinteni, fölfordítva lenni', *toyga-raq* 'bőrvágó kés', mong. **toyga-l-* > man. *toygoli-* 'bukfenczezni' (vö. kirk. *toyqai-* 'a fejjel a földet érintve térdelni', alt. *toyraq*, kojb. *toyaraq* 'bőrvágó kés') = szag. *tuyar-* 'megfordítani' || mong. *aygar*, *aygar'qai* 'hasadék, szakadék' = kirk. *ayar* 'folyópart messziről nézve' || mong. *angir* 'vörös sárga; vörös sárga kacsa' = jak. *anyr*, alt. *ayar*, csag. *ayqur*, *ayqir*, kirk. *aygar* 'vörös sárga kacsa, turpan', man. *angir* id. || mong. *ay'qan*, *ayqa'tan* 'kezdetben, először' = ótör. *ay-ilkī* 'a legelső', kirk. *ayqy-* 'elsőnek lenni' (> szamO. *aykōi* 'első') || mong. *aykil-* 'erős szaggal bírni', kalm. *aykl-*, *aykl-* (*kaṅkū-*, *kaṅkl-*) id. = kaz. *ayqy-* id. || mong. **key'ke-ji-* 'széles-

nek és üresnek lenni' (pl. egy nagy ház)', kh. $\chi\eta\chi\bar{i}$ -, kalm. $keyk\bar{i}$ -, $keyk\bar{e}$ - id. = tel. $k\bar{a}y'k\bar{a}$ - 'üresnek, pusztnak lenni', köztör. $k\bar{a}y$ 'széles, tágas' || mong. $teyke'ge$ 'testi erő', kh. $t'eyk'z\bar{e}$ -, kalm. $teyk\bar{e}$ -, mong. $teyke'li-gün$ 'izmos, erős' = tel. $t\bar{a}yki$ - 'üdülni'; vö. tavgi-szam. $ta\eta ka\bar{g}\bar{a}$ 'erős', árja $ta\eta hista$ 'legerősebb' || kh. $m\bar{ü}\eta k'z\bar{a}$ -, kalm. $m\bar{ö}\eta k\bar{o}$ -, mong. $m\bar{ö}\eta ke$ 'örök' (valószínűleg a későbbi kiejtés hatása alatt előállott helyesírás * $m\bar{e}\eta k\bar{ü}$ helyett) = ótör. stb. $m\bar{a}\eta k\bar{ü}$ -, ótör. $b\bar{a}\eta k\bar{ü}$ id. || mong. $o\eta qa$ -, kh. kalm. $o\eta\chi v$ 'a játékesont helyzete, mikor egyenesen megáll', kh. $o\eta\chi v'lvv$ - 'felfordulni' = kirk. $o\eta qa$ -, $u\eta qa$ (a játékesontnak ugyanolyan állása) || mong. $\bar{o}\eta k\bar{ü}re$ - 'felborulni, megfordítva feküdni', $\bar{o}\eta k\bar{ü}$ - id. (> man. $u\eta ke$ - 'felborulni' = tub. $k\bar{o}\eta k\bar{ü}r$ - 'felfordulni' (< * $\bar{o}\eta k\bar{ü}r$), csag. $\bar{o}\eta't\bar{a}r$ - 'felfordítani, kiönteni' || mong. $qa\eta qa'ji$ -, kh. $\chi\eta\eta\chi''\bar{e}$ - 'egyedül, kiemelkedve, magasan állni' = tel. $qa\eta qai$ - id. (< mong.), kkir. $qa\eta ai$ - id. (? < mong.) || mong. $a\eta qa$ -, kh. kalm. $a\eta\eta v$ - 'nyitva lenni (a szájról), éhesnek lenni', kalm. $a\eta\eta lz\bar{ü}r$ 'madárfióka' = kirk. $a\eta qa$ - 'éhesnek lenni' (? < mong.).

Általában tehát a következő a megfelelés:

	*- ηq -	*- ηk -	*- ηg -, * $\eta\eta$	*- η
mong.	- ηq -	- ηk -	- ηg -, * $\eta\eta$	- η
tör.	- ηq -	- ηk -	- η - (kaz. stb. - ηg -)	- η .

Ha az ujjur és az arab írásban ηg -t írnak, ezt η -nek, nem ηg -, $\eta\gamma$ -nek kell tekintenünk, mert intervokális helyzetben már az ótörökben η -t, nem ηg - (vagy $\eta\gamma$)-t írtak, pl. $s\bar{o}\eta\bar{ü}s$ - 'harcolni', $b\bar{o}\eta\bar{ü}r$ - 'bégetni' stb. RADLOFF átírása szerint a kazániban s részben a kirgizben is előfordul intervokális ηg . A déli törökben (oszm., azerb., krimi) az η fokozatosan és meglehetősen szabályossággal n -né lesz: régibb biy , újabb bin '1000'.

A mongolban most a következőképp oszlanak meg a dialektusok: kh. burj. kalm. mogh. - $\eta\eta$ -, - ηg -, de a keleti mongolban (RUDNEV szerint) magánhangzók között - η -.

A hol ma egyes török dialektusokban (kirk. kirk. csag. tar. stb.) - ηg -t találunk a várható - η - helyett, ott az illető szó ebben az alakban átvett jövevényszó; ezenkívül a mongol ηg -, $\eta\eta$ gyakran ηq -, - ηk -vá lesz, pl. mong. $to\eta qa'ji$ > kirk. $to\eta qai$ -; mong. $a\eta qa$ > kirk. $a\eta qa$ -; mong. $a\eta\eta ir$ > csag. $a\eta\eta ir$ -, $a\eta\eta ur$

Másrészt a törökben az ηq (η^k) gyakran η (v. ηg)-vé válik, s ez az eltolódás, úgy látszik, párhuzamos a $q > \gamma$ változással ($aqa > \text{alt. } a\gamma a, jaqa > \text{alt. } ja\gamma a, k\ddot{o}ke're- \text{'kékülni'} > \text{kirg. } k\ddot{o}g\ddot{o}r-$). De sem ez, sem amaz a változás nem ment végbe teljesen egy dialektusban sem, hanem csupán itt-ott mutatkozik különféle dialektusokban.

Éppen ilyen az ηg (vagy η) $> \gamma$ változás, mely mind kronológiailag, mind földrajzilag homályos. Lássunk néhány példát: mong. *oŋqan* 'szent, isten, istenszobor' = ujj. csag. *oŋan* 'isten'.

mong. *öŋge-jin*, kh. *üŋgiz* 'különféle (fajú v. színű)' = ujj. *ögün*, csag. *ögün* 'különféle, más'.

mong. *moŋgul* 'mongol' = csag. *moŋul*, urj. *möl*.

mong. *soŋgina* 'hagyma' (vö. kínai *tsun* id.) = nog. oszm. csag. *soŋan* id., alt. *soŋono*, tel. *oŋono* id.

mong. *maŋgir*, *maŋgir'sun* 'vad fokhagyma' = alt. tel. *paŋyr* (tel. *maŋyr*) id.

mong. *saŋgi'sun* 'madárganéj', *saŋgi-* 'ganajozni (madarak)' = oszm. *saŋy* (*sanq*) id. (kirg. *saŋgyt-* 'ganajozni (ragadozó madarak)' $< (?)$ mong.)

Vö. még tör. *bašyŋyz* 'fejetek' $>$ kaz. *bašyŋyz*; tör. *boldyŋyz* 'lettetek' $>$ oszm. *bolduuz*.

Ez a denazalizáció az ujjur *oŋan* után itélve már régi. Azt lehetne gondolni, hogy miután az $\eta g > \eta$ változás a törökben végbement, a mongol ηq -t, legalább egyes dialektusokban, ($\eta\gamma >$) γ -vel helyettesítették, s eszerint az összes fenti szók a mongolból volnának átvéve. Hogy azonban ez valóban így van-e, az mégis kissé bizonytalan (vö. mong. **möŋür'sün* $>$ kh. *müŋörs* 'porczogó').

A mongolban ugyanis $\eta g > g > \emptyset$ eltolódást konstatálhatunk, s úgy látszik, mintha a mongolban az (erős) ηq mellett néhol intervokális η is lett volna, mely hangsúlyos magánhangzó előtt állott s először átmeneti γ vagy w hanggá lett s később hosszú magánhangzóban lappangóvá vált, azaz az η éppúgy eltűnt, mint régebbi γ és w . Pl.

kh. *χ'äŋgür* 'görbe kés' \sim kalm. *kür* id., vö. csag. *qiyir* 'ferde', kirg. *qyŋyr* 'ferde, görbe', kaz. *qyŋgyr* id., tel. *qyŋyraŋ* 'kés', szag. *kojb. qyiraŋ* 'kard'. Más szó a tör. *qyi-* 'ferdének,

rézsútosnak lenni', kaz. *qyjyq* 'ferde', ujj. *qyjyš-* 'eltérni' = kalm. *kīzy* 'ferde, rézsútos'; kalm. *kīrys* id. (< tör. *qyīrač*).

kh. *uḡḡḡsu* 'gyapjú', Juančao *nunḡa'sun* id. (> man. *nunḡasun*), keleti mong. *onyōsu* ~ kalm. *nōsn* id.; palatális magánhangzóval is: kalm. *nōlḡ* kalm. *nōlḡ* mellett, kh. *nōlvr* 'pehely, finom gyapjú'. A mongolból származik a tel. *nōqqy* 'pehely'. A megfelelő török szó: alt. *jyḡ* 'gyapjú', tel. *jum*, kaz. *žen*, csuv. *səm* id., csag. kún, alt. *jūḡ*. Bizonyára rokon ezekkel a tung. *iyá'kta* 'gyapjú', man. *ingaya*, *ingala* id.

mong. *menge*, kh. kalm. *meḡḡ* 'anyaajegy' ~ (P. M. МЕЛЮ-ВАНСКИЈ, Арабъ Филологъ о монгольскомъ языкѣ) *mähä* (о: *mäu* v. *mä*) id.; köztör. *māḡ* id.

mong. *mōḡḡün*, kh. *mūḡḡa*, kalm. *mōḡḡn* 'ezüst, pénz' ~ (МЕЛЮВ. *ibid.*) *mū* id.; tunguz dialektusokban *muḡun*, *muḡun* id.

kalm. *daḡḡurā* 'lárma, zaj, ünnep, ünnepi dal' ~ mong. *daḡu*, kalm. *dū* 'hang, dal', *dūrān* (< *daḡurijan*, **daḡura-ḡan*) 'visszhang, hang'; csag. *janḡu* 'visszhang', jak. *saḡa* 'hang', *saḡar-* 'beszélni'.

ótör. ujj. *sāḡir*, tob. *siḡir* 'előhegység, hegyfok' ~ mong. *seger*, kh. kalm. *sēr* 'nyakszirt, hát, hegyhát, domb'.

mong. *eḡḡeske*, kh. *eḡḡesək* 'pirosító' ~ mong. *egeḡ*, kh. *ēḡ* 'a szikla kiálló szeglete'; vö. ujj. *āḡ* 'arcz', sor. *iy'nāk* 'pirosító', kún, csag. *āḡ'āk* 'áll', alt. tel. sor., kojb. *āk* 'áll'.

ótör. *bōḡür-* 'bégetni', alt. *mōḡür-*, jak. *mōḡürü-* id. ~ kh. *mōr-*, kalm. *mōr-* id., írott alak: *mōḡüre-*.

csag. *būḡüz*, *mūḡüz* 'szarv', kirg. *mūḡüz*, alt. *mūs* id., jak. *muos* 'csont' ~ kalm. *mōrsn* 'porczogó', kh. *mūḡōrs*, kel. mong. *mōḡōrs*, *mōḡōrs* (RUDNEV) id. Vö. tung. (CASTR.) *muḡōrsun* 'porczogó'.

Itt még a következő tunguz-mongol szók jöhetnek tekintetbe: tungCASTR. *tiḡän*, *tyḡen* 'mell', man. *tunḡen* id. (tung. > jak. *tyḡa* 'tüdő?') ~ mong. *ēgeḡi*, *ēgeḡi*, kh. *ts'ēdži*, kalm. *tšēdži* 'mell', burj. *sēži* id., *ēgedeg*, kh. *ts'egēdək* 'rövid, meleg ujjas', *ts'ēdžimək* id. (> alt. *čägädäk*, tel. *čädäk*; alt. *čäjimäk* id.) || tungCASTR. *siḡiksö*, *sōḡuwa* 'harmat, dér' ~ mong. *siḡüderi* 'harmat' (> ujjRADL. *siḡüdarin* id.) || tung. *toyar*, *tuḡar* 'tó, sekély víz' ~ ? mong. vö. kh. *t'ōrym*, *tōērym* 'kis, sekély tócsa', *t'*. *nūr* id. 'tó' || tungCASTR. *simḡun*, gold. *siḡmō* 'árnyék' ~

mong. *següder*, kh. *sūdar*, kalm. *sūdṛ* 'árnyék; életkor; szolgálta, társ' (> csag. *sūdār* 'szolga, kísérő', tel. 'takaró, ernyő') || ? gold *jengur* 'farkas' ~ kalm. *jūrṇ*, *ām-jūrṇ* (mesebeli alak, körülbelül: 'szakállas farkas') > tel. *jurun-muzaqai* (l. RADL. Wb. III. 547).

Hogy a hosszú magánhangzók keletkezése ebben az esetben az $\eta > g$ (r) fejlődésre vezetendő vissza s ezzel párhuzamosan halad, azt olyan szavak is mutatják, mint: mong. *noqta* 'kantár' (> tör. *noqta* id.) > man. *loqto* id. < kínai *luq-tou* id. || man. *niktan*, *liṇdan* 'életelixir' < kínai *liṇ-dan* id. (> mong. mint férfinév) || mong. *čögüče*, kh. *ts'üg'ts'a*, kalm. *tsöktšö* 'ivócsésze' (> kkirg. *čöčäk* id., alt. tel. *čöčü* id.) < indokínai, vö. kínai *žuy-ze* id. || mong. *nigur*, (MELIOR. *ibid.*) *nijur*, burj. (> jak.) *nūr*, kh. *nūr*, kalm. *nūr* 'arcz' < kínai *lien-ər* id.

Ellenben az η -nek az urjanchaji (pl. *möl* 'mongol'), kojbal, sor. stb. dialektusokban való eltünése újabb keletű.

A mongolban, valamint a jakutban, csuvasban, oszmánliban és egyéb dialektusokban intervokális helyzetben gyakran m -t találunk, holott a többi dialektusok ugyanazokban a szókban $*\eta$ -t mutatnak. Ez az m , úgy látszik, nem szabályos fejlődés eredménye, hanem szórványosan és különböző korokban került az η helyére. A már fentebb tárgyalt ηg ($\sim r$) $\sim \emptyset$ váltakozás mellett tehát találunk $\eta g \sim m \sim \emptyset$ váltakozást is, azaz a mongolban az m magánhangzóhosszúsággal is váltakozik. Ilyen körülmények között nehéz eldönteni, hogy $m \sim \emptyset$ váltakozásnál mindig $*\eta$ -t kell-e feltenni eredeti hangul, vagy pedig $*m$ -t. Lássuk néhány példán ezeket a nehézségeket:

mong. *kömül'dürge* 'mellszij' (kh. kalm. burj.) (> kirg. *ömül'drük*, kojb. *kömül'dirik*, csag. *kömül'drük*, oszm. *kömül'dürük* id.) \sim köztör. *könül* 'szív, mell, kedély, szellem' \sim kkirg. *szag. kö* 'a test nemesebb részei mint a lélek székhelye', alt. tel. *kün* 'óhajtás, kívánság', mong. ($*kögü$, $*küü$ >) kalm. *kü* 'értelem, kedv'. Talán a mong., alt. *kün*, *kü* régi egytagú szó, vö. mong. *kü'se* 'kívánni', ótör. *kü'zä* id. (denom. $*-sa$ -val).

mong. *kümün* 'ember' (kalm. Ötöt *kümṇ* talán az irodalomból) \sim kalm. *kün*, Juančao *ku-un* id., kh. *χuy*, *χuy* id. Itt vagy $*küy'ün$ -t (vö. ótör. *küy* 'rabszolganő'), vagy $*küm'ün$ -t lehet feltennünk (vö. szamO. *kum*, *kup* 'ember').

mong. *keme*- vagy *geme*- 'mondani, gondolni, gondolkozni'

~ Juančao *ke-e*, kalm. burj. *ge-* (és *gē*: kalm. *gēgēd*), kh. *ge-*, *gə-*, *ge-* id. A magánhangzó rövidsége újabb keletű és a szó enklitikus állásának eredménye (vö. tör. *tä-*, *dä-* 'mondani'). Valószínűleg idetartozik még a köztör. (ujg. stb.) *känä-*, *känä-š-* 'tanácskozni'.

mong. *tomagu* 'meghülés', kh. *t'omū*, kalm. burj. *tomū* (= kkirg. *tumō*, kirg. *tumau*, jak. *tumū* id.) ~ ? tör. *toy* 'hideg, fagyott', *toy-* 'fagyni, megdermedni', jak. *toyor-* 'kihűlni'. Lehet, hogy a tör. *toy* hangutánzó (vö. mong. *toy*, kh. *t'oy* 'nagyon, erősen'), mint pl. kalm. *džiy* (= *džiy gesu kitu* 'csengő hideg') 'legnagyobb hideg'. Itt-ott *tom* alak is előfordul *toy* helyett (l. RADL. Wb.): kkirg. *tomajak* 'mezítláb, szegény', leb. *tomojog* 'hócipő nélküli', tel. *tomul* id. (-*ul* = mong. *ula*, kalm. *ul'* 'talp'). Valószínűleg idetartozik a jak. *tymny* 'hideg, hidegség'.

mong. *tomurqa*, *tomurča* 'szájkosár' (> man. *tomorčan* 'a vadászmadár sipkája') vö. csag. *tumšug*, kojb. *tumčuq*, jak. *tumus* 'csőr', oszm. *tumuš-*, *tomuš-* 'bolhászkodni (madárról)' ~ mong. *toysi-* 'csőrrel vágni' (> jak. *toysui-* '[csőrrel] csipegetni v. vagdálni'), kh. *t'oyšür* 'csőr', kh. *toyšül* 'harkály' (= alt. *toyrytqa* id., tob. *tomurtqa* id.). Vö. ? tör. (kirg. stb.) *toyuz* (> alt. *toyys*, oszm. *domuz*, *donuz* 'disznó'.*)

mong. *čimüge* 'velő, velős csont', kh. *tš'umag*, kalm. *tšimgu* id. ~ csag. *söyük*, ótör. *sünük* 'csont', oszm. *söjük*, *sümük*, jak. *uquok*, alt. kojb. *sök* id.

mong. *qamar*, *qabar*, mogh. *qabar* 'orr', kh. burj. *čamvr*, kalm. *čamr* id. (> tel. *gamur* id.) ~ tel. *qanyryq* 'orrsövény', kkirg. *qanyraq* 'hegycsúcs', kojb. *qāraq*, *qaraq* 'orrsövény' ~ (mong. **qagurqa'sun* >) kalm. *čürvsn* 'orr porczogója'. Ide tartozik még a mong. *qan'sijar*, kh. *čanšār* 'orr-él, orrszíz' (> man. *qansiri*, *čanšara*, kel. tör. *qanšar* 'orresont, orr-él', tel. *qanžyr* 'orrsövény'). A magánhangzó gyakran *o*-val váltakozik: man. *oforo* (vö. mong. *qabar*) 'orr', tung. *oŋokto*, *hoŋakta* id.; mong. *qoŋ'sijar* 'hosszú orr' vagy = *qansijar*, kh. kalm. *čanšār*, *čonšār* (> alt. *qoŋžor* 'a féknek az orron és a homlokon levő része'),

*) Csu. *səmsə* 'orr', melyet a tör. *tumšug*-kal egyeztettek = kalm. *samsā*, *samsā*, kh. *samsv*, *samsvə* 'orrczipa'.

melynél a *qosigun*, kh. kalm. *χošū* 'orr, csúcs' hatására gondolhatunk.

[jak. *omuk* 'kopoltyú'] ~ tör. **oγurt*, kojb. *ort*, tel. *ürt*, kirk. alt. *urt*, oszm. *avurt*, bar. *aurt* 'pofazaeszkó', bar. *aurt'qy* 'pofa' ~ kh. *ō'tš'i*, kalm. *otšy* 'pofazaeszkó' (írott alak: *ogučin*, *oocin* id.).

[jak. *χomur'duos* 'rovar', vö. csuv. *χurt-χāmār* 'méh', oszm. kar. *qomuz* 'rovar, féreg'] ~ csag. kirk. *qoγuz* 'rovar', tel. *qoγys*, alt. kojb. *qōs* id. ~ mong. *qaur* 'féreg, szű, féregrágtá lyuk, kukacz', kh. *gūr*, kalm. burj. *gūr* id. Rokon a tung. (Mélanges Asiatiques VIII. 370) *kaγér* 'gálandféreg'.

Több tekintetben nehezen magyarázható váltakozást látunk a következő szóban (ha ugyan egyazon szóval van dolgunk): mong. *tegü-* 'összeszedni, tépni', Juančao *te-γü-* id., man. *tuge-* 'gyűjteni', kh. *t'ū-*, kalm. *tū-* 'összeszedni', 'felfűzni és összecsomózni (pl. korallgyöngyöket)', kalm. *tūdæg* 'csomó, köteg' (> jak. *tütüχ* id.), (MELIOR. ibid.) *temγü-* 'gyűjteni', jak. *tüm-* 'összecsomózni', *timäχ* 'csomó' ~ csag. *tüg-*, csag. kirk. *tüi-*, alt. sor. *tü-*, oszm. *döi-*, *düi-* 'összecsomózni'; csag. *tüg'mä*, kirk. *tüimö*, oszm. *döimä*, *tüimä* 'csomó', kirk. *tüjin* 'csomó, köteg' stb.

Az eredeti hangállapot meghatározása már itt is több nehézségbe ütközik, de teljességgel híjával vagyunk minden kritériumnak az ilyen példákban: mong. *namuq* 'mocsár, mocsaras tó' ~ ? mong. *naγur*, kh. *nūr*, kalm. *nūr* 'tó', (MELIOR. ibid.) *nawur-* (**naγur?*, **nawur?*) id. vagy alt. tel. kirk. csag. *omurtqa* 'hátgerincez', oszm. *omurγa*, *onurγa* (? **oγur-qa*, vagy ? *omur-qa*, vö. *omuz* 'váll', mong. *omuragu* > kirk. *omrau* id.) ~ ? oszm. *omaža* 'keresztesont, farkcsont' ~ szag. alt. csag. krm. *uča* 'kereszt, hátsó rész', mong. *uuča*, kalm. *üts^v*, kh. *ū'ts'v* id. (< **uwča*).

A mongol *γ* ~ *m* váltakozást természetesen nem szükséges a jakutnak ugyanezen jelenségével összefüggésbe hozni, habár bizonyos kölcsönhatás legalább egyes esetekben valószínű. Egészen külön áll a csuvas, melyben az *γ* > *m* változás meglehetősen közönséges; pl. csuv. *kāmäl* 'szív' = köztör. *kōγül*, oszm. *gönül*; csuv. *mai* 'irány' = kaz. *ynγai* id.; csuv. *χāmār* 'barna', köztör. *qoγur* id., mong. *qoγur* 'sárgásbarna', kojb. szag. *qōr* id. (tör. > orosz *коурный*), vö. tung. *koγnori* 'fekete', tkp. 'kormos, füstös', vö. tel. *qoγursy-* 'befüstölödni'; csuv. *χāmār* 'méh'

= kirg. *qoγuz* 'bogár'; csuv. *šmāl* 'könnyű' = köztör. *jānil*, kaz. *žinäl* id.; csuv. *mal* 'elő-, előrész', *um* 'elül' ~ tör. *öη* id., mong. *öηge* 'előrész, szín'.

Teljesen független ettől a szórványosan előforduló $\eta > m$ változás az oszmanliban, melyben az η szabály szerint n -né lett; pl. köztör. *toγuz* 'disznó' > oszm. *domuz* és *donuz*; **köηlāk* 'ing' > oszm. *gömlāk*, krm. *gölmāk* (kalm. *kīlōg* id. < tör. *köilāk*), **söηük* > oszm. *sömük*, *sümük* 'csont'.

Ha tehát az első és második szótag magánhangzója közt η (vagy $\eta\eta$) általában elég könnyen konstatalható, több szónál mégis kétségek és nehézségek merülnek fel. A dolog valószínűleg úgy magyarázandó, hogy az η , γ és w közt levő különbség a dialektusokban igen korán majd az egyik, majd a másik szóban elmosódott.

Megjegyzendő még, hogy különösen török dialektusokban a γ (g) helyébe szórványosan η lépett, pl. tel. *jaγalbai* 'csíz' ~ kür. *jaγalbai* (egy madár), mong. *šagalmi* id.; kirg. *töηörök* 'kör' ~ kkirg. *tögürök* 'kör, kerek', mong. *tögürig*, *tögüreg* id. mong. *tögüge* 'gyűrű, kör, kerék'; kirg. *šayaryk* 'a sátor tetőgyűrűje' ~ mong. *čaγariq* id. (talán az árjából, vö. óind *čakra* 'gyűrű, kerék'); sor. *čiyät* 'ifjú' ~ ujj. kún, tar. *jigit*, alt. *jät* id., kalm. *jēd* 'ifjúság'; alt. tel. *sanysqan* 'szarka' = ujj. sor. *saγysqan* id., kalm. *šāzγā* < *šigašaqai* id.; tub. *nās*, tölös. *aγaš* 'fa' = kirg. kaz. oszm. *aγāč* 'fa', vö. kalm. *aktšγ* 'juhar'.

Nem homorgán mássalhangzók előtt az η gyakran megmaradt, de itt is számos későbbi átalakulást találunk: $\eta > g$, $\eta > m$, $\eta >$ magánhangzóhosszúság. Pl.: ötör. ujj. *täγri*, mong. *teγri* 'ég, isten': kh. *t'engər*, kalm. *teγγr*, jak. *taγara*, — tehát betoldott magánhangzóval, — kojb. *teγər*, sor. *täγri* id., — tehát: $\eta > g$ —, kaz. *täγrə* és *tärə* 'szentkép' (vö. kínai *tien* 'én'); mong. *maγlai*, *maγnai* 'homlok', kh. *maγnē* v. *maγnē^{vē}*, kalm. *maγnā*, burj. (Chorinsk) *māγai*, burj. (Barguzinsk) *mālai* id. (l. RUDNEV, Marepiam. 196); mong. *γaysa* 'pipa', alt. *qayza*, jak. *γamsa* id.; mong. *taysuq* 'csodálkozó', kh. *t'amsvk* id.; mong. *uγsi-* 'olvasni', kalm. *umšγ-*, kh. *uγšγ*, *uγšγ-*, *uγ'sγ-* (hangutánzó *uγ*, *um-*ból, mely az olvasásnál való mormolást utánozza).

Az $-γn-$, $-γš-$ -nek meglehetősen szabályos kh. megfelelői $-gn-$, $-γš-$ vagy $-nš-$.

A mongol szóvégi η két- és többtagú szókban, a török tanúsága szerint, gyakran g , k , $*g$, q -ból, tehát explozívából keletkezett. Pl.: mong. *čeleŋ* 'veder' = oszm. tar. *čäläk*, kaz. *čiläk* id.; mong. *qalbay*, kalm. *çalwŋ* (nagy sipka) = oszm. *qalabaq*, krm. kaz. kirk. tel. oszm. *qalpaq* 'sapka'; mong. *tarijalay* 'szántóföld' (a végzetre vö. oszm. *qyšlaq* 'téli szállás', kún *qyšlau*, sor. *qyštaq* id., csag. *tarlay* 'szántóföld' stb., tung. *bilak* 'lakóhely' (*bi-* 'lenni'). Hogy azonban itt minden esetben, a hol $\eta \sim g$ váltakozást látunk, a g az eredetibb, azt nem vehetjük bizonyosra. Másrészt az η mind a törökben (vö. RADLOFF, Phon. § 289), mind a mongolban váltakozik n -nel; pl. jak. *čatyy*, kojb. sor. *qazyŋ* 'nyírfa' \sim urj. *qadyŋ*, kaz. *qajyn*, *qain*, csuv. *čurân* id.; ótör. *täjiŋ* 'mókus', alt. *tŋ* \sim ujj. *täjin*, kojb. *tŋ*, kirk. *tyjyn* id., kalm. Ölot *tŋ* (elavult) id. (? kalm. *tŋgə* 'apró pénz', csag. kaz. *täykä* id.); mong. *deleŋ* 'tögy' \sim csag. tar. kún *jälŋ*, szag. *čelin* id.; ótör. ujj. alt. kirk. šor. *qalyŋ* 'vételár, váltságdíj (a menyasszonyért)' \sim kaz. *qalyn* id. \sim szag. kojb. kaz. *qalym* id. Vö. még a genitivus végzetét a törökben s a mongolban.

Egyáltalában, a mi ezt a szóvégi η -t illeti, többtagú szavakban oly nagy az ingadozás, hogy nem lehet eldönteni, hogy itt eredetileg valóban volt-e η , vagy pedig az η nem inkább g ből, illetőleg n -ből fejlődött-e? Erre a kérdésre feleletet adni nem elégségesek az én ismereteim.

RAMSTEDT G. J.

Néhány magyar jogtörténeti kifejezésről.

A magyar jogi műnyelvnek több szláv eredetű kifejezése van. Ilyenek, hogy csak a nevezetesebbeket említsem: *perelni, szavatolni, vádolni*. Tudjuk, hogy e három szó a szlávágból került a magyarba. Ha azonban ez eredetükből művelődéstörténeti következtetést is akarunk vonni, akkor nem elégséges e szavakat csupán nyelviileg vizsgálnunk; meg kell azokat tárgyiilag, történetileg is vizsgálnunk. Kitűnő példa e tekintetben a *megye* szó, a mely kétségtelenül szerb-horvát, esetleg szlovén eredetű. A szláv nyelvi megfelelők ezek:

szerb *mědja* (olv. *měgyá* 'grenze') | kaj.-horv. *meja* (olv. *mejá*),
medja (olv. *megyá* 'grenze') | szlov. *měja* (olv. *mějá* 'grenze').

A magyar szó vagy olyan szláv nyelvből való, a melyben a X—XI. században is *gy*-vel hangzott a szó, s ez esetben szerb nyelvi átvétel; vagy olyanból, a melyben *j*-vel hangzik, s ebből a *j*-s alakból lett a magyarban a *gy*-s (vö. m. *hajítani* és *hagyítani*, *hajma* és *hagyma*). Valószínűbb az, hogy mi *gy*-s alakot vettünk át, tehát a *megye* szó szerb eredetű. E kétségtelen tényből azonban szabad-e azt következtetnünk, hogy a magyar megyerendszer is szerb eredetű? E kérdésre helyes feleletet csak úgy adhatunk, ha a magyar megyeintézményt történeti fejlődésében vizsgáljuk meg. Le kell róla mind azt hámoznunk, a mi rajta és benne a XI. századtól a mai napig magyar fejlemény, s a szláv szóval csak azt kell összehasonlítani, a mi a magyar *megye* az átvétel idejében, a X—XI. század elején volt. A kutatásnak ez a része, a melyet TAGÁNYI KÁROLY (Értekezések a tört. tud. köréből XVIII. k. 6. sz.: Megyei önkormányzatunk keletkezése) oly fényesen oldott meg, történeti. Így egészíti ki a nyelvi kutatást a történeti, és sok olyan műveltségtörténeti kérdés van, a melyre

csak e kettőnek: a nyelvi és a történeti kutatásnak együttes eredményei alapján kaphatunk helyes feleletet.

Az alábbi sorokban két nehezen megfejtendő jogi műszórol akarok értekezni. Meg akarom a két szót világítani abból a tekintetből, hogy mit és mennyit mondhat róluk a nyelvtudomány. A két szó ez: *wzbeg*, *uhég*. E két szóról a magyar tudományos irodalomban többféle származtatást, értelmezést találunk, s ezeket is elmondom.

Kezdjük az *wzbeg*-gel. Szent László Decretorum liber tertius, caput II.-ban ez van: «Veniant et illi omnes, qui dicuntur *wzbeg* ad curiam Illi quoque, qui dicuntur vulgo *wzbeg*» (I. ZÁVODSZKY L. A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények . . . 174. l.). E decretumoknak TURÓCZI-féle kéziratában *uzbeth* (I. ZÁVODSZKY UO.), mások szerint *uzbech* (I. a millenniumi Corpus Jurist: I. 76.) fordul elő. A törvények nyomtatott kiadásaiban *wzbech* is előfordul (I. MARCZALI, Enchiridion 98.). E különféle variánsokból kétségbevonhatatlanul megállapítható, hogy a szónak helyes írott alakja *wzbeg* és *uzbech*, *wzbech*. Ezek az írott alakok állnak legközelebb a korukbeli kiejtéshez. Az *uzbeth* alak, ha csakugyan előfordul, csakis a régi *uzbech* alaknak hibás másolása olyan korból, mikor a szó már nem élt, s így a *c*-nek az alakját, a mely a *t*-éhez bizonyos időben nagyon hasonló volt, elnézték és *t*-nek másolták. A *c*-nek és a *t*-nek összetévesztése a XV—XVI. századbeli magyar kódexekben igen gyakori.

Mármost mi ez az *wzbeg*, *uzbech*, *wzbech*? Különböző korokban e kérdésre különbözőképpen feleltek.

SAMBUCUS 1583-ban a szót így értelmezi: «*Vzbeg*, facinorosi ad aliquot dies inviolabiles.» Ezt átvette MOLNÁR ALBERT és szótárában ezt írja: «*Vzbék*, Facinorosi ad aliquot dies inviolabiles» (első kiadás; *Uzbéc* harmadik kiadás). PÁRIZ PÁPAI szótárának BOD-féle kiadásában ezt találjuk: «*Üzbéc*, *Üzbég*: szökött szolgálta, a' kit üznek.» Ez értelmezésben már benne van az a származtatás, melyet a szóról KASSAI szótára nyújt (I. 274.), írván ezt: «*üz-beg*, loco megüző, megkergető és kergetéssel megkapója a szökevény gazembernek» (I. még NySz. III. 918.).

Az értelmezőknek egy másik csoportja úgy vélekedik, hogy *wzbeg*, *uzbech*, *wzbech* szavunk a mai *özvegy*-nek XI. századi írott

alakja. JERNEYnek «Magyar nyelvkincsek Árpádék korszakából» cz. művében (106. l.) ezt olvassuk: «... a' törvény *Wzbeg* nevét... szökevény szolgálókra mint eddigelő magyarázatot, alkalmazni nem lehet, sőt inkább szabad, úr nélküli emberekre, honnan talán a' férj nélküli nőnek is *özbegy*, mostani szólás szerint *özvegy* neve. Az ázsiai *Uzbekek* valóban szabad népek.»

Lehet, hogy az *wzbeg* (*uzbech, wzbech*) szót a mai *özvegy*gel JERNEYvel egy időben mások is egyeztették (l. Nyr. XXXIII. 320.). Ezt az egyeztetést helyesnek tartotta SZABÓ KÁROLY is (l. KÉZAI fordítását 97. l.). JERNEYnek azon gondolatát pedig, hogy az *wzbeg* (*uzbech, wzbech*) szóban az *özbeg* tatár nép nevével van dolgunk, HUNFALVY fejtette ki bővebben. Ő a NyK. V. 273—275. lapjain ezt írja: az *wzbeg* szót «bátran *özbeg*-nek olvassuk, mert a szót a török nyelvekből ismerjük. Az *öz* = maga és *beg, bej* = fej szókból van összetéve, s azt jelenti, ki önmagának feje, homo sui juris... *Özbeg* tatár a független tatár. Most *özbeg*-nek híjják... azon néptörzsöt, mely... a khivai, bokharai és khokandi khánságban meg a sinai tatárságban uralkodó fajnak tekintetik... a szó nálunk is szabad embereket jelent vala... azt merem állítani, hogy a szt. István előtti magyar pogány államban a rabszolgák társadalmi neve *örek*, a szabad embereké pedig *özbeg* vala.» HUNFALVY idevonja az *Izbék* tulajdonnevet is s ezt is az *özbeg* népnév változatának tartja. A török *özbäk* népnévről, a melyre később szükségem lesz, meg kell jegyezmem, hogy az csak az oszmanli és a csagataj-törökségből ismeretes, s RADLOFF szótára szerint (I. 1306.) a szónak ilyen jelentései vannak: 1. ein türkischer stamm, der jetzt bei Chiwa und Chodshent lebt; 2. *Özbäk chan*, der *Özbäk-Chan*, ein selbständiger Fürst, Herscher; 3. schlicht, redlich, tapfer.»

Az *wzbeg, uzbech, wzbech* értelmezőinek harmadik csoportja szláv eredetűnek tartja a szót és az átvett szláv szó jelentésének megfelelően értelmezi. Ezt a magyarázatot LESCHKA fejtette ki «Elenchus (Budæ 1825.)» cz. művében. Ő azt tartotta, hogy az *wzbeg* szót *uzbég, üzbé-g*-nek kell olvasni, és hogy a jelentése 'flüchtling, fugitivus servus', s hogy a lengyelből (*zbieg*) került a magyarba. Szláv eredetűnek tartotta a szót MIKLOSICH is; ő is 'servus fugitivus'-nak értelmezte a magyar szót, ide vonta az *Izbég* tulajdonnevet is, s mindezt egybevetette az egyházi szláv

'exitus' jelentésű *izbég*-gel (l. Nyv. XI. 221. is). Ezt az állítását EtymWb.-jában is (l. *bég* szó alatt) fenntartotta.

Ez etimológiai megállapítás alapján egész a legutóbbi időkig tartotta magát az a nézet, hogy *wzbeq* szláv eredetű szó, s hogy a jelentése 'szökevény rabszolga' (l. a millenniumi Corpus Jurisban: I. 77. l. NAGY GYULA jegyzetét, továbbá BÉKEFI R. A rabszolgaság Magyarországon az Árpádok alatt 25.).

Legújabbán az *wzbeq* szóról ERDÉLYI LÁSZLÓ «Magyarország társadalma XI. századi törvényeiben» (Bp. 1907.) című művében értekezett. ERDÉLYI a törvények *wzbeq* szavát egynek tartja az itt alább tárgyalt *uhug* szóval; szerinte e szavakon jogilag «a földesurak szabadosait, föltételesen fölszabadított embereit» kell értenünk. Az *wzbeq* és *uhug* (KÉZAINÁL *uweg*) szónak azonos voltát pedig így okolja meg (17—78. l.): «Az *wzbeq* szóban levő *z* betű könnyen lehetett az eredetiben *h* vagyis sor fölé emelt *e* és rendes *h* betű, együttesen *ch* hangjel, a melyet azonban Szent László korában *z* betű helyett is használtak. Ha mármost az *wzbeq*-et *wch(b)eg*-nek olvassuk, megközelítjük KÉZAI *uweg*-jét; ha pedig a *be* jegyeket elrontott *w*-nek vesszük, megkapjuk az *wchug* nevet, mely azonos *vhvg*-gal. Helyes kiejtése talán *ohog*. A TURÓCZI-codex *uzbech*-je átalakítva *uchbech*-re, kiejtéssel *ohbech*, *ochabech*, *ochabe*, úgy tűnik fel, mintha volna köze a szláv *ochaba* szóhoz, mely 'mentes, szabad, felszabadított' jelentésű.»

Az eddigiekben ismertettem az *wzbeq* szóra vonatkozó nézeteket. Láttuk, hogy e nézetek igen eltérnek egymástól. A következő sorokban mármost azt és csak annyit mondok el, a mit és a mennyit az *wzbeq* szóról a nyelvtudomány segítségével pozitíve állítani lehet.

Az első kétségtelen tény, hogy a XI—XII. századi törvények XV—XVI. századi kézírataiban a szó *wzbeq*, *uzbech*, *wzbech*-nek van írva. Soha olyan alak, a melyből a *b* hiányoznék, nem fordul elő. Ebből, valamint a szóvégnak *g*-vel és *ch*-val (másolási hibából *th*-val) való írásából kétségtelenül következik, hogy a szó második fele *-bég*, *-bék*. Hogy szóvégi *-g*-vel *-k* a magyarban váltakozhatik, annak sok biztos példája van. Így a *hideg*, *beteg*, *görög* szavak, hogy csak egynéhány példát említsek, előfordulnak a régi nyelvben *hidek*, *betek*, *görök* hangalakokkal is. Mikép olvasandó azonban az első szótagbeli *wz*-, *uz*-? Minthogy

a *-bék* ~ *-bég* szótag magashangú, természetes, hogy ez sem lehet más, mint *üz*, a szó tehát *üzbég* ~ *üzbék*-nek olvasandó. Tudnunk kell mármost azt, hogy a mely magyar szónak első tagjában *ü* hang van, annak volt vagy ma is van *i*-vel való alakváltozata is. Az első szótagbeli *ü* az esetek túlnyomó nagy részében eredetibb *i*-ből fejlődött. Csak egynéhány példát idézek a sok közül: *füge* (alakv. *fige*), *fül* (*fil*), *füst* (*fist*), *nyüst* (*nyist*), *pünkösöd* (*pinkösd*), *püspök* (*pispek*), *ünö* (*inö*), *Fülöp* (*Filep*) stb.

Az első szótagbeli *ü* fejlődhetett régibb magyar *ö*-ből is. Így pl. a *töttem*, *vöttem*, *löttem* igéknek van *töttem*, *vöttem*, *löttem* változatuk is, s ez utóbbiból fejlődött néhány nyelvjárásban *tüttem*, *vüttem*, *lüttem*. Ezzel a hangváltozással van dolgunk, mikor *törvény*, *sötét*, *rövid* stb. helyett *türvény* (így DÉVAI B. M. At tíz parantsolat cz. művében), *sütét*, *rüvid* stb. alakkal találkozunk a nyelvjárásokban vagy a nyelvemlékekben. Ez *ü*-s alakok egyikének-másikának szintén van *i*-s változata (vö. *rivid*, *sítét*), általában azonban áll az, hogy etimológikus *ö*-ből aránylag újabban lett *ü*, s *ë*-n keresztül *i*. Ezt a nyelvemlékekből és a nyelvjárásokból szépen be lehet bizonyítani.

Ha mármost az *üzbég* ~ *üzbék* szót a tárgyalt hangszabályosság alapján nézzük, akkor azt kell állítanunk, hogy itt csak az első hangmegfelelésről lehet szó, azaz az *üzbég* ~ *üzbék*-beli *ü*-nek kell hogy *i*-s változata is legyen; *ö*ből ez az *ü* nem fejlődhetett, mert akkor a legrégebben feljegyzett alaknak *ö*-vel kellene lennie; már pedig *ö*-vel feljegyzett alakja e szónak egyáltalában nincs, nemhogy *ö*-s alak a legrégebb volna. Az *i*-s alakot csakugyan meg is találjuk tulajdonnevekben. Az egyik tulajdonnév helynév. Pest- és Nyitra megyében van egy-egy *Üzbég* nevű falu, s e faluknak más neve *Üzbék*, *Izbék* (így a pestmegyei, I. LIPSZKY Repp.), *Izbék* (így a nyitramegyei, I. uo.). A nyitramegyei *Üzbég* ~ *Izbék* 1296-ban *Izbegh* (I. TAGÁNYI K.: Nyitram. Közlöny VIII. 46.), 1342-ben *Ezbeq* (I. OklSz.) alakban fordul elő. E faluk neve eredhet a törvényekben előforduló *üzbég* ~ *üzbék* szóból (így talán a nyitramegyei), de eredhet *Izbég* ~ *Üzbég* személynévből is (így talán a pestmegyei). Az *Izbég* ugyanis személynévül is előfordul XII. századi emlékeinkben. E századból három adatunk is van rá, hogy a győri püspököt *Izbég*-nek hívják; ez adatok a következők: 1150 *izbeq*

episcopus, 1152 episcopi *izbeg* (l. OklSz.), 1156/1412 *Izbeqh* episcopus.

Mint láttuk, az *üzbég* ~ *üzbék* szónak mint tulajdonnévnek *Üzbég* ~ *Üzbék* mellett *Izbék*, *Ezbég*, *Izbég* változatai vannak. E különféle alakváltozatok azt vallják, hogy az az alak, a melyből a többi fejlődött, az *i*-vel való. Az *i*-ből fejlődött egyrészt *ü*, másrészt *ë*. (Hasonló esetek: *firész*t ~ *füröz*t ~ *fërész*t | *firdik* ~ *fürdik* ~ *fëredő* | *innep* ~ *ünnep* ~ *ëgyház* stb.)

Ha mármost e magyar nyelvtörténeti hangszabályosság alapján azt kérdezzük, hogy eredhet e a m. *üzbég* ~ *üzbék* ~ *Izbék* ~ *Ezbég* a HUNFALVYtól közölt *özbäk* (ez a helyes alak, l. RADLOFF Wb.) török népnévből, azt kell felelnünk, hogy ez a magyar hangok fejlődésének története alapján lehetetlen. A magyar szó alapalakja, a melyből a többi fejlődött, *iz-* kezdetű. A török *özbäk* szónak ilyen változata se ma nincs, se a múltban nem volt. Lehetetlen az átvétel a magyar szó *é*-je miatt is, a mely zárt *é*. A török *özbäk*-beli *ü* nyílt *e*; ezt támogatja aztán az is, hogy a m. *bég* (pl. Ali *bég*) szó, a mely török hódoltságori szó, HELTAI műveinek tanúsága szerint (l. pl. Cancionale) nyílt hosszú *é*-vel volt meg, a mi a török vokalizmusnak megfelel.

Ezek alapján állítjuk, hogy a m. *üzbég* (*üzbék*, *Izbék*, *Ezbég*) a tör. *özbäk*-ből nem jöhetett.

Vizsgáljuk meg mármost azt a nézetet, a mely szerint a szó szláv jövevény. Itt a következőket kell előre bocsátanunk:

Van a szláv nyelvben egy *iz* 'ki-, -ból, -ből' szó, nevezetesen: ó-egyh. szláv *iz*, *izъ*, bolg. *iz*, szerb-horv. *iz*, szlovén *iz*, cs., t. *z*, lengy. *z*, or. *iz*, kisor. *iz*, *z* (l. bővebben BERNEKER EtymWb.). Ez az *iz-* összetételekben is előfordul. Egy másik szó, a mely itt tekintetbe jön, a *bégъ*: bolg. *bég* 'flucht', szerb-horv. *бѣгъ* (ua.), szlov. *bég* (ua.), cs., t. *běh* 'lauf, flucht', lengy. *bieg* 'lauf', or. *bégъ* 'lauf', kisor. *b'ih* 'lauf' (l. BERNEKER EtymWb.). Látnivaló ebből, hogy a *bégъ* jelentése: 'futás, szaladás, menekülés'. A szláv *izъ* és *bégъ* szavakból való összetétel *izbégъ*, a melynek jelentése 'kifutás, kiszaladás, kimenekülés'. Ez az összetétel nem minden szláv nyelvben van meg, így pl. a szerb-horvátban ma nincs meg. Az összetételre csak ezek az adataim vannak: egyh. szláv (oroszl. szerkesztés, egy adat) *izbégъ* 'exitus' (Lex. p., SREZN. Mat.), szlov. *izbég* 'ausweg, ausflucht' (PLETERŠ.), or. *izbégъ* 'stillwasser

bei ebbe (PAWL., DALJ.³ csak északi or. szó), kisor. *zb'ih* 'flucht' (HRINČ.), t. *zbeh* 'leszaladás, lefutás' (BERNOLÁK), cs. *zběh* 'verlauf' (RANK.), lengy. *zbieg* 'weglaufen, herablaufen' (LINDE).

Az adatokból az látható, hogy a szó az idézett nyelvekben mindenütt elvont főnév, s jelentése: 'kifutás, kiszaladás, kimenekülés, lefutás, leszaladás'. Ismeretes dolog mármost az, hogy elvont főnévből is válhatik személyt jelentő szó. Ha valakire azt mondom: 'ó te jóság!', ilyen használatból az elvont főnévből, a jóságból személyt jelentő szó is válhatik. Az *izběgъ* 'kifutás, kiszaladás, kimenekülés' szónál is azt látjuk, hogy elvont jelentéséből néhány szláv nyelvben kifejlődött a személy jelentése is; ezt a másodfokú jelentést a következő nyelvekből tudjuk kimutatni: egy 1349-ből való fehér-orosz nyelvi emlékből *izběg* egyszer talán 'szökött szolga' jelentésben fordul elő, de erről a használatról majdnem bizonyos, hogy csakis olyan vidéken keletkezhetett, a hol erős a lengyel hatás, máskülömben a nagy-oroszból ebben a jelentésben a szó ki nem mutatható. A többi idevágó szláv adat ez: cseh *zběh* 'der ausreisser, der flüchtling' (RANK.); cseh-morva oklevelekből a XI. századból *Zbeh* személynevet is ki tudunk mutatni (l. ERBEN, Regesta I. k.), de lehetséges, hogy ez a tulajdonnév nem egy a cseh *zběh* közszóval | lengy. *zbieg* 'ein weggelaufener, ein entlaufener, ein herumtreiber', *zbieg* klasztorny 'apostata, transfuga monachus' (LINDE) | kisor. *zb'ih* 'flüchtling, der flüchtige' (ZELECHOWSKI, HRINČENKO).

A cseh-lengyel-kisorosz nyelven kívül semmiféle más szláv nyelvben az *izběg* (és az ebből lett *zbieg*, *zběh*, *zb'ih*) személyt jelölő konkrét jelentésben nem fordul elő. Így pl. a szerb jogtörténeti emlékekben szó van ugyan 'szökött, ura elhagyott emberek'-ről, azonban ezeket sohasem hívják *izběgeknek* (l. DUŠAN törvénykönyvét NOVAKOVIĆ kiadásában; a név itt *poběglъць, prěběglъць*). Azokat a szerb-horvátokat, a kik a XVI. század elején a török uralom alól Boszniából és Szerbiából Horvátországba és Dalmáciába menekültek, szintén nem nevezték soha *izběgeknek*, hanem *uškok-oknak* ('der entsprungene, emigrant').

Az *izběg* szó tehát nem akármely szláv nyelvben jelölt 'kimenekültet, kifutottat, kiszököttet', hanem e jelentése csakis a cseh-lengyel-kiscroszból mutatható ki. Az én nézetem szerint a magyar *űzbég* < *izběg* cseh-morva eredetű szó. Ez állítást hang-

tanilag is be kell bizonyítanunk. E bizonyításunk azonban nem egészen kifogástalan. A csehben ma *zbeh* a szó, a XIII. század előtt pedig **zbeh* volt. Ez a **zbeh* alak a cseh nyelvészek egybehangzó nézete szerint régibb cs. **jzbeh* < **jzbeh*-ből fejlődött. Az a kérdés mármost, válhatik-e egy cseh **zbeh* < **jzbeh*-ből a magyarban *izbég*. Mert hogy a magyarban *izbég* az eredeti alak, s ebből fejlődött részint az *üzbég*, részint pedig az *Ezbég*, azt fentebb bőven bizonyítottuk.

Nézzük először a **zbeh* alakot. Ha egy idegen szó két mássalhangzón kezdődik, akkor ez a magyarba átkerülve többféle változáson mehet keresztül. A változás egyik neme, hogy a két mássalhangzó közé a magyar ejtéskönnyítő hangzót szűr be.

Zohor hegyünk neve a rajta lévő egykori benzés monostor nevéből származik. A tótban ugyanis a *zbor* 'szó' (eredetibb *sbor* < *šborъ*-ből) mint egyházi terminus technicus egykor 'conventus'-t jelentett. A hegyen levő 'conventus' = *zbor* nevéből lett a *Zobor* tulajdonnév. Ez analógia alapján a cseh **zbeh*-ből m. **zbeh*-et várnánk, de ilyen alakja a szónak nincs.

A változás másik neme, hogy a két mássalhangzón kezdődő idegen szó elé nyelvünk *ë*-hangot tesz. Ebből az *ë*-ből válhatik *i* is, *ö* is, másrészt meg az *i*-ből, *ö*-ből *ü* is. A szláv *styhъ*-ből a magyarban *isztik*, *iszti*ke ~ *üstöke* ~ *ösztöke* ~ *esztöke* lett. A ném. *smack*-ból nyelvünkben részint *zamat*, részint *izmat* (l. MTsz.) lett. Ez alapon mármost azt lehetne állítani, hogy a cseh **zbeh*-ből is válhatott a magyarban *izbég*, s ebből *üzbég*, *Ezbég*. Bármennyire lehetséges is ez, mégis azt mondom, hogy a m. *izbég*-nél nem ezzel az esettel van dolgunk. A nyelvtörténeti tények ugyanis a mellett szólnak, hogy nyelvünkben régen *ë*, s újabban *i* az ejtéskönnyítő hang az *s*, *z* + mássalhangzó-kezdeteknél. Régebben van *eskola*, *estáp*, *Estván* stb., s csak aránylag újabban (mondjuk, a XV. sz. vége óta) *iskola*, *istáp*, *István*, stb. Az *izbég* esetében pedig *i* a régi.

Valószínűbb szerintem az, hogy a m. *izbég* a cseh **jzbeh*-ből lett. A cseh szóból először **jizbeh* lett s ebből akkor, mikor a szókezdő m. *ji*-ből *i* lett (l. erről MNyv. IX. 62.), keletkezett az *izbég*. Hogy az ó-cseh *-ë*-nek a magyarban zárt *é* felel meg, arra biztos példa a *Veszprém* város nevében levő *é* (vö. cs. *Bezprém*, l. erről a MNyv.-ben levő fejtegetésemet: II. 52.).

Tárgyi tekintetben pedig azt mondom, hogy a *zbég* szó X—XI. századi jelentése a csehben ez volt: 'kimenekült, kifutott, kiszökött' (vö. szerb-horv. *uskok* 'emigrant, der entsprungene'). Valószínűnek tartom, hogy az *üzbégek* hazánkba menekült, falunként letelepedett X—XI. századi cseh-morva szlávok voltak, a kik saját nyelvükön magukat a **zbég*, **jzbég* szóval nevezték, s ebből csinálta a magyar nyelv a maga hangtörvényeinek megfelelően az *izbég* ~ *üzbég* szót. Hogy e menekültek rabszolgák voltak-e vagy szabadok, azt a szó jelentése alapján eldönteni nem lehet. Szerintem e «menekültek» afféle hospites-nép voltak. Szent László Decretumának e szavai tehát: «Veniant et illi omnes, qui dicuntur *wzbeg* ad curiam . . . Illi quoque, qui dicuntur vulgo *wzbeg*» helyesen így fordítandók: «Jőjjenek az udvarhoz azok is mindnyájan, a kiket menekülteknek mondanak . . . Azok is, a kiket közönségesen menekülteknek mondanak».

Történéseink és jogtudósaink az *üzbég* szóval egynek tartják a XI—XIII. századi emlékeinkben előforduló *uhug* szót. Így SZABÓ KÁROLY a KÉZAINÁL előforduló *uhug* szót iráshibának tartja *üzbég* (szerinte = *özvegy*) helyett (l. KÉZAI ford. 97. l.). Ez ugyanazonságot más kutatók is vallják (pl. MARCZALI, l. az egyetemi előadásai után készült jegyzeteket).

Én azt állítom, hogy az *uhug* szónak az *üzbég*-hez semmi köze; az *uhug* egészen más szó, s bár eredetét teljesen megfejtteni nem tudom, mégis elmondom, mi az a pozitívum, a mit róla nyelvészetiileg kétségtelenül meg lehet állapítani.

A szóra öt különböző adatunk van (négy ezek közül megvan az Oklevél-Szótárban); az adatok időrendben ezek:

1079—1080: Huius uero deliberacionis mee . . . Gurcu Strigoniensis comes . . . Abraham *uchuga* . . . testes habentur (FEJÉRPATAKY szerint az *uchuga* valami méltóságot, állást jelöl ez adatban) | 1131—41: Homines libertos quos wlgo *vhvg* uocant | 1135—1262. évi oklevél 1565. évi átiratában: Item Comes Lampertus homines quosdam nomine Bodyn, Stephan, Gyurka, Laurentium, Gellan, quos Hungari *Uhng* [tollhiba *Uhug* h.] uocant, pro anima filii sui Beyn, eodem tenore seruire, currus trahere, sacare et metere constituit Ecclesiae» (l. FEJÉR. CD. IX. 5: 105; az oklevélről szól KNAUZ, MonStrig. I. 86; itt a magyar

szó jelentése ugyanaz, a mit másképp e korban *dusnok*-nak is mondtak) | 1141—1161: Unum *uhugi* Tomas | 1282 körül (KÉZAI): Vult namque sedes apostolica, ut pagani christianis sint subiecti. Vnde illi captiui *uheg* nominantur (a mely adat mellett nincs forrás idézve, az az OklSz.-ból vagy a NyK. XXXIV. 137. lapjáról van véve).

A közölt öt adat tehát ez: *uchuga*, *vhvg*, *uhug*, *uhugi*, *uheg*. Az egymás mellé állított öt adatban — más analógiák alapján — ezeket a szabályosságokat állapíthatjuk meg:

a) A *piacz* szó az olaszban, a honnan vettük: *piazza*; biztos dolog, hogy valaha a magyarban is **piacca*-nak hangzott, s az *-a* a magyarban tünt el. Ilyen szó még pl. a *beszéd* is, a mely a szlávásban, a honnan vettük, *besěda*, és biztos dolog, hogy valaha a magyar szó **beszėda* volt. Emlékezetünkbe kell idéznünk másrészt azt is, hogy a mai *Vág*, *Őrs*, *Bíbor* latin emlékeinkben, tekintet nélkül e nevek eredetére, így is előfordul: *Vvaga*, *Vrsa*, *Bibura*. Ez ejtett és írott szóvégi *-a*-s példákkal az *uchuga*-beli *-a* meg van magyarázva.

b) Abból a körülményből, hogy az öt adatban a *g* helyén egyszer *gi* van írva, azt kell következtetnünk, hogy a szóban levő *g*, *gi* betűt *gy*-nek kell olvasnunk. A magyarban csakis a *gy* hangot írták hol *g*-vel, hol *gi*-vel, míg ellenben a *g* hangot *gi*-vel nem jelölték. Erre a jelölésre példákat idéznem felesleges.

c) Ha egy szó írott alakjai közt *u*-val és *e*-vel írottak váltakoznak (vö. *uhug*, *vhvg* és *uheg*), ez arra mutat, hogy a szóban levő *u*-t *ü*-nek kell olvasnunk, a melyből *ö* lesz, majd pedig ez *ö*-ből *e*. A *nem* 'ncn, nicht' szó a HB.-ben *num*-nek, másutt *nem*-nek van írva, ugyanígy a *szem zum(tuchel)*-nek van írva. Ez az *u* ~ *e* jelölésbeli váltakozás arra mutat, hogy az ilyen *u*-t előbb *ü*-nek, később *ö*-nek kell olvasnunk. Soha az *nem* történetik a magyarban, hogy pl. a *fok* szót, a melyet régen *fuk*-nak írnak okleveleink, valahol *fek*-nek jelöljék. A mélyhangú *u*, ebből fejlődött *o* írott és ejtett alakváltozata nem lehet *e*. Ezért az *uheg* ~ *uhug* adatokban levő *u* betű *ü*-nek olvasandó, a szó tehát magashangú.

d) A magyar helyesírás történetéből ki tudjuk mutatni, hogy a *h* betűt régebben *ch*-val írták. A *Bihar*, *Mihály*, *Tihany* szót (hogy csak egynéhány idevágó példát említsek) legrégebben

így találjuk emlékeinkben: *Bichor, Michal, Tichon*, s csak később írják így: *Byhor, Mihal, Tihon* (l. NyK. XXXIV. 137). E tekintetben is szabályosan írt alak az *uhug*, mert legelső írott alakja *uchuga*, s későbbi írott alakja *uhug*.

Az a)—d) pont alatt említett bizonyítékok a mellett szólnak, hogy az *uchuga, uhug, uhug* szabályosan fejlődött szó, a melyet a maga idejében így ejtettek ki: *üchügya* (vö. *Szamera*), később *ühügy, ühëgy*.

Igen valószínű, hogy ha ez a szó a magyar nyelvből ki nem vészett volna, mai alakja ez volna: *égy ~ ögy*. Az olyan magyar szavak ugyanis, mint *Tétény, Lél, Bács, bator, szár* stb. valaha így voltak a magyarban: *Tuhutum* (olv. *Tühütüm*), *Lehel* (olv. *Lehel*), *Bachacs, bahatur, szahar* (l. erről NyK. XXXIV. 134—136) stb. Minthogy mármost az *uchuga* (olv. *üchügya*), *uhug, uhug* (olv. *ühügy, ühëgy*) alakokban hasonló a hangtani helyzet, ebből következik, hogy a szó ma *égy ~ ögy* volna. Mind e fejtegetések per analogiam vannak kikövetkeztetve. Ha ismerni fogjuk a szó eredetét, ez eredetismerettel bizonyára megerősítést nyernek e fejtegetések, s ugyanakkor pontosabban fogjuk tudni megmondani jelentését is. Egy azonban már most is bizonyos: Az *uhug* szó nem lehet íráshiba *üzbég* helyett, sem *ingy*-nek nem olvasható, a mint JERNEY a «Magyar nyelvkincsek» 51, 171. lapján olvasta. Úgyszintén semmi köze sincs az *Ohaba* helynévhez, mint ERDÉLYI LÁSZLÓ magyarázta (l. fentebb).

MELICH JÁNOS.

Az északi-osztják nyelv igeneves szerkezetei.

(Első közlemény.)

Az ú. n. ural-altaji nyelvcsaládnak azt a sajátosságát, hogy az alárendelési viszony kifejezésére leggyakrabban az igeneves szerkezeteket használja, már WIEDEMANN kiemelte.*) Azóta az egyes nyelvek mélyebbreható ismeretével e tétel igazsága mind jobban kitűnik, úgyhogy az igenevek használatát az ural-altaji mondatszerkezet ősi sajátosságának lehet mondani. WINKLER H. összehasonlító alapon vizsgálja az ural-altaji nyelvek mondatát és az alárendelési viszony kifejezéséről ezt írja: «In dem Satzbau des Uralaltaischen ist ursprünglich für Nebensätze aller Art überhaupt kein Raum, weil unbedingt das ganze Satzgefüge ein adnominalartiger, geschlossener, einheitlicher, wortartiger Complex ist, oder lediglich die lückenlose Verbindung eines subiectartigen Teils mit einem prädicatartigen darstellt, wie Stadt-gross = die Stadt ist gross; in beiden Fällen trat alles nach unserer Auffassung Nebensätzliche als zeitliche, örtliche, begründende, conditionale . . . Nebenbestimmung zwischen die beiden einzig wesentlichen Teile des Satzes oder Satzwortes». Azután átvizsgálja az egyes nyelveket és arra az eredményre jut, hogy az eredeti állapot mindenütt megtalálható, bár az egyes nyelvek a környező indogermán nyelvek hatása alatt ősi mondattani sajátságukból sokat veszítettek.**)

Igeneves szerkezetek neve alatt leginkább a melléknévi igenévek jelzői és határozói használatát szokás érteni; azon-

*) Über die früheren sitze der tschudischen Völker und ihre sprachverwandtschaft mit den Völkern Mittelhochasiens. Reval 1838.

***) Der Uralaltaische Sprachstamm, das Finnische und das Japanische. Berlin 1909. 85. l.

ban az igeneves szerkezetek közé sorolhatjuk még azt az esetet is, a mikor az igenév igei funkciót tölt be. WUNDT négy osztályba sorozza a névszónak igei használatát:

- a) Nominalausdrücke für transitive Verbalbegriffe.
- b) Nominalausdrücke für das Passivum und Reflexivum.
- c) Nominalausdrücke für das Perfectum.
- d) Nominalausdrücke für Nebenbestimmungen des Satzes.¹⁾

E szerint az igeneves szerkezetek magukba foglalják: az infinitívust, az igenévnek jelzői használatát, a verbum finitumot helyettesítő birtokos személyragos igeneveket, az igenévnek határozói használatát és végül az igenévnek mint gerundiumnak használatát.

Az osztják nyelvben az igenévnek mind e felemlített szerepét megtaláljuk gyakori alkalmazásban. Az igeneveknek két csoportját különböztethetjük meg képzésük szerint. Az első csoportba tartoznak a *-t*-vel képzett igenevek; e csoportot az infinitívus és part. imperf. alkotja. A másik igenévképző az *-m-* (és nem *-ma-*, mint KARA FERENCZ írja²⁾); ide tartozik a part. perf. és ezzel együtt a gerundium is.

A következőkben az osztják nyelv igeneves szerkezeteit fogom tárgyalni. Igyekeztem mindenütt rámutatni a rokon nyelvek hasonló eseteire; azonban a magyar nyelvet kivéve alig találtam idevágó értekezést. A magyar nyelvre vonatkozólag legtöbb adatot SIMONYI Zs. példákban gazdag munkájából merítettem;³⁾ valamint KÖNNYE NÁNDOR értekezése is nyújtott adatot.⁴⁾ A vogul nyelvre vonatkozólag legtöbb hasznát vettem BEKE ÖDÖN,⁵⁾ PÓLAY VILMOS⁶⁾ és SZABÓ DEZSŐ⁷⁾ munkájának. A többi fgr. nyelvből is igyekeztem, a mennyire lehetett, a hasonló szerkezeteket bemutatni.

A következő szövegeket dolgoztam föl: «Zichy Jenő gróf harmadik ázsiai utazása. V. kötet. Osztják népköltési gyűjte-

1) Völkerpsychologie. Leipzig 1900. I. tartalom.

2) NyK. XLI. 43.

3) Igenévi szerkezetek. Nyr. XXXVI.

4) Az *-ó*, *-ő*-képzős igenév a régi magyar nyelvben. Budenz-Album.

5) Vogul határozók. NyK. XXXV.

6) A vogul infinitívus. NyK. XXXV.

7) A vogul szóképzés. NyK. XXXIV.

mény. Az osztják nép hitvilágára vonatkozó hősi énekek, isten-idézõ igék és medveénekek. REGULY ANTAL hagyatékából és saját gyűjtése alapján közléteszi PÁPAY JÓZSEF. Budapest—Leipzig. 1905. — Északi-osztják nyelvtanulmányok. I. Közli: PÁPAY JÓZSEF. Fgr. Füzetek 15. sz.

Az előbbi szövegnek egyik nyelvészeti nagy fontosságát eddig még nem emelték ki; csak BEKE ÖDÖN említi meg futólag, hogy REGULY gyűjteménye valóságos nyelvemlék *) Igen, nyelvemlék, még pedig a nép ajkán fennmaradt nyelvemlék, minthogy ezek az igék évszázadokon át éltek a nép között és ép kötött formájuk miatt megőrizték ősi sajátágaikat. Valóban megérné a fáradságot a REGULY hagyatékában levő nyelvnek a maival való összevetése, mert különbséget lehet közöttük találni. Ilyen különbség pl. az, hogy a hősi énekekben sokkal gyakrabban helyettesíti a verbum finitumot személyragos igenév, mint a mai nyelvben. Viszont a mai nyelvben az infinitivus használata elég széleskörű, míg az énekek nyelvében meglehetősen korlátozott a szerepe.

A hangjelölésben, bár talán helyesebb megtartani a felhasznált szöveg írásmódját, követtem az eddigi feldolgozókat és annyi változtatást tettem, hogy a Népköltési Gyűjteményben levő *a* h. *ā*, *ā* h. *ā̄*, *e* h. *ε*, *ē* h. *ē̄*, *o* h. *ō*, *ō* h. *ō̄*, *i* h. *ī*, *v* h. *u* hangjelölést használtam.

Rövidítések: Osztják népköltési gyűjtemény = NépkGy. — Északi-osztják nyelvtanulmányok. I. = Nyelvt. I. — A nagy számjegy az oldalszámot, a kis számjegy pedig a sort jelzi.

I. A *-t*-képzős igenevek.

A *-t*- a főnévi és a jelenidejű melléknévi igenév képzője. Mind a két igenév képzőjének teljes alakja a NépkGy.-ben *-ti*, *-tī*, *-ta*, *-tā*, a Nyelvt. I.-ban *-ta*, *-da*, *-ti*, *-di*. Kérdés, hogy az alaki egyezés véletlen-e, vagy pedig a két igenév azonos eredetének eredménye. SCHÜTZ JÓZSEF két feltevést állít fel.***) Lehetőségesnek tartja, hogy a két igenévképző közös eredetű, és pedig

*) Északi osztják szójegyzék. KSz. III. 87.

**) Az északi-osztják szóképzés. NyK. XL.

a képző mássalhangzója deverb. névszóképző, a magánhangzója pedig a lativus -à, -ì ragjával azonos. Szóval a két igenév azonos eredetét lehetők tartja. Utal egyes esetekre, a mikor a főnévi és a melléknévi igenév között jelentésbeli különbség nincs, illetőleg az igenevet főnévi és melléknévi igenévnek egyaránt felfoghatjuk, pl. *jōrol uert̄i jem juž* 'íjcsinálásra alkalmas fa' NépkGy. 75. Itt az igenév lehet főnévi és melléknévi igenév is. Az ilyen szerkezet gyakori az osztják nyelvben, és itt a két igenév teljesen összeesik. Mindazáltal szokatlannak tartja, hogy a főnévi és a melléknévi igenév egyeredetű legyen, és ezért valószínűbbnek gondolja, hogy a két igenév képzőjének mássalhangzója egymással azonos és pedig deverb. névszóképző, a magánhangzója pedig egy mediopalatalis zöngés spirans -ɣ-ból fejlődött; ez pedig az infinitivusnál a lativus ragja, a melléknévi igenévnél pedig a nomen possessoris képzője.

A magam részéről valószínűbbnek tartom az előbbi magyarázatot, vagyis hogy a két igenév eredetileg azonos volt. Igaz ugyan, hogy a főnévi igenév jelző gyanánt csak nagy ritkán használatos, de a melléknévi igenév annál gyakoribb mint céljelző, tehát gyakran szerepel főnévi igenév helyett. A magyarban is egész közönséges a melléknévi igenévnek ilyen használata, pl. *háló szoba, evő kanál, meritő edény* (l. bővebben KÖNNYE N.: Budenz-Album 196, 197. l.). Ugyanezt találjuk a vogulban is: *jūw tēnē nīr-saw at žānteuw* 'megenni való vesszöbimbót nem találunk' VogNGy. II. 365; *minnē por̄äi' jēmtēs* 'elmenni ideje lett' (elmenő ideje lett) VogNGy. IV. 339. A finnben is használatos a szenvedő ige jelenidejű melléknévi igeneve célhatározásra: *hän antoi veitsen hiottavaksi*.

Mindezekben az esetekben a part. infinitivust pótol. Jelen-téstani kapcsolat tehát a két igenév között lehetséges. Feltehető-e tehát, hogy a főnévi és a melléknévi igenév közös eredetű? SIMONVI az ilyenekben: «hallá holtát teremtoe istentől» HB., továbbá «Szeretik zsinagógában... állván imádkoztokat» Münch.-k. 23. «Nézném a nap jöttét s lementét» PETŐFI stb. a holtát, imádkoztokat, jöttét, lementét szavakat ősrégi -t-képzős főnévi igenévnek magyarázza,* a melyet azonban később

*) Igenévi szerkezetek. Nyr. XXXVI. 241.

kiszorított a mai *-ni* képzős főnévi igenév. Ezt a főnévi igenév-képző *-t-t* pedig azonosnak tartja a melléknévi igenév-képző *-t* és *-tt* képzővel, minthogy funkciójuk megegyezik. Ez a feltevés nagyon tetszetősnek látszik, ez pedig azt bizonyítja, hogy a főnévi és a melléknévi igenév közös származása lehetséges.

Hogy pedig a melléknévi igenév lativus-raggal alkotható, azt a vogul nyelv bizonyítja. SZABÓ DEZSŐ ugyanis a vogul *-né* igenév-képzőt a lativus *-né* ragjából magyarázza.*) A *-né* lativusi jelentése tisztán látható az ilyen kifejezésekben: *ānem tēnē matēr totēn* 'nekem enni való valamit hozz' VogNGy. I. 11. *ūtī khwojné jol mājin* 'este fekünni (fekvő) helyet adj' VogNGy. II. 377.

Láthatjuk tehát, hogy a főnévi és a melléknévi igenév azonos lehet jelentésben és képzésben is. Azonban felmerülhet az a kérdés, hogyan lehet egy határozóragos szó jelző. Ez nem szokatlan jelenség; a magyarban is gyakori: 'tejbe kása', 'borba körte': borba rakott körte stb.***) SZABÓ DEZSŐ következőképp magyarázza a vogul melleknévi igenév kialakulását, a melyet a magyar és a zürjén-votják főnévi igenév megfelelőjének tart: *ānem tēnē matēr totēn* 'nekem enni valamit hozz'. E mondatban a *tēnē matēr* könnyen alkotott oly egységet, a mely akkor is megmaradt, a mikor az ige elmaradt mellőle. Ezek azután nem úgy voltak a nyelvtudatban, mint egy igének irányhatározója és tárgya, hanem mint jelző és jelzett szó. Az osztják igenévnek fejlődését világosan mutatja a három következő mondat: *uātli-igi loyēl sēuārdi lāim kašl* 'a Vatlí-öreg magát megölni fejszét keres' Nyelvt. I. 148₂. Itt tisztán célhatározásra szolgál az igenév; *lētī lant* 'enni való étel' NépkGy. 38. Ez igenevet mint célhatározót is felfoghatjuk, de mint nomen objectit is. Ebből azután kifejlődött a nomen agentis: *χontti χo* 'menekülő férfi' NépkGy. 38.

A magyar és a vogul nyelv analógiájának alapján tehát nagyon valószínűnek mondhatjuk, hogy az osztják főnévi és melléknévi igenév közös eredetű. Mindenesetre feltűnő, hogy a három ugor nyelv eredetileg nem tett különbséget a főnévi és

*) A vogul szóképzés. NyK. XXXIV. 423.

**) SIMONYI Zs.: Önállósított határozók. Budenz-Album 51. l.

a melléknévi igenév között, és csak később fejlesztette ki a külön funkciójú igeneveket. Az osztják főnévi igenév, mint Schürz is megjegyzi, most van kialakulóban. Az elkülönülés nemcsak jelentésbeli, hanem formai is. Ezt a feldolgozott szövegből is láthatjuk; a NépkGy.-ben az infinitívus aránylag ritka, míg a Nyelvt. I. szövegeiben elég széleskörű a használata. A jelentésben történő differenciálódással együtt jár az alaki elkülönülés is. Az inf. leginkább mélyhangú magánhangzót mutat a képzőben, míg a melléknévi igenév képzőjének magánhangzója leggyakrabban magas hang.

1. Infinitívus.

A) Véghatározó infinitívus.

Az inf. mint lativus ragos deverbális nomen eredetileg a véghatározó kifejezésére szolgált. Az osztjákban ilyen funkciót leggyakrabban a *pittl* 'kezd' igével tölt be, éppúgy mint a vogul főnévi igenév a *pati*-val kapcsolatban.*) A *pittl* eredeti jelentése 'esik'; ezt világosan láthatjuk a következő mondatokból: *χνξ̄ āt-pvràina kizàr pitta pidəs* 'éjnek idején alighogy kezdett esni a dara' Nyelvt. I. 34₁₂; *il-pidəs* 'leesett' Nyelvt. I. 54₃. Ugyanez a jelentése a vogul *pati* igének is. Eredeti jelentése mellett 'esik valahová' tisztán érezhető a lativus, a mit az igenév fejez ki. Ennélfogva jelentésének fejlődése a következő: először vmihez készülést, vmire való szándékot fejezett ki; tovább fejlődik jelentése, a mikor a cselekvés beállását, elkezdését jelöli; ez azután átmenetül szolgál a jövő kifejezésére, a mely szerepben szintén megtaláljuk, bár nem gyakran.

A *pittl* vmire készülést, valami szándékosságot fejez ki. A feldolgozott szövegben azonban e jelentése aránylag ritka.

1. Átnemható ige infinitívusa: *mosa pvràina sàs šertta pidəs* 'egyszer vmikor a menyét varázsolni készült' Nyelvt. I. 72₁₅; *lou tut silna iida pidəs* 'ő a tűz szélére kezdett (készült)

*) PÓLAY V.: A vogul infinitívus. NyK. XXXV. 372.

jönni' Nyelvt. I. 100₁₃; *selta ioro-lvnda pidas* 'aztán kezdett (készült) bemenni' Nyelvt. I. 94₁₆.

2. Átható ige infinitivusa: a) személyragtalan tárgy: *kèzè loγàtta pidas* 'a kést köszörülni kezdte' Nyelvt. I. 33₁₁; *kèzèl svnsna sàur çorda pitsèli* 'a kés hátával a nyulat nyúzni kezdte' Nyelvt. I. 53₁₀; *apsèl lāim trièl iux èuatta pidas* 'az öccsének fejszéje van, fát vágni kezd' Nyelvt. I. 93₅. — b) Birtokos személyragos tárgy: *apsèl lvrbatsèli, lābatta pitsèli* 'az öccsét kipólyázta, etetni kezdte' Nyelvt. I. 31₁₄; *laυèl lèžàtta pidas* 'a lovát kezdte (készült) kantározni' Nyelvt. I. 125₈.

Leggyakrabban beálló cselekvést fejez ki a *pitl*. Ugyanazt a fejlődésmenetet mutatja tehát, mint a vogul *pati*. E szerepében leginkább a mozgást jelentő igék mellett áll.

1. Átnemható ige infinitivusa: *sàur nāuèrlèida pidas* 'a nyúl ugrálni kezdett' Nyelvt. I. 1₂; *i-mosaïna kaslta pitsəən* 'egyszer költözködni kezdtek' Nyelvt. I. 36₁₅; *pà-mou èuèlt uai-çul ioxtilèida pidas* 'a foglyok távozta után a más vidékről vaddal kezdett jöddögélni' Nyelvt. I. 32₉; *ittam lòn'det èllèda pitsət* 'ím a ludak szállni kezdtek' Nyelvt. I. 42₁₂; *kāmən sozilèida pitsəən* 'künn lépegetni kezdtek' Nyelvt. I. 43₅; *çàtèl tarida pidas* 'a ház inogni kezdett' Nyelvt. I. 96₁₆.

2. Átható ige inf.-a: *nōγàlta pitsèli* 'követni kezdte' Nyelvt. I. 16₆.

Mozgással rokon jelentésű igék:

1. Átnemható ige infinitivusa: *lou l'èl'èsta pidas* 'ö hadakozni kezdett' Nyelvt. I. 116₁₃; *uàtli-igi mètà sèuèràntta pidas* 'a Vatli-öreg még inkább vagdalkozni kezdett' Nyelvt. I. 146₉.

2. Átható ige infinitivusa: *mur àgetta pitsəən* 'népet kezdtek gyűjteni' Nyelvt. I. 38₈; *çvm-juç mvrđàlèda pitsèli* 'a koporsót méregetni kezdte' Nyelvt. I. 72₁; *itta çàdəy çoi èrlet lèžàtta pidas* 'erre a házigazda a szánokat kezdte rendbehozni' Nyelvt. I. 108₃.

Szokatlan az ilyen szerkezet: *lou si çvm-iurət çoza uandèida pidas* 'ö a koporsókat nézegetni kezdte' Nyelvt. I. 71₁₄; itt a tárgy helyett lativus-raggal ellátott névutós szó van.

Vmivé, vmilyenné levést, elváltozást jelentő igék: *mètta pidas* 'fáradni kezdett' Nyelvt. I. 9₁₀; *padta*

pidəs 'fagyni kezdett' Nyelvt. I. 16₅; *imi-χili r à m à m ə d i pidəs* 'az Asszony-unokája kezdett csenedesedni' Nyelvt. I. 21₁₃; *mou i il β à l ə d ə pidəs* 'a föld megújulni kezdett' Nyelvt. I. 85₁₃; *azət ē n ə m d i pitsət* 'mindnyájan növekedni kezdtek' Nyelvt. I. 86₄; *χorda pitsət* 'félni kezdett' Nyelvt. I. 160₁₅.

Mondást, beszélést jelentő igék: *poderta pidəs* 'beszélni kezdett' Nyelvt. I. 11₁₇; *u à γ ə n t t a pidəs* 'hívogatni kezdett' Nyelvt. I. 34₁₅; *ai mandu v u d a pidəs* 'a kis mandu kiabálni kezdett' Nyelvt. I. 49₁₁; *χòrəy iax t u m a u è r d a pitsət* 'a *χòrəy* (falvi) nép tanakodni kezdett' Nyelvt. I. 160₇.

Más cselekvő igék infinitivusa:

1. Átnemható igék: *sidi nóyəttal əuəlt χ à l l ə d ə pidəs* 'a mint így ringatja, egyszer csak sirni kezdett' Nyelvt. I. 7₁₀; *in l il əy - l o n χ p i χ o k è i t i s i pitl* 'aztán az élő-bálványos ember varázsolni kezd' NépkGy. 272.

2. Átható igék: a) személyragtalan tárgy: *lou r u n g ə t l i y i m a n u à s - l i s ā m ə t t a pidəs* 'ő a vízbe gázolva rézefogót kezdett állítani' Nyelvt. I. 32₁₆; *imi si mund i u o i ə t k ā u ə r t a pidəs* 'az asszony az előbbi fagyút főzni kezdte' Nyelvt. I. 17₉; *χ à t u è r d a pitsəyən* 'házat kezdtek csinálni' Nyelvt. I. 38₅; *t ə s l è l t a pitsəyən* 'a portékát kezdtek felrakni' Nyelvt. I. 52₂; *lou t u t v l d a pidəs* 'ő tüzet kezdett csinálni' Nyelvt. I. 94₃. — b) Birtokos személyragos tárgy: *əvzəχ z u l t u e l i ə t s ə s , p u d ə l p à l i d a pitsət* 'a nyers hal evésével elkészültek, az üstöt is enni kezdték' Nyelvt. I. 103₁₄.

A *pitl* néha nem a cselekvés elkezdését, hanem inkább vmire való képességet, tudást, alkalmatosságot fejez ki: *əsn i χ o d i a l - p u y ə l d a pitsən* 'medve, hogyan kezdtlél lélekzeni' Nyelvt. I. 6₁₅; *mosa-kəba əzən χ o d i i o u t l i i d a pitsən* 'nohát, a hogyan az apád lődözött, olyanformán kezdtlél már te is lődözni' Nyelvt. I. 163₄.

A *pitl* ige a fokozatos fejlődés következtében végre a jövő kifejezésére is szolgál éppúgy, mint a vogul *pati*. Az ige nek ilyen jelentése azonban aránylag ritka, mert a jövőt leggyakrabban a jelen idővel fejezi ki az osztják nyelv.

1. Átnemható ige: *muy ittam v - s i d i χ v l d a pitlu* 'mi ugyancsak meg fogunk halni' Nyelvt. I. 25₅; *si imi χ o l - m o s a χ o i d a pitl* 'ez az asszony hova fog fekünni' Nyelvt. I. 25₇;

àsni kadi èuelt paldá pitl 'a medve a macskától félni fog' Nyelvt. I. 78₁₅; *lābet çòs muç sit oldi pitlu si pvràina* 'a hét csillag majd mi leszünk abban az időben' Nyelvt. I. 87₄.

2. Tárgygyal kapcsolatos infinitívus: *sèmlì-bollì àsni elti çoi ivzəy tūda pitl* 'hát a süket medvének ki fogja a hírt hordani' Nyelvt. I. 78₁₃; *ma nvç èn çol-mosa sàuidi pitlèm?* 'téged meddig foglak őrizni?' Nyelvt. I. 109₁₀; *tàm naurèm çundsi çòlda pitlèlì* 'ez a gyermek valamikor mégis csak meghallja' Nyelvt. I. 160₈; *nvç èn iç çuràanna nòm da pitlèm* 'téged fiam gyanánt foglak tartani' Nyelvt. I. 26₁; *nvç èn èui-idi tvida pitlèm* 'téged lányom gyanánt foglak tartani' Nyelvt. I. 92₁.

Végre minden jelentésbeli módosítás nélkül járul a *pitl* az infinitívushoz és csak a cselekvés körülírására szolgál: *kòrdì mèçk' sidi pallì çida pidəs* 'a vasmanó így mindegyre magasabb lett' Nyelvt. I. 98₁; *oçel paçida si pidəs çàt çoça* 'a feje ím a házig ért' Nyelvt. I. 98₂; *launçal çodi çisçən sommì laidi pitsəçən* 'lovaik, a hogyan jöttek, egyenesen állnak' Nyelvt. I. 118₈.

Szenvedő szerkezetek.

Az osztjákban teljesen kifejlett szenvedő igeragozás nincs, ezért ha a *pitl* igével kapcsolatos infinitívus szenvedő értelmű, akkor a *pitl* veszi fel a szenvedő alakot. Ilyen funkciója azonban meglehetősen szűkkörű. Gyakran nincs is szükség a passivumra, mert minden jelentésbeli módosulás nélkül használatos; pl. az ilyen mondatokban: *ittam igi oçsar noçàina lābətti pitsa* 'most tehát a róka az öreget hússal kezdte táplálni' Nyelvt. I. 101₁; *mà sməm uàçta pitsa* 'én igen éhes vagyok' Nyelvt. I. 99₁₀.

1. Az első csoportba osztom a valódi szenvedő szerkezeteket, vagyis a melyekben a tulajdonképpeni alany határozóragos: *or-koləy imina çorda pitsa* 'az erdei rénszarvast az asszony nyúzni kezdte' Nyelvt. I. 17₅; *liləy iəçkna sàzəltta pitsa* 'életvízzel öntözni kezdték' Nyelvt. I. 77₁₀; *tamidì àsni na noçəltta pitsa* 'a medve ilyen formán mozgatni kezdte' Nyelvt. I. 77₁₃; *igət na selttá pòdərna çuštá pitsa* 'az öreg emberek aztán beszéddel így bizgatni kezdték' Nyelvt.

I. 148₁₃; *pet-kàszəŋ igina ittam uulβàsəŋ xoŋ iŋx-idi tv̄ida pitsa* 'a *pet-kàszəŋ* (falvi) öreg most már a nagy folyóági embert fia gyanánt kezdte tartani' Nyelvt. I. 165₁₃; *əŋgəlna iəmas tv̄ida pitsa* 'az anyja jól gondját viselte' Nyelvt. I. 160₇.

2. A második csoportba azok a szerkezetek tartoznak, a melyekben a tkpi alany nincs kitéve: *àsñi iəltə kət kural kətllsa iəŋ'k ilbina vu iəžəlt ilis taldə pitsa* 'a medvének a hátsó lábát vmi elkapta a víz alatt a folyással szemben lefelé kezdi húzni' Nyelvt. I. 6₇; *lavət kirdi pitsə iəŋət* 'a lovakat kezdték befogni' Nyelvt. I. 66₉; *noi-χorəŋ ərət ləžətti pitsə iəŋət* 'a posztóval kivarrott szánok rendbe hozattak' Nyelvt. I. 106₈; *iuzi-təlnə kim-taldə pitsa* 'a fával együtt kezdték kihúzni' Nyelvt. I. 87; *uəltə úərəltə pitsələn* 'hogya elejtsék, üldözni kezdtek' Nyelvt. I. 166₃; *put uərda pitsa* 'üstöt kezdték főzni' Nyelvt. I. 65; *mur uant i i i i da pitsə iəŋət* 'a népet vizsgálni kezdték' Nyelvt. I. 123₆; *təm təzən pə nəŋχoŋina lida pitla pə səŋidi pitla* 'más ember kezdi fogyasztani és őrizni' Nyelvt. I. 108_{13, 14}*)

Véghatározó infinitivus más igékkel kapcsolatban.

Az inf. a *pitl* igen kívül egyéb igékkel kapcsolatban is gyakran használatos véghatározó jelentésben. Természetesen a vég- és a célhatározót jelentésüknél fogva határozottan különválasztani nehéz. A magyar nyelv a külömbiséget formailag is ki tudja ugyan fejezni, a mennyiben a célhatározó infinitivust *-ért* ragos főnévvel, a véghatározó infinitivust pedig *-ra, -re* ragos főnévvel helyettesítheti.

1. Világosan érezhető a véghatározó jelentés az ilyen mondatokban: *χvlda utšimən* 'halni készültem' Nyelvt. I. 7₁₃; *törəm-əžəu tudəŋ iəŋ'k əsll' muŋəu uəldə* 'isten atyánk tüzes vizet bocsájtott a mi megölésünkre' Nyelvt. I. 180₂; *soŋəl. χorŋi muŋ uəi kaslem* 'a bőrét lenyúzni más állatot keresek' NépkGy. 117₄₁₉; *kəpləl χorŋi muŋ uəi kaslem* 'subáját lehúzni más állatot keresek' NépkGy. 117₁₂₀; *χvlda χvšəli* 'engem veszendőbe itt hagyott' Nyelvt. I. 37₉.

2. Szenvedő ige mellett álló véghatározó infinitivus: *χən-*

*) Ez a mondat az előbbi csoportba tartozik.

evina xolna kim-ētti and eslla 'a király-lány kimenni se ereszti' Nyelvt. I. 124₆; *manəm uèlda törəm mosanəm pàrtsa* 'engem megölni az isten még nem rendelt' Nyelvt. I. 40₈; *nyv muram uèlda xoına pàrtsàim* 'te kitől rendelttél a népemet megölni' Nyelvt. I. 117.; *törəmna xvlda pàrtsàim taggà* 'talán az istentől halni rendelttettem' Nyelvt. I. 158₁₄.

3. Verbum finitumot helyettesítő személyragos nomen verbaletől függ a végh. infinitivus: *ittam xodi uàtli-igi nyvèn pàri put amatti uas-āyngəβ uul unúž uèlmən* 'nohát Vatli-öreg magadnak most ételáldozatos fazekat állítani ölted meg a keskeny állú öreg lazacot' Nyelvt. I. 139₅; *lou i xotlna mərəm iorəl uèrdi ivlna olmal* 'ő egy napon törött íjjat csinálni benn volt' Nyelvt. I. 170₁; *min jiw-nur ālyəmen kasti vutni' xələm xišəm lojyemen nik xun' oγolta* 'a mi apai bosszúnkat keresni az elhalt tetemünk hogyan kelne föl' Népkgy. I. 114₃₃₅.

Jelzõt kifejező melléknévi igenévtől függ az infinitivus: *nyvèn uèlda xviam iaim* 'a téged megölni hagyott bátyád' Nyelvt. I. 42₅.

4. Gyakori a véghatározó infinitivus főnév mellett. A magyar nyelv hasonló szerkezeteit bőven tárgyalja SZEGLETI ISTVÁN.*) Ugyanez a szerkezet közönséges a finnben is: *on aika mennä*; *minun on valta tehdä työ*. Megtaláljuk a vogulban is: *am manä nəmel ānše'im nagen miykwé* 'micsoda tanácsom van, melyet neked adhassak' VogNGy. I. 145; *ā lunykwé, jām-muykwé manä jəmés mākwe* 'élni, járkálni minő szép földecske' VogNGy. III. 69.

1. Átnemható ige infinitivusa: *nox-kilda iorəm andəm* 'fölkelni (való) erőm nincs' Nyelvt. I. 99₁₅; *uèdi uayxti iorəl andəm* 'a partra kimászni nincs ereje' Nyelvt. I. 158₁₂; *jəlli-manŋi ošem pā lu antom* 'tovább menni tudásom az nincs' NépkGy. 82₃₅₈; *joxli-š'ošti ošem pā lu antom* 'visszafelé menő tudásom nincs' NépkGy. 82₃₅₉; *nox-lāili sās veili sidi pittem* 'felálláshoz (szükséges) derékerőm egészen oda lett' NépkGy. 82.

2. Átható ige infinitivusa: *madəley nəγxo iūzəy pōdər'ta ior iorətl* 'némely embert elfog a beszélő kedv (beszélni ereje

*) A főnévi igenév Arany Jánosnál. Nyr. XXXIV: 137. I.

jő) Nyelvt. I. 36₂; *si kinžù uèldi mutràjəm andəm* 'eddigelé megölésre való fortélyom nincs' Nyelvt. I. 179₄.

B) Célhatározó infinitivus.

Az inf. a véghatározón kívül leggyakrabban a cél kifejezésére szolgál. Mint célhatározó természetesen leginkább mozgást jelentő igék mellett áll.

1. Gyakori a *manl* 'megy' ige mellett (vö. vog. *mini* 'megy'*): *žundsi tàm moy pàtti pvraina uèlda si pvraina manlu* 'majd mikor megfagy, akkor megyünk oda vadászni' Nyelvt. I. 141₅; *kàt žui uèlβəsləda man'səŋən* 'két ember vadászni ment' Nyelvt. I. 166₂.

Tárggyal kapcsolatos infinitivus: *šàgrəl mvrəłta manəs* 'a legelőt megkerülni ment' Nyelvt. I. 31₁₁; *apsižè manləmən soga uèlda* 'öcsike, menjünk foglyot fogni' Nyelvt. I. 32₄; *lon'dət kàldəmna moy uantta manləmən* 'a ludak nyomában menjünk világot látni' Nyelvt. I. 42₁₃; *mà uas sažitta manləm* 'a várost megkerülni megyek' Nyelvt. I. 52₁₅; *lòŋgər liley pàm kašta manəs* 'az egér ment életfüvet keresni' Nyelvt. I. 77₂; *žöləŋ liləŋ iəŋ'k tuda manəs* 'a holló ment életvizet keresni' Nyelvt. I. 77₃; *sitəlna oxsar manəs, pām sōγəttə manəs* 'erre a róka ment, füvet tépni ment' Nyelvt. I. 101₉; *pəri lida manlu* 'menjünk ételáldozatot ünnepelni' Nyelvt. I. 161₂; *àžəl-igi tàš-kàsltəda manl* 'az öreg apja holmiját szárítani ment' Nyelvt. I. 161₉.

2. A *manl* után különösen a *žil* 'jön' mellett használatos a cél kifejező infinitivus: *əŋgəm tuda žisəm səbàn uèrdi* 'azért jöttem, hogy anyátokat vigyem samanizálni' Nyelvt. I. 23₃; *žandi žoi manəm èuətl'ižda žil* 'az osztják ember engem elmetélni jött' Nyelvt. I. 4₉; *or't uèŋəl oχ-ənl kašta mà piləmna ant-pələ žil* 'a fejedelemlhős vejének feje helyét keresni nem jön-e velem' Nyelvt. I. 149₁₂; *žui manəm žuižə suŋ kašta at žil* 'ember járta emberes vidéket keresni hadd jöjjön' Nyelvt. I. 171₇.

3. Gyakori a célhatározó inf. a *janŋəl* 'jár' ige mellett:

*) PÓLAY V.: A vogul infinitivus. NyK. XXXV. 383. l.

kolànglámén uantta ianysám 'rénszarvasainkat megnézni jártam' Nyelvt. I. 38₃; *nāl uertī jem juχ kastī ma jáχlem* 'nyilcsinálásra alkalmas fát keresni járok' NépkGy. 75₃₉; *amp-oxpi nūil čorvs χuipi uās uantti ma jáχlem* 'az ebféjú nyolcezer férfiás várost megnézni megyek én' NépkGy. 115₃₇₀; *uēlém or-uai uēldi ar or't uēlda iyy'lot* 'a megölt erdei vadat ölő sok fejedelehmős vadászni járt' Nyelvt. I. 137₁₀; *uulβāsləŋ igi χātna ol Ās pēlā al-iyη'alīūl uēlβāsləda* 'a nagyfolyóági öreg a házban van, csak az Ob felé jároga vadászni' Nyelvt. I. 153₁₂; *lou murəl seda iyy'əs uantta* 'a népe odajárt megnézni' Nyelvt. I. 178₁₃.

-m-képzős igenév mellett: *uai ueatī ja ηγəm kat χo-pox ou-nāur kuli pant āmυλλēmén* 'vadászni járt két ember fia gyanánt torkolati habtól vastag úton ülünk mi ketten' NépkGy. 254₂₈₄.

-t-képzős deverb. nomen mellett álló czélhat. inf.: *pītəm lont ueltī pā ja χtēmen muil atəm* 'megszállt lúdra vadászni járnunk tán rossz volna' NépkGy. 27₅₆₅; *pītəm vāsi ueltī pā ja χtēmen muil atəm* 'megszállt réczére vadászni járnunk tán rossz volna' NépkGy. 27₅₆₆.

4. Czélt fejez ki az inf. az előbbi igékkel rokon jelentésű *ētl* 'megy' igével kapcsolatban: *sidi oldal ēuəlt ittam imi iyy'k tuda and ētl* 'a mint így van, az asszony már vizet hozni nem megy' Nyelvt. I. 8₁.

-m-képzős deverb. nomen mellett: *uərvs-nāl jem jontəŋ jontti pā χuntī ētmel* 'vesszőnyil jeles játékot játszani már mikor kimentek' NépkGy. 21₃₀₉; *lipəŋuās lipəl van tti muwet-šanzi lāχrəŋ mewəlap i ort pā neš ant ētmel* 'belső város belsejét megnézni földhátas pánczélos mellű fejedelehmős se ment' NépkGy. 110₁₆₈.

-t-képzős deverb. nomennel kapcsolatos inf.: *təŋmlipi χintəl qu təŋptatī nālmuk lovat on mōrvəχ muj nax ēttal* 'üres puttonyának száját megtölteni nālmuk madár nagyságú nagy földi eper milyen sok van' NépkGy. 226₁₃₂.

5. Czélhatározó inf. áll a *uəyti* 'hívni' igével kapcsolatban: *uətli-igi kōžāju mola iyy'kna ēsllta uəysələn mola tutna vlda uəχsələn?* 'Vatli-öreg talán vízért küldeni hívtál, vagy tüzet rakni hívtál bennünket?' Nyelvt. I. 149₉; *tōrən-nāl jem*

jontny jontti uáysäjēn 'fűszárnyíl jeles játékot játszani hívnak' NépkGy. 33₈₀₈; *uarns-nāl jem jontny jontti uáysäjēn* 'vesszőnyíl jeles játékot játszani hívnak' NépkGy. 33₈₀₉.

Az előbbi igékhez sorozzuk a maradást, ülést, állást jelentő igéket is:*) *sitalna loy putl ālēm'sallē tut ēuolt lida am'səs* 'ő aztán fazekát a tűzről leemelte, leült enni' Nyelvt. I. 94₈; *šertti-γo šertti āmopl* 'a varázsló ember varázsolni leült' NépkGy. 271; *juγ juutti-ki lāil'sem* 'ha kiálltam fát lövöldözni' NépkGy. 164₅₂₇.

Tárggyal kapcsolatos infinitívus: *iγəm pilna nār-γul lida iγā-ām'ssāmēn* 'a fiammal együtt nyers halat enni összeültünk' Nyelvt. I. 139₂; *γul uèr'antta am'səs* 'halat készíteni leült' Nyelvt. I. 156₁.

C) Az infinitívus mint tárgy.

Az inf. jelentésében további fejlődés, a mikor a mellette álló igének tárgya. Az inf. határozói jelentése szolgált kiindulópontul a főnévi igenév tárgyi funkciójának kialakulására. Az inf. ugyanis, mint lativusragos igenév a cselekvés irányának kifejezésére szolgált átnemható és átható igék mellett egyaránt. Az átható igével pedig mindig együtt jár az objectum fogalma; ha tehát az átható ige cselekvése az irányragos főnévi igenévre irányult, a nyelvérzék ezt is mint objectumot fogta fel, és így a határozói jelentés lassanként elhomályosodott, és ilyen esetben az inf. egyenlő lett a tárgy fogalmával, a mely különben is a cselekvés irányát fejezi.

Az inf. tárgyként leginkább az akarást, tudást, képességet kifejező igék mellett használatos.

1. Tárgyi inf. áll a *litl* 'akar' ige mellett. a) Átnemható ige inf.-a: *nēmōza uānlta an' litl* 'semmi sem akar közlelni' Nyelvt. I. 4₃; *loy isi γvtl olda pà litl* 'ő is csak akar még élni' Nyelvt. I. 113₆. — b) Átható ige inf.-a: *lida litlēm* 'enni akarok' Nyelvt. I. 33₃; *χundī-gi lābotta an'-ki litsēn, muγilu malai uáysolān* 'ha nem akartál enni adni, minket miért hívtál be?' Nyelvt. I. 63₇.

Az inf. tárgya ki van téve: *uès iəŋ'k ièštī an' litl* 'a

*) SIMONYI Zs.: A magyar nyelv. II : 313.

vízi szörnyeteg vizet inni nem akar' Nyelvt. I. 2₁₂; *àsni nè-meza pòdarta an' litl* 'a medve semmit nem akar beszélni' Nyelvt. I. 6₁₆; *noy ioxtam xadəm nëηχο wantta litlən* 'a te érkezted házban akarsz látni embert' Nyelvt. I. 10₁₁; *uèləm uai uèlda lidilidi ont-uai uèlda somlən lidililət* 'ölt vadat ölni akartok, erdei vadat ölni kívántok' Nyelvt. I. 142₁₅; *muy nèməza xolda an' litlu* 'mi semmit se akarunk hallani' Nyelvt. I. 156₈.

Személyragos tárgy: *lou ant litl orəl nox-uor'ta* 'ő a fejét nem akarja fölemelni' Nyelvt. I. 97₄.

A verbum finitum szenvedő: *tom xujna olda litsa* 'annál akart lakni' Nyelvt. I. 178₄; *mà lida litlajəm* 'én enni nem akarok' Nyelvt. I. 68₁.

2. Másik ige, a mely mellett szintén gyakori az inf. tárgyi jelentésben, a *uutsiül* 'akar, szándékozik'.

a) Átnemható ige inf.-a: *xàtəl s ug àlləda uutsiül* 'a háza össze akart dőlni' Nyelvt. I. 96₅; *aməsta uutsiüs* 'le akart ülni' Nyelvt. I. 63₂; *xəntəy moyna manda uutsiləm* 'a Konda vidékére akarok menni' Nyelvt. I. 149₄; *uulβəsləy nəurəm roua xoza xaida uutsiüs* 'a nagy folyóági gyermek a meredek part-hoz akart ütödni' Nyelvt. I. 163₆.

b) Tárgygyal kapcsolatos inf.: *loγərəl nvrəməsli, selta s o-metta uutsəsli* 'a pánczéliját megragadta, aztán föl akarta venni' Nyelvt. I. 157₁₄; *min āt làiilda uutsimən* 'mi az éjet át akarjuk virrasztani' Nyelvt. I. 56₁; *and ošti-mosa nëηχοi ošta uutsilən* 'a nem ismerős embert akarod megismerni' Nyelvt. I. 80₁₇; *xələust tàzən i-pələk mà tuda uutsiləm* 'holnap nyájad egyik felét elvenni szándékozik' Nyelvt. I. 38₁₄.

A verbum finitum szenvedő: *xis uəzəy xən pən noγəmdəs lou èultəl tom lalna azət uèldi vurətla* 'a főenyvárosi király megint megfutamodott tőle, az ellenség mindenáron meg akarja ölni' Nyelvt. I. 113₃; *xun'-ki ādəl-xo lovatna manṭi vuratsen* 'ha már magános ember egymagadban menni akarsz' NépkGy. 79₂₁₅.

A köv. mondatokban a *uutsiül* nem annyira a szándékos-ságot, mint inkább a beálló cselekvést fejezi ki és így jelentése összeesik a *pitl* ige jelentésével: *àsni azət si xolda uutsiüs* 'a medve már-már egészen meg akart halni' Nyelvt. I.

'csak az Asszony-unokája bírja elhozni' Nyelvt. I. 22₁₅; *toɣlən ɣaina ɣorəttə an' ɣərəmlə* 'még a madár se tud hozzájutni' Nyelvt. I. 83₆; *mə-kəməm nəŋxoi əzən ɣundi ɣoutta ɣeritlə* 'magamfajta ember az atyádat hogyan tudta volna megölni' Nyelvt. I. 163₁₁.

4. Ugyancsak tárgyi functióban szerepel az inf. a tudást, képességet jelentő *kurtl* és *ɣəsl* mellett.

kurtl: a) Átnemható ige inf.-a: *iasəm ɣəmà ɣidi kurdəs* 'kezem még nem tudott meggyógyulni' Nyelvt. I. 46₁₀; *malaina ɣəmnə ɣida kur'sən* 'miért nem tudtál meggyógyulni' Nyelvt. I. 110₉.

b) Átható ige inf.-a: *ošta kurtsəl* 'nem tudták megtalálni' Nyelvt. I. 74₁₆; *ɣvm-ɣuz šurətti ɣodi-sɣət kurtsələn* 'a koporsót hogy is nem tudtad feltörni' Nyelvt. I. 77₄; *nɣɣ pə səmət əməsti ɣaiət ɣəlda kurtsələn* 'te pedig a szem előtt ülő vadat se tudod megölni' Nyelvt. I. 162₁.

ɣəsl: a) Átnemható ige inf.-a: *mə ɣundsi-ɣarti ɣoɣta an' ɣəsləm* 'én semerre se tudok menni' Nyelvt. I. 12₈; *mə ɣəda an' ɣəssəm* 'én enni nem tudtam' Nyelvt. I. 34₃; *tobərəŋ ɣətnə laŋda ant ɣəsl* 'a házba nem tudok bemenni' Nyelvt. I. 103₃.

b) Átható ige inf.-a: *mə ɣantta an' ɣəsləm* 'én nem tudom nézni' Nyelvt. I. 12₃; *katra pvrəstna səbən ɣərdi ɣəssən* 'hajdanában varázsolni tudtál' Nyelvt. I. 23₁₅; *ɣəŋ'k-ɣul ɣəlda lou məzəŋ an' ɣəsl* 'vízi halat talán nem tud fogni' Nyelvt. I. 43₁₂; *tam nəlam nə jontti jontəm jol-əlyəl jontti ɣun ant ɣəstəl* 'ezek a nők nő varró varrásuk végét varni tán nem tudják' NépkGy. 178₁₀₂₉.

D) Alanyi infinitivus.

Az inf.-nak eredeti irányhatározói jelentése teljesen elhomályosodik az igenévnek alanyi szerepében. Az inf.-nak ez a functiója a személytelen igékkal való kapcsolatból indult ki; pl. 'lehet, kell megtenni'. Ezekben a kifejezésekben az inf.-nak lativusi értéke érvényesült eredetileg annyiban, hogy kifejezte azt, a mire, vagy a mennyire a lehetőség, szükségesség, tehát a tulajdonképpeni lélektani alany irányult és kiterjedt. A tudatban levő teljes képzet pedig, ha mondat alakjában kifejezzük, egymással logikai viszonyban álló részekre oszlik. E logikai

részek közül pedig az alany és az állítmány van egymással a legszorosabb kapcsolatban. Minthogy pedig a személytelen igék-nél épp a logikai alany hiányzik, a nyelvérzék a mondatalkotás általános törvényétől indítva keresi és kifejezésre akarja juttatni a logikai alanyt. Ezért az infinitívus, a mely az említett kifejezésekben eredetileg csak a lehetőség vagy szükségesség irányát jelölte, lassanként a nyelvtudatban azonos lett a lehetőséggel és szükségességgel, vagyis a nyelv a lélektani alany helyett az infinitívust alkalmazta mint logikai alanyt.

Az inf.-nak alanyi használata minden nyelvben szokásos. A finnben is közönséges a: *pitää, täytyy, tarvitsee, tulee, sopii, kelpaa, kääskä* személytelen igék mellett,*) pl. *Sinun tulee olla ahkera. Niin ei sovi sanoa.* A vogulban az inf. alany gyanánt leginkább az *eri* 'kell', *räwi* 'szabad', *taji* 'illik', *luhi* 'lehet' személytelen igék mellett használatos.**)

Az osztjákban leggyakrabban a *màsl* 'kell' ige veszi maga mellé az inf.-t alany gyanánt. Egy mondatban e személytelen ige első személyben fordul elő: *nyjèn yèlda màsləm* 'téged meg kell ölnöm' Nyelvt. I. 39.

1. Személyragtalan tárgygal kapcsolatos infinitívus: *sèbàn kašta màsl* 'samánt kell keresni' Nyelvt. I. 22₈; *õräl lèžätti màsl* 'szánt kell készíteni' Nyelvt. I. 36₁₂; *si nënyxoï nvtta màsl* 'ezt az embert most segíteni kell' Nyelvt. I. 74₁; *kadi lèžatta màsl* 'a macskát kell azzá tenni' Nyelvt. I. 78₁₄; *iómər keu-χātna pondi màsl* 'kerek kőházba kell tenni' Nyelvt. I. 176₇; *iūχ ivr à-tàlda màsl* 'fát kell összehordani' Nyelvt. I. 178₇; *si mouna tudəy iəŋ'k əslta màsl* 'erre a földre tüzes vizet kell bocsájtani' Nyelvt. I. 180₆; *tami yèlda màsl* 'ezt meg kell ölni' Nyelvt. I. 178₇.

2. Birtokos személyragos tárgy: *tandal-igi tàm ləimna nyj sàbəl-louən pà sēyər mēda màsl* 'Tandal-öreg ezzel a fejszével a te nyakad csigolyáját is el kell vágni' Nyelvt. I. 65₈; *ittam louəl iəŋ'k ilb(i) èuəlt noχuıda màsl* 'most tehát a víz alól fel kell venni' Nyelvt. I. 75; *yaiju χos-pèlè màsl tinida* 'vadunkat vmerre el kell adni' Nyelvt. I. 51₁₂.

*) E. N. SETÄLÄ: Suomen kielen lauseoppi. Helsinki. 1907. 92.

***) PÓLAY V.: A vogul infinitívus. NyK. XXXV.

Alanyi szerepe van az inf.-nak a *raʒəl* 'lehet, szabad' ige mellett (a mely megfelel a vogul *rāwi* 'szabad' igének): *ʒol tūda raʒəl* 'hova lehet vinni' Nyelvt. I. 72₁₁; *ʒodi-sʒəʒət ošta raʒəl* 'hogyan lehet megtalálni' Nyelvt. I. 79₁₀; *tādà ʒvlda ant raʒəl* 'itt meghalni nem szabad' Nyelvt. I. 101₈.

Előfordul az ige személyragozva is: *ʒundi-gi olda ant raʒləm* 'ha pedig majd itt nem maradhatok tovább' Nyelvt. I. 91₁₄.

A többes szám jelével van ellátva az ige: *ittam kur-nāyārlām porməda ant raʒlət* 'most a lábtobozaimat lábball taposni nem szabad'.

Más igék is maguk mellé vehetik az inf.-t alany gyanánt: *muia ʒoida ʒertsəsen* 'miért kell feküdnöd' Nyelvt. I. 99₆; *muj puknea ewətam ʒandi-ʒo voati pəsa* 'micsoda köldöke vágott osztják ember élhet majd' NépkGy. 255₂₅₈; *ittam oʒsəpi-tiberlos ʒvm-iuʒəlna iʒrə-tvʒərtti sətł* 'erre a rézhüvelyes Tyiberlosz a koporsójában (mintha) összenyomódnék, hallszik' Nyelvt. I. 72₅.

Mint a magyarban, vogulban, finnben és általában minden nyelvben, alanyi infinitivus főnév mellett is állhat. Különösen a *uèr* 'dolog' főnév alkalmas arra, hogy az infinitivus alanyi szerepben járulhasson hozzá. Az ilyen kapcsolatban a *uèr* mindig birtokos személyragos.

ʒadəim imi əhəstə uèrəm olmal 'nénikémet meg kell kérdezniem' Nyelvt. I. 15₃; *min mundi aʒilta kətllta uèrmən os* 'nekünk az előbb csak lassan kellett volna megfognunk' Nyelvt. I. 20₉; *nauremlən əuəlt lölən mə nəl-uət-kəm ʒu kitti uèrəm ol* 'a gyermekeitekből négy-öt embert el kellene küldenem' Nyelvt. I. 149₁.

Melléknevek mellett is állhat az inf. alanyi szerepben: *kaslədi-tvʒajna səgər ələyna ʒoʒətładi-gi sit pə ʒəm* 'költözökös alkalmával ha a legelő végére odaérték, az is elég' Nyelvt. I. 38₃; *təm moyna olda ʒəm-lamba* 'e vidéken lakni is jó' Nyelvt. I. 169₃; *nyhən təm moyna olda ədəm* 'neked ezen a földön lenned rossz' Nyelvt. I. 179₁₄; *tənt-ori sijə ʒəp lēlti pə mujəl ətəm* 'a násznagyi híres hajóra miért is ne kelnénk (ülésünk mije rossz)' NépkGy. 168₆₅₁.

E) Az infinitivus egyéb használata.

SIMONYI Zs. eredethatározónak nevezi a félést, rettegést, szégyenkezést stb.-t kifejező igék mellett álló főnévi igenevet.¹⁾ Ilyen szerkezeteket találunk az osztjákban is: *lou iorolvnda palal* 'bemenni fél' Nyelvt. I. 80₂; *manèmma wantta sàl òsèn* 'nekem téged látnom fáj' Nyelvt. I. 122₁₆; *louèl wantti sàlì iisèt* 'neki látni sajnálatra méltók voltak' Nyelvt. I. 181₇.

Figura etymologica.

A magyar nyelv hasonló szerkezeteit SIMONYI Zs.,²⁾ SZEGLETI I.,³⁾ a vogulét pedig PÓLAY V.⁴⁾ tárgyalja: *iiłβàlèda azàt an' iiłβàlèl* 'feltámadni ugyan nem támad fel' Nyelvt. I. 85₁₂; *uèlta çodi kuš uèlsəm* 'megölni ugyan megöltem' Nyelvt. I. 167₁₅.

Mértékhatározót fejez ki a főnévi igenév ebben a két mondatban: *çoidal kutna àm'βlèl çuślèli i-çaldà nāyarlat* 'miközben így fekszik, ebeit uszította, azok egy halálig iramodtak' Nyelvt. I. 26₁₁; *i-çvldà lvsksəm* 'egy halálig odavetem' Nyelvt. I. 131₉. Ezekben a kifejezésekben az *i* 'egy' számnévnek ugyanazt a megszorító és erősítő használatát látjuk, mint a magyarban.

Végre felkiáltásokban szerepel az infinitivus; infinitivus exclamationis: *madi pà pàtta!* 'még fázni' Nyelvt. I. 102₄.

2. A *-t*-képzős melléknévi igenév.

A *-t*-képzős melléknévi igenév leggyakrabban a folyó cselekvés igeneve. Használata nagyon kiterjedt, mert kifejezheti a cselekvőt, a cselekvés tárgyát, a cselekvés eszközt, a cselekvés helyét, a cselekvés idejét. Az igenévnek mind ezt a jelentését külön fogom tárgyalni. A példákat pedig a szerint fogom csoportosítani, hogy az igenévnek van-e vmi előtagja vagy nincs.

¹⁾ MHat. I. 24.

²⁾ MHat. II. 299.

³⁾ A főnévi igenév Arany J.-nál. Nyr. XXXIV.

⁴⁾ A vogul infinitivus. NyK. XXXV.

A) Az igenév mint nomen agentis.

Előtag nincs; az igenév élő lény jelzője: *ēnamdi xoī* 'növekedő férfi' Nyelvt. I. 8₈; *xoīdi xoī* 'fekvő ember' Nyelvt. I. 99₁₁; *ewitliti xo* 'vágó ember' NépkGy. 41₁₁₄₆; *sertti-zo* 'varázsló ember' NépkGy. 268₁; *ioutlidi kät xui* 'két lövő ember' Nyelvt. I. 2₃; *çal'ladī niy* 'síró asszony' Nyelvt. I. 89₉; *xontti xo* 'menekülő férfi' NépkGy. 22₃₅₉; *laīdi xo* 'álló ember' Nyelvt. I. 165₁₃.

b) Az igenév jelzette szó élettelen tárgy: *lotti lās* 'olvadó hó' NépkGy. 183₁₂₀; *lotti jey'k* 'olvadó víz' NépkGy. 183₁₂₁₁; *man'ti palay* 'menő felhő' NépkGy. 20₂₈₀.

A költői nyelv sajátosága és leginkább hasonlatokban találjuk az ilyen szerkezeteket: *ētti xatl sewpi nājet sidi olmel* '(mint) a kelő nap (oly szép) fürtös fejedelemhölgyek lettek im' NépkGy. 28₆₀₉; *loyxta xatl vešpi neyēt sidi olmel* '(mint) a nyugvó nap (oly) gyönyörűséges nők lettek im' NépkGy. 28₆₁₁; *ētti xatl sewpi naj ēnammal* '(mint) a kelő nap (oly) szép fürtös fejedelemlány növekedett' NépkGy. 110₁₅₀; *loynti xatl uešpi naj šepkəmal* '(mint) a nyugvó nap (oly) gyönyörűséges hölgy serdült föl' NépkGy. 110₁₅₁.

Ugyancsak nagyobbreszt a költői nyelv sajátosága, hogy az igenév és a verbum finitum ugyanazon igetőnek két különböző alakja, illetőleg a verbum finitum és az igenév ugyanazon igetőből való; e szerkezet a stílust kétségtelenül színesebbé, szebbé teszi.

Az igenév élő lény jelzője: *lāl'asti xoī lāl'ast* 'a hadakozó férfi hadakozik' Nyelvt. I. 13₁₂; *kūdərmedī xoī kūdərmeł* 'a birkózó férfi birkózik' Nyelvt. I. 13₁₂; *ivntti xoī ivntl* 'a játszó férfi játszik' Nyelvt. I. 21₁₄; *āridī xoī āriyl* 'az énekes férfi énekel' Nyelvt. I. 21₁₄; *úorəm'ti ar dr'dən úorəm'let* 'a futamodó fejedelemhős futamodik' Nyelvt. I. 140₁; *oxsətpi-tiberlos tēuanladi lār-xul-idi si tēuanlās* 'a rézhüvelyes Tyiberlosz csendesedő hal módjára lecsendesedett' Nyelvt. I. 65₁₃; *loy laīdi xoī-idi lāyl* 'ő álló ember módjára áll' Nyelvt. I. 165₁₃; *vāram'ti xo jāšA-jir kuš vārməAtAm* 'serdülő férfi keze-izét növelem bár' NépkGy. 248₁₄; *šepkəltti xo jāšen jir šepkəł* 'ha serdülő férfi kezéd íze fölserdült' NépkGy. 26₅₁₈.

Másik csoportja az ilyen szerkezeteknek az, a mikor az

igének az igeneve és a cselekvést kifejező nomene áll egymás mellett: *šeŋkəlti-χo jāsem-jir šeŋkəlti ewilt...* 'serdülő férfi kezem serdülése közben' NépkGy. 71₂₄; *tewinlati uətəŋ χər tēwinlatem* 'csendesedő szél módjára lecsendesedem' NépkGy. 26₅₃₄; *ētti naj ētəm-kēmna* 'a kelő nap keltekor' NépkGy. 32₇₈₀.

Az igenevet előtag előzi meg.

Az igenevet megelőző előtag lehet az igenévnek alanya, tárgya és határozója. Ezek közül először azzal az esettel foglalkozom, a mikor az igenév előtagja tárgy.

Az igenév élő lény jelzője: *lvbas uərdi χo* 'éléskamra csináló férfi' Nyelvt. I. 30₁₁; *χət uərdi χo* 'ház csináló férfi' Nyelvt. I. 30₁₇; *māšəl tudi nəŋχo* 'énekvivő ember' Nyelvt. I. 72₁₄; *iəŋ'k-χul uəldi kəzəŋ χuɪ* 'vízi halat fogó vígasságos ember' Nyelvt. I. 128₁₁; *jeŋ'k jēsti ār χoŋen* 'vizivő sok embered' NépkGy. 31₇₄₃; *jeŋ'k jēsti ār najen* 'vizivő sok úr-asszonyod' NépkGy. 46₁₃₁₃; *put kəorti χo* 'üstfőző ember' NépkGy. 41₁₁₇₇; *tut-juχ tūdi ləu* 'tűzifahordó szolgáló' Nyelvt. I. 129₄. Birtokos személyragos tárgy van ebben a mondatban: *iāšəəl χāsti tōs ort* 'szavatudó ügyes fejedelemlhős' NépkGy. 274₇₁.

Az igenév tárgya infinitivus: *lida litti nəŋχo* 'enni nem akaró ember' NépkGy. 108₇.

Az igenév tárgyának is van jelzője: *uələm or-uai uəldi ār ort* 'a megölt erdei vadat ölő sok fejedelemlhős' Nyelvt. I. 137₉; *sprt-šəŋ'k sārəlti χuɪ* 'a szárított csukahátat szárító ember' Nyelvt. I. 144₉; *təm χodi χou mou iəŋ'ti iəχlu* 'ezek a messze földet járó népeink' Nyelvt. I. 152₁₁; *uəldi iəŋ'k-χul uəldi ort* 'ölni való vízi halat fogó fejedelemlhős' Nyelvt. I. 130₁.

Az igenév élettelen tárgy jelzője: *kōrdi pāiɪdi iāsna* 'vaskovácsoló kézzel' NépkGy. 24₄₃₀; *lant lēti lantəŋ nōmsəm* 'ételelvő táplálékos elmém' NépkGy. 83₃₆₂; *χul lēti χuləŋ untrem* 'halevő halas gyomrom' NépkGy. 83₃₆₄.

Az igenevet megelőző előtag határozó.

Legelőször a létigének ilyen használatával foglalkozom.

a) Locativus áll az igenév előtt: *ox χātna oldi niŋəm*

'ezüst házban levő asszonyodat' Nyelvt. I. 15₁₂; *ādēl χàtna oldi ēuam* 'külön házban lakó lányomat' Nyelvt. I. 21₁₂; *šəmžār χàtna oldi ēuam* 'a bűvármadár-bőrös házban levő lányom' Nyelvt. I. 65₁₁.

β) Lativusragos határozó az előtag: *joxli-joxli olti lānəj sāpəl* 'hátrafelé irányuló eres nyak' NépkGy. 20₂₇₄; *joxla olti punəj sāpəl* 'visszafelé irányuló gyapjas nyak' NépkGy. 20₂₇₆; *joxli olti nōləj χāp* 'visszafelé irányuló orros csónak' NépkGy. 182₁₁₈₂; *χada: χada oldi tva* 'valahol levő hely' Nyelvt. I. 14₁₂; *χada oldi kul* 'hol van ördög' Nyelvt. I. 49₁₄; *χotas-olti iki* 'valamerre levő öreg' NépkGy. 43₁₁₉₇; *χotas-olti nuləj aj sājəm* NépkGy. 233₄₈₂; *χotas-voati pān* 'vmerre levő fővenypart' NépkGy. 250₁₈₇; *χotas voati tārəm vužāra šidi joxotāmen* 'vmerre levő erős folyóba jutunk' NépkGy. 254₂₃₈.

Más igék igenevei.

a) Locativus az előtag: *unt-šašlna janχti χoj* 'erdő hátán járó férfi' NépkGy. 41₁₁₃₆; *kāmən ivntti ar naurēm* 'kinn járó sok gyermek' Nyelvt. I. 127₁₃; *nōmelta mantī toχləj sirpi ar uāj* 'a fönn járó szárnyas fajta sok állat' NépkGy. 109₁₃₂; *ilta mantī kurəj sirpi ar uāj* 'alant járó lábasszerű sok állat' NépkGy. 109₁₃₃.

b) Ablativus az előtag: *χatsa iidi kolənt* 'honnét származó rénszarvasok' Nyelvt. I. 36₉; *uašyāizəl ēuəlt mandī uər* 'a kis újjából folyó vér' Nyelvt. I. 121₁₀; *χət padi ēuəlt ēllədi χum'βət* 'a ház fenekéről támadó hullámok' Nyelvt. I. 175₇; *kāmelta loyti ar orən* 'a kívülről jövő sok fejedelemhősöd' NépkGy. 31₇₈₇; *χodi moyət ēuəlt ivntti kət χui* 'a más vidékről járó két ember' Nyelvt. I. 147₉.

c) Lativus az előtag: *noγos-laidi kōrdət* 'a fölfelé álló vasak' Nyelvt. I. 55_;; *lāra lātti lār-χōtnəj* 'lára szálló lápi hattyú' NépkGy. 28₅₉₀; *tuva lātti tū-χōtan* 'tóra szálló tavi hattyú' NépkGy. 28₅₉₁.

d) Más határozói előtag: *iəm nōγà līdi iāsəm* 'a jó húsért nyúló kezem' Nyelvt. I. 129₅; *si χət-χar libina χōlti χui* 'a ház földjén az érző-hálóval halászó ember' Nyelvt. I. 175₆; *nīməlna-jāχti nūmləj-kən-ort* 'hótalpon-járó gyors fejedelemhős' NépkGy. 107₃₁.

B) Az igenév előtagja alany.

Az igenévi szerkezetek között legfigyelemreméltóbb az, a melyekben az igenév előtt álló főnév az igenévnek alanya. Ismeretes a magyar nyelvből, hogy mind a jelenidejű, mind pedig a multidejű igenévnek lehet alanyi előtagja; pl. *farkasordító tél*, *keze aszott ember*. Ez utóbbi szerkezet magyarázatának már gazdag irodalma van, mégis azt mondhatjuk róla, hogy «sub iudice lis est». Az idevonatkozó véleményeket két csoportra lehet osztani. A magyarázók egy része a *keze aszott ember*-féle kifejezéseket verbum finitumnak magyarázza, a melyek azonban lassanként jelzős kifejezésekké váltak. Így magyarázza ZOLNAI GYULA is.**) Ezzel szemben SIMONYI véleménye szerint e kifejezésben mult idejű melléknévi igenevet kell látni.***) Hasonló eredményre jut KALMÁR ELEK is, a ki igés elmélete alapján e szerkezeteket úgy magyarázza, hogy ezek még az igés korszakból maradtak fenn és nem egyebek, mint mondatrészszé vált mellékmondatok; az alanyuk és minden bővítékük másodlagos mondatrész.

Részemről egy pár adattal kívánok hozzájárulni a kérdés későbbi végleges tisztázásához. Azt hiszem, hogy a kérdés tisztázására szükséges, hogy a jelenidejű és multidejű melléknévi igeneves szerkezeteket együtt vegyük vizsgálat alá. Mert, ha a *keze aszott ember*-féle kifejezéseket magyarázhatnók is jelzővé vált verbum finitumos mondatoknak, a *farkasordító tél* már így nem magyarázható, pedig a szerkezet mind a két esetben ugyanaz. Ezért SIMONYI véleményét követve mind a két esetet igeneves szerkezetnek tartom.

Lélektanilag WUNDT elmélete alapján a következőképpen magyarázhatjuk. Ebben a mondatban: 'farkas ordító télben meggyünk' a lélektani folyamat, a melynek következménye a mondat, a következő: A tudatunkban levő teljes képzet [WUNDT: 'Gesamtvorstellung'] legáltalánosabban a cselekvés és cselekvő képzetére bontható fel. A cselekvés, tehát a jelen esetben a 'menés' képzetéhez tartozik az idő képzete is, vagyis a mikor a cselek-

*) NyK. XXIII. 147.

**) Nyr. XXXVI. 197.

vés megtörténik. Tehát már az eredetileg egységes képzetnek három része vált tudatossá, ú. m. a cselekvő, a cselekvés és a cselekvés idejének képze. Lehetséges azonban, hogy a cselekvés ideje ismét több képzetre oszlik, a melyek ismét tudatossá válnak. Ez utóbbi képzetek között azonban az idő képze emelkedik ki, és az újabbban kivált képzetek vele valaminő kapcsolatba kerülnek. Ez újabb képzet lehet egyszerű melléknév, de lehet egy új cselekvés képze is, a mely az uralkodó főfogalommal bizonyos kapcsolatban van. Már pedig minden cselekvés a cselekvő személy és a cselekvés képzetéből áll, a melynek logikailag az alany és állítmány felel meg. Minthogy pedig a legutóbb tudatossá vált képzet, a mely tehát nyelvbéli kifejezésben alanyra és állítmányra bontható fel, függő viszonyban van az idő képzetével, ezért előáll az alárendelési viszony. Hogy pedig az alárendelést mellékmondatok vagy pedig participiumok segítségével fejezi-e ki valamely nyelv, az már tisztán az illető nyelv grammatikai szerkesztésmódjától függ.

Ugyanígy magyarázhatjuk azokat a szerkezeteket is, a melyekben a verbum copulativum igeneve fordul elő; pl. *hó levő* test, a *mostani való* idő. E kifejezéseket is SIMONYI tárgyalta először behatóan a már többször említett 'Igenévi szerkezetek' című tanulmányában. Ezek szintén ősrégi szerkezetek, a melyek összefüggnek a jelző kialakulásával. KALMÁR ELEK a jelzöt másodlagos mellékmondatból magyarázza, a mely mellékmondat a főmondatnak állapotjelzője vagy kiegészítője.*) Az ilyen másodlagos mellékmondat igéje a verbum copulativum participiuma. Ez igenévi kiegészítőnek mint állítmánynak szintén lehet egy kiegészítője; ez a másodlagos kiegészítő az igenév kimaradtával szorosan csatlakozik a főmondatához; pl. ezt a mondatot: 'a piros rózsa szép' így magyarázhatjuk: 'piros lévén a rózsa szép', illetőleg mint SIMONYI helyesebben magyarázza: 'piros levő rózsa szép'. Ez az igenév a fejlődés folyamán legtöbbször kimaradt a mondatból, különösen az indogermán nyelvekben, azonban mint a magyar és a rokon nyelvek mutatják, még az eredeti állapotot is megtalálhatjuk.

Legelőször azokat a szerkezeteket fogom tárgyalni, a me-

*) NyK. XXXIV. 82. s. köv.

lyekben a verbum copulativum igeneve fordul elő. Ha ezeket összevetjük a vogul *alné* használatával, akkor azt találjuk, hogy az osztjákban az igenév ilyen alkalmazása szűkebbkörű. A vogul u. i. használja az igenévet olyan esetben is, a mikor az igenév előtagja a jelzett szónak anyagát jelenti:*) *sqrñi ālné tiniŋ tajtēn* 'aranyból való drága ruhád alja' VogNGy. II. 402. Az osztják ilyenkor egyszerűen jelöletlen hagyja a jelzői viszonyt és csak egyszerű összetétellel fejezi ki. Az osztják igenévi szerkezet kifejezheti a jelzett szónak czélját, helyét, állapotát.

a) Céljelző igeneves szerkezet: *tal ol̄ti ǵāt* 'téli fekvésre való ház' (tél levő ház) NépkGy. 230₃₂₄; *tal ol̄ti norem* 'a tél átfekvésére való ágyam' NépkGy. 233₄₇₆; *tal ol̄ti āsmem* 'a tél átfekvésére való ágyam' NépkGy. 234₄₉₇.

b) Helyi jelentésű igeneves szerkezetek: *ñol taj ol̄ti ǵōlom eumem* 'orrhegyre való három esőkom' NépkGy. 13₂₇; *penk-taj ol̄ti ār kēl* 'foghegyre való sok beszéd' NépkGy. 23₄₂₆; *uyral-taj ol̄ti ār jāsəŋ* 'szájhegyre való sok szó' NépkGy. 23₄₂₈.

c) Állapothatározós szerkezetek: *tal-ol̄ti nōrām-vāj-sox* 'üres levő réti állatbőr' NépkGy. 235₅₇₀; *tal-ol̄ti ont-vāj sox* 'üresen levő erdei állatbőr' NépkGy. 235₅₇₂; *taΔ voΔti jintəŋ jōrōΔ* 'üresen levő ideges újjam' NépkGy. 252₁₇₆; *al ol̄ti ajəŋ ǵo* 'közönséges (levő) apród férfi' NépkGy. 33₈₁₄; *al-ol̄ti kēləŋ ǵo* 'közönséges hír(hordó) férfi szolga' NépkGy. 33₈₁₆; *al ol̄ti sēs-ñori nəŋ sāra* 'húsod csupaszsza háncsvékonyságúvá száradjon' NépkGy. 229₂₇₃; *al ol̄ti lōməŋ ǵor* 'üresen levő bendőm' NépkGy. 111₁₈₆.

d) Névmási előtag: *ta m oldi mou* 'erre levő föld' (ez levő föld) Nyelvt. I. 180₁.

Ugyanilyen szerkezetekben használatos a *tvīda* 'habere' ige is, sőt gyakrabban fordul elő, mint az *oldi*. Külömbőség a kettő között az, hogy a *tvīda* néha felveszi a birtokos személyragot is, míg a verbum copulativum sohasem fordul elő ilyen esetben személyragozva.

1. Az igenév személyragtalan: *ma taīti juŋem* 'az én

*) SZILASI M.: Névszói összetételek a vogulban. NyK. XXVI. 142.

famunkám' NépkGy. 26₅₅₁; *ma taiiti χ̄āplegkem* 'az én csolnakom' NépkGy. 48₁₅; *ma taiiti lūplēgkem* 'az én evezőcském' NépkGy. 78₁₅₉; *ma taiiti nori* 'az én padkám' NépkGy. 173₈₆₄; *ma taiiti χ̄āp* 'az én csónakom' NépkGy. 280₈₂; *lou tvidi sv̄el* 'az ő viselő subája' Nyelvt. I. 92; *nēməŋ ort taiiti jōŋol ālyal* 'a neves fejedelemlhős ijja vége' NépkGy. 42₁₁₈₄; *lu taiiti kur-ural* 'az ő lábszára' NépkGy. 189₁₄₄₂; *poχ taiiti loŋi* 'a fiú vadászkutyája' NépkGy. 234₅₀₈; *lu taiiti sōpər ālypp nārisikəl* 'ezüst markolatú híres szablyája' NépkGy. 158₃₀₆; *lu taiiti lēwəl* 'az ő rabszolgája' NépkGy. 376₉₆.

2. Birtokos személyragos az igenév: *ma taiitem χ̄āpem* 'az én csolnakom' NépkGy. 249₃₄; *ma taiitem antəp* 'az én övem'.

A második csoportba tartoznak azok a szerkezetek, a melyekben valamelyik cselekvő igének igenevét előzi meg az alanyi előtag. Ilyen szerkezet a magyarban: *csordakelő hely, egy ember vágó rét, lábafájó ember*. A rokon nyelvekben találunk hasonló kifejezéseket; a vogulban: *mōt zum linē kērəŋ nāl* 'más ember lőtte vasas nyíl' VogNGy. II. 217; *qu χ̄ājnē qwiŋ nōl* 'a víz sebje mosta sebes föld foka' VogNGy. II. 156; a votjakban: *sala no čibsoŋo laqjostid* 'császármadár füttyülő fenyvesen át' NyK. XXIII. 275; *dukja godkan jag virti mi koskom* 'fajdkiabáló fenyves dombon megyünk el' NyK. XXIII. 288 (l. SIMONVI példáit).

Átnevezhető igék igeneve: *χ̄ār kil̄ti āləŋ soj, ŋaj kil̄ti āləŋ suj* 'rénbika kelő reggeli zaj, rénelő reggeli nesz' NépkGy. 18_{191, 192}; *χ̄andi-χo nāl χ̄anti muj ŋori taiitel* 'osztják ember nyila akadó milyen húsup van' NépkGy. 38₁₀₃₉; *or't χoŋ χol̄ti nūwəŋ juχ* 'fejedelemlhős hágtató ágas fa' NépkGy. 113₂₈₆; *ōləŋ χo man̄ti još* 'szános ember járó út' NépkGy. 190₁₄₅₇; *kurəŋ χo man̄ti još* 'gyalogos ember járó út' NépkGy. 190₁₄₅₈; *χala χal̄ti soχəŋ mū* 'halott haló réteges föld' NépkGy. 166₅₉₆; *lont pit̄ti jemtū* 'lúd szállta jeles tó' NépkGy. 27₅₄₇; *ma lēl̄ti jurem* 'a magam ũlte csónak' NépkGy. 180₁₀₉₄; *ma āmvst̄i χāt* 'a magam lakta ház' NépkGy. 13₉; *ma lāl̄ti ura* 'a magam állta sátor' NépkGy. 108₇₅; *tām̄ kul̄ iŋv̄ti mou* 'ez az ördög járta föld' Nyelvt. I. 81; *nē lāil̄ti sujman̄ ŋol* 'a nő állta hely' NépkGy. 30₆₇₄; *or't āmvst̄i nāmək̄ tərəl* 'a fejede-

lemhös ülő puha fészek' Nyelvt. I. 31₆₇₄; *il mū-χo āmvsti sārūi ālpi jēzak* 'alvilági nép lakó aranyos színes föld' NépkGy. 225₁₁₄; *kat χo lēl̄ti lant aj χāp* 'két embernek való (ülő) kis táplálék-szerző ladik' NépkGy. 27₅₆₇; *kat χo jaχti zōlom lōlpi lant aj χāp* 'két embernek való három rekeszű kis táplálék (szerző) csónak' NépkGy. 27₅₆₈; *vāj ūōγol̄ti pāsəy unt* 'rénbika futotta fényes erdő' NépkGy. 27₅₈₃; *Num-Tōrām āseu āmvsti sēl ēter* 'a Num-Tōrām atyánk lakta derült tiszta ég' NépkGy. 186₁₃₃₇.

Átható igék igeneve: *kāt χuī l̄d̄i χal-put* 'két embernek való (evő) útra való fazék' Nyelvt. I. 138₉; *χandi-χo kēzi pēl̄tti muj űori taitel* 'osztják ember kardja hasító milyen húsup van' NépkGy. 39₁₀₄; *num-tōrām untvγ χo āsem pušti naj ālt̄nəy ār χatl* 'Felső-égben lakó férfi atyám nyitotta aranyos sok nap' NépkGy. 26₅₈₆; *num-tōrām untvγ χo āsem vert̄i sārūi sēm χonmāy ār naj* 'felső-égben lakó férfi atyám szerezte aranyos szemét hűnyó sok nap' NépkGy. 223₁₂; *mā pond̄i nēmən* 'az én adtam név' Nyelvt. I. 8₅; *tom-pēl̄k-χo juwitt̄i űāl* 'a túlsó féli ember lőtte nyíl' NépkGy. 37₉₈₇; *tom-pēl̄k χo sewirmati nūrəy vos* 'a túlsó-féli ember vágta szablyaél' NépkGy. 37₃₈₉; *ort al̄ti ār jorol* 'a fejedelemhős viselte sok íj' NépkGy. 75₂₉; *tom-pēl̄k χo juutti űāl* 'a túlsó féli ember lőtte nyíl' NépkGy. 175₉₁₉.

Az utóbb tárgyalt szerkezetekben az igenév már tkp. *nomen objecti*. Ugyanez a jelentése az igenévnek a következő esetekben is. A különbség a kettő között csak az, hogy az eddigi szerkezetekben az igenév alanya is ki volt téve, az ebbe a csoportba tartozóknál azonban nincs kitéve: *laγəsidi svχ* 'öltöző ruha' Nyelvt. I. 10₁₇; *sōmatt̄i svχ-ūr* 'felvenni való öltözet' Nyelvt. I. 18₁₄; *īd̄šti īəŋ'k* 'inni való víz' Nyelvt. I. 148₇; *al-ēγχti kēl* 'eldobni való kötél' NépkGy. 34₈₆₇; *lēt̄i lant* 'enni való étel' NépkGy. 110₁₆₂; *lēt̄i jāš* 'enni való kéz' NépkGy. 31₇₁₇; *al-ewitt̄i kēl* 'elvágni való kötél' NépkGy. 34₈₆₈; *χomda pon̄ti ār χāp* 'felfordítani való csónak' NépkGy. 187₁₃₆₀; *uēld̄i uai* 'ölni való vad' Nyelvt. I. 42₂.

C) Az igenév nomen instrumenti.

A nomen objecti jelentésből könnyen kifejlődhetett az igenévnek az a szerepe, hogy megjelöli az eszközt, a mely a cselekvés végrehajtásához szükséges. A nomen objecti u. i. a közvetett cselekvést fejezi ki, ha mármost az igenév oly főnév jelzője, a melylyel a cselekvés végbemegy, akkor az igenév célhatározói jelentést vesz fel és a vmihez szükséges eszköz jelzőjévé lesz: *zàndastì kèzi* 'varró kés' Nyelvt. I. 175₂; *altì kèzi* 'kard' Nyelvt. I. 114₁; *zoltì keu* 'halászó kő' Nyelvt. I. 132₁. A mint látjuk, az igenévnek ilyen szerepe szűk körű.

Ugyancsak a nomen objecti jelentésből magyarázható az igenévnek az a szerepe, a mikor a cselekvés helyét jelöli meg. Megjelöli a helyet, a hol az igenévben kifejezett közvetett cselekvés lefolyik: *mandì torà* 'járó út' Nyelvt. I. 45₁₁; *màja manñi nēməy tarə* 'nászba menő híres hely' NépkGy. 176₉₅₈; *tánta manñi sijəy tarə* 'lakodalomba menő híres hely' NépkGy. 176₉₅₉; *joxlì-manñi pantem* 'a visszafelé menő útam' NépkGy. 82₃₃₇; *jèlla-manñi kaltmem* NépkGy. 82₃₃₅; *jəχti mū* 'járó föld' NépkGy. 107₄₀; *zəŋ'k-χul uèldì kəzəy ios* 'vízi halat fogó nagyszágos út' Nyelvt. I. 132₁₇; *kòrdi uèrdì ràt* 'vascsináló tűzhely' Nyelvt. I. 173₁₁.

Szokatlanul tömörre teszi az igenév a kifejezést az ilyen szerkezetekben: *nyən lanđì χòlēm iux àltnəy χət χada ol-sà* 'a hová beléphetsz, (neked belépni való) (az a) három fából összerótt ház hol van?' Nyelvt. I. 140₂; *ma piñti lətəy mū lətəm pā ney muj uitmen* 'a hova nekem kellene beleesnem, oly gödrös földem gödrét talán tudjátok?' NépkGy. 38₁₀₁₉; *ma piñti oxəy mū oxem ney muj sijalamen* 'a hova nekem bele kellene esnem, oly üreges földem üregét ti talán látjátok?' NépkGy. 38₁₀₂₁.

Ezeknek a mondatoknak, a melyek a NépkGy.-ben többször előfordulnak, szakasztott megfelelőjét megtaláljuk a vogulban: *χum patnè vəŋχəy ma joltχatəske . . .* 'a hova férfinak kellene beleesni, oly gödrös föld hogyha támad...' VogNGy. II. 331; *nè patnè səxləy mā* 'a hova a nőnek kellene beleesni, oly halmos föld' VogNGy. II. 337.

Ilyenforma szerkezetet találunk a cseremiszből is: *ademe*

šusaš βerast ilet-mo? 'olyan helyen élsz, a hova eljut az ember?' GEN. 16. id. BEKE Ö. NyK. XL. 128.

Végre az igenév megjelöli az időt is, a mikor valami történik. Ez a jelentés is a nomen objecti jelentésből fejlődött ki: *mája man̄ti nēməy xatleu* 'a lakodalomba induló jeles napunk' NépkGy. 170₇₄₆; *tānta man̄ti sijəy xatleu* 'a nászba menő híres napunk' NépkGy. 170₇₄₇.

D) Az igenévnek más használata.

Gyakran járul az igenévhez egy mértéket, hasonlóságot kifejező szócska. Ilyenkor az igenévnek czél vagy hasonlító értelme van, vagyis azt fejezi ki, a mi a jelzett szónak rendeltetése, czélja, vagy pedig a mihez hasonlít, a mivel egyenlő. SCHÜTZ JÓZSEF ezeket a nomen agentis jelentése közé sorozza;*) azonban előfordul a nomen objecti is.

Két csoportba oszthatjuk az igenévnek ilyen használatát. Az első csoportot azok alkotják, a mikor az igenévtől jelzett szó ragtalan, tehát már jelentésénél fogva kifejezi a czélt vagy a hasonlóságot; a második csoportba tartozó kifejezéseknél az igenév főneve határozóragos.

Ragtalan a jelzett szó: *χorbi: uèldi χorbi iix* 'megölni való formájú fiú' Nyelvt. I. 147₃; *iōrəl pèldi χorbi tēl* 'új áthatoló forma pánczél' Nyelvt. I. 147₄; *nāl šugàtti χorbi tēl* 'nyíltörő forma pánczél' Nyelvt. I. 147₄. — *mosa: lèdī-mosa and osl* 'enni valót nem talált' Nyelvt. I. 69₆; *mòsti-mosa svrən* 'valami kedves subád' Nyelvt. I. 83₂; *and ošti-mosa nēnχozī* 'a nem ismerős ember' Nyelvt. I. 80₁₇. — *idi: imi iāsna ālèmti-idi ioro-lyəltsa* 'az asszonyt kézen fogva emelték' Nyelvt. I. 23₁₂; *nij āridi-idi χāl'leman χaišmal šāt* 'a nő éneklése módjára sírván maradt' Nyelvt. I. 136₉.

Más szócskák: *ivuttī uèšpi sāt naurēm pilna mà iiləm* 'harezra termett (birkózó formájú) 100 gyermekkel én is megyek' Nyelvt. I. 150₁₆; *laydi uèšpi iəm χāt* 'bemenésre való formájú jó ház' Nyelvt. I. 52₁₁; *nəy ārdən iāχna uèrəmdī-kēmət and oldel-lamba* 'a magatok forma néptől lebirhatók

*) NyK. XL. 55.

mintha nem lennétek' Nyelvt. I. 143₃; *ī cho lēlti mortəŋ lōl ležatlem* 'egy embernek való ülést készíték' NépkGy. 78₁₅₇; *manŋi molti nōmsen* 'menő forma kedv' NépkGy. 184₁₂₆₁.

A mint látjuk, ezek a szerkezetek leginkább a Nyelvt. I.-ban levő szövegekben fordulnak elő, míg a NépkGy.-ben alig találjuk meg. Épp ezért nem tartom lehetetlennek, hogy ez újabb fejlődés eredménye. A nyelv ez által is szorosabbá akarja fűzni a viszonyt a jelző és jelzett szó között. Ez pedig talán összefügg az infinitivus és a participium differenciálódásával.

Határozóragos a jelzett szó: *louätti: i vŋ'tti louätti iis* 'járó nagyságúvá lett' Nyelvt. I. 161₈; *iŋəl nōŋs-uai-kur əuətti ont-uai uəldi, iŋ'k xul uəldi louätti sisi ənmas* 'fiuk nyusztvad láb vágó, erdei vad ölő, vízi halat fogó nagyságnyira növekedett im' Nyelvt. I. 169₁₁; *xonti jəntti jol-səpəl jəntti lovāta, verŋi versəpəl verŋi lovāta ma molxa kartlu ōn oŋor sōməl poniləsem* 'én egykoron varrni-való varrását varró (nő) nagyságnyira, tenni való dolgát végző (nő) magasságnyira vasas nagy mély rovást rovogattam' NépkGy. 269_{19, 20}.

xouətna: sēm uantti xouətna ioxtas 'szemmel látható távolságnyira jött' Nyelvt. I. 54₁; *iŋorl iŋŋətti xouətna iŋŋos lvsəllə* 'oly messzire dobja, a mennyire csak bírja' Nyelvt. I. 131₆.

Ragtalan alakban: *uul pəri uerdi xouət mur iəŋlət* 'a lakoma tartása alatt a népem künn eszik' Nyelvt. I. 124₁₆.

kəmna: sərəltəm nōŋə lidi kəmna and olda uəltisən 'nem akartad, hogy évéshez mérten száraz hús legyen' Nyelvt. I. 128₁₆.

II. Az -m-képzős igenév.

Az osztják multidejű melléknévi igenév képzője az -m-, az a dev. névszóképző, a melyik a fgr. nyelvek mindenkében megtalálható. Használatára nézve jellemző, hogy az átható igékből alkotott melléknévi igenév aránylag ritkán fejezi ki azt a cselekvést, a melyet az igenév jelzette főnév hajt végre, hanem sokkal inkább annak a cselekvésnek megjelölésére szolgál, a mely a jelzett szón ment végbe, vagyis az igenév leggyakrabban szenvedő értelmű. Ez a körülmény magyarázza meg, hogy az igenév gyakran megjelöli a helyet, a hol a cselekvés végbemegy.

A csoportosítást itt is a szerint fogom végezni, hogy az igenév a cselekvőt, a cselekvés tárgyát, a cselekvés helyét vagy a cselekvés eszközét fejezi-e ki.

A) Előtag nélkül: *pādəm xul* 'fagyott hal' Nyelvt. I. 5₁₅; *pādəm ox* 'fagyott fej' Nyelvt. I. 17₁₃; *xálam xisəm loŋxēmen* 'elhalt penészes tetemünk' NépkGy. 114₃₃₇; *nāram xul* 'senyvedt hal' NépkGy. 156₂₄₂; *punžəm šompši* 'érett ribiszke' NépkGy. 170; *tojməm xo* 'ernyedtt férfi' NépkGy. 250₁₀₆; *ənəməm ort* 'fölnövekedett fejedelemlhős' NépkGy. 300; *patlvəm xāt* 'sötét ház' NépkGy. 276; *tūləm vāj* 'megrekedtt állat' NépkGy. 159₃₃; *tāxrəm vāj* 'megakadt állat' NépkGy. 159₃₃₄.

B) Az igenévnek előtagja van és pedig határozó szó.

a) Locativus az előtag: *uās volvlina xaisəm kurəl mōžəŋ ar ortl* 'a város helyén maradt lába fájós sok fejedelemlhős' NépkGy. 118₄₉₁; *tōrəmna kaləm lābat xōs* 'az égen föltetszett hét csillag' Nyelvt. I. 87₁.

b) Ablativus az előtag; *xaltsa iuəəm seŋəŋ dr'dət* 'honnan jött hajfonatos fejedelemlhősök' Nyelvt. I. 62₁₁₁; *kul əuəlt iuəəm nəŋxoi* 'ördögtől származott ember' Nyelvt. I. 64₁₂; *əŋxəm əuəlt xazəm svrəm* 'anyámtól rám maradt subám' Nyelvt. I. 87₁₀; *xaltsa iuəəm tōrəm-iix* 'honnan jött isten fia' Nyelvt. I. 113₉; *xaltsa ədəm lvərəŋ ar xui* 'honnan termett pánczélos sok ember' Nyelvt. I. 135₄; *xou mou əuəlt iuəəm xōlōx* 'messzi földről jött holló' Nyelvt. I. 17₁₂; *i lər ewilt ətəm xōlom sūmet* 'egy gyökérből hajtott három nyírfa' NépkGy. 83₃₇₂.

c) Lativus az előtag: *iōro-xazəm kurəl* 'visszamaradt lába' Nyelvt. I. 173₄; *iōro-xisəm kart ort* 'hátra maradt két fejedelem' NépkGy. 43₁₂₁₄; *lāra lātəm xōlom xōtəŋ* 'a lápra szállt három hattyú' NépkGy. 28₆₀₅; *tuwa lātəm xōlom xōtəŋ* 'a tóra szállt három hattyú' NépkGy. 28₆₀₇; *iōro-xisəm jintəŋ jōrol* 'a hátramaradt ideges íj' NépkGy. 33₃₃₁.

Időhatározói előtag: *matta xondəm mandu* 'az egykor elillant mandu' Nyelvt. I. 41₁₇; *top iuəəm lawəŋ xoi* 'a most érkezett lovas ember' Nyelvt. I. 54₃; *i-puš tiuəm nəŋxoi* 'az egyszer született ember' Nyelvt. I. 109₁₀; *mundi manəm lawəŋ xoi* 'az imént elment lovas ember' Nyelvt. I. 111₁₃; *luŋəŋ xatl jāŋxəm xāpəŋ-ki xot mājen* 'a nyári napon járt csónakos

hat vendég' NépkGy. 110₁₄₆; *tal pidəm iski* 'a télen esett hó' Nyelvt. I. 127₁₂.

Az igenév szenvedő jelentésű, ha a jelzett szón megy végbe a cselekvés. Ugyanaz a jelentésváltozás történt tehát, mint a magyar vagy a vogul multidejű melléknévi igenév jelentésében.

Előtag nélkül áll az igenév: *uēləm unt-χui* 'a megölt erdei vad' Nyelvt. I. 137₉; *nōχləm uai* 'űzött vad' Nyelvt. I. 167₁₄; *uērəm nál* 'a csinált nyíl' Nyelvt. I. 172₁₀; *kāsəm uai* 'a czélzott vad' NépkGy. 22₃₈₄; *nōχləm χār* 'űzött rénbika' NépkGy. 40₁₀₈₀; *χaisəm uás* 'elhagyott város' NépkGy. 118₄₉₁; *χānəm ān* 'teli mert tál' NépkGy. 251₁₂₁.

Előtaggal álló igenév: Helyhatározó: *nōysəy unt šasəlna nōχləm uaj* 'a nyusztos erdő hátán űzött vad' NépkGy. 120₅₄₃; *svs-pēlgəl ēuəlt iuuəm nál* 'a háta mögöl lőtt nyíl' Nyelvt. I. 145₇.

Időhatározó: a) Mikor? *katra liuəm sogə-loyət* 'valamikor megevett csontok' Nyelvt. I. 33₉; *tamotta kāuərəm sogə-loyət* 'a régebben megfűzött fogolycsontok' Nyelvt. I. 34₉; *ittam mundi mvnziəm nōχlül pon'sələl* 'erre az imént széttépett húsát helyezték el' Nyelvt. I. 77₉; *tvui sārəltəm nōχə* 'tavasszal szárított hús' Nyelvt. I. 128₁₅; *monči vələm vuvəy χōnpi ār šunsen uelmen* 'az imént megölt véres hasú sok bolhádat ölted meg' NépkGy. 44₁₂₂₆; *tal-pātəm χorvəy jenk* 'télen fagyott födeles jegünk' NépkGy. 183₁₂₁₆.

b) Mióta? *nōbət χatl moχmiəm šēs-gi* 'az ősidő óta összehalmozott šēs-ezüst' NépkGy. 122₆₄₉; *āləl-χo ār jem āl āmvsmel ewilt akmiəm kēm' oyi* 'az idős ember sok idejét lakozásuk óta gyűjtött silány ezüst' NépkGy. 122₆₅₃; *χöləm nōbət ēuəlt uələm tāzu* 'három nemzedék óta ölt portékánkat' Nyelvt. I. 51₁₁.

c) Meddig? *χū lauləm ānel* 'sokáig várt végünk' NépkGy. 85₄₅₅; *χū lauləm ālyem* 'sokáig tartó várásom' NépkGy. 185₁₃₀₄.

Az előtag eredethatározó: *tovi χār kēpəl ewilt vērəm urəl-ki χanzvəy vaj lāgoptatal* 'a tavaszi rénbika láb-szárboréből csinált oldala ékes botost húz elő' NépkGy. 35₉₁₃; *kāt iux ēuəlt āldəm χàβəm ol* 'két fából összerótt csónakom van' Nyelvt. I. 130₆.

C) Alanyi előtag.

A szenvedő jelentésű igeneveknek második csoportját alkotják azok a szerkezetek, a melyekben az igenevet egy főnév előzi meg, a mely az igenév alánya. A jelenidejű melléknévi igeneveknél részletesen tárgyaltuk az ilyen szerkezetek magyarázatát. Az osztjákban a multidejű melléknévi igenévnek ez a használata annyiban különbözik a jelenidejű melléknévi igenévtől, hogy a multidejű igenév néha felveszi a birtokos személyragot.

Ehhez hasonló szerkezetek más fgr. nyelvekben is megtalálhatók; a vogulban: *porä astém çum* 'tutaja elkészült ember' VogNGy. 163; a cseremiszen: *oš kujəžan kalašəme mutso* 'a szó, a mit a fehér ezár mondott' GEN. 66. id. BEKE Ö. NyK. XXXIX. 129; a finnben: *ystävänni tekemä kirja on saavuttanut suurta, suosiota*.

Hasonló szerkezetek vannak a khalkha-mongolban is; I. RAMSTEDT: Über die Konjugation des khalkha-mongolischen. SUS. Toim. XIX.

Az osztjákban leggyakrabban a *tvil* 'habet' ige igeneve fordul elő ilyen használatban.

Az igenév személyragtalan: *aī çui tviam ior* 'ifjúkori erő' Nyelvt. I. 134₁₃; *mà tviam náurəmləm* 'az én gyermekeim' Nyelvt. I. 143₇; *úaurəm tviam svç-ür* 'a gyermekeim viselte ruha' Nyelvt. I. 101₆; *lou tviam alti kəžəl* 'az ő birtokában volt kardja' Nyelvt. I. 114₁₂; *əηçəl tviam moçla noç* 'az anyja bírta szives nevetés' Nyelvt. I. 131₁₁; *uätli-igi iix tviam loçär* 'a Vatli-öreg fia bírta páncél' Nyelvt. I. 145₁₀; *uulβàsleη-igi tviam çörəη niη* 'a nagy folyóági öreg bírta çörəη (falvi) nő' Nyelvt. I. 160₄; *pā-mū-ço ār porəm tajem çāt* 'a más vidéki sok fiam bírta ház' NépkGy. 272₅; *jiwem tajem jem poç* 'az apám bírta jó gyermek' NépkGy. 252₁₆₈; *lu tajem oç šamel* 'az ő birtokukban levő kendő' NépkGy. 28₆₂₄.

Az igenév személyragos: *ma tajem sārəη punçaj mājper pošçem* 'az én birtokomban levő aranyos szőrű kis medvefőlkám' NépkGy. 251₁₂₅; *içəm lou tvimal toçləη uai* 'az ő birtokában volt szárnyas vad' Nyelvt. I. 132₄; *lou tvimal luk-pum* 'az ő birtokában volt fajdipihe' Nyelvt. I. 134₁;

ləy tvi̯mel χòntəy moy 'az ő birtokukban volt Konda-vidék' Nyelvt. I. 140₉.

A *tvil* igen kívül ilyen szerkezeteket más igeneveknél is találunk és a legváltozatosabb használatát láthatjuk. A példákat két csoportba osztom a szerint, hogy az előtag személyragos-e vagy nem.

Az alanyi előtag személyragtalan: *néməza kul qērəm qer* 'semmi isten nem csinálta dolog' Nyelvt. I. 24₁₃; *tōrəm pàrdəm kvlāyət* 'az isten rendelte rénszarvasok' Nyelvt. I. 36₉; *tōrəm pàrdəm tās* 'az isten adta nyáj' Nyelvt. I. 38₁₀; *mà lèžàdəm kòrdi xarəm* 'az én készítettem vas tér' Nyelvt. I. 57₆; *mà ēsləm iəy'gəm* 'a magam lebocsájtottam vizem' Nyelvt. I. 182₃; *āmp χirəm ār lāt* 'az eb ásta sok gödör' NépkGy. 110₁₇₆; *tōrəm muləm ont-juχ* 'az isten igézte erdei fa' NépkGy. 188₁₃₈; *i iēqər qēləm kvlāy oχ-pōzəχ* 'egy farkas megölte rénszarvasfej' Nyelvt. I. 31₁₂; *oχsar tūqəm nóra* 'a róka hozta hús' Nyelvt. I. 101₁; *vunūβtəm iuz* 'a víz folyása úsztatta fadarab' Nyelvt. I. 135₆; *χui manəm χui suy* 'ember járta emberes vidék' Nyelvt. I. 171₇; *aj meyk manəm pant* 'a kis manó járta út' NépkGy. 79₂₃₁; *muq ūwəm xorəy ūweu* 'a magunk üvöltötte kiáltó üvöltésünk' NépkGy. 180₁₁₂; *oχsar dəm χāt* 'a róka találta ház' Nyelvt. I. 106₃; *vāj χōχləm χōlom mārā naurəltəm* 'rén futotta három futamatnyira szöke-lünk' NépkGy. 115₃₅₀; *sāt pàrəm narəy xar* 'a száz állat húnnya bűnhödéshezó tér' NépkGy. 250₃₇₇; *loq iəy'əm tvā* 'az ő járta hely' Nyelvt. I. 81; *meyk āmsəm kārəy nanq* 'a manód lakta kérges vörös fenyő' NépkGy. 118₄₈₃; *χui manəm iōs* 'férfi járta út' Nyelvt. I. 172₁₃; *lu manəm lātəy kältəm* 'az ő mente üreges út' NépkGy. 118₄₅₈; *mà tōxram tumanəy χāt* 'a magam zárta lakatos ház' NépkGy. 224₄₉; *tōrəm pàrdəm nēyχoi* 'isten rendelte ember' Nyelvt. I. 109₈; *jələm partəm vur-juχəl* 'az isten adta erdei fa' NépkGy. 188₁₃₈₉; *ma pentəm poš-tanəy χāt* 'a magam rátolta reteszés ház' NépkGy. 224₃₁; *qāt mentəm ūura juχ* 'a szél hajtotta görbe fa' NépkGy. 41₁₁₃₂.

Az előtag személyragos: Sing. 1. sz.: *jiwem vērəm kari χām* 'az atyám csinálta vasburok' NépkGy. 35₈₉₁; *āšem ēsΔəm sārūi šurəp surəy χāt* 'atyám alábocsátotta arany

tetőrudú rudas ház' NépkGy. 248₄; *āsem vēram uox χām* 'atyám csinálta rézburok' NépkGy. 35₈₉₄.

Sing. 2. sz.: *āsen vēram χāsām χāt* 'atyád csinálta meleg ház' NépkGy. 34₈₄₉; *najen vēram vēr* 'ezen hölgyed csinálta munka' NépkGy. 169₇₀₈; *ijzen sēuam nāy'k iuz* 'az apád fonta vörös fenyő' Nyelvt. I. 133₆; *jiwən vēram tutəy χāt* 'az apád csinálta tűzhelyes ház' NépkGy. 34₈₄₇; *āmp-oxpi ūil čorsen āmsəm ušš* 'az ebfejű nyolczezered lakta város' NépkGy. 117₄₃₉; *jiwen multəm peykəy vāj-sox* 'az apád ígézte fogas állatbőr' NépkGy. 269₄; *naj-even jontəm jem sən* 'a lányasszonyod varrta nyírhéjedény' NépkGy. 183₁₂₂₈.

Sing. 3. sz.: *murəl ām'səm ōn'dəy mou* 'a népe lakta füves föld' Nyelvt. I. 172₁₅; *juχəl šeykləm juχəy unt* 'a fája megnőtt fás erdő' NépkGy. 75₅₈; *jiwəl jayγəm muwal* 'apja járta földje' NépkGy. 181₁₁₄₂; *āšəl jayγəm jeykəl* 'atyja járta vize' NépkGy. 181₁₁₄₄; *jentl šukāləm ār luyki* 'éle törött sok szerszám' NépkGy. 226₁₆₄; *iāsl šeykləm iāspi ort, kurl šeykləm kurbi ort* 'keze megnőtt kezű fejedelemlős, lába megnőtt lábú fejedelemlős' Nyelvt. I. 137₂; *juχəl vāγγəm χū ləpəy* 'a fája vágott hosszú pitvar' NépkGy. 156₂₂₃; *mārkel lāk məm jəməy törəm* 'szárnytolla hullott szentséges isten' NépkGy. 273₃₂; *uyləl vujəm luyχ-ort* 'hallgatag (szája vett) bálványfejedelem' NépkGy. 162₄₆₆; *ūālməl vujəm kal ort* 'néma (nyelve-vett) kalt-fejedelem' NépkGy. 162₄₆₇; *uyrləl vujəm luyχ-χār-poχ* 'hallgatag (szája vett) bálvány bikafi' NépkGy. 226₁₅₇; *ūālməl vujəm kalt-χār-poχ* 'néma (nyelve-vett) kalt bikafi' NépkGy. 226₁₅₉; *puknə ewətəm χandī-zo* 'köldöke vágott osztják ember' NépkGy. 255₂₅₈.

A birtokos plur. 1. sz. a birtok sing. 3. sz.: *χuimən χoldlūijəm par* 'ősemlerünk halászta fővenyes part' Nyelvt. I. 130₃; *Vōn T'ōrəm āšēmen muštīləm jay χātpi χātəy kort* 'Fenséges Ég a mi atyánk ígézte tíz házas falu' NépkGy. 255₂₆₅; *jāχlu i'vnyəm Ās kudəβ pōγər* 'őseink járta Obközépi sziget' Nyelvt. I. 137₁₂.

Néha az igenév is személyragos: *mā āməsməm χandī kor't* 'a magam lakta (laktam) osztják falu' Nyelvt. I. 141₂; *ləu āməsməl χāzəm χāt* 'maguk lakta meleg ház' Nyelvt. I. 143₁₃.

Láttuk a jelenidejű melléknévi igenévnél, hogy megjelölheti a helyet, a hol valami történik. A multidejű melléknévi igenévnél is megtaláljuk ezt a használatát, vagyis hogy azt a cselekvést fejezi ki, a melyik a helyet jelentő jelzett szón folyik le: *nār lanṭi uitəm ḡāt* 'az a ház, a hol nyers eleséget találtak' NépkGy. 157₂₇₉; *putəṅ lanṭ uitəm ḡātem* 'az én házam, a hol üstös étel található' NépkGy. 157₂₈₁; *mundi iuuəm ios* 'az imént jött út' Nyelvt. I. 174₄; *ī ḡvṭl manəm tvṛāiəl* 'egy napig ment útjuk' Nyelvt. I. 43₁₅; *lou iuuəm tvṛāiəl* 'az előbb jött helye' Nyelvt. I. 110₁₀; *tamotta i v ḡəm tvṛā* 'a multkor járt hely' Nyelvt. I. 114₁₃; *mundi iuuəm mou* 'az imént jött föld' Nyelvt. I. 167₉.

Már a jelenidejű melléknévi igenévnél láttunk efféle kifejezéseket: *lu ponəm naḡsəm juḡ niil nōr ḡoina ponam* '(abba), a melybe őt tették, a hántott fából való gerendára kit tették' NépkGy. 150₂₁; *lu ponəm vāḡṛəm juḡ niil nōr ḡoina ālṭəm* '(abba) a melybe őt tették, a faragott fából való gerendára kit tették' NépkGy. 150₂₃.

Ilyen szerkezetet találunk a vogulban is: *aīl lū kha-n-tém pāilēm* 'a falu, a hol az első lovat találtam' VogNGy. IV. 127.

Az *-m*-képzővel alkotott igenév a befejezett cselekvésen kívül kifejezheti még a jelenben is érvényes folyamatos cselekvést. Hogy miként jelölhet a multidejű képző a jelenben is érvényes cselekvést, azt a következő mondatokból érthetjük meg: *si ouəl pun žəm niḡna iāsl èuəlt iōṛo al-tālsa* 'az ajtót nyitó nő kézen fogva csak bevitte' Nyelvt. I. 81; *tām ḡuḡ èuəlt ī-sidi songèḡ kātlem iāsl ḡazəs* 'ennek a férfinak is elmaradt a botot fogó keze' Nyelvt. I. 173₃; *lujṭəl kātlem uri naj èvəl taṭa lāiltal* 'gyűrűjét fogó hegyi nő lánya áll (im) ottan' NépkGy. 83₃₈₇. Ezekben a mondatokban a tárgyias ige igenévé megelözi a tárgy és az igenévtől jelzett szó az igenév tárgyán oly cselekvést hajtott végre a multban, a melyik a jelenben is érvényes. Itt tehát a mult a tartósság, a folyamatosság kifejezésére szolgál.

A part. perfectumnak jelenidejű használata szokásos a vogulban is: *poḡkhwä šā štém poḡkhwəṅ vuor* 'tobzot termesztő tobzos vidék' VogNGy. III. 349.

Előtag nélkül áll az igenév: *kāuərdem χudən* 'főző fazekad' Nyelvt. I. 129₁₁; *səuərarənttəm χuḷ* 'vagdalkozó ember' Nyelvt. I. 134₁₅; *moləm put* 'gőzölgő üst' NépkGy. 163₄₈₈; *χoḷəm toḗəḷ* 'fekvő hely' Nyelvt. I. 81₁₃.

Az igenév előtt előtag van: a) tárgyi előtag: *pvl uandəm kat χuḷ* 'a csukaczege néző két ember' Nyelvt. I. 145₁₂; *uə̀r uə̀rəm vr'l* 'munkát végző szolgál' Nyelvt. I. 149₆; *ioḗḷ kə̀tləm ḷə̀sl* 'íjját fogó keze' Nyelvt. I. 174₉; *uəsə̀n lə̀u pə̀itəm jə̀χ* 'a formás lovat ledöntő nép' NépkGy. 41₁₁₄₅; *kat juḗi ūrtəm saj* 'a két fát szétválasztó köz' NépkGy. 42₁₁₅₃; — személyraggal: *nə̀lə̀l kə̀tləm ḷuḷ sət sə̀mlḷət, jə̀χlə̀l kə̀tləm ḷuḷ sət sə̀mlḷət* 'nyilát fogó nyolczszázat ró föl, íjját fogó nyolczszázat ró föl' NépkGy. 170_{742, 743}.

Tagadva van az igenév: *ə̀lə̀l ḷə̀zə̀n ant χə̀lə̀m mola ḷə̀urəm ol?* 'az atyja szavára nem hallgató micsoda gyermek' Nyelvt. I. 131₇; *ḷə̀zə̀n ant χə̀lə̀m ḷə̀urəm loy χlə̀l* 'a szóra nem hallgató gyermek meghal' NépkGy. 137₄.

b) Határozói előtag: α) helyhatározó: *nə̀mə̀lta manəm toxlə̀n uə̀ḷ* 'a fönn járó szárnyas állat' Nyelvt. I. 80₁₀; *ilta manəm kurə̀n uə̀ḷ* 'alant járó lábas állat' Nyelvt. I. 80₁₀; *kə̀mə̀n ḷə̀ndəm ḷə̀urəmət* 'a künn játszó gyermekek' Nyelvt. I. 152₁₂; *loy χə̀zə̀l ə̀uə̀lt ḷuḷəm ə̀uḷ* 'a köztük jövő lány' Nyelvt. I. 11₁₀; *miḷ tombi pə̀lə̀ pidəm mur* 'a sapkán túl eső nép' Nyelvt. I. 30₁₀; *v-lə̀p χə̀χlə̀m kat ort* 'egy irányban futó két fejedelembős' NépkGy. 43₁₂₀₅; *joḗo χḷsəm kurl* 'hátra maradó lába' NépkGy. 225₁₀₆; — β) időhatározó: *ma χū laulem ə̀lyem* 'az én hosszú ideig tartó várásom' NépkGy. 115₃₆₈; *van laulem ə̀lyem* 'rövid ideig tartó várásom' NépkGy. 115₃₆₉.

SARKADI NAGY JÁNOS.

Az úgynevezett igeidők elméletéhez.

(Tizenegyedik közlemény.)

Az imperfectumtő subjunctivus alakjainak funkciója.

106. A subjunctivus reális alakjának (az ú. n. *praesens imperfectum conjunctivi* alaknak) csak időbeli funkcióját kívánom a következőkben áttekinteni, s megfelelni arra a kérdésre is, mellékmondatos használatában a főigéhez miképen viszonyul a benne kifejezett történés?

Maga az idői funkció voltaképpen ennél a modális alaknál közömbös volna, mert nem lényeges jegye az értelemnek; de nem lesz felesleges szóvá tenni, már csak azért sem, mert az alaknak *praesens* nevet adtak, mintha mindig, vagy legalább elsősorban «jelen» vagy jelenre értendő történést jelentene, holott pedig nyilván nem így áll a dolog. Hiszen funkciói nagy részben az indicativus futurumával és az imperativusszal rokonok, sőt vannak grammatikusok, a kik DELBRÜCKKEL szemben alapértelmét is közösnek tartják a futuruméval (v. ö. a 105. §. végét).

Az alak idői értelme két tényezőtől függ. Egyrészt a modalitás természetétől, mert ha akaratnyilvánítást fejez ki, csak jövő történésre vonatkozhatik; másrészt az imperfectumtő objectiv actióárnyalatától, mert ha momentán, akkor főmondatos alkalmi értelemben csak jövő vonatkozású lehet. Tekintetbe kell továbbá venni az alkalmi és nem alkalmi (általános vagy általánosító) funkciót is, mert utóbbi esetben a történések szerint mindenkorra érvényesek lévén használva, az idői értelem teljesen közömbössé válik bennük.

Ezen szempontok szemmel tartásával az alak funkciója következőképen tekinthető át.

107. Főmondatokban:

I. Alkalmi (nem általános) értelemben.

A) Átképzelés nélkül (azaz a beszélőt környező helyzet tudatában).

a) Akaratnyilvánítást kifejező modalitással tehát voluntativ (iussiv-prohibitiv) functióval a momentán imperfectum-tövek mindig, de a cursiv-durativok is rendszeren jövő történést jelentenek. Csak nagyon kevés példát találtam olyan cursiv-durativ alakra, melybe a jelen időpont is beleérthető, pl. Hor. Carm. I. 33. 1. ne *doleas*, neu *decantes* etc., s az effélékbe is csak a helyzet ismeretével érthető belé, ha t. i. az illető történés már a nyilatkozatkor is folyamatban van. Mivel ez a momentán igéknél lehetetlen (pl. Aen. IV. 625: *exoriare aliquis... ultor*) azért ezek mindig jövő vonatkozásúak. De rendszeren a cursiv-durativok is, pl. Mil. Glor. 1101: *dicas*, Ter. Andr. 598: *quiescas*, Cic. Att. I. 17. 11. *cures ut sciam*.

b) Akaratnyilvánítást ki nem fejező modalitással (tehát potentialis, concessivus, optativus, conditionalis functióval) a momentán tövek szintén jövő jelentésűek; a cursiv-durativokba beleérthető a már folyamatban lévő történés. Példát itt csak az utóbbi functióra tartok szükségesnek: Ter. Andr. 2, 1. 10. Tu, si hic sis, aliter *sentias*; Cic. Tusc. 4, 31. *Sint sane ista bona, quae putantur*; Arch. 8, 18. hunc ego non *diligam*? De azért a cursiv-durativ imperfectum is lehet jövő vonatkozású, pl. Hor. Epod. 1., 15. *roges* (kérdzethetné).

A tiltásra nézve emlékezzünk vissza arra (l. a 69. §.-t), hogy a classicus korban *ne* mellett inkább a perfectum reális subjunctivusa használatos. A kérdőmondatos formákra vonatkozó tudnivalókat az irreális alaknál teszem szóvá.

B) Átképzeléssel egyaránt használatosak a momentán alakok is, a cursiv-durativok is, de inkább csak akaratnyilvánítást ki nem fejező modalitással, és így is csak igen ritkán, csak költőknél, kivált VERGILIUSNÁL. Az átképzeléses használat jele a reális (= praesens) alakon kívül a környező igék átképzeléses használatára, azaz ú. n. praesens historicum formájára. Jellemzőbb példák: Aen. XI. 912: continuo *incant* pugnans et proelia *temptent*, ni... Phoebus... noctem reducat (utána: *residunt, vallant* praes. historicumok); Aen. I. 55: illi... *fremunt; sedet* Aeolus; *mollit, temperat* iras; ni *faciat*... terras caelumque *ferant* rapidi secum, *verrantque* per auras. Ilyenféle példa elég sok van az Aeneisben. Sokkal ritkább az akaratnyilvánítást is kifejező alakok átképzeléses használatára (csak or. obliquás kérdő mondatban!) pl. Aen. IV. 281. (*Ardet* obire...) Heu quid *agat*? quo *nunc* (!) reginam ambire furem *audeat* adfatu? quae prima exordia *sumat*? (atque animum nunc huc celerem, nunc *dividit* illuc). Ez egészen magyaros or. obliqua e. h. quid ageret? quo auderet? quae sumeret? (V. ö. Arany, Toldi, IV, 7. 3. «Merre menjen, mihez fogjon, uramfia!» stb.). — Ilyen átképzeléses előadásban még a stereotíppá vált *diceres, cerneris* helyett is a reális alakot talál-

juk VERGILIUSNÁL, pl. IV. 401. *Migrantis cernas* (előtte: *natat, ferunt*); VIII. 691. *Alta petunt, pelago credas innare revolsas Cycladas...*, *tanta mole instant*. (V. ö.: «vélnéd, egy erdő rengeti hatalmas üstökét»). Ezek a második személyek azonban már általánosaknak is felfoghatók, mert képzelt személyt szólítanak meg.

II. Általános értelemben a 3-ik személyek és az egyes számú 2. személy szokott előfordulni, még pedig a momentán és cursiv-durativ tövek egyformán. Ter. Andr. 640 *aliquis dicat*, Cic. Cato M. 33. *isto bono utare dum adsit, cum absit, ne requiras*, de a 3. személyek csak akaratnyilvánítást ki nem fejező funkcióval (többnyire potentialis értelemben). Ilyenkor a történés mindenkorra érvényesnek van gondolva, s azért az idői vonatkozás kutatása fölösleges.

108. Mellékmondatokban:

Oratio obliquán kívül az alak mellékmondatban is rendszeren nyomatékos modalitású. Ilyenkor, ha viszonyított használatú, mint a 93. §-ban kifejtettem, a főigéhez képest az utóidejűség (rákövetkezés) értelmében használja az alakot a latin nyelv, s más alakot ki sem fejlesztett ennek a viszonynak pontosabb jelölésére, mert maga a modalitás, kivált ha momentán actióárnyalatú is a fő, teljességgel feleslegessé teszi az utóidejűség megjelölését; így nemcsak célhatározó vagy következményes mondatokban, hanem más (*ut, ne, quin, dum* és más efféle kötőszókkal bevezetett) alanyi és tárgyi mellékmondatokban. Mivel ilyenkor a főtörténés sem mult, az utóidejűség egybeesik a jövő értelemmel. Mult főtörténés mellett azonban soha sem állhat viszonyítva az alak. Ilyenkor vagy még meglevő következményt jelöl, pl. Cic. Ac. 2. 1. *In eodem tanta prudentia fuit, ut hodie stet Asia...* etc. Verr. I. 4. *Siciliam Verres ita vexavit, ut restitui... nullo modo possit* (t. i. most és ezentúl), v. ö. a perfectum reális subjunctivusának önálló használatáról mondottakat 70. §. II. alatt; vagy csak látszólag viszonyul mult főtörténéshez, s az elbeszélő nincs tudatában a multságnak, azaz: átképzeléses az alakhasználat, pl. Verg. Aen. V. 325: *spatia et si plura supersint, transeat*, 346: *adiuvat Diores, qui subit* (ez is átképzeléses alak!) *palmae, frustra que ad praemia venit* (szintén!) *ultima, si primi Salio reddantur honores*. Ez a reddantur alak, melyet (LADEVIG is az «aus der Rede des Diores referirt» magyarázatával or. obliquásnak érez) már nagyon közel áll az alak prózabeli, mindenütt, de különösen CÆSARNÁL szokásos oratio obliquás használatához, a várt irreális alak helyett. A használat nyitja a prózában is a multságnak a tudatból való eltűnése, néha azonban tagadhatatlanul csak változatosságra irányuló tudatos mesterkedés. (Csupa reális alak van a Bell. Gal-

licum I. k. 17. fejezetében, csupa irreális a 36. fejezetben; irreálisok után végül reálisok a 40. fejezetben; fordítva, reálisok után irreálisok 44. fejezet végén.) Az átképzeléses használat egy különös fajtája az, melyet költői hasonlatok mellékmondataiban találunk, pl. Verg. Aen. X. 807. ac velut... praecipitant, ... diffugit arator, látet viator, dum pluvit in terris, ut *possint* sole reducto exercere diem: itt az elképzelt helyzet minden időre érvényesnek van gondolva, a subjunctívus azonban épen úgy viszonyul, (itt utóidejű történésről használva) mint a tényleges helyzetnek megfelelő (nem átképzeléses) használatban. Hasonlóképen áll a dolog általános kitételek mellékmondatos alakjaival is: a subjunctívus rendszeren utóidejűség értelmében áll, kivált, ha momentán, de néha, ha cursiv-durativ, egyidejűség értelmében is, pl. Cato M. 33. bono utare, dum *adsit*, Plaut. Rud. III. 5, 54. Adeas, si *velis*.

109. A subjunctívus irreális (ú. n. praeteritum imperfectum) alak funkciójának kérdése egyike a latin chraseologia legkényesebb kérdéseinek, melynek tárgyalásában czélszerűnek tartom az alak mellékmondatos használatából kiindulni.

Főtudnivaló erre a mellékmondatos használatra nézve, hogy csak (a beszélő tudata szerint) mult főtörténéshez viszonyulhat.¹⁸⁶⁾ Ilyenkor:

I. Ha nyomatékos modalitása is van, s nevezetesen akarattnyilvánítás van benne (így, czélhatározó mondatban mindig, következményes mondatban rendszeren): utóidejű (rákövetkező) történést foglal magában, úgy, mint nem mult főtörténéshez viszonyítva az ú. n. praesens (reális) alak. Példa fölösleges.

II. Ha oratio rectában nincs nyomatékos (magyarra is lefordítható) modalitása (kivált időhatározó, okhatározó mondatban), vagy ha obliquus természetű, akkor egyidejű történést foglal magában, szemben az előidejűséget jelző plusquamperfectummal (L. 92. §. Cic. Lest. 9. cum coniuratio *erupisset*, palamque *volitaret*, venit cum exercitu Capuam): Si *haberes*, dares. Az imperfectumtő (objectivebb) actióárnyalata annyi módosulást okoz a funkcióban, hogy míg a cursiv-durativ tőalak az egyidejűleg folyó történést jelenti, addig a momentán értelmű tőalak az egyidejűleg szándékolt, megkisérelt vagy ismét-

¹⁸⁶⁾ Mellőzöm itt az olyan mellékmondatokat, melyekben jelen-jövő irreális értelem szerepel, vagy a melyek időfokozata különböző a főmondat igéjétől (l. a 94. §. végét). Az ú. n. praesens historicumhoz tartozó alakok talán eddigi fejtegetéseim után már nem okoznak nehézséget. Ha a most szóban lévő irreális alak áll mellettük, a beszélő ez utóbbi alak használatakor tudatában kell hogy legyen az előadott eseménysor multságának.

lő dő történést (*de conatu* v. *iterativ* funkciójú). Példát csak ez utóbbi funkcióra adok, mert eddig ezt az értelmet nem regisztráltak a kutatók, csak alkalmilag konstatálták. Cic. Tusc. V. 105: *cum civitate expellerent* (ki akarták űzni) Hermodorum, ita locuti sunt; U. o. I. 104: Anaxagoras, cum Lampsaci *moreretur* (halni készült . . .) *inquit*; Liv. XXIII. 32, 7: *erant, qui Magonem in Hispaniam averterent* (iparkodtak eltéríteni); XXXVI. 34: *cum a furioso incepto eos deterreret* (el akarta rettenteni); XXV. 33, 5. *si vi retinerent* (ha erőszakkal akarnák visszatartani). — Cic. de re publ. II. 15. *Lycurgus bella cum finitimis multa gessit, et cum ipse nihil ex præda domum suam reportaret* (szokás!) *locupletare eam non destitit*; Tusc. I. 4. *Themistocles cum in epulis recusaret* (szokás!) *lyram, est habitus inductior*. Az obliquus alak néha közel áll az utóidejű funkcióhoz, pl. Ter. Andr. I. 2. 4. *eri lenitas verebar quorsum evaderet*, de nem az, mert *evaderet* körülbelül = *evasura esset*. Előidejűséget az alak *oratio obliqua* mellékmondatában sem jelölhet soha. (Ez a plusquamperfectum funkciója, l. 93. §.)

Viszonyított funkciójában tehát az alak kezdettől fogva csak kifejezett vagy lappangó mult főtörténést mellett, egyszóval a mult vonatkozás tudatában volt használható, s viszont, a hol előfordul, mindig mult vonatkozású, úgy hogy átképzéles használatáról ilyenkor szó sem lehet. Mint a következőkből kiderül, valószínűnek tartom, hogy a latin nyelv ezt a sajátos alakját épen ennek a mult vonatkozásnak jelölésére teremtette meg. Nem-mult vonatkozású az alak csak irreális nem-mult főtörténésekhez tartozó föltételes mellékmondatokban (si *haberes*, *dares*) lehet; erről részletesebben a 117. §.-ban szólok.

110. Előfordul azonban az alak főmondatban is, még pedig nem mindig mult, hanem néha jövő, illetőleg (beleérthető) jelen vonatkozással is, nevezetesen feltételes értelemben; *si haberes*, *dares* tudvalévőleg = *ha volna, adnál*, s ez értelemben olyan gyakori az alak, hogy mellette szinte kivételesnek tűnik fél a *quid facerem?* = mit kellett volna tennem? *crederes* = azt gondolhattad volna féle kifejezések mult vonatkozása, s az iskolai grammatikák az *amarem*, *monerem* alakok értelme gyanánt tudvalévőleg a *szeretnék*, *intené*k magyar föltételes alakokat vésik bele a kezdő tanuló emlékezetébe. Ez a nem-mult funkció az egyik nehézség; de ennek magyarázatával csak később foglalkozom. Most előbbvaló annak a kérdésnek vizsgálata, hogyan juthatott a latinban a *quid facerem?* és *crederes* féle funkciókban ez a modalis (nem indicativus) alak mult értelemehez? Ez az a kérdés, melyet tanulmányom 71. §.-ában függőben hagytam.

Mint tanulmányom most idézett helyén jeleztem (l. 104.

jegyz.), ebben a kérdésben nemcsak a többi kutató, hanem még BRUGMANN és DELBRÜCK közt sincs megegyezés. BRUGMANN az eredeti értelem multságát vitatja, a nélkül, hogy megmagyarázná, hogyan jutott a latin imperfectum — eltérőleg a többi idg. nyelvtől — mult időt kifejező (?) modális alakhoz; DELBRÜCK az irrealitást hiszi az alak eredeti funkciójának, s azt tartja, a mult «jelentés» csak egyik módosulása az irrealitásnak.¹⁸⁷⁾

Előfordul pedig a kutatók szerint (l. pl. DELBRÜCK, 398. l.) mult értelemben az alak főmondatokban 1) a karatnyilvánító funkcióval, (DELBRÜCK szerint «wünschend». csakhogy így inkább az optativus funkciót értenők, holott én inkább a volitivus-iussivus funkcióra gondolok), 2) mint potentialis, akár magában, akár feltételes szerkezet főmondatában.

A modalitás minősítésében azonban újabb nehézség mutatkozik. Még DELBRÜCKnél is nagy munkájában nemcsak a iussivus és optativus funkció közt van némi zavar — melyet már jeleztem, hanem a potentialis értelem meghatározásában is, mert ebbe D. (399. l.) beleveszi nemcsak azt «was sein könnte, möchte, aber nicht ist» hanem azt is «was sein sollte», azaz a potentialis értelembe a iussivust is beleszámítja. Mi jögon? ezt csak később említendő tanulmányából értjük meg. Mutatkozik ez a zavar az összes előtte vagy utána író kutatóknál is. DRÄGER (i. m. I.² 306. l.) szintén «sollen»-nal fordítja azokat a subjunctivusokat is, melyeket potentialisoknak minősít (köztük kérdő formájúakat és kétségtelen iussivusokat is), pedig érzi a zavart, mert a 308. lapon a szerinte potentialis alakokról megjegyzi, hogy «dem Conj iussivus sehr ähnlich», s később pláne: «welche dem Iussivus ähnlich oder vielleicht zu ihm zu rechnen sind». KÜHNER (i. m. II. 137. l.) a kérdőformájú alakok egy részét (*quid facerem* = was hätte ich thun *sollen*) nem potentialisoknak minősíti, hanem «Konjunktiv zur Bezeichnung des Gewollten» czim alatt tárgyalja; ezektől egészen külön említi (134. l.) az «unentschiedene Möglichkeiten» kifejezésére való potentialisokat, s e mellett még csak észre sem veszi, hogy potentialisoknak minősített példái a *vellem*, *mallem*, *cuperem* kivételével mind épen olyan kérdő példák, mint a iussivusok, sőt, hogy részben mind a két helyen ugyan azok a példák szerepelnek, úgy hogy pl. Ter. Andr. 584. egon istuc *facerem?* a 135. l. szerint potentialis, a 137. szerint iussivus, s hasonlóképen *diceret* nem kérdő alak is. BLASENÁL is (i. m. 153. l.)

¹⁸⁷⁾ BLASE (i. m. 152. l.) egyszer úgy nyilatkozik, hogy eldönthetetlenül akarja hagyni a kérdést, később azonban (158. l.) mégis csak BRUGMANN módjára az «eredeti mult értelemből» fejlődöttnek hiszi a «jelen» irrealis értelmet.

kategoriazavar van, mert a subjunctivus fajták közé (1. iussivus, 3. optativus, 4. potentialis) 2. tagnak a kérdő formájú alakokat veszi fel, holott ezeknél nem lehet szó külön modalitásról (szerinte is vagy voluntativus vagy potentialis a kérdő functió). Így aztán az akaratnyilvánítást és a lehetőséget kifejező modalitások határvonalainak elmosódása ELMERT (Studies in latin moods and tenses, Cornell studies in class. philology 1898. No. VI. 175. kk. 1.) arra bírta, hogy a potentialis modalitást egyáltalában tagadja, DELBRÜCK pedig egy külön tanulmányban csak az optativusból (mely nála az akaratnyilvánítást is magában foglalja) másodlagosan fejlődött functiónak magyarázza (Neue Jahrbücher, IX, 1902. 317. és kk. 1., Die Grundbegriffe der Kasus u. Modi czímen).

Saját megfigyeléseim eredményeinek, mint látni fogjuk, a modalitás (de nem a functió egész természete) tekintetében DELBRÜCK hypothesise kedvez legjobban, s azért e tekintetben hozzá szegődöm. A főmondatos alakok modális functiójában ugyanis az akaratnyilvánítást tartom döntőnek, s itt számbaveendőnek azt, hogy kérdő formájú mondatban az akarat nem a beszélő személy akarata, hanem másé (2. vagy 3. személyé), kinek akarata után a beszélő épen tudakozódik.¹⁸⁸⁾ Milyen következéssel jár ez a tudnivaló az alak igazi természetének felismerésére, nemsokára kifejtem. Most még annak szeretném magyarázatát adni, miért tulajdonítottak a kutatók kelleténél nagyobb jelentőséget az ú. n. potentialis functiónak.

Azt hiszem, főképen azért, mert a iussivus functió fordítása mult vonatkozásban körülírás nélkül minden idg. nyelvben, s a magyarban is, lehetetlen, s a latint jellemző voluntativus modalitás csak potentialis-conditionalis értelemmel adható vissza. *Quid agam? mit tegyek?* pontosan fordítható. De *quid agerem?* körülírás nélkül csak feltételes mód multjával fordítható: *mit tettem volna?* esetleg a potentialitás külön jelzésével legfeljebb így: «*mit tehettem volna?*». A voluntativus functiót csak modális segédigével jelölhetjük: *mit kellett volna* (t. i. szerinted, szerinte, szerintetek, szerintük) *tennem?* de a feltételes módot így sem kerülhetjük ki (*kellett volna*) s mégis csak meghamisítjuk a latin functiót, mert ráadásul még igazi mult alakot (*kellett*) mondunk. A franczia az első és harmadik személyű alakokat még nem mult modalitásban sem tudja körülírás nélkül kifejezni, ámbár eszejárása, mint látni fogjuk, közelebb áll a latinéhoz; *quid agam? que voulez-vous que je fasse? que dois-je faire?*

¹⁸⁸⁾ Ezért hibás a subjunctivus olyan — még DELBRÜCKnél is olvasható — meghatározása, hogy a beszélő hangulatát fejezi ki, l. DELBRÜCK i. m. II. 274. és v. ő. tanulmányom 97. jegyzetét.

Nem-kérdő formájú alakok fordításában is hasonló bajban vagyunk. *Patiatur = türje, qu'il souffre*, ezt le tudjuk voluntative fordítani; de *pateretur!* mult vonatkozású alakot csak feltételes móddal fordíthatjuk: *türte volna! türnie kellett volna.*

A német és az angol nyelv még inkább rászorul ilyenkor a modalis segédigékre, melyek a latin alakok igazi modalitásának nem mindig felelnek meg, pl. ha a *quid facerem?* kitéltet nem így fordítjuk: «was hätte ich *sollen* thun», hanem így: «was konnte ich thun».

Íme, ezért voltak hajlandók a kutatók egészen ELMERIG és DELBRÜCKIG a latin voluntativ functió fel nem ismerésére. Em-lítsem-e, milyen nehézséget okozunk mi is a tanulóknak modalis tekintetben is azzal a már említett fonáksággal, hogy *diceret, putaret, pateretur* alakok jelentésül a *mondaná, gondolná, türné* magyar alakokat véssük emlékezetükbe, s ezzel egészen elhanyagoljuk a főmondatokban annyira fontos voluntativ functiót?¹⁸⁹⁾

111. Ideje mármost, hogy megfejteni próbáljuk azt a nehéz kérdést, hogyan jutott ez az alak főmondatokban a mult vonatkozású jelentéshez.

De előbb még azt a kérdést kell elintéznünk, vajjon való-sággal mult vonatkozásúak-e ezek a nyomós modalitású alakok, vagy talán átképzelésesek? Ezzel a bökkenővel röviden végezhetek. A 107. §. B) pontjában az igazi átképzeléses ala-koknál épen azt találtuk az átképzelés kriteriumának, hogy *praesens historicumok* környezetében nem a *temptarent, inivent, diceres, cerneret* stb. alakok fordulnak elő, hanem a *temptent, ineant, dicas, cernas* alakok. Ezért mondtam már tanulmányom 105. jegyzetében hibásnak azt az okoskodást, mely «Repräsentation der Vergangenheit» alapján magyarázná ez alakokat (v. ö. a 107. jegyzetet is).

Az alak kétségtelenül a multság tudatával van használva, mert, mihelyt kivész a multság e tudatból (azaz: mihelyt átképzeli magát a beszélő a mult esemény-sorba) a *quid faceret?* helyett *quid faciat?* a *resisteret!* helyett *resistat, crederet* helyett *credas*nak kell állania.

Az alak tehát a multság tudatával van használva és mult vonatkozású, de nem önálló mult jelentésű alak, ha-nem eredettől fogva főmondatokban is viszonyi-

¹⁸⁹⁾ Persze, nemcsak ezt a főmondatos functiót hanyagoljuk el ezzel, hanem a mellékmondatos viszonyított használatban is az összes voluntativ functiókat. Azért hajlandók tanítványaink pl. ezélfatározó mellékmondat-ban az *ut videret* alakot «hogy látná» alakkal fordítani. Ez volt már bibliafordítóink egyik főtévedése is. A hiba abban áll, hogy a latin alak csak egyik, leggyakoribb és legérthetőbb functiójának megfelelő magyar alakot használták az alak összes functióinak fordítására.

tott. Ez a latin alakhasználat nyitja, melynek felfedezéséhez közel álltak már egyes kutatók, de a tény határozott felismeréséig és konstatálásáig nem jutottak el. Legközelebb állott hozzá már GOSZRAU, mikor műve (Lat. Sprachlehre, 2 Quedlinburg, 1880) 497. lapján a főmondatos alakokat «Conjunctiv und Subjunctiv *äusserlich* unabhängig» czímen tárgyalja, hozzátéven, hogy: «ganz unabhängig steht der abhängige Modus eigentlich nie, aber ist mitunter dieser regierende Gedanke nicht ausgesprochen», de a tényt már azért sem ismerhette fel egész jelentőségében, mert szerinte is (l. nálam 188. jegyz.): «dieser (t. i. der regierende Gedanke) ist die Meinung und Ansicht *des Sprechenden*». DELBRÜCK is tán effélere gondol, mikor az ilyen alakokat «vom Standpunkt einer vergangenen Situation aus» magyarázza (l. nálam fenn, a 105. jegyzetet), csakhogy D.-nél nem bizonyos, nem átképzélést ért-e, mert máshol így magyarázza a jelenséget: «Doch kann man sich auch, *ohne dass dafür ein äusseres Zeichen gegeben wurde*, in eine vergangene Lage versetzen, und sie die Grundlage der Äusserung nehmen.» Pedig igenis, van jele a multiravezésnek, ugyanaz, a mi a mellékmondatokban, t. i. hogy nem *cernas*, hanem *cerneres* az alak.¹⁹⁰⁾

Valamint tehát az újjörögben az *ἄς* v. *ὄ* λέγομεν, a francziában a *que je fasse*, *que je fisse* subj. alakok már alakjuk szerint is viszonyított, mellékmondatos természetűek, úgy a latin *quid facerem?* *cerneres*-féle alakok szerintem eredetileg függő, mellékmondatos functiójúak, s létrejövételükre a függés-behozatal útján kifejezhető értelmi árnyalatok adtak okot.

112. Ha mármost azt kutatjuk, mi az a mult történéis vagy főgondolat, melyhez a latin (látszólag) főmondatos subjunctivusok eredettől fogva viszonyulnak, nem is olyan nehéz a kérdésre a felelet. Mindenütt, a hol akaratnyilvánítás szerepel (legvilágosabban és leggyakrabban kérdő mondatokban, a hol más valaki akaratnyilvánítása, sokkal ritkábban állító mondatokban, a hol a beszélő akaratnyilvánítása értendő) valami mult szükségességet kifejező lappangó ige az odaértendő főgon-

¹⁹⁰⁾ A conjunctivusnak mint eredetileg függő módnak eredeti mellékmondatos használatát már Gottfried HERMANN is állította. Mivel HERMANN-nak erről a nézetéről Delbrück (II. 362, 363. l.) nagyon kicsinylő hangon nyilatkozik (ámbar [a 366. lapon] elismeri, «hogy már a védákban a conjunctivusnak sokkal nagyobb része van a mondat szerkezetekben, mint más modusoknak») ebből következtetem, hogy szövegemben idézett szavaiban nem viszonyított használatra gondol. Megjegyzem, hogy a viszonyítást én is csak az irreális alakra nézve tartom kétségtelennek, a reális alakról, vagy pláne általában a latin subjunctivusról nem állítom.

dolat. S még conjiciálnunk sem kell, hogy ezeket a főgondolatokat megtaláljuk, mert van elég példa olyan szerkezetre, melyben ez a főgondolat ki van téve. Megjegyzendő azonban, hogy a viszonyítás lélektanilag nem az akarási idejéhez igazodik, mert ez többnyire meglévő, hanem ahhoz a mult szükségességhez, melyre az akaratnyilvánítás vonatkozik. Íme: Plaut. Miles 731. Itidem divos dispertisse vitam humanam *aequom fuit*: qui lepide ingeniatus esset, vitam ei longinquam *darent* (kellott volna hogy . . . *adjanak*) . . . qui improbi essent et scelesti si *adimerent* (hogy . . . *elvegyék*) animam cito. Még jelemzőbb a következő kérdő példa, mely az alak önállósulását is nyilvánvaló módon mutatja (Trinum. 175): Utrum indicare me ei thensaurum *aequom fuit* . . . ? An ego alium dominum *paterer* (kellott volna hogy *türjek*) fieri hisce aedibus? Qui emisset, eius *essetne* ea pecunia? Terentius, Heaut. tim. I. 2, 200. Mansum tamen *oportuit*. Fortasse iniquior erat: *pateretur!* (kellott volna hogy *türje*) nam quem ferret (kit kellott volna, hogy *elviseljen*), si parentem non ferret suum? Ter. Phorm. II. 1. 67 (296). Non *fuit* *neesse* habere; sed (id quod lex iubet) *dotem daretis: quaereret* alium virum.

[Mindezen alakok kapcsolata szerintem ugyanolyan, mint olyan alakoké, a melyek nem épen *aequum erat*, *oportuit* vagy *neesse fuit* féle verbum regensekhez, hanem más olyan verbum regensekhez tartoznak, melyek után akaratnyilvánítás következik. Ter. Andr. III. 4. 5. *Veritus sum*, ne *faceres* idem, quod vulgus servorum solet. A következő példák olyanok, hogy még kötöszó sincs bennük, mint fennebb az *oportuit pateretur* szerkezetben: Epidic. II. 3. 11. *conducere* fidicinam, *cantaret* sibi etc. Merc. III. 1. 38. *Coniuravimus*, neuter stupri caput *limaret*. Trin. II. 4. 191. Tandem *impetravi*, *abiret*. Merc. II. 3. 92. Mihi quidam adulescens mandavit, *emerem* sibi ancillam. Pers. IV. 4. 82. *Tactust leno*, qui rogarat, ubi nata esset, *diceret*.]¹⁹¹⁾

A fennebb közölt példák, melyekben *aequum erat* v. *oportuit* *neesse fuit* féle ige a főtörténés, a többi idevaló példaktól csak abban különböznek, hogy sokszor nincs kitéve, csak lappang ez a főtörténés. De hogy odaértendő, megmutatja a néha kitett kötöszó, nevezetesen az *ut* méltatlankodó kérdésekben vagy felkiáltásokban. Enn. Med. fr. 10. . . *ut* ego illis *supplicarem*

¹⁹¹⁾ Mennyire ugyanaz a szerkezet, akár *aequum erat* (fuit), akár más, kitett mult verbum regenshez igazodik az alak, mutatja pl. ez a Cicero-féle (Sulla, 16, 45) méltatlankodó kérdés, melynek első mondatában még *ut* kötöszó is van, a másik kettő azonban, az előttük lévő *ut*-os mondat nélkül teljesen az *aequum erat*-os szerkezetek módjára volna érthető: Mihi cuiusque salus tanti fuisset, *ut* meam *neglegerem?* per me ego veritatem patefactam *contaminarem* aliquo mendacio? quemquam denique ego *iuvarem?*

(sc. *aequum fuit, oportuit*) tanta blandiloquentia? Plaut. Bacch. II. 2. 19. Egon *ut* id advenienti ei *redderem*? Mil. IV. 1. 16. Egone *ut* ad te ab libertina esse *auderem* internuntius? Phorm. V. 6. 34. *utin* haec *ignoraret* suum patrem? Megfoghatalan előttem, hogy eddig senki rá nem mutatott az efféle mellékmondatoknak az *ut*-talan (látszólagos) főmondatokkal való teljes azonosságára, a milyenek pl. Plaut. Trin. 960 *quam* ego, qui sit homo, nescio, eine *argentum crederem*?! V. ö. 134. Ca. Non ego illi *argentum redderem*? Me. Non redderes. (Ez a példa az átmenetet is mutatja a nem méltatlankodó kérdésben való használat felé). Ter. Eun. III. 5. 43. Ego homuncio hoc non *facerem*? Andr. III. 4. 5. Ego istuc *facerem*? Cic. Phil. II. 2. An ego non *venirem* contra alienum? Phil. II. 11. 26. Hi... *petere*nt?! Sest. 19. 43. *contenderem* privatus armis? 46. *depugnarem*? 48. *timerem*? V. ö. Liv. II. 7. 9. ego me metui me *crederem* posse a civibus meis? Curt. VI. 33. 10. iste *commoveretur*?! V. ö. ugyanezt a kitéltet nem kérdő formában CICERONÁL; Sest. 24, 54. *urbis tamen periculo commoverentur!*

Ez utolsó és a fennebb említett másik hasonló (Trin. 134) példa egyúttal azt is megmutatja, hogy a méltatlankodó kérdésekkel egészen azonos tekintet alá esnek a sokkal ritkább nem-kérdő kitételek is. A különbség csak az, hogy a kérdésben mások akarására hivatkozunk, s így ilyenkor a lappangó főtörténés jobban kiérezhető. Az átmenetet a kétféle kitétel közt legvilágosabban azok a kitételek jelzik, melyek nem egyebek a kérdés állító ismétlésénél. Non *redderem*? Non *redderes!* Továbbá a nem-méltatlankodó kérdések, pl. Cic. Phil. II. 10. 23. Quid ego *conarer*? de or. 3, 86. quid *faceret* aliud? Att. 6, 3, 9. quid enim *dicerem*? stb. Nem-kérdő alakok függő (mellékmondatos) természetét nem tudom *ut* kötőszós példákkal bizonyítani. [De a reális alakét igen, l. pl. Plaut. Capt. I. 2. 6. *sed uti* adserventur magna diligentia, Ter. Adelph. II. 4. 16. At *ut* omne reddat.] Quin kötőszós példa azonban irreális subj.-szal is van: Most. II. 2. 62. Mirum *quin* vigilantia *diceret*; Merc. I. 2. 91. Mirum *quin* me *subagitaret*; Pers. III. 3. 28. Mirum *quin* tibi ego *crederem* (előtte: *negabas credere*), stb. Van továbbá *utinam*-os példa, pedig nyilvánvaló, hogy eredetileg ezek is függő (mellékmondatos) szerkezetek: Capt. 537. *utinam* te di prius *perderent* (kellett volna hogy előbb elpusztítsanak, mint sem történt valami) Rud. 494. *utinam* tu prius *perbiteres* (*quam te vidissem*).¹⁹²⁾

¹⁹²⁾ A mi kivált az *ut* kötőszó kihagyását illeti, köztudomású, hogy a latinban épen bizonyos modális (segédige természetű) igék után gyakran elmarad az *ut* a klasszikus nyelvben is, így kivált épen *oportet* és *opus est* mellett (*hoc scias oportet, hoc scires oportuit*) továbbá *licet, vult, maclit,*

Egyszóval, minden arra vall, hogy az összes idetartozó, látszólag főmondatos olyan példákban, melyekben akaratsnyilvánítás szerepel, — tehát a nem kérdő formájúakban is — a subiunctivus alak eredetileg viszonyított, csakhogy brachylogiás, azaz valami odaértendő főtörténéstől függ, és csak idő folytán önállósult annyira, hogy — kivált CICERO nyelvében — gyakran önállónak, főmondatosnak látszik. Olyan példát, mely voluntativ-iussiv értelemmel nem volna magyarázható, nem igen tudok; még a *cerneres*, *putares* féleket is jobb szeretném így, mint «potentialis» modalitással magyarázni.¹⁹³⁾ A ki azonban ragaszkodik a potentialis értelemhez, az is megmagyarázhatja brachylogiás viszonyítással az ilyen példákat is; a különbség csak az, hogy ilyenformán nem *aequum erat* vagy *oportuit* féle főtörténést kellene érteni, hanem effélet: *fieri potuit ut, eventurum erat ut.*

113. A mult vonatkozású, látszólag főmondatos subiunctivusok tehát eredetileg viszonyított használatúak. A viszony pedig, melyben a lappangó főtörténéssel állanak: néha az egyidejűség, rendszeren pedig az utóidejűség, rákövetkezés viszonya. Ez az, a 111. czikk legvégén említett értelmi árnyalat, melynek kedvéért a latin nyelv ezt a csak benne meglévő, sajátos alakot és kifejezésmódot létrehozta és fejlesztette: a mult vonatkozású egyidejűség, s kivált a rákövetkezés (utóidejűség) árnyalata, mely utóbbi különös élénkséggel, mint mindenütt, itt is akkor érezhető, ha az alak momentán actióárnyalatú imperfectumtöböz tartozik. Ha ezt a kitélt: (Cic. Sest. 22, 48) *mortem ego, vir consularis, tantis rebus gestis timerem?* magyarul így fordítjuk: *én féltem volna a haláltól?* akkor a magyarban egy önálló mult feltételes kifejezést használunk, mintha a latinban *pertimuissem?* volna. Az (*aequum fuit*) *timerem* kitételben lévő észjárás ez: «illetl-é, kellett-é, hogy féljek a haláltól?» A magyarban nem szükséges ez a körülírás, mert a «féltem volna» perfectum is tartós történést jelöl; de a latin nem használhatta itt a perfectumot, mert ez punctualis

sinit, iubet, mandat, rogat és hasonlók mellett. Példák ilyen szerkezetekre szükségtelenek is; különben fenn a szövegben a 191. jegyzettel kapcsolatban közöltem néhány példát Plautusból. — Érthető tehát, ha a most szóbanlévő példáknak is csak kis részében található meg a függő viszonyt kétségtelenül bizonyító kötőszó.

¹⁹³⁾ BLASE (155. l.) mult potentialis funkcióra csak egyetlen egy példát ismer Plautusból. Ha potentialis volna az alapértelem, ilyen nem kérdő kifejezéseknek nemcsak a 2. személyben, hanem 3. sőt 1. személyben is elő kellene fordulniok, **dicerem* = azt mondhattam volna, **cernerem* = láthattam volna. Már pedig 1. személyben nem fordulnak elő. (Hogy az 1. személyű alakok kérdők is, és hogy viszont a legtöbb kérdő kifejezés 1. személyű, annak az oka csak az lehet, hogy a beszélő mult eljárására vonatkozó akaratsnyilvánítás csak másoké, 2. vagy 3. személyeké lehet).

értelmű, s nem *félést*, hanem *megfélemlédest* jelentene. A latin kitételben a megszólítottak akaratára való hivatkozás van, a magyar kitételben csak feltételeesség, mert a magyarnak nincs olyan akaratnyilvánító alakja, mely egyúttal mult vonatkozású volna. «*En féljek?*» ez a kitétel csak jövőről (v. meglévő állapotról) volna használható, multról csak átképzeléssel. De ilyen merész átképzelésre még a magyar nyelv sem képes, annyival kevésbbé, mert az irrealitás is kifejezendő, a mit pedig a magyar csak perfectumával fejezhet ki (v. ö. 118. jegyzet) és akaratjelzés nélkül (*En féltem volna*). Ezt a példát főleg az egyidejűség miatt hoztam fel, mely még cursiv-durativ árnyalatú imperfectumoknál is aránylag igen ritka efféle összefüggésben. Ilyen ez is (Sest. 29. 63.) atque ille, si alia quapiam vi expelleretur ex hac urbe, facere pateretur. (Itt is cursiv-durativ az imperfectum actiója, lélektana pedig ez: expectandum erat, ut pateretur; magyarul: *türte* volna (nem «*eltürte*» volna), de a magyar fordítás így potentialis, a latin subj. nem az; a magyarban önálló mult feltételeesség, a latinban akaratnyilvánítás és multban való egyidejűség szerepel.) Ez esetben a latin azért sem mondhatott volna perfectumot, mert a *patitur* deponens ige lévén, perfectuma: *passus esset* erősen állapotjelző izű volna. Ez lehet sokszor az oka az imperfectum alkalmazásának momentán actióárnyalatú tövek esetében is. (Sest. 24, 54): si meis incommodis lætabantur, urbis tamen periculo commoverentur. Lélektana: (æquum fuit ut, oportuit ut) *commoverentur*, hogy *meginduljanak*, holott *nem* indultak meg; CICERO nem mondhatta itt a passiv perfectumot, *commoti essent*, nemcsak azért, mert ez feltételes, s e szerint feltételes mellékmondatot várnánk mellé (l. a 102. jegyzetet), hanem már azért sem, mert ennyit is jelenthet: «*lettek volna megindulva*». Lehetséges tehát, hogy a voluntativ függő imperfectum a latinban azért áll néha a magyaros potentialis perfectum helyett, mert az ige szenvedő vagy deponens formájú. De, mivel mégis sokkal gyakoribb az activ alak használata, azért ez az ok csak mellékes lehet. Az imperf. és ppupft. lélektanának, igazi különbségét CICERO következő kifejezéseim mutatom ki (Sest. 20. 46): *depugnarem* potius... periculo vestro, quam id quod omnibus impendebat, unus pro omnibus susciperem? = mégis kellett volna *folytatnom a harcot?* (Egyidejűség.) — Ugyanilyen összefüggésben: *resisterem* potius...? = szükséges volt, hogy *felvegyem* a harcot, hogy *megkísérleljem* az ellentállást? (Momentán actióárnyalat, utóidejűség.) Ugyanez nemkérdő formában: *depugnares!* = szükséges volt, hogy *folytasd* a harcot; *resisteres!* = szükséges volt, hogy *felvedd* a harcot. Ellenben más összefüggésben és értelemben maga CICERO is ezt

a szemrehányó akaratnyilvánítást adja ellenfelei szájába (Sest. 20. 45). *Restitisses, reppugnasses, mortem pugnans oppetisses!* magyarul is pontosan fordítható: «álltal volna ellen, vetted volna fel a harczt, haltál volna meg!» Miért választja itt CICERO ezt a formát? Mert a történések folyása vagy megkísérlése nem jelzendő, sőt nem jelezhető, hanem a súly a föltételezett, de meg nem történt eseményeken van, szóval: *punctualis* alak van helyén. Az *imperfectum*os kitételek viszonyítottak lévén, bizonyos fokig, de a nélkül, hogy történések multsága (vagy irrealitása) kivessze a beszélő tudatából, fejlődésében tüntetik fel a történések állapotát, a milyen a mult helyzet szempontjából, ahhoz képest volt: egyidejű tartósnak, vagy utóidejű tartósnak és momentánnak. Az *imperfectum*ok közel állnak ahhoz, hogy idő tekintetében is egészen átképzélesen alapulók legyenek; de ezen a határvonalon a latin nem lépett át: *multa* vonatkozásuk az alakok irrealitásával mindig határozottan jelezve van, csak *acti*óbeli viszonyításuk mutatja a képzetnek az illető helyzetbe való bizonyos fokú elmélyedését, mely, mihelyt *multa* vonatkozó szándék, akarat, szükségesség kerül kifejezésre, mindig (pl. közönséges mult célhatározó mondatokban is) elkerülhetetlen, mert azzal együtt jár. Ez az a különbség, mely a latin és a magyar kifejezések közt még akkor is megmarad, ha *resisteres* alakot így fordítjuk: szükséges volt, illet, hogy *ellenállj*; míg a magyar csak az *acti*ót jelzi, az idői vonatkozást (vagy az irrealitást) nem, addig a latin az *acti*óviszonyításon (utóidejűségen kívül) a *multa* vonatkozást (irrealitást) is jelzi a *resisteres* alakkal. A magyar *ellenállj* alaknak pontosan a latin *resistas* alak felelne meg, mely azonban ilyen mult vonatkozású (irrealis) értelemben tudvalévőleg sohasem állhat.¹⁹⁴⁾

Az *imperfectum*os kitételek tehát mást mondanak, mint a *potentialis* irrealis *perfectum*ok, s ez a más értelmi árnyalat az, melynek feltüntetésére a latin nyelv a most szóbanlévő *imperfectum*os szerkezeteket kifejlesztette. Ezzel a válaszzsal oldottam meg véglegesen azt a kérdést, melyet tanulmányom 71. pontjában függőben hagytam. Most már világosan megérthetjük, mi magyarázza meg a BRUGMANN és DELBRÜCK felfogása közt lévő ellentétet. BRUGMANNnak igaza van abban, hogy az *imperfec-*

¹⁹⁴⁾ E szerint GARAI-nak a 71. pontban említett kitétele: «*vélnéd* egy erdő rengeti hatalmas üstökét» latinul pontosan: *credas* (l. 107. pont B). *Crederes* ellenben *brachylogi*ás viszonyított (egyidejűséget kifejező) *multa* vonatkozó (irrealis) alak = illet, kellett, várható volt, hogy *véljed*, és irrealisan: hogy *vélted volna* (ha ott lettél volna); röviden az irrealitás kifejezésével: «*vélted volna*».

tumok mult vonatkozásúak, DELBRÜCKnek abban, hogy egy mult helyzet szempontjából («vom Standpunkt einer vergangenen Situation aus, l. nálam a 105. jegyzet») vannak használva, azaz, hogy viszonyítottak. De nincs igaza BRUGMANNnak abban, hogy az imperfectumok valóságos (önálló) multak volnának (mert csak az irrealitásból folyó mult vonatkozás kifejezésére valók az actióviszonyításban), DELBRÜCKnek pedig (ha ugyan így érti a dolgot) abban, hogy az imperfectumos kitételekben időteli átképzelés is nyilvánulna.

114. Fennebb (a 110. §.-ban, de v. ö. 112. §. végét) kifejtettem, hogy a látszólagos főmondatokban álló efféle subjunctivusok modalitása ha nem is mindig, legalább rendszeren voluntativusnak magyarázandó. Hasonlóképpen áll a dolog feltételes szerkezetek főmondataiban is, mikor a várt pqpft. helyett imperfectumot találunk látszólag önálló mult értelemben. Az ilyen mondatok, mint a 71. §. 3. pontjában jeleztem, különben is rendszeren kérdő formájúak, mint pl. ez is (Phorm. I. 2. 69.): Non, si redisset, pater ei veniam *daret*? Ge. Ille *daret*? Numquam *faceret*, s így a voluntativ functió könnyen kiértezhető. De kiértezhető a nem kérdő formájúakban is, minőkre a 71. §. 3. b) pontjában egy példát idéztem, s a minők ezek a példák is: Plaut. Bacch. III. 3. 28 (a régi jó idők szokásainak előadásában): ... de hippodromo ubi revenisses domum, ... apud magistrum *adsideres* (sc. necesse fuit), és fennebb u. o. 20: ante solem exorientem nisi in palastram veneras, ... praefecto haud medioeris poenas *penderes* (sc. necesse fuit, oportuit). Könnyű megérteni, miért nem mondott itt a költő pqpft. alakokat: a szokásos történetes volt nyomatékosan kifejezendő. [Azt a két példát, melyeket a 71. §. 3. c) pontjában közöltem, (Caes. B. C. III. 111. és B. Al. 16.) s melyek önálló modalitással nehezen magyarázhatók, mint most már tisztán látom, oratio obliquásoknak kell érteni, olyanformán, mint a tanulmányom 159. és 153. jegyzeteiben említett példákat. Ezek tehát nem ide valók.] Az efféle alakok tehát feltételes főmondatokban is brachylogiásan, egy elhallgatott mult főgondolattól függő functióval magyarázandók,¹⁹⁵⁾ s a potentialis modalitás felvételére multa vonatkozó feltételes főmondatokban is alig van szükség:

¹⁹⁵⁾ A feltételes szerkezetekben lévő ilyen alakok functióját legjobban megértetik olyan szerkezetek, melyek, a nélkül, hogy formaszerint feltételesek volnának, nagyon közel állanak hozzájuk. Ilyenek pl. kérdő formában Cic. Sest. 19. 43. *Vicissent improbos boni: quis reliqua praestaret?* feltételes formában: si vicissent, quis pr.?, az alakok épen ilyen functiójúak. Nem kérdő példa: Cic. de off. III. 75. *At dares hanc vim M. Crasso: ... in foro, mihi crede saltaret!* Feltételes formában: si dares v. dedisses, *saltaret*.

ilyen modalitással a p.p.pft. áll multa vonatkozólag, de, mivel ez mindig punctualis történésű, a latin stilisztáknak nem mindig volt alkalmas a történés kellő árnyalatú (cursiv-durativ töveknél tartós, momentánoknál ismételt vagy megkísérelt egyidejű, vagy az utóbbiaknál utóidejű, szándékolt történések) kifejezésére.

116. De még tovább ment a latin nyelv. Alkalmazta ezeket a brachylogiás függő subjunctivus alakokat mellékmondatokban is. De kevés gondolkodással a priori átlátható, hogy nem mindenütt, hanem csak ott, a hol az a főtörténés, melyhez az alak látszólag viszonyul, nem-mult vagy nem-irrealis értelmű. Mert az alak csak ilyen (látszólagos) összefüggésben írja ki a szerkezetből, s irreális formájával mindjárt elárulja, hogy nyomatékos modalitással értendő. *Quid* (æquum necesse fuit ut) *facerent*? Ez a subjunctivus ebbe az összefüggésbe kerülve: *rogas, quid facerent*? kirí a szerkezetből, melyben közvetlen viszonyítás esetén *rogas quid faciant* vagy *fecerint* volna szükséges, s ezért nyomatékos modalitása élénken érezhető (= *rogas, quid necesse fuerit ut facerent*). Ilyen példák: Cic. Rose. Am. 33 *video esse causas permultas, quæ istum impellerent*; Sulla 20, 57. *verisimile non est, ut... ab se dimitteret.*¹⁹⁶⁾ Plaut. Merc. 663. *quid tu faceres, men rogas?* (itt az alakok szórendje is mutatja a *rogas*-szal való syntaktikai összenemfüggést). Kérdő példa erre is több van, mint nem-kérdő; ilyen a most idézetten kívül ez is (Cic. Vat. 5): *quaero a te, cur Cornelium non defenderem?* Mindezen példában a modalitás könnyen felismerhető.

A hol azonban az alak mult vagy irreális főigével való kapcsolatban fordul elő, ott már nem írja ki a szerkezetből, s ezért gyakran kétértelmű. Még a *diceres, crederes*-féle nagyon szokásos alakoknál könnyebb a pragnáns modalis értelem fel-

¹⁹⁶⁾ Közlöm ehhez a helyhez HALM magyarázatát kommentáros kiadásának illető helyéről. Kiderül ebből, hogy mindig feltűnt a magyarázóknak a szövegből kirívó alak, de magyarázni nem tudták. «Das Imperfect *dimitteret* ist als modus potentialis der Vergangenheit zu fassen: *ut dimittere voluerit* es ist nicht wahrscheinlich dass er ihn von sich *gelassen hätte*». Ez a magyarázat nem adja meg a kitétel lélektanát, mely szerintem ilyenféle: *non est verisimile, (ut eventurum fuerit ut) ab se dimitteret*. *Dimitteret* egy elhallgatott mult főtörténéstől függő momentán alak, mely a mult főtörténéshez képest utóidejű melléktörténést fejez ki. Tehát egészen más, mint *ut dimitisset* volna, mely alakhoz, mint igazi potentialishoz, viszont egy elhallgatott feltételes mellékmondat (*nisi quid accidisset*) volna értendő, l. nálam a 102. jegyzetet. Ezért HALM sem *dimitisset*-tel magyarázza: de az ő magyarázatából nem derül ki a fődolog, hogy: míg *dimittere voluerit*, igenis, *verisimile est* főtörténéshez viszonyulva, addig *dimitteret* nem ahhoz viszonyul, de csak viszonyított lehet.

ismerése, pl. Cic. Sulla 20, 59. qui tanto amore suas possessiones amplexi *tenebant*, ut ab iis membra citius divelli posse *diceres*, ámbar ebben az összefüggésben *tenebant* multhoz sem viszonyulhat más alak, mint épen *diceres*, úgy hogy ez az alak itt dupla functiójú lehet: következményes is, önálló voluntativ modalitású is. Hasonló ehhez Ter. Phormiójában *diceres* functiója ebben a czélhatározó mondatban (Phorm. I. 2. 54) virgo pulchra, et quo magis *diceres*, nil *aderat* adiumenti ad pulchritudinem. Következményes mondatban vannak Andr. 135: ut *cerneres*, Heaut. 307 ut *scires*. De pl. már efféle mondatban (Sulla 16, 45): mihi cuiusquam salus tanti *fuisset*, ut meam *neglegerem*? kétséges, és el sem dönhető, vajjon a *neglegerem* alak egyszerűen következményes-é (magyarul: hogy elhanyagoltam v. elhanyagoljam) vagy brachylogiás praegnans modalitású? (= hogy el kellett volna hanyagolnom, hogy szükséges lett volna, hogy elhanyagoljam). Cic. Sest. 19, 43. Quid *erat* bis vincere? id profecto ut (denuo) *dimicaret*. Mint egyszerű felszólító mellékmondat állítmánya, *erat*-hoz viszonyulva ezt jelentené: hogy *harczoljak*: praegnans modalitással és elhallgatott főtörténéshez viszonyulva ezt: hogy *harczolnom kellett volna*. A döntés legfeljebb a kitétel kérdő vagy nem-kérdő voltán alapulhat. A *neglegerem* példa kérdő, s azt azért én brachylogiásan érteném; a *dimicaret*-et a kiadók nem úgy közlik, tehát inkább egyszerű felszólító modalitásúnak értem *id(erat) profecto* főtörténéshez viszonyítva. Finom értelmi árnyalatok ezek, melyek lélektanát eddig nem igen értették a kutatók;¹⁹⁷⁾ nem csoda, hogy kiváltképen épen a legfinomabb latin stilisztánál, CICERÓNÁL fordulnak elő. A későbbi prózairók nem nagyon szerették, a késő-latinban és a román nyelvekben pedig ismeretlen az alak efféle functiója. Kiszorították a körülírások, s kivált a modalis segédigék. Igazi tere CICERÓN kívül főleg a régibb latin irodalmi nyelv, s nevezetesen PLAUTUS és TERENTIUS vígjátékai (a kutatók éppen ezért is voltak hajlandók az alakokat önálló multaknak magyarázni); költőknél itt-ott minden időszakban előfordulnak, mert rövidebbek, praegnansabbak, szokatlabbak, mint a modalis segédigés alakok.

117. Hátra van még annak a fennebb (71. és 110. §.) elhalasztott kérdésnek tárgyalása, hogyan magyarázandó föltételes szerkezetek főmondataiban az alak nem-mult vonatkozású használata? Rendesen «jelen» használatnak nevezik ezt a kutatók, voltaképen azonban úgy áll a dolog, hogy vagy általános

¹⁹⁷⁾ Az alakok magyarázatán a kommentárok többnyire úgy teszik túl magukat, mint pl. BRIX Plautus Coptivi 537. v.-éhez való következő jegyzetében: «*perderent*: beim Conj. iussivus steht das Imperf. häufig für das Plusquamperfectum». Kényelmes (és hibás) magyarázat!

(mindenkorra érvényes) a használat, pl. Cic. de off. I. 5. 15. (Forma honesti) si oculis cerneretur, mirabiles amores *excitaret sapientia*», vagy alkalmi, s ez esetben ha cursiv-durativ actióárnyalatú, jelen történést (de egyúttal multat és jövőt is), ha momentán actióárnyalatú, jövő történést foglal magában. Sőt cursiv-durativ árnyalatú ige is jövő vonatkozású, ha a feltételes mellékmondat jövőre vonatkozik (tehát, ha momentán árnyalatú az igéje) *Laudarem* (apud me *tenerem*, semper *diligere*m) eum, si ad me veniret. Az összes efféle functiókra tehát csak az a definitió illik, hogy nem-mult vonatkozásúak.

DELBRÜCK szerint tudvalóvóleg nem ez a functió szorul magyarázatra, hanem a mult vonatkozású, mert ő szerinte az alak eredetileg jelen irrealitást (Irrealis des Præsens) fejez ki, s a mult értelem ennek csak módosulása. BRUGMANN és követői (pl. BLASE), ellenkezőleg, a mult értelmet tartják az eredetinek; ezen az alapon állanak azok az iskolai és nem iskolai nyelvtanok is, melyek *praeteritum imperfectum conjunctivi* nak nevezik az alakot, ámbár magyar megfelelőjének (egészen következetlenül) a *szertnék*, *intenek* stb. alakokat iktatják be a táblázatokba. (L. a 198. jegyzetet.)

Egy tény egészen bizonyos, hogy az alak functiója feltételezett történésben mindenképen irreális, szemben a másik (*ament*, *moneant*) reális alakkal, azaz: hogy nem-mult értelemben is csak olyankor használható, ha a beszélőnek tudatában van a feltételezett esemény *meg nem történhetése*.¹⁹⁸⁾ A nem-mult történésre nézve már most egyaránt megtörténhetik az is, hogy a beszélő lehetségesnek fogja és tünteti fel a feltételezett történést, de az is, hogy lehetetlennek. Mult történések azonban feltételes en mindig csak irreális módon szerepelhetnek, mert ilyenkor csak meg nem történt történésekről lehet szó. DELBRÜCK elmélete tehát efféle *a priori* okoskodással könnyen igazolható volna. De nyelvi és nyelvtörténeti tények pontosabb számbavétele mellett olyan nehézségek mutatkoznak, melyek a hypothesis helyességét nagyon kétségesnek tüntetik fel.

Először is nem mindig irreális az alak functiója, s nevezetesen nem az még az oratio recta legtöbb (célhatározó, következményes, időhatározó, okhatározó) mellékmondatában sem, nemhogy oratio obliquában.

¹⁹⁸⁾ Ezért nevezem én is jobb terminus hijján az ú. n. praeteritum imperfectum conjunctivi alakot DELBRÜCK terminusával (mely még legkevésbé adhat téves felfogásra alkalmat) a subjunctivus imperfectuma irreális alakjának, noha szigorúan véve a dolgot, a történés nem minden mult vonatkozású alakban irreális, hanem a feltételes szerkezetekbe tartozó történéseken kívül csak a voluntativ modalitású (látszólag) főmondatbeli történésekben.

Homályban marad továbbá DELBRÜCK hypothesisé mellett a perfectum irreális subjunctivusától való különbség, mely alak funkciójával DELBRÜCK egyáltalában nem is foglalkozik (l. nálam a 104. jegyzetet). A perfectum irreális alakja, ha történéssjelző, mindig mult, nem azért mert subjunctivus, hanem mert perfectum (l. nálam a 71. §.-t). Mi szükség volt hát az imperfectum alakra is mult vonatkozásban? Erre a kérdésre D. meg sem kíséri a választ. Én ugyan megadtam a választ tanulmányom 113. §.-ában, s e szerint a válasz szerint 1) az imperf. alak azért használtatott mult vonatkozásban is, mert az az impft.-mal kifejezhetőek voltak a perft.-mal ki nem fejezhető voluntativ modalis és actióbeli árnyalatok (nevezetesen a voluntativ-iussiv modalitás és a cursiv-durativ vagy iterativ és de conatu árnyalatok); de 2) az imperf.-nak ez a funkciója csak a függő (viszonyított) alakhasználat mellett érthető, úgy hogy szerintem épen a multa vonatkozó alakviszonyítás volna az alapja a szóbanlévő alak funkciójának. A perfectumalakhoz való viszonyt tehát én DELBRÜCK helyett tisztázni iparkodtam, de olyan irányban, mely nem kedvez a D.-féle hypothesisnek.

De vannak más fontos nyelvi tények is, melyek nem kedveznek neki. Mi az az irreális-alak? hogyan tudnak a nyelvek, s nevezetesen az idg. nyelvek irrealitást kifejezni? Akármelyik nyelvet nézzük, azt tapasztaljuk, hogy igealakokkal vagy nem fejezik ki az irrealitást, mint pl. rendszeren az ó és újgörög, a magyar, a német, a román nyelvek, vagy pedig csak a multságon át, annak közvetítésével s körülírással tudják kifejezni. Ezekről a nyelvtényekről már tanulmányom 118. jegyzetében részletesebben értekeztem a PLAUTUS-féle *Cras irēs potius hodie hic cenares* és más hasonló kitételek fordításairól szólva. Valószínű tehát, hogy ebben a latinban mindenesetre különös és magábanálló (rokontalan) alakban sem volt közömbös a multa való vonatkozás az irreális nem-mult értelem kifejlődésében, s hogy nem a mult vonatkozás a másodlagos, későbbi fejlemény (hogyan is lehetne, mikor a mellékmondatokban kezdettől fogva olyan következetes a mult vonatkozásban való használat), hanem fordítva, a mult vonatkozáson fejlődött a nem-multa is vonatkozó irreális használat, mert a multsággal az irrealitás együtt jár.

E mellett a magyarázat mellett mindjárt világossá válik az is, miért használtattak a voluntativ modalitású alakok később, a nem-mult funktió kifejlődése után is az eredeti mult vonatkozású funktióval. Azért, mert ezeknél a modalitás (a multa vonatkozó akaratnyilvánítás) különösen kérdő formában megőrizte a mult funktiót. [A nem-mult irreális értelem, ugyanis voluntativ funktióval rendkívül ritka, és csak a *cras irēs potius* (holnap mentél volna inkább) féle példákban képzelhető. A latin

észjárás szerint a főtörténés ilyenkor sem *aequum est* v. *oportet*, hanem *aequum fuit* vagy *oportuit*, mert a kérdés a megszólított egyén vonakodása miatt le van tárgyalva, a felszólítás elintézettnék van felfogva.] A hol azonban voluntativ modalitástól ment feltételezett történés szerepel, ott az irreális értelem (*cras*, v. más jövőre vonatkozó körülírások nélkül is) önállósulhatott az ú. n. conditionalis modalitással kapcsolatban, (*dares, si haberes* = adnál, ha volna, de nincs) mert ilyen esetekben a történés viszonyított volta nem volt annyira érezhető, mint a voluntativ modalitás esetében.

Hogy a mult vonatkozású használat az eredeti, a nem-mult vonatkozású csak későbbi fejlemény, erre mutat a legfontosabb, semmiképen el nem hanyagolható argumentum is: a nyelvtörténet tanúsága. Bizonyításra sem szoruló kettős tény először: hogy a ránk nézve legrégebb latin nyelv, PLAUTUS nyelve, mely a közbeszédnek is inkább megfeleltetett a későbbi írók nyelvénél, irreális értelemben is többnyire még a reális alakokat használja, s hogy a reális alakok ilyen használata később is elég közönséges, s másodsor: hogy a mult vonatkozású (látszólagos) főmondatbeli használat éppen Plautusnál a legközönségesebb, később (CICERÓT nem tekintve) a nem-mult irreális használat terjedésével egyre ritkábbá válik.

Minden arra mutat tnbát, hogy az alak magyarázatának kérdésében BRUGMANN helyesebb úton jár, mint DELBRÜCK; de BRUGMANNnak nézetem szerint viszont abban nincs igaza, hogy — a mi megint hallatlan dolog volna az idg., sőt az összes előttem ismeretes nyelvek terén. — mult alapértelme ről szól: nem mult, hanem csak *multa* vonatkozó értelemről lehet szó, mert ez a speciális latin alak meggyőződése szerint eredettől fogva függőnek, viszonyítás céljából alakult, még pedig *mult* főtörténésekhez való viszonyítás céljából. Azokban a functióban, melyek a görög conjunctivus voluntativus és a görög optativus óhajtó modalitásának felelnek meg, meg is tartotta függő természetét, és vele a *multa* vonatkozó értelmet, ellenben abban a functióban, mely a görög modusok, kivált az optativus többi modalitásainak felel meg, túlfejlődve a görögön, a nem-mult irrealitást is kifejlesztette, s ebben az értelemben némileg önállósult.

118. A nem-mult irrealitás értelmében való használat később olyan közönségessé vált, hogy elbeszélésben álló voluntativ feltételes mondatokban sokszor bajos eldönteni, mult vonatkozásról van-e szó, vagy ez a mult vonatkozás kiveszett az író tudatából, s az alakot irreális nem mult értelmében, az az átképzéssel használja, éppen úgy, mint a 107. B) pontban

említett reális alakokat. Ez a tárgy külön vizsgáldást érdemelne, mert az anyag még nincs kellően összehordva, már csak azért sem, mivel a kutatók összetévesztik az átképzést a repraesentatióval, (azaz mult személyeknek, tárgyakkal, eseményeknek a tényleg folyó események közé képzelésével). A repraesentatió — mely különben igen ritka — éppen ellenkező lelki folyamaton alapszik, mint az átképzés, a kétféle jelenség tehát szigorúan külön tartandó. Repraesentatióról lehet szó pl. a következő mondatban (Cic. Rosc. Am. 103): *Africanus... si sua res ageretur, testimonium non diceret* (t. i. most, mikor az ellenfél teszi): *nam in talem virum non audeo dicere, si diceret, non crederetur*. Ilyen talán ez is (Cic. Att. 2, 21, 4): *... Apelles, si Vererem cæno oblitam videret* (t. i. most) *magnum, credo, acciperet dolorem*. De bizonyosnak ez a lélektanú nem-mult értelem sem mondható, még kevésbé az igazi átképzéses lélektanú, t. i. hogy az elbeszélő a szóbanlévő mult helyzetbe képzelni magát. BLASE (i. m. 158. l., a ki e mellett szintén összezavarja az átképzést a repraesentatióval) csak egynehány helyet idéz az efféle alakhasználatra az egész latinságból, azt is csak költőkből (VERGILIUSTÓL STATIUSIG). De egyik példa lélektana sem kétségtelen; legvalószínűbb az átképzés Verg. VI. 33 helyén, hol (az Apollo-templom képeit) *protinus omnia perlegerent oculis* (Aeneas et socii), *ni iam præmissus Achates adforet, atque... sacerdos, fatur quæ talia regi*. Itt ugyanis a *fatur* præ. historicum és a *iam* adverbium az átképzés mellett szólnak. Jól teszszük azonban, ha az átképzés fölvetelésében a következő elvekhez ragaszkodunk: 1) A hol az alak mult vonatkozásának is érthető, kivált régebbi íróknál (és prózában), értsük mult vonatkozásának. 2) Nem-multnak, tehát átképzésesnek csak ott értsük, a hol (későbbi íróknál) az alak környezete átképzéses előadású. E szerint pl. Horatiusnak ezt a helyét (Sat. II, 8, 59. Rufus, ut si filius... *obisset* (!) *flere* (sc. *cœpit*). *quis esset finis, ni sapiens sic Nomentanus amicum tolleret*: ... *Varius mappa compscere risum vix poterat* én nem értem átképzésesnek (mint BLASE teszi): a *quis esset* elé *incertum erat* féle főtörténet értének, s az *esset, tolleret* alakokat mult környezetükre (*obisset, poterat*) tekintettel mult vonatkozásúaknak magyarázom.

A nem-mult irreális értelem igazi helye e szerint (feltételes főmondatokban) nem az elbeszélő, hanem a vitázó, értekező előadásban van. Ebben azonban olyan gyakori, hogy, mint láttuk, a mult-vonatkozású eredeti értelem (látszólagos) főmondatokban szinte kivételosenk tűnik fel a későbbi irodalmi latinságban. A román nyelvekbe tudvalóleg ebben a functionban sem ment át az alak. Kiszorították pl. a francziában a főmondatokban a körülírt alakok, a mellékmondatokban pedig körülíratlan mult

indicativus, mely a latin *-bam* végű *præteritum imperfectum*nak felel meg. (Si je savais; általánossá azonban irreális értelemben csak a XVIII. század óta vált az ilyen szabású mellékmondat, l. VISING, Die Realen Tempora der Vergangenheit stb. Heilbronn, II. 1889, 66 és kk. lap.)

GYOMLAY GYULA.

Néhány határozóragunk alaktanához.

1.

A *-tól, -től* ragnak mai magánhangzója tudvalevőleg csak a *-ból, -ből* s a *-ról, -ről* rag hatása következtében vált eredetibb *ú, ü-ből* egy fokkal nyiltabbá. Az is tudvalevő, hogy a régibb *-tül* és *-tül* alakok közül a magashangú az eredeti; bizonyítják ezt nemcsak a személyragos *tőlem*, hanem a régi nyelvben gyakori *haláltül*-féle illeszkedés nélküli alakok is (vö. TMNy. 665). E legrégebbnek kimutatható *-tül* alak pedig SZINNYEI szerint (NyK. XXXV. 450, NyH.⁴ 124) összevonás útján megelőző **tűvöl* alakból keletkezett. Én az e ragunk keletkezésére vonatkozó összes eddigi magyarázatok közül SZINNYEIÉ tartom a legelfogadhatóbbnak s csak az az egy megjegyzésem van hozzá, hogy az újabb *-tül* alak **tűvöl* alakból aligha keletkezhetett hangtani úton.

Az ilyen magánhangzó közti *v* kiesésének és az utána való összevonásnak igazolására rendszeren a nyugati nyelvjáróterületnek efféle jelenségeit és a *lön, tön, vön*-féle igealakokat szokták idézni. De a nyugati (különösen göcseji és őrségi) nyelvjárásoknak ilyen alakjai kronológiailag kétségtelenül sokkal fiatalabbak a *tül* alaknál, a *lön*-féle alakoknak **lövén*-félékből való fejlődése pedig igen-igen kétséges. Ezekén kívül pedig igazán nem tudom, hogy mivel lehetne egy ilyen, kétségkívül régi hangtani **tűvöl* > *-tül* fejlődést támogatni. Kifogástalanul meg lehet azonban magyaráznunk a *-tül* alak keletkezését, ha föltesszük, hogy a rövidülés a személyragos **tűvölem, *tűvöled, *tűvöle* alakokban történt meg, s hogy csak az ilyen (a második nyílt szótag rövid magánhangzójának kiesése útján keletkezett)

**tüvlem* > *tülem*-féle személyragos alakok hatása alatt lépett a ragtalan **tüvöl* névutó (később rag) helyébe is a rövidebb *tül* alak. Olyan eset ez, mint a hogy pl. a szabályos *köztem*, *közted* stb. hatása alatt a szabályos **közöt* helyébe is *közt* lépett (MNY. VIII. 201).

A *-tül* (> *-tül*, *-tül* > *-tól*, *-től*) rag keletkezése módját tehát érteni vélem — ha csakugyan igaz az, hogy az ablativus ragja eredetileg pusztán *-l* volt. Mert ha e rag mindig (főnévi eredetű) *-ól*, *-öl* volt, a minnek SIMONYI újabban (Nyr. XL. 208) magyarázta, akkor ez a kérdés már jóval bonyolultabb. Vagy azt kellene akkor megértése végett föltennünk, hogy **tüvölem* stb. *ö*-je megrövidült, mégpedig már igen régen, mert már legelső nyelvelméleinkben is *-tül* van, de akkor mért csak az egy **tüvölem* esetében, s mért máig sem az *alólam*, *belőlem*, *előlem*, *felőlem* stb. esetében? Vagy azt kellene föltennünk, hogy nem az *ö* > *ő*, hanem az első szótag *ü*-je esett ki (erre vonatkozólag l. alább a *-ra*, *-re* hangtörténetét), de akkor meg **tvöl*-ből *-tól* alakot kellene várnunk, holott már legrégebben, jóval a nagyszámú *ó*, *ő* > *ú*, *ü* változások előtt, *-tül* (\approx *-tül*) a rag alakja. (A *-tül* magánhangzójának zártágát a **tvöl* *v*-jének tulajdonítani leghatározottabb meggyőződés szerint egészen eredménytelen kísérlet volna.) Vagy azt kellene végül föltennünk, hogy talán mégis a *v* esett ki s az így keletkezett hiátust aztán összevonás útján tüntette el a nyelv, de (egészen el is tekintve attól, hogy az ilyen *öveg* > *öeg* > *ög*, *söveg* > **söeg* > *sög*, *hövel* [hüvely] > **höel* > *höl*-féle fejlődések régiségét még előbb be kellene bizonyítani) akkor is aligha lett volna egy ilyen **tüöl* alakból *tül*, hanem sokkal valószínűbb, hogy *töl* (vö. *üvölt* > *üvöt* > *üöt* > *öt* MTsz.), már pedig tagadhatatlan, hogy e ragnak legrégibb ismert alakja *-tül*.

Egyszóval, én a *-tül* (> *-töl*) ragot csak a SZINNYEI föltevésén alapuló **tüvölem* > **tüvlem* > *tülem*-féle személyragos alakokból való elvonásként tudom kifogástalanul megérteni.

2.

Egyáltalán nem értem azonban a *-ról* (> *-rol*, *-röl*) rag keletkezése módját. T. i. akkor nem, ha csakugyan igaz volna az, hogy a *-ról* nem egyéb, mint **rajól*-ból, vagy SZINNYEMEK már említett fölfogása szerint (NyK. XXXV. 449, NyH.⁴ 125) **rajol*-ból való összevonás, a minnek eddig általában magyarázták. A **rajol* *a*-jának kiesését ugyanis semmiféle hangtörvény alapján sem tudnók megérteni; a **rajol* *o*-ja szabályszerűen kieshetett ugyan a **rajolam*, **rajolad*-féle háromtagú személyragos alakokból, csakhogy ezekből **rajlam*, **rajlad*,

stb. keletkezett (vö. **rajotam* > *rajtam* is, MNyv. VIII. 200), s az ilyen **rajlam*-féle hangalaknak semminemű hatásából sem volna érthető a **rajol*-nak *ról*-lal való helyettesítése (mint *tüllem* hatása alatt a **tüvöl-é tül*-lel). A máig meglevő őrségi *léram* alapján elméletileg föl lehetne ugyan tenni, hogy a **rajolam* > **rajlam* > **rélam* fejlődés annak idején nemcsak ilyen szűk területen ment végbe, s hogy a mai köznyelvi *rólam* talán nem egyéb, mint e **rélam* illeszkedett alakja, a melyből éppen olyan elvonás útján keletkezett a *-ról* rag, mint *tüllem*-ből a *-tül*; csakhogy e föltevés elfogadását lehetetlenné teszi (némely kisebb nehézségen kívül) főleg az a körülmény, hogy ilyen típusú visszaható illeszkedésre tudtommal egyetlen egy példa sincsen a magyar hangtörténetben. (Vö. *béka*, *béna*, *dézza*, *dézsma*, *széna*, stb. hangrendjét. Sőt *kégyő*, *kéván*, stb. is illeszkedetlen maradt, holott ezekben állandóan hosszú magánhangzó szerepelhetett volna indukáló gyanánt.)

Az eddigi **rajól*-ból, vagy akár **rajol*-ból kiinduló magyarázat tehát véleményem szerint elfogadhatatlan. Kísértsünk meg azonban más kiindulópontból egy más magyarázatot.

A mai *-ra*, *-re* ragnak legrégebb alakja, melyet kimutathatunk, az 1055. évi *rëá* (névutó) és *-rëá* (rag). 1211-ben azonban már *-rá*, *-ré* alakja van (vö. OklSz.). A *rëá* természetesen megelőző **rajá*-ból, s ez még régebb **rajá* (< **rajé*)-ból való, a *-rá*, *-ré* alakból pedig a szóvégi *á*, *é* hangoknak sok más esetben is tapasztalható megrövidülésével a mai *-ra*, *-re* lett. Kérdéses csak az, hogy milyen úton-módon lett a XII sz. folyamán a *-rëá*-ból a rövidebb és már illeszkedő *-rá*, *-ré*? Az én véleményem szerint ez csakis a következő módon történhetett. Mikor a *rëá* névutó raggá lett, akkor magánhangzón végződő szóhoz járulván (vö. pl. *brokinarea*, *holmodi rea*, *hodu utu rea*, *ohut cuturea* stb., OklSz.) az *ë*-nek a két nyílt szótagos hangtörvény értelmében csakhamar ki kellett esnie. Ekkor tehát bizonyos ideig mássalhangzó után a régi *-rëá*, magánhangzó után pedig az új *-rá* volt a ragnak szabályos alakja. De csak rövid ideig, mert az analógia hatalma az azonos szerepű elemeknek alakbeli eltéréseit hamar elenyészteti, mégpedig olyan módon, hogy az egyik alakot a másik rovására egyeduralomra segíti. A győztes alak ebben az esetben, valószínűleg rövidebb volta miatt (mint pl. az igekötők esetében is, vö. NyF. 65 : 8), a *-rá* volt, a vesztes pedig a *-rëá*. Az eleinte magas- és mélyhangú tőhöz egyaránt járuló *-rá* aztán csakhamar osztozott ragjaink rendes sorsában és illeszkedni kezdett. A *-ra*, *-re* tehát a következő fejlődési fokozatokon keresztül nyerte mai alakját: **rajé* > **rajá* > **rajá* > *rëá* (névutó) > *-rëá* (rag) > *-rá* > *-rá*, *-ré* > *-ra*,

-re.*) S a -ra, -re ragnak e története útmutatóul szolgálhat a -ról, -ről történetének kiderítéséhez is.

A rólam-nak székely és csángó *riólam*, *rióllam*, *rióllam* alakjai (MTsz.) kétségkívül régibb **röölam*-ra mennek vissza. Erről (valamint a *rajattam* melletti *rëattam*-ról is), azt hiszem, sikerült bebizonyítanom (MNyv. VIII. 202), hogy csak azon szoros etimologiai kapcsolatnál fogva, mely a *rëám* határozószóval összefűzi, történt meg benne is az *a > ë* változás, mely tkp. csak az *á* hangú *rëám* stb. alakokban volna hangtanilag megokolt. De ez az analógiás *a > ë* változás természetesen nemcsak a személyragos **rajólam*, hanem a ragtalan **rajól* határozószóban is megtörtént. S attól a percztől fogva, mikor e **rëöl* (esetleg még **rëöl*) névutó raggá degradálódott, további sorsa tökéletesen párhuzamos volt a *-rëá* rag sorsával. Tehát magánhangzós végű szó után elvesztette *ë*-jét, az így keletkezett rövidebb *-ról* aztán nemsokára mássalhangzós végű szó után is elfoglalta az ott különben szabályos **rëöl* helyét, majd végül illeszkedni kezdett. S valamint a hangtörvényszerűen megrövidült *-rá*, *-ré* (*> -ra*, *-re*) rag hatása alatt a *rëám* személyragos határozószó is *rám*-má rövidült, úgy vonta maga után a szabályosan rövidült *-ról* is a **röölam*-nak *rólam*-má való rövidülését.

Be kell azonban még számolnunk a *-ról* rag hosszú *ó*-járól is.

SZINNYEI úgy képzeli az ablativusi *-ól*, *-öl* hosszú magánhangzójának keletkezését, hogy «a **tüvö-l* és **rajo l*-ből öszevonódás útján *-tül* és *-ról* fejlődött, s mármost ezen nagyon gyakran előforduló ablativusok hatása alatt válhatott a többi ablativus *-ol*, *-öl*, *-él* vége is *-ól*, *-öl*, *-él-lé*» (i. h. 450). Bár a *-tül* és *-ról* ragokban, mint kifejtet-

*) A nyelvjárásilag előkerülő illeszkedés nélküli *-ré* és *-rë* alakokat SZINNYEI (NyH.* 128) **raid > *reid > *rëid > -ré > -rë* fejlődés útján magyarázza, én azonban azt hiszem, hogy a föltevésnek e hosszú láncolata fölösleges. A *-ré* alakot eddig csak az igazolná, hogy én Halmágyon egyetlen egyszer hallottam és jegyeztem föl a *tyúkré* alakot. Mivel azonban ott állandóan *-rá*, *-ré* a rag alakja (vö. NyK. XXXI. 388), ez egyszeri esetnek aligha tulajdoníthatunk valami fontosságot. A nyitra-vidéki *Nyiträrë*, *padrë*, *arrë*-féle alakok magyarázatában pedig figyelembe veendő először is az, hogy magashangú szó után ott is csak *-re* a rag alakja, nyílt *e*-vel, másodszor meg az, hogy abban a nyelvjárásban igen gyakori volt az *á > ë* változás. Pl. *kárhozët*, *fogtë*, *Jóskë*, *kalëp*, *malëc*, stb. (Nyr. XXXIII. 384). Nyilvánvaló tehát, hogy a ragnak szabályos palóc *-rá*, *-re* alakjából is ezzel a szórványos *á > ë* hangváltozással lett egy kisebb vidéken *-rë*, *-re*.

tük, nem lehet amolyan egyszerű «összevonódást» látnunk, a (*tülem*-ből elvont) *-tül*-nek *üv* kapcsolatból való hosszú *ü*-je hangtanilag mégis teljeseen meg van okolva. Nem így persze a *-ról* hosszú *ó*-ja abban az esetben, ha nem volt már eredetileg is hosszú, mint a hogyan SIMONYI fölteszi. A *-tól*, *-től* és *-ról*, *-ről* ragoknak ugyanegy grammatikai képzetsorban való szoros kapcsolata miatt azonban semmi akadályát sem látom azon föltevésnek, hogy a *-tül* magánhangzójának hosszúsága miatt talán már a **rajol*-nak vagy **rööl*-nak, legkésőbbben azonban az *ë*-je vesztett **rol*-nak szintén megnyúlt a magánhangzója. A *-tül*, *-tül*-nek és *-ról*, *-ről*-nek egyesült hatása aztán már valóban alkalmas lehetett arra, hogy lassanként a többi ablativusok *-ol*, *-öl*, *-él* végét is megnyújtsa. A *-ról*, *-ről* rag fejlődésének történetét tehát az eddigiek alapján ilyenek gondolom: **rajol* > **rööl* (névutó) > **rööl* (rag) > **rol* > *-ról* > *-ról*, *-ről*.

Ezzel kapcsolatban azonban rá kell mutatnom még egy más jelenségre is, a mely ellene szól annak a föltevésnek, hogy az ablativusi rag magánhangzója már kezdettől fogva hosszú volt. A *rólam*-nak órségi *léram* (< **rélam*) alakját t. i., mint MNyv. VIII. 204 kifejtettem, kifogástalanul meg lehet magyarázni egykori **rajolam*-ból, aligha azonban **rajólam*-ból. Mert föl lehetne ugyan tenni, hogy **rajólam*-ból Dunántúl **rajúlam* lett, aztán az ugyancsak Dunántúl szokásos magánhangzórövidüléssel **rajulam*, majd meg **rajlam* > **rélam* > *léram*, csakhogy ez a dunántúli *ü* > *u* rövidülés aligha lehet régibb 200 esztendőnél, akkor pedig a két nyílt szótagos hangtörvény működése már rég be volt fejezve. Ha pedig mégis aránylag ilyen későn rövidült volna **rajulam*-ból **rajlam*, s még csak ezután lett volna ebből **rélam* > *léram*, akkor nagyon föltűnő volna, hogy a **rajlam* alaknak már nyoma sincsen, holott minden más az utóbbi századokból való *ai* > *é* változás esetében megvan még az eredetibb *ai* kettőshangzós alak is (vö. MNyv. VIII. 203). S még más okokat is föl lehetne hozni, melyek mind a mellett szólnak, hogy a mai *léram* alak fölteendő elődjének, a **rajlam*-nak sokkal régibb korból valónak kell lennie. Olyan korból valónak, a melyben az ablativus ragja, legalább nyelvjárásiilag, még pusztá *-l* volt.

3.

A *-tól*, *-től* és a *-ra*, *-re*, *-ról*, *-ről* ragok történetének ismeretével most már a *-ba*, *-be*, *-ban*, *-ben* és *-ból*, *-ből* ragok alakulását is jobban megérthetjük, mintsem ez eddig lehetséges volt. E ragok t. i. kétségtelenül a *bél* (< *bél*) főnévnek lativusi, locativusi és ablativusi

belé, **belën* és *belöl* alakjaiból fejlődtek ugyan, de a hangtörténeti fejlődés útja-módja eddig meglehetősen homályos volt.

Legegyszerűbb és legvilágosabb a *-ban*, *-ben* rag története. A fejlődés az én véleményem szerint itt is csak a háromtagú személyragos **belënem*, **belëned*, **belëne* alakokból indulhatott ki, melyekből a két nyílt szótagos hangtörvény értelmében **belnem* stb., ebből pedig *bennem* stb. lett. s ezeknek hatása alatt csakhamar a szabályosan meg nem rövidülhető **belën* névutó helyébe is *benn* lépett. (Vö. *tülem* és **tüvöl*: *tüll*.) E *benn* aztán mint adverbium napjainkig fönnmaradt, mert támogatták olyan alakok, mint *künn*, *fönn*, *lënn*, mint rag azonban a *fán*, *vizën*, *kövön*-félék locativusi *-n*-jének analógiai hatása alatt *-ben* (vö. *iovben*, *milostben* HB.) alakot öltött, majd meg illeszkedni kezdett.

E magyarázatban szerintem csak a **belnem* > *bennem*-féle hangfejlődésen lehetne talán fönnakadni, mert ilyen szótagzáró *l* ma nem így, hanem (a megelőző magánhangzó megnyújtása után) nyomtalanul szokott eltűnni (vö. *volna* > *vólna* > *vóna*). A **belnem* > *bennem* fejlődés azonban a HB. kora előtti időből való, mikor az *l*-nek még nem volt ilyen nyújtó hatása. Ezt látszik t. i. bizonyítani az a körülmény, hogy az *n* előtti *l* eltűnésének mindazon egyéb esetei is, melyek régieknek vélhetők, ú. n. teljes hasonulást mutatnak, nem pedig a magánhangzó megnyúlását. Ilyenek: *fönn*, *hon* ∞ *hun* (< **honn* ∞ **hunn* < **holn* ∞ **huln*), *honnan*, *hazunna*, *hazurunna*, *messzünna*, stb.

A *-ban*, *-ben* rag után most áttérhetünk a *-ból*, *-ből* eredetének kérdésére.

E rag, mint említettük, etimológiailag kétségtelenül azonos a *ből* főnévnek *belöl* ablativusával, melyből közfölfogás szerint «összevonás» útján keletkezett. Csakhogy ez állítólagos összevonódásnak hangtani mikéntje én előttem ismét a lehető leghomályosabb dolog volna. Mert valamint **rajól* nem veszthette el szabályszerű módon *a*-ját, éppen úgy *belöl* sem a maga *e*-jét. Az eltűnt *l* dolgát még firtatni se merjük. Ezért az én véleményem szerint itt szó se lehet semmiféle hangtani folyamatról vagy fejlődésről. A *belöl* névutóból szerintem egyszerűen rag lett, aztán illeszkedni kezdett, s így az Ehrenfeld-kódex korában kéttagú *-balól*, *-belöl* volt e rag szabályos alakja, holott ugyanekkor *-tül*, *-tül* és *-ról*, *-ról* (a fönnebb ismertett okokból) már régóta egytagúak voltak. S ha a Bécsi- és a Müncheneri-kódex korától kezdve e szabályos *-balól*, *-belöl* mellett mind sűrűbben föllép az egytagú *-ból*, *-ből* alak, mégpedig egyszerre, hirtelen, minden közvetítő hangalak nélkül, akkor éppen e miatt nem

láthatok ebben semmiféle hangtani jelenséget, hanem csakis a nálógiait. Hogy e három rag jelentése között szoros lélektani kapcsolat van, a mi tudvalevőleg bármely analógiai hatásnak alapföltétele, az nem szorul bizonyításra. S a hogyan ennek alapján más nyelvészek már előttem is az *ó, ő* hangú *-ból, -ből* és *-ról, -ről* hatásának tulajdonították a *-túl, -tül* > *-tól, -töl* változást, úgy tulajdonítom én is az egytagú *-tül, -tül* és *-ról, -ről* hatásának azt, hogy a kéttagú *-balól, -belől* helyébe az egytagú *-ból, -ből* ejtés lépett. Mivel ezeken kívül is még egész sereg egytagú rag támogatta e szabálytalan, de egytagú *-ból, -ből* alakot, azért a hangtörténetileg szabályos, de kéttagú *-balól, -belől* egyre ritkább lett, a XVI. sz. folyamán már egészen elavult, s ma egyetlen hírmondója a háromszéki *közből* (MTsz.). Hogy ezzel szemben *belől* és *belőlem* országszerte megőrizte eredeti alakját, annak viszont nyilván csak az lehet az oka, hogy a ragtalanul két- és ragosan háromtagú *felől, felőlem, elől, előlem, alól, alólam*, stb. analógiája sokkal nagyobb mértékben támogatta őket, mint a mennyire árthatott volna nekik a csak ragos és csak kéttagú *tőlem* és *rólam* analógiája. Ha a *-belől* > *-ből* fejlődés csakugyan hangtani úton jött volna létre, akkor a *belől* névutóból és *belőlem* személyragos határozóból is okvetetlenül **ből* és **bőlem* lett volna. Ilyennek azonban sehol semmi nyoma.

Még az előbbieknél is kevésbé kielégítő a *-ba, -be* rag *belé*ből való származásának eddigi magyarázata. Ma azonban a különféle alakváltozatokat és ezeknek az eredeti *belé*-hez való viszonyát már nem nehéz megértenünk.

A *belé* szóvégi *é*-je egyfelől *e*-vé rövidült, innen a mai *bele* ige-kötő és a *szobábele, pincébele*-félék ragja (vö. Nyr. XXV. 43, 187—8), másfelől azonban (talán *i*-n, valószínűbb azonban, hogy *ë*-n keresztül) *i*-vé is rövidült. A *beliment*-féle összetételekben és a **kétségbeli esvéniféle* szólamokban aztán szabályszerűen kiesvén az *i*, keletkezett a *bel* ige-kötő és rag (vö. erről bővebben NyF. 65 : 7). A *-bel* rag utóbb természetesen illeszkedett is, vö. régi *bwnbel, Gabaonbal* (id. NyH.⁴ 128), mai *házbal, kerbel* stb. (Nyr. XXI. 467*) és XXV. 187).

Hangtani úton most már e *-bal, -bel* alaktól semmiképen sem jutunk el a mai *-ba, -be* alakhoz. Éppoly kevésbé természetesen a *-belé* v. *-bele* alakoktól. De talán ismét analógiai úton. Mert nyilván-

*) BARTHA J. (id. h.) a *-ba, -be* rag ezen palócz *-bal, -bel* alakjának *l*-jét a *-val, -vel* jelentésű palócz *-bal, -bel* hatásának tulajdonítja, holott nyilván éppen ellenkezőleg áll a dolog, t. i. a *-ba, -be* jelentésű eredeti *-bal, -bel* hatása alatt lépett a *-val, -vel* *v*-je helyére a *b*.

való, hogy az eredeti *belé* alak nemcsak a hangtörvények hatásának volt kitéve (a melyeknek következtében végeredményben egyfelől *-bal*, *-bel* és másfelől *-bele* lett belőle), hanem az analógiáénak is. Valamiként tehát az egytagú *-tól*, *-től* és *-ról*, *-ről* ablativusi ragok hatásából magyaráztuk a szabályosan kéttagú *-balól*, *-belől* helyébe lépett egytagú *-ból*, *-ből* ejtést, éppen így az egytagú *-rá*, *-ré*, és *-á*, *-é* (pl. *Pesté*, *Győré*, *Fehérvárá* stb.) lativusi ragok hatásában találhatjuk meg az okát annak is, hogy a szabályosan kéttagú *-belé* helyébe az egytagú *-bé* ejtés lépett.

Három rag állott most már a nyelv rendelkezésére ugyanegy functio végzése céljából: maga az eredeti *-belé* (> *-bele*) és két utóda, a *-bel* és *-bé*. Természetes tehát, hogy csakhamar megindult ezek közt az egyeduralomért való küzdelem. Szóvégi *l*-je miatt legkevésbé alkalmas volt lativusi functiójának végzésére a *-bel*; szóvégi *é*-je miatt már alkalmasabb volt ugyan e célra, kéttagúsága miatt azonban mégis erősen terhelve volt a *-belé* (> *-bele*); szóvégi *é*-je és egytagúsága miatt legalkalmasabb volt rá a *-bé*: a küzdelemnek ma már látható eredménye tehát egészen érthető. A *bel* (illeszkedett *-bal*, *-bel* alakban) ma már csak egy kis palócz vidéken tengődik. Éppígy a *-belé* (> *-bele*) alak is (ha ugyan valóban igaz, hogy még él); mint igekötő azonban még ma is erősen megállja helyét, mert ilyen functiójában támogatja több más kéttagú igekötőnek analógiai hatása. A *-bé* ellenben meghódította az egész magyar nyelvterületet, s csak igekötői minőségében kell még harcolnia a *belé* (> *bele*)-vel. Eredetileg *-bé* volt az egyedüli alakja (vö. máig *Kőhalombié*, *számbié*, NyK. XXXI. 388), hódító útja folyamán azonban szabályosnak mondható hangtani úton előbb megrövidült (vö. *táncbe*, *Pákábe* stb., TMNy. 654), aztán természetesen illeszkedett is.

A *belé* határozónak és különféle alakú és működésű utódainak története egyike a legtanulságosabb példáknak annak bizonyítására, hogy a nyelvtörténet java részében nem egyéb, mint a hangtörvényeknek és az analógiának szüntelen harca.

HORGER ANTAL.

A *v*-töví igék.

A) 1. *hí, nyí, rí, sí, szí, ví*

2. *ó, ró, fő, jő, lő, nő, nyő, szó*

B) *iszik—eszik, hisz, lesz, tesz, vesz, visz*

C) 1. *alszik, fekszik, nyugszik, alkuszik, esküszik, metsz — *tiloszik, kérkeszik, szerkeszik*

2. *cselekszik, törekszik, növekszik, menekszik, veszekszik, dicsekszik, gyanakszik, telepszik, ülepszik*

3. névszókból képzettek, mint: *hírheszik, bűnhöszik* (TMNy. 254—273).

A *v*-töví igéknek a ragozása még a köznyelvben is ingadozó, mivel a mai nyelvhasználat sokszoros analógiás kiegyenlítődés eredménye. A TMNy.-nak a mai nyelvhasználatra alapított csoportosításától annyiban tértem el, hogy különválasztottam az A) és B) csoportokban a mélyhangú *i* (< *i*) tőhangzós igéket, mivel fonétikai szempontból más elbírálás alá esnek, mint a többiek (vö. MNyv. IX. 74).

A *v*-töví igéknek a TMNy. idevágó fejezeteiben foglalt jellemzését a következő megállapításokkal szerzem meg:

1. Jelentésükre nézve — különösen azok, a melyeknek a tövében és nem a képzőjében van a *v* — olyan szavak mindahány, a melyek a magyar szókincsnek igen-igen régi elemei kell hogy legyenek, mert olyan fogalmakat jelölnek, a melyeknek a jelölésére különösen a kezdetleges viszonyok között élő népeknek igen gyakran szükségük van. Eleve feltehető tehát, hogy ezekben a lépten-nyomon előforduló szavakban, a mennyiben alakítani szerepük más szavakétól eltér, valami régebbi nyelvállapotnak a nyomai vannak meg: a nyelvtörténet folyamán, mivel, hogy úgy mondjam mindig szem előtt voltak, kivonhatták magukat olyan áramlatok hatása alól, a melyek a többi igéken észrevétlenül érvényesültek. Mindenesetre föltűnő és ezt a feltevést támogatja, hogy a rokonyelvekben ugyanilyen gyakran előforduló és a mi *v*-töví igéinkhez hasonló jelentésű szavak rend-

hagyóak alaktani tekintetben; a vogul rendhagyó igék között meg van néhány, a melyek a mi *v*-töví igéinkkel hangalakjukra is teljesen azonosak.

2. Hol jelen, hol meg mult jelentése van olyan igealakoknak, a melyek hangtani elemeikre nyilvánvalóan megegyeznek. A *lőnek*, *tőnek* praeteritumokban pl. ugyanaz az *ő* hang van meg, mint a *nőnek* praesensben (*lőnek*, *tőnek*: *lesz*, *tesz* = *nőnek*: *nevendék*). A BMk.*) *yunak* (275₃₇ = 'ivának'), az Ehr.-k. *yum* alakjában (75₉ = 'ivám') nyilván ugyanaz az *u* (o: *ú*) hang következik az *iszik* igének a tőhangzója után, a mely a *hi* igének a tőhangzóját követi a *hiotoc*, *hiutoc* (BMk. 296₁₇) alakokban, az első kettő mégis praeteritum, az utolsó meg praesens jelentésű.

3. Azok az igék, a melyeknek a tövében van a *v* (és nem képzőjében) — egytagúak.

Általánosan elfogadott föltevés, a mely különben ezeknek az igéknek az elnevezésében is kifejezésre jut, hogy a «*v*-töví igék» olyan igék, a melyeknek valamennyi alakjában megvolt eredetileg a *v*, de azután egyesekből kiveszett illetőleg hasonult a szomszédos mássalhangzóhoz; töveik: **tev*-, **lev*-, **nyugv*-, stb.; **tev*szek > *teszek*, **tevt*em > *tettem*, **tevend* > *teend*. Ennek a föltevésnek azonban ellene szól a fonétika és a nyelvtörténet a következőkben:

1. A *ró*—*rávás*, *nő*—*nevendék*-féle szópárok azt mutatják, hogy az eredeti tövégi mássalhangzónak a tőhangzóra labializáló hatása volt. A labiodentális *v*-nek ilyen hatására a magyarban pedig nincs példa.

2. Nem lehet urát adni a *v* helyén fellépő *j*-nek. A *búvik* ∞ *bújik*, *búvtam* ∞ *bújtam*, **levendek* ∞ *lejendek* szópárookban a *j*-s alaknak két magyarázata lehet: 1. a **v* > *j* hangfejlődés, de ez fonetikai okok miatt lehetetlen, 2. hogy a *v* kiesett intervokalikus helyzetben, azután hiátus támadván, azt *j*-vel töltötték be. Csakhogy most meg az szorul magyarázatra, miért esett ki az intervokalikus *v*. Mert nemcsak az intervokalikus **v*-nek van *j* megfelelője. A *jön* igének a tövégi *v*-je pl. mindig megvan intervokalikus helyzetben (*jövök*, *jövő*, *jövend* stb.) *j* épen olyankor áll a helyén, a mikor mássalhangzó következik rá: SYLVESTERNÉL *jöjhet*, *jöjni* alakok járnak.

3. Igen nagy fonétikai akadályokba ütközik a *lők*, *löl*, — *hük*, *hül* < *levék*, *levél*, — *hivék*, *hivél* szószármaztatás, a 3. sz. *tőn*, *lőn*, *vőn*, *hűn*-féle alakokat pedig *teve*, *leve*, *vere*, *híve* alakokból származtatni teljes lehetetlenség, pedig csak ezekből kellene magyarázni, mert

*) BMk. = Bécsi- és Münchener-kódex. A kódexek után álló kettős számok a kiadás lap- és sorszámait, R. = régi nyelv, N. = népnyelvet jelölik.

**teven*, **leven*, **ceven*, **hiven* alakok sehol nem fordulnak elő nyelvemlékeinkben.

4. Semmiképpen nem talál a tövégi *v*-vel való magyarázat a BMk. *iunac*. *yum*-féle alakjaira, mert *ivának* > *iunac* hangfejlődés lehetetlen.

5. Bizonyos igealakokban a fejlődésnek a nyelvtörténetből kitesztő iránya homlokegyenest az ellenkezője annak, a mit az eddigi elmélet szerint várnánk. **evend* > *eend* > *ejend* fejlődés helyett 1. *end* > 2. *ejend* > 3. *eend*-re mutatnak: 1. a HB., BMk. 2. a kódexek jó nagy része. 3. a mai nyelv. *evett* > *ett* helyett éppen *ett* > *evett* fejlődés tűnik ki a nyelvemlékekből — de az is csak az alanyi *r*. egyes 3. sz.-ben —, különben még ma sincs meg a *v*: *ettem*, *etted*, *ettél* stb. A *v*-nélküli *tön* és a *v*-s *tere* alakok közül nyilvánvalóan *tere* az újabb, a régi nyelvben mindenütt *tön* és *tén* járja. Az ellenvetések számát lehetne még szaporítani, de érdemesebb lesz a pozitívumokra áttérni. Véleményem szerint a *v*-tövű igék kérdésének a nyitja a B) C) D) csoportbelieknek *v*-nélküli *lön*, *vön*, *tön*-féle præteritumában van, azért evvel kezdem a vizsgálódást. Lássuk mindenek előtt az egyes igékre vonatkozó nyelvtörténeti adatokat.*

Iszik: *yunak* (értsd: 'ivának') BMk. 275₃₇ | *yiutoc* BMk. 81₃₆ | *iuec* BMk. 22₃₀ | *yum* Ehr.-k. 75₉ | *ynak* Jord.-k. 71₆ | *ywtok* Érdy-k. 45₂₆

Eszik: *önec* BMk. 218₃₁ | *ewnek* Ehr.-k. 49₃ | *öm* (= évém) Helt. Bibl. I. h. | *eenek* Jord.-k. 403 | *ünek* Szék. Zsolt. 212 | *ewcn* Keszth.-k. 191.

Hisz: *hän* BMk. 97₂₁ | *hänec* BMk. 342₁₅ | *hewl* Ehr.-k. 25₅ | *hyn* Érdy-k. 91₇, 217₂₃, 253₉ | *hynek* Érdy-k. 116₂₁, 188₂₆, 189₈ | *húc* Balassa költ. 75 | *hül* Debr.-k. 33 | *hil* Virg.-k. 23 | *hid* Balassa költ. 126.

Lesz: *lön* BMk. 300₂₂ | *lewn* Ehr.-k. 71₁₇ | *len* Ehr.-k. 4₁₆ | *leek* Érdy-k. 238₁₃ | *leel* Jord.-k. 37a, 63a | *leen* Érdy-k. 22₃, Jord.-k. 3a | *eenek* Érdy-k. 188₆, Jord.-k. 56a | *lönk* Döbr.-k. 207 | *lúc* Szék.: Zsolt. 68 | *lóc* Ágost: Zar. | *lönec* Helt. UT. M. 6 | *lőtek* Helt. Bibl. I. Kkk 2 | *lütök* Sylv. UT. 103.

Tesz: *tönec* BMk. 231₂₆ | *tewk* Ehr.-k. 77₁₉ | *tewn* Ehr.-k. 23₁₀ | *tewd* Ehr.-k. 26₅ | *tewn* Ehr.-k. 40₁₇ | *teek* Érdy-k. 110₂₆ | *teem* Érdy-k. 175₂₃ | *teed* Jord.-k. 370 | *teen* Érdy-k. 22₁₃ | *teenk* Érdy-k. 20₃₇ | *teenek* Érdy-k. 201₂₁ | *töl* MA. zsold. 90 | *tőtök* Tin. 154.

Vesz: *uök* BMk. 184₃₅ | *vöm* BMk. 185₇ | *megvön* BMk. 8₂₅ |

*) A BMk.-ből, Ehr.-k.-ből, Érdy-k.-ből és a Jord.-k. egy részéből magam kerestem ki, a többi nyelvemlék adatai a TMNy.-ből és a NySz.-ből valók.

vőtök BMk. 263₄ | *vőek* BMk. 1₉ | *veuk* Ehr.-k. 35₁₅ | *vevn* Ehr.-k. 4₂₄ | *veem* Érdy-k. 175₂₁ | *veel* Érdy-k. 405₁₃ | *veen* Érdy-k. 98₁, Jord.-k. 3a | *vőc* Helt. Bibl. I. Kkk. | *vők* Csákt. A. U. 13. | *vöm* Helt. Bibl. I. SSS | *vevd* Pesti Fab. 26 | *völ* M. A. zsolt. 71 | *vevek* Horv.-k.

Visz: *vünc* BMk. 13₂₁ | *vüd* MA. 44. zsolt. | *vyn* Ehr.-k. 13₂₀, Érdy-k. 221₇, 280₁₂, 317₃₂, 378₃₆ | *vynek* 224₁₆, 252₃ | *vin* Mel. Sz. Ján. 402 | *vín* Pázm. Kal. 63 | *vün* Helt. U. T. H. 6 | *uitek* Balassi, Ének 3 | *vil* Keszth.-k. 160 | *vin* Tih.-k. 280 | *wym* Tel.-k. 298 | *wyd* Thewr.-k. 57.

Alszik: *el alunac* BMk. 238₁₈ | *aluk* Keszth.-k. 142 | *alom* Döbr.-k. 17 | *elaluk* Kules.-k. 136.

Fekszik: *fekewk* Ehr.-k. 35₁₇ (= 'fekvém') | *fekünc* (Szék. Krón. 25) | *fekinek* Mon. Irók III. 99.

Esküszik: *efkewm* Ehr.-k. 58₃₂ | *megesküm* Sylv. UT. II. 101. | *meg eskőnc*, l. TMNy. 629.

Metsz: *elmetöm* BMk. 185₁₆.

Haragszik: *megharagunac* BMk. 32₃₄ | *megharagunak* Ehr.-k. 25₃₀ | *meg haragunac* Szék. Krón. 163. | *haragul* Kules.-k. 59.

A mai *tevém*, *tevéd*, *tevé*, — *ivám*, *ivád*, *ivá*, *alvám*, *alvál*, *alvék* stb.-féle præteritumok helyett (és, mint alább látni fogjuk, néha — mellett) a kódexek korában a *B) C) D)* csoportba tartozó *v*-tövű igéknek egy különös *v*-nélküli præterituma járta, a melynek három paradigmáját állíthatjuk össze a fenti adatokból az alanyi ragozásban:

	I.				II.		III.
	<i>tesz</i>		<i>hisz</i>		<i>iszik</i>		<i>alszik</i>
1.	<i>tök</i>	<i>ték</i>	<i>hük</i>	* <i>hük</i>	<i>ium</i>	* <i>üm(ik)</i>	<i>alük</i>
2.	<i>től</i>	* <i>tél</i>	<i>hül</i>	<i>hül</i>	* <i>iul</i>	* <i>ül</i>	* <i>alül</i>
3.	<i>tön</i>	<i>tén</i>	<i>hün</i>	<i>hün</i>	* <i>iun</i>	* <i>ün</i>	* <i>alün</i>
1.	* <i>tönk</i>	<i>ténk</i>	* <i>hünk</i>	* <i>hünk</i>	* <i>iunk</i>	* <i>ünk</i>	* <i>alünk</i>
2.	<i>tötök</i>	* <i>tétek</i>	* <i>hütök</i>	* <i>hütök</i>	<i>iutok</i>	* <i>ütök</i>	* <i>alütök</i>
3.	<i>tőnek</i>	<i>tének</i>	<i>hünek</i>	<i>hünek</i>	<i>iunak</i>	<i>ünak</i>	<i>alünak.</i>

Hogy a táblázatban feltételezettek gyanánt szereplő igealakok is megvoltak, azt bizonyítják 1. analóg adatok (**tönk* ∼ *lönk*, Döbr.-k. 107), másrészt 2. SZENCZI MOLNÁR ALBERT, a ki nyelvtanában a leszek igének a teljes præteritumát adja paradigmának (Corp. Gramm. 115. l.) (l. alább), 3. a háromszéki nyelvjárás, a melyben a *B)* csoportbeli igéknek ilyen a præterituma (LÖRINCZ: MNy. VI. 216):

- Eszik. Al. ragozás: *ém, él, én — énk, étek, ének*
 Tárgyas r.: *ém, éd, é — evők, étek, evék*
 Vesz. Tárgyas r.: *vém, véd, vé — vők, vétek, vék*
 Hisz. Alanyi r.: *hivék, hill, hin — hívénk, hitek, hinek*
 Tesz. Tárgyas r.: *tém, téd, té — tevők, tétek, ték*
 Lesz. Alanyi r.: *lék, lél, lén — lénk, létek, lének*
 Visz. Tárgyas r.: *vim, vid, vi — vivők, vitek, vivék, vivik.*

Az I. paradigma szerint képezik a praeteritumot a B) csoportbeli (magashangú) igék, a II. szerint a mélyhangú *iszik*, a III. szerint a C) csoportbeliek. Ennek megfelelően három csoportban veszem vizsgálat alá az idetartozó praeteritumokat még pedig a leggyakrabban előforduló többes 3. sz. alak alapján.

I. A v-nélküli alakok.

A) A *tőnek* alak.

A nyelvtörténet cserben hagy, ha a *lőn, tőn*-féle praeteritumokat elemeikre akarjuk bontani. A magyarban a praeteritumot *-á, -é* (< **-aj, *-ej*) képzővel képezzük, ezért a *lőn* alakot eddig általában **lev-é-n*-ből származtatták; ennek a származtatásnak az akadályaira már rámutattam.

Mivel az alaktan nem vezet célra, megpróbálom ezeket a praeteritumokat történeti hangtani alapon elemeikre bontani, figyelmen kívül hagyva — egyelőre — minden alaktani alapon támasztható ellenvetést. A legrégebbi alak a HB. *levn* alakja. Ezt ZOLNAI szerint (Nyelvméleink 54. l.) «valószínűleg» *lőn*-nek kell olvasni. De ha a *lesz* alakot összevetjük a *lőn* alakkal, a *lesz*-beli *e*-nek a labializációját éppen ilyen *u*, vagy *ü* hangnak kell tulajdonítanunk, a minőt a *levn* *v*-je jelölhet (és jelöl is pl. az *ovdonia* szóban) és a mely a BMk. *yumac* praeteritumában *u* alakban világosan meg is van. Tehát *lőn* < **leijn*. Most azután tovább kell mennünk egy lépéssel: a *leijn* alakban a praeteritum *-á -é* képzője nem lehet és nem is lehetett benne soha, mert korábbi **leij-é-n* alakból nem fejlődhetett volna *lőn*, hanem **levén* (az *u* ugyanis csak szótag végén szokta labializálni a megelőző magánhangzót, pl. **sau* > *szó* — intervokális helyzetben labiodentális *v*-vé fejlődik: **sava* > *szava*).

Nincs tehát más hátra, mint, hogy a fonétikai úton rekonstruált **leijn* alaknál maradjunk, ebben *-n* a 3. sz. ragja, marad tehát *tőnek* és praeteritumképzőnek: **leij-*. Mivel a praeteritumot valami-

nek csak kell jelölnie, a *leü* alakot már csak így elemezhetjük: **le-* a *tő* és *-ü* a praeteritumképző. A **le-* tőalaknak hasznát lehet venni: kitűnően beválik a *le-sz* praesens a *lend* futurum alakok magyarázatára. Ez azt jelenti, hogy nyomon vagyunk, ha sikerül kimutatni, hogy nem csak *-á*, *-é*, hanem *-u*, *-ü* képzővel is képződhetett praeteritum. Ennek az eldöntésére az összehasonlító nyelvtudomány illetékes: lássuk, hogy képezik a praeteritumot a finnugor nyelvek.

Jellemző sajátága a finnugor nyelveknek, hogy nincsenek bennük szorosabb értelemben vett tempusképzők, tehát praeteritumképzők sem. A tempustöket névszótólsruűeknek kell tekinteni: hiszen az *adék* praeteritumnak a tempustöve is (**adej-*) alapján melléknévi igenév. A melléknévi igenévnek a mai magyar nyelvben is igen sokféle funkciója van (pl. *ivó* jelenthet embert, a ki iszik, vizet, a melyet isznak, poharat a melyből isznak vagy éppen helyet, a hol isznak).

Hogy az igefogalomban kifejezett cselekvés ideje is a nomen verbale funkciói közé tartozik, azt bőven igazolják SZINNYEI NyH.⁴-ának 101. lapján felsorolt adatok.

Eszerint tehát a **leü*n igealakban ki lehet fejezve a praeteritum *-á*, *-é* nélkül is, ha az *-ü* melléknévi igenévképző lehet. Már pedig lehet, mert hiszen a *kérő*, *néző* stb. igékben is éppen ez az *-ü* fejlődött *-ő*-vé az elveszett tővégi *-e*-vel: *kérő*, *néző* < *kereü*, *nezeü* a mélyhangú *adó*, *látó* melléknévi igenevekben meg ennek az *-ü*-nek a mélyhangú párja, *-u* vonódott össze a tővégi hangzóval *-ó*-vá. Ilyenformán a **leü*n alak elemei: *le-* *tő*, *-ü* praeteritumképző és *-n* rag, más szóval: *lön* = *lő* (< **leü*): melléknévi igenév (a mai *levő*) és *-n* rag, ugyanígy *tőn* = *tő* (< **teü*) mell. igenév és *-n* rag stb. Ez azt is jelenti, hogy a *lesz*, *tesz*, *vesz*, *hisz* stb. igéknek a hangtörvényszerű melléknévi igenevei a praeteritumaikból kitetsző **lő*, **tő*, **vő*, **hü* (< **leü*, **teü*, **veü*, **hiü*) volnának.

Ezeknek a hangtörvényszerű *v*-nélküli *vő*, *tő*-féle melléknévi igeneveknek megvannak a nyomai mind a mai napig. A melléknévi igenév ugyanis néha elszakadt az igéjétől, a beszélők nem érezték az igével való összetartozását, s míg az igefogalommal összetartozónak érzett melléknévi igenév a belső analógia erejének a hatása alatt az igével együtt fejlődött, az elkülönült igenév ment a maga útján: hangtörvényszerűen fejlődött.*)

Hogy az igétől elkülönült igenevek, a mennyiben a megfelelő

*) PAUL: Prinzipien der Sprachgeschichte⁴ 195., 196. l.

valódi igenevektől különböznek, az igenévnek eredetibb, hangtörvényszerű alakját őrizték meg, arra bőven van példa más nyelvekben is.

A német *erheben, bescheiden, gediehn, verhehlen* igéknek a mult participiuma a kfn.-ben ilyen volt: *erhaben* (v. ö. *getragen*), *bescheiden, gediegen* ($h \sim g$ váltakozással), *verhohlen*. Az úfn.-ben az igékkal összetartozóknak érzett valódi igenevekből analógiás hatás folytán lett: *erhoben, beschieden, gediehn* — az elkülönült igenevek azonban nem követték az igéket fejlődésükben, az *erhaben, bescheiden, gediegen, verhohlen* melléknévek még ma is a kfn. állapotot tüntetik fel.

Az elkülönülés az oka annak is, hogy a francia *savoir* igének a participiuma *sachant*, de a megfelelő főnévi jelentésű igenév a hangtörvényszerű: *le savant*.

Így eshetett, hogy a **hiü* melléknévi igenév a mai *hivő*-vé fejlődött, de az igétől különvált melléknévi jelentésű *hiü* hangtörvényszerűen *hü*-vé (= 'treu') fejlődött (hogy *hü* = *hivő*, azt már BUDENZ állította a MUSz. ban; más alkalommal nyelvtörténeti adatokkal is bizonyítani fogom ezt az állítást). A **teü* igenév is *tevő*-vé fejlődött, de a hangtörvényszerű alakját őrizték meg a *kesztő, keszté* népnyelvi alakok és ebből a hangtörvényszerű *kestü* alakból (csakis ebből!) fejlődött a mai *kesztyű* szavunk is (l. MNyv. IX. 74). A *tesz* igének ez a hangtörvényszerű és eredetibb melléknévi igeneve van meg a MTsz. *előtő, elítő, előte, előte* (= 'elé-tevő', ajtó és kötény) adataiban. A *tü* szó is a hangtörvényszerű eredeti alakját őrizte meg a kiveszett *tövní* (o: *töüni*) igének: *töü* > *tü* (még néhány ilyen elkülönült igenévnek alább kerítem sorát). A *hü*, (kéz-) *tő*, (elő-) *tő*, *tü* szavakat eddig < *hivő, tevő, tövő*-ből magyarázták, csakhogy a *tevő* > *tő* származtatásnak nagy akadálya, hogy intervokális *v* kiesését nem lehet igazolni. Hogy a *kesztyű* < **kéz teü* (= 'kéz tevő') szószármaztatásom helyes, bizonyítja az is, hogy a *-tyü, -tyü* képző vizsgálatánál egészen más úton ugyannerre az eredményre jutottam, és éppen ez vezetett a *-tyü, -tyü* képzőnek véleményem szerint elfogadható megfejtésére (MNyv. IX. 119. s k.).

Azt a feltevésemet, hogy a *tőnek* præteritum elemei *tő* (< **teü*) melléknévi igenév és *-nek* rag — hogy tehát éppen olyan képzésű, mint a **kérej* mell. igenév és *-nek* ragból keletkezett *kérének*, — a BMk. is támogatja néhány adattal: van néhány igealakja, a melyekből világosan kitetszik a *tőn*-féle præteritumnak ez a két eleme, mivel a præteritumban feltételezett melléknévi igenév magában csakugyan melléknévi igenév jelentésű. A *megharagszik* igének a præterituma: *megharagunac* (32₃₃) — a melléknévi igenév *megharago* (151₂₂) (oou l. alább). A *metesz* ige præterituma: *eimetöm* (185₁₆) —

a mell. igeneve nincs ugyan meg (legalább a jegyzeteim között nem találok), de ott van a megfelelő alakja a *fekszik* igének: *fekőt* (= 'fekvőt' 207₉) és *fekőc* (= 'fekvők' 209₂), a miből valószínű, hogy a *metsz* mell. igeneve *mető* lehetett. Az Ehr.-k. *fekevk* (= 'fekvém') præteritumának meg nemcsak a BMk. idéztem adatai (vö. Érdy-k. 380₁, *fekew*) őrizték meg a megfelelő melléknévi igenevét, hanem a MTsz. bizonyossága szerint a népnyelv is *fekő*, *fekeő*, *feküő*, *fekü* alakokban. A BMk. *elalumac* (= 'elalvának' 238₁₆) præteritumnak is **aló* mell. igenév felelhetett meg, a mely ma is megvan a palócz nyelv-járásban, még pedig 'alvóhely', 'bölcso' jelentéssel, tehát az *alszik* igétől jelentésre elkülönülve: újabb bizonyossága annak, hogy a *hü*, *tü*, *kesztő*, *előtő* szavakban jelentésselkülönülés következtében a megfelelő *hisz*, **töü*, *tesz* igéknek eredeti mell. igeneve maradt ránk.

A bevezetésben említettem, hogy a hangtani elemeikre azonos *nőnek* és *tőnek* igealakok közül az előbbinek præsens, az utóbbinak præter. jelentése van. Mivel a *nőnek* igealak *ő*-je is csak az eredeti *e*-re (∞ *nevendék*) következő *ü*-nek köszönheti eredetét, ennek az elemei is *nő* (< *neü*) melléknévi igenév és *-nek* rag. A tiszta *v*-tövű igék közül *v*-nélküli mell. igenevét láttuk a **töü* igének a *tü* szóban, a *jön* igének ilyen mell. igeneve van meg a népnyelvben is *győj*, *győj*, *gyüő*, *gyüő*, *gyüü* (< **jüü*) alakokban. Hogy a **neü*-nek > *nőnek* alak præter., a **teü*-nek > *tőnek* pedig præteritumi jelentésű, azon sem fogunk csodálkozni, ha tudjuk, hogy a finnsegi *tuleva* mell. igenévhez a futurum jelentés, a vele alaktani elemeire azonos észti *minev* alakhoz meg a præter. jelentés fűződött, a legtöbb *-u*, *-v*, *-b*-végű egyes 3. sz. præsens pedig egyenesen azonos a melléknévi igenévvel (vö. SETÄLÄ, TuM. 14. s k. l.).

B) Az *i unak* alak.

Hogy a *v*-tövű igék *v*-je, a mennyiben nem analógiás, *u*, *ü*-ből fejlődött, — annak legnyilvánvalóbb bizonyítéka, hogy az *u* enyészto szavakkal (pl. *varjú* ∞ *varjak*) és a *-tyü*, *-ttyü* (< **teu*) végű szavainkkal együtt szép rendbe sorakoznak egy hangtörvény alá, mely szerint a **raunak* > *rónak* éppen olyan hangtörvényszerű fejlődés, mint *i unak* > *i unak*, vagy *inak*. Ennek a hangtörvénynek a meglétét részletesen bizonyítom a MNyv. IX. k.-ben (17. s k., 74. s k., 119. s k.), a mi bennünket itt érdekel, a következőkben foglalható össze. A diphthongusok akusztikai szempontból két csoportra oszlanak: olyanokra, a melyeknek a sonans eleme öblösebb hang a consonansnál, pl. *au*, *ou*, *ei* (valódi diphthongusok) és olyanokra, a melyben a

consonans hang az öblösebb, pl. *eu*, *iu*, *iu* (visszás diphthongusok). A magyarban az *au*, *ou*, *uu* valódi diphthongusok *ó*, *ú* vá fejlődtek (**sau* > *szó*, **rau* > *ró*, — **lou* > *ló*, N. *lú* — **haraguinak* > *hara-gúnak*). A visszás diphthongusok fejlődése azonban elágazik a nyelv-járások szerint ilyenformán: 1. a mélyhangú szavakban álló *eu*, *iu* > *a*) *é*, *i* (*i*), pl. **hateu* > *haté* (Schlāgli Szój.) és **tiuk* < *tik* (u. o.); *eu*, *iu* > β) *iü*, pl. **hateu* > *hattyú* (< **hatiü*) és *tyúk* (< **tiük*). 2. a magashangú szavakban előforduló *eü*, *iü* diphthongusok *a*) szerint *é*, *i* vé fejlődnek: pl. **kesteü* > *keszté* (Schl. Szój.), **fiü* > *fi*, **miü* > *mi* (NySz.), β) szerint azonban csak az *eü* fejlődött néha *iü*-vé (**kesteü* > *kesztüü*), az *eü* > *iü* hangfejlődést legtöbbszörre, az *iü* > *iü* hangfejlődést mindig megakadályozta a külső és belső analógia és a hangrendi illeszkedés. A β) szerinti irány helyett a hangrendi illeszkedés hatása alatt az *eü* legtöbbszörre *ó*-vé, az *iü* mindig *ü*-vé fejlődik: **veteü* > *vető*, *fiü* > *fü*.

Ez a hangtörvény itt mindenekelőtt a R. és N. sokat vitatott *hiu*, *hivu*, *iúnak*-féle alakokat magyarázza meg, a melyeket *hivu*, *hivun*, *hivul*-féle «teljesebb» alakokból magyaráztak eddig. Összesen t. i. hét olyan igénk van, a melyeknek a R. és N.-ben *u-s* alakjai előfordulnak: *hi*, *nyí*, *ri*, *si*, *szí*, *vi* és *iszik* (NyK. 33 : 132), mind a hét mélyhangú képzőket és ragokat vesz fel, bár a tőhangzójuk ma *i*. (Ilyen *v-tövű* igénk nincs is több.) Feltéve sem szerint ezeknek az igéknek praesensei illetve az *iszik* igének a praeterituma **hiu*, **niü*, **riu*, **siü*, **siü*, **viü* — **iu* melléknévi igenevekből és a személyragokból fejlődtek. A többes 3. sz. tehát **hiúnak*, **niúnak*, **riúnak*, **siúnak*, **siúnak*, **viúnak* — *iúnak* alakokból 1. β) szerint (mivel az *iu* visszás diphthongus) *hiúnak*, *viúnak*... — *iúnak* alakokká kellett fejlődniök,*) 1. *a*) szerint pedig *hínak*, *rínak*, — *ínak* alakokká. (A köznyelvi alakok azonban nem az *a*) szerinti fejlődés, hanem, a mint látni fogjuk, belső analógia eredményei.)

S ha most azt látom, hogy pl. a Jord.-k.-ben a melléknévi ige-név *ó* helyett gyakran *e*-vel van írva: *else* (< **elšeü*, 3 a.), *zerethe* (1 a) stb. — akkor természetesnek kell tartanunk, hogy ebben a kódexben **teün* > *tén*, **veünek* > *vén*.**)

*) Tulajdonképpen **hiúnak*-féle alakokat várnánk, mert *tiük* > *tyúk*, de *hj-*, *sj-*, *szj-* szókezdő magánhangzócsoportot a magyar nyelv nem tűr meg. Az *iúnak* pedig azért nem fejlődött *júnak*-ká, mert akkor elszakadt volna az *i-szik*-től.

***) Abból azonban, hogy valamely nyelvemlékben a *vén*, *tén*-féle praeteritumok járnak, még nem következik, hogy a valódi magashangú

Látnivaló ebből, hogy a háromszéki nyj. előbb idézett alakjaiban megőrzött régiességgel van dolgunk: a *lék, lél, lén*-féle alakok nem *levék, levél, *levén*-ből vannak összevonva, hanem alakváltozatai a *lök, löl, lön* alakoknak (kivételek csak a tárgyas r. 1. 3. sz. *vé, té* és *vi* alakjai, mert ezeknek *revé, tevé, vivé* a hangtörvényszerű alakjai, mint alább látni fogjuk).

C) Az *alúnak* alak.

A *v*-töví igéknek a C) (*sz* vagy *d* hanggal bővülő) csoportjába tartozó igékről már BUDENZ megállapította, hogy ezekben a reflexiv képző lappang (persze nem *-uv, -üv* ez a képző, hanem *u*, olyan hang, a melyből *u* is, meg *v* is fejlődhetett). Az *alszik, fekszik, nyugszik* igék reflexiv képzős tövei tehát **alu-, *fekü-, *nyugu-*. Mivel a BMk.-beli *alunac, haragunac*-féle praeteritumokat sem *aluvának, haraguvának*, sem *alvának, haragvának* alakból nem lehet származtatni, világos, hogy ugyanolyan értelemben *v*-tövíek, mint a B) csoportbeliek: a praeteritum ezekben is *u* képzővel képződött, a *haragúnak* praeteritum elemei tehát **haragu-* reflexiv képzővel ellátott *tő, -u-*, mellékn. igenévképző és *-nak* rag (éppen úgy, mint *le-ü-nek*). A reflexiv képző *u* két mássalhangzó között vokalizálódván (vö. **hamu + nak > hamunak*) keletkezett **hargunak*, az *-uu-* diphthongus pedig szabályosan hosszú *ú*-vá fejlődött. Ugyanígy keletkezett a *fekünek* alak **fekü + ü + nek* elemekből. A hangtörvényszerű praeteritumai ezeknek az igéknek tehát: *alúnak, fekünek, eskünek, haragúnak* stb., a hangtörvényszerű melléknévi igeneveik: *alú, fekü, eskü, haragú*, az utóbbiak közül a mai köznyelvben is megvan (megrövidült végmagánhangzóval) főnévi jelentéssel az igétől elvonva: *alku* és a népnyelvben, mint fönebb láttuk, *alu*.

A BMk.-ben a *haragszik* igének még a hangtörvényszerű praeterituma van meg: *megharagunac* 32₃₃, de már a puszta melléknévi igenév *ó*-ra végződik: *megharago* 151₂₂; a *fekszik* igének meg már a

mell. igenevek is *é*-re végződnek *ő* helyett. Ez utóbbiakban ugyanis a hangrendi illeszkedés miatt (*ó ~ ő*) nem fejlődhetett hangtörvényszerűen *-é*. A feldolgozott nyelvemlékek közül csak a BMk. következtetések: ezekben az *ejü* mindig *ő*-vé fejlődött, az *ijü* mindig *iu*-vá. Már az Ehr.-k.-ben *tön* és *tén*-féle praeteritumok váltakozva fordulnak elő. Az Érdy-k.-ben és — a mennyire átnéztem — a Jord.-k.-ben *tén, lén, vén* stb. járja, de az *szik* igének a praeterituma a várható **im* helyett *ium* volt (l. a felsorolt példákat).

präteritumában is *ő* van a várható *ű* helyett az Ehr.-k.-ben: *fekevk* 35₁₇ — igaz, hogy előkerül a hangtörvényszerű *ű* is: *fekűnc* alakban (Szék. krón. 25).

Ezen azonban nem fogunk megakadni, ha meggondoljuk, hogy evvel a néhány igével szemben, a melyeknek *-ú*, *-ű*-re végződött a mell. igeneve, valamennyi többiben *-ó*, *-ő* végzet fejlődött: az *adó*, *látó*, *váró*, *kérő*, *néző*, *verő* stb. alakok hatásának kell tehát tulajdonítanunk, ha a hangtörvényszerű **haragú*, **metű* mell. igeneveket kiszorították az analógiás eredetű *haragó*, *mető* alakok (*haragvó*, *metsző*-ről később lesz szó) s ennek megfelelően *metőm*, *eskőm* präteritumok járnak *metűm*, *eskűm* helyett. Bizonyítja ezt az *alku* igenév is, a mely csak melléknévi jelentéssel szerepel a régiségben *alkó* alakban, főnévi alakja: *alku*.

II. Hangtörvény és analógia.

Az elmondottakban megállapítottuk, hogy a *v*-tövíű igék tövében nem volt *v*; most azután sorra kell vennünk az egyes igealakokat és meg kell állapítanunk, hogy a bennük esetleg feltűnő *v*-hangok hogyan keletkeztek. Mindenekelőtt tekintettel kell lennünk azonban arra, hogy ezek az igék a többiekkel szemben rendhagyók és eleve el lehetünk rá készülve, hogy a nyelvfejlődés folyamán eléri őket a nyelvi anomáliáknak a közös sorsa: a külső analógia fejlődésüket a rendes igék felé tereli. (Nagyon hasonlít a *v*-tövíű igék fejlődése a német erős igékéhez, a melyek tudvalevőleg állandóan fogynak és a melyekben nagy szerepe van a Systemzwangnak.) Ez a nivelláló analógiás hatás szembeszökő különösen a *metsz* és *tetszik* igék történetében: ma már egészen úgy ragozzuk, mint a nem *v*-tövíűeket. Nyoma van a nyelvtörténetben a belső analógiás hatásnak is: az *evett* igealak újabb időben szorította ki a hangtörvényszerű *ett* alakot, a mely a népnyelvben még megvan. Az Ormánságban pláne a köznyelvi *vett* is megbővült egy szótaggal, lett: *vevett*; ugyanott *rivett*, *tevett* járja *vitt*, *tett* helyett (TMNy. 222). Evvel az analógiás hatással mindig számolnunk kell, ha a *v*-tövíű igék történetét vizsgáljuk.

A) A tiszta *v*-tövíűek.

A tiszta *v*-tövíűekről eddig megállapítottunk annyit, hogy a praesensükben névszótó van: *hiütok* = **hju* mellékn. igenév + *-tok* rag = 'hívó-ti'. Ez az adat fontos az összehasonlító nyelvészet szem-

pontjából, mert ez az az igetípus, melyet SETÁLA a magyarban hiába keresett, holott a rokon nyelvekből ki tudta mutatni.*)

Mivel a valódi diphthongusok labiális hosszú monophthongusokká fejlődtek, a ró igének melléknévi igenévből és ragokból álló praesense ez volna az alanyi ragozásban : *ró-k (> rau-k), ró-sz, ró — *ró-nk, ró-tok, ró-nak. Ezek közül az alakok közül megvan négy mind a mai napig, a várható *rók helyett azonban rovok (R. ravok), *rónk helyett rovunk (R. ravunk) járja. Ennek nyilván az az oka, hogy a rendes igék éppen az egyes és több. 1. sz. ragjai előtt őrizték meg a tövégi magánhangzójukat, a miáltal ezek az alakok egy szótaggal hosszabbak a többieknél. — Itt tehát külső analógiával van dolgunk : raksz, rak : *rausz, *rau = rakok, rakunk : *rauok, *rauunk. A rauok, rauunk szabályosan a régiségben meglévő ravok, ravunk alakokká fejlődtek. A mai rovok, rovunk alakokat már a belső analógia hozta létre, hogy a praesens alakjai hangszínre egyezzenek.

Az A) csoportbeli igéknek igenévképzővel ellátott tövében eredetileg *iu* visszás diphthongus volt, a melynek a köznyelvben *iu*-vá kellett volna fejlődnie. A hívok igének hangtörvényszerű alakjai tehát ezek volnának : *hiu-k, hiu-sz, hiu, *hiu-nk, hiu-tok, hiu-nak. A feltételezett alakokból ugyanúgy keletkeztek a mai hívok, hívunk, mint a ravok, ravunk. A többi igealakok még megvannak a BMk.-ben, nyelvméleinkben mindinkább ritkúlnak, ma csak a székely nyelv-járásokban járnak (TMNy. 255). Eltűnésük oka a következő analógia : rovok : rósz, ró = hívok : hísz, hí.

A különféle igealakokat nemcsak hangtörvény alá nem lehet sorakoztatni, hanem más törvény alá sem. A külső és belső analógia át- meg átjárta őket, de nem mindegyiket és nem mindenütt egyformán. Hogy csak egy példát említsek : az analógia hatása nem szü-

*) A TuM. befejezésében ezeket mondja : «Der Schluss, zu dem wir zufolge des obengesagten kommen, ist, dass die Tempusbildungen der finnisch-ugrischen Sprachen auf Nominalstämmen beruhen, die sich unmittelbar mit den Personalendungen zu Verbalformen verbanden. Nach dieser Auffassung ist z. B. estn. *sure-k-se* (er stirbt) nichts anderes, als die prädikative Verbindung des Nominalstammes *surek(a)* mit dem Pronominalstamm, so dass es eigentlich etwa 'sterbend er' bedeutete. . . . Für die Berechtigung dieser Auffassung spricht auch der Umstand, dass in den ural-altaischen Sprachen eine derartige Bildungsweise der Tempusstämme sehr weit verbreitet vorkommt (z. B. türkisch *olur* = 'seiend' und 'er ist'; *olurum* = 'ich bin'. Auch in den indoeuropäischen Sprachen werden heutzutage die Präsensstämme allgemein als Nominalstämme aufgefasst z. B. sanskr. *agāti*, gr. *ἄγει* = Treiber = (*ága-*, *αγε-*) + *der*».

nik meg, mikor **rauk*-ból *ravok*, majd *rovok* alakokat hozott létre. A belső analógia létrehozta a *rósz*, *ró* alakok mellé a *róvok*, *róvunk*, majd meg ezekből visszafelé hatva a *róv*, *róvnak* alakokat. Egyes igék a külső analógia hatása alatt szorosabban hozzásimulnak bizonyos rendes igékhez. Már SIMONYI észrevette pl., hogy a *nől*, *fől* igealakok a *sül*, *fül*, *dül*, *röpül*-félék analógiájára keletkeztek.

A *jönnek*, *jönnék*, *jönni* alakok pl. véleményem szerint a *mennek*, *mennék*, *menni* hatása alatt keletkeztek, a *jön* alak pedig valószínűleg a *jönnek* alakból van elvonva.

A *v*-tövé igék vogul megfelelőinek a ragozása arra enged következtetni, hogy az *u* igenévképző (a melynek a vogulban γ , ' *u* felel meg) a tiszta *v*-tövéeknek eredetileg csak a *præsens*-ében volt meg. Ennek a nyelvállapotnak azonban nyelvemlékeinkben nincsen nyoma, az összes igealakok az *u*-val bővült *töböl* képződnek, helyesebben: ennek a *tőnek* analógiás hatás alatt keletkezett alakjaiból (*lőü* > *lő*-helyett *lövö*-, *lövü*-, *löve*- tövekből *vö*. *tör*- ∞ *törö*-, *törü*-, *töre*-). Az elmondottak után tehát nem szorulnak bővebb magyarázatra a *lövék*, *lövend*, *löttem*, *lönék*, *lőni* stb. alakok. Persze az analógiának a hatása itt sem mindig egyforma: pl. *hítt* ∞ *hívott*, *szótt* ∞ *szövétt* stb. A *rovok*, *rovunk* stb. alakokat követte aztán a melléknévi igenév is és lett *ró* < **rau* helyett *rovó*.*)

A tiszta *v*-tövé igéknek a mai alakjait tehát így magyaráznám:

A tempus-tő (= mellékn. igenév) *u*-ra végződött.

1. Ez az *u* hangzóközi helyzetben *v*-vé fejlődött: *jöü-ék* > *jövék*, *rauok* > *ravok* stb.

2. **u* > *j* fejlődés eredményei a *fúj*, *ój*, *hij* stb. alakok (TMNy. 258, MUSz. 473, 540).

3. *au* > *ó*; *eu* > *eü* > *ő*; *öü* > *ö* ∞ *ű*; *uü* > *ú*: **rau* > *ró*, **neu* > *nő*, **löü* > *lő* ∞ *lű*, **fuü* > *fű*.

4. A nem hangtörvényszerű alakok (néha ismételt) analógiás hatás eredményei.

B) Az *sz* hanggal bővülő *v*-tövéek.

Az idetartozó igékben *præteritum*-képző értéke van az **u* igenévképzőnek, ezért csak a *præteritum*-ban volt meg és csakis itt fej-

*) Talán az előbb említettekhez hasonló eredeti alakja van meg a *rótok* 'rovó-tok' szóban (NySz.). — A székelységben az sg. 3. sz.-be is belekerült néha analógiás úton a *v*, úgyhogy megint majdnem egyforma az egyes 3. sz. (*hivu*) a melléknévi igenévvvel (*hivó*).

lódhatett *v*-vé intervokalikus helyzetben: A többi időket — eltérően a tiszta *v*-tövéektől — eredetileg a praesensből is kitetsző *v*-nélküli tőből kell hogy képezték legyen. A két csoport között fennálló különbség a nivelláló analógiás hatás ellenére mind a mai napig megvan: 1. a futurumban: *teend*, *leend* stb. — *hivand* (1. alább), 2. a szenv. alakban: *téteik* — *hivatik*, 3. a műveltető alakban: *etet*, *itat* — *hivat*, 4. főnévképzők előtt: *lét*, *tét*, *vét*, *vit*, *hit*, *ét*, *it*, *étel*, *ital* — *hivatal*, *razatal* (vö. LEHR: MNyv. 4: 19).

A *B*) csoportbeli hét igének a tövei a mondottak szerint ezek volnának: *le*-, *te*-, *ve*-, *vi*-, *hi*-, *e*-, *i*-. Az *-sz* praesensképzővel keletkeztek a *lesz*, *tesz*, *vesz*, *visz* stb. praesensalakok (a praes. ben csakugyan semmi nyoma a *v*-nek — sem a mai, sem a régi nyelvben). Lássuk most a praeteritumot. Az **-u* praeteritumképzővel a **le*- tőből hangtörvényszerűleg keletkezett az alanyi ragozásban: **le-u-k* > *lök*, **le-u-l* > *löl*, **le-u-n* > *lön*, **le-u-nk* > *lönk*, **le-u-tök* > *lötök*, **le-u-nek* > *lőnek*, ugyanígy: *tök*, *töl*, *tön* — *iük*, *iul*, *iun* stb. Ez érthető, mert az alanyi ragozás ragjai mássalhangzón kezdődnek, tehát az **u* nem került intervokalikus helyzetbe. Az egyetlen *-ik* rag kezdődik magánhangzón, itt elő is tűnik a *v*: *evék*, *ivék* (a hangtörvényszerű alakok **e-u-ik*, **i-u-ik* > **evik*, **ivik* volnának s valószínűleg az *esik* — *esék*, *török* — *törék* analógiájára keletkezett *eszik* — *evék*, *iszik* — *ivék*).

Ezek mellett a hangtörvényszerű alakok mellett azonban már a legrégebb nyelvemlékeinkben is vannak *v-s* alakok: *tök* mellett *tevék*, *töl* mellett *terél*. SZENCZI MOLNÁR ALBERTNÉL (Corp. Gramm. 115. 1.) a *lesz* igének a praeterituma: E. 1. *lőc*, *lévéc*, 2. *löl*, *lél*, *lővél*, 3. *lön*, *lén*, T. 1. *lőnc*, *lévenc*, 2. *lötöc*, *lévétec*, 3. *lőnec*, *lévénec*. A *hisz* igének a praeterituma *hün*, *vün* és *hivé*, *vivé*. A párhuzamos igealakok közül nyilván a hangtörvényszerű *lőc*, *löl*-félék az eredetibbek, hogy keletkeztek tehát a *levék*-féle *v-s* alakok?

A legegyszerűbb magyarázat az volna, a melylyel a *jövék* igealak *v*-jét magyaráztam: a **teu*- praeteritumtőhöz, az *adék*, *verék*, *kérék* stb. praeteritumok analógiájára hozzájárult az *é* praeteritumképző is, lett **te-u-é-k*, az intervokalikus helyzetű *u* azután szabályosan *v*-vé fejlődött: *tevék*.

A nyelvtörténeti adatok figyelembevételével azonban ennél valószínűbb magyarázatát is adhatjuk a *v-s* alakok keletkezésének. Az alanyi és tárgyias (ikes és iktelen) ragozás 16 ragja közül 11 előtt szerepel váltakozva a *v-s* és a *v*-nélküli alak: 1. *lök*, *hük* — *levék*, *hivék*, 2. *löl*, *hül* — *levél*, *hivél*, 3. *öm*, *ium* (*im*) — *evém*, *ivám*, 4. *öl*, *iul* (*il*) — *evél*, *ivál*, 5. *tönk*, *vönk* — *tevénk*, *verénk*, 6. *tötök*, *vötök* —

tevétek, vevétek, 7. *tőnek, vőnek* — *tevének, vevének*, 8. *tóm, vóm* — *tevém, vevém*, 9. *tőd, vőd* — *tevéd, vevéd*, 10. *tőtök, vőtök* — *tevétek, vevétek*, 11. *tőlek, vőlek* — *tevélek, vevélek*.

A megmaradó öt igealak közül egyben, az al. ragozás 3. szemléjében csak a *v*-nélküli alak: *tón, vón, lón* stb., a többi négyben csak a *v* s alak szerepel, ezek: 1. *tevé*, 2. ennek a többese: *tevék*, 3. a már említett ikes *evék* és 4. a tárgyas r. több. 1. sz.: *tevők, vevők* (de itt már nem *-é* követi a *v*-t, mint a többiekben).

Meg lehet állapítani, hogy a *v*-s alakok fokozatosan szorították ki a *v*-nélkülieket, az utóbbiak különösen az alanyi ragozásban tartják magukat soká: a *tőnek, lőnek* alak pl. még járja, a mikor a *tóm* helyett már *tevém*-et mondanak. A *tón* alakot meg ki sem tudta szorítani a *v*-s *teve*, mert mire már ennek a helyét is elfoglalta volna a *v* s alak, kiveszett a nyelvből az egész praeteritum: a *teve, leve* stb. csak holt alakok, a melyeket a közbeszédben sohasem használtak.

Meg lehet állapítani a *v*-tövé névszók közül egyről, a szó-ról (**szau*), hogy a birtokragos alakjai közül a régi nyelvben csak kettő *v*-s: *szava, szavuk*, a többi *v*-nélküli: *szóm, szód, szónk, szótok* (TMNy. 323). Ez természetes, mert a *szau*- tö *u* ja csak az e. és t. 3. sz. birtokrag előtt került intervokalikus helyzetbe: *szau-a* > *szava, szau-uk* > *szavuk* — ellenben *szau-m, szau-d, szau-nk, szau-tok* > *szóm, szód, szónk, szótok*. A *háza*: *házam, házad* = *szava*: *szavam, szavad* analógiából keletkeztek aztán a *szavam, szavad, szavunk* stb. alakok.

Ha mármost azt látom, hogy a praeteritum összes alakjai közül a *tevé, vevé, hívé*, — *tevék, vevék, hívék* alakokban soha nem volt *v*-nélküli alak a *v*-s alak mellett, jogos az a feltevés, hogy innét indult ki a *v*-s alak és terjedt át a többi igealakokra, hogy a *tevém* ugyanolyan analógiás úton keletkezett a *tóm*-ből, mint a *szavam* a *szóm*-ból: *vevé: vevém, vevéd = tevé: tevém, tevéd*, majd tovább: *veré: verék = tevé: tevék, verém: verének = tevé: tevének*, végül legújabbán: *veré: vere = tevé: teve*.

Az összes *v*-s alakok meg vannak tehát fejtve, ha sikerül a *tevé* alak *v* jének urát adni; a *tevék* ugyanis ennek *-k* többesjellel ellátott alakja (a *tevők* alakról még lesz szó, mert az más elbirálás alá esik, mint a többiek), az ikes *evék* alak *v*-je pedig hangtörvényszerű, mert a mint láttuk, intervokalikus helyzetben keletkezett *u*-ból.

Ha mármost rekonstruálom a praeteritumnak a tárgyas ragozását, úgy a hogy az előbb az alanyit, megakadok éppen a 3. sz. alaknál, a mely soha *v*-nélküli alakban nem fordul elő: **teu-m* > *tóm*, **teud* > *tőd*, de **teu-je* > **tője*, ilyen alak pedig még nem került elő, már a legrégebb nyelvemlékeinkben is *tevé* a 3. sz. alak, ez pedig

csak úgy keletkezhetett, ha a tárgyias ragozás 3. sz.-nek a ragja nem *j*-n, hanem magánhangzón kezdődött, ilyen helyzetben történt meg az $u > v$ hangfejlődés az *evék*, *szava* alakokban is.

Nem ez az egyetlen eset azonban, mikor a 3. sz. tárgyias ragozás **ja*, **je* ragja nehézséget okoz. A *ver-i* — *vár-ja*, *ver-i-tek* — *vár-já-tok*, *ver-i-k* — *vár-já-k* alakok közül ugyanis eredetibbeknek kell tartanunk a magashangúakat, a melyekben nincsen *j*, mert 1. a népnyelvben megvannak a megfelelő mélyhangú *j* nélküli alakok is: *vár-i*, *vár-i-tok*, *vár-i-k*, 2. mert **ver-je*, **ver-je-tek*, **ver-je-k* nincsenek, s ezekből nem fejlődhetek volna a mai alakok. 3. a mult idejű *tört-e* (*várt-a*) alakokban sincsen a *j*-nek semmi nyoma, a *tört-e* alak nem is fejlődhetett **tört-je*-ből. Véleményem szerint a *ver-i*, N. *ad-i*, *tört-e* alakokból kitetsző $i \infty e$ rag az eredeti, mely eredetére azonos a 3. sz. birtokraggal (vö. NyK. 40 : 386 s. kk.).

Visszatérve a *tevé* alakhoz, fel lehetne ugyan tenni, hogy a *hivá*, *töré*, *veré* stb. alakok analógiájára a *teu-* tő is a tárgyias ragozás ragját és a praeteritumképzőt magában egyesítő *-é* ragot vette fel: *teu-é* > *tevé*, de véleményem szerint az *-é* végzetnek az útját egyengette az eredeti $i \infty e$ tárgyias ragozás 3. sz. ragja, úgyhogy az analógia nem a **tője*, hanem a *v s *teu-i*, **teu-e* alakba kapaszkodott bele, a melynek az *u*-ja már intervokális helyzetben volt. Így magyarázható meg, hogy a *v* ebben az alakban van meg mindig és ebből terjed át a többi alakokra.*)

A *tevék*, *tevé* — *tevé*m, *tevé*d-féle *v s* praeteritumokkal a *v*-tövé igék a rendes igék közé sorakoztak, s ennek az lett a következménye, hogy az eredeti melléknévi igenév is megbővült egy szótaggal, a mikor az igével összetartozónak érezték: *veré*: *verő* = *tevé*: *tevé*. A tárgyias praeteritumnak még csak egy alakja szorul magyarázatra: *tevék*, *hivők*. Ez különben a rendes igékben is kirí a többi közül, mert az *-á*, *-é* praeteritumképző nem tűnik elő benne: *adám*, *adád*, *verém*, *veréd* stb. — *adók*, *verők*. Elegendő bizonyíték híján egyelőre csak jelzem azt a véleményemet, hogy az *adók*, *kérők*, valamint *tevék* (< *tők*) egy korábbi praeteritum-típusnak a maradványai, s hogy ezeket a HB. *hadlava*-féle alakjainak a segítségével gondolom megfejthetőeknek.

*) A milyen tárgyias *r*. praeteritum a *te-* tőből a **teu e*, ugyanolyan alakja a *terem + te-* tőnek a HB.-beli *terumteve*, elemei tehát *teremteü* mell. igenév és *-e* rag. Máshol részletesen kifejtendő véleményem szerint a HB. 'teremtője' jelentésű *terumteve* szava ízről-ízre megegyezik alaktani elemeire a 'teremtő' jelentésű *terumteve* szóval.

A perfektum *tettem, vettem, ittam* stb. alakjainak a magyarázatához nincs szükségünk tövégi *v*-re, az *evett, ivott* alakok *v*-je pedig nyilvánvalóan újabb analógiás eredetű éppen úgy, mint a népnyelvi *vevett, rivett* alakoké (TMNy. 222).

Két igealak van, a mely a *v-s* tövből való származtatást támogatja: *tenni* és *tennék* (de ezek is csak akkor, ha a különben nem igazolható *vn > nn* hasonulási folyamatot elfogadjuk). Ha azonban meggondoljuk, hogy rövid magánhangzóra a *-né* és *-ni* képzők *n*-je csak a *B*) csoportbeli hét igében következnek, eleve valószínűnek kell tartanunk, hogy **te-ni, *te-nék, *ve-ni, *ve-nék* stb. az eredetibb alakok, és hogy ezekben a nyelvtörténet folyamán valamilyen analógia teremtette meg a hosszú *nn*-et. Bizonyoság erre a HB.-nek véleményem szerint hangtörvényszerű, a maiaknál eredetibb alakja: *eneyc*.

Ezt persze *ennéik*-nek olvasta eddig mindenki, íráshibának minősítve az *eneye* alakot. Erre azonban a HB. írója nem szolgált rá, mert a ki tizenhat esetben a mai helyesírásunknál is pontosabban (vö. *igg*) meg tudja különböztetni a geminált mássalhangzót az egyszerűtől, az a tizenhetedikben sem fog *ennéik* helyett *enneye*-t írni (a hogy a *menyi*-beli *ny* is rövid és nem hosszú mássalhangzót jelöl, holott ma *nyy*-t mondunk helyette). A HB. *eneyc* *n*-hangjának a megnyúlása véleményem szerint a következőképp történt: a *-d*-végű igék végső mássalhangzója már igen régen hasonult a *-né, -ni* képzők *n*-jéhez: *adni, szednék > anni, szennék*; ezzel megvolt az alapja a következő analógiának: *attam, szettem : tettem, ettem > annék, szenni : tennék, enni*. Hogy ilyenféle analógia csakugyan hatott a *v*-tövű igékre, azt legjobban bizonyítja a *hydni* (= hinni) főnévi igenév (NySz.). A hol t. i. *anni* mellett *adni* is járta, ott a *hinni*-nek mintegy teljesebb alakja gyanánt keletkezhetett *hidni*, különben a következő (C) csoportba tartozó igékben is anorganikus hang előzi meg a *-né, -ni* képzőt; a *feküdni, aludnék* alakok *d*-jét már a TMNy. is analógiával magyarázza.

A futurum aránylag gyakran változott a nyelvtörténet folyamán, a *tesz* ige R. futurumai: *tend, tejend, tejénd*, és ma *tënd*. Egy dolog azonban bizonyos: az *sz*-szel bővülőkben nem az a hang előzte meg a futurum képzőjét, a mely a tiszta *v*-tövégekben, mert az *óсанд*-beli *j* váltakozik *v*-vel, a *tejénd* *j*-jének a helyén azonban a legritkább esetben találunk *v*-t (TMNy. 251). A régiségben pl. ilyenek az ideartozó igék futurumai:

Lesz: ha tē zēmēd egūgō lēnd, mēnd te testēd vilagos lezen ha kēdeg tē zēmēd aluoc lēnd mēnd te testēd fētēt lezen ezērt ha a' vilag ki tē bennēd vāgon fētēt lēnd a' sētēt mēnē lezen BMk. 203₁₅,

továbbá 273₂₃, 273₃₂, 209₂₇, 209₂₈ stb. *lëndnec* 152₆, *leend* Jord.-k. 51a, *leendő* Jord.-k. 29a, *legend* NySz.

Tesz: BMk. *tënd* 159₂₄, *teiendő* 349₇, *teienditec* 369₁₂. — Érdy-k.: *tehend* 321₁₉, *teyenditec* 51₂₀. Jord.-k. *tehendő* 29a.

Vesz: BMk. *vënd* 171₂₀ stb. *vendi* 226₃₀, *vendnec* 209₂₉, Jord.-k. *veyendez* 60a, *veyendő* 62a, *veend* 49a.

Eszik: BMk. *eiendic* 351₇, *eiendő* 345₂₄. Jord.-k. *eyendik* 46a, *eendi* (NySz.).

Hisz: *hiendèd* 362₂₆, *hiend* 281₃, *hienditec* 355₂₄, *hiendnec* 281₄.

Visz: BMk. *viendnec* 273₂₂, Jord.-k. *viended* 46a.

Iszik: *yando* 229₃, *yandnac* 281₆.

A BMk.-ben az *eszik* igének *eiend*, a *lesz*, *vesz* igének *vend*, a *tesz* igének pedig *tënd* és *teiend* alakjai is járnak. A későbbi nyelvemlékekben bőven van példa mind az egy, mind a kéttagú futurumtőre. Hogy a *teiend*—*tënd* alakok nem egymásból keletkeztek hangtörvényszerűen, legjobban mutatja a következetlen használat (jellemző, hogy 65₃₄ alatt *leiend* és utána rögtön kijavítja az író *lënd-re*). Ha meggondoljuk azt, hogy a HB.-ben *emdul* áll, a BMk.-beli *tënd*, *vend*-féle alakokat régebbieknek kell tartanunk a náluk különben is későbbben fellépő *tejend*, *vejend*-félénél és eleve is valószínűtlennek kell tartanunk, hogy a *tënd* nem «összevont» alak (a minthogy az *ett* sem *evett* alakból van összevonva).

Feltevésem szerint a *tesz* igének a futuruma *te*-tőből és a futurumképzőből áll. Csakhogy a futurumképző még vita tárgya; a *tënd* alakból tehát sem a tövet, sem a képzőt nem tudjuk kiválasztani. A futurum képzőjének a kérdése azon fordul meg, hogy a HB. *emdul* alakja íráshiba-e (= *eindul*), vagy a *futamodik* beli *m*-nek felel meg az *emdul* *m*-je. SZINNYEI (NyK. XXXV. 448, Nyr. 32:485) *éindöl*-nek olvassa a HB. *emdul* szavát, képzőjében szerinte nem lehetett meg az *m*, mert ez nem fejlődött volna *n*-né (vö. azonban Nyr. 36:210, 216, *md* > *nd* hasonulásra vö. *kegyelmed* > *kend*). Csakhogy az *nd* mássalhangzócsoporthoz megelőző hang soha sem *i*, hanem *e*, *é*, *ê*. Azok után, a mit a *v*-tővű igeokről elmondtam, így elemezném a HB. *emdul* szavát: *e*-tő, *-md*-futurumképző, *-ul* rag (eredeti alakja *émdöl* lehetett, a hangrendi párhuzam miatt *ê*∞*e* vö. *kérek*∞*kérend*). A R. *tënd*, *vend*, *lënd*, *end* alakokat tehát eredetibbeknek tartom a velük váltakozó *tejend*, *tejénd*-félénél. Az utóbbiaknak az eredetére rávezet a BMk., a melyben a hangtörvényszerű alakok még megvannak. Ha ezek mellett nem hangtörvényszerű alakok is előkerülnek, bizonyára erős analógiás hatással van dolgunk. Ez az analógia véleményem szerint az *e* csoportba tartozó három *i* hangzós igéből indul ki.

A Bmk. az *i* és *voc.* közé eső *j*-t sohasem jelöli, mivel összeesik a glide dal, még az ilyen helyzetben levő geminált *j*-t is jelöletlenül hagyja (pl. *vyonc* 20₁₄ = 'vívjunk', *hyuc* 60₁₀ = 'hívjuk', *hyatoc* 118₅, 119₁₆ = 'hívjátok'). A főntebb idézett *viend*, *hiend*, *yand* alakok tehát *o*: *vijend*, *hijend*, *ijand*. Ez a három futurum aztán elkezdte a négy *e* hangzós igének a hangtörvényszerű alakját a következő analógiával: *iszik*: *ijand* = *eszik*: *ejend*.

Nyílt kérdésnek kell azonban hagynom, hogy miért van a főlészóító *j*-jének a helyén *gy*: *tegyek*, *legyek*, *igyál* stb., de nyílt kérdésnek maradt az a **tev-jem*-ből való származtatással is, mert *vj* > *gy* hangváltozást igazolni nem lehet.

C) Az *sz* vagy *d* hanggal bővülő *v*-tövék.

Ezeknek az igéknek a tempus-töve *-u-*, *-ü-* refl. képzőre végződött. Mivel az *u*, *ü* két mássalhangzó között szótagalkotó lesz (*falu-ban* > *faluban*, *nedüben* > *nedüben*), a hangtörvényszerű alakjai az ideartozó igéknek ezek volnának: *te-szek* ∼ *alu-szom* > *aluszom*, *fekü-szöm* > *feküszöm*, *te ttem* ∼ *alu-ttam* > *aluttam* *fekü-ttem* > *feküttem*, *te-ende* (< *te-nde*) ∼ *alu-andok* > *alvandok*, *fekü-ende* > *fekvendek*.

Ezek az alakok meg is vannak, de vannak más, nem hangtörvényszerű alakok is. A praes. *aluszom* helyett *alszom*, nyilván a hangzóvesztő tövek analógiájára (*aluszom*: *alszom* = *bajuszom*: *bajszom*) TMNy. 246. A perfektum hangtörvényszerű mind a mai napig, csakhogy a *hasudtam* analógiájára *aludtam*-ot írunk *aluttam* helyett.

A hangtörvényszerű *alvand*, *fekvend* alakok helyett és mellett azonban a régiségben gyakran találkozunk *v*-nélküli alak: *aland*, *fekend*, *eskend* stb. A TMNy. 264. szerint «ezekben a *v* talán sohasem volt meg». Hogy itt is hangtörvényszerű *v*-nek (a refl. képző *u*-jából lett *v*-nek) analógikus úton való eltűnésével van dolgunk, világos lesz, ha összevetjük a futurumot a melléknévi igenévvél. Ennek a hangtörvényszerű alakja *alu-u* > *aluu* > *alú* és *fekü-ü* > *feküü* > *fekü*. Az *adó*, *kerő*-féle igenévek miatt *alú* > *aló*, *fekü* > *fekő*. A hangtörvényszerű *u* hang tehát ilyenformán analógiás úton eltűnt a praesensből (> *al-szom*), a mell. igenévből (> *al-ó*) és evvel együtt, mint fönnebb említettem, a praeteritumból (*fekünek* > *fekőnek*) mi sem természetesebb, mint hogy a *v*-nélküli alakok behatoltak a többi alakba is ilyenformán:

váró: *várás* = *aló*: *alás*

váró: *várand* = *aló*: *aland*

szegő: szegés = fekö: fekés
 szegő: szegend = fekö: fekend
 őnek: esznek = fekönek: fekesznek
 őnek: enni = fekönek: fekenni stb.

A parancsoló módnak eredetibb alakja mindenesetre a *tégy*, *végy*-féléknek megfelelő *alugy*, *fekügy* — a főnévi igenévnek megfelelő *aluni*, *feküni* volnának a hangtörvényszerű alakjai. Ezeket meg azért szorította ki a mai *aludj*, *aludni*, *alunni*, mert a reflexiv igékre hatottak analógiás úton a *-kodik*, *-kedik*, *-kődik* gyakorító képzős igék ilyenformán: *csapkottam*: *csapkodni*, *csapkodj* = *aluttam*: *aludni*, *aludj*. Még világosabb az analógia hatása ebben: *csapkottam*, *csapkottál*, *csapkodott* = *nyugottam*: *nyugottál*: *nyugodott*. Ugyanígy keletkeztek a *verekedett*, *verekedend*, *verekedés* mintájára *cselekedett*, *cselekedend*, *cselekedés*. A *verekedik* és *cselekszik* igéket összekötő analógia visszafelé is hatott (ez bizonyítja kétségtelenül hogy megvolt) és létrehozta a *verekedik*, *tanakodik* igéknek *verekszik*, *tanakszik* alakváltozatait.

Mivel egyelőre nem célom a *v*-tövű igék történetét megírni, hanem csak a nyelvtudománynak rájuk vonatkozó tanításait akarom kiegészíteni és helyesbiteni, az elmondottak teljes megértéséhez a TMNy. idevágó fejezeteire kell utalnom.

A vogul praesensképző.

Egy más dolgozatomnak lesz a célja a rokon nyelvekkel való vonatkozásaiban megvizsgálni a *v*-tövű igék *v*-jének a kérdését. Mivel azonban a vogul nyelv alakjának idevágó részei MUNKÁCSI feldolgozásában*) könnyen hozzáférhetők, bevonom ezt a legközelebbi rokon nyelvünket is vizsgálódásaim körébe.

A MUNKÁCSITÓL feldolgozott hat nyelvjárás közül ötben az igék praesensének a töve és ragja között valamilyen idegen hang jelentkezik, a mely azonban a tőhöz nem tartozik, mert a praeteritumban nincsen meg. Ez az idegen hang a praes. egyes 1. és 2., továbbá a többes 3. személyben a vogÉ.-ban ' alakban jelentkezik, a vogKL.-ban megnyújtja a kötőhangzót, a vogAL.-ban néha teljesen hasonló a tövégi mássalhangzóhoz, a vogK.-ban γ , a vogP.-ben pedig *i* felel meg neki:

*) A vogul nyelvjárások szóragozásukban ismertetve. Ugor Füz. 11. sz.

	É.	KL.	AL.	K.	P.
tő:	<i>min-</i>	<i>min-</i>	<i>min-</i>	<i>mén-</i>	<i>min-</i>
præt.:	<i>minäsem</i>	<i>minsem</i>	<i>minsäm</i>	<i>menesem</i>	<i>minesëm</i>
præs. sg. 1.	<i>mine'im</i>	<i>minëm</i>	<i>minnëm</i>	<i>menam,</i> <i>menyem</i>	<i>mineim</i>
	2. <i>mine'in</i>	<i>minën</i>	<i>minnën</i>	<i>menän,</i> <i>menyën</i>	<i>minein</i>
	3. <i>mini</i>	<i>mini</i>	<i>mini</i>	<i>meni</i>	<i>mini</i>
plur.	3.		<i>minnët</i>	<i>menät,</i> <i>menyet</i>	<i>minejt v.</i> <i>minet</i>

A tavadai vogul nyelvjárásban semmi nyoma sincs ennek a γ, ' féle hangnak, -nt-, vagy -l- frequentativ képző ékelődik a præsensben a tő és a rag közé; jele annak, hogy a többi nyelvjárásban is valamilyen képző előzi meg a præs. ragjait. Van azonban a vogulban összesen 37 ige, a melyekben a præsensképző a rendes igékétől eltérő alakban tűnik fel. Nem minden nyelvjárásban rendhagyó mind a 37, de van közöttük hat, a melyek valamennyi nyelvjárásból rendhagyóknak vannak közölve:

	É.		KL.	
Tő*)	præs.	præt.	præs.	præt.
<i>m̄i-</i> = ad	<i>m̄iyem</i>	<i>misem</i>	<i>mēm</i>	<i>misem</i>
<i>v̄i-</i> = vesz	<i>v̄iyem</i>	<i>visem</i>	<i>vūm</i>	<i>visem</i>
<i>l̄i-</i> = lő	<i>l̄iyem</i>	<i>lisem</i>	<i>lēm</i>	<i>lisem</i>
<i>tē-</i> = eszik	<i>tēyem</i>	<i>tēsem</i>	<i>tēm</i>	<i>tēsem</i>
<i>vā-</i> = lát	<i>vā'em</i>	<i>vāsem</i>	<i>ūm</i>	<i>ūsem</i>
<i>jiw-</i> = jön	<i>jiwēm</i>	<i>lisem</i>	<i>jiūm</i>	<i>jisem</i>
	AL.		K.	
	<i>mēm</i>	<i>misem</i>	<i>mēyem</i>	<i>mēsēm</i>
	<i>ōm</i>	<i>ūsem</i>	<i>végem</i>	<i>vēsēm</i>
	<i>lēm</i>	<i>lisem</i>	<i>lēyem</i>	<i>lēsēm</i>
	<i>tēm</i>	<i>tēsem</i>	<i>tēm</i>	<i>tēsēm</i>
	<i>ūm</i>	<i>ūsem</i>	<i>vōm</i>	<i>ūsem</i>
	—	—	<i>jiwem</i>	<i>jisem</i>
	P.		T.	
	<i>mājim</i>	<i>misem</i>	<i>mājantem</i>	<i>māsem</i>
	<i>vūm</i>	<i>vusem</i>	<i>ujantem</i>	<i>usem</i>
	<i>lēyem</i>	<i>lēsēm</i>	—	—
	<i>tēm</i>	<i>tēsem</i>	<i>tājantem</i>	<i>tēsēm</i>
	<i>vōm</i>	<i>vōsem</i>	<i>vajantem</i>	<i>vastem</i>
	<i>jiyem</i>	<i>jisem</i>	<i>jāntem</i>	<i>jisem.</i>

*) A vogÉ.-ban.

MUNKÁCSI az egyes nyelvjárások alaktanának a végén össze foglalja ezeket a rendhagyó igéket, a melyeket változó tövű igéknek nevez. Rendhagyókká teszi ezeket az igéket két körülmény: az egyik, hogy a *tő* és rag között levő hang különféle alakokban mutatkozik bennük, a másik, hogy ez a rendes igéknél csak a *præsensben* szereplő hang igen sok igénél behatolt a többi igealakokba is, és mivel a *tőhangzó* minőségére is befolyással van, a legtöbb igénél bajos is megállapítani, hogy mi a tulajdonképpeni tövük. MUNKÁCSI az idegen hangot hol elválasztja a *tőtől* (pl. a *vogÉ.*-ből közölt első öt igénél), hol meg hozzáveszi (a többieknél). Vizsgáljuk meg azonban közelebbről a mellékelt táblázatban foglalt rendhagyó igéket.

A *vogÉ.* táblázatban az első három igének töve és ragja között γ hang van, azonkívül a *tőhangzó* \bar{i} -vé változott, legalább \bar{i} alakban mutatkozik a *præt. misem, visem, lisem* i -jével szemben (valószínű, hogy nem *mī*, hanem *mi-* a *tő*). Az 5. igében már ' van a γ helyén, a 6.-ban *w*. Megjegyzem, hogy mind a 37 ige 1. egytagú, 2. magánhangzón végződő tövű (a MUNKÁCSITól elvont *tő*alakok legnagyobb része véleményem szerint nem tiszta *tő*, hanem *præsensképzővel* bővült igető), 3. jelentésénél fogva gyakran fordul elő (tesz, vesz, lő, eszik, lát, jön, bemegy, fon, tesz, nyúz, rothad, törül, sző, hív, öklel, közeledik, mond, dug, fúj, tőm, köt, evez, mozgat, savanyodik, tég [1. *new*, 2. *iw*], fon, parancsol, himbál, hozzáfog, hív, megfog, csapdos, tánczol, lesz [van], mozog, koppaszt).

Első tekintetre szembeötlik, hogy e valamennyi nyelvjárásban meglevő hat rendhagyó ige között négy van olyan, a melyek a *mi* magánhangzóra végződő tövű és egytagú *v-tövű* *vesz, lő, eszik, jön* igéinknek hangalakra és jelentésre pontosan megfelelnek. Ámde ha a *vogul* *ji-* ige rendhagyó azért, mert a *præsensében* a többi igéktől eltérően *w* hang van a *tő* és rag között, a magyar *jön* ige pedig rendhagyó azért, mert a *præsensében* v ($< u$) van a *tő* és rag között, mi más lehet ez a *w*, mint a magyar v ($< u$) pontos megfelelője hangtani és alaktani szempontból is? — melléknévi igenévképző, akárcsak a *jöu*-beli u . Ilyenformán pedig kiderül, hogy a *v-tövű* igékre vonatkozó állításom nem is új dolog, mert SETÁLA a *jöu* *vogul* megfelelőjéről már rég megállapította, hogy melléknévi igenév.

A *vogul* γ *præsensképzőről* ugyan Setála «Zur Gesch. der Tempus und Modusstambildung in den finnisch-ugrischen Sprachen» cz. munkájában ezeket mondja: «... wo das Tempussuffix nicht deutlich als Verbalsuffix nachgewiesen werden kann, liegt der Schluss nahe, dass gerade das Tempussuffix ist, welches das Verbum in ein Deverbalsuffix verwandelt. Besonders wollen wir darauf aufmerksam

machen, dasz man das wogulische Präsenssuffix *-g-* (o: γ , ' *w*) leicht für ein Verbalsuffix ansehen könnte, wenn man die wogulisch-ostjakische Präteritumbildung (mit *-s-*) und das ostjakische Präsens (mit *-l-* u. s. w.) in Betracht zieht, da aber das Vorkommen eines solchen Verbalsuffixes *-g-* im Wogulischen nicht nachgewiesen werden kann, sehen wir *-g-* für ein Nominalsuffix an, welches mit dem *k_s*, *g_s* des Finnischen und anderer Sprachen zusammenzuführen ist» (172. l. jegyz.). SZABÓ DEZSŐ (A vogul szóképzés 15. l.) SETÄLÄ elméletét támogatja még néhány adattal, de lehetségesnek tartja azt is, hogy a *g* präsensképző azonos a frequ. γ képzővel. Az elmondottak után azonban úgy látom, hogy mégis csak SETÄLÄnek van igaza; a vogul präsensképző melléknévi igenévképző és azonos a mi *v*-tövű igéinkben meglevő melléknévi igenévképzővel.

A vogul präsensképző bennünket a következők miatt érdekel: minden ige a melléknévi igenévből képezi a präsensét. Az igenévképző az egytagú és magánhangzós tövűekben másképpen fejlődött, mint a többiekben, a mi által rendhagyóakká lettek. A különbség a rendes és rendhagyó igék között az, hogy az utóbbiakban az igenévképzőnek a megfelelője akusztikai szempontból erősebb hang: *vogĚ. minē'im — mġem*; *vogĚL. minēm — ji-u-m*, stb.

Ilyenféle különbséget látok a HB. *horoguvac* és *mundoa* (*terunteve*) szavakban; az elsőben *v* spirans felel meg a korábbi **u* igenévképzőnek, az utóbbiakban pedig a mélyhangú *o*, *u* után a glide-dal összeeső *u*.

Lehetséges, hogy a magyarban is általánosabb volt a melléknévi igenévből való képzése az igeidőknek, de a *v*-tövű igék, tehát azok, a melyek a melléknévi igenevet a mai napig megőrizték, már az ugor őskorban különválhattak a többiektől; erre mutat az, hogy a vogul és magyar rendhagyó igék (ha a reflexiv igeiktől eltekintünk) egytagú magánhangzós tövű igék és hogy egynehány magyar igeinek ízről-ízre való megfelelői vannak a vogul rendhagyó igék között. Talán az **u* melléknévi igenévképző hasonulásából keletkezett néhány igeinknek a tövégi hosszú mássalhangzója, pl. a *varrok* korábbi *varuok*-ból olyan formán mint a *tolla* korábbi *tolua*-ból. Erre mutat az, hogy a vogulban az igenévképzős alakban hosszú az *r* az alsólozvai vogulban, *varrem* a präteritumban és a többi igealakokban, ellenben rövid: *varsem*, *varnem* stb.

Megbízható végleges eredményeket azonban csak a többi rokon nyelvekkel való összehasonlítás után lehetne kapni, de erre — legálább most még — nem vállalkozhatom.

KRÄUTER FERENCZ.

Kisebb közlemények.

Ágnēs*) [PP. 1767: 612, Kr., stb.; Szent Ágnes szűz és vértanú neve naptárainkban és kódexeinkben a XV. sz. első felétől *Ágnēs* (írva *agnes*, *Agnes* l. KNAUZ, Kortan 132, Érdy-k. 197—202 stb.), alakv. *Ánnos* (írva *Annos* Münch.-k. naptári rész jan. 21, 28, Batthy. miscskönyv jan. 21, M. Könyvszemle III. 108, *zenth Annos* Lányi-k. 94), *Ágnus* (írva *agnus* Érdy-k. 356. így az eredetiben, idézi MFL. is, hibásan *Agnes* a VOLFFÉLE kiadásban), *Anglīt* (ezt l. lejjebb); a szent nevéből kereszt-név, vö. MargLeg. 68, 132, 182, 183, 213, 218, 219 *agnes*, OklSz. 1453-ból *Domina Agnes vocata*, olv. *Ágnēs*, alakv. *Ánnos* (a régibb nyelvben az *Annos*-nak írt női nevek, vö. 1551-ből *Annos* Nyr. XL. 42, 1561-ből *Annos* OklSz. lehetnek ide valók, így MFL., SIMONYI Nyr. XL. 42, de lehetnek az *Anna* név bevezető alakjai is, l. *Anna*)] *nomen proprium mulierum*, *frauename*: *Agnes*;

becvező alakok: *Ági* (KASSAI I. 130), *Ágneska* (VAJDA P.-ből Kr.), *Ágniska*, *Ágnis* (KRIZA Vadr. 387), *Ágó* (Nyr. XXXVIII. 39);

< egyh. lat. *Ágnēs* (a latinban a szó *Ágnēs* Thes., a középkorban az egyházi latinban *Ágnēs* is, vö. CALEPINUS 1586. évi kiadás *Hāgnēs*, a bázeli kiadásokban *Hāgnēs*). *Ágnes* római szűznek a neve martyrologiumokban és egyéb tiszteleti tárgyakon *Agna*, *Hagne*, *Anne*, *Angne*, *Agne*, *Annes* (l. WETZER-WELTE, Kirchenlex.) latin nyelvi alakban fordul elő, s etimologizálgatva talán **Agnus* is (vö. *agnus* < ἄγνος: castus FORCELL.). Ezeknek a neveknek megfelelően a m. *Ánnos* lehet a m. *Ágnēs*-ből (így ZOLNAI, MKönyvszemle III. 108: *tegnap* ~ *tennap*), de lehet

*) Az Etymologiai Szótárból.

a lat. *Annes* mása; a magy. *Ágnus* a népetimológiával keletkezett **Agnus*-ból való. *Ágnes* nevünk XVI. századi naptárainkban *Anglit* (KNAUZ, Kortan 132), *Angalit* (PP. 1767: 612, MFL.) alakban is előfordul; e név szerintünk egy **Angnet*-ből való (vö. ném. *Angnetten-Tag* = Ágnes napja, KNAUZ, Kortan 132, egyh. lat. *Angne*, lat. *Agneta* Thes.); — külön szóból (milyenből?) eredtnek magyarázva SIMONYI, Nyr. XL. 42.

Vö. MELICH, Szláv jöv. I, 2: 152.

Ágoston* [MÁRT. 1807, GYARM. Voc., stb. Szent Ágoston doctor hippói püspök neve naptárainkban (első adat Münch.-k. aug. 28, l. még KNAUZ, Kortan 143) és kódexeinkben sűrűn fordul elő (l. Érdy-k. 515—520), s legtöbbször *Agoston*-nak van írva; e mellett alakváltozatok: *Ágistan* (vö. Birk.-k. 1. zent *agistan*), *Águston* (vö. Lányi-k. 251, Lobk.-k. 49 zent *Aguston*, Lányi-k. 263 zent *Agusthon*), *Ágaston* (vö. Székelyudv.-k. 183, 207, 283 zent, zenth, scent *agaston*), ? *Ágastan* (l. Nyr. XXXV. 3); a szent nevéből keresztnév (l. első adat a XII. sz.-ból 1134. okl.-ben *Augustino canonico*, más latin adatok Kovács Ind.), melyre első magyar nyelvi adat 1247-ből *Águstun* (írva *Agustun* OklSz.), alakv. *Águstun* (l. fentebb), *Agaston* (l. PP. 1767: 612. l. és OklSz., hn. *Ágostonfalva* BENKŐ, Trans. I. 444, ma *Ágostonfalva* CzF.)] Augustinus, August; rövidült alak: *Ágost* (a XIX. sz. óta CzF., valószínű, hogy a ném. *August* hatása alatt; a XIX. sz.-ban *Augusta* női név *Ágosta* alakban is CzF.); — becéző alak: *Guszt* (KASSAI I: 130, mint becéző alak nyilván német eredetű);

< olasz *Agostino* (alakv. piem. *Agostàn* GAVUZZI, bolognai *Agustein* FERRARI, más ol. *Agostin*, *Agustin*; ez alakváltozatokra vö. olasz *agostino* 'im August geboren od. gewachsen, reifend' RIG. ilyen népnyelvi alakjait is: *agostàn* BOERIO, *agustan* FERRARI; mind ez alakváltozatok eléggé megmagyarázzák a m. szó különféle formáit). — Az ol. szó lat. *Augustinus*-ból. Nem egészen helyesen magyarázva: MELICH, Szláv jöv. szók I. 2: 153. Vö. *aggastyán*.

MELICH JÁNOS.

*) Az Etymologiai Szótárból.

Adalékok a magyar szótáirodalomhoz.

I. VERANCICS *Dictionariuma*. E szótárunk magyar nyelvi anyagáról azt állítottam (A m. szótáirodalom 107—109.), hogy szerzője a magyar-nyelvi anyagot a saját tudásából merítette, s hogy CALEPINUST egyáltalában nem használta. E nézetet két okból vallottam: 1. VERANCICSnak 1595-ben Velenczében megjelent «*Dictionarium*»-ában a magyar szókincsből csak a legszükségesebb tudnivalók vannak közölve. Ehhez pedig V.-nak, a ki magyarul jól tudott, nem kellett segéd-könyv. 2. E szókészletben semmi olyast nem találtam, a miből segéd-könyv használatára következtethettem volna.

Nemrégiben azonban olyan bizonyítékra bukkantam, a mely kétségtelenné teszi, hogy VERANCICS a maga szótárkáját főleg CALEPINUS alapján készítette. A bizonyíték erre CALEPINUS egy sajtóhibája, a mely VERANCICSnál ismétlődik. A hely VERANCICSnál ez: «(Latine) Sinciput — (Italice) Fronte — (Germanice) Hirn — (Dalmatice) Timè — (Vngarice) *Boreza*». Mi ez a *boreza*? Ha megnézzük CALEPINUSnak 1595-ig megjelent kiadásait, az 1585., 1588., 1590. és az 1594. éviben ezt találjuk: «Sinciput — *Boreza*, as főnek első reze». Az 1586. évi kiadásban*) a *Boreza* szó úgy van nyomtatva (l. a m. n. múzeumi példányt), hogy akár *Boroza*-, akár *Boreza*-nak olvasható. Biztos dolog, hogy CALEPINUSnak *Boreza* (v. *Boroza*, *Boreza*) szava sajtóhiba *orceza* helyett (vö. MA.^{1, 2, 3}: Sinciput — *Ortza*, Főnec első része», hasonlóan PP.^{1, 2}). Ha mármost VERANCICS átveszi CALEPINUS 1586. évi kiadásának sajtóhibáját, ebből következik, hogy ezt a szótárt használta, mégpedig, mint látható, kevés kritikával. A mikor mármost VERANCICS 1595-ben megjelent szótára előszavában ezt írja: «En libellum, quem ante multos annos, non multis diebus collegeram», szavait úgy kell értenünk, hogy sok évvel azelőtt néhány nap alatt szerkesztette egybe. Művének főforrása CALEPINUS 1586. évi kiadása. Még csak azt jegyzem meg, hogy VERANCICS szótárának horvát-nyelvi anyagáról azt tartják, hogy sok benne az orosz alapján tudatosan csinált horvát szó (l. BERNEKER EtWb. 409).

II. **Bóka**. Evvel a névvel a mai növényteni munkák az *Astragalus*-t jelölik (l. pl. WAGNER-MÁGOCZY-DIEZ: Magyarország virágos növényei 148, 149). Az a kérdés, mi e szó eredete, története.

A lat. *astragalus*-nak a középkorban három jelentése van. Ezeket CALEPINUSnak 1585. évi kiadása így magyarázza: Jelent a szó «Os pedis in animalibus quibusdam supra calcaneum à Latinis Talus

*) Az 1587. évi kiadást nem láthattam.

dicitur. Vng. *Boka, tsúd*». A következő jelentés így van visszaadva: «Item ludi genus». Ez a jelentése a szónak CALEPINUSBAN nincs magyarul értelmezve. A harmadik jelentés ez: «Est item Astragalus... herba quam Montanum vel rusticum cicer appellamus». Ez a jelentés sincs CALEPINUS egyetlen kiadásában sem értelmezve, s e tekintetben hibás a NySz. idézete. Szótáraink az *astragalus* szónak e három jelentése közül vagy csak az elsőt, vagy pedig az elsőt és másodikat értelmezik, tehát így: Gyöngyszótför. *Astralagus* — *Az labadnak Iszey* | MA.: *Astragalus* — *Boka, Czód, Bótkó* | PP.: *Astragalus* — *Vörfély, Kotzka*. Item. *Boka, Tsóg, Bótkó* (így valamennyi kiadásban). A XIX. század elejéig megjelent növénytani munkák, a mennyiben az *Astragalus* bennük előfordul (l. pl. Magyar Könyvház 1783. I. 405 stb.), magyar *bóka* nevet nem ismernek (neve itt Hólyaglóborsó, édes lencseköröm).

A m. *boka* szónak (= os *pedis*) mármost van *bóka* ejtésváltozata is. Ezt találjuk MA.^{1, 2, 3}, PP.^{1, 2} magyar latin részében így: *Bóka*: *Astragalus*. A szó tehát itt «bokacsont»-ot jelent. Tudvalevő dolog mármost, hogy PP. szótára 1767. évi kiadásának m. lat. részét (innen az 1782, 1801. évi kiad. is) FELMER MÁRTON erdélyi szász pap értelmezte németül. A kortársak a német értelmezéseket végtelenül hibásnak találták, l. erről MELICH, M. szótáriródalom 185. — A *bóka* eset mármost azt bizonyítja, hogy FELMER nem a magyar, hanem a latin szavakat értelmezte, s hogy magyarul aligha tudott. Ebben az 1767. évi kiadásban *Bóka* alatt ez van: «*Bóka*: *Astragalus*, Ein Würffel, Würffelkraut, Spinwirtel» (így az 1782., 1801. évi kiadásban is). — A Magyar Fűvészkönyv szerzői mármost a német értelmezést, a mely tulajdonkép a latin szó fordítása, egyszerűen rávonatkoztatták a magyar szóra is, s így ráfogták, hogy a *bóka* is jelenti az «*astragalus*» növényt (l. 1807. évi kiad. 420). 1807-től fogva aztán a *bóka* irodalmunkban növénynev is, pedig kétségtelen, hogy a mint a m. *boka* sohasem jelentett «játékkoczká»-t, úgy alakváltozata a *bóka* sohasem jelentette az «*astragalus*» növényt. A *bóka* tehát FÖLDI és FAZEKAS félreértéséből keletkezett, irodalmi úton terjedő műszó.

III. KRESZNERICS FERENCZ *Magyar szótár*-áról. Ismeretes dolog, hogy KRESZNERICS FERENCZ Budán 1831-ben megjelent «Magyar szótár»-a első sorban nyelvtörténeti mű. Vannak ugyan a műben saját gyűjtötte tájszavak is, rendszeren így: «Hallottam Ságbon» (vö. pl. *bukra* alatt: *bukra van a' hordó' eleje*. Hallottam Ságbon a' Borfejtőmtől 1825. Máj. 11. Item 1818 Jul. 6.-án stb.), de ez mind édes kevés ahhoz az anyaghoz képest, a melyet régibb írókból, szótárakból

idéz. Fölhasználta KRESZNERICS Calepinus magyar részét is s erről szótára bevezetése L. lapján említést is tesz. Ámde nem mondja meg, hogy Calepinus mely kiadását használta, mert az idézett helyen ezt írja: «CM. annyit tesz mint: Calepinus' magyarázója». — Most egy sajtóhiba alapján meg tudom mondani, hogy KRESZNERICS Calepinus melyik kiadását használta szótára megírásánál.

KRESZNERICS ugyanis szótára I. 4. lapján ezt írja: «*Ajgal*. Iubilat. CM.», azaz Calepinusban *iubilo* ige magyarul *ajgalni*. Az igét átvette CzF. és BallTeljSz. is. Kutassunk tehát, melyik kiadásban van ez az *ajgalni*? Calepinus 1585., 1586., 1590.-i kiadásában *jubilo* alatt ez van: «*iübilo* — őrwőlök, *vigalok*», ugyanez az 1594., 1598., egy évnélküli, továbbá 1605., 1616. évi kiadásban így van: «*iubilo* — őtwlök, *vigalok*». Kétségtelen, hogy itt *vigalok* sajtóhiba *vigadok* helyett. — Az 1627. évi bázeli kiadásban mármost ezt találjuk: «*Iübilo* — Vngar őtwlök, *aigalok*», azaz *ajgalok* kétszeres sajtóhiba *vigadok* helyett; I. MFL. is. Minthogy KRESZNERICS készpénzül fogadta el az *ajgalok*-ot, a mely csakis az 1626. évi kiadásban van meg, kétségtelen, hogy ő Calepinus 1626. évi kiadása magyar anyagát dolgozta fel a maga szótára részére.

MELICH JÁNOS.

Van-e a magyarban dalmata jövevényszó? MATTEO GIULIO BARTOLI összegyűjtötte mindazokat a nyelvi adatokat, a melyeket a ma már kihalt dalmata nyelvre fel lehetett még kutatni. Műve 1906-ban jelent meg a bécsi Akadémia kiadásában s címe: «Das Dalmatische» (2 kötet). A mű I. 266—268. lapjain tárgyalja azt a kérdést, hogy van-e a magyarban a dalmata nyelvből, e kihalt újlatin nyelvből való átvétel, s erre vonatkozólag ezt írja: «Még kétségesebb, hogy kerültek-e a magyarba dalmata szók vagy nem. A nem éppen ritka számban előforduló magyar nyelvbéli olasz jövevények közül néhányban zárt lat. *e*, *o* helyén *i*, *u* van. Nem valószínű azonban, hogy ez dalmata nyelvi átvételre mutatna. A magyarok szerb-horv. közvetítéssel is vehették a zárt *e*, *o*-s szavakat *i*-s és *u*-s alakban. Vö. m. *trombita*, -étta, *duga* dóga, *furma*, *gúny* gógná. Félig népies eredetűek lehetnek *szimpla*, *dupla*, *dufla*, a mely utóbbi mint szövetnév terjedhetett. A *paizs* pavese szóban levő zöngés *s* (értsd: *z*) nem dalmata, hanem északolasz átadóra mutat, az *i* talán a hangsúlyozott szövegből magyarítható meg, vö. ófr. *pavisier*. *Angyal*, *arkangyal*, *gyenerd*, *gyesztál* *gestire gy* ($\infty d'$)-vel hangzanak ugyan, a milyen hang a *fiumei ándelo*-ban is van, mindazonáltal a magyar nyelv olasz szavai Olaszország több vidékéről: délről éppúgy mint északról valók, a mikor is a magyarok az olasz *g* (= *dž*)-t *ǰ* vel (= *gy*) adták vissza. A *fátyol* szóban levő *ty*- (vö. *fazzoletto*)-re a *kanavász* (vö. *accio*, ész.-ol. *-azo*) szó *sz*-ével szemben semmit se lehet építeni. Ragúzából kerülnek állítják a *föllér*, *füllér*, *fillér* szót, a mely ragúzai lat. *foliar*-ból való. Az *uzsora* szót is dalmata nyelvi *usurai*-ból magyarázták, valószínűbb azonban itt is, hogy a m. *o* régibb m. *u*-ból való». K. P.

A M. Tud. Akadémia kiadásában megjelentek:

Asbóth Oszkár dr. A hangsúly a szláv nyelvekben.....	1.60
Bálint Gábor. Jelentése Oroszország és Ázsiában tett utazásáról és nyelvészeti tanulmányairól. Melléklet: 5 khálmik dana hangjegye.....	—40
— Kazáni-tatár nyelvtanulmányok. 3 füzet. Egy-egy füzet.....	2.—
Ballagi Mór. A nyelvfejlődés történelmi folytonossága és a Nyelvőr.....	—40
— Baronyai Decsi János és Kis-Viczay Péter közmondásai.....	—20
— Nyelvünk újabb fejlődése.....	—40
Brassai Sámuel. A magyar bővített mondat.....	—60
— A mondat dualismusa.....	1.20
— A neo- és palaeológiai ügyében.....	—60
— Commentator commentatus. Tárlozatos Horatius szatiráinak magyarázóit után.....	—80
— Paraleipomena kai diorthoumena. A mit nem mondtak s a mit rosszul mondtak a commentatorok Virg. Aeneise II. könyvére. Különös tekintettel a magyarokra.....	—80
— Szórend és accentus.....	—80
Budenz József. A németországi philologok és tanfériak 1874-ben Innsbruckban tartott gyűléséről.....	—30
— Az ugor nyelvek összehasonlító alaktana. Három füzet.....	4.80
— Egy kis viszhang Vámbéry Armin úr válaszára, vagyis «A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet» czímű II. értekezésére.....	—40
— Erdei- és hegyi-cseremiszt szótár. (Vocabularium cseremissicum utriusque dialecti.) Főleg Reguly cseremiszt szógyűjteményéből és az Ujtestamentum cseremiszt fordításából 1.—	—
— Magyar-ugor összehasonlító szótár. (Lexicon Linguae Hungaricae cum Linguis Ugricis comparatae.) 3., 4. és 5. füzet. Egy-egy füzet.....	2.—
— Moksá- és erza-mordvin nyelvtan.....	1.—
— Podhorszky Lajos magyar-sínai nyelv hasonlítása.....	—20
Fábián István. Finn nyelvtan.....	1.—
Finály Henrik. A beszercezi szószedet. Latin-magyar nyelvmélek a XV. századból.	—
— Az eredeti kéziratból kiadta, értelmező jegyzetekkel kísérte és teljes szöveget kiadta — készített hozzá.....	4.—
— Adalékok a magyar rokonértelmű szók értelmezéséhez.....	—40
Gedeon Alajos dr. Az alsó-metenzéfi német nyelvjárás hangtana.....	1.50
Genetz Arwid dr. Orosz-lapp utazásomból.....	—40
Goldziher Ignác dr. A buddhizmus hatása az iszlámra.....	—80
— A muhammedáni jogtudomány eredetéről.....	—20
— A nemzetiségi kérdés az araboknál.....	—60
— A pogány arabok költészetének hagyománya.....	1.20
— A spanyolországi arabok helye az iszlám fejlődése történetében, összehasonlítva a keleti arabokéval.....	1.—
— Jelentés a M. T. Akadémia könyvtára számára keletről hozott könyvekről, tekintettel a nyomdaviszonyokra keleten.....	—40
— Palesztina ismeretének haladása az utolsó három évtizedben.....	—80
Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv V: Népköltési gyűjtemény a pite lappmark arjeplugi egyházkerületéből. Gyűjtötte s magyar fordítással, jegyzetekkel ellátta.....	6.—
— Svéd-lapp nyelv VI: Pite lappmarki szótár és nyelvtan. Rövid karesuandói lapp szöveggyűjteméssel.....	3.20
Hunfalvy Pál. A kondai vogul nyelv. A Popov G. fordításának alapján.....	6.—
— A Kún- vagy Petrarca-codex és a kúnok.....	—60
— A M. T. Akadémia és a szuoí irodalmi társaság.....	—40
— A számlálás módja és az év hónapjai.....	—40
— Az orientálistáknak Londonban 1874-ben tartott nemzetközi gyűléséről.....	—30
Imre Sándor. Nyelvtörténelmi tanulmányok a nyelvújításra nézve.....	1.20
Joannovics György. Az ik-es igékről.....	—80
— Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez.....	—60
— Értsük meg egymást. (A neológia és orthológia ügyében).....	—60
— Szórendi tanulmányok I. rész.....	—60
— Ugyanaz II. rész.....	—80
Kazinczy Ferencz levelezései. Közzéteszi dr. Váczy János I—XV. köt.: 1763—1818-ig. Minden kötet ára 10 korona. A II. köteté.....	12.—
Kégl Sándor dr. A perza népdal.....	—90
— Tanulmányok az újabbkori perza irodalom történetéből.....	3.—
Kunos Ignác dr. Három karagöz-játék.....	2.—
— Kis-Ázsia török dialektusairól.....	—90
— Naszreddin Hodsa tréfi. Török (kis-ázsiai szövegét gyűjtötte, fordítással és jegyzetekkel ellátta.....	3.—
— Oszmán-török népköltési gyűjtemény. Két kötet.....	10.20
— és Munkácsi Bernát dr. A belviszonyragok használata a magyarban.....	1.—

Gróf Kuun Géza. A kúnok nyelvéről és nemzetiségéről	—,80
— A sémi magánhangzókrol	—,75
— Adatok Krim történetéhez	—,40
— Codex Cumanicus. Bibliothecae ad Templum Divi Marci Venetiarum primum ex integro edidit, prolegomenis notis et compluribus glossariis instruxit	10.—
Lindenschmidt Mihály. A verbázi német nyelvjárás	—,90
Lugossy József. Hangrendi párhuzam ezer példában	—,20
Mayr Aurél dr. A lágy aspiraták kiejtéséről a zendben	—,20
— Az úgynevezett lágy aspiraták phoneticus értékéről az ó-indben	1,20
Melich János. A gyöngyösi latin-magyar szótár-töredék. Veress Ignác másolata felhasználásával közrebocsátotta, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta —	5.—
— Melyik nyelvjárásból valók a magyar nyelv régi német jövevényszavai. (A középfrank nyelvjárás térképével)	1,20
— A brassói latin-magyar szótár-töredék	—,60
Molnár Albert. (Szenczi-) naplója, levelezése és irományai. Jegyzetekkel ellátta Dézsi Lajos, Hasonmással	9.—
Munkácsi Bernát. Arja- és kaukázusi elemek a finn-magyar nyelvekben. I. kötet: Magyar szójegyzék s bevezetésül: A kérdés története	12.—
— Budenz József emlékezete	1,20
— Vogul népköltési gyűjtemény. I. kötet: Regék és énekek a világ teremtéséről. Első füzet. Vogul szövegek és fordításaik. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	3.—
Kiegészítő füzet	6.—
II. kötet: Istenek hősi énekei, regéi és idéző igéi. Első füzet. Vogul szövegek és fordításaik. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	8.—
III. kötet: Medveénekek. Első füzet. Vogul szövegek és fordításaik. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	10.—
IV. kötet: Elektépek, Sorsénekek, vitézi énekek, medveünnepi színjátékok, állaténekek, mesék, találós mesék, néprajzi apróságok, földrajzi névjegyzék. Első füzet. Vogul szövegek és fordításaik. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	8.—
— Votják népköltészeti hagyományok	4.—
— Votják szótár. 4 füzet	16.—
Nyelvemlékek. Régi magyar — Kiadta a M. T. Társaság IV. kötet. Első osztály: Guary-codex	2.—
Második osztály: Egyházi vegyes könyv. (Winkler-codex)	3.—
V. kötet: A Jordánszky-codex bibliafordítása. Saját alá rendezte és kinyomatta Toldy Ferencz. A kész nyomtatványt az eredetivel összevetette, a Csemez-töredék szövegével kiegészítette és előszóval ellátta Volf György	12.—
Nyelvemléktár. Régi magyar codexek és nyomtatványok. Szerkesztik: Budenz József, Szarvas Gábor és Szilády Aron. Közléteszi Volf György. Tartalma:	
I. kötet: Bécsi-codex. — Münchener-codex	4.—
II. kötet: Veszprémi-codex. — Peer-codex. — Winkler-codex. — Sándor-codex. — Gyöngyösi-codex. — Thewrewk-codex. — Kriza-codex. — Bod-codex	4.—
III. kötet: Nagyszombati-codex. — Szent-Domokos-codex. — Virginia-codex. — Közléteszik: Komáromi L. és Király Pál	4.—
IV. és V. kötet: Erdy-codex. Egy-egy kötet	4.—
VI. kötet: Tihanyi-codex. — Kazinczy-codex. — Horvát-codex	4.—
VII. kötet: Ehrenfeld-codex. — Simor-codex. — Cornides-codex. — Szent-Krisztina élete. — Vitkovics-codex. — Lányi-codex	4.—
VIII. kötet: Szent Margit élete. — Példák könyve. — Könyvecske a szent apostoloknak méltóságáról. — Apor-codex. — Kulcsár-codex	4.—
IX. és X. kötet: Érsekújvári-codex. Egy-egy kötet	4.—
XI. kötet: Debreczeni-codex. — Gömöri-codex	4.—
XII. kötet: Döbrentei-codex. — Teleki-codex	4.—
XIII. kötet: Pestetics-codex. — Pozsonyi-codex. — Keszthelyi-codex. Miskolczi-töredék	4.—
XIV. kötet: Lobkovitz-codex. — Batthyányi-codex. — Czech-codex	4.—
XV. kötet: Székelyudvarhelyi codex. — Guary-codex. — Nádor-codex. — Lázár Zelma-codex. — Birk-codex. — Piry-hártya.	6.—

*Megrendelhetők a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalában
Budapest, V., Akadémia-utca 2. sz.*

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK

A

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

SZINNYEI JÓZSEF.

Ára 1 K 50 f.

BUDAPEST.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA.

1913

TARTALOM.

	Lap
BEKE ÖDÖN: A finnugor szóösszetételhez --- --- --- --- ---	345
SARKADI NAGY JÁNOS: Az északi-osztják nyelv igeneves szerkezetei (II.)	427

Értesítő.

N. Gy.: † Vámbéry Ármin --- --- --- --- ---	468
---	-----

Folyóiratunk évenként háromszor vagy négyszer jelenik meg. Egy-egy kötet legalább harmincz ívből áll, s az ára 6 korona. Az előfizetés a Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadóhivatalához címezendő.

A szerkesztő lakása: II., Bimbó-utca 24.

A finnugor szóösszetételhez.

A finnugor nyelvtudománynak nemcsak a hangtani és a mondattani része a jövő álma, hanem az alaktani része is bővében van azoknak a kérdéseknek, melyek még megfejtésre várnak. Van azonban a fgr. alaktannak olyan fejezete, a mely az eddig megjelent összefoglaló művekből*) éppenséggel teljesen hiányzik, és ez az összetételről szóló rész. Hogy így áll a dolog, az könnyen megérthető, ha ismerjük ennek az irodalmát. Hisz még az egyes fgr. nyelvek nyelvtanaiban is nagyon mostoha elbánásban részesültek az összetételek; a melyik tárgyalja, alig egy-két lapot szentel neki, a legtöbb nyelvtan pedig egyáltalán tudomást sem vesz róla. Tulajdonképpen mindössze két fgr. nyelv összetételeiről jelent meg alaposabb munka: a magyaréről és a voguléről (SIMONYI, A szavak összetétele a magyarban: Nyr. IV. 102 stb.; SZILASI, A finnugor névszói összetételek. I. Névszói összetételek a vogulban: NyK. XXVI. 129), de ma már ezek sem kimerítő munkák, hisz SIMONYI dolgozata majd negyven évvel ezelőtt készült, mikor még nem látott napvilágot a Nyelvtörténeti Szótár, a Magyar Tájszótár, az Oklevélszótár; a Magyar Nyelv és a Nyelvészeti Füzetek nyelvjárastanulmányai; a Nyelvtudományi Közleményeknek és a Magyar Nyelvörnek csak az első évfolyamai hagyták el a sajtót, s a Magyar Népköltési Gyűjteményből is csak három kötet jelent meg. A vogul összetételek földolgozása is hiányos némileg azért, mert nincs benne MUNKÁCSI Vogul Népköltési Gyűjteményének IV. kötete,

*) BUDENZ, Az ugor nyelvek összehasonlító alaktana. Budapest, 1884—94; SZINNYEI, Finnisch-ugrische Sprachwissenschaft. Leipzig, 1909.

a mely talán valamennyi közt a legérdekesebb anyagot tartalmazza.

Alapos földolgozása különben a fgr. összetételeknek nem is lehetséges addig, míg meg nem jelennek az újabban gyűjtött fgr. szövegek, s különösen azok a szótárak, a melyeknek kiadását SETÄLÄ csak nemrég ígerte.¹⁾ Az eddig napvilágot látott anyag azonban mégis megengedi, hogy legalább megkezdjük ennek a hiánynak a pótlását, s a következőkben bemutatathatunk néhány összetétel-típust, melynek ősrégi volta kétségtelen.

I.

Az első csoportban a mellérendelő összetételek egy érdekes fajtájával foglalkozunk, az ú. n. összefoglaló összetételekkel.²⁾ Azokat az összetételeket nevezzük ilyeneknek, melyek gyűjtőfogalmakat jelentenek, s két, a gyűjtőfogalomnak alárendelt fogalom nevéből alakultak.

1. Magyar.

A magyarban nem sok ilyenfajta összetétel van. BALASSA ide sorolja a *hébe-hóba*, *fünek-fának*, *tejbe-rajba*, *télben-nyárban* féléket (TMNy. I. 356),³⁾ de ezek nem valóságos összetételek, mert csupán az említett kapcsolatokban fordulnak elő, ragtalan alakban már nem használatosak. Inkább ilyennek lehetne venni az *ország-világ*-ot (l. SZILASI: NyK. XXVI. 171).

Összefoglaló összetételnek vehetjük kétségkívül a következőket: *vér-tag* 'testvér': *hát néktek mit mondjak két kicsiny bátyáim*, Beldi Pál és János édes *vér tagjaim* TörtT. I. 355. NySz. (Vö. *egy vér-tag* 'blutsverwandter': *a kic azon edgy ágbol*

¹⁾ Ein plan für finnisch-ugrische wörterbücher. FUF. IX. 1—16.

²⁾ Vö. SZILASI: NyK. XXVI. 174; KANNISTO: FUF. VII. Anzeiger 18; LEWY, Zur finnisch-ugrischen wort- und satzverbindung. Göttingen, 1911; WIEDEMANN, Grammatik d. syrj. sprache² 105, Gramm. d. ehstnischen sprache 315; AHLQVIST, Suomen kielen rakennus. I. 71—2.

³⁾ Vö. még *keze-lába* 'mindenese, minden dolgában segítője' (Pápa, Csallóköz, Szeged, Nagybánya) MTsz.

valóc, egy test véreknec mondatnac, mint az egy vér tag ötcséc, bátyác COMENIUS: Jan. 119. NySz.) — Vö. még *testvér, egytestvér* 'geschwisterkind' NySz.

szántó-vető 'ackerbauer'; *szántás-vetés* 'das ackerbauen'; *szánt-vet* 'den acker bauen' PÁPAI-PÁRIZ—BOD, NySz.

szem-fül 'neugierig, aufmerksam, vorwitzig'; pl.: *szem-fül emberek* PÁZM. Préd. 205. RÁKÓCZI F. Lev. IV. 163. *Légy szemfül és hallgass* FELVINCZI: Dics. 23. *Szemfülebb embert szeretnék* RÁKÓCZI F. Lev. V. 430. (NySz.) — Vö. votj. Sar. Mal. *sin-pel* 'tanu' MUNK. VotjSz. 459. oszmán-török *göz-gulak olmak* 'szem-fülnek lenni' KÚNOS, Oszm.-tör. nyelvkönyv 327.

ia-fia (*iak-fiak, iai-fiai, iatok-fiatok; ias-fias*) 'kinder'. Az összetétel második része világos: a *fi* szó; az első tag már kihalt szó, de mint SZINNYEI, NyK. XXXV. 442 és MUNKÁCSI, VNGy. I. 177 a megfelelő vogul-osztják es zürjén-votják kifejezés alapján kimutatta, eredetileg 'leány'-t jelentett. (Vö. a csuvasban is, Nyr. XLII. 424.)

Szintén SZINNYEI bizonyított egy teljesen elhomályosult összetételt idetartozónak (NyK. XXVII. 240), az *orcza* szót, melynek első eleme az *orr*, második a *szá(j)* szó, a mint a vogul és zürjén-votják adatok bizonyítják.

2. Vogul.

É. *āri-pī* MUNK. VNGy. IV. 339. K. *ōu-pōu* I. 172. T. *āw-pū* IV. 368, (АҢЛҢҢ.) *ā-pūv, ea-puv* 'gyermek' (É. *āri*, T. *āw* 'leány'; É. *pī*, T. *pū* 'fiú'). — Képzőkkel és ragokkal: É. *āriy-pīriy jamés kwol* 'leányos-fias jeles ház' IV. 7 | *ārit-pīrēt* 'leányok s fiúk' I. 131 | É. *ārim-pīrēm* IV. 16, T. *ou-pūm* VogNyjár. 279 'gyermekem' | É. *ārin-pīrén* 'gyermeked' VNGy. IV. 341 | *āritā-pīrā* 'gyermeké' I. 177 | *āriārem-pīrārem* 'leányom-fiam' (kettős sz. birtok) I. 58 | *āriārä-pīrārä* 'leányai-fiai' IV. 322 | T. *ou-pūmé* 'a gyermeket' VogNyjár. 275 | É. *āritā-pīrätel* 'leányával-fiával' VNGy. I. 71.*

*) Az összetétel keletkezésére vonatkozólag vö. az ilyen párhuzamos gondolat-ritmust: KL. *tāu-pél oq sūlēmłaxw nōri, pōu sūlēmłaxw nōri* 'hiszen ő is leányt akar nevelni, fiút akar

(AHLQV.) *ā-qum* 'mensch (weib-mann)' (*ā* = É. *āri* 'leány', *qum* 'mann').

T. *nē-k'um* 'házaspár': *q̄l̄t̄en-vōšt̄ā nājār-n ī-k'um ū sōst̄ā* 'az asszonyvárosban fejedelmi párrá lettek' (*nē* 'nő, asszony', *k'um* 'férfi, férj') MUNK. VNGy. IV. 366. É. *nē-χum* 'férj és feleség' III. 395.

AHLQV. *jég-ās-ma* (= *jeg-ma*) 'vaterland' (*jeg* 'vater', *ās* 'vater, grossvater', *ma* 'erde, land, stelle, platz').

T. *mā-ut, mā-ut* 'vidék' (*mā, mā* 'föld', *ut* 'víz'): *mā-utt* 'vidéken' MUNK. VNGy. IV. 352 | *mā-utin* 'vidékre' 351 | *mā-ūtēmēn* 'az én vidékemre' 361. (Vö. É. *mā-m-vitēm nqm̄nē ti patwāsēm* 'hazám, vizem felé vonz vágyam [gondolata jött rám]' I. 23.)*

É. *pūt-tul* 'ennivalók' (*pūt* 'üst', *tul* 'élésdúc') II. 83.

É. *tēp-pasēn* 'lakoma' (*tēp* 'étel', *pasēn* 'asztal') NYK. XXVI. 174.

É. *lunt-vās* 'vízi szárnyasok' (*lunt* 'lúd', *vās* 'kacsa') MUNK. VNGy. I. 30 | *luntā-vāsā* 'vízi szárnyas' (dualis) 31.

K. *vuj-k'ul* 'állat' VogNyjár. 199. É. *uj-χul* 'barom' (*vuj, uj* 'állat', *k'ul, χul* 'hal'): *ujēm-χulēm ul voss va'ëlēm* 'ne lássam barmaim' IV. 413.

T. *lō-sqor* 'marha' (*lō* 'ló', *sqor* 'tehén') IV. 368; (AHLQV.) *lu-sajr* 'vieh'.

É. (KANNISTO) *nól-tus* NyH.⁴ 50. KL. (MUNK.) *nól-tus* VNGy. IV. 416. (AHLQV.) *nál-tus, -tos* 'arcz' (*nól* 'orr', *tus* 'száj').

(AHLQV.) *nál-sam, nól-sām* 'arcz' (*sam, sām* 'szem'); T. (MUNK.) *nql̄-šomēm* 'arczomat' VogNyjár. 275.

(AHLQV.) *tēnā āinā* 'nahrung, unterhalt (essen-trinken)'. *āinā-tēnā-ma* 'gastmahl (trinken-essen-stelle)'; É. (MUNK.) *tēn-ajné porāt* 'ebéd (evés-ivás) idején' VNGy. IV. 332.

nevelni' IV. 320 | É. *āriy χum ārit sim pojti, p̄riy χum p̄rā sorī* 'ta'inti' 'a leányos ember leányának éhe (szíve) csillapul, a fias ember fiának hasa megtelik' I. 153.

* Vö. osztják AK. *man-pa mane mégēy χui, man-pa mane jiyēy χui* 'was mich anbelangt, [so] bin ich meines landes herr, bin ich meiner gewässer herr' PATKANOV, Die Irtisch-ostjaken u. ihre volkspoesie II. 134 (vö. még csuvPAAS. *sār-šiv* 'ország, tkp. 'föld-víz').

3. Osztják.

É. (AHLQV.) *evi-pox*, *ev-pox* 'kinder, nachkommen', I. (PATK.) *ēva-pax* (*pox*) 'gyermek' (*evi* stb. 'leány', *pox* 'fiú') | I. (PATK.) *ēvida*, *payta* 'gyermektelen' (tk. 'leánytalan, fiútlan').*

O. (KARJ.) *νεγγυι* SUS. Toim. XXIII. 163. (PÁPAY) *nēγχοι* UF. XV. 22, *nēγχο* 3; (AHLQV.) *nē-χο*, *nen-χο*, *nen-χοι* 'ember', I. (PATK.) *χοι nēγ* 'emberek' (*nē*, *nēγ* 'nő', *χο*, *χοι* 'férfi').

É. (AHLQV.) *jiv-aŋgi*, *jī-aŋki* 'eltern' (*jiv*, *jī* 'vater', *aŋgi*, *aŋki* 'mutter'). — Vö. É. (PÁPAY) *iəilap*, *aslap* 'atyátlan, anyátlan' (káromkodó szó) UF. XV. 57 | AK. (PATK.) *vör jigtap*, *éstap nēvrem* 'ach, du elternloses füllen' Die Irtysch-ostjaken und ihre volkspoesie 106. D. *vör jigtap-éstap ēva ūstan* 'eine elternlose dirne bist du!' uo. 6.

É. (AHLQV.) *jai-apsi* 'gebrüder' (eigentl. 'älterer-jüngerer brüder').

I. (PATK.) *tunt-vāsa* 'vízi madarak' (*tunt* 'lúd', *vāsa* 'récze').

É. (PÁPAY) *uai-χul* 'élelem' UF. XV. 18, *uai-χul lēlta pitsa-γan* 'a vadat-halat kezdték fölraakni' uo. 52.

I. (PATK.) *ńot-sēm* 'arcz' (*ńot*, *ńat* 'orr', *sēm* 'szem'); *ńot-sēm-tāgāt* (*tōgot*) 'keszkenő' (*tāgāt* 'vászón').

É. (AHLQV.) *joša-kura* 'in eigener person, selber' (eigentl. 'mit hand-fuss').

KK. (PATK.) *palaz-ńalaz* 'speichel' (*palaz* id., *ńalaz* 'speichel, schleim').

D. (PATK.) *pot-χos* 'excremente, schmutz' (*pot* 'kot, dreck', *χos* 'harn'); *man pot-χosa juvem* 'ich habe mich mit kot und harn besudelt, ich bin schmutzig geworden' Die Irtysch-ostjaken und ihre volkspoesie II. 4.

É. (AHLQV.) *kaš-muš* 'krankheit, elend, gram, betrübniß' (eigentl. 'innerliche-äusserliche krankheit').**)

*) Vö. AK. *ei-met tātna ēva tāida under suyet*, *pox tāida under suyet nuytōt* 'eines tages bereitete sie sich vor, eine tochter zu gebären, einen sohn zu gebären' PATK. Die Irtysch-ostjaken und ihre volkspoesie II. 102 | *ēva en tāitegen*, *pox en tāitegen* 'sie haben weder eine tochter, noch einen sohn' uo.

***) Vö. v o g u l É. *aum-mos* 'fájdalom s kór' MUNK. VNGy. I. 165, *ań ti Xul-āter salγem polēγ aum i*, *moss i χulili* 'ez a

É. (AHLQV.) *nai-ort* 'die blattern' (eigntl. 'sonne-mond').

É. (AHLQV.) *nir-kūs* 'kleider, bekleidung' (eigntl. 'schuh-pelz').

É. (AHLQV.) *sax-kūs* 'kleider' (eigntl. 'hemd u. pelz').

I. (PATK.) *sax-nir* 'teljes öltözék', *nir-sax* ua.; É. (AHLQV.) *sax-nir* 'kleider'; (PÁPAY) *svx-nir* 'ruha' UF. XV. 92 (*nir* 'csizma, botos', *svx* 'suba' [PÁPAY], *sax* 'ruha, szoknya' [PATK.], 'hemd' [AHLQV.]); *ma tám svxəm-nirə mna mur kutna tàdà aməsta an' ueritləm* 'én éppen az öltöző ruhámban itt a nép között nem tudok ülni' PÁPAY: UF. XV. 124; *svxən-nirən* 'öltöző-ruhád' 159; *svxəl-nirəl* 'öltöző ruhája' 114.

É. (AHLQV.) *jōgōA-nōΔΔA* 'unbewaffnet' (eigntl. 'ohne bogen, ohne pfeil'). — Vö. É. (PÁPAY) *sōmətləis, iōχləl-niàlləl uis* 'öltözködött, íjját, nyilait fogta' UF. XV. 172.

É. (AHLQV.) *taA-əun* 'jahr' (*taA* 'winter', *əun* 'sommer'); *taA-əunin* 'jährlich'; (PÁPAY) *mà ləbat tv là-luηəl* (3. sz. birtokraggal) *i pul ant ułəm* 'én hét évig egy falatot sem veszek' UF. XV. 91, 92; *təm uerən χolion tvlə-luηəllə uis* 'ez a bajod (tkp. 'dolgod') harmincz esztendősz lett' 110.*)

I. (PATK.) *χat-āt* 'die zeit von 24 stunden' (*χat* 'nap', *āt* 'éj').

4. Zürjén.

(WIED.) *pi-nyl, nyl-pi* 'kinder' (*nyl* 'leány', *pi* 'fiú'); *nyl-pitöm* 'kinderlos'.

V. (FOKOS) *ai-mam* 'szülök' NyK. XLI. 292, *ajej-mamej* 'atyám, anyám' uo. 297; (WIED.) *ai-mamtöm, aitöm-mamtöm* 'verwaist, elternlos, waise'.

(WIED.) *bat mam* 'eltern' (*bat* 'vater'); (POPOV) *no bat-mamlən zev dojmisni sölömjasuis* 'de a szüléknek nagyon fáj a szívük' UF. II. 14.

Xul-qtér köpte nyál testi fájdalom s kór alakjában jelentkezik (merül föl) uo. 164—5; (AHLQV.) *agm-mōštal, agmtal-mōštal* 'der ohne krankheit und gebrechen ist' (*aum* 'betegség' VNGy. I. 158. II. 261. *aumiy* 'fájós, kínos' II. 303. III. 164. *mos* 'betegség' III. 3).

*) Vö. a vogulban: *sät tälä-tuwä nāj tēi* 'hét tele nyara ég a tűz' MUNK. VNGy. I. 69.

(LYTKIN) *aj-eni* 'eltern': *bur aj-enlön golajas burös* 'gute eltern haben gute kinder' SUS. Aik. X. 33.

P. (ROGOS) *soja-vona* 'testvér' (tkp. 'soror-frater'): *nol soja-vona ötik guö kužaseni* 'négy testvér egy gödörbe hugyoznak' UF. II. 67.

V. (FOKOS) *tsoja-voka* 'testvérek' (tkp. 'nőtestvér-fitestvér') NyK. XLII. 152.

(WIED.) *sotša voka* 'schwesterlich, brüderlich' 'schwester und bruder' 'geschwister' Gramm. d. syrj. spr.² 105.

(WIED.) *oš-mös* 'rindvieh' (tkp. 'ochs + kuh') uo.

(WIED.) *jai vir, vir-jai* 'körper, leib' (*jai* 'fleisch', *vir* 'blut'); *vir-jaitöm* 'körperlos, geistig'.

V. (FOKOS) *nir-vom* 'arcz' (*nir* 'orr', *vom* 'száj'); KP. (GENETZ) *norom* 'antlitz' (*nor* 'nase', *ym* 'mund').

(WIED.) *sölöm-mus* 'eingeweide' (*sölöm* 'herz, sinn, inneres'; *mus* 'leber').

(WIED.) *ty-mus* 'eingeweide, geschlinge' (*ty* 'lunge') Gramm. d. syrj. spr.² 105.

(WIED.) *ki-koktöm, kitöm-koktöm* 'verkrüppelt, verstümmelt' (tkp. 'ohne hand und fuss').

V. (FOKOS) *paš-kem* 'ruha' NyK. XLI. dal. 8; KP. (GENETZ) *paš-kom* 'kleidung' (*paš* 'pelz', *köm* 'schuh', *nin-kom* 'bastschuh').

(WIED.) *döröm-gatš* 'wäsche' (tkp. 'hemd + hose') Gramm. d. syrj. spr.² 105.

(WIED.) *siös dom* 'pferdegeschirr' (tkp. 'kummet + zaum') uo.

(WIED.) *kerka karta* 'wohnplatz' (tkp. 'haus + hof') uo.

(WIED.) *tšöskyd röškyd* 'wohlschmeckend' (tkp. 'süss + zart') uo.

V. (FOKOS) *gut-gag* 'röpülő rovarok' (tkp. 'légy + rovar') NyK. XLII. 128.

V. (FOKOS) *tásti-pán miškem va* 'moslák' (tkp. 'tálat-kanalat mosott víz') NyK. LXII. 102.

V. (FOKOS) *kemediš-pästedišis* 'czipöt és ruhát szerzője' NyK. XLII. 123 | *miškišis-tšiškišis* 'mosója-törlője (söprője)' 122 | *pežališis-puišis* 'sütője-főzője' 123 | *puiš-pežališis* 'főzője-sütője' 122 | *variš-vešišis* 'varrója-dolgozója' 122.

5. Votják.

(MUNK.) *níl-pi*, Kaz. *nél-pi* 'gyermek', (WICHM.) G. U. *níl-pi*, I. *níu-pi* 'kinder'; U. auch 'kind' (*níl* 'leány', *pi* 'fiú'). — Képzős és ragos alakokban: *nílo-pijo* 'gyermekes' MUNK. VNH. im. 2 a); *nílo-pio* uo. 4, 5 | *níli-piä* 'gyermekem' uo. dal. 193 a) | MU. *níu-piëz* 'gyermeke' WICHM. SUS. Aik. XIX. tm. 175. *níuiz piëz* 'gyermekei' XI. d. 141, *níliz-piez* 'gyermeke' MUNK. VNH. 118, Kaz. *nélöz-piez* ua. uo. d. 209 | Kaz. *nélmé-pimé* 'gyermekünk' 88 p. | *níljosi-pijosí* 'gyermekeim' 118 (vö. B. *níljosé pijosé* 'meine tóchter und söhne' WICHM. SUS. Aik. XIX. 180) | *nél-pijäz* 'gyermeket' MUNK. VNH. 88 | *nílmä-pimä* 'gyermekemet' im. 1 a) | *níude pidé* 'gyermekeidet' WICHM. SUS. Aik. XI. bm. 21 | *nílzä-pizä* 'gyermekét' MUNK. VNH. 80 | *nél-pijosmäs* 'gyermekéinket' 89 | *nílin-pijän* 'gyermekkel' im. 1 a), *nélän-pijän* ua. 169 p. | *nílinim-pijänim* 'gyermekéimmel' im. 2 b) | *níliniz piëniëz* 'mit unseren kindern' WICHM. SUS. Aik. XI. im. 29 | *nílli-piíi* 'gyermeknek' im. 1 b) | *nílidli-pijedli* 'gyermekéidnek' im. 2 a) | *nílizli-piezli* 'gyermekéinek' 118 p.

(MUNK.) Kaz. *ataj-babaj* 'ösök, elődök' (*ataj* 'atya', *babaj* 'nagyatya'); *ataj-babaisän-ik* 'már ösatyáink idejétől fogva'.

(MUNK.) *ataj-anaj* 'szülék' (*anaj* 'anya'); *ataj-anajtäm* 'árva'.*)

(MUNK.) Kaz. *araj-vén* 'fútestvérek' (*araj* 'bátya', *vén* 'öcs'); *arajo-vino* 'testvérek, atyafiak'.

(MUNK.) Sar. Glaz. *nuño-vin* 'atyafiak, fítestvérek': *nuño-vinjos* (plur.); *nuño-vino* id. (*nuñ*, *nuña*, *nuñaj* 'bátya').

(WIED.) *agaio nuño* 'brüderlich; von älteren und jüngeren bruder, gebrüder' Gramm. d. syrj. spr.² 105.

(MUNK.) *koëo-kwaku* 'ragadozó madár' (*koëo* 'szarka', *kwaka* 'varjú') VNH. büv. 130.

(MUNK.) Sar. Glaz. *tilo-burdo* 'szárnyas állat, madár'; (WICHM.) Jel. *tilo-burdo*, *tjuo-burdo* 'vogel' (*tilo* 'tollas', *burdo*

*) Vö. G. *ok taië, mu mijosî aijosî taië vandi'zi ug!* 'oh weh, meine eltern haben es ja erstochen' WICHM. SUS. Aik. XIX. 150.

‘szárnyas’); — *tilo-burdojos* ‘madarak’ VNH. 52 | *tiloáz-burdoáz* ‘szárnyast’ uo.

(MUNK.) *nimi-kut* ‘csúszó-mászó, bogár, rovar’ (*nimi* ‘szünyog’, *kut* ‘légy’).

(MUNK.) Sar. *sil-vir* ‘test’ (*sil* ‘hús’, *vir* ‘vér’); — *sili-viri* ‘testem’ VotjSz. 423 | *siliz-viriz* ‘teste’ uo.

(MUNK.) *vél-péd* ‘test’ (*vél* ‘felső rész, fölület, fölszín’, *péd* ‘láb’); — *vélad-pédad* ‘testeden’ VNH. bab. 161.

(MUNK.) Sar. *vél-tir*, Kaz. *vél-tér* ‘test (különösen külső felülete)’, (WICHM.) G. *vil-tir*, J. *viu-tir*, *vil-tir* ‘körper, leib’ (*tir* ‘teli, teljes; teliség, teljesség’); — J. *viuuzε-tirze* ‘testét’ WICHM. SUS. Aik. XIX. 87 | *viuuz-tiraz* ‘testére’ uo.

(WICHM.) G. *im-nir*, MU. *im-nir* ‘gesicht’ (*im* ‘száj’, *nir* ‘orr’); — *imäs-nirzäs* ‘arcukat’ MUNK. VNH. d. 138 | *im-niraz* ‘arczán’ 81 p.; B. *imaz-niraz* ‘arczába’ WICHM. SUS. Aik. XIX. 166.

(MUNK.) *jir-pid* ‘elüljáró’ (*jir* ‘fej’, *pid* ‘láb’) VNH. 143.

(MUNK.) *ki-pid* ‘gondozás, oltalom’: *kijä-pidä kutni* ‘gondozás alá venni, jól fogadni, gondját viselni’ VotjSz. 554 | *äcid-ik kijä d-pidä d kut!* ‘magad végy oltalmadba!’ VNH. im. 1 a); *kijä d pïdä d bastï* ‘empfangen ihn günstig!’ (*ki* ‘kéz’, *pid* ‘láb’).

(MUNK.) Sar. Mal. *sin-pel* ‘tanu’; Sar. *sin-pelli sotni* ‘tanubizonyosságul, emlékül adni valamit’; *sinli-pelli pušjäm kiz* ‘emlékeztetötül szolgáló vörösfenyő, melynek tetejét (pl. búcsúzás alkalmával) levágták’ VotjSz. 459 (vö. *lek sin-pelles äcid ut-vordï* ‘gonosz szemtöl-fültöl óvj meg tartsd meg magad’ VNH. 161).

(MUNK.) Sar. *kot-puē*, Jel. *kot-puš*, Kaz. *küt-poš* ‘belső részek (az állati testben)’ (*kot*, *küt* ‘has, emberi belső, szív’, *puē*, *puš*, *poš* ‘belső, belseje vminek’).

(MUNK.) *kot-sul* ‘belső részek (az állati testben)’ (*sul* ‘bél, hurka’).

(WICHM.) G. *sul-džuš* ‘eingeweide’: *tales sulzε-džušsε kışkalomε* ‘lasst uns ihr die eingeweide herausnehmen’ SUS. Aik. XIX. 138 (MUNK. *žuš*, *žuš* ‘állati gyomor, bendő’).

(MUNK.) Sar. Mal. *joz-vi*, Kaz. *doz-vij* ‘a test tagjai összességükben érte’ (*joz* ‘íz, izület; bütyök, bog, csomó’; *kat-vi* ‘erő, tehetség’, *kat* ua.; -*vi* ~ f. *väki*, vog. *va’i* ‘erő’); *jozo-vijo* ‘bütykös, bogos izületű’.

(MUNK.) Sar. *suro-pido* 'szarvasmarha' (*suro* 'szarvas', *pido* 'lábás').

(MUNK.) Sar. Mal. *jolo-vejo*, Ufa *dolo-vejo* 'tejes-vajas, tejet-vajat adó (pl. tehén)'.

(MUEK.) *ul-vaj* 'ág, hajtás, galy, lomb' (*ul* 'rügy, bimbó; fagörcs; hajtás, sarj', *vaj* 'ág, villa alakban szétágazó galy'); acc. *uláz-vájáz* VNH. búv. 5 | *uliam-vajtäm* 'áगतlan, galyatlan'.

(MUNK.) *dis-pas* 'felső ruha, suba' (*dis* 'ruha, öltözet', *pas* 'suba, bunda, szűr'); — *dis-pasä* 'ruhám, subám' VNH. d. 193 a).

(WICHM.) G. I. *dis-kut* 'kleidung' (*dis* 'kleidung; kaftan, rock [J.]', *kut* 'bastschuh'); — *kesaskäm diso-kuto* 'rongyos ruhájú' MUNK. VNH. 89 | *dis-kutáz* 'ruhát' 93 | *dis-kutmä* 'ruhámát' 78 | *dis-kutsä* 'ruháját' uo., I. *dis-kutse* id. WICHM. SUS. Aik. XIX. 87, *disse-kutse* uo. *diszä-kutsä* MUNK. VNH. 95, *diszä-kutsä* 69 | *dis-kutän* 78, J. *dis-kuten* WICHM. SUS. Aik. XIX. 87 'ruhával'.

(MUNK.) *cinijo-püljo püžé* 'újjas kesztyű' (tkp. 'újjas, hüvelyk-újjas kesztyű').

(MUNK.) *šid-nañ* 'étel-ital' (*šid* 'leves', *nañ* 'kenyér'); — *ta kužojoslan šidzi nāñzi* 'die speisen dieser wirtes' WICHM. SUS. Aik. XI. d. 156 | *džétš šiden nānen* 'mit guter brühe, mit brot' im. 1, *šidän-nāñän* 'italal-étellel' MUNK. VNH. im. 1 a), *šédän-nāñän* 170 p. | *šidänid-nāñänid* 'italoddal-ételeddel' im. 2 a) | *šid-nāñedli* 'ételednek' WICHM. SUS. Aik. XI. d. 367 | *šedliš-nāñliš* 'italtól-ételtől' MUNK. VNH. 170.

(WICHM.) MU. U. *šion-d'uon* 'schmaus' (*šion* 'essen, speise', *d'uon* 'getränk'); — MU. *šion-d'uonhos* 'speisen und getränke' SUS. Aik. XIX. 56 | *šionáz-duonáz* 'ételt-italt' MUNK. VNH. 170 | MU. *šion-d'uoneniz* 'mit den speisen und getränken' WICHM. SUS. Aik. XIX. 57.

(MUNK.) *adžiš-kiliš* 'szemtanu, fültanu' (tkp. 'látó-halló'); — *sojā šoraz ažišli-kilišli šortäm* 'maga után hitta tanunak' VNH. 142.

(WICHM.) *jurit-jer* 'haus und hof mit zugehörigen ländereien' (*jurit* 'haus, wohnung', *jer* ~ kaz. [BÁLINT] *jir* 'föld, hely, egy darab szántóföld'); — *juritä-jerä* 'házam-telkem' MUNK. VNH. 69 | *jurit-jerez* 'háza' 71, *juritez-jerez* 77 | *jurit-jerüz* 'házat'

71 | *jurt-jerä* 'házba' (tkp. 'háztelekbe') 71 | *jurtaz-jeraz* 'házába' 78.

6. Cseremisiz.

E. (BUDENZ) *ači-avaj* 'szülék' (*ači* 'atya', *avaj* 'anya').

(SZILASI) *izaj-šolaj* 'testvérek' (*izaj* 'nagybátya, testvérbátya', *šolaj* 'öcs').

nyK. (RAMSTEDT) *katškš-iüš* 'das essen und trinken; die speise'.

nyK. (RAMSTEDT) *kukš(š) iγetšə* 'die trockene jahreszeit, die dürre' (*i* 'jahr', *ketšə* 'tag').

7. Mordvin.

E. (PAAS.) *tetä ava* 'eltern': *tetän avan baslavkaš večak a vaji* 'der segen der eltern ertrinkt nicht im wasser' SUS. Aik. XII. 78 (*tetä* 'vater', *ava* 'mutter').

E. (PAAS.) *šulo pēke* 'eingeweide': *šulodom pēkedem jarcan* 'ich fresse meine eingeweide' SUS. Aik. XII. 101 (*pēke* 'magen, bauch', *šulo* 'darm').

8. Finn.

maa-ilma (elhomályosult alakban: *maalima* Kant.³ bev. 10. sz.) 'világ' (*maa* 'föld; ország; vidék, falu', *ilma* 'levegő, légkör, idő, időjárás, éghajlat; világ'; tehát tkp. 'föld + levegő'). A népnyelvben még különragozva is előfordul; pl.: *kun en noita saanutkana, mailta ilmoilta tavannut piti tulla Tuonelahan* 'mikor nem kaptam meg azokat, nem találtam meg a (fölső) világon, Tuonelába kellett jönnöm' Kal. XVI. 315 | *ampuisitko Väinämöisen, kaataisit Kalevalaisen, ilo ilmalta katoisi, laulu maalta lankeaisi* 'ha lelnéd Väinämöinent, ha elejtenéd a kalevalait, az öröm eltünne a világról, az ének elveszne a földről' VI. 121 | *tulkoon maalle matoiset, ilmoille itikkaiset ihmisille vaivaksi* 'jöjjenek a földre férgek, a világra nyüvek az embernek bajára' Sat. I. 67 (l. még ugyanott 85. 87).

észt: *sū silmad* 'gesicht' (tkp. 'mund + augen') WIED. Gramm. der syrj. sprache³ 104.

luud-kondid 'knochen' (tkp. 'knochen + gebeine') AHRENS, Gramm. der ehstnischen sprache revalschen dialektes² I. 136.

lū liha 'körper' (tkp. 'knochen + fleisch') WIED. Gramm. der ehstnischen sprache 315.

sōl leib 'nahrung' (tkp. 'salz + brot') uo.*)

9. Lapp.

S. (HALÁSZ) *āhče-ien'e* 'szülék' (*āhče* 'atya', *ien'e* 'anya') Svéd-lapp nyelv IV. 15.

S. (WIKLUND) *iddu-peivē* 'nacht und tag'.**)

*) Vö. finn: *suolaleipä* (AHLQV. Suom. kiel. rak. I. 72) || mordvin: E. (PAAS.) *kšī sal jarcak, da pravda kortak!* 'iss salz und brot, und rede die wahrheit!' SUS. Aik. XII. 75 | *kšī sal puti* 'die brot-salz vorlegt' IX. 226 | *kšit salt tet putan* 'ich lege dir brot und salz vor' XII. 5 || cseremisiz: kCar. (PORKKA) *ihana küsē kindō-šinžalžē denō kindō-tünlan šuš ok li* 'von dem auf einmal gebackenen brote (und salze) ist es nicht möglich reich an brot zu werden' SUS. Aik. XIII. d. 135 | *nemnan kočšas jūšas kindō-šinžalžē küšar jūmalan šōlōn kodēs* 'die speisen und getränke, die wir geniessen sollen, bleiben unter der diele verborgen' uo. d. 143 || zürjén: (LYTKIN) *nānōn solōn mōdōdō!* 'versieh mich mit brot und salz!' SUS. Aik. X. 61.

***) A török-tatár nyelvekben sem példátlanok az ilyen összetételek; pl. karacsáj (PRÖHLE): *at'a-anā* 'eltern' (*at'a* 'vater', *anā* 'mutter' || *kazáni tatár* (BÁLINT): *āya-ene* 'fitestvérek' (*āya* 'bátya', *ene* 'öcs') | *katīn kiz* v. *kiz katīn* 'nőnem, nők' (*katīn* 'asszony, feleség', *kiz* 'leány') | *kejem salīm* 'mindenféle öltöny' (tkp. 'felöltő-levető') | *kašik ajak* 'mindenféle evőeszköz' (*kašik* 'kanál', *ajak* 'csésze') || csuvas (PAASONEN): *pit-kuš* 'arcz' (*pit* 'arcz', *kuš* 'szem') | *šan-šyrēm* 'test' (*šan* 'test', *šyrēm* 'hát') | *šar-šiv* 'ország' (*šar* 'föld', *šiv* 'viz') | (MÉSZÁROS) *ül-žer* 'gyermek' (*ül* 'fiú', *žer* 'leány'); (BUDENZ) *poronzan toprīs ul-žir* 'élvén kaptak gyermekeket' NyK. XVI. 157; (MÉSZÁROS) vPK. *ēvēm ul-žer ožerzā parat pērē!* 'az ember fia (fia-leánya) elosztja köztük' Csuvas. Népkölt. Gyűjt. II. 255; *vōlē kārā varā ēvēm ul-žōrnē kormāšken* 'ő aztán elment hogy meglássa az ember fiát-lányát' 503; *ēzō ēppīn vōjle pōzan ēvēm ul-žōrbēle vōrōššā pōž!* 'hogyha te erős vagy, hát verekedj meg az ember fiával-leányával' 503; vP. *kondā kamdā polīn edem ūlē-žerē kizē pol!* 'ide bárki legyen is, alighanem ember fia-leánya jött!' 264.

II.

A következő csoportokban már egyes alárendelő összetétel-fajtákkal foglalkozunk, mégpedig kétféle jelzős- és kétféle birtokos-összetétel típussal.

Ősrégi jelzős összetételeknek kell tartanunk azokat az összetételeket, melyekben egy jelzős főnév melléknévként szerepel bármily képző nélkül.*) Az ilyen összetételek el vannak terjedve talán a világ összes nyelveiben,**) s pl. az indogermán nyelvekben kétségtelenül kimutatható, hogy a képzőtlen alakok az eredetibbek, a képzősek pedig csak később keletkeztek.

*) SIMONYI: Nyr. IV. 189—90; SZILASI: NyK. XXVI. 183—4; AHLQVIST, Suomen kielen rakennus I. 84.

**) A török-tatár nyelvekben is igen közönséges, pl.:

oszmán-török: *ak-sakal* 'fehér (ös) szakállú' | *kalem-kaş* 'toll (ív) szemöldökű' | *kara-kaş* 'fekete szemöldökű' | *keman-kaş* 'ívszemöldökű' | *kara-göz* 'fekete szemű' | *kel-baş* 'kopasz-fejű' | *kirez-dudak* 'cseresnye ajkú' KÚNOS, Oszmán-török nyelvkönyv 324 | *jeşil baş ördek olsam, su içmem gölünüzden* 'ha zöld fejű réce volnék, nem innám a tavatokból' Oszmán-tör. Népkölt. Gyűjt. II. 212.

csagataj (KÚNOS): *ak baş* 'barhäuptig; hirse; junge sklavin' | *kara baş* 'sklavin, milehbruder, schwarzkopf'.

kazáni tatár (BÁLINT): *ak-küt* 'fehérfarkú sas, tengeri sas' (küt 'alfél') | *börköt* 'császársas' | *kamit ajak* 'horgas lábú, löcsalábú' (kamit 'lóiga') | *kirik-ajak* 'százlábú (féreg)' (tkp. 'negyvenlábú') | *kizil baş* 'perzsa' (kizil 'piros, vörös'; baş 'fej') | *ozon boron* 'szúnyog' (ozon 'hosszú', boron 'orr') | *siyar küz* 'félszemű'.

karakirgiz (ALMÁSI): *berkut* 'aquila fulva' KSz. II. 116.

baskir (PRÖHLE): *börkut* 'császársas' | *kara-tun* 'fekete subás' (tun 'bunda').

karacsáj (PRÖHLE): *aş-t'ujàq* 'die weissen hufe eines pferdes, ein pferd mit weissen hufen' | *q'ubá-bet* 'von bleichem gesicht' | *é'ij-bidír* 'dickbauchig' (é'ij 'roh, unreif', bidír 'bauch') | *üé-ajàq* 'dreifuss (küchengerät)' | *şanñiz-k'öz* 'einäugig'.

kumük (NEMETH): *kınyır jürek* 'kétszínű' (kınyır 'hamis, ferde, hazug, görbe', jürek 'szív') | *kınyır goz* 'kancsal' (goz 'szem').

csuvas (PAASONEN): *çarlı-kuş* (bot.) 'сорочка' (çarlı 'piros, vörös', kuş 'szem') | *üpnε-kuş* 'lesütött szemű' (üpnε 'hason, hasra') | *vizē-kuş* 'sóvár' (vizē 'éhes') | *çura süşsem* 'fekete hajú' | *kyçār-kyt* 'bögöly' (kyçār 'görbe, ferde'; kyt 'alfel, segg') | *pāzara*

1. Magyar.

A magyarban két madárnév biztos példája ez összetételek régiségének: *vörösbegy* 'rotkehlchen' 'rubecula' COMENIUS NySz. 'pyrrhula pyrrula' Csongrád m. CHERNEL, Magyarország madarai II. 616 'erithacus rubecula' 771 és a *sármány* MISKOLCZI NySz. 'icterus' MA. 'grünling' PPB., melynek változatai: *sármály*, *sármályu* 'galgulus' COMENIUS, NySz., *sármáluó* Sopron m. MTsz. 'emberiza citrinella', *sármálinkó* (-inkó kicsinyítő képzővel, l. Nyr. XLI. 443), *sármáringó* CHERNEL II. 573, *sármárinkó* HERMAN OTTÓ, A madarak hasznáról és káráról 101, *sár malinkó* (FÖLDI) Aquila XIV. 28 'oriolus oriolus'; *sármánkó* Csík m., *sármándli* Répeze vid., *sármánli* Örség, *sármánytyú* (talán a *süvöltyü* 'pyrrhula pyrrhula' analógiájára) Udvarhely m., Háromszék m., Erdővidék MTsz. 'emberiza citrinella'. (Vö. még: *sármók* Mármaros m., *sármóka* Szolnok-Doboka m., *sárjánka* Baranya m., *sárjoka* Zala m., *sárgyóka* Zala m., Göcsej, Somogy m., Közép-Baranya; *sárgyúka* Baranya m. MTsz. 'emberiza citrinella'.)

Szintén *mál* az utótagja az *aranymál* Szilágy m., *aranymáj* Szilágy m., *aranymál rigó* Molnaszececsöd, Vas m. 'oriolus oriolus' CHERNEL, Magyarország madarai II. 574 madárnévnek. (Változatai még: *aranymáli* Sopron m. Aquila XIV. 18, *aranymályú* CHERNEL II. 574, *aranymálé* Vas m., Sopron m. Aquila XIV. 18, *aramálé* CHERNEL II. 574, *aranyos málé* Zala m. Aquila XIV. 18, *arany málinkó* Dunántúl Term.-tud. Közl. XX. 305, *arany málingó* Dunántúl, *arany málingó* Pest m. Aquila XIV. 18, *aram-málingó*, *aram-mállingó* Zala m. MTsz., *alamár* Göcsej, *olomári* Örség MTsz., Zala m. Nyr. XIX. 575, *arany-márinkó* HERMAN OTTÓ, A madarak hasznáról és káráról 101, *arany-*

kut 'sokat fíngó' (*pēzar* 'fingani') | *šyrcyt* 'parti fecske' 'hirundo riparia' (*šyrā* 'fehér', *kut* 'alfél, segg') | *kyčār-māj* 'kócsag' (*kyčār* 'görbe, ferde', *māj* 'nyak') | *šakla-puš* 'kopasz' (*šakla* ua., *puš* 'fej') | *stapan-puš* (bot.) 'татарникъ, татарская голова' | *təgəltɣda* 'halfaj' (*tək* 'szőr', *təklə* 'szőrös', *tyda* 'ajak') | *vərdəm-tyna* 'szúnyog' (*vərdəm* 'hosszú', *tyna* 'növényyszár') | (MÉSZÁROS) *keþžek turtsā jūlbžs žurā kuš* 'ujjával intett a fekete szemű' Csu. Népkölt. Gyűjt. II. 158. — Vö. *puš šāvrenan pūlē anat* 'szédelgő fejű hal úszik' 91.

máringó, aran-máringó Örség, Somogy m. MTsz., Nagykanizsa, Puszta-Magyaród Zala m., Dunántúl, Pest m. Aquila XIV. 18.)

A *bégy* van a következőkben: *aranybégy* Jászberény 'oriolus oriolus' CHERNEL II. 573 (vö. *aranybégyű* SI. 12, *aranyböggyű* SI. Kr. I. 10, Aquila XIV. 18) | *havasi szürkebégy* 'accentor collaris' 702, *erdei szürkebégy* 'accentor modularis' 703 | *kékbégy* 'cyanecula suecica' 774.

Madárnév még: *fekete folt* 'sylvia atricapilla' Kolozsvár CHERNEL II. 712 | *kerti füstfark* (és *rozsdafarkú*) 'rutililla phoenicura' HERMAN O., A madarak hasznáról és káráról 167.

Halnév: *veres-szem* 'scardinius erythrophthalmus' Bódva, Szendrő HERMAN OTTÓ, Magyar halászat könyve 839 | *orsó-fark* 'aspro Zingel' (GALGÓCZI ISTVÁN, Szakácsi tudomán című 1622-ben írt kéziratos könyvéből) uo. 815.

Növénynevekben is gyakoriak az effajta összetételek: *bakgyomorfü*, *bakszakállfü* (és *bakszakállüfü*), *barátmonyüfü* (és *barátmonyüfü*), *borjúlábüfü* (és *borjúlábüfü*), *egérfarküfü*, *egérfüfü*, *kakastaréjüfü*, *kecskeszakállüfü* (és *kecskeszakállüfü*), *lófarküfü*, *lőherefü*, *lúdlábüfü*, *medvetalpüfü* (és *tövises medvetalpüfü*), *ökörfarküfü* (és *ökörfarküfü*), *ökörfüfü*, *ökörnyelvüfü* (és *ökörnyelvüfü*), *ökörsemfü*, *rókafarküfü*, *tyúkbélüfü*, *varjúlábüfü* (és *varjúlábüfü*), *hollólábüfü* (és *hollólábüfü*) NySz.; *tányérbél virág* (és *tányérbélü virág*) MTsz., *kenyérbélvirág* NySz., MTsz. (és *kenyérbélü gomba* NySz.). (Vö. *bakzarvüfü* NySz., MTsz., *borjúorrüfü*, *daruorrüfü*, *ébféjüfü*, *ébnyelvüfü*, *észtragorrrüfü*, *kecskeszarvüfü*, *macskafarküfü*, *oroszlántalpüfü*, *szarvasnyelvüfü* NySz., *embertökü fü* Nyr. IV. 24, *kecske-csecsüfü* MTsz., *kecskecsecsü-szöllő* MTsz., NySz., *kecskeszemü szöllő* NySz., *jányecsecső* 'szöllőfaj', *jányecsecső alma* MTsz., *lőmonyü-szilva* MTsz., *lősemü szilva* MTsz., NySz.)*

Testrészt jelentő szó van még a következő régi összetételben: *Félkéz* (tulajdonnév) 'einhändig' NySz., OklSz.; *félkéz-halmár* NySz., MTsz., *félkéz-kalapács* MTsz., 1614. TörtT. Új f. 2:471, *félkéz-kasza*, *félkéz kosár* MTsz., *félkézmeszelő* 'rövid nyelvű

*) Nem egészen kétségtelen ezeknek az idetartozása: *galambláb* 'storchschnabel', *kakasláb*, *nyúlláb*, *szarkaláb*, *varjúláb* NySz.; *lúdláb* 'sárga kankalin', *macskaszém* 'viola tricolor', *macskatök* 'glechoma hederacea' (vö. *macskatöki*).

meszelő' Nyr. XLII. 299; kétkéz-háló, kétkéz-vonó, kétkéz-rúd MTsz.; épkézláb ember; négykézlábut 'meredek út' (Háromszék) MNyszet VI. 342. Ilyen, de már elhomályosodott összetétel a *szomjú* 1. 'szomjas'; 2. 'szomjúság' és *éhom* 1. 'éhgyomor'; 2. 'éhes gyomrú' szó, melyek második tagja a régi *jonh*, *joh*, *juh*, *ih*, *éh* 'belek, has, gyomor'. A *szomjú* tehát, ellentétben az *éhom*-mal, azt jelenti: 'szomjas gyomrú'. (L. Nyr. XLII. 62.)

A népnyelvben van még több oly összetétel, melynek utótagja testrészt jelentő szó: *bagófő* (= bagolyfő) 'tököfő, ostoba fajkánkó' Vas m. | *pókhas*, *pukhas* 'nagyhasú, potrohos ember' Kiskúnhalas, Nagy-Kúnság, Palócszág (*pók-has*, *puk-has* 'nagy has' Baranya, Palócszág; vö. *haspók* 'nagyhasú, potrohos, hasát szerető' Zala m., Somogy m., Pápa, Komárom m.) | *kétfej* (kukoricza) 'kétfajú, kétsővű' Somogy m. | *három-láb-szék* 'háromlábú szék' Palócszág (vö. *háromlábú* NySz., de *pechenye swtheo was lab* RADVÁNSZKY NySz.) | *kutyafog* 'álnok, irigy, sértő, maró természetű, másról rosszat mondó' Székelyföld | *pokolból* (és *pokolbélü*) 'nagyétű' Debreczen | *telitest* 'telitestű' Háromszék | *vastagnyak* 'vastagnyakú' Somogy m. MTsz.

Van egy olyan összetétel is, melyben ruhafélét jelentő szó van az utótagban: *fél(n)adrág* 'féleszű' Nagykúnság, Túrkeve, Szeged (vö. *fénadrágos* ua. Kiskúnhalas, Kalocsa) MTsz.

Elvont fogalmat jelölő szó már gyakoribb, különösen a *szín* szó fordul elő sokszor így képző nélkül összetételben, pl. *hamuszín*, *mákszín*, *méggyszín*, *oroszlánszín*, *pázsítszín*, *publikánszín*, *téglaszín*, *tengérszín*, *testszín*, *tudószín* OklSz.; *kétszín* 'kétszínű' Erdély, Erdővidék, Háromszék m.; *magam-szín* 'magam színű, olyan színű, mint én' Háromszék m.; *molnárszín* 'világos szürke-kék' Heves m.; *szégszín* 'barna, gesztenyeszínű' Fehér m.; *szíjszín* 'drapszínű, szarvasbőrszínű' Czegléd; *testszín-körte* 'pirosas körtefaj' Debreczen, MTsz.; *aranyszín paripa* MNGy. I. 222; *rózsaszín hajnal* ERDÉLYI, Népdalok és mondák II. 123; *szivárványszín pántlika* 87, *violaszín pecsét* MNGy. I. 330, *gesztenyeszín haj* KRÍZA 213, *testsény fűdzöm* KRÍZA 114.

Ide tartoznak még a következők: *hordóíz* Erdély, *hordó-éz* Szatmár m. 'hordóízű' | *hordószag* 'hordószagú' Szatmár m. | *középrend* 'középszerű' Veszprém m., 'közepes termetű' Székelyföld'; *öregrend király* 'koros, idős' Háromszék m. MTsz. | *tizen-*

nyolcz szi (szél) *gatya* Nyr. III. 367 | *féltáncz* Arad m. (és *féltánczú* Szatmár m.) 'félesztű' MTsz. | *félszég* NySz.*

Másféle (konkrét) fogalmat kifejező szó az utótag még ezekben: *egyló*, *kétló*, *négyló szekér* Magyar Nyelvészet VI. 342; *hatló hintó* (Háromszék m., Erdővidék) KRIZA 17, 146; *másodfü-ló*, *harmadfü-ló* NySz.

2. Vogul.

a) Testrészek.

fej: É. (MUNK.) *jänk-pünk* (személynév) 'fehér fejű' VNGy. IV. 427 | KL. *mētēy päyk jynkei* 'bérért dolgozó (tk. 'béres f.') nőcseléd' 107 | É. *när punk* 'kopasz f.' 49 | *sēmēl-p.* (kutyanév) 'fekete f.' 428 | *sält-p.* 'háncssapkájú' (tk. 'fejű') 175 | *sül p. jännykwē* 'öszfejű öregecske' II. 325 | *virir-p.* (kutyanév) 'vörös f.' 428 || (AHLQV.) *āmp-pänk-jiv* 'cornus sanguinea' | *kelp-pänk-pul* 'erdbeere' (tk. 'vér-fej-bogyó') | *kelp-pänk porixt* 'die gräser mit rotem kopfe' SUS. Toim. VII. 127.

szem: É. (MUNK.) *sam-päl* 'félszemű' VNGy. I. 8, IV. 149 | *χulax-sam* 'holló-sz.' II. 111 | *ponsēm soši kiti sam* 'érett ribiszke két szemű' 5 | *sakwalik-sam* 'szarka-sz.' 111.

száj: É. *sūp-päl* 'görbeszájú' (tk. 'fél-sz.') I. 25.

torok: É. *lujmēy tur turkēm* 'énekes hangú (tk. 'torkú') torkocskám' IV. 20 || *kēr-tāχ ta'ilem* 'vasmellű (tk. 'torkú') ruhám' II. 149.

orr: T. *nál šop k'om* 'orratlan ember' IV. 357 (É. *sop*, T. *šop* 'darab, rész, fél') | É. *jänk nol* 'hófehér orrú' 8 | K. *jāni nál* 'nagy-o.' IV. 267 | K. *k'ōrēs-ń.* 'kimeredő o.' uo. | É. *kurkă-*

* Vö.: *félvágás szekér* 'kisebb szekér, a melyen trágyát követ, fát stb. hordanak' Maros-Torda, Háromszék m., Erdővidék (vö. *félvágású szekér* ua. Maros-Torda m.) | *egész vágás szekér* 'nagyobb szekér, a melyen szénát, gabonát-mit hordanak' Maros-Torda m. (vö. *egész vágású szekér* ua. Maros-Torda m.) | *az ő nevelési* (= nevelése) *gyerek* Heves m. NyFüz. XVI. 38 | *an nēm idē val^o szármozás* Pápa vid. NyFüz. XVII. 18 | *pápoi születés* *vagyok* uo. | *az idē való születés* Kemenesalja NyFüz. XXXIII. 16 | *körmendi születés* uo. | *mēgin éső osztá* (= osztálybeli) *lésző* Győr m. Nyr. XXXV. 390.

nol 'tyúk-o.' 124 | *šimsér-n.* 'búvárkacsa o.' 80 | K. *šörém-nal* 'egérfi-o.' 397 | *täyker-n.* 'egér-o.' uo.

fül: T. *pil-šöp* 'fületlen' IV. 358 | É. *sailēm pal* 'érzékeny fültü' II. 362.

haj: É. *sāt āt tiniy puŋk* 'százhajú drága fejem' IV. 121.

szőr: É. *āyχä-pun* 'hófajdpehely-szörü' II. 337 | *širä-p.* 'sirálypehely-szörü' uo. | KL. *toal-pun lēn* 'téli sz. evet' IV. 101.

szarv: É. *ānt-pāl χār* 'félszarvú rénbika' IV. 393 | *vort-ānt-puŋk* 'keményszarvú fő' 270.

nyak: É. *āyχä-sip* 'hófajd-nyakú' IV. 10 || *lutēm χār-sip-luw* 'bikáéhoz hasonló ny.' 50 | *vīřir nuj sip-lu* 'vörös posztóval [díszített] ny.' 12.

mell: É. *χātēl vortēm vorti ma'il* 'napbarnította barna mellü' IV. 46.

hát: É. *ti jēlpij sis saw urkwēt, ti supi' sis saw urkwēt* 'ezen szent hátú sok hegyecském, ezen tokhal hátú sok hegyecském' IV. 12.

fark: É. *lēi'-sup tari* 'félfarkú daru' IV. 393.

kéz: É. *kāt-pāl* 'félkezü' I. 8, IV. 259 | KL. *kēlpēy-koqt* 'véres kezü' IV. 310.

láb: (MUNK.) É. *la'il pāl* 'fállábú' I. 8, IV. 168; (AHLQV.) *lail-pāl, liēl-poal* 'mit einem fuss, einfüssig, hinkend' | (AHLQV.) *pēr-lail* 'krummbeinig'.

újj: (MUNK.) É. *uj-namtal-tulä-χum* 'medve névtelen újjas férfi' VNGy. III. 429.

membrum virile: É. *χisrä kök* 'kampós f.' IV. 246.

b) Helyzetet jelentő szó.

csúcs, hegy: É. *talēχ-sup pulät-sirej* 'tompahegyü aczél kard' IV. 144 | *änkér-talēχ ülpaš* 'sűrű csúcsú czirbolyafenyves' 217.

szél: KL. *jaim jasēχtoqlēm vōtēŋ k'ürpä wūs jaš, šaurēp-näl ošt urēy vōtnē k'uŋ pŋšimēn* 'atyám jegyezte benött (tk. 'partos') szélü kis ösvényjegy fejszenyél vastagságú dudoros szélüre mikor nőttél' (tk. 'értél meg') IV. 133 (É. *vāta*, K., KL. *vōt* 'part, szél').

c) Ruhaféle.

s u b a: É. *q̄sjéχ-pāl* 'bekeccses' (tk. 'félsubás') IV. 74.

s a p k a: É. *χansäy kēnt* (személynév) 'tarka sapkás' IV. 427.

d) Elvont szó.

ö l: É. *sāt tal sirei q̄nsi* 'hét öles kardja van' IV. 171.

é v: É. *χūrēm tal luwi* 'jēmts' 'három éves lóvá lett' I. 6. |

q̄tēr... vāt tāli 'jēmtēs' 'a fejedelemhős harmincz éves lett' II. 94.

r é t e g: É. *sāt-pis χāpχā-jiw χāp* 'hétrétű nyárfahajó' I. 47 | *sāt-pis sorni-kwol* 'hét rekeszű arany ház' III. 67.

e) Más (konkrét) szó.

d e s z k a: É. *ti q̄lpin pārt kwol-kān* 'festett deszkás padló' IV. 75.

f ű: É. (KANNISTO) *kit-pum luβ, χūr^um-pum luβ* 'két éves ló, három éves ló' (MUNKÁCSI: KSz. VI. 198).

3. Osztják.

a) Testrészek.

f e j: É. (AHLQV.) *nūr-ox* 'kahlköpfig' | (PÁPAY) *ūrdi-ox-siski* 'vörösfejű madár' UF. XV. 93 || I. (PATK.) *sēvat ūχ* 'bezopftes haupt' Die Irtysch-ostjaken II. 64.

s z e m: É. (AHLQV.) *parta-sēm* 'schieläugig, schielend' (vö. *parta-pēlak* 'linke seite') | I. (PATK.) *sorni-sēm nai* 'aranyszemű asszony' | É. (AHLQV.) *voŋça-sēm* 'schieläugig' | (PÁPAY) *v^uq̄žem-sēm lqχman χint* 'vészháló szemű födeles nyírfahéj puttony' ONGy. 34.

o r r: É. (PÁPAY) *nol-twi-kördi mēŋ'k'* 'vasorrú manó' UF. XV. 93 | (AHLQV.) *navi-ŋoa* 'pferd mit weissem maule'.

s z á j, s z á j r é s: É. (PÁPAY) *oŋol-ānen χusi-nanŋ-tuŋŋ-uyŋal jajem* 'szánorra-módjára-görbült-vörösfenyő-szakállas-száj bátyám' ONGy. 150 || *oŋol-ā-χ.-n.-t.-löl jajem* 'szán-o.-m.-g.-v.-sz.-szájrés bátyám' uo.

n y e l v: É. (AHLQV.) *ār-nānim-siski* 'lerche' (tkp. 'gesang-zunge vogel', vagy talán inkább 'soknyelv[ű] madár', vö. finn (ERWAST) *sata-kieli* 'nachtigall').

f o g : É. (PÁPAY) *làngz-pèŋ'gi* 'evetfogú' UF. XV. 54 | *uai-p.* 'állatfogú' uo.

á l l : É. (AHLQV.) *navi-añen* 'weisshalsiger (! így) fuchs od. dessen fell' | *pudi-añen* 'fuchs mit grauer brust' (vö. KARJ. DN. *āṅən*, Trj. *ā'əñ'*, V. Vj. *āṅəñ'*, Ni. *āṅəñ'*, Kaz. *āṅəñ'*, O. *āṅən* 'Kinn' SUS. Toim. 1).

n y a k : (CASTR.) *āna-sābet* 'ente von schwarzblauer farbe mit dickem halse'.

g y o m o r : É. (PÁPAY) *lort-neŋ-žo-āktəm-vuj-oz-taj-žo l v ŋ - o n t a r o r t* 'falusi-ember-gyűjtötte-állat-feje-bűbjában-dűs-gyomorfeljedelemhűs' ONGY. 14.

k é z : É. (AHLQV.) *ser-kuš* 'geizig' (tk. 'leer-hand').

b) Ruhaféle.

r u h a : É. (PÁPAY) *nōrēm-iķi-kunžvŋ-təl akem* 'réti-öreg-karmos-pánczél't [viselő] bácsikám' ONGY. 74.

b o t o s : É. (PÁPAY) *uai-pələk* 'félbotosu' UF. XV. 98.

c) Elvont szó.

é v : (PATK.) *χűdem-, nēda-, vēt-, χűt-, tābet-tēta* '3—7 jähriges pferd' (*tēta* 'winter').

4. Zűrjén.

a) Testrészek.

f e j : (WIED.) *dzirna-jur* 'leichtsinniger' (*dz.* 'beweglich, rűhrig') | *jűi-j.* 'dummkopf, narr' (*j.* 'tűricht, einfältig, dumm, unvernűnftig') | *kod-j.* 'betrunken, berauscht' | *kuš-j.* 'kahlkopf, glatze, priester' | *lož-j.* 'zauskopf, ungekämmter' | *noi-j.* 'priester' (*n.* 'tuch, wollenzeug' stb.) | *paškyr-j.* 'krauskopf, zauskopf, ungekämmter' | *stšan kod jur* 'grossköpfiger' (*stšan* 'kűbel, bot-tich', *kod* 'ähnlich') || *görd-j.* 'roter klee (*trifolium pratense*)' | *jedzyd-j.* 'weisser klee (*tr. repens*)' || *tup-j.* 'eule', *itšet tup-j.* 'kűuzchen (*strix passerina*)' (*tup-jura* 'schopfig').

s z e m : Ud. (WICHM.) *bugil sűn* 'glotzűugig, der glotzűugige' (L. V. S. L. P. *sűn-bugil* 'augapfel') FUF. XI. 225 || (WIED.) *pűlűdnitša-sűn, pűlűdznitša-s., pűlűdnitša-s.* 'kornblume (*centaurea*

cyanus) (p. 'ein wesen, das im roggén wohnen soll') | *nelamynsin* 'wucherblume (chrysanthemum leucanthemum)' (n. 'vierzig').

orr: *as-nyr* 'eigensinniger, halsstarriger mensch' | *kyr-n.* 'grossnasiger' (k. 'berg') | *tul-n.* 'verschmutzter mensch' (t. 'pflock, keil, zapfen, nagel, knebel stb.') || *vežyňa-nyr-kai* 'sichelschnabel (recurvirostra avocella)' (v. 'schief, schräg, gekrümmt, geworfen').

szakál: *bon-tuš* 'mann mit dünnem bart'.

nyak: *pernatöm sily* 'ein ungetaufter; falscher, bestechlicher mensch'.

has: *paškyd rušku* 'fresser' (p. 'breit, weit, ausgedehnt; üppig, prächtig').

láb: *kok-pöl boštny* 'lahm machen' | *kyn-kok* 'frostiger mensch, schwächling' (k. 'erstarrt, abgestorben, unreif') | *pu-kok* 'stelze, stelfuss' (*pu* 'holz') || *katša-kok-turyn* 'helmkraut (scutellaria galericulata)' (*katša* 'elster') | *turi-kok-to(j)in* 'rohrkolben (typha latifolia)' (*turi* 'kranich', *tojin* 'mörserkeule').

szárny: P. *ku-bord* 'fledermaus' (*ku* 'haut, fell, balg') | *kuš-b.* id. (vö. *kuš-borda* 'nacktfügelig') | *nar-b.* id. (n. 'vékony').

fark: *kyž-böž* 'hexe' (k. 'zwanzig') | *lakös-b.* 'schmutzfink, schlumpe' (l. 'schmutzig') || *görd-böž-kai* 'rotschwänzchen (motacilla poenicurus)' | *još-b.* 'aal (anguilla fluviatilis), eidechse' (j. 'spitze') | *kök-böž-kai* 'eule' (*kök* 'kukuk') | *šöd-b.* 'hermelin (mustela erminea)' (š. 'schwarz, schmutzig, trüb, dunkel').

b) Helyzetet jelentő szó.

szél: V. (Fokos) *bidsen seni gerd pizan i gerd-doreš* 'ott csupa vörös és vörös-szélű asztal van' NyK. XLI. d. 12.

5. Votják.

a) Testrészek.

arcz: B. (WICHM.) *šed jžgurtjos liktillam, miškĩmtε* *baňjos liktillam* 'die schmutzigen jžgurt'ier sind gekommen mit ungewaschenen gesichtern sind sie gekommen' SUS. Aik. XIX. 181, XI. dal 467.

szem: (MUNK.) *Bursin-Cuii-pi* 'Jobbszem Csikófi' (név) VNH. 61 | G. (WICHM.) *palsin murt* 'der einäugige' SUS. Aik.

XIX. 132 | Sar. (MUNK.) *taba-sin* 'nagyszemű ember' (gúnyszó) VotjSz. 343 (*taba* 'serpenyő') || Sar. *didik-sin turin* 'nefelejtsvirág (myosotis palustris)' (tk. 'galambszem[ű] fű') uo. 393 | *lud-keč-sin-turim* 'háromszínű viola' (tk. 'nyúlszem[ű] fű') uo. 458 || *gord-sin* 'piros szemű apró pontyfaj (leuciscus erythropthalmus)' 249.

szemöldök: (MUNK.) *söd sin-kašjostes aldalom* 'fekete szemöldökű [lány]aitokat megcsaljuk' VNYeivm. 3. dal.

fog: (MUNK.) *küž-piň-murt* 'hosszúfogú, emberevő, erdei ördög' VotjSz. 567.

bajusz: Sar. (MUNK.) *kwat tuš* 'egy halfaj, melynek hat bajuszcsápja van' VotjSz. 232.

orr: (MUNK.) *küž-něr* 'szúnyog' (*küž* 'hosszú'; vö. kazáni-tatár *ozon boron* ua.).

fül: (MUNK.) *sak pel šuon piniez* 'éber fülnek nevezett kutyája' VotjSz. 36.

haj: Sar. (MUNK.) *küž jir-si* 'az orosz papnak gúnyneve; a lidércnyomás szellemének, Albastinak körülíró neve, melyet félelemből használnak' (tk. 'hosszúhajú') VotjSz. 272.

hát: Kaz. (MUNK.) *šüd-těbir-gibě* 'fekete kalapú mérges gombafaj' (t. 'hát').*

poczak: (MUNK.) *zok žuš* 'vastag poczakú ember' (gúnyneven) (tkp. 'nagy bendő') VotjSz. 304, 440 (*žuš, žuš* 'állati gyomor, bendő').

oldal: (MUNK.) *šuk-dor val-vilaz puksoz* 'fehér sörényű (? rojtos oldalú) lovára ül' VNH. 62.

bőr: Jel. (MUNK.) *čuni-kič* 'sas' (č. 'csikó'; k. 'vékony bőr, hártya, hám, héj') VotjSz. 328 | Sar. *urd-kič*, Jel. *urt-kič*, Kaz. *urt-kěš* 'denevér, szárnyas egér (vespertilio)' (u. 'oldalborda') 114.

kar: (WICHM.) *lud šorin pal-sui baba šile* 'mitten auf dem felde steht ein einarmiges altes weib' SUS. Aik. XIX. 47.

láb: (MUNK.) *niıldon-péd-tarakan* 'százlábú féreg (oniscus asellus)' (n. 'negyven') VotjSz. 345 (vö. kazáni-tatár *kirik-ajak* 'százlábú [féreg] tkp. 'negyvenláb').

* Vö. (MUNK.) *šuz kot-ul-gubi* 'tinórú (egy sárga búsú, ízletes gombafaj, *boletus viscidus*)' (*kot-ul* 'hasszj, lekötő szj; a nyeregben') VotjSz. 195.

l á b s z á r : (MUNK.) *kuž-kuk* 'szúnyog' (tk. 'hosszú lábszár') VNH. 91.

l á b s z á r c s o n t : (MUNK.) *kuž-jumil* 'nyakigláb, hosszúlábú ember' VotjSz. 285.

f a r k : (WICHM.) G. *vajo-biž*, MU. *vajo-biž*; (MUNK.) *vajo-biž*, Kaz. *vajo-béž* 'házifecske' (tk. 'villásfarkú') VotjSz. 640.

b) R u h a n e m ű.

f e j r e v a l ó : (WICHM.) *töd'i islapa pi* 'ein bursch mit weisser mütze' SUS. Aik. XI. dal 84 || *töd'i tata niyu* 'ein mädchen mit weissem kopfzeug' uo. | (MUNK.) *čumjos tirjos apajjos čistoj-ginä valk takjajos* 'a hálókamrák telvék nénikékkal, valamennyi csupán fényes tokja-süvegű' VNH. dal 63 || *kānos tirjos kenakjos jalan-ginä burtčein kalpak* 'a csűr telve ángyikákkal, egyre csak bársony kalpagúak' uo. | *mamik-kalpak* 'pehelykalpagosok' dal 107.

6. Cseremisiz.

a) T e s t r é s z e k.

f e j : E. (REG.-BUD.) *kogo-vuj vondo* 'henger, melyre a szőtt vászon föltekerődik' (k. 'nagy', v. 'szál, bot') || P. (GEN.-SZIL.) *kando-βuj*, E. (REG.-BUD.) *kando vuj* 'kornblume' (k. 'kék') || E. (REG.-BUD.) *koršange-vuj* NyK. VI. 'tengelicz', (TROICKIJ-SZIL.) *koršange-wuj-kaik* 'stieglitz' (*koršange* 'lapu', *kaik* 'madár').

o r r : (TROICKIJ-SZIL.) *nol-neř* 'taknyos; rotzig, *СОЛИБЫЙ*' || K. (RAMST.) *kužner* 'mücke' (*kužē* 'hosszú') (vö. kazáni-tatár *ozonboron* 'szúnyog', tkp. 'hosszú-orr').

s z a k á l : K. (RAMST.) *kašarβandaš* 'spitzbärtig' (*kašarβ* 'spitz, stechend', *pandaš* 'bart') | *šimbandaš* 'schwarzbärtig'.

n y a k : K. (RAMST.) *tsärä-šü* 'mit blossem halse'.

f a r k : K. (RAMST.) *tsama-βatš* 'eine rumexart' (*ts.* 'füllen') | E. (REG.-BUD.) *šar-voč* 'nyíl-farkú récze (anas acuta)' | K. (RAMST.) *šimbatš*, (TROICKIJ-SZIL.) *šim-boč* 'hölgyemenyét'.

ú s z ó s z á r n y : (TROICKIJ-SZIL.) *šeme-suldor-kol* 'cyprinus balenus' (tk. 'fekete úszószárny[ú] hal').

b) Elvont szó.

réteg: Ur. (WICHM.) *südö pałšaš* 'száztétű' NyK. XXXVIII. tm. 11 | K. (RAMST.) *kokpałšaš-tāṛ* 'mit zwei hemden'; *kokpałšaš-pört* 'ein haus von zwei stockwerken'.

7. Mordvin.

a) Testrészek.

külső: E. (PAAS.) *Kruglovoj Ulita kerčez laggo* 'eine runde U. mit gekerbtem äusseren' (= der kuchen) SUS. Aik. XII. 38.

fej: E. (PAAS.) *ašo pira čora* 'fehérfejű fiú' SUS. Aik. IX. 234 | E. (WIED.) *ašo pra tikše* 'schafgarbe (achillea L.)' (*tikše* 'kraut, gras, heu') | M. (AHLQV.) *kalēs-preä* 'kopaszfejű' Gramm. 13 | *naraf-prea Tatar* 'ein Tatar mit rasiertem kopf' uo. | E. (PAAS.) *ravuzo pra tejterne* 'ein schwarzköpfiges mädchen' SUS. Aik. XII. 53 | *taza pira tejter* IX. 234, *tazov pra t.* XII. 49 'ein mädchen mit krätzigem kopfe' | *valaņa pirat čanavkat* 'ihr glattköpfigen schwalben' IX. 144.

szem: E. (PAAS.) *kaņzur šelme avakškist* 'sie haben ein hennelein mit augen wie hanfsamen' SUS. Aik. IX. 84 | *ksnav š. atakškist* 'sie haben ein hähnchen mit augen wie erbsen' uo.

orr: E. (PAAS.) *meņdān sudo* 'mit gebogener nase' SUS. Aik. XII. 40 | *liētli mačejt tumoņ sudot* 'es fliegen gänse mit schnäbeln von eichenholz' 41.

fog: E. (REG.) *toņt uli sija-pāj tejteret kudoso* 'neked van egy ezüstoffú leányod otthon' NyK. V. 97.

áll: E. (PAAS.) *kuvaka ulo* 'mit langem kinn' SUS. Aik. XII. 40.

szakál: M. (REG.) *sia-sakal ved-atü* 'ezüstszakálú viz-atus' NyK. V. 142.

haj: M. (REG.) *parhci säjār ved-ava* 'selyemhajú víz-anyus' NyK. V. 142.

mell: E. (PAAS.) *kičkere mešče* 'ein krummbrüstige' SUS. Aik. XII. 36 | *mej n.* 'eine schiefbrüstige' uo. || M. (REG.) *ver-müštä* 'vörösbegy' (*ver* 'vér') NyK. V. 225 || E. (GENETZ-NYMAN) *narmoņes paro soloče juška, . . . jakšter meščaņa* 'ich,

der gute vogel, die nachtigall . . . mit roter brust' SUS. Aik. IX. 86.

begy: E. (PAAS.) *jakstere tutmat šogolkajt* 'ihr rotkröpfigen stieglitz' IX. 144 || (GENETZ-NYMAN) *mazi zopaña* 'mit schönem kropf' 86.

szív: E. (PAAS.) *moň čéite sédej acínem* 'du, mein mütterchen mit weichem herzen' SUS. Aik. IX. 206.

has: E. (PAAS.) *siível péke* 'mit einem bauche von fleisch' SUS. Aik. XII. 54 | *keňdi péke čorinjist* 'sie haben ein söhnchen mit einem bauch wie ein filzstück' IX. 84.

láb: E. (PAAS.) *sto(ł) lanĸso nuđej píłģe čorinet kišcit* 'auf dem tische tanzen knäblein mit rohrfüssen (= die löffel)' SUS. Aik. XII. 58 | *sažen píłģe dudura* 'ein dummkopf mit ellenlangen beinen' 68.

láb szár: E. (PAAS.) *ludij šerjka stiringist* 'sie haben ein mädchen mit beinen wie rohrpfeifen' SUS. Aik. IX. 84.

sarok, csigolya: E. (PAAS.) *péke tejan, azoroň tejer, ístamo: kšni kočkara, kev kasmó* 'ein kind werde ich erzeugen, herrentochter, ein solches mit eisenfersen, mit steinwirbel' SUS. Aik. IX. 94.

fark: E. (PAAS.) *muško pulo kšniň ajgor* 'ein eiserner hengst mit einem schweif von werg' (= die nähnadel) SUS. Aik. XII. 46 || *fata pulo* 'mit lang herabhängendem kopftuch' IX. 224 (p. 'schwanz, schweif; schaft, stiel; haarflechte, zopf [der mädchen]?).

péra: E. (PAAS.) *karij elde ašo pada* 'eine braunrote stute mit weissem schamglied' (= die bratpfanne und der pfannkuchen) SUS. Aik. XII. 32.

oldal: E. (PAAS.) *čoka boka* 'mit troddeln an den seiten' SUS. Aik. IX. 224.

b) Elvont fogalmak.

ész: E. (PAAS.) *ie préve dudura* 'ein dummkopf mit einem (d. h. geringen) verstand' SUS. Aik. XII. 68 || *moň sirneň préve bab'inem* 'du, mein grossmütterchen mit goldenem Verstande' IX. 206.

c) Ruhanemű.

ing: E. (GENETZ-NYMAN) *isčo i žal kafto stírna'thé, kafto Mala'thé, ašo pala'thé* 'noch dauern mich die zwei mädchen, die zwei Melanien in weissen hemden' SUS. Aik. IX. 102 | *šesténgak pélca lediň ala'do, ašo pala'do* 'auch dann fürchte ich die mähenden kerle im weissem hemde' 88 | *šesténgak pélan sokiň ala'do, . . . ravužo pala'do* 'auch dann fürchte ich die pflügenden kerle in schwarzem hemde' 86.

fej kötő: E. (PAAS.) *kolča pangó* 'mit ringförmiger haube' SUS. Aik. IX. 224.

8. Finn.

a) Testrészek.

test: *hieno-ruumis* 'osmerus eperlanus' ('finomtestű') Kans. I. 329 | *sujó-r.* 'coregonus albula' (vö. *sujuu* 'hajlik, enged; nyílik, könnyedén folyik') uo.

külső: *liitta-pinta* 'acerina cernua' ('nyálkás külsejű') 328 | *sileä-p.* 'garrulus infaustus' ('sima-k.') 324 | *valkea-p.* 'lucio-perca sandra, leuciscus idus, cyprinus lucidus, osmerus eperlanus' ('fehér-k.') 328.

fej: *ala pää* 'kopfhänger' (a. 'al') | *harmaa-p.* 'szürkefejű' Sat. IV. 156, 'öszhajú' Kans. II. 63 | *harva-p.* 'zavart f., gyenge emlékezetű' (h. 'ritka') | *hattu-p.* 'sipkás f.' Kant.³ II. 18 | *huuru-p.* 'hóbortos' (h. 'gőz, pára, köd; dér, zuzmara') | *härkä-p.* 'starr, trotzkopf' (h. 'ochs') | *höllä-p.* 'blödsinnig, tor' (h. 'laza') | *kalju-p., kallo-p.* 'kahl, glatzköpfig, glatzig' | *karri-p.* 'csomós h.' (k. 'durva fölszínű') | *kohta-p.* 'fejét egyenesen tartó' Kant.³ II. 244, 'egyenlő magas v. hosszú, megfelelő' | *kova-p.* 'nehéz-f., ostoba' (k. 'kemény') | *kukka-p.* 'virágos tetejű (fenyő)' Kal. 10: 130, 'fürtös f. (leány)' 13: 28 | *kähära-p.* 'göndörhajú' Kant.³ III. 14 | *lakka-p.* 'breitwipfelig, breitkronig (fenyő)' Kal. 10: 152 (l. 'kiálló fődél, eresz, padlás; fejtető') | *lakki-p.* 'sapkás f., tajtékos tetejű' Kal. 15: 14 | *laukki-p.* 'hóka (f.)' Kal. 3: 309 | *leveä-p.* 'széles-f.' Sat. I.² 132 | *lupu-p.* 'bunkós-f. (növény)' Kans. I. 2 | *mieli-p.* 'verständig, klug, gescheit' | *myssy-p.* 'sipkás-f.' Kant.³ III. 35 | *nätä-p.* 'einen verfaulten wipfel habend' | *nulju-p., nuti-p.* Kans.

I. 273 'kopasz' | *näsä-p.* 'mit zierlichem od. hervorragendem knopf, wipfel, gipfel od. ende versehen; hochgipfelig' Kal. 25 : 331 | *puna-p.* 'grauhäufing' (*p.* 'rot') | *pyörä-p.* 'szédelgős, zavart, kábult' | *pörhä-p.* 'mit zottigem kopfe versehen' | *pöllö-p.* 'bagolyf., tökfilkó' Sat. I.² 171 | *rangas-p.* 'gyűrűsvégű' Sat. I.² 156 | *saara p.* 'kétágú' Kant.³ I. 213 | *sarvi-p.* 'ein mit horn od. hörnern versehenes tier' | *sikki-p.* 'mit seide gezielter kopf, mit seidenartigem haar versehener k., mit einen solchen kopfe versehen' | *silka-p.* 'síma-hajú' Kal. 38 : 278 | *tasa-p.* 'mit einem queren, nicht abgerundeten ende versehen, mit ebener wipfel versehen'; *t. tappelo* 'ein streit, in welchem die streitenden so geordnet sind, dass aus der ferne gesehen, nur die köpfe merkbar sind u. gleich hoch stehend scheinen' | *tina-p.* 'ein kopf mit zinnernen zieraten; mit einem solchen kopfe versehen, mit zinn am ende od. an der spitze v.' Kal. 39:282 | *tukka-p.* 'hajas f.' 19:390 | *vahti-p.* 'tajtékos tetejü' 40:38 | *valkea-p., valko-p.* (Kant.³ III. 402) 'fehér hajú' | *vaski-p.* 'jolla on päärivassa vaskinastoja l. koristeita' III. 87 || *aura-p.* 'disznó' ('eke-f.') Kans. I. 322 | *kivi-p.* 'cottus gobio' ('kő-f.') 328 | *kukka-p.* 'fekete harkály, kakukk, kakas, tyúk, császárfajd, barázdabillegető' stb. 323—6 | *laaja-p.* 'cervus alces' ('széles-f.') 322 | *lasku-p.* 'medve' 322, 'ökör' 323 ('ránczos f.') | *lyhyt-p.* 'leuciscus rutilus' 328, 'coregonus lavaretus' 329 ('rövid-f.') | *pieni-p.* 'plectrophanes nivalis' ('kis-f.') 324 | *pilkka-p.* 'fecske' ('foltos-f.') 325 | *pyöreä-p.* 'patkány' ('kerek-f.') 320 | *sulka-p.* 'iynx torquilla' ('an dem ende feder oder pinselförmig') 325.

arcz: *pullo-poski* 'duzzadt képű' | *puna-p.* 'piros arczú, pirosposzgás' Kal. 25 : 80.

pofa: *allas-naama* 'hosszúkás, sovány képű, pofájú' (*a.* 'teknő, válú, medenceze') | *jorppo-n.* 'csunya, ránczos arczú') | *nalli-n.* 'medveocs-p.' Kans. I. 203 | *viiru-n.* 'ránczos p., torzp.' Kal. 18 : 198 | *volo-n.* 'csíkos p.' Sat. III. 19 || *karva-n.* 'macska' ('szőrös p.') Kans. I. 321 | *palli-n.* 'nyúl' ('labda-p.') uo. | *potti-n.* 'medve' ('korsó-p.') 322 | *vihvilä-n.* 'macska' ('sásp.') 321.

homlok: *kuutamotsa* 'hóka (ló)' (*k.* 'holdvilág') Sat. I.² 54 | *laukki-o.* ua. Kal. 21 : 70 | *leveä-o.* 'széles-h.' Kans. I. 127 | *pilkka-o.* 'ein geschöpf mit sommersprossen' | *päivä-o.* 'napos h.

(ló) Sat. I.² 54 | *tähti-o.* 'hóka' (t. 'csillag') uo. | *vaakhti-o.* 'schwitzige stirn habend' Kal. 18 : 652 || *sulka-o.* 'iynx torquilla' ('tollas-h.') Kans. I. 325.

s z e m : *hera-s.* 'savószín-szemű, szürke-sz.' | *kauko-s.* 'messzelátó' | *kehrä-s.* 'orsó-sz. (nyúl)' Kal. 4 : 421 | *kiero-s.* 'kancsal-sz.' Kal. 27 : 236 | *kisko-s.* 'jonka silmä l. mieli palaa kiskomaan, karjaa repimään' (medve) Kant.³ I. 166 | *koiran-s.* 'spottgeist, -vogel, schelm, schalk, narr, spielgeist, spötter, possenreisser' ('kutyaszem[ű]') | *kopa-s.* 'homályos v. meredt sz.' | *nahka-s.* 'bőrszemű' Kans. I. 203 | *nalja-s.* Kal. 22 : 282, *nali-s., nalkki-s.* Kant.³ II. 170 'kidülledt, pislogó, folyós v. gúnyos sz.' | *palta-s.* 'kerek v. kidülledt sz. (nyúl)' | *papa-s.* 'bab-sz. (nyúl)' Kant.³ III. 18 | *pitkä-s.* 'messzelátó (táveső)' | *sata-s.* 'száz-sz. (háló)' Kant.³ I. 216 | *sini-s.* 'blauäugig' | *umpi-s.* 'vak, rosszul látó' ('behúnyt sz.') Kal. 45 : 32 | *viuru-s.* 'kancsal sz.' Kant.³ I. 216 | *yksi-s.* 'fél-sz.' Kans. II. 23 || *harmaa-s.* 'arctitis hypoleucus' ('szürke-sz.') I. 327 | *jää-s.* 'acerina cernua, alburnus lucidus' ('jég-sz.') 328 | *kaihi-s.* 'farkas' ('hályogos-sz.') 322 | *kakara-s.* 'macska' 321, 'kutya' 322, 'fülesbagoly' 326 ('göröngy-sz.') | *kelta-s.* 'emberiza citrinella' ('sárga-sz.') 324 | *kiilo-s.* 'veréb' 324, 'nyírfajd' 326 ('ragyogó, fényes sz.') | *kiilu-s.* 'patkány' 320, 'fecske' 325, 'kigyó' 329, 'szöcske' 330 ('pislogó-sz.') | *marja-s.* 'szajkó' ('bogyó-sz.') 324 | *neula-s.* 'róka' ('tű-sz.') 322 | *puna-s.* 'nyírfajd' ('vörös-sz.') 326 | *purasin-s.* 'holló' ('fúró-sz.') 323 | *siemen-s.* 'egér, vakondok' ('mag-sz.') 320 | *sihti-s.* 'kakukk' ('szita-sz.') 325 | *taivaankarva-s.* 'telmatias gallinago' ('égszínkék-sz.') 327 | *vesiväri-s.* 'csüllő' ('vízszín-sz.') 328 | *väri-s.* 'süketfajd' ('színes-sz.') 326.

h a l á n t é k , s z e m ö l d ö k : *ala-kulma* 'die augen niederschlagend, niederschlagen' | *kulta-k.* 'mit gold gezierten augenbrauen versehen' | *musta-k.* 'fekete szemöldökű' Kal. 38 : 37 || *kivi-k.* 'saxicola cenanthe' Kans. 323 | *nykerä-k.* 'jazacz' (n. 'tompá, rövid, kurta') 328 | *pyöreä-k.* 'arvicola amphibius' (p. 'kerek') 321 | *sileä-k.* 'lota maculosa' (s. 'sima') 328.

s z á j : *avo-suu* 'tátott szájú' Kant.³ III. 106, 'csacska, szájas ember'; *a.-kenkä* 'der schaftlose schuh, der pantoffel' | *herkku-s.* 'nyalánk' | *irvi-s.* 'vigyorgó sz.; gúnyolódó, csúfolódó, bolondozó ember' Kant.³ III. 93 | *kirja-s.* 'cifra szélű (bőrkesztyű)' Kal. 30 : 17 | *kulta-s.* 'arany-sz.' 21 : 266, 'aranyos szélű

(harisnya) 35:173 | *parta-s.* 'szakállas' 3:185 | *piima-s.* 'tejfölös sz.' 1:44 | *puna-s.* 'piros sz. (lúd)' 18:146, 'p. szélű (harisnya)' 4:462 | *risti-s.* 'kereszt-sz., ferde-sz.' 4:408 | *sima-s.* 'mézes-sz.' 14:68 | *vääri-s.* 'ferde, görbe, hamis sz.' Kans. I. 242 || *kita-s.* 'kakukk' (*k.* 'rachen, schlund, kehle, gurgel, gaumen') 325.

ajak: *hymy-huuli* 'eine lächelnde person' | *sini-h.* 'mit blauen lippen versehen' | *törö-h.* 'der vorspringende lippe hat' || *irvi-h.* 'farkas' ('vigyorgó ajkú') Kans. I. 322.

nyelv: *kulta-kieli* 'mit goldener zunge od. saite versehen' | *pitkä-k.* 'der mit langer zunge versehene od. grossmäulige mensch' | *sora-k.* 'schnarrend' | *tuhat-k.* 'ezernyelvű (kigyó)' Kal. 26:630 || *jouhi-k.* 'kigyó' ('szörös-ny.') Kans. 329 | *livero-k.* 'fecske' (*liveri* 'rendkívül hosszú és keskeny tárgy') 325 | *sata-k.* 'nchtigall' ('száz-ny.')

fog: *harva-hammas* 'ritka-fogú' Kal. 7:170 | *hirmu-h.* 'rettenetes-f.' 19:206 | *irvi-h.* 'vigyorgó, gúnyolódó, csúfolódó, bolondozó ember' 32:20 | *jaukka-h.* 'veszekedő e.' | *koiran-h.* 'hunczut, csintalan' ('kutya-f.') | *kyyry-h.* 'mit krummen zähnen versehen' | *laho-h.* 'der an zahnfäule leidende mensch' | *pitkä-h.* 'hosszú-f.' Kal. 27:94 | *rauta-h.* 'vas-f.' Sat. I.² 12 || *neula h.* 'evet' Kans. I. 320 | *piikki-h.* 'róka' ('kopja-f.') 322 | *roukko-h.* 'farkas' ('rakás-f.') uo.

török: *keträ-kulkku* 'orsó-torkú (daru)' Kant.³ I. 100 | *tuli-k.* 'tüzes-t.' Kal. 26:474.

orr: *ala-nenä* ('orrát lefelé tartó,) becsipett, részeg ember' | *konko-, konkka-n.* 'krummnasig' | *rauta-n.* 'vas-orrú' Kans. II. 113 | *teräs-n.* 'aczelhegyű' Kal. 33:275 || *nysä-n.* 'macska' ('tompa-o.') Kans. 321 | *pitkä-n.* 'kutya, juh, keeske' ('hosszú-o.') 322.

ala-kuono 'lehajtott orrú, orrát lehorgasztó'.

ala-kärsä ua. Kal. 38:244 | *näpä-k.* 'hirtelen haragú, fölfortyanó' | *tasa-k.* 'lapos-orrú' Kal. 46:85 || *kiero-k.* 'giliszta' (*k.* 'csavart, ferde') Kans. I. 329 | *kirso-k.* 'poloska' ('ferde-o.') 330 | *terävä-k.* 'nyest' ('hegyes-o.') 321.

karva-turpa 'szörös orrú' Kal. 46:262 | *tollo-t.* 'előreálló, vastag szájú' Kant.³ II. 15 || *koppi-t.* 'nyúl, macska' ('labda-o.') Kans. I. 321 | *musta-t.* 'kutya' ('fekete-o.') 322 | *ruuvi-t.* 'róka' ('srófos-o.') uo. | *sileä-t.* 'leuciscus rutilus' ('sima-o.') 328 | *soikea-t.*

'coregonus albula' ('hosszúkás-o.') 329 | *taltta-t.* 'cetonia' ('véső-o.') 330 | *viiksi-t.* 'nyúl' ('bajuszos-o.') 321.

es ör: *home-nokka* 'schimmelnase, erzschnupfer' | *keltu-n.* 'éretlen ficzko' ('sárga-cs.') | *kikka-n.* 'orrát feldúzó, hirtelen haragú' | *noko-n.* 'langnasig, mit langem schnabel versehen' || *harava-n.* 'starna perdix' ('gereblye-cs.') Kans. I. 326 | *kovelo-n.* 'holló' 323, 'daru' 327 ('véső-cs.') | *naskali-n.* 'patkány, stb.' 320—6 ('ár-cs.') | *petkel-n.* 'glaucion clangula' ('mozsártörő-cs.') | *pilli-n.* 'sípos rucza' 327 | *saksi-n.* 'szajkó' ('olló-cs.') 324.

or rlyuk: *vuihotta-sieran* 'ökör' Kans. I. 323.

fül: *home-korva* 'penészes-fülfű' Kal. 15 : 617 | *hörppä-k.* 'fömlálló v. hegyes f.' 25 : 266 | *kulta-k.* 'mit goldenem ohr od. ohr versehen' | *luppa-k.* 'kónya-f.' Kal. 18:488 | *pitkä-k.* 'hosszú-f.' 4 : 406 || *evä-k.* 'lucio-perca sandra' ('úszószárnyas-f.') Kans. I. 328 | *korea-k.* 'fecske' ('ékes-f.') 325 | *merkki-k.* 'nyúl' ('jegyes-f.') 321 | *nahka-k.* 'fülesbagoly' ('bőr-f.') 326 | *sileä-k.* 'selyemfarkú locska' ('sima-f.') 325 | *sulka-k.* 'juh' (s. 'toll') 322 | *suora-k.* 'kutya' ('egyenes-f.') 322.

áll: *jouhi-leuka* 'szakállas' Kal. 7 : 178 | *koukku-l.* 'ein krummes od. spitzen kinn habend' 3 : 317 | *käykkä-l.* 'mit spitzi-gem kinn versehen' 16 : 336 | *vahti-l.* 'tajtékos-állú' 14 : 279 | *väkä-l.* 'görbe-á.' Sat. II. 206 || *helttä-l.* 'kakas, tyúk' (h. 'lógó, fityegő állapot; álltaréj') Kans. I. 326 | *lastu-l.* 'disznó' ('forgács-á.') 322.

szakáll: *halli-parta* 'szürke-szakállú' Kal. 8 : 272 | *kulta-p.* 'arany-sz.' Kant.³ III. 61 | *maito-p.* 'tejes-sz.' (= 'tejfölös szájú') Kal. 21 : 292 | *narrin-p.* 'possenreisser, spassvogel. launiger mensch, lustiger gesell' | *pitkä-p.* 'hosszú-sz.' Kant.³ III. 35 | *puna-p.* 'vörös-sz.' Kal. 1 : 88 | *ruoho-p.* 'fü-sz.' 41 : 134 | *sulku-p.* 'selyem-sz.' Kant.³ III. 61 || *häräke-p.* 'macska' Kans. I. 321 | *sihvilä-p.* 'kecske' (s. 'szűrő') 322.

szarv: *haara-sarvi* 'ágas-szarvú' Kans. I. 119 | *haato,* *hata-s.* (Kal. 32 : 39) 'csákó-sz.' | *kaari-s.* 'ein tier mit krummen hörnern' | *kanki-s* 'rúd-sz.' Kant.³ III. 9 | *kouru-s.* 'krumhörnig' Kal. 32 : 40 | *kulta-s.* 'arany-sz.' 27 : 222 | *käyrä-s.* 'görbe-sz.' 32 : 295 | *luu-s* 'csont-sz.' Kant.³ III. 9 | *sini-s.* 'kék-sz.' 8 | *vaski-s.* 'réz-sz.' 91 || *kahara-s.* 'tehén' ('göndör-sz.') Kans. I. 323 | *keihäs-s.* 'ökör' ('lándzsa-sz.') uo. | *pensastos-s.* 'rangifer tarandus' (vö. *pensasto* 'cserjés, bokrokkal benőtt hely') 322.

üstök, haj: *kiherä-tukka* Kant.³ II. 76 *käherä-t.* 'der krauskopf' | *pitkä-t.* 'hosszú-h.' Kant.³ III. 22 | *puna-t.* 'vörös-h., röt-sörényű' Kal. 17 : 463 | *valko-t.* 'weisshaarig'.

hajfonat, hajfürt: *hopia-kassa* 'ezüst-hajfonatos' Kant.³ III. 185 | *kulta-k.* 'arany-h.' uo. | *vaski-k.* 'réz-h.' uo. || *kulta-kutri* 'arany-fürtös' uo. 64 || *kulta-letti* 'arany-hajfonatos' Kal. 37 : 140.

szőr, sörény: *hieno-karva* 'feinhaarig' | *jalo-k.* 'nemes-szörű' Kal. 46 : 396 | *ilman kaaren k.* 'égkaréjszínű' (VIKÁR ford.) 26 : 762 | *kanervan k.* 'hangafűszínű' 761 | *maan k.* 'földszínű' uo. | *raha-k.* 46 : 28, *rahan-k.* 20 : 282 'drágabőrű' | *sileä-k.* 'símasz.' 33 : 204 || *sora-jouhi* 'szép v. egyenes szőrű (ló)' 19 : 486 || *kulo-harja* 'avar v. sárgás sörényű' 14 : 283 | *kulta-h.* 'arany-s.' 12 : 300 | *lako-h.* 'lesimitott hajzatú' Kant.³ II. 313 | *musta-h.* 'fekete s.' III. 91 || *nousu-h.* 'csuka' ('emelkedő hátgerinczű') Kans. I. 329.

gyapjú: *hieno-villa* 'menyét' ('finom-gyapjas') uo. 321 | *metsä-v.* 'cervus alces' (m. 'erdő') 322 | *nouska-v.* 'meles taxus' (n. 'disznó') 321 | *pitkä-v.* 'róka, medve' ('hosszú-gy.') 322 | *vesi-v.* 'arvicola amphibius' ('vizes-gy.') 321.

nyak: *kello-kaula* 'csengős-nyakú' Kant.³ I. 204 | *puna k.* 'vörös-ny.' | *rati-k.* 'galléros nyakú' | *vyöti-k.* 'mit einem ring um den hals versehen' Kans. I. 268 | *väärä-k.* 'ferde-ny.' Kant.³ II. 59 || *harmaa-k.* 'fülesbagoly' ('szürke-ny.') Kans. I. 326 | *jukko-k.* 'nyirfajd' ('püpos-ny.') uo. | *lyhyt-k.* 'anas penelope' ('rövid-ny.') 327 | *paksu-k.* 'luscinia phoenicurus' ('széles-ny.') 320 | *pitkä-k.* 'daru' ('hosszú-ny.') 327 | *viulu-k.* 'csikó' ('hegedű-ny.') 322 | *värtti-k.* 'hydrobata cinclus' ('orsó-ny.') 323.

juppa-niska 'görbe-ny.' | *kykkä-, kyttä-n.* Kal. 22 : 280 ua. | *letti-n.* 'hajfonatos-ny.' Kant.³ III. 67 || *evä-n.* 'lota maculosa' ('úszósárnyas ny.') Kans. I. 328 | *jänne-n.* 'galamb' ('inas-ny.') 326 | *keno-n.* 'hattyú' ('feszés-ny.') 327 | *kivi-n.* 'acerina cernua' ('kő-ny.') 328 | *pilkka-n.* 'numenius' ('foltos-ny.') 326 | *valkea-n.* 'mergus serrator' ('fehér-ny.') 328.

oldal: *kelta-kylki* 'emberiza citrinella' ('sárga-oldalú') 324 | *kirjava-k.* 'kakukk' ('tarka-o.') 325 | *kirjo-k.* 'lazac' 328 | *lauta-k.* id. ('deszka-o.') uo. | *mieikka-k.* 'szajkó' ('kard-o.') 324 | *peili-k.* 'kacsa' ('tükör-o.') 327.

mell: *helmi-rinta* 'gyöngyös-mellű' Kant.³ III. 68 | *hieta-r.*

'homokszín-m.' Kal. 2:370 | *hopea-r.* 'ezüsthangú' 371 | *kirja-r.* 'czifraelejű' 47:22 | *kova-r.* 'erős-m.' Kant.³ III. 55 | *ruoko-r.* 'nádas-m.' Kal. 41:156 | *solki-r.* 'csatos-m.' Kant.³ III. 68 | *terva-r.* 'kátrányos-m. (hajó)' Kal. 40:68 | *tina-r.* 'ezinmellcsatos' 4:428, 'csengőhangú' 2:372 | *valo-r.* 'fényes-m.' 25:288 || *leveä-r.* 'columbus arcticus' ('széles-m.') Kans. I. 328 | *musta-r.* 'actitis hypoleucus' ('fekete-m.') 327 | *paksu-r.* 'leuciscus idus' ('széles-m.') 328 | *puna-r.* 'selyemfarkú locska' ('vörös-m.') 325.

h a s : *rumpu-vatsa* 'dobhasú' Kant.³ III. 50.

ahkio-maha 'csüllő' (a. 'lapp szán, rossz sz.') Kans. I. 328 | *evämaha* 'csuka, stb.' ('úszószárnyas-h.') 329 | *kerä-m.* 'pök' 'gombolyag-h.') 330 | *kirjava-m.* 'fülesbagoly' ('tarka-h.') 326 | *muna-m.* 'hangya' ('tojás-h.') 329 | *sukkulais-m.* 'garrulus infaustus' ('vetélő-h.') 324.

h á t : *kontti-selkä* 'nyírfahéjtarisznás hátú' Kant.³ II. 188 | *koukku-s.* 'krummbuckelig' | *kykrä-s.* 'buckelig' | *kyttyrä-s.* ua. | *loimi-s.* 'takarós-h.' Kant.³ III. 21 | *luokka-s.* 'görbe-hátú' | *ryhä-s.* 'púpos-h.' | *värky-s.* 'batus-h.' Kant.³ II. 188 || *evä-s.* 'csuka' ('úszószárnyas-h.') Kans. I. 329 | *kaita-s.* 'nyírfajd' ('keskeny-h.') 327 | *korento-s.* 'farkas' ('rúd-h.') 322 | *litteä-s.* 'poloska' ('lapos-h.') 330 | *pölkky-s.* 'vidra' ('tuskó-h.') 321 | *suora-s.* 'ökör' ('egyenes-h.') 323 | *viila-s.* 'nyírfajd' ('ráspoly-h.') 326 | *väri-s.* 'varjú' ('szines-h.') 324 | *ympyrä-s.* 'kenderike' ('karika-h.') uo.

k é z : *kontta-käsi* 'mit vor kälte erstarrten händen' | *pihka-k.* 'der karge, knauserige, knickerige, geizige od. filzige mensch' (p. 'harz') | *sormus-k.* 'mit ringen geziert'.

ú j j : *kolmi-sormi* 'három-újjú' Kal. 16:344 | *koukku-s.* 'horgas-ú.' 351 | *kulta-s.* 'arany-ú.' 39:284 | *sula-s.* 'puha-ú.' Kant.³ III. 6.

ú j j h e g y : *rauta-nappi* 'vas-újjhegyű' Kal. 16:352.

t e n y é r : *lave-kämnen* 'széles tenyerű v. kezű, bőkezű' Kal. 32:242 | *mesi-k.* 'mézes-markú (medve)' 32:316 || *kulta-k.* 'medve' ('arany-t.') Kans. I. 322 | *lapia-k.* 'cervus alces' (vö. *lapio* 'lapát, ásó') uo. | *tappara-k.* 'medve' (t. = kasvikas kuusenoksassa).

m a r o k : *pui-pivo* 'keménymarkú legény' (p. 'gereblye, borona foga') Kal. 39:279. — *kovera-koura* 'mit krummen fäusten versehen' 43:365 | *rauta-k.* 'vas-markú' 20:97 || *hara-*

hopra 'szarka stb.' 323—6 ('hasított-m.') | *harava-k.* 'selyemfarkú loeska' ('gereblye-m.') 325 | *kolmikanta-k.* 'varjú' ('háromsarkas-m.') 324 | *lana-k.* 'szalonka' ('háló-m.') 327 | *nahka-k.* 'kacsa' ('bőrös-m.') uo. | *varvas-k.* 'veréb' ('[láb]újjas-m.') 324.

láb: *kolmi-jalka* 'der dreifuss' | *lyhyt-j.* Kant.³ I. 196, *maata-j.* III. 32 'rövid-lábú' | *neli-j.* 'négy-l.' | *saapas-j.* 'csizmás-l.' Kal. 39 : 280 | *sukka-j.* 'harisnyás-l., fehér-l. (ló)' 3 : 399 || *hivus-j.* 'hángya' ('szőrös-l.') Kans. I. 329 | *kannus-j.* 'macska' ('sarkantyús-l.') 321 | *kapio-j.* 'rangifer tarandus' ('patás-l.') 322 | *karhin-j.* 'svábbogár' (k. 'borona, gereblye, szénvonó') 330 | *räpylä-j.* 'kigyó, béka' ('úszóláb-l.') 329 | *varvas-j.* 'nyírfajd' ('újjas-lábú') 326.

láb szár: *hoikka-sääri* 'vékonylábú' Kant.³ III. 68 | *koukku-s.* 'krummbeinig, -füssig' | *pitkä-s.* 'hosszú-l.' Kans. I. 113 | *sorkka-s.* 'hasadt patás' Kal. 27 : 192 | *väärä-s.* 'görbe-l.' 4:407 || *keppi-s.* 'kecske, juh' ('pálca-l.') Kans. I. 322 | *petkel-s.* 'medve' ('mozsártörő-l.') uo. | *pilli-s.* 'daru' ('síp-l.') 327 | *sapilas-s.* 'csikó' (s. 'szénahordó saroglya') 322 | *vemmel-s.* 'nyúl' (v. 'lójárom, iv') 321.

mätä-kontti 'ein mensch mit wunden bein' | *nori-k.* 'wunde beine habend; ein haarseil od. fontanell am beine habend' | *pihti-k.* 'krummbeiniges geschöpf' | *uni-k.* 'schlafsack' || *kerä-k.* 'pók' ('gombolyag-l.) Kans. I. 330.

térdhajlás: *pihti-kinttu* 'krummbeiniges geschöpf'.

térd: *koukku-polvi* 'térdén guggoló' Sat. II. 45 | *lyhyt-p.* 'rövid-térdű' Kant.³ I. 193 | *pihti-p.* 'ein geschöpf mit krummen knieen od. beinen' || *linkku-p.* 'medve' ('kilincs-t.') Kans. I. 322.

talp: *tasa-käpälä* 'phylloposeustes collybita' ('egyenletes talpú') 323.

köröm, pata: *haara-kynsi* 'hasított körmű' Kans. I. 220 | *kirjo-k.* 'czifra-k.' Kal. 25 : 584 | *kulta-k.* 'arany-k., -patájú' Kant.³ III. 91 | *käpeä-k.* 'furge-k.' Kal. 27 : 255 | *rauta-k.* 'vas-k.' Kant.³ III. 91 || *kolme-k.* 'kacsa' ('három-k.') Kans. I. 327 | *käpälä-k.* 'kutya' ('talp-k.') 321 | *tamppi-k.* 'keresztorrú madár' ('feszítővas-k.') 325.

haara-sorkka 'hasított-k.' Kal. 32 : 296 | *sila-, silo-s.* 13 : 190 'sima-k.' | *sirkka-s.* 'mit heuschreckenbeinen versehen, leichtfüssig' Kant.³ II. 83.

haaro-kavio 'rangifer tarandus, capra hircus' ('hasított p.)
322 *tamppi-k.* 'csikó' ('feszítővas-p.) uo.

s z á r n y: *kirja-s.* 'tarka-szárnyú' Kal. 18 : 135 | *sima-s.* 'mézes-sz.' 15 : 508 | *sini-s.* 'kék sz.' 9 : 220 || *leveä-s.* 'daru' ('széles-sz.') Kans. I. 327 | *nahka-s.* 'fledermaus' | *peili-s.* 'selyemfarkú loeska' ('tükör-sz.') Kans. I. 325 | *räpylä-s.* 'repülő evet' ('úszólábas-sz.') 320 | *saksi-s.* 'vesperugo borealis' ('olló-sz.') uo. | *väkkärä-s.* 'anas penelope' ('könnyen mozgó szárnyú') 327.

ú s z ó s z á r n y: *sala-evä* 'alburnus lucidus' ('rejtett úszó-szárnyú') 328.

f a r k: *hoikka-häntä* 'vékony-farkú' Kant.³ III. 50 | *huiska-h.* 'farkát csóváló, farkával legyintő' | *pitkä-h.* 'hosszú-f.' Kans. I. 49 | *pöyry-h.* 'boglyas-f.' Kant.³ III. 69 | *pöyhtö-h.* 'duzzadt, bojtos f.' Kal. 20 : 228 | *raaka-h.* 'durva f.' Kans. I. 127 | *raippa-h.* (r. 'kötél, vessző, hurok') I. 203 | *typpy-, tiippi-, tyy-* (Kans. I. 44), *tökkä-h.* (169) 'csonka-f.' | *villa-h.* 'gyapjas-f.' (Kal. 18 : 546 || *kiekko-h.* 'kutya' ('mozgékony f.') 322 | *litteä-h.* 'vidra' ('lapos-f.') 321 | *myrkky-h.* 'kígyó' ('mérges-f.') 329 | *nykerö-h.* 'menyét, nyúl' 321, 'kecske, juh' 322 ('kurta-f.') | *siima-h.* 'patkány, egér' ('zsineg-f.') 320 | *suomu-h.* 'hód' ('pikkelyes-f.') 321.

haara-pursto 'coregonus lavaretus' ('ágas-f.') 329 *kaihi-p.* 'hattyú' ('hályogos-f.') 327 | *kiverä-p.* 'nyirfajd' ('görbe f.') 326 | *lakso-p.* 'csuka' (l. 'völgy') 329 | *lana-p.* 'coccinella' ('háló-f.') uo. | *lehti-p.* 'hydrobata cinclus' ('level-f.') 323 | *leipä-p.* 'aquila crysæthos' 325 | *lyöpä-p.* 'numenius' ('ütő-f.') 326 | *mela-p.* 'lazac' ('kormánylapát-f.') 328 | *putki-p.* 'garrulus infaustus' ('cső-f.') 324 | *viulu-p.* 'fecske' 325, 'kakas' 326 ('hegedű-f.').

p r é m: *naava-turkki* 'famoha-bundás' Kal. 14 : 154 | *pöyhöt.* 'bojtos-b.' Kans. I. 15 || *harmaa-t.* 'patkány' 320, 'szalonka' 326 ('szürke-b.') | *kiilo-t.* 'svábbogár' ('ragyogó gereznás') 330 | *mustanharmia-t.* 'galamb' ('feketésszürke g.') 326 | *silkki-t.* 'fekete harkály' 325, 'kígyó, hangya' 329 ('selyem-g.') | *suomu-t.* 'leuciscus rutilus, l. idus, abramis brama' ('pikkelyes-g.') 328 | *taivaankarva-t.* 'telmatias gallinago' ('égszínkék g.') 327 | *villa-t.* 'egér, vakondok' 320, 'juh' 322 ('gyapjúbundás').

t o l l: *kolmi-sulka* 'három-tollú (ágú nyíl)' Kal. 6 : 48 | *sata-s.* 'száz-t.' 19 : 388 | *selinä-s.* 'zöld-t.' 387.

p i k k e l y: *kulta-suomu* 'arany-pikkelyes' Kant.³ III. 46 ||

sileä-s. 'luciperca sandra' ('sima-p.') Kans. I. 328 || *hieno-suomus* 'coregonus lavaretus' ('finom-p.') 329.

b) Helyzetet jelentő szó.

vég, fenék, utó: *evä(t)-perä* 'ellentörekvő, ellenkező, akaratos; rest, lassú (e. 'úszószárny') | *kari-p.* 'csörgős-végű' Kal. 12 : 306 | *kerä-p.* 'kerekalapú (asztag)' 25 : 330 (l. NIEMI) || *kuppelo p.* 'keléses fenekű' 24 : 287 | *levä-p.* 'nachlässiger mensch' | *nori-p.* 'ruganyos v. puhafarú' Kant.³ II. 122 | *norop.* 'alacsony fekvésű, vizes v. mocsaras talajú' Kal. 17 : 203 | *palo-p.* 'égett farú (medve)' Kans. I. 60 | *puna-p.* 'vörös kormányos (hajó)' Kal. 15 : 332 | *savi-p.* 'agyagos talajú' 48 : 30 | *teräs-p.* 'mit gestähltem ende versehen' || *seiväs-p.* 'macska' ('karós-f.) Kans. I. 321.

olas-pohja 'hornyos fenekű (= ballábra való hótalp)' | *vaski-p.* 'réz-f.' Kal. 46 : 304.

hopia-kokka 'ezüst orrtökés (csónak)' Kant.³ I. 185 | *kulta-k.* 'arany-o.' uo. | *vaski-k.* 'réz-o.' uo.

kura-pätkä 'lagopus albus' (k. 'sár, csatak, szar, fos'; p. 'darabka, vég') Kans. I. 326.

él: *kulta-terä* 'mit goldener schneide versehen' | *tasa-t.* 'mit ebener u. querer schneide versehen' Kal. 8 : 170 | *tuli-t.* 'mit sehr scharfer schneide versehen' (tk. 'tüzes éltű') 11 : 287.

oldal: *kolmi-laita* 'három-oldalú (csónak)' 7 : 180 | *vaski-l.* 'réz-o. (fazék)' 46 : 306.

szél: *ruso-reuna* 'mit purpurnem rande od. roter kante versehen'.

c) Növényrész.

halia-latva 'harmatava, vaalean-vihertävä-latvainen' Kant.³ I. 170 | *kukka-l.* 'mit üppig wachsendem wipfel versehen' (k. 'virág') Kal. 2 : 35 | *kulta-l.* 'aranytetős' 10 : 41 | *sata-l.* 'száz-csúcsú' 2 : 100 | *tuhat-l.* 'ezer-cs.; cziczkoró' 9 : 422 || *kolmi-haara* 'három-ágú' 49 : 304 || *kulta-lehvä* 'aranylevelű' 10 : 117 || *puna-kuori* 'vöröshéjú' Kant.³ III. 65.

d) Más (konkrét) jelentésű szó.

sata-hanka 'százevezős' Kal. 43 : 72 || *rauta-hanka, -hankki* 'das mit eisernen ruderpflocken versehene boot' 42 : 214 || *viisi-*

vanne 'ötabroncosos' 21 : 248 || *sata-lauta* 'százdeszkájú' 8 : 142 || *kuusi-kaari* 'das mit sechs querbogen versehene boot' | *sata-k.* 'das mit hundert kniehölzern versehene fahrzeug' Kal. 43 : 130 || *herne-varsi* 'borsószárszínű (ló)' 6 : 14 | *kirja-v.* 'czifra-nyelű' 3 : 313 | *vaski-v.* 'réz-ny.' Kant.³ III. 69 || *kulta-kahva* 'aranymarkolatos' Kal. 3 : 311 || *sata-hauta* 'százigödrű' 48 : 136 || *mesi-nukka* 'mézes fűvű' 32 : 219.

e) Ruhaféle.

kabát: *verka-nuttu* 'posztókabátos' 46 : 182 || *kaita-kauhtana* 'szűk-kaftános' 20 : 612 | *musta-k.* 'fekete-k.' Sat. I.² 132 || *sini-viitta* 'kék-köpönyeges' Kal. 14 : 219.

nadrág: *hätä-housu* 'lótófutó, gyáva, nyúlsvívű' (*h.* 'sietőség; szorultság, baj') | *verka-h.* 'posztónadrágos' Kal. 46 : 252 || *pihka-pöksy* 'szurkos nadrágú' Kant. I. 144 | *pinkka-p.* 'szűk-n.' 189. *ing*: *utu-paita* 'finom ingű' Kal. 32 : 253.

kötény: *vaski-polli* 'rézfonállal hímzett kötényű' Kant.³ III. 74.

ruhaszegély: *hieno-helma* 'feinen, weichen, schönén rock habend' Kal. 17 : 283 | *hiepra-h.* 'mit zierlichem rocke versehen, m. z. säumen v.' | *kirjo-h.* 'czifra ruhaszegélyes' Kant.³ III. 75.

kalap: *havu-hattu* 'fenyőág-kalapú' Kal. 14 : 154 | *märkä-h.* 'nedves-sipkás' 12 : 477 | *puola-h.* 'áfonya-s.' Kant.³ II. 76 || *puna-kypärä* 'vörös sisakos' Kal. 14 : 38 || *sini-lakki* 'kék-sapkás' 17 : 282.

cipő: *heinä-kenkä* 'fü-czipős' 25 : 430 | *kauto-k.* 'bőr-cz.' 35 : 110 | *kivi-k.* 'kőczipős' | *koppa-k.* 'keménytalpú sarkas cz.' Kant.³ III. 65 | *käpeä-k.* 'csinos-cz.' Kal. 46 : 125 | *käpy-k.* 'toboz-cz.' Kant.³ III. 50 | *niini-k.* 'háncs-cz.' I. 206 || *rupa-löttö* 'iszappal bepiszokolt nyírfahéjczipőben járó ember' Kant.³ II. 12.

harisnya: *liina-sukka* 'len-harisnyás' III. 131 | *musta-s.* 'fekete-h.' Kal. 46 : 251 | *puna-s.* 'vörös-h.' 14 : 220 | *sini-s.* 'kék-h.' Kant.³ III. 19 | *syltty-s.* 'összeesett v. letaposott h.' II. 311 | *vikkel-s.* 'bokaczifrás' III. 75.

öv: *helmi-vyö* 'gyöngysoros' Kal. 35 : 102 | *hopea-v.* 'ezüst-öves' | *tina-v.* 'cincses ö.' Kal. 11 : 174 | *vaski-v., vyöhyt* 'réz-ö.'

gyöngy: *hieno-helmi* 'finom-gyöngyös' Kal. 4: 13 | *kulta-h.*
'arany-gy.' Kant.³ III. 82.

szalag: *nahka-paula* 'bőr-szalagos' 50 | *paju-p.* 'füzfa-sz.'
I. 216.

szíj: *nohka-nauha* 'osmerus eperlanus' ('bőrszíjas') Kans.
I. 329.

csat: *hopea-solki* 'ezüstcsatos' Kant.³ III. 68 | *kulta-s.*
'arany-cs.' 6 | *vaski-s.* 'réz-cs.' Kans. I. 269.

gomb: *kulta-nappi* 'svábbogár' ('arany-gombos') 330 ||
tuhat-nyplä 'ezer-g.' Kal. 18: 363.

czifraság, hímzés: *kulta-kirja* 'goldgestickt' | *vaski-k.*
'mit metallenen zierraten versehen' Kal. 45: 151.

tok: *tilka-tuppi* 'foltos hüvelyt v. tokot viselő' Kant.³ II. 24.

patkó: *rauta-kisko* 'vaspatkós' Kal. 22: 444.

f) Elvont szó.

Kauko-mieli (= Lemminkäinen) 'messzire vágódó' Kal.
11: 62 | *lapsen-m.* 'gyerek-eszű' 10: 155 | *typerä-m.* 'ostoba (eszű)'
Kant.³ III. 78 | *vähä-m.* 'kevés-eszű' Kal. 5: 130 || *tarkka-kuulo*
'plectrophanes nivalis' ('éles hallású') Kans. I. 324 || *suuri-tieto*
'nagy tudású' Kal. 17: 600 || *yksi-neuvo, sata-n., tuhat-n.* 'a kinek
egy, száz, ezer útja-módja van' Kans. I. 112 || *kaikki-valta* 'min-
denható' Kal. 15: 516 || *keski-ikä* 'közép-korú' 25: 11.

9. Lapp.

a) Testrészek.

fej: S. (WIKL.) *nām-oi'vē* 'name eines renntieres, welches
nicht (wie gewöhnlich) im herbst diese haut wegreibt' (*nāme-*
[nur plur.] die haarige haut an den hörnern des renntieres [im
frühling u. sommer]') | (HAL.) *mi tihte u'če pi'enen oi'jjit* 'mi
az a kis kutyafejű' Svéd-lapp ny. II. 119 | *pačč-oi'jā* 'kópé, hun-
czut' (tkp. 'kopasz fejű?') IV. 176 | (WIKL.) *čorv-oi'v sōbbe* 'stab
mit hornknauf'.

szem: K. (GEN.) *pañña-ča, lme, paññ-ča, lm, poññ-čo, lm*
'schieläugig' | S. (WIKL.) *čal'mē-pēllē* 'einäugig', (HAL.) *kuktie*
tihte sū' kammā čal'mie-pielien šētī 'úgyhogy a felesége fél-
szemű lett' III. 36.

száj: S. (WIKL.) *vaiñū* *ñal'mē* 'schiefmäulig'.

fog: K. (GEN.) *kolte-bā,ñne* 'aranyfogú' UF. I. 73.

orr: K. (GEN.) *koss-ñu,ñne* 'rotznase' | *lohke-ñ.* 'ein grauschwarzer, der gans ähnlicher vogel, dessen flügel beim fliegen einen summenden laut, wie den der bremse erzeugen' | S. (HAL.) *pētnaka-ñuññē* 'kutyaorrú' V. 182 | (WIKL.) *sagge-ñuññe-sāipak* 'sorex (vielleicht pygmæus) eine mausart' (*sagge* 'pinne, pflocke').

fül: S. (HAL.) *assās-pā'lējē* 'vastagfülü' V. 291.

szarv: K. (GEN.) *čio,rv-pie,ñle* 'einhörnig'.

kéz: K. (GEN.) *kirj-kitt* 'schriftgelehrter'.

ököl: S. (NENSEN-WIKL.) *ränko tjärmä* (*tj = č*) 'sehr geiziger mensch' ('geballte faust').

láb: N. *galsok-juölge* 'mit aus renntierfell gefertigten gamaschen bekleidetes bein' (WIKL. Chrest.) | (HAL.) *j^uo'leké* *kävra* 'erös lábú' VI. 41 | *ruostq-jilkie* 'paraszt' (tk. 'rozsda-láb') IV. 247.

köröm: S. (NENSEN-WIKL.) *járbá kadtja* (o: *kazza*) *Jelle* 'tier mit runden klauen: pferd'.

fark: K. (GEN.) *lion-sinn-siejpe* 'lenfarkú' UF. I. 75.

b) Ruh an em ü.

ruha: (HAL.) S. *kolle piuh^{ta}s* III. 177, N. *kollo piuh^{ta}s* VI. 193 'arany ruhás' | S. *rimusu-piuh^{ta}s* 'rongyos ruhás' III. 178 | *ruksis-p.* 'vörös ruhás' uo. || S. *p^lawo karvuo* 'kék ruhás' III. 100, 102.

köntös: S. (HAL.) *múr^{ra}-stahka* 'faköntösös' V. 183, 184.

nadrág: S. (WIKL.) *kassa-pokkso* 'dickhose (name des bären)'.
 S. (WIKL.) *kassa-muadda* 'dickpelz (name des bären)'.
 fej^kötö: S. (WIKL.) *ñal'mē-fā^{ta}* 'mit angenähter mütze (jetzt ganz ungebräuchlich)' | *ñal'mē-fāst-čio^{ce}* 'plectrophanus lapponicus (vogel)' (*ñ.-fā^{ta}* 'eine art frauenhaube, die die schultern, den hals u. den kopf umschliesst, so dass nur das gesicht frei bleibt; wird bei schlechtem wetter [nunmehr doch in diesen gegenden selten] gebraucht').

A finn nyelvben az ilyen jelzős összetételek fordított szórenddel is előfordulnak, főleg a költői nyelvben, mint pl. a Kalevalában. Megjegyzendő azonban, hogy a Kalevalában a rendes jelzői szerkezetekben is gyakori a fordított szórend.

A *puoli* szó azonban a rendes beszédben is követi főnevét; pl.: *silmä-puoli*, *silmi-p.* 'félszemű' | *suu-p.* 'jolla on suu toiselta puolen kiinni, toiselta auki' Sat. II. 45 | *sarvi-p.* 'ein-hörnig' | *sivu-p.* 'kruppelig an der einen seite' | *lonkka-p.* 'hüftenlahm' | *käsi-p.* 'félkezű' | *jalka-p.* 'féllábú' | *siipi-p.* 'félszárnyú' | *laita-p.* 'nur mit einer seite versehen' || *hiha-p.* 'der nur einen ärmel hat' || *mieli-p.* 'félesztű, örült' | *väki-p.* 'erőtlen' Kal. 10: 312 | *ikä-p.* 'közép-, hajlott korú, koros, idős'.

Más melléknévnek ilyen szórendje már ritkább a közbeszédben, a költői nyelvben azonban elég gyakori; pl.: *päähopea* Kal. 5: 74 (de: *hopea-pää* 29: 217, 35: 174) 'ezüstnyelű' | *pää-kassa*: part. *päättä kassa* 10: 96 (de: *kassa-päättä* 11: 66), plur. gen. *kassa-päien* 20 'hajfonatos fejű' | *pää-kulta*: gen. *pääkullan* 39: 84 (de: *kulta-pää* 2: 12, 13) 'aranyhajú' | *pää-palo* 'fekete harkály' (égett fejű) Kans. I. 325 | *pää-pienoinen*: plur. part. *päättä pienoisia* 'kis fejű' Kal. 23: 347 | *pää-pönttä* 'idom-talan fejű' Kant.³ III. 21 || *suu-levä* 'szélesszájú' Kal. 48: 220 | *suu-paltti* (-o) 'kotnyeles, nagyszájú, fecsegő, szószátyár' | *suu-sinervä*: gen. *suu-sinervän* 'kékszájú' Kal. 9: 46 || *hammas kolmi* 8: 252 (de: *kolmi-h.* ERWAST) 'háromfogú' || *sarvi-kulta* 'arany-szarvú' 10: 362 || *hivus-kulta* 35: 86 (de: *kulta-h.* ERWAST) 'aranyhajú' | *hivus-pitkä* 'hosszú-h.' 19: 488 || *tukka-liina*: gen. *tukan liina* 19: 412 (de: *liina-t.* ERWAST) 'len- v. fehér-h.' || *karva kaunis*; acc. *karvan kaunihin* 'szépszőrű' 27: 248 | *karva-halli* 'fakó-sz.' || *harja-liina*: acc. *harjan liina* Kal. 7: 365 (de: *liina-harja* 18: 442, Kant.³ III. 2) 'lensörényű' || *rinta-kulta* Kal. 20: 294 (és *kulta-r.* 17: 606) 'arany mellű' || *sormi-pieni*: acc. *sormi-pienen* 31: 218 'kisujjú' || *kyysi-kykkä* v. *-kyttä* 'eröskörmű' | *kyysi-pitkä* 'hosszú-körmű' Kal. 19: 402 || *kansi-kirjo*: acc. *kannen kirjo* 7: 344 (de: *kirjo-kannen* 10: 98, *kirjo-kansi* 7: 312) 'cífratetős' || *näsä-viisas* 'kotnyeles, tudákos' (n. 'knopf, ende') || *havu-sata* SZINNYEI (de: *sata-h.* Kal. 31: 147) 'száz meg száz galyú' || *paita-ressu* 'rongyos ingű' 50: 610 | *vyö-vaski* 'rézöves' 4: 430, 20: 352 | *vyöhyt-valkea* 'fehérvűtű' 44: 86 || *ikä-loppu*

'megélemedett, kiélt' (*ikä* 'kor', *loppu* 'vég') | *vara-väkevä* 'bő-készletű' 17 : 14.

A többi fgr. nyelvben sokkal ritkább az ilyen összetételekben a fordított jelzői szórend. A *fél* szóval összekötött kifejezésekben azonban ez fordul elő gyakrabban.*) Ezenkívül csak ezt a néhány példát találtam: vogul: *tūr-tēp šuñiŋ āni* 'tavi táplálék[a] bőséges tányér' II. 157 | *pēs-χansāŋ lū* 'csipő[je] tarka ló' NyK. XXVI. 189 || osztják: É. (PÁPAY J.) *ńol-tvi-kòrdi mēŋ'k'* 'vasorrú manó' UF. XV. 93 | *pēs χanzŋŋ kat χārem* 'csipe[je] tarka két rénbikámat' ONGy. 258 | I. (PATK.) *sēm(et)-sanka* 'messzelátó, jószemű' | É. (PÁPAY) *lom v'qsla χār juχ* 'bogyója letarolt puszta zelniczefa' ONGy. 16 || votják: *ki köšektem murt* 'kez[e] aszott ember' WIED. Gramm. 265. — Vö. csuvas: *puš sāvrenan püle anat* 'szédelgő fejű hal úszik' MÉSZÁROS, CsuV. Népkölt. Gyűjt. II. 158.

III.

Az osztjákban vannak az előbbi csoporthoz hasonló jelzős kifejezések, a melyek csak abban különböznek tőlük, hogy a főnév birtokos személyraggal van ellátva. Pl.: É. *jēmŋŋ siwas χorvl Sqrñi* 'szentséges képű Aranyos' PÁPAY: ONGy. 273 | *sqrñŋŋ-kur-jiŋvl-ort* 'aranyos lábizmú fejedelemhős' 74 | *sqrñŋŋ-jaš-jiŋvl-ort* 'aranyos kézizmú fejedelemhős' uo. | *kāri-nanŋk-kār-sewvl-ort* 'kérges-vörösfenyő-kérgé(színű)-hajfonatos-fejedelemhős' 106 | *kāri-nanŋk-kār-vēsŋvl-ort* 'kérges-vörösfenyő-kérgé (színű) arcú fejedelemhős' uo. | *kāt oγāl* (= *kāt oγpi mēŋ'k'*) 'kétfejű (manó)' UF. XV. 94 | *uēt oγāl* 'ötfejű' 96 | *ńl oγpōzŋl* 'négyfejű' 95 (*oγpōzāχ* 'fej' uo. 8, 99).

Más finnugor nyelvben nem talákoztam ilyen szerkezetekkel, ellenben több rokon nyelvben megvan ez a jelzős kifejezés fordított szórenddel.***) Pl.

magyar: *fele-más* OklSz., NySz. 'ungleich, ungemischt,

*) L. fönnebb a többi közé sorolva.

**) L. SIMONYI: Nyr. IV. 437—8, NyF. XLVII. 3—6; SZILASI: NyK. XXVI. 187—9.

gekreuzt'; *felemás állat* 'csodaszülött' (Háromszék m.), *felemás ember* 'esetlen, ügyetlen, pipogya ember' (Székelyföld) MTsz. | *feje-bóbás* 'bóbitás fejű' (Háromszék m.) MTsz. | *háta-határos* 'anormis' CALEPINUS NySz. | *szava-foganatos ember* 'einflussreich' (Erdély és a porta 96) NySz. | *teje-jó tehén* 'jól tejelő t.' (Hódmezővásárhely) MTsz. | *vállá-közös* 'szélesvállú, vállas' (Székelyföld) MTsz.

vogul: *É. ti kätü mäs̄tér nē* 'ezen mesterkezű nő' MUNK. VNGy. IV. 3 | *kätü nūřęx mān nājkwē* 'zsenge kezű kis aszszonyka' II. 270 | *kätü sarniy* I. 137, *kätü sarni jelpiy uj* II. 316 'aranyos előlábú szent állat' | *käten šämtal žum, la'ilän jartal žum* 'kezedre gyöngé férfi, lábadra erőtlen férfi' I. 137 | *kätin, la'ilän tortal pus-ta'il älän* 'kezetekben, lábatokban tökéletes egészségesek legyetek' II. 17 | *samā posęj, postal žum* 'erős, gyenge szemű férfi' II. 209 | *pēsā žansäy, nārmā žansäy jqmēs uj* 'tomporája tarka, lapoczkája tarka szép állat' IV. 39 | *jäřä tinij žqlä uj* 'azt a drága apját a dög állat[nak]' III. 456 | *tępä lošit lošit sāmne* 'tápláléka bő, bő vidékre' IV. 130 | *vitā qššä jākwe* 'keskeny vizű folyócska' III. 437 | *ti nīrā žarā žarā mā* 'ezen vesszeje gyér, gyér tájék' IV. 3 | *ti pumā žarā ž. mā* 'ezen füve gyér, gyér tájék' uo. | *jiwā, pumā nāriy ūs* 'szent fájú, fűvű város' II. 263 | *jiwā žarā mā* 'gyér fájú vidék' III. 324 | *am qšne jiwā jelpiy jelpiy kwolrišem* 'az én birtokomat tevő fája szent szent házacskám' II. 273 | KL. *ńurmā k'wqšä vuolēm* 'réte hosszú folyóvonalam' IV. 102 | *É. mātā žqsā mānel* 'földje messze földről' IV. 55 || *tquliy ujin nēlmā manēr, pusēn lujjeit* 'szárnyas állatod a mennyifele nyelvű, mindannyi énekel' II. 406 || *kiwrā nilä tal kwol-kiwernē jūw tujmēn* 'a négy öl belsejű ház belsejébe bemegyünk' IV. 95, 218 | *kwonitā-ke nilä tal kwol, kiwrā-ke žūrēm tal kwol* 'a külsejére nézve négy ölnyi ház, a belsejére nézve három ölnyi ház' IV. 225 | *urā-ke sāt ur jāņže'im, urā-ke žqt ur jāņže'im* 'oldala szerint hét oldal felé forgok, oldala szerint hat oldal felé forgok' II. 176 | *völā-ke kit völ, rāšā-ke žurēm rāš žöltēs* 'folyófordulóból két folyófordulót, fővénypartból három fővénypartot járt be' III. 326 | *tālā-ke sāt täl, tuwā-ke žūrēm tuw* 'évét (tk. telét) számítva hét éven át, esztendőjét (tk. nyarat) számítva három esztendőn át' I. 103 | *aman tälā-ke tälā*

sāt āls, aman tuwü-ke tuwü sāt āls 'talán tele hét télen át tartott (volt), talán nyara hét nyáron át tartott (volt)' IV. 227.

osztják: É. *jqšəl mōžəŋ ār χoil* 'kezefájós sok embere' PÁPAY: ONGY. 119 | *kurəl mōžəŋ* 'lábfájós' 14 | *pqŋχələ χanzəŋ χār* 'lapoczkája tarka rénbika' 258 | *peša χanzəŋ χār* 'csipeje tarka rénbika' uo. (*peš χ. ua.* [kétszer] uo.) | I. *səm(et)-sanka* 'messzelátó, jószemű' (*sanka* 'világos') PATKANOV | É. *kēzi-puŋγələ paia pān* 'késoldala síma fővénypart' PÁPAY: ONGY. 250 | *jentl tamar luŋki* 'éle törött tompa szerszám' 228 | *tajəl tamar porli* 'hegye törött törővas' 226 | *nēməl ātəm aŋəŋ χo* 'neve rossz apródférfi' 21 | *sijəl ātəm* 'híre rossz' uo. | *χoil kul kul lal* 'embere sűrű (tk. vastag) sűrű ellenség' 16 | *χuil osi uitla sārəŋ lal* 'embere sűrű zajgó (?) ellenség' 14 | *ortl kul oŋəŋ χānt* 'fejedelme sűrű (tk. vastag) fejes had' 16 | *ortl osi uitla oŋəŋ χānt* 'fejedelme sűrű fejes had' 14 | *muwəl pal, pal ont* 'földje magas, magas erdő' 76 || *iəŋ'gəl-ki χut ləl əuəlt nōmən təl'səm* 'a hat öl mélységű vízből (tk. a vize hat ölnyiből) fölhúztam' UF. XV. 134 | *si χātna oldi niŋən tvləl-ki švrəs tvl əuəlt nōrāllen* 'az ezüst házban levő asszonyodat a tele ezer télen át nyomozod' uo. 15.

votják: *gadiz čibor vudor* 'tarka mellű (tk. melle tarka) hód' (GAVRILOV) MUNKÁCSI, *Votják nyelvmutatványok* dal. 37.

* * *

Külön csoportosítom azokat a példákat, melyekben az összetétel második része igenév. Pl.

magyar: a) Folyamatos cselekvésű igenév: *feje-fájó, szája-fájó, foga-fájó, orra-fájó, lába-fájó, oldala-fájó, ágyéka-fájó, béli-fájó, hasa-fájó, joha-fájó, mája-fájó, lépe-fájós* NySz., *lépe-fájó, joha-fájó, szíve-fájó* MURMELIUS; *inai-fájó* NySz., *minden teste fájó* 'apoplecticus' MURMELIUS | *hasa-menő, hasa-lógó* MTsz. | *magva-folyó, vére-folyó, hasa-folyós* NySz. | *hava-járó* 'kinek feljő a hava' ARANY (Arist.) | *ereje-hanyatló fáradt proletár* MIKSZÁTH | *vére hulló fü* 'chelidonia' NySz. | *magva-váló szilva* MTsz. | *szine-menős* 'szinehagyó' CzF. | *keze-ragadós* 'enyveskező, tolvaj' Nyr. II. 276 | *szava-hihető* NySz. | *szava-bévehető* 'szava-

hihető³ MTsz. | *haszna-vehető* PRÓNAY lev. Kaz. Lev. I. 95 (NyF. XLVII. 3, 5).

b) befejezett cselekvésű igenév: *agya-fúrt* MTsz., NySz., *esze-fúrt*, *feje-fúrott* NySz., *béle-büzhödt*, *feje-ment*, *sarkavétt liba*, *szája-égött*, *szája-hült* MTsz.; *keze-aszott*, *keze-megaszott ember*, *hasa-elcsapott*, *esze-felejtett*, *foga-fent*, *esze-fogyott*, *napja-fogyott*, *ügye-fogyott*, *feje-fordult*, *kedve-fordult*, *hite-hagyott*, *színe-hagyott*, *ura-hagyott*, *szava-hitt*, *töke-metszett dísznő*, *nyaka-nyírt ember*, *ina-szakadozott*, *ereje-szakadt*, *ina-szakadott*, *juha-szakadt*, *magra-szakadt*, *teste-szakadt*, *hite-szegett*, *nyaka-szegett*, *sárnya-szegétt*, *ínye-tölt*, *kedve-töltség*, *esze-veszett*, *here-veszett*, *magva-veszett*, *tüdője-vesztett* NySz., *feje-héjult* 'phanaticus' KRESZN., *foga-hullott* 1653. Erdélyi Múzeum 1901. 39.

c) Tagadó igenév: *haszna-vétlen* 'hasznavehetetlen' (Alföld, Csallóköz, Székelyföld), *magva-vétlen* 'a minek nincs kivéve a magva' (Szeged, Csallóköz, Székelyföld) MTsz. | *Vert viszen veretlen*, *agya-feje törtlent* VERESMARTHY, MATKÓ, CZEGLÉDI NySz.; *Egy kőnyveesetlen száraz szemmel való asszony* RMK., NySz., *Ő kegyeleme sem tírheti kenve esetlen* NÁDASDY Lev. 130 | *ára-megadhatlan* ARANY, Nyr. IV. 438, *hasznavehetetlen*, *vége-láthatatlan* NyF. XLVII. 6.

vogul: a) befejezett cselekvésű igenév: É. *kätä-luwä sakwalém žum* 'kezezsontja tört ember' MUNK. VNGy. IV. 256 | *puhkä žälém por-në* 'fogavesztett boszorkány' II. 307 | *sažä sastém sažin änk* 'fürtje fejlesztett fürtös nöcske' IV. 55 | *iolü siltém pären-pi* 'hasított orrú táltos csikó' 146 | *pužnitä jäktém elém-žqlés* 'köldöke vágott ember' I. 163 | *soryä sillem ä-i* 'hasa feldagadt leány' IV. 297 | *kwonsä tqulém nurem-uj* 'körme megtellett hatalmas állat' III. 266 | *an pšäyä sa'irém üilä la'ülep uj* 'ama csípője levágott négylábú állat' IV. 309 | *namät läwém sät žären* 'a neve nevezett hét szamojéd' 38 | *žumitä sastém žumij sām* 'férfitermő férfias vidék' I. 107 | *tägrä pinem vššin änk* 'kendőjét feltett szép leányzó' IV. 37 | *puwjä pusjelim sarän* 'vagyonra megrabolt zürjén' VogNyjár. 99 | *simä läwätim kiwr žäpkwé* 'belseje kivájt (kivett) üres ladikocska' VNGy. IV. 69 | *tawä sastém tqwiy žiw* 'ága megnövesztett ágas fa' 261 | *tawä taulém il žiw* 'ága megnőtt (megtellett) nedves fa' 201 | *pumä žölém žarä sārēs* 'füve fogyott széles tenger' II.

407 | *porä astem xum* 'tutaja elkészült ember' I. 163 | *ti säyikä pāsēm xasä tūw* 'ezen hősége-csillapodott hosszú nyár' II. 395 | *sämä manēmimē japäk* 'szöglete szakadt selyem' III. 211 | *tal'xä sakwalēm saw lujmäs* 'hegye törött sok törövas' III. 44.

b) Tagadó igenév: KL. *koqtä üstäl k'um* 'fáradhatatlan kezű férfi' IV. 116 | É. *niakwä xäjtäl jänēs räsi* 'szinefénye érintetlen szép selyemöltöt' 212 | K. *golē joxttal üs tēlē* 'vége ér[het]etlen város támadjon!' I. 171 | É. *patitā martal jelpiy. sārīs* 'feneke mérhetetlen szent tenger' I. 140 | *āwitā xänttal, surmä xänttal axtēs kwol* 'ajtaja láthatatlan, tetőnyílása láthatatlan köház' III. 352 | K. *poqk'wätäl k'wältäl vuor* 'tobza ki nem fogyó erdő' IV. 251 | É. *älēm-pälä nänktal xarä jänkälmä* 'balfele nem látszó széles mocsár' III. 303.

osztják: a) Befejezett cselekvésű igenév: É. *iäsl sēyxläm jäspi ör'dän, kurl sēyxläm kurbi ör'däm* 'a keze megnőtt kezű fejedelemhősödet, a lába megnőtt lábú fejedelemhősödet' PÁPAY: UF. XV. 137 | *sewəl šeykläm sewəy naj* 'fürtje tökéletes fürtös fejedelemnő' ONGy. 109 | *v^uēsl šeykläm v^uēšəy nāj* 'szépsége tökéletes gyönyörűséges f.' uo. | *peykal šeykläm peykəy vāj* 'foga megnőtt fogas állat' 252 | *kuša šeykläm kunš'əy vāj* 'karma megnőtt karmos állat' 256 | *märkal läknäm* 'szárnytolla hullott' 273 | *niälmal vujäm* 'nyelve vett' 162 | *uyxläl vujäm* 'szája vett' (= hallgatag) 226 | *puknəs ewätäm xandi-xo* 'köldöke vágott osztják ember' 255 | *ort šeykläm ortpi awät* 'fejedelme sok fejedelmes hegyfok' 14 | *xoil šeykläm xoipi v^uqš* 'embere sok férfias város' 15 | *nuwəl šeykläm kul jux* 'ága megnőtt vastag fa' 43 | *lēpsäl š.* 'galya megnőtt' uo. | *muwəl šeykläm pal ont, juxəl šeykläm pal ont* 'földje megnőtt magas erdő, fája megnőtt magas erdő' 76 | *jentl šukäläm luŋki* 'éle törött szerszám' 226.*)

b) Tagadó igenév:**) K. *ödeyēt, pedet jūgutta voš* 'eine

*) Vö. még: *anzäl v^uqsla xār jux* 'bogyója letarolt pusztá csipkerózsafa' 16 (vö. *lom v^uqsla xār jux* 'bogyója l. p. zelnicefa') uo.) | *nortpäl xōšla ögol mü* 'szőnyege terített(?) keskeny föld' 273. A -la tkp. a passivum képzője.

**) Vö. *vöje jūgutta xou megä* 'in ein so entferntes land, wohin nicht mal ein tier zu gelangen im stande ist' uo. | *sēm jūgutta lādēk tör* 'eine so breite wasserfläche, dass sie das auge nicht umfasst' uo.

end- und bodenlos grosse stadt (eig. zu deren ende und boden man nicht gelangen kann)' PATKANOV, Irtisi-osztják szójegyz. 48 | *sēmet jōyotta* 'a meddig a szem elér' 133.*)

*) A török-tatár nyelvekben is vannak ilyen jelzős szerkezetek; pl.:

baskir (PRÖHLE): *agase bëjek, jiri halkēn Balkan-tqu* 'fája magas, földje hűvös Balkan-tau'.

karacsáj (PRÖHLE): *bet'i aγarγan* 'blass' (*bet* 'gesicht, gegend, farbe', *aγar-* 'weiss werden, blass werden', vö. *kumük aγarγan* 'sápadt').

oszmán-török: *pabužu büjük adam* 'papucsa nagy ember', *bažasi jüksek ev* 'kéménye magas ház' | *kokusu latif çiçek* 'illatja kellemes virág' | *derisi kalın hajvan* 'bőre vastag állat' | *gözü güzel kadın* 'szeme szép asszony' | *baldiri çıplak* 'meztelen lábikrájú' | *jıldızı düškün* 'hanyatló csillagú' | *jenleri sarkık ruba* 'széle lelógó ruha' | *baři dumanlı daγlar* 'ködös tetejű (feje ködös) hegyek' | *baři Bagdad šallı kadın* 'Bagdád sálos fejű asszony' | *jüzü cifte benli kız* 'kettős lencses arcú lány' | *kolu kırık işle-miş, gönli kırık işlememiş* 'a tört karú dolgozott, a tört kezű nem dolgozott' | *gözü gök, sakalı sarı olandan doγan peri ola* 'kékszeműtől, szőkeszakálútól születő tündér lesz' | *pabužu büjüje okut kendini* 'nagy papucsúval taníttasd magad' | *akçesi ak ola-nın bakma jüzün karasına* 'a fehér pénzűnek ne nézz arca feketéjébe' | *göbeji dejirmi altun* 'gömbölyű arany köldökű' | *bir deliji olan fare çabuk tutulur* 'egy lyuka levő egér gyorsan megfogatik' | *çenesi düşük kožu kari* 'lelógó állú öreg asszony' | *žani janan ešek atdan jürük olur* 'a lelke égő szamárral gyorsabb a lónál' | *jıldızı parlak* 'csillaga fénylő' | *saçi bitmedik jetim* 'haja ki nem nőtt árva' | *suju kesilmiş dejirmen* 'vize megakasztott malom' | *evi janmış çifit karışı gibi jajgara eder* 'orditoz, mint a háza leégett zsidó asszony' Kúnos, Ószmán-török nyelvkönyv 326 | *gözü ak* 'fehér szemű' ONGy. II. 372 | *söjlejin-ki gelsin saçe doruju* 'szóljatok, hadd jöjjön a szürke hajú' 346 | *götü açık enişten gelir* 'nyílt fenekű sógorod jön' 153 || *pek zayıf-im dajana-mam, baři baglı koç gibi* 'gyenge vagyok, ki nem bírom, mint a kötött fejű kos' Adakalei török népdalok 48.

kazáni-tatár: *Äxmät digän jözö kara jitte minem bašima* 'mire Akhmet, a fekete arcú neki esett fejemnek' BALINT I. 18.

csuvas: vPK. *pör' püröz öjex, pör' püröz jöçel' aözä tövöt-tömtesä* 'holdarczú-naparczú gyermeket hoznék világra' (tkp. 'egyik arca hold, másik arca nap') MÉSZÁROS, Csuvas. Népk. Gyűjt. II. 253 | vV. *taγaj tändeş jör' pöγas, sarrı nëpē vörömmüñe, ik süs çarı kötrüñe, piş sōmarvı jörüñe* 'gyere pajtás leányt nézni, a szökét és a magast, haja két vege göndört, orczája pirosat' 196.

IV.

A következő két csoport a birtokos összetételek két típusával foglalkozik.

Az egyikben azokat az összetételeket tárgyaljuk, melyekben a második tag egy 'tele' jelentésű szó. Ilyen összetétel valamennyi finnugor nyelvben van, kivéve a magyart és a mordvint.

1. Vogul.

É. *tārem-ūs-, χān-ūs-ta'il* mirén *nay kätént āle'it* 'az isteni város, fejedelmi város összes népe (tk. 'város-tele néped') a te kezdedben van' MUNK. VNGy. IV. 341 | KL. *mätēr-pūt ūš-ta'il šak'a läp-šavriän* 'a kik (mik) csak voltak a teli városban, mind levágta őket' 165 || É. *paul-ta'il saw χumitā* 'teli falu (tk. 'falu-tele') sok férfja' III. 388 | *nētā paul-ta'il, ūs-ta'il saw ēnkajän läwi* 'neje teli falu, teli város sok szolgálójának mondja' II. 52 | K. *poul-täil, ūs-täil k'ojät* 'egész falu, egész város fekszik' IV. 396 | T. *nājēr-ūs-ta'él, nājēr-pöul-ta'él tok'wé ūlnän-mqs nājēr k'ürēm pöu ääsi* 'a [népséggel] teli fejedelmi város, a [népséggel] teli fejedelmi falu, a mint úgy van, a fejedelemnek három fia van' 378 | É. *ta'ilij ūs ta'ilkén ti allitawé, ta'ilij paul ta'ilkén* (dim.) *ti allitawé* 'im egész (teli) városod összes népségét (teliségét) megöli, egész falud összes népségét megöli' 233 || É. *Ās-ta'il saw ūs, Ās-ta'il saw paul pupi' sēlēm āltul . . . juwta totsani* 'az Obvidék sok teli városának, az Obvidék sok teli falujának bálványka szerzette sok vagyionát . . . im haza hozták' II. 75 || É. *at kwol ta'il vorij nē* 'öt teli házat legyőző nő' III. 359 | *at kwol ta'il āle'it* 'öt házzal tele vannak' IV. 386 | K. *kwäl-täil k'wois* 'a ház [gerendáinak hézagait] betöltő moha' 395 | É. *moš-χum kwol ta'ilä numén T'qrem-pält qš nāyki* 'a manóember teli háza (= a fiastyúk) szintén látszik fönt T.-nél' 310 || É. *sāt χāp-ta'il ta jinät nāyki* 'hét teli hajó jövetele látható' II. 16 | *atpén χāp-ta'il χul* 'ötven teli hajó hal' 57 || *kwoss pasän-ta'il sēmél ujil voss pinawén* 'ha teli is rakja asztalod fekete nyusztal' IV. 33 || *pot-pol tāgij lont, quatjn* 'der raum unter der diele ist voll gänse [und] schwäne' (= die zähne) AHLQVIST: SUS. Toim. VII. 129 || É. *pai-p-ta'it vätem pil* 'teli bödönnel szedett bogró

MUNK. VNGy. II. 271 | *paip-ta'il ti vätilēm* 'egy teli bődönnel szedett' uo. || *äk sun-tajl* 'ein ganzer schlitten voll, eine ganze schlittenladung' NyK. XVIII. 159 | *äk sun tajl sali* 'ein schlittengespann renntiere, so viel zu einem schlitten gehören' uo.

N. *solēx-āyutēs sāt kwoss-ta'il vis* 'hét teli marék kovakövet vett' MUNK. I. 129 | *nē-χalt, χum χalt āln kwoss-ta'il lēl jāme'im* 'nök között, férfiak között teli marok pénzzel járok' IV. 64 || *rēyīn kwol lāχān pī' āl-ta'il ālmimē juw-sältēs* 'fiát tele öllel emelve lépett be a meleg ház zugába' I. 136 | *qlūt jiw χūrēm āl-til tūlilēm* 'szines fát három teli öllel viszek be' III. 32 | *āl-ta'il i' jēmtsēt* 'egy teli öl lett (gyült egybe)' 142 | *kāχre-taglīy* 'schwanger (der einen vollen bauch hat)' АНЛQV. SUS. Toim. II. 14.

äk vaj-tajl 'ein paar stiefel (ein stiefel-ganzes)' NyK. XVIII. 159 || N. *karēn-ta'il kwon-lēumatiāγā* 'pár fülönfüggőjét kiveszi' MUNK. VNGy. IV. 151 || *sūrēm p āss-ä-ta'il Anisrēškēm (?) jūntēmtälēm* 'kemény [bőrből való] pár kesztyűt varrt az én Anyiszjácskám (?)' 268.

Állapothatározók: *É. jāyēm minēm porāt mān-ta'il am χūtsēm* 'midőn atyám elment, én fiatalon maradtam' VNGy. IV. 340 || KL. *tōr-loqmt-ta'il k'ults* 'egészben (v. csupáncsak) egy rongydarab maradt meg' VogNyjár. 121 || *ujnē mār āu-ta'il ju tēykwēn* 'hogy a medve egyen meg szőröstül-bőröstül!' 126 || *É. sqχ-ä-ta'il lūnśe'it* 'mindnyájan sírnak' VNGy. II. 91 || *kātān tortal pus-ta'il qlān* 'kezetekben tökéletesen egészségesek legyetek' 17 | *nauramēt! pusēn-ta'il jālsān?* 'gyermek, egészséggel jártok?' 9.

Időhatározók: *É. manēr mānē lātkātūlēm mōl χātēl-ta'il* 'micsoda helyre süppedek én alá már a minapában is?' III. 113 || KL. *pēs-ta'il tīt ōli* 'régóta fogva itt van' VogNyjár. 117 || *É. mōlāl-ta'il, mōl-ta'il* 'régóta fogva' 21 || *am mōnt-ta'il lāwe'im naγēn, naγ ānēm at a'ite'im* 'én régóta fogva mondom neked, te nekem nem hiszel' uo. || *χūnt-ta'il* 'valamikor-tól fogva' uo. || *kwoss-χūn ta'il* 'mindig, bármikor' 20 || *ālpēl ta'il akw'-mūs toχ ti jāme'im* 'kora reggeltől fogva folytonosan így járok' 22.

2. Osztják.

É. (AHLQV.) *voš-tēA* 'die einwohnerschaft einer stadt (stadt-voll)' | *vāš-tēA ar xojem* 'teli falu sok emberem' PÁPAY: ONGy. 255 | *uas-tèl sangàn nóxləs* 'az egész város harangja szól' PÁPAY: UF. XV. 126 | KK. *kāt voš tēt xadoz tāda tant pō-jemna vejājet* 'aus mangel an nahrung wurde die ganze bevölkerung zweier städte von hunger ergriffen' PATK., Die Irtyschostjaken II. 34 || AK. *voš-tēt ar-xojen, pūgot-tēt ar xojen nuda vāge* 'deine zahlreichen mannen aus der ganzen stadt, aus dem ganzen dorfe rufe zusammen' uo. 42 | É. *Tandal-igi uas-tèl mur àktəs, kòr't-tèl mur àktəs* 'a Tandal-öreg az egész város népét összegyűjtötte, az egész falu népét összegyűjtötte' PÁPAY: UF. XV. 66 || É. (AHLQV.) *mū-tēA* 'die ganze erde' || É. *xāt-tēli ar nampren tuwəm ewilt* 'teli házam sok porát miközben kivitték' PÁPAY: ONGy. 174 || *taləy x à β-tèl uəs uèlmal* 'egész ladikkal teli réczét fogott' UF. XV. 157 | *xòntəy-mou lābat x à β-tèl olmel* 'kondavidéki hét teli csónak volt' 139 || (AHLQV.) *tuit-tēA* 'fuhre (schlittenvoll)' || *ont-xəri uoijən noçà tēləy put-tèl širtna túllām* 'erdei rénbika zsiros húsával teli egész fazekat majd akkor hozok' PÁPAY: UF. XV. 140 || (AHLQV.) *ān-tēl-kem* 'so viel, wie eine schale voll' || (AHLQV.) *nali-tēA* 'ein löffelvoll' | *kev-ān-ewilt jinkna nali-tēlna masa* 'aus der flasche wurde er mit einem löffelvoll wasser beschenkt' AHLQV., Über die sprache der nord-ostjaken 6.

É. (AHLQV.) *sēm-tēA* 'tropfen (auge-voll)' || *još-tēA* 'handvoll; geschenk zur bestechung' || *kuš-tēA, kunj-tēA, kunši-tēA* 'handvoll' || *nāβtəm iux ī altēl tuçàsà* 'vizen úszó fából egy öltre valót hozz csak' PÁPAY: UF. XV. 138 | *val-juři xōlom āl-tēl lonpəltlem, ūns-juři nel āl-tēln' lonpəltlem* 'des wilden rosmarins(?) drei arme voll trag' ich hinein, des wachholders vier arme voll trag' ich hinein' ONGy. 234.

AK. *āi xui jāstōt tat-tēt ar xojet, moi tēt ar xojeta* 'der jüngere mann sagte den zahlreichen männern der ganzen kriegsschaar, den zahlreichen männern der ganzen freiwerberschaar' PATK. II. 62 || KK. *voçum-vört-iga ēāča voč jem xareja evəy ēne kastem tēt muç tekasteu* 'zu dem schönen platz der

stadt des stadtfürsten zogen wir mit einem vollen zuge von jungfrauen' uo. 202.

AK. *pulkema pèrà evétmen, pockaida sotageten χūt ūges tèt nōga* 'alles fleisch von sechs oxsen, nachdem es in kleine stücke geschnitten ist, salzet in tonnen ein' PATK. II. 130.

Időhatározók: É. *iəsl-tèlna, nōbtəl-tèlna iixli pidiliām χuī iixli pidiliūs* '[hisz] réges régtől fogva [úgy van, hogy] a fiatlanná lett ember fiatlanná lett' PÁPAY: UF. XV. 148 || *χadāiəl louèl ai-tèlna ènməłtsəli* 'asszonyneje kiskorától fogva nevelte' 16 || *muy ilbi-tèlna taməs smədn an' uandūisu* 'mi ezelőtt ilyen nyírhéjedényt nem láttunk' 87 || *sittèlna lou il-χūis* 'erre aztán ő lefeküdt' 55 || *tvīda pitməm-tèlna χolīdŋ pèlā uèt tol-kəmī iis* 'mióta viselni (tk. bírni) kezdtem, huszonöt éve annak' 79 || *mā olməm-tèlna iəŋ'gəm siməs uèr an' uèrəs* 'mióta csak vagyok, a vizem ilyen dolgot még nem cselekedett' 170 || *χōlməm-tèlna* 'mióta hallottam' ONGy. 154.

Állapothatározók: É. *qləm-tèlna kāmən ètlem* 'álmos ésszel kimegyek' ONGy. 18 || *lipəs-tèlna kāmən ètlem* 'meztelenül kimegyek' uo. || *ātəm nē ātəm-tèlna lēla* 'tisztátalan (tk. rossz) nő tisztátalan állapotában eszi' 235 || *tīli nē tīli-tèlna jēsła* 'szülő nő tisztátalan állapotában issza' uo. (tīli-tél ua. 238) || *aj majpər-pošyem sovatəŋ vqj sovat-tēlən vātəm vqj pēlkəəə kəriməə* 'kis medvefőkéám nagyságos állat nagyságában ősz állat felére változott' 251.

3. Zürjén.

V. *gid-tīr iž a etik bež* 'egy akol tele juhval, de csak egy fark' (= a kenyérsütő lapát) FOKOS: NyK. XLI. 303 (vö. LYTKIN: SUS. Aik. X. 36) || P. *poz tīr jōrtöm kurōg čōčkōm* 'bezárva egy egész fészek fehér tyúk' (= fogak) ROGOV: UF. II. 67 || V. *zalavka-tīr je,džīd tšīpan* 'egy láda tele fehér tyúkkal' (= fogak) NyK. XLII. 303 || AS. *sunalabič tīr jezīd čīpan* ua. LYTKIN: SUS. Aik. X. 36 || *tašan menim bursi tīra jōrtōd doršan; setčan menim bursi tīra jōrtōd dor* 'wünsche mir deinen segen, dass ich von hier von vollen kornkasten wegkäre, dorthin zu vollen kasten' uo. 61 || V. (Fokos*) *kud-tīr*

*) Szíves közlés.

šeg 'teli kosár bokacsont' || *sije vedra-tir va vais* 'ö egész vödör vizet hozott' || *doz-tir v. doz-tirjs tšerñila vais* 'egy egész edény téntát hozott' || *stekan-tir v. stekan-tiren va vais* 'teli pohár vizet hozott' || KP. *mešók tor zyr kištás silo žerebéčlo vájotom póna* 'einen sack voll hafer schüttet sie vor ihn. vor den hengst, als lohn dafür, dass er die tochter gebracht hat (eig. für das bringen)' GENETZ: SUS. Aik. XV₁. 37 || (WIED) *dođ-tyr* 'schlittenladung, fuhre'.

otik kiv-kö-taj, völi, suas — kikminda-taj, völi, vajan, mozdor tirad vajš šöj 'wenn sie nur ein wort sagte, so brachtest du doppelt so viel, ein schoosvoll tragend' LYTGIN: SUS. Aik. X. 43 || (WIED.) *morös-tyr* 'schoosvoll, tracht, last' (*morös* 'brust') || V. (FOKOS) *ki-tir* 'eine handvoll' | *sodž-tir deŋga* 'beide hände voll geld' || *leštj-d-ke tše,tšj-d tušangjen, šistem-ke vištem li-šemanegen abi ne tenad li-tir remanž, abi ne tenad ku,tšik-tir jájangj!?* 'mit deinem schönen, schlanken körper, mit deinem kräftigen, gesunden leib sind deine knochen etwa nicht voll mark, ist deine haut etwa nicht voll fleisch!?' WICHM. SUS. Aik. XXI₃. 32.

Időhatározók: V. (FOKOS) *me lun-tir gulaiti* 'én egész nap sétáltam' *lun-tir u,džale* 'egész nap dolgozik' | P. *me vun-tir jör kerš* 'egész nap kerítést csináltam' ROGOV: UF. II. 62 | KP. *sida moról bokon pukulas lun tor* 'sie sitzt den ganzen tag neben einem baumstumpfe' GENETZ: SUS Aik. XV₁. 37 | (WIED.) *lun-tyrjön* 'im laufe eines tages'.

4. Votják.

jumšasez pä tuž piči, šuldirez pä korka-tir 'a jumsáló igen kevés, [de] vígságukkal teli a ház' MUNK. VNH. dal 189 | *kisno-murt verani bittimtä čistozi korka-tir šeräktillan* 'de még csak be sem fejezte szavát, s valamennyien oly hahotába törték, hogy rengett bele a ház' 143 | *korka tširos ešš van* 'die stube ist voll kameraden' WICHM. SUS. Aik. XIX. räts. 112 | *po,tšj korka,iez džorgj,li,iez tširos* 'eine kleine stube voll sperlingen' (= die badestube) uo. 420. sz. | *korka tširosad vijosed žugiškože medam anakajä* 'teli házzal való fiad verekednek talán anyácskám?' MUNK. dal. 204 || *kwa-tir šemjään*

ulni-vilni bur šuddä sot! 'add jó szerencsédet, hogy egy teli *kwa* családdal élhessek, lehessek' im. 3 a) || *lud tîr kabans, kenos tîr iwe!* | *gid tîr živots, šîkîs tîr uksoe!* | *purud tîr tšorige, korka ug ter šemjae!* 'das feld ist von meinen getreideschobern voll, die scheune von getreide! die ställe sind voll vied, die schatulle ist voll von geld! mein teich ist voller fische, meine familie hat kaum platz in meinem hause!' WICHM. SUS. Aik. XI. lied. 439 || *kor-gid tîros vâulosti, odiks nuiškom ta bere* 'dein stall ist voller pferde, eines nehmen wir jetzt heraus' uo. 275 || *šîkîs tîrzä nuiškom, kânos tîrzä keltiškomp* 'a teli ládát elvisszük, a teli csürt itt hagyjuk' MUNK. d. 105 || *šindik no tîros töd'i dera* 'die kiste ist voll weisser leinewand' WICHM. SUS. Aik. XI. l. 325 || *gur tîr vallän peliz šog* 'teli kemenczelónak füle szeg' (= réparétes) MUNK. tm. 58 | *gur tîros pirog, soven šoraz koudi* 'der ofen ist voll pasteten, unter diesen ein laib' WICHM. SUS. Aik. XIX. r. 73 || *šîžol tîr oš koškoz* 'teli ž. bika járkál' MUNK. tm. 20 | *džîžou tîros ož koškoz* 'unter der pritsche zieht der krieg hin' WICHM. SUS. Aik. XIX. 239 | *džîžol tîros ted' šelep* 'der unter der pritsche befindliche raum ist voller weisser holzspäne' uo. 7 || *död'i tîros kellaškini pukšem* 'wir setzten uns in den schlitten, der voller menschen wurde, um den berg hinab zu fahren' XI. l. 317 || *solî Vu murt šotäm pešter-tîr ägir* 'a Vu-murt egy teli kosár szenet adott neki' MUNK. 114 || *vedrä-tîr vuän adamilän mirdän pottäm tilaz kištoz* 'egy teli veder vízzel leönti az embernek nehezen meggyújtott tüzét' 139 | *kutem vedra-tîr vinažez* 'er ergriff den eimer voll branntwein' WICHM. SUS. Aik. XIX. 128 || *bektše tîr vinaže* 'die tonne voll von branntwein' XI. l. 440 || *adami Vu-murtles uksožä aslaz išlapa-tîraz-ginä kuräm* 'az ember a Vu-murt-tól csak egy teli kalap pénzt kért magának' MUNK. 112 | *ukšo-kä šotiskodě, vajä šilapa tēros* 'ha pénzt adtok, hozzatok egy sapkával teli!' 91 || *nuläs-murt soldatle ižē-tēros azves kužmaz* 'az erdei ember egy teli sapka ezüstöt ajándékozott a katonának' 116.

so goršokžossä vuzasa šemjäez-no kot-tiro lusal 'ha ő a fazekait eladogatja: családja is jól lakhatnék' (tk. 'teli hasú lenne') 143 || *životni im-tîr baštiz kuštäm turinäz* 'marhánk teli szájjal vette az élébe dobott szénát' MUNK. VotjSz. 45 || *gide*

pārtem životmī piñ-tīr, im-tīr-ke bastiz kuštem turīmez, kurojēz 'wenn unsere in den viehstall getriebene herde die zähne u. den mund voll dem ihr ausgestreuten heu nimmt' WICHM. SUS. Aik. XI. geb. 40.

5. Cseremisiz.

nyK. *šizənⁿ-goltššəm, pört tsits šəksš βele šara'l-šindžən* 'ich nahm einen geruch war, die pörte ist voller rauch' RAMSTEDT: SUS. Toim. XVII. 186 | *kama-γuts šəksš pört tsits läktən šindžən pörtšəkə* 'aus dem ofen füllt rauch die ganze stube' 185 | *pört tsits šəts βelə* 'die ganze stube ist schwarz von russ' 140 | kCar. *törzažat uke, opsažat uke, pört tič ka'lək kia* 'ohne fenster ohne türen, ist die stube voller leute' (= die gurke) PORKKA: SUS. Aik. XIII. tm. 119 | *pörtem tič una'ulo, iktəžəma't om pa'lə* 'mein stübchen ist voller gäste, keinen einzigen kenne ich' (= ua.) tm. 33 || *čerkə tüč ka'lək, okna'žə uke* 'die kirche ist voll menschen, aber hat kein fenster' (= ua.) tm. 62 || *tu'əəm i'əəm tič kondən šəndənət, kaβa nem optənət* 'wir stecken die tenne voll u. machen euch einen schober' 21 || kUr. *saraḡ tišš šüdəžžə, alašam ok kotš* 'a csür tele [van] szénával, a herélt lovam nem eszik [belöle]' WICHM. NyK. XXXVIII. d. 13 || kUfa *i'əəm körjö šurno-perkem joden, kožla tič müks-perkem jodən, kuγžən rəskal den sondək tič šij-βundə kazina-perkedəm puječət ile manən jodən kumales* 'um reichtum an korn auf der tenne, um einen solchen reichtum an bienen, dass sie den wald füllen, um reichtum an geldschätzen für das wohl des kaisers bittend ruft es dich an' PAAS. KSz. II. 129 || kP. *sondək tič oksam opten, tolən* 'den boden der truhe mit geld anfüllend möge man zurückkehren' GENETZ: SUS. Aik. VII. 60 || nyK. *βədrə tsits-ok βəot* 'der eimer ist voll wasser' RAMSTEDT: SUS. Toim. XVII. 152 || kP. *üstel(-γəna) təde, üstel təde, üstel(-γəna) tičak si təde* 'dieser tisch, o dieser tisch, dieser tisch ist voll von leckerbissen' GENETZ: SUS. Aik. VII. dal 8 || kUr. *küsenəgem tišš mü-γündəm ülə, taγəm ok kotš* 'a zeebem tele van mézes kalácsesal, a szeretöm nem eszik [belöle]' WICHM. NyK. XXXVIII. d. 13.

kUr. *up^ršam tišš šomakəm ülə, jəγγam ok kut^rrə* 'a

szám tele van [szép] szavakkal, az ángy szeretóm nem beszél velem' uo.

* * *

Ez összetételek közül a vogul és osztják nyelvbelieket BUDENZ idézte először a magyar *-stul*, *-stül* ragról írott cikkében (NyK. XVIII. 159), azután pedig SZILASI foglalkozott velük «A finnugor névszói összetételek. I. Névszói összetételek a vogulban» című tanulmányában (NyK. XXVI. 146, 179), a ki már néhány votják adatot is megemlít. SZILASI jelzős összetételeknek tartja őket, melyekben a jelző főneve után áll. Ilyen összetételek mindenestre vannak a finnugor nyelvekben, mivel a jelző csakugyan követheti néha a jelzett szót (l. fönnebb 384. l.). Ha azonban az idézett példákban a 'teli'-t jelentő szók alkalmazását jobban megvizsgáljuk, nyomban érezzük, hogy bennük a 'tele' szó nem melléknévül, hanem főnévül használatos, mégpedig: 'fülle, vollheit, voller inhalt, so viel nötig ist, etwas zu füllen, so viel als raum hat, die grösse' (ERWAST, Finnisch-deutsches wörterbuch 694, WIEDEMANN, Wb. d. elstn. spr. 1252.)* Ha mármost ezeknek az összetételeknek a második része főnév, akkor csakis birtokos összetételeknek tekinthetjük őket. Hogy a dolog valósággal így áll, azt a finn nyelv kétségtelenné teszi, mert a finn példákban a birtokviszony jelölve is van az összetétel első elemén a genitívus *-n* ragjával.**)

6. Finn.

rahvasta kootaan herraa, talonpoikaa linnän täysi 'egy egész várra való népet: urat, parasztot gyűjtenek össze' Sat. II. 110 | *akkaa salin täysi* 'egy teremre való asszony' I.² 33 | *saapi vierasta salihin tuttuja tupansa täyen, lautsan täyen laulajoita* 'vendéget kap a terembe, egy egész szoba ismerőst, egy lóczára való énekest' Kant.³ I. 112 | *hevosia*

*) Vö. *terve nyt piha täysinesi, ... terve vaja täysinesi* 'üdvözlég most udvar, felszer, mindenestül, a mi csak benned van' Kal. XXV. 211.

**) Csodálatos, hogy SZILASI nem ismerte föl ez összetételek szerkezetét, pedig ő is idéz néhány finn példát.

tallin täysi 'egy tele istálló ló' III. 35 | *nautoja navetan täysi* 'egy tele istálló marha' uo. | *täyden tanhuen ajoi hänelle lammasta* 'egy akolra való birkát hajtott neki' Kans. I. 344 | *heitä kun keräytyy siihen pihan täysi* 'mikor közülük ott összegyűlt egy udvarra való' Sat. II. 73 | *supun täysi sulhosia* 'egy szugoly legényke' Kant.³ I. 190 | *no olihan tässä juotavata järven täysi* 'no hát volt ott inni egy egész tóra való' Sat. II. 187 | *sai perän täyden küskiä* 'fogott egy teli fenék sérinczet' Kans. I. 261 | *laivan täysi laskimia* 'egy egész hajó hálónehezék' Kal. XVIII. 125 | *sain verta venehen täyden* 'kaptam vért egy csónakra való' Kant.³ II. 320 | *tuopi tyhjeä valetta, korjan täyden luottehia* 'hoz hiú hazugságot, varázsíget egy egész kosárral' Kal. XVIII. 625 | *se kasvoi sen tynnyrin täyteiseksi* 'úgy megnőtt, hogy megtelt vele a hordó' Kans. II. 69/70 | *kun ei tuotane olutta, kannettane kannun täyttä* 'ha nem hoznak sört, nem hordanak egy kannával' Kant.³ II. 239 | *sain kaloja saavin täyden* 'fogtam halat egy csöbörre való' III. 101 | *kiulun täysi kyyneleitä* 'egy puttonyra való könny' 24 | *poimi...siestarloita seulan täyden* 'szedett egy szita feketeszöllöt' 105 | *ota kultia kupilla, hopehia huokin täysi* 'végy aranyat egy csészével, ezüstöt egy nemez-süveggel' 54 | *minulla on koko pussin täysi hyviä konsteja ja keinoja* 'nekem egy zacskórávaló jó fogásom és módom van' Kans. I. 111 | *mies silloin otti heiltä huopahattunsa täyden hopeita* 'az ember akkor vett tőlük egy nemezkalap ezüstöt' Sat. IV. 137 | *annan kultia kypärin, hopeita huovan täyden* 'adok egy sisak aranyat, egy nemezkalap ezüstöt' Kal. III. 411.

vatsan-täyden vaikeutta 'egy has (teli) nyomorúság' Kant.³ II. 43 | *teki poikoa yheksän yhtenä kesäisnä yönä, ... yhestä vatsan väestä, kohun täyestä kovasta* 'egy nyári éjjel kilencz fiút szült... egy hasbeli népből, egy kemény méhből' Kal. XLV. 153 | *kuvun-täysi* 'der kropf voll' | *syntiä syämen täyden* 'egy egész szív vétek' Kant.³ II. 93 | *annettiin viinaa pään täysi* 'adtak bort egy egész fejjel' (tkp. 'fej-tele') Kans. II. 27 | *kiljaisi kitansa täyden, suunsa täyden suitsahutti* 'torkaszakadtából kiáltott, teljes szájjal ordított' Kant.³ III. 18 | *viel' ois viellä vihoa, kuellaki kulkun täysi* 'még lenne öt [ember]nek haragja, hatnak is egész torokkal' II. 88 | *sarven*

täysi ohrasia 'egy szarvnyi zab' III. 8 | *muill' on pitkät piipun varret, kopat kopran täytehiset* 'másoknak van hosszú pipaszárúk, markot betöltő kupakjuk' II. 298 | *kouran täysi* 'maroknyi' | *minulla on pivon täysi marjoja* 'nekem egy marok bogyóm van' BUDENZ, Finn nyelvtan³ 86 | *taittoi...sylin täyen vastaksia* 'letört egy öltre való seprűágot' Kant.³ III. 9 | *poltin oman puolisoni, sytytin syleni täyen* 'elégettem a saját feleségemet, folyújtottam ölbevalómat' 35.

észt: *laeva-täiä* 'schiffsladung' WIED. Wb. 1252 | *kläzi-täiä ölut* 'ein glas bier' Gramm. 618 | *kaks koti-, v. korvi-täiä öunu* 'zwei sack- od. korbvoll äpfel' AHRENS, Gramm. II. 22 || *köhu-täiä* 'der bedarf zu einmaligem essen', *köhu-t. säma* 'satt werden' WIED. Wb. 404 | *pea-täiä* 'rausch', *pea-täie jöma* 'so viel trinken, wie zum berauschen nötig ist', *pea-täie nutma* 'sich recht ausweinen' 1252 | *sü-täie tahan ma sulle küll anda, aga mitte pea-täit* 'einen mundvoll will ich dir wohl geben, aber nicht einen kopf voll (d. h. so viel, um dich zu berauschen)' 1253 | *vötan sü-täie leiba* 'ich nehme einen mundvoll brot' Gramm. 617 | *kas anti kaa suutäis viina* 'wurde auch ein mundvoll branntwein gegeben?' AHRENS II. 47 | *minä sain ju suutäie* 'ich bekam schon einen schnaps' uo. | *suutäis soolast on parem kui mau-täis magedat* 'ein mundvoll salziges ist besser, als ein magenvoll ungesalzenes' 22 | *hea löua-täiä* 'ein guter schluck' (l. 'kinn') WIED. Wb. 1252 | *nina taiä* 'ein wenig, ein bisschen (besonders, wo mehr erwartet wurde)' uo.; *ei nina täit asja* 'nicht eine nase voll, nicht das geringste' 739 | *silma-täiä* 'trumm, so viel zwirn, wie zu einmaligen einfädeln gehört' 1253 | *pihu-täiä* 'eine handvoll' (p. 'handfläche') 897 | *süle-täiä* 'schwangerschaft' 1215 | *pihu-täiz näha on enam kui süle-täiä külda* 'eine handvoll sehen ist mehr, als ein schoosvoll hören' Gramm. 441 | *jala-täiä* 'fusslänge, -breite, schritt'; *ei kõnni enam jala-täit* 'er geht keinen schritt mehr' | *tē väga saht, ei sä sōita jala-täit* 'der weg ist gar zu schlecht, man kann keinen schritt fahren' Wb. 1252 | *üks jala täiä mäd* 'einen fuss breit landes' 151 | *jala-täiä nāglu* 'so viel nāgel, wie zum beschlagen eines fusses nötig sind' 1252 | *piha-täiä, kere-t., naha-t.* 'ein buckelvoll prügel' (p. 'oberrücken, schulter', k. 'körper, leib', n. 'haut')

1252 | *kere täiž peksma* 'tüchtig prügeln', *te sai mitu kere-täit* 'er bekam manche buckel voll prügel' | *olen oma kere-täiž sönud* 'ich habe mich ganz satt gegessen' 291 | *kaks mehe-täit vörku* 'zwei strömlingsnetze an einander geknüpft' (m. 'mann, kerl') 1252 || *jala-täis, hobuse-täis naelu* 'ein hufbedarf, eines pferdes bedarf nägel' AHRENS, II. 22.

vazika-täiž liha 'ein kalb voll fleisch (d. h. ein ganzes kalb)' WIED. Wb. 1253 | *lamba-täiž villu* 'ein vlies wolle' (l. 'schaf') 1252.

kräzi-täied 'wollflocken zum spinnen (so viel wolle, wie auf ein mal zum kratzen genommen wird)' (k. 'wollkratze') uo. | *kasuka-täis nahku* 'ein pelzbedarf felle' AHRENS, II. 22 | *küe-täiž kalevit* 'ein rockvoll tuch' WIED. Gramm. 617 | *kaks mütsi-täit riet* 'zeug zu zwei mützen' 1252 | *sürgi-täis riet* 'leinwand zu einem hemde' AHRENS, II. 22 | *isa laenand ühe ratta-täie rauda ära* 'der vater habe einen radbeschlag eisen ausgeliehen' uo. | *vanhri-* od. *vehmri-täiž rattaid* 'so viel räder, wie zu einen wagen gehören' WIED. Wb. 1026.

tall on küll oma täiž rädeid 'er hat wohl kleider genug zu eigenem bedürfniss' | *mā kasrab ikka oma täit* 'das land trägt immer sein quantum' 1252 | *meie täiž säb küll* 'so viel zu unserer befriedigung nötig ist, wird man wohl bekommen' uo. | *se-täiž* 'so viel, wie dazu nötig ist' uo. || *kolm täit met ja yks täiž vet* 'drei treile honig und ein teil wasser' uo.

Evvel a finn szerkezettel TUNKELO is foglalkozott «Alkusuomen genitiivi relatiivisen nimen apugloosana» cz. munkájában (180--1). Köz- és ösfinn típusnak tartja és a finnen és észten kívül még a következő liv adatokat idézi: *mits kuots täta teig vuot sakuor'änäd* 'wie viele körbe ihr da aufhebet' (Máté XVI. 9. 10.) | ? *üks krūs tävž vetä* 'ein krug voll wasser'.

7. Lapp.

A lapp nyelvjárások közül csak a luleiben találtam a következő három példát: *halmē tievva* 'ein mundvoll' WIKLUND: SUS. Toim. I. 144 | *vanās tievva* és *vattnasa tievva* 'ein boot voll' (*vanās*, tö *vattnase-* 'boot') uo. | *čuol^ama-tievva* 'falte' (*čuolama-* 'knoten') uo. 161.

Mint ismeretes, a lulei-lapp nyelvben a genitivus ragja általában lekopott és csak néhány szónak van a genitivusban a nominativustól eltérő alakja. A három adat közül az egyiken (*vattnasa-tievva*) megállapítható, hogy genitivus, s így a lapp nyelv is azt bizonyítja, hogy a tárgyalt összetételek birtokos összetételek.*)

V.

Rendkívül jellemzők a fgr. nyelvekre nézve azok a birtokos összetételek, melyeknek második része egy-egy helyzetet jelentő szó, mint pl. *al, föl, elő, mög* stb. Az ilyen összetételek

*) Megvan ez a szerkezet a török-tatár nyelvekben is. Pl.:

csuvas: aT. *χuran tullī sat šäkrem* 'tele kazán tejet akasztottam fel' MÉSZÁROS, Csuvas. Népkölt. Gyűjt. II. 67 | *īveš-īveš tullī säre mejre* 'marok-marok teli sárga mogyoró' 133 | *ēbir kajzā pirätper, kurzā jüler kuš-tullī* 'hogya mi el-megyünk, nézzetek szemetek-telve' 161 | *jisnāžemaz miχχajlā īdam tullī žar īdat* 'vöcském Mihály ölbe férő (ölelés-tele) leányt kér' 188 | *taganā tullī tere šiv vajgenattā teženat* 'teknő teli tiszta víz himbálózik és kidül' 212 | *turdā tullī tur lažā žal turdaspek teraškē* 'két rúd között megtöltő (rúd-tele) pej ló, most húzni szeretne' 213 | vP. *koržok tollī ūldem larat* 'fazékkal teli arany fekszik (ül)' 443 | vV. *pör joman kajzā ūknažē joman žovgel tollī ūldem säreļzā virvat* 'kidőlt egy tölgyfa és tölgyfa-odva-teli arany sárgulva hever' 460 || aT. *'ejxe kilet kuš tullī, kambā virtsā šivras-šī?* 'jön az álom, tele a szem [vele], lefeküdve, kivel kellene aludni' 92.

oszmán-török: *šise dolu amberije icilmez* 'teli palaczk amberit nem ihatni' KÚNOS: Oszmán-török Népkölt. Gyűjt. II. 293 || *gemi gelir janašēr, iči dolu čamašēr* 'jön a hajó közeleg, fehér ruhával tele' 211 | *kaleden iniš biniš, čevrem dolu su jemiš* 'várból való felszállás, kendőm tele gyümölcsessel' 224.

kazáni-tatár: *uramnari tuli čokor, kizlari bar-da sukir* 'az utczájok teli gödörrel, a leányaik mind vakok' BÁLINT, Kazáni-tatár nyelvtanulmányok I. 13 | *Käčimärdäge änekäjnem eče tuli köjök ter* 'a kecsimeri anyának szive tele fájdalommal' 18 | *öjlärenä kernäčen sandikni acib karajan dej, karasa sandik tuli altin belän kömös dej* 'midőn a házban a ládát kinyitották, látják, hogy a láda tele arannyal és ezüsttel' 47. (Hasonló példák vannak a votjákban is; l. föntebb)

azért is nevezetesekek, mert ezeknek ragos alakjaiból vált ki a névutók legnagyobb része.

1. Magyar.

a1: *ajtó-alja* 'küszöb' PÁRIZ-PÁPAI—BOD (NySz.) | *árnyék-ajja* 'felszer, szín' Székelyföld, MTsz. | *bárd-alja* 1499, *bárd-alja erdő* 'ein stück waldes, welches ein mann in einem tage mit einer axt aushauen kann' OklSz. *bőr-alja*: bőr alját el-futó senyvedt vízi-kórság: anasarca PÁPAI-PÁRIZ—BOD, NySz.; *bőr-aljai* 'unter der haut befindlich': *bőrallyai tetű* MISKOLCZI, NySz. | *csap-alja* 'hordócsap alá tett edény, kádacska' Somogy m., Tsz. | *derék-al*, *derék-alj* 'unterbett' OklSz., NySz. *eke-alja*: *egy királyi eke alja* 'aratrum regalis mensuræ; morgen, joch'; *három eke allyanal több leszén* 'ultra tria aratra' NySz. | *észterha-alja* NySz., *esztré-ájja* Komárom m. *szerhajja* Abaúj m. MTsz. 'eresz alja' | *fal-al* Torna m., *far-alya* Brassó m. 'ház fala melletti töltés' MTsz. | *fej-al*, *fő-al* (*feyel*, *fiualj*, *fival*, *fywal*, *füvaly*, *fő allya*, *fő ally*, *füal* NySz.; *fewal*, *feal*, *feval*, *feyal*, *few aly*, *fejel*-*hajak*) OklSz.; *féhó*, *fej-all*, *fébó*, *fej-el*, *fej-ell*, *févaj*, *févajj*, *féval*, *févalja*, *févaly*, *févó*, *févó*, *fial*, *pépó*, *pévó*, *pévallykó* MTsz., *fejelke* GVADÁNYI NySz.) 1. párna, vánkös NySz., OklSz., MTsz.; 2. ruhatekercs, a melyet a fejen vitt teher alá tesznek; 3. tűzgyújtásnál keresztbe tett darabfa, a melyre a többit hosszában rárakják; 4. szőlőlugasok melletti földtöltés; 5. megrakott szekérnek egyik szárnya, csúcsa; 6. a földnek keresztben szántott széle, vége; 7. szőlőnek felső vége' MTsz. *fenyü-alla* Zala m. Hetés, *feny-alla* Vas m. Örség; Göcsej; *fenyalla-gomba* 'fenyő alján termő gomba, fenyő-gomba' MTsz. | *föld-allyai* (kamarácska) 'unterirdisch' NySz. | *góc-al*, *góc-ajja*, *góc-alja* 'kemenceze alja, vagyis a szobai fűtő kemenceze egyik végében belül levő ülőhely' Székelyföld, MTsz. | *hadnagy-ság alja* 'centuria; bataillon': *hadnagy-ságom allya* NySz. | *ház-ajja* 'a ház körül a fal tövében levő föld' Székelyföld, MTsz. | *Hegyalja* | *hón-alja*, *hón-alj*, *hón-al* (*holnaly*, *hónallja*, *holna allya*, *hólna allya*, *bűdös hólnaljú ember* NySz.; *hóny-aj* Szilágy m., *huny-alj* Moldvai csángó MTsz.) 'achselhöhle' | *ing-alj* (*ing-aj*, *ing-ajj*) 'pendely' Székelyföld, MTsz.; *engalya* (!) 'unterhosen' NySz. *kapitány-ság-alja* 'centuria;

bataillon' NySz. | *kar-alja* (*karallya*) 'raum unter dem chor' NySz. | *karé-alj* 'rosta-alj' Székelyföld, MTsz. | *kasza-alja* 'ein so grosser teil einer wiese, welche in einem tage mit einer sense abzumähen ist' OklSz., NySz. | *kemencze-alj* (*kemencze-aly*, *kemencze-all*) 'der untere teil des ofens' OklSz. | *Kemènes-alja* | *kert-allai nóta* Vas m.; *kertaljasi* 'kertek alján lakó, a kertalji dülön lakó (ember)' Hosszúmező, MTsz. | *kés-alja* 'levágott szőlőkarika' Székelyföld, Tsz.; *kés-alja-fa* 'talea, resex; rebschoss' PÁPAI-PÁRIZ -BOD, NySz. | *kornyéta-alja* 'manipulus; bataillon' NySz. | *láb-aljáz* 'látatlankodik, láb alatt van' Gömör m., Tsz. | *márc-alja* 'hefe des methes' OklSz. | *nyár-alla* 'gombafaj, mely leginkább a nyárfa tövében terem' Göcsej, MTsz. | *oszkotárság-alja* 'herde je eines hirtén' OklSz. | *pád-ál*, *pád-ája* 'a ház eleje az utczán' Szlavónia, MTsz. | *pest-alja* 'kemencze alja vagyis a szobai fűtőkemencze egyik végében belül levő ülőhely' Székelyföld, MTsz. | *rag-al*, *rag-aly*, *rag-ajja* '1. a ház padlásának az a része, a hol a tető a falat éri; 2. eresz' Balaton mell., Veszprém m., Tolna m., Somogy m., Zala m., Fehér m., Kiskúnhalas, MTsz. | *egy rosta-ajj buza* 'annyi búza, a mennyi a kiostálás után a kézi rostában marad (kbl. fél szakajtó)' Czegléd, MTsz. | *sod-alja* 'kemencze alja (a szobai nyitott fűtőkemencze alatti üreg, a melyben tűzifát tartanak)' Háromszék m., MTsz. | *Sokoró-alja* | *szap-al*, *szap-alja*, *szapp-allya* 'kemencze vidéke' Palóczság, MTsz. | *száz-alja*, *század-alja* 'centuria; bataillon' NySz. | *szék-alja* 'distrikt, stuhl' NySz. | *szín-ajj* 'szín, kocsiszín, fészter' Háromszék m., MTsz. | *szoknya-alja* 'unterrock' NySz. | *szomogyalla* Répceze vid., *somogy-ajja* Vas m., *zomogy-alja* Kemenesalja 'eresz alja, a padlásnak a födél és padlat érintkezésénél levő szöglete' MTsz. | *szöllally*, *szöllally* 'szőlő-alj' Palóczság, MTsz. | *talpaljánny* 'fussbreit': *egy talp allyané föld* NySz. | *teknő-alj-fa* 'szántalpnak való fa' Cserhát, MTsz. | *telek-alla* 'a ház végében levő földek' Vas m., MTsz. | *térnác-alla* 'ereszalja, tornác' Mosony m., MTsz. | *tized-alja* 'decuria; zug' NySz. | *torka-ajja*, *tork'-alja* Czegléd, *tork'-alja pecsenye* Heves m. 'a sertés torkánál levő kövér hús' MTsz. | *egy tyukalja tojás*: a mennyi egy kotlóstyúk alatt van Mezőtúr, MTsz. | *üstök-alla* 'a szalmatetőnek a tűzfalon kívül eső része, mely deszkával van födve' Dunántúl; Vas m., MTsz. | *vaj-ajja*, *vaj-alla*, *vaj-olla* 'a kifőzött (kiolvasztott) írósvaj

üledéke' Répceze vid., Vas m., Balaton mell., Czegléd, MTsz. | *vár-alja* 'gendend unter der burg, die unter der burg liegende gegend oder ortschaft' OklSz., NySz. | *zászó-alja* 'bataillon' NySz.

föl: *ház-főli*, *ház-féli* 'dach eines hauses' NySz. | *pálhás-főle* 'az öreghaló fölső, parás kötele, háló főle' (*pálhás* 'az öreghaló főle') Bodrogköz, MTsz. | *suba-föl*, *suba-féli*: *subafölnek ualo uörös bársont* OklSz. | *tej-föl*, *tej-főle* NySz. (*té-fel*, *té-fő*, *té-föl*, *té-föll*, *tej-fü[t]*, *tiè-fü* MTsz.) 'milchrahm, sahné'.

elő: *böjt-elő* 'zeit vor den fasten' NySz., '? february' OklSz. | *homlok-elő* 'diadem, stirnbinde, stirntuch, stirnriemen' NySz., OklSz. | *kézelő* NySz. (*kézellő* Répceze vid., *kézellő* Vas m., MTsz.) 'manschette' | *réz-elő* Szolnok-Doboka m., *réz-eleje* Czegléd, Kiskúnhalas 'a kisüstös pálinkafőzésnél az először lefolyt pálinka' MTsz. | *szügy-elő* NySz. (*szigy-elő*, *szigy-elé* OklSz.) 'brustriemen' | *Szádelő* (falu Abauj-Torna megyében).

mög: *Ham-mög* (Csallóköz) Nyr. XLI. 412 | *hëgy-mög*, *hëgymög* 'bergseite' OklSz., *Hëgymög* (puszta Hatvan mellett) | *Herendmëge*, *Kertmëgi*, *Kiserdömëgi*, *Magyalmëgi*, *Miklármmëgi*, *Nagyótmmëgi*, *Nyirmëgi*, *Pósamëge*, *Szilasmëgi*, *Szilvásmëgi*, *Vármëgi* OklSz.; — *pesmëg*: Hozd ki a pesmëg megöl a bal szemét annak a leánynak Magy. Népkölt. Gyűjt. X. 223.

utó: *szekér-utó* 'hátsó fele a szekérnek' Háromszék m., MTsz.

bél: *Bakonybél* | *dió-bél* 'nusskern' OklSz., *dióbél-tincs* 'diógerezd' Székelyföld, MTsz. | *fa-bél* 'kern' PÁPAI-PÁRIZ—BOD, NySz. | *gyërtya-bél* 'docht' OklSz., NySz. | *kënyér-bél* 'brotkrume' NySz. | *mandola bél* 'mandel' NySz. | *szitá-bél* 'egy szitára való' Szlavónia, MTsz. | *tányér-bél* (*tányír-bél*) 'napraforgó' Veszprém m., Tolna m., Komárom m., Érsekújvár, MTsz. | *zsák-bél* 'csepüből font durva fonál' Pest m., MTsz.

köz: *Bodrog-köz* | *Csalló-köz* | *Csiliz-köz* | *erdő-köz*: *erdeu kewz erezthwynnek kyth hynak* VERBÖCZI, NySz. | *föld-köz* 'zwischengebiet' OklSz. | *hëgyköz* 'regio intermontana'; *hëgyközi* 'intermontanus' NySz. | *hét-köz*: *heethkewz wasár* VERBÖCZI, NySz.; *hëtközbeli vasarok* 'fora hebdomadalia' uo. | *hó-köz* 'interlunium; neumond' NySz., *hóközi* 'intermestris; neumondlich' NySz. | *idő-köz* 'spatium temporis, intervallum' NySz. | *kapu-köz* 'torraum' NySz., OklSz. | *Mura-köz* | *oszlop-köz* 'intercolumnium'

'zwischen zwei neben einander stehenden säulen' NySz. | *Rába-köz* | *Sziget-köz* 'insula com. Poseniensis' NySz. | *váll-köz* 'der teil zwischen den schultern' NySz.

közép: *böjt-közép* 'mitten in der fasten' NySz. | *szár-közép* 'media pars cruris' NySz.

2. Vogul.

föl: T. (MUNK.) *tös-numo-põn* 'bajusz' (tkp. 'száj-fölötti szőr') VogNyjár. 273 || (AHLQV.) *säm nunpälqar* 'augenlied' || P. (MUNK.) *mõ-tärm* 'föld színe' VogNyjár. 19 || K. *kwäl-tärmel-jiw* 'a tetõ felsõ gerendája' uo. 205.

mög: É. (MUNK.) *üs-sis-tür* 'vármõgi tó' VNGy. IV. 438.

köz: É. (MUNK.) *kit kworès-χal pasel* 'két menny köze távolnyiról' VNGy. I. 79 | *māi'-χal kwotelt jol ti pattuwès* 'út (tkp. 'földköz') közepén im leejtette' IV. 143 | *puŋk-χal* 'fogköz' III. 407 | *tq w-χal sajit* 'lombág köze mögött' III. 285 | K. *jiw-k'ql* 'farés' IV. 376 | KL. *kēpēl-k'al nākēnēl k'uī kwogl-tēmi, täl-k'al nākēnēl k'uī kwogltēmi* 'ruhaalja izelt közével valahogyan elvitte õket, ruhaõle izelt közével valahogyan elvitte õket' IV. 104 | T. *sāt-k'ql* 'sonntag' (tkp. 'hétköz') ÁKE. 339 | KL. *sünt-k'al kēs* (tkp. 'szádköz, hüvelyköz') III. 489 || É. *χatēl-jat* 'dél' (tkp. 'nap-közép') IV. 217; K. *k'otēl-jot-sit* 'délkor' (SZILASI, VogSzj.), (AHLQV.) *qōdel-jēt, qōdel-jejt* 'mittag' | (AHLQV.) *ji-jēt* 'mitternacht'; (MUNK.) T. *i-jēt, jī-jēt* 'éjfel, éjféلكor' Vog. Nyjár. 281 | (AHLQV.) *täl-jät, täl-jät-joŋqep* 'der mittwintermonat, das fest der wasserweihe am 5 ten Januar'.

közép: (MUNK.) É. *ēt-kwōtl* VNGy. IV. 334. *ēt-kwōtel* III. 461. K. *ji-kwätel* IV. 379. AL. *it-kwätl* VogNyjár. 161 É. *vōl-kwōtl tumpēm* 'folyóvonal közepén fekvõ szigeten' VNGy. IV. 68 | (AHLQV.) *tuv-qōtil-jŋqep* '4. hónap' (tkp. 'sommer-mitte-monat').

3. Osztják.

al: KO. (PÁPAI K.) *siŋg-ül-saŋk* 'nap alatti világ' || É. (AHLQV.) *nol-iłpi-tuš* 'schnurbart' (tkp. 'nase-untäre-bart') | *nori-iłpi* 'der raum unter einer wandfesten bank' | (PÁPAY) *uas-ilbi* 'város alja' UF. XV. 47; I. (PATK.) *Voč-itpa* n. pr., name der

Zingalin'schen jurten, welche am fusse des hügels liegen, auf welchem die überreste einer alten erdfestung zu sehen sind. Sie heissen deshalb *Voč-oŕta* ('stadt-obere'), anders auch *T'āpar-voš*. (PATKANOV szerint *Voč-itpa* = 'stadt-vordere'; *itpa* = 1. 'alsó, alja vminek'; 2. 'elül levő, vminek eleje'. Itt valószínűbb, hogy az első jelentés a helyes; vö. *Voč-oŕta*.)

föl: (PÁPAY K.) *kətem-noyg* 'szájpadrás' | *paykəl-nuyket* 'vállapoczka'.

elő: É. (AHLQV.) *ou-jəɽpi*, *ou-jəɽpiə* 'die stelle vor der tür'.

mög: É. (PÁPAY) *u a s-s v n z əuəlt* 'a város möge felől' UF. XV. 152.

belső: É. (PÁPAY) *zət-libi* 'a ház belseje' UF. XV. 35, 50 | (AHLQV.) *pəškan-ɽipi* 'büchsenröhre' | *soɽ-ɽipi* 'salzfass' | *unt-ɽipi* 'magen' ('unt 'bauch') | (PÁPAY) *v^uqš-lipəl* 'a város belseje' ONGy. 110.

köz: É. (PÁPAY) *kat-neŕen-kut-sewəŕ-ŕju* 'két nő közti hajfonatos morzsa' ONGy. 151 | I. (PATK.) *kādn-kut* 'köz' 'zwischenraum von zwei dingen'.

közép: (PÁPAY K.) *khətəl jər* 'dél' (tkp. 'napközép') || É. (PÁPAY) *Ās-kudəβ pərər* 'Obközépi sziget' UF. XV. 42 | *ət-kudəβ* 'éjfé' 96.

4. Zürjén.

a1: (WIED.) U. *dođ-uv* 'schlittenkufe' | *džodž-ul* 'raum unter dem fussboden' | *gola-ul* 'wamme' (*gola* 'hals, gurgel, schlund, hals an gefässen') | *gög-ul dor* 'leistengegend' (*gög* 'nabel') | *göra-ul* 'fuss des berges' | *gösudar-ul* 'herrschaft, reich' | *idža-pod-ul* 'stoppelfeld' | *jur-ul* (-*uv*, -*yl*, -*ult*, -*uvt*) 'kopfkissen' | *kerka-ul* 'keller' | *kok-ul* 'das unter dem fusse befindliche, der raum unter dem fusse, schemel' | *kon-ult* (*uvt*), P. *kun-ul* 'achselhöhle' | *košt-ul* 'stelle unterhalb des wasserfalles' | *krövač-ul* 'raum unter dem bette' | *kumös-ul* 'augenhöhle' (*kumös* 'vorderkopf') | *kyni-ul*, *kynia-ul* 'achselhöhle' | *kynöm-ul* 'unterleib, leistengegend' (*kynöm* 'bauch') | *kyr-ul* 'fuss des berges' | *leb-ul* 'vorsprung des daches' | *mu-ul*, *mu-šur-ul* 'untergrund' (*mu* 'erde'; *mu-šur* 'grund, boden, festland, mutter erde'; *šur* 'horn') | *nar-ul* 'raum unter der pritsche' | *nyr-ult toš* 'schnurrbart' | *ošyn-ul* 'hof' (*ošyn* 'fenster') | *pak-ul* 'harte, rauhe stelle, dünne stelle (in leder, haut)' (*pak*

'leistengegend, dünnung, VV. lende') | *pidžös-ul* 'kniebeuge, kniekehle' | *pod-ul* 'raum unter den füssen' (*pod* 'unteres, unterteil, fuss, darunter befindliches') | *poda-kok-ul* 'weideplatz' (*poda* 'vieh') | *pos-ul* 'gerüst' (*pos* 'brücke, gerüst, treppe, leiter') | *pötšva-ul*, *pötšva-mu-ul* 'untergrund' (*pötšva* 'sohle; grund, boden, erdreich') | *salpa-ul* 'fessel' (*salpa* 'fesselbein der pferde') | *soi-ul* 'achselhöhle' (*soi* 'oberarm') | *ströiba-ul* 'fundament' (*ströiba* 'gebäude') | *šondy-ul* 'sonnenschirm'; *jen šondy-ul* 'weltall' | *toš-ul*, P. *toš-ult* 'kinn' | *tšoi-ul*, *tšoi-gor-ul* 'fuss der anhöhe' | *tšoka ul* 'kinn' | *vitško-ul* 'kirchspiel, -pfarre, gemeinde' | *ybös-ult* 'türschwelle' | *yzön-ul* 'nagelwurm, nagelgeschwur'.

föl: α) *asyl-vyl* 'osten' (*asyl* 'morgen; osten') | *bör-vyl* 'gesäss' | *böz-vyl* 'ende des rüchgrats' | *dor-vyl* 'reihe, reihenfolge, fronte, sahlband, schrote (am tuche)' | *erd-vyl* 'äusserlich, äussere; das freie, felder' (*erd* 'das freie, feld, freies feld, freier, offener, ungeschützter ort, ebene, glatte stelle, strecke') | *gu-vyl* 'keller; der raum über dem grabe' | *jöl-vyl*, *jöl-vyly* 'sahne' (*jöl* 'milch') | *jur-vyl* '(raum) auf dem kopfe' | *ki-vyl* 'seite, richtung' | *köža-vyl* 'mit schilf bewachsene untiefe' (*köža* 'kies, kiessand, steinige gegend, untiefe [b. ufer]') | *lun-vyl* 'süden' (*lun* 'tag, sonne') | *morö-vyl* 'oberfläche des meeres, meer' | *mu-vyl* 'land, feld, erdoberfläche' | *ödžös-*, *ödžes-vyl* 'oberschwelle an der tür' | *pel-pom-vyl* 'achselstück im hemde' | *pom-vyl* 'ende, äusserstes, gipfel'; *tšun pom-vyl* 'fingerhut' | *pukulan-vyl* 'gesäss' (*pukulan* 'sitz') | *sapög vyl* 'stiefelschaft' | *sod-vyl* 'aussentreppe, freitreppe' (*sod* 'treppe, leiter') | *voi-vyl* 'nord, nordgegend' | *yb-vyl* 'feld' (*yb* 'feld, berg').

β) *dor-jyl* 'rand' | *dzib-jyl* 'ausbucht, bauch, vorspringende ecke' (*dzib* 'höcker, buckel') | *jur-jyl* 'kragen; obere schwelle' | *pu jyl* 'die krone eines baumes' | *purt-jyl* 'die spitze des messers' | *ju-jyl* 'ursprung des flusses' | *orš-jyl* 'ende, zipfel der peitsche' | *kadž-jyl* 'hüfte, Oberschenkel' (*kadž* id.) | *kyr-jyl* 'steile, absturz' | *mylk-jyl* 'ausbucht; bauch' (*mylk* 'hügel, erhöhung') | *ödžös-*, *ödžes-jyl* 'oberschwelle an der tür' | *pel-jyl* 'oberer teile des ohres' | *pom-jyl* 'ende, äusserstes, gipfel' | *ros-jyl* 'von haufen gedroschenen getreides abgefegte ähren' (*ros* 'besen') | *töl-jyl* 'luft, luftraum' (*töl* 'wind, wetter') | *tšil-jyl* 'graue stelle (im

bart)' (*tšül* 'stückchen fetzen, büschel, flocke, schopf, wirbel, haarwirbel') | *tugan-jyl* 'gipfel, wipfel, spitze' | *un-jyl* 'halbschlaf'.

elö: *gož-vodž* 'der wärme ausgesetzte stelle' | *jur-vodž* 'stirn' | *morös-vodž* 'brustriemen, brustlatz' | *patš-vodž* 'herd vor der ofenmündung, aschenloch' | *pel-pom-vodž* 'vorderarm' | *odžös-vodž*, *p:s-vodž* 'vorhaus' | *viško-vodž* 'vorhalle der kirche'.

mög: α) *jur-bör* 'hinterkopf, nacken, genick' | *köm-bör* 'hinterleder' (*köm* 'strümpfe, schuhe, stiefel') | *pyž-bör* 'hinterteil des schiffes' | *töl-bör* 'das verwehte (leichtere) getreide b. windigen'.

β) *kar-saj* 'vorstadt' | *kok-saj* 'verschlag' | *sily-saj* 'genick der tiere' | *šondy-saj* 'schattiger ort' (*šondy* 'sonne') | *töl-saj* 'zufluchtsort vor dem winde' | *yb-saj* 'gelände hinter dem felde'.

szél, oldal: *bör-dor* 'folge' | *böž-dor* 'schoos am kleide' (*böž* 'schwanz, hinterteil') | *kerka-dor* 'hof, haushof' | *morö-dor* 'küste, meeres ufer' | *va-dor* 'ufer' | *vel-dor*, *vev-dor* 'oberfläche, oberteil, oberes' | *viško-dor* 'kirchspiel, pfarrei, gemeinde' | *vom-dor* 'lippe, kinnlade' (*vom* 'mund').

köz: *göra-kost* 'schlucht, tal, kluft' | *grad-kost* 'zwischenraum zwischen zwei beeten' | *jenma-mua-kost* 'weltall' | *ju-kost* 'zwischenraum zwischen zwei flüssen' | (*kyk-*)*morö-kost* 'landenge' (*morö* 'meer') | *pöľuba-kost* 'verdeckt' | *pöra-kost* 'zwischenzeit' | *šör-kost* 'zwischenraum, zwischenzeit' | *tšoi-kost* 'tal' | *ulitš-kost* 'quergasse' | *vereta-kost* 'vertiefung'.

közép: *jur-šör* 'scheitel' | *lun-šör* 'mittag' | *šölöm-šör* 'im herzen befindlich, herzlich' | *voj-šör* 'mitternacht'.

5. Votják.

al: (MUNK.) Sar. *žok-ul*, Kaz. *žük-ul* 'asztalfiók' | (WICHM.) J. *džičol*, *džičou*, (MUNK.) Sar. *žičol*, Kaz. *žičol* (< **džičol*) 'egy széles, alacsony emelvény' (a szoba körül futó padozat kiszélesedése) a votják *korka* 'egyik szögletében, melynek alja kamrául, teteje pedig heverő helyül szolgál' | (WICHM.) U. G. *gur-ul*, J. *gur uu* 'kinn; unter dem kinn an der kehle befindliche teil des halses' FUF. XII. 128; (MUNK.) *gur-ul* 'az áll alja; (állatoknál) mál, mell, begy' | *kot-ul*, Kaz. *küt-ul* 'hasszija, lekötő szija a nyeregben' | *ki-ul-murt* 'alattvaló, alárendelt ember' (tkp. 'kéz-al-ember') | *kun-ul*, Kaz. *kun-él* 'hónalj' | *lud-pužim-ul* 'a

szent fenyő alatti térség az áldozó ligetben' | *nir-ul*, Kaz. *nér-ul* 'az orr alatti szájrész (a bajusz helye)' | Sar. *pid-ul* 'talp' | *tuš-ul* 'az áll alsó része' (*tuš* 'szakál') | *viž-ul*, Kaz. *věž-ěl*, (WICHM.) MU. *vižiu* 'a padló alatti térség, a magas hídlás alja'.

fől: α) (MUNK.) Kaz. *al-věl* 'térd, a felső lábszár megülhető oldala' | *až-vil*, Glaz. *až-vil* 'elő, első; egyéb, hátralevő, fönmaradó' | Sar. Mal. *ber-vil* 'maradék, maradvány, nyom' | *jol-vil*, Kaz. *d'ül-věl* 'tejszín, tejsűrű, tejföl' | Sar. *kvar-vil* (*ämež*) 'leveles málna (?)' | Sar. *makäs-vil* 'ágyék, vékony, csipő' (*makäs* 'czomb') | *mužem-vil* 'a föld felülete' | *Nilgi-vil* 'a Nilgi folyó melléke' | *pid-vil* 'harisnya, kapcza' | *ter-věl* 'az áldozati ételeknek és italoknak azon legfinomabbnak ítélt részei, melyeket az áldozati tűzbe dobnak' | *Vala-vil* 'a Vala folyó melléke' | *vu-vil* 'a víz színe, fölszíne, tükre'.

β) Kaz. *bay-děl* 'a pofacsont kiálló része' | Kaz. *běrdě-děl* 'a hímvestző makkja' | Kaz. *buse-děl* 'a mező határa' | *gurež-jil*, Kaz. *gurež-děl* 'hegytető' | *jir-jil* 'fejtető' | Kaz. *kork-až-děl* 'eresz' | Kaz. *mugor-děl* 'fityma, makktyú' 'vorhaut' | *nir-jil* 'orrczimpa' | *noni-jil* 'csecsbimbó' | *pel-jil*, Kaz. *pel-děl* 'fülhegy; Kaz. fülczimpa' | Kaz. *pis-pu-děl*, *pu-děl*; *pu-jil* 'fatető' | Sar. *pid-jil murt* 'gyalogos; földhöz ragadt szegény ember' | *purt-jil* 'késhegy' | *sur-jil* 'a patak vizének fölszíne; folyóvidék, folyómellék' | *sučo jil* 'rúd hegye' | (WICHM.) U. *tel-d'ěl* 'windstoss, wirbelwind'; (MUNK.) *tol-jil-peri* 'szélteteji manó' | *čini-jil* 'újjhegy' | *ven-jil*, (WICHM.) MU. *ven-d'iu* 'tűhegy' | Sar. *vir-jil* 'dombtető' | *vu-jil* 'a víz színe'.

elő: *os-až*. Kaz. *üs-až* 'kűszöb' | Kaz. *ěrobo-až* 'kocsibak' | Sar. *gid-ka až*, Kaz. *gidk'-až* 'udvar' | Kaz. *gur-až* 'a kemenceze eleje' | Sar. *jir-až-pu* 'fából készült fejtámaszték, mely az alsó párnát pótolja' | *korka-až*, *kork'-až*, Kaz. *kork'-až* 'pitvar, tornác', (WICHM.) G. J. *korkaž* 'freitreppe, hausflur' | *kval'-až* 'a kwa-sátor bejárása előtt való térség' | *mil-až* 'mellelő' | Sar. Mal. *muńčo-až* 'a fürdőkamrának ajtó melletti része, hol a tűz ég' | Sar. *muräs-až* 'női melldisz' | (WICHM.) J. *pid-až* 'was vor den fussen ist' | J. *šin-až* 'was vor den augen ist' | (MUNK.) Mal. *tol-až*: *tol-ažä nuiškom*, *tol-berzä keltiškom*! 'a szél elejét viszsziük, a szél mögét hagyjuk! szél előttünk, szél utánunk! (a lakodalmi száguldó szekerezés alkalmával mondva)'.

mög: α) Kaz. *arîa-ber* 'szombat' (*arîa* 'hét') | *žuc arîa-ber* 'hétfő' | Glaz., Mal. *gärber*, (WICHM.) G. *gerber* (< **gerî-ber*) 'a tavaszi szántást követő nagy votják ünnepe' | (MUNK.) *jurt-ber*, *korka-ber*, *kwa-ber* 'a ház möge'; *kwa-berka* 'kis éléskamra a kwa-sátor mögött' | *piž-ber* 'hajófar'.

β) Sar. *azbar-sor* 'hátsó udvar' | Sar. *jir-sor* 'nyakszirt' | Sar. *pižäs-sor* 'térdhajlás, térdcsukló' | (WIED.) *čirti-sor* 'nacken, genick'.

belső: (MUNK.) Kaz. *dukäs-poš* 'kabátbélés' | J. *mulî-puš* 'mogyoróbél' || *nañ-puškäš* 'kenyérbél' | *pož-puškäš* 'a bőrkesztyű alatt viselt gyapjúkesztyű'.

szél, oldal: *bereg-dur* 'folyó partja' | Kaz. *busê-dur* 'mezőhatár' | *Kam-dur* 'a Kam folyó partja' | Sar. *kanava-dur* 'árok partja' | *Oê-dur* 'az Oê folyó partja' | Sar. Mal. *sitan-dur* 'seggpart' | *šuräs-dur* 'útszél' | *šur-dur* 'folyó partja' | Sar. *täl-dur* 'erdő széle' | Kaz. *üs-dur* 'ajtófél' | Sar. *vil-dur* 'fölszíne, tükre (pl. a víznek)' | *vu-dur* 'folyó partja' || Sar. Mal. *bord-dor* 'fal' | Sar. *im-dor* 'a száj tájéka; ajk', (WICHM.) G. *im-dur**) 'die lippen' | *guz-dor* 'gyep, pázsit' | (WIED.) *jar-dor* 'ufersseite' | Sar. *jir-dor* 'a fej hátsó része, nyakszirt' | *kut-tor* 'a bocskor talpába tett gyapjubélés' | Sar. *mu-dor*, Kaz. *mus-tor* 'kebel, mell' | Kaz. *pel-dor* 'halánték' | Sar. Mal. *šin-dor* 'szempilla' | *til-dor* 'a tűz melléke' | Mal. *žoz-dor* 'part, folyószél' | Sar. Mal. *žag-dor* 'szemétdomb'.

közép: Kaz. *lêm-sér*, Glaz. *lum-šur* 'dél' | *tol-sor* 'tél közepe' VNH. d. 206 | *uj-sor*, Kaz. *üj-sor* 'éjféli' | Kaz. *vu-sor-mužem* 'sziget' (tkp. 'víz-közép-föld') || *korka-visät* 'válaszfal a házban' | *sandik-visät* 'válaszfal a szekrényben' || *os-kusip* 'ajtóküszöb' | *kapka-kusip* 'kapuküszöb'.

6. Cseremisiz.

al: nyK. (RAMSTEDT) *koggäla-lβäl* 'unter dem arm, unter der achsel' (*koggäla* 'achselhöhle, achselstück [im hemde]', *lβäl* 'das untere') || kP. (GENETZ) *kogla-nomal* 'hónalj' | H. (BUD.)

*) WICHMANN egynek veszi a *dor* és *dur* szót, MUNKÁCSI ellenben kettőnek.

jud-nimäl 'észak' | H. (SZIL.) *plwuj nömäl* 'tér dhajlás' || kCar. (PORKKA) *kaſan d̄mal koſtra* 'az asztag alatt levő törmelék' SUS. Aik. XIII. 44 | *oŋ əla ſ d̄mal alet* (2. sz. birtokraggal) *ſi-okska* 'unter dem kinn silbermünzen' uo. 43 | *toſkalt äſ d̄mal ola kombäzē kok munēm munžalē* 'die bunte gans unter der treppe legte zwei eier' uo. 37 | kUr. (WICHM.) *kūräk j̄mal kuēzē* 'a hegy lábánál levő nyirfa' NyK. XXXVIII. 235.

föl: nyK. (RAMST.) *ia:lka-ſal* 'ferse' (*žalka* 'fuss') | kUr. (WICHM.) *kē:ſš-ſal* 'dél' 'süd' (*kē:ſš* 'sonne, tag') NyK. XXXVIII. 206 | *kūräk-ſal pündžēzē* 'a hegyen levő fenyő' 235 | E. (REG.-BUD.) *šüžer-val* 'tejföl' | (TROICKIJ-SZIL.) *šer-bal* ua. | (SZIL.) *wit-wal* 'hullám' (*wit* 'víz') || nyK. (RAMST.) *šäkär-ſə,ſäl-ſandaſ* 'schnurrbart' (*tərſə* 'lippe', *pandaſ* 'bart') || kCar. (HÄMÄLÄINEN) *ſui ümbal jumä* 'fejünk fölött levő isten' SUS. Aik. XXV. 2 | kCar. (PORKKA) *kaſan ümbal azəm* 'az asztag fölött levő téli rozs' XIII. 44 | *kuruk ümbal kuezē* 'a hegyen levő nyirfa' 34 | kUfa (PAAS.) *tünž'(a) ümbal kuŋo pužərſo* 'a világon uralkodó nagy teremtő' KSz. II. 36 | kP. (GENETZ) *üdöržö parňazəm kongo mbal ſengelke ſolen kolta* 'die tochter wirft den finger hinter den ofen' 35 | *Patambal kölpa pünžer* 'a Patam partján levő sűrű fenyves' SUS. Aik. VII. 66.

elő: H. (SZIL.) *kamaka anzol* 'kályha eleje, tűzhely' | nyK. (RAMSTEDT) *pört-andzal-ſui* 'vortreppe'; kCar. (PORKKA) *pört onžəl mučaſ olma-pužē* 'der unter im hofe vor der stube stehende apfelbaum' SUS. Aik. XIII. 55; kCar. (WICHM.) *əŋətan pört-onžəl lnē mura* 'a kakas a tornácban kukorékol' NyK. XXXVIII. 208; kP. (GENETZ) *pörtet onžəl cən ajak* 'vor deinem stübchen steht ein echtes näpfchen' SUS. Aik. VII. 70 | kUr. (WICHM.) *kapka onžəl tōſəlyžžəm* 'a kapu előtti bajnóczát' NyK. XXXVIII. 230 | *kəlat onžəl təkəržē* 'a szerkamra előtt levő ösvény' NyK. XXXVIII. 228 | (TROICKIJ-SZIL.) *ſanğa-ončol-up* 'üstök' (*ſanğa* 'homlok').

mög: (TROICKIJ-SZIL.) *wuj-ſengel* 'nacken, genick' | kCar. (PORKKA) *ſüta ſengel pamašem* 'hinter dem stall, da hab' ich eine quelle' SUS. Aik. XIII. 43 | kUr. (WICHM.) *kəlat ſengel təkəržē* 'a szerkamra mögött levő ösvény' NyK. XXVIII. 228 | *korem ſengel aramžē* 'a folyón túl [levő] tűzfa' 219 | *paktſa*

šengel tàkâržš 'a konyhakert mögött lévő ösvény' | *pè.tšš* *šengel tàkâržš* 'a kerítés mögött lévő ösvény' 228.

b e l s ő : kP. (GEN.-SZIL.) *kudo-körçö* 'család' (tkp. 'ház-belső') | kCar. (PORKKA) *upsa körçə šomakem* 'szájbeli beszédem' SUS. Aik. XIII. 43 | *čon d a i k ö r ç ö d ů m š e m , t a y e m o k p u r l , m o m š e m ?* 'in der gürteltasche, da hab' ich naschwerk, mein freund, der schmeckt's nicht, was soll ich tun?' 43 | *p a k č a - r ö r ç e t ** *užarçet* 'im garten [saftiges] grün' 45 | kUr. (WICHM.) *p a k t š a k ö r ç ö i ç - m i k š š ž š k è t š š l a n k u m - ç a n a m o d a š l e k t e š* 'bent a konyhakertben a fiatal anyaméh naponként háromszor kirepül játszani' NyK. XXXVIII. 219 || kP. (GEN.) *jüt-rüdö* 'mitternacht' SUS. Aik. VII. 57 | *mlande rüdö* 'a föld belseje' 48 | kCar. (PORKKA) *sorta-rüdö* 'gyertyabél' XIII. 47 | *šüðər-rüdö* 'das innere des sterns' uo.

k ö z : kP. (GEN.-SZIL.) *pört-kokla* 'padlás' 'hausboden, raum unter dem dache' | E. (REG.-BUD.) *enger-kokla* 'folyóköz'.

k ö z é p : kP. (GEN.-SZIL.) *surt-lo mēlande* 'der boden eines landgutes' || kUr. (WICHM.) *βakšer pokššel or-lüðäžžm* 'a malomtó közepén úszó vadkacsát' NyK. XXXVIII. 231 | *pasu-pokššel tàkâržš* 'a mező közepén levő ösvény' 228; (PORKKA) *pasu pokššel takāret* 'dein inmitten des ackers befindliche feld' SUS. Aik. XIII. 39.

7. Mordvin.

a l : (PAAS.) M. *aks-al* 'raum unter der wandfesten bank' (vö.: E. *aks alo tatarin kalmo* 'unter der bank ist das grab eines tataren' SUS. Aik. XII. 24; *M'ita sovaš aks alov* 'Mitja trat unter die bank') | (REG.-BUD.) M. *kavl-al* 'hónalj' | (PAAS.) E. *kem(e) alo eskne* 'die nägel in der stiefelsohle' SUS. Aik. II. 54 | (WIED.) E. *lat' alks* 'scheuer, schuppen' (*lato id.*) | *pand' alks* 'abhäng, abschüssige stelle' (*pando* 'berg, gebirge') | (REG.-BUD.) M. *pilg-al* 'láb talpa'; (PAAS.) E. *pilgalksozo* 'seine fusssohlen' SUS. Aik. XII. 50; (WIED.) *pilg' alks* 'fusschemel' (*pilge* 'láb') | (PAAS.) M. *pral* (< *pra-al*), E. *pralks* (< *pra-alks*) 'kopffühl, od. was sonst als kopfunterlage dient' | (PAAS.) M. *šed-al* 'raum unter dem fusboden' | (AHLQV.) M. *ul-al* 'kinn'.

*) Vö. BEKE, Cseremiszy nyelvtan 273.

föl: (AHLQV.) M. *acam-langaks* 'lepedő' (*acam* 'ágy, párna') | (REG.-BUD.) M. *kalma-langa*, E. *kalmo-lango* 'temető' (*kalma* 'sír') | (AHLQV.) M. *käd-langa-pe* 'armende, schulter, schulterstück des hemdes' | (REG.-BUD.) M. *lädem-langa* 'kaszáló' | *lofca-langa*, (WIED.) E. *lovso-velks* 'tejföl' | (PAAS.) E. *mastor-lango* '(die ganze) welt' (*mastor* 'erde') | (REG.-BUD.) M. *numo-langa* 'aratás' | (WIED.) E. *todov-langaks* 'párnahaj' | (PAAS.) E. *tomba-lango*, M. *tomba-langä*, *tolman-loygä* 'herd (vor der mündung des ofens)' (E. *tombamo*, *tombam*, M. *tombam*, *tolma* id.).

elő: (PAAS.) M. *kudäggäl* (*kud* + *iggäl*), E. *kudik'elks*, *kud-ek'elks* (*kudo* + *ik'elks*) 'vorhaus' (vö. E. *kudikele čekine* 'in der vorstube ist eine haspel' SUS. Aik. IX. 232; *meri babansteä*, *ranji kudēkelde* 'er redet zu seiner alten, schreit von der vorstube hinein' XII. 81; *pras' kudikelev* 'er fiel in die vorstube' IX. 234; *sovät kudēkelev* 'du trittst hinein in die vorstube' XII. 122).

szél: (PAAS.) E. *ved'tšire* 'ufer' (*ved* 'wasser').

8. Finn.

al: *akkunan-ala* 'ablak-al' | *ampujan-ala* 'vadász zsákmánya' | *huone-ala* Erw., *huoneen-ala* Sz. 'házhely' | *ilman-ala* 'ég-hajlat, égajl' | *jalan-ala* 'talp, talpalatnyi tér; négyzetláb' | *käden ala* 'tenyérfi tér' | *käsi-ala* 'vkinek keze munkája, keze írása; zsákmány' (Kal. XXVI. 270) | *mieli-ala* 'terv; kedélyhangulat, kedélyállapot' | *pinta-ala* 'flächenninhalt, flächengrösse, arealgrösse, areal' | *pää-ala* 'fejál, vánkös' Kal. XXXVII. 165, Kant.³ II. 99 | *pään-ala* 'kopfpfuhl, kopfkissen' | *sydän-ala* 'szivgödör' | *tyynyriin ala peltoa* 'egy tonna (vetésre való) föld' || *isän ala* 'az atya maradéki' || *hyvä maan-ala* 'jó földnem' | *siemen-ala* 'gabonanem' || *ampu ala* 'lötávol' || *pään alus* 'kopfpfuhl, kopfkissen' || *pään-aluinen* ua. || *kerän-alunen* 'gombolyagból' || *paidan-alanen* 'ing alja' || *lavan-aluste* 'rummet under badstulafven' | *pytinkin-alusta* 'rakennuksen lattian alla oleva säiliöhuone' (Längelmäki) TUNKELO, Alkusuomen gen. rel. nim. apugloosana 165.

észt: *kübara-alus* 'hutfutter' | *peä-alus* 'kopfkissen' | *sarika-alus-pü* 'der balken, auf w. die dachsparren ruhen' | *särgi-alus* 'der aus größerem zeug gemachte unterteil des hemdes' | *säbi-*

alus 'bodensatz vom seife kochen' || *jala-alune* 'untergebener, fussohle, schemel' | *kadaka-alune* 'schlange' | *kalda-abused* 'löcher im bachufer' | *kañni-alune* 'unterirdischer gang' | *kõhu-alune* 'scham, schamgegend' | *lõua-alune* 'koder, doppelkinn' | *lõwi-alune* 'dachvorsprung an krügen' | *mäe-alune* 'am fuss eines berges gelegen' | *metsa-alune mā* 'von wald beschatteter boden' | *paa-alune* 'unter dem kessel befindlich' | *paa-abused pūd* 'brennholz' | *pea-alune* 'kopfstele im bette' | *põzu-alune* 'schlange' | *rästa-alune* 'der raum unter dem dachvorsprung' | *rinde-alune*, *südame-alune* 'herzgrube' | *talla-alune* 'fusssohle' | *ukse-alune* 'schwelle' | *ulu-alune* 'raum unter dem dache' | *wälu-alune* 'der dachvorsprung bei scheunengiebeln'. — liv: *jälgan alli* 'fusssohle' TUNKELO 155.

föl: α) *huoneen ylinen* 'padlásszoba' | *maidon ylinen* 'tejszín' | *meren-ylinen* 'ober dem meere befindlich' | *paidan ylinen* v. *yliset* 'der oberteil des hemdes' | *saunan ylinen* 'izzadó polez a gözfürdőben' Kal. XXXVI. 153 | *tallin ylinen* 'az istálló padlása' | *tuvan ylinen* 'stuguvind' TUNKELO 167.

β) *jalan-päällinen* 'die obere seite des fusses, fusrücken' | *kaupan päälliset* 'ráadás' | *kengän päällinen* 'a czipő fölső bőre' | *maidon päällinen* 'tejszín' | *tyynyn päällinen* 'vánkosziba'.

észt: *aida-pealne* 'der boden über den kleete' | *elu-pealne* 'der boden über dem hause' | *kañtsi-pealne* 'damm im wasser' | *lää-pealne* 'bodenraum' | *otsa-pealne* 'stirn' | *õue-pealne* 'hof' | *pīma-pealne* 'sahne' | *rõu-pealne* 'scharfe first, kante des strohdaches' | *talli-pealne* 'boden über dem stall' | *tare-pealne* 'boden auf dem hause' || *akna-pealmized* 'fensterbrüstung' | *mā-pealmine* 'erdbewohner' | *õla-pealmine* 'schulterblätter, epaulette'.

elö: *ladon edus* 'der offene platz vor der scheune' || *huoneen edusta* 'die platz vor dem hause' | *ruumiin edusta* 'die vorderseite od. brustseite des körpers' | *vuoteen edusta* 'der bettvorhang'.

észt: *kõrtsi ezi* 'vorplatz vor dem krüge' | *läda ezi* 'platz vor den jahrmarktsbuden' || *aida ezik* 'vorkammer der kleete (des vorratshauses)' | *ukse ezik* 'platz vor der tür, vorbau' || *kõhu ezine* 'schamteile' | *kolde ezine* 'raum vor der aschenloch' | *lõtsa ezine* 'schmiedeesse' | *nina ezine* 'bissen, speise' | *otsa ezine* 'stirn, vorderhaupt' | *rinna ezine* 'vorhemdchen an männerhemdchen' |

rõhu ezine 'vorhaus der alten bauerhäuser' | *sũ-ezine* 'bissen, speise' | *toa ezine, ukse ezine* 'vorhaus, platz vor der stube'. — lív: *ãita eddi* 'der platz vor der kleete' | *tuba v. tubãn eddi* 'vorhaus' | *õi (ãi) eddi* 'die küche vor dem ofen' TUNKELO 174.

m ö g: *Joen-taka* n. pr. (*joki* 'folyó') | *Lahden-taka* n. pr. (*lahti* 'tengerõbõl') | *Suon-taka* n. pr. (*suo* 'mocsár') | *Vuoren-taka* n. pr. (*vuori* 'hegy') || *kannan taus* 'das hinterleder' || *kannan takainen* id. | *meren takainen* 'jenseits des meeres befindlich' || *kalan takala* 'hal farka'.

ész t: *ahju-tagune, ahju-perse-tagune* 'raum hinter dem ofen' | *aja-tagune* 'wolf' | *kaela-tagune* 'kragen' | *kõrwa-tagune* 'schlafbein, behaarte seite des kopfes' | *kukla-tagune* 'hinterkopf, nacken'.

m ellék, oldal, szél: *tie-õhi* 'útszél' || *aito-vieri* 'der boden (die erde) neben dem zaun' | *hete-vieri* 'der rand der quelle' | *kangas-vieri* 'der rand einer heide' | *kari-vieri* 'die gegenend neben einem steinhaufen' | *seinã-vieri* 'der raum neben der äusseren rand' | *tie-vieri* 'útszél' | *vesi-vieri* 'ufer'.

ész t: *aia-wõritse* 'die bienen' | *kũe-wõr* 'vorstoss am rock'.

k ö z: *aika-vãli* 'idõköz' | *sulku-vãli* 'zwischenraum zwischen zwei schlüssen, zwei dämmen od. sperrbäumen'.

9. Lapp.

a 1: K. (GENETZ) *kã,yyel-viõlaj, kajyel vuolaõõ* 'kainalo; achselhöhle (*kã,yyel* id.) | *kõ,ryel-vualaõõ* id. (*kõ,ryel* 'ellenbogen, unterarm') || S. (HALÁSZ) Pite *kaiyõl-vullõ, kaiõel-v.* 'hõnalj' | *õivõ-vullõ, õivõl-v.* 'fejalj, vãnkos' | (WIKLUND) Lule *kõcca-vuõllõ* (*kõz z e-*) 'stelle, wo sich ein starker strom in einen see ergiesst' (NANSEN: «der name davon, dass der strom an solchen stellen schmalist») | *jõõko manna kõrso vũõlõu* 'der fluss fliesst den tal hinab' | *kũasa vuõllõ* 'der platz unter einer fichte' | *muõotta tũõttar-vũõlit* 'es beschneit die orte unter dem hochgebirge: es schneit am fusse des h.' || (HALÁSZ) F. *õõlkien nuõlãn, U. õõlkien nuõlie* 'hõnalj' (tkp. 'vãllalj') | T. *rõvva-nũõõien* 'segg' (*rõvva* id.) | St. *s'õipie-nuõlie* 'farokalj' Svéd-lapp ny. IV. 169 || N. (FRIS) *giedã vuõlle* 'armhuling' | *vare vuõlle* 'fjeldets fod'.

k ö z é p: S. (WIKLUND) Lule *kallu-kasska* 'der über die stirn

gehende halfterriemen' (*kallu* 'stirn, kopfhaut') || (HALÁSZ) Pite *talëvê-koufêl* 'tél közepe'.*)

VI.

Befejezésül szólunk még a birtokos összetételek személyragozásáról.**)

1. Magyar.

Ha a birtokos összetétel birtokká válik, tehát személyragot kell fölvennie, a legtöbb esetben az összetétel szétválik, s az

*) A török-tatár nyelvekben szintén vannak ilyen összetételek; pl.

csuvas (PAASONEN): *çul-aj(ə)* 'hónalj' (*çul* 'kar', *aj* 'alj') | *sag-ajə* 'pad alja' (*sagə* 'falhoz erősített pad, lócza') | *təp-səgaj*, Ucslebn. *təp-sagaj* 'a padló alatti hely' (*təp* 'fenék, alj, tö') | *yray* 'padló' (*yra* 'láb lábszárral együtt') || *səmza-šijə* 'orrcsont' (*səmza* 'orr, csőr', *ši* 'főle vminek, felület, felszín') | *tšerzi* (*tšer-ši*) 'öl' (*tšer-çušši* 'térd') || *pürt-ymə* 'előszoba' (*pürt* 'lakóház, -szoba', *ym* 'elülvaló, eleje, a mi vmi előtt van') || *çul çušši* 'hónalj' (*çul* 'kar', *çušš* 'köz') || *šurda-varri* 'gyertyabel' (*var* 'közép; has; belseje vminek').

kazáni-tatár (BÁLINT): *idän asti* 'pinczelakás' (*idän* 'padlózat', *asti* 'alsó rész') | *kul asti* 'egy fogás (a mennyt a magvető egy menetben behint)' (*kul* 'kar, kéz') | *säke v. sike asti* 'a pad alja' (*säke, sike* 'pad, tatár ág') | *taban asti* 'lábtalp' (*taban* ua.) | *tez asti* 'térdhajlás' (*tez* 'térd') || *söt öste* 'tejföl' (*söt* 'tej', *öst* 'felső rész, felszín') | *urak öste* 'aratás ideje' (*urak* 'sarló, aratás') | *čə öste* 'dolog ideje, munkaidő' (*čə* 'dolog, ügy, munka, foglalkozás') || *arba aldi* (*arbaldi*) 'kocsibak' (*arba* 'szekér, kocsi', *ald* 'előrész') | *išek aldi* 'udvar (házajtó előtti tér)' (*išek* 'ajtó') | *öj aldi* 'pitvar, eresz' (*öj* 'ház') | *pič aldi* 'a kemence eleje' (*pič*, *mič* 'kályha, kemence') || *tön urtasi* 'éjfé' (*tön* 'éj', *urta* 'közép').

ufai-tatár (PRÖHLE): *tāban āste* 'talp' (*tāban* ua.) || *tən urtase* 'éjfé' | *kən urtase* 'dél' (*kən* 'nap').

baskir (PRÖHLE): *išég-qlde* 'udvar' (*išek* 'ajtó, ház'; *qld*, *qlt* 'előrész').

karacsáj (PRÖHLE): *k'ec' arasi*, *k'ec' ort'asi* 'mitternacht' (*k'ec'* 'nacht'; *arā* 'mitte', *ort'ā* 'mitte, mittlerer') | *k'ün-ort'ā*, *k'ün-ort'asi* 'mittag'.

kumük (NÉMETH): *geče orta* 'éjfé'.

oszmán-török: L. Kúnos, Nyelvkönyv 329.

**) L. SIMONYI: Nyr. IV. 246–251; SZILASI: NyK. XXVI.

első tag veszi föl a személyragot. Pl.: Sing. 1. sz.: *ajtóm fele* MNGy. II. 89 | *csizmám sarka* ERDÉLYI, Népdalok és mondák I. 100 | *életem párja* MNGy. II. 334 | *fejem alja* Nyr. II. 48 | *fejem tetje* MNGy. II. 412 | *ingem ujsa* I. 77 | *kapum félfájára* KRIZA, Vadrózsák 95 | *kezem nyele* MTsz. | *kezem szára* MNGy. I. 506 | *kutam géme* ERDÉLYI II. 128 | *lábom nyoma* 251 | *napom sugara* KRIZA | *szekerem rúdja* KRIZA 222 | *szómóm fenyét* DECSI, NySz. I. 85 | *szemem pillája* 56 | *szűröm ujsa* II. 201 | *térdem kalácsa* I. 243. — 2. sz.: *ajtód sarkát* ERDÉLYI II. 156 | *csizmád sarka* I. 23 | *hajad szála* Nyr. II. 70 | *koponyád esontja* MATKÓ, Nyr. IV. 247 | *lábod hegyén* ERDÉLYI II. 161 | *lábod nagy ujját* Nyr. III. 320 | *a te hővek-lábodujja* NyF. XL. 42 | *neved napja* MNGy. II. 321 | *sírod fája* ERDÉLYI II. 228 | *szemed világa* 80 | *zemédnek finnít* Döbr.-k., NySz. | *szűröd ujsa* MNGy. I. 380. — 3. sz.: *agya velejt* Érdy-k., NySz. | *állá csontja* MNGy. I. 425 | *csecse bimbója* II. 241, 243 | *feje alja* I. 205 | *fülő tövit* Nyr. II. 232 | *holna allyát* SZENTMÁRTONI, NySz. | *háza népe* MNGy. I. 470 | *inge válla* GYULAI, A gonosz mostoha | *kinyerének héja* KRIZA 9 | *lábi szára* MISKOLCZI, NySz. | *nyaka csigolyája* Nyr. II. 272 | *zeme feneth* Kules.-k., NySz. | *szeme héja* Nyr. I. 42 | *szőre szála* KRIZA 124 | *A Pojána uttya széjin* 108. — Plur. 1. sz.: *hidunk lába* MNGy. II. 292 | *szájunc izént szerént való* MEDGYESI, NySz. | *szemünk fénye* Nyr. I. 125. — 2. sz.: *képetek mása* Nyr. II. 80 | *váratok piacza* ARANY, Nyr. IV. 248. — 3. sz.: *agyoc veleie* BORNEMISSZA, NySz. | *fülik hegyit* KRIZA 469 | *lábuk nyoma* Nyr. IV. 247 | *lábok szára* MIKES, NySz. | *szemeknek az fényét* ZRINYI, NySz. | *szemik világa* KRIZA 404.

Van azonban példa arra is, hogy az összetétel nem válik szét, s így a birtokos személyrag az egész összetétel végére kerül. Pl.: Sing. 1. sz.: *gatyakorczomba* MNGy. I. 272 | *házerendám* ERDÉLYI II. 237 | *háztájam* MNGy. X. 227 | *kapufélfám* MNGy. II. 346 | *kapuzábém* KRIZA 186 | *kaszanyelem* Nyr. II. 527. ERDÉLYI II. 77, 151 | *ostornyelem* MNGy. I. 465, 468 | *sírvemem* II. 99 | *szemintésemre* ARANY, Nyr. IV. 251 | *tarisznyaszájam* ERDÉLYI II. 227 | *vellanyelem* 151. — 2. sz.: *ajtófeleidre* TOFEUS, NySz. | *nyalka csizmanyomod udvaromba látszik* ERDÉLYI II. 27 | *sarkantyúszeged* PETÓFI, Nyr. IV. 250 | *sírfádra* KRIZA 223 | *látom a szüszereteted irányomban* MNGy. X.

82 | *A te sárga kesztyűd lesz a kimulásod, a te piros csizmád lesz a vérontásod* MNGy. II. 5. — 3. sz.: *Rózsám házának a blakévegüre* KRIZA 11 | *a kocsmáros ajtóféfájába* Nyr. III. 321 | *a szűz Mária czipőcsattya* Nyr. IV. 250 | *csizmaszárából* MNGy. I. 497 | *derékalja* II. 146 | *fültövénel* Nyr. I. 272 | *haskérgén* MNGy. II. 16 | *Az én galambomnak . . . csinos házeleje* ERDÉLYI II. 168 | *házfődje* Nyr. XXX. 497, *házfőggye* KRIZA 207 | *háznépe* MNGy. I. 447 | *ingvalla* Leveles Tár, NySz. | *kantárszára* MNGy. II. 53 | *Rózsa lovam . . . piros kantárszija* ERDÉLYI II. 154 | *Sírva mégy el házam előtt, megöleled kapufáját* 126 | *oldalkassát* MNGy. VII. 503 | *orrvérefolyás* PÁPAI PÁRIZ, WEBER, NySz. | *lovam patkószege* Nyr. III. 288 | *A kend pipaszára* ERDÉLYI II. 149 | *szemfödelét* MNGy. II. 47 | *a fű szűrűjja* I. 378, 379. II. 248. — Plur. 1. sz.: *országczimerünk* ARANY, Nyr. IV. 250 | *szemfényünk* PETŐFI, Nyr. IV. 251. — 2. sz.: *házfödélteken* PETŐFI, Nyr. IV. 250 | *házfödeteken* Nyr. IV. 250. — 3. sz.: *ágytetejekben* BALÁSHI, Nyr. IV. 250 | *agyvelejek* FALUDI, NySz. | *lábszáraikbú* Nyr. III. 234.*

Névtóval: *Jog felőlem és bal felőlem* (példákat l. SIMONYI, MHat. 2 : 129).

2. Vogul.

A vogulban, s a legtöbb fgr. nyelvben általánosabb az a mód, hogy az összetétel második tagja veszi föl a birtokos személyragot. Sőt gyakran nemcsak a birtokos összetétel, hanem a közönséges birtokviszonyos kifejezésben is a birtokot ragozzuk, oly szoros a kapcsolat az ilyen esetekben. Pl.

Sing. 1. sz.: *É. élém-çalés-ārim* 'emberem leánya' MUNK. VNGy. I. 158 | *jāntewiy jaut jāntewakém* 'ideges íjam idegecskéje' II. 43 | *T. jū-pūm* 'testvérem' (tkp. 'atyafiam') IV. 367 | *T. jū-āum* 'hugom' (tkp. 'atyaleányom') 364 | *É. am āwiy kwol āwim kit pālne* 'az én ajtós. házamnak ajtaja két feléhez' II. 16 | *qsmāy pāl qsmamén* 'párnás ágyam párnájában' II. 164 | *KL. poél-tält auraykém* 'falumbeli kikötőm meredek pontocskája' IV. 97 | *sūp-lāxémte* 'szám öblében' I. 162 | *KL. qltén surém-süntémne*

*) Vannak esetek, mikor csakis így lehet ragozni a birtokos összetételeket. L. SIMONYI: Nyr. IV. 248—249.

kwän kwoglēm 'aranyos szádján házam tetőnyílásán kikelek' III. 345 | *K. uoš-talt vuolēm* 'városbeli kikötőm folyóvonala' IV. 103 || *É. jä'i-piṛänä* 'bátyjai' II. 21.

2. sz.: *É. ḡāl-titēt* 'nyírfád tövében' II. 403 | *jä'i-piṛēn* 'öcséd' (tkp. 'atyafiad') IV. 324 | *KL. tṛēṇ jiw tṛkän* 'gyökeres fád gyökerei' 133 | *É. kät-sarēnnē* 'kezed száránál fogva' 94 | *K. polwēs-tṛutän* 'gyertyád lángját' IV. 373.

3. sz.: *É. jä'i-piṛä* 'atyja fia' IV. 327 | *T. jäu-powäni* 'bátyjai' 345 | *T. jü-äwīlin* 'nőtestvérehez' (tkp. 'atyaleányához') IV. 366 | *É. jä'i-piṛä kwol-alätän* 'bátyja háza tetejére' II. 101 | *känkä nam-ḡätälä* 'bátyja nevenapja' IV. 326 | *la'il-talyänä* 'lába csúcsai' I. 46.

Dual. 3. sz.: *É. sirēj-naläntel tülṭṭatsei* 'kardjaik nyelével küzdenek' II. 219.

Plur. 2. sz.: *É. nan ma'il-jṛäntel* 'a ti melletek erejénél fogva' II. 389.

3. sz.: *jäṛ-äṛikänl* 'testvérkéjük' (tkp. 'atya-leányuk').

Névvutóval: *É. kwol-sis ä nēlt sarniṇ lüptap ḡäl tēlēs* 'házuk mögött az aranyos levelű nyírfa termett' I. 38.*)

Néha azonban az összetétel első tagján van a birtokrag; pl.: *É. kätä-luwä sakualēm ḡum* 'kezezsontja tört ember' IV. 256 | *K. käsēn tälē-somän* 'öcséd újja hegyének puha húsa' (tkp. 'újjkergei') II. 228 | *T. juwī-puwī* 'testvére' (tkp. 'atyja-fia') IV. 367 | *juwī-äwīl* 'nőtestvére' (tkp. 'atyja-leánya') 366 | *jüwī-äwīlin* 'nőtestvérehez' uo.

Ilyen esetben azonban az utótagnak rendszeren nincs birtokos személyragja; pl.: *AL. jäum-pü* 'bátyám' *VogNyj.* 170 | *É. jirēm-gul* 'véráldozatom vége' *VNGy.* IV. 204 | *pürim-gul* uo. 205 | *kätēm-näk* 'kezem íze' 188 | *la'ilēm-näk* 'lábam íze' uo. || *ḡumin-pi* 'emberfiad' 247 | *kätēn-jör* 'kezed ereje' II. 183 | *la'ilēn-jör* 'lábad ereje' uo. | *ujēn-pi* 'állatod fia' III. 164 | *tälēn-jir* 'kórod áldozata' II. 417 | *mosēn-jir* 'sorvadásod áldozata' uo. || *T. jäwī-pou* 'atyjafia' IV. 344 || *jüwāni-püt* 'testvérei' 355.

*) Néha a birtokos képzőjét is a birtok kapja; pl.: *É. ti pasēn-vätakwän* 'ezen asztalka széléhez' IV. 45. (Vö. még az ilyeneket: *lū-kätäl ḡum* 'lovatlan kezű ember', *ḡül-kätäl ḡum* 'günyátlan kezű ember' IV. 269.)

3. Osztják.

Sing. 1. sz.: É. *libəy xəβ libəmna* 'belsősid ladikom belsejébe' PÁPAY: UF. XV. 132 | *paizəy xəβ paizəm xoza* 'oldalasi ladikom oldalához' 140 | *xəp səwsəmən* 'csónakom kormányánál' ONGy. 252 | *xət xār kütpemna* 'szobapadlóm közepére' 33 | *xət kimpem* 'házam kültája' 256 | *xət lanxəmna* 'házam födelére' 173 | *xət lipemna* 'házamban' 13 | *xəzəm xət loxəmna* 'meleg házam zuga felé' UF. XV. 137 | *xət poštānem* 'házam reteszét' ONGy. 224 | *xət pūlpem* 'házam nyílásfödele' 172 | *xət-šorəmna* 'házam küszöbén' UF. XV. 129 | *xət šuxəmən* 'házam szögletében' ONGy. 248 (vö. *mul xəti šuxəmna* 'vendégszoba rekeszemben' 24) | *zəs-kərəm* 'kézcsuklyóvédóm' UF. XV. 67 | D. *jixpogem* 'fitestvérem' ПАТК. II. 16 | D. *jixpoxtam* 'fitestvéreim' 4 | É. *jozan kutpəma* 'folyóm közepére' PÁPAY, ONGy. 250 | *jozan tiem* 'folyóm forrása' 250 | *joza jintem* 'ijjam idege' 252 | *kort xaremna* 'falum terére' 36 | *kort xoqlam* 'falumbeli emberek' 38 | *kort kaltəma* 'falum révéhez' 185 | *kort kutpəmən* 'falum közepén' 248 | *xandi kōr't ā r naurəməm* 'osztják falum sok gyermeke' UF. XV. 141 | *kur-iztlənləm* 'sarkam' (két birtok) 131 | *kur-nāxərləm* 'lábtobozaimat' 90 | *šoxsəy kur šoxsəm* 'sarkas lábam sarkát' 139 | *lār pā-pəlkəmna* 'tavam tulsó felén' ONGy. 76 | *mū lətem* 'földem gödrét' 38 | *nəa pəsem* 'nyilam villáját' 252 | *Poləm qwəmən* 'P. folyóm torkolatánál' 248 | *untər jem əlyem* 'szívem jó végét' 19 | *iüləy uai kət iüləm* 'kötöszijas botosom két kötöszija' UF. XV. 139 (és *iüləy uai iülənləm* id. uo.) | *vəš xoqlam* 'városombeli emberek' ONGy. 38 | *vəš kaatəməən* 'városom révében' 249 | *kaltəy vəš kaltəməna* 'réves városom révében' 77.

2. sz.: É. *xōntəy mox ləbet xəβ ā r ōr'dən* 'a konda-vidéki hét csónakod sok fejedelme' UF. XV. 133 | *sərəm xəβ-pədənna* 'ladikod száraz fenekébe' 136 | *xəm-iuxən* 'koporsód' 72 | *xār-soxən* 'rénszarvasböröd' 63 | *xət pūlpem* 'házad tetőnyílása' ONGy. 230 | *i jaš laxen* 'egyik kezéd csontját' 31 | *zəs-kərəm* 'kézcsuklyóvédód' UF. XV. 67 | D. *jixpoxtan* 'fitestvéreid' ПАТК. II. 6 | É. *keu sanžen* 'Uralod hátát' PÁPAY: ONGy. 31 | *lanxər əlyen* 'vállad végét' 37 | *sərəm mox taytənna* 'száraz földed darabján' UF. XV. 130 | *ni-l-uisənlən* 'két orrlyukad' 119 |

põräl älyønna 'falud végén' 130 | *säbäl-loyan* 'nyakad csigolyája' 63 | *siski-lil älyøn* 'veréblelked vége' 127 | *iski-tvl sðþæn* 'hideg téldarabod' uo. | *väs çarejen* 'városod terecskéjét' ONGy. 224 | *väs çoilan* 'városodbeli emberek' 173.

3. sz.: É. *çvm-çyælna* 'koporsójában' UF. XV. 72 | D. *çyppogot* 'fitestvére' PATK. II. 6 | É. *svnzøn çyçäl svnzäl* 'hátas íjja háta' PÁPAY: UF. XV. 134 | *seyøn ox-taxtäl* 'hajfonatos feje darabja' uo. | *løn-punläl* 'lúdtollai' 49 | *løn-toçälläl* uo., uo. | *säbäl-loyäl* 'nyaka csigolyája' 114 | *sèm-çyçäl* 'könnye' (tkp. 'szemvize') 129 | *toçäl-sðþläl* 'tollvégei' 46 | AK. *uç-sðgotivet* 'feje bőrenél fogva' PATK. II. 74.

Dual. 1. sz.: É. *landøn Äs pëlækmænna* 'táplálékos Obunk felén' UF. XV. 130 | *joçan tajëmen pëla* 'folyónk forrásvidéke felé' ONGy. 27 | *çyøn kör't ilbëmænna* 'lányos falunk alá' UF. XV. 141 | *kort kutpëmana* 'városunk közepére' ONGy. 255 | *väs çaremen* 'városunk terére' 32.

Plur. 1. sz.: É. *landøn Äs çyçy'geu* 'táplálékos Obunk jege' UF. XV. 128 | *çyçp lolluna* 'csónakunk rekeszeiben' ONGy. 186 | *çäs-näçerlu* 'kezünk czirbolyatobozait' UF. XV. 86 | *çyçan unu çyçt* 'folyónk torkolata felől' 150 | *kur-näçerlu* 'lábunk czirbolyatobozait' 86 | *lär pā-pëlçeuna* 'tavunk tulsó felén' ONGy. 77 | *Äs-kudæþ-põçer-panu* 'Obközépi szigetünk halászó helye' UF. XV. 142 | *saç kimleu* 'köntösünk alja' ONGy. 151 | *siski-lil çlæylu* 'veréblelkünk végét' 122.

2. sz.: É. *çvm-çyçlan* 'koporsóitokat' UF. XV. 71.

3. sz.: *çyçp patilal* 'csónakunk fenekét' ONGy. 187 | *pëlçøn çäþ pëlækläl* 'feles csónak feleiket' UF. XV. 140 | *çät äläylænna* 'házuk (vége) felé' 143 | *çät lçyläl* 'házuk zugai' uo. | *çyçdøn çyçäl çændiläl* 'ideges íjjuk idegei' 134 | *svç-kimlel* 'ruhájuk alja' 61 | *siski-lil çlæylal* 'veréblelkük végét' ONGy. 120.

Sokkal ritkábban fordul elő, hogy az összetétel első tagja veszi föl a személyragot; pl.: É. *çäþæn padäl* 'csónakod feneké' UF. XV. 127 | *luþæn ñvlel* 'eveződ nyele' uo. || *møn'k-igi çet tuß-læral* 'az erdei manó öregnek öt szakállszőre' 60.

Ebben az esetben azonban az összetétel második tagja legtöbbször személyragtalan; pl.: É. *çonëm patna* 'hónom alá' UF. XV. 139 | *kurem çir* 'lábam íze' ONGy. 74 | *layøn tobäçt* 'lovam patkói' UF. XV. 124 | *oçem-taj* 'fejem teteje' ONGy. 24 |

AK. *ügem sūz* 'fejem bőre' PATK. II. 64. *ügem sōz* 65 || É. *vońšpem qu vońšlem* 'bödönyöm száját megszedem' PÁPAY: ONGy. 233 || *ĩāsən-ĩət* 'kézizmod' UF. XV. 136 | *ĩāsən ĵir* 'kezed íze' ONGy. 26 | *kuren ĵir* 'lábad íze' uo. || AK. *ügot sōz* 'feje bőrét' PATK. II. 64 || É. *ĩāšeu-ĩit* 'kezünk izmát' ONGy. 166 | *kureu-ĩit* 'lábugk izmát' uo. || AK. *üxtat sōz* 'fejük bőre' PATK. II. 72.

4. Zűrjén.

V. *gidħa šerad* 'istállódban' FOKOS: NyK. XLI. 299 | *ĩur-bežaneĩid* 'dein kopftuchzipfel' WICHM. SUS. Aik. XXI₃. 32 | V. *karta šerad* 'istállód közepén' FOKOS: NyK. XLI. 299 | V. *ĩitĩik šerad* 'kamrádban' 300 || *gola gegeris kuti* 'ich schlang meine hand um ihren hals' WICHM. SUS. Aik. XXI₃. 30 | P. *peľ bokas* 'füle mellé' ROGOV: UF. II. 64 | V. *bež-uvse* 'farka alját' FOKOS: NyK. XLII. 94 | *vęv-bež ultas* 'a ló farka alatt' 146 | *meam bok-iaslen i.dĩid kok-tšunĩs* 'az én bátyáim lábának nagy újja' 131 | *mišku-ku-tšikse* 'hátuk bőrét' 88 | *saldatjaslen šin-vaĩs* 'katonák könnyei' XLI. 278 || *kok-tšuinĩte* 'lábújjatokat' XLII. 88 | *mišku-ku-tšiknid* 'hátbőrötök' uo.

5. Votják.

Sing. 1. sz.: *atikai d'urtam* 'atyám házába' WICHM. SUS. Aik. XI. d. 4 | *děr sēmā* '(fej)hajamat' MUNK. VNH. d. 72.

2. sz.: *bakca-damjosēd* 'kerted szépségei' d. 205 | *děr-sied* '(fej)hajad' d. 66 | *batĩli-ĩir-sidā* 'fürtös (fej-)hajadat' d. 65 | *gĩĩi-vižĩiosid* 'körmeid töve' bab. 105 | *im-dorid* 'szájad táját' d. 114 | *ĩir-oltāsed* 'fejed alja' d. 97 | *kenas vēĩĩjad* 'csűröd tövében' d. 118 | *korka-ostā* 'szobátok ajtaját' d. 154 | *kutās-šumĩsiosid* 'csépszíjaid' bab. 128 | *lud-keč-pijosid* 'nyúlfiókjaid' d. 260 | *pi-pe dēljosēd* 'nyárfáid hegye' d. 126 | *serāg-pumdā* 'űszögtuskódat' 178 | *šoz-žažāg-pijostā* 'kacsa [és] lűdesibéidet' bab. 130 | *uknopuldā* 'ablakdeszkádat' d. 52 | *viž-pumjostās* 'hidatok végeit' d. 136 || *sagēnon-dēřjad* 'bűsulásod idején' d. 58.

3. sz.: *dšutšlen ĵĩrsĩiosiz* 'die haare des russen' WICHM. SUS. Aik. XIX. 130 | *nĩr-pĩsĩĩstiz* 'orrrlyukából' MUNK. VNH. 51 | *peľ-ĩilĩiosiz* 'fülehegyei' 118.

Plur. 2. sz.: *azbar-kapkadä* 'udvarotok kapuját' d. 154 | *busi-kapkadä* 'mezőtök kapuját' uo. | *busi-kapkadäs* 'mezőtök kapuján' d. 217 | *gidk-azjostä* 'udvarotok' d. 56 | *kiz-pu-jildä* 'nyárfátok tetejét' d. 244 | *sin-gac žutjamdi* 'szemöldökötök fel-emelése' d. 179 | *šur kwarajostäs* 'patakokot csörgését' d. 45 | *torä-seräkdä* 'föülöhelyetek sarokját' d. 154 | *viž-pumjostä* 'hidfö-töket' d. 244 || *müizmon-no dërjadë*, *sagënon dërjadë* 'epedések idején, bánatotok idején' d. 93.

3. sz.: *kiz d'iuin ukšo ligdžon dirjazi* 'als sie droben auf der fichte das geld zählten' WICHM. SUS. Aik. XIX. 66.

Névvutók: *pëd-dëlam* 'lábamra' d. 219 | *val-vilam* 'lo-vamra' d. 107 || *bord-dorad* 'faladra' d. 3 | *žir-ulad* 'fejed alá' bab. 69 | *gurež-dëljosad* 'hegyed tetejére' d. 60 | *gurež-no bordad* 'hegyed mellett' d. 143 | *gurt-vjułosad* 'im dorfe' WICHM. SUS. Aik. XI. d. 362 | *iim-šorad* 'szérüd mögött' d. 329 | *kapka-kuspad* 'kapud közötti' d. 97 | *keper küšajad* 'kerítésed menté-ben' d. 209 | *korka-no bordad* 'házad mellett' d. 143 | *korka-no šürad* 'házad mögött' d. 85 | *korka-vőzad* 'házad mellett' WICHM. SUS. Aik. XI. d. 370 | *kork'-ažad* 'házad pitvarába' d. 154 | *peš-pum-vilad* 'válladon' 70 | *pis-pu-dëlad* 'facsücsodon' d. 58 | *pid-kuspad* 'lábud közé' 112 | *šur-durjosad* 'folyód partjain' d. 157 | *tör šorad* 'an der mitte der giebelwand' WICHM. SUS. Aik. XI. d. 231 | *žuš-vilad* 'padodra' bab. 84 | *vož vjuad* 'réteden' WICHM. SUS. Aik. XI. d. 298 | *vu-ko-berad* 'malmod mögött' MUNK. VNH. d. 125 || *bay-vëlaz* 'arczán' 92 | *šöd džitšüed'len guruvuaz* 'a fekete róka állán' WICHM. SUS. Aik. XI. d. 22 | *kimšis šoraz* 'homloka közepén' XIX. 132 | *kiju d'iuaz* 'nyelvén' XI. d. 190 | *korka-pol vilaz* 'szobája padlóján' MUNK. VNH. d. 155 | *küt poš-kaz* 'keble belsejében' d. 209 | *noni-bordaz* 'csecse mellett' d. 106 | *hud-keclän os-kuspaz* 'a nyúlnak ajtóküszöbére' 121 | *motor pijoslän šin-ažaz* 'szép legényeknek szeme előtt' d. 66 | *sitan-duraz* 'fara partján' d. 106 | *ta tšeber apaišoslen tušak vjuaz vidiki* 'beim schlafen auf den matratzen dieser schönen mäd-chen' WICHM. SUS. Aik. XI. d. 387 | *Pogilän čum-ažaz pi vetlä*, *čum-berjostiz kištir karä* 'Poginak hálókamrája előtt legény járkál, hálókamrája mögött kištir [hangot] tesz' MUNK. VNH. d. 104 | *vil' korkaied'len džök vjuaz* 'új házad asztalán' WICHM. SUS. Aik. XI. d. 80 | *šiem beraz* 'nachdem sie gegessen

hatte' XIX. 66 || *žus ulami* 'padunk alatt' MUNK. VNH. 109 || *koua azadi* 'sátorotok előtt' WICHM. SUS. Aik. XI. d. 27 | *šur küšajade* 'patakotok mentében' MUNK. VNH. d. 45 | *vu-doradi* 'vizetek mellett' d. 46 || *čajnik polade* 'teáscsészétekben' (GAVR.) MUNK. VotjSz. 580 || *sooslen busi šorazi* 'mezőjük közepén' WICHM. SUS. Aik. XIX. 89 | *sooslen šur-jjuazi* 'an der stelle, wo ihr fluss entspringt' uo. | *pottem berazi* 'nachdem sie herausgebracht hatten' 82 | *siiem berazi* 'nach dem essen' 62.

Nagyon ritkán fordul elő, hogy a főnéven van a személyrag; pl.: *kišnoed-dorin* 'feleségednél' MUNK. 142 || *žadžáglán pidiz vilin* 'a lúdnak lába fölött' tm. 4.

6. Cseremisiz.

Sing. 1. sz.: kP. *jolaš kandrašem* 'nadrágtartóm' GENETZ: SUS. Aik. VII. 4 | kCar. *pört-körje-m* 'házam belseje' POROKKA: SUS. Aik. XIII. 25.

2. sz.: kUr. *alaša bušetm* 'herélt lovad fejét' WICHM. NyK. XXXVIII. 236 | kP. *idm körjedm* 'szérúd belsejét' GENETZ: SUS. Aik. VII. 75. kCar. *idm-körjetm* ua. POROKKA: SUS. Aik. XIII. 47 | kUr. *žonga šüetm* 'ángyod nyakát' WICHM. NyK. XXXVIII. 236 | *kue-bušetm* 'nyírfád csúcsa' 218 | *kutan kojat* 'segged kövéreje' GENETZ: SUS. Aik. VII. 44 | kCar. *oňlaš d'male't* 'állad alja' POROKKA: SUS. Aik. XIII. 43 | *pakča-žörret* 'kerted belseje' 45 | kUr. *pört körjet* 'házad belseje' WICHM. NyK. XXXVIII. 243 | *pört pokšet* 'szobád közepe' 240 | kP. *pünžö bujet* 'fenyőd csúcsa' GENETZ: SUS. Aik. VII. 73 | kCar. *šinža-βüdet* 'könnyed' (tkp. 'szem-vized') POROKKA: SUS. Aik. XIII. 28 | kP. *šinža kojat* 'szemed zsírja' GENETZ: SUS. Aik. VII. 35.

3. sz.: kP. *kužan jolaš kandraže* 'az öreg nadrágtartója' GENETZ: SUS. Aik. VII. 4 | *üp jarēmžm* 'hajfürtjét' 3 | kUr. *šindža žöržö* 'szeme kerületét' WICHM. NyK. XXXVIII. 238.

Plur. 1. sz.: kCar. *kudš-βečōšna* 'házunk kerítésébe' POROKKA: SUS. Aik. XIII. 16.

2. sz.: kUr. *βedra-kaldam* 'vederfogyantútokat' WICHM. NyK. XXXVIII. 245 | *jol βundaštā* 'lábtalpaisok' 223 | *šindža βoždā* 'szemgyökereitek' 223 | *jol žžžnydā* 'lábizmaidok' 223.

Névutók: kP. *jol j̄malkem* 'lábam alá' GENETZ: SUS. Aik. VII. 22 | kCar. *koyga d'üma'lnəm* (!) 'kályhám alatt' POROKKA: SUS. Aik. XIII. 24 | *ku'ðä-tü'n̄k koč'e'm* 'házam kéményén át' 26 | *pört ümba'lnəm* 'szobámon' 24 || kUr. *arama j̄maln̄et* 'füzfád alatt' WICHM. NYK. XXXVIII. 218 | *kapka onđž̄ln̄et* 'kapud előtt' 229 | *küðä onđž̄ln̄et* 'kunyhód előtt' | kCar. *kož d'ümačet* 'fenyőd alól' POROKKA: SUS. Aik. XIII. 52 | kP. *pört onž̄lket* 'házad elé' GENETZ: SUS. Aik. VII. 79 | kUr. *pört onđž̄lket* 'tornácza' WICHM. XXXVIII. 240 | *üstel pokš̄eket* 'asztalodhoz' uo. || kP. *ußer kušan jol j̄malk̄že* 'a boszorkány lába alá' GENETZ: SUS. Aik. VII. 22.

A főnéven csak kivételesen van személyrag; pl.: kUr. *aramat j̄matš* 'füzfád alól' WICHM. NYK. XXXVIII. 231 | kCar. *d'akteret d'ümake* 'szálfaerdőbe' POROKKA: SUS. Aik. XIII. 45 | kUr. *koremet fokten* 'folyód mentén' WICHM. NYK. XXXVIII. 231.

7. Mordvin.

Sing. 1. sz.: E. *kenžē p̄sēm kirksisa* 'ich werde ihn mit meinen nagelenden abkratzen' PAAS. SUS. Aik. IX. 156 | *moñ lavs čirezēm telkam ez kuñce* 'mein väterchen ergriff nicht den rand meiner wiege' 48 | *p̄re-čejem* 'mein (kopf)haar' XII. 60 | *selvedem* 'könnyem' (tkp. 'szemvizem') IX. 210 | *či valdñem* 'mein sonnenlicht' 214 || *ox moñ a ulit selvedin̄ nejičam* 'o, es wird keinen geben, der meine tränen sähe' 212 | *možot ulit te škañe lamo valgejiñ maričam* 'vielleicht gibt es zu dieser stunde, die meine laute stimme hören' 210.

2. sz.: *toñ p̄r(a) alksot* 'dein kopfkissen' 220.

3. sz.: *karks p̄enenze* 'sein gurtendchen' XII. 34 | *oža p̄enze* 'ihre ärmelenden' 27 | *šure p̄enze* 'seine fadenenden' 40 | *p̄ilgalksozo* 'seine fussohlen' 50 | *p̄ilg(e) alksonzojak* 'auch seine fussohlen' 55 | *selvedenže* IX. 216. *selvedñenže* 218 'könnyei' (tkp. 'szemvizei') | *sudo p̄rasonzo* 'an seiner nasenspitze' XII. 51 | *čej pulozo* 'seine flechte' 42.

Névutók: *p̄ilg(e) alon* 'lábam alatt' IX. 100 || *p̄ilg(e) alonzo* 'lába alatt' XII. 27 | *valm(a)-alonzo* 'ablaka alatt' 115.

8. Finn.

A finnben már gyakoribb az az eset, hogy az összetétel fölbomlik, s az első tag veszi föl a birtokos személyragokat. De azért van példa az ellenkezőre is; pl.: *isäntä-väkeni* 'gazdám háza népe' Sat. III. 14 | *kylkiuultani* 'oldalsontomról' IV. 112*) || *kämnenpääsi* 'tenyered' Kal. XXXII. 457 | *pesäpuusi* 'fészkek fája' Sat. III. 10 | *minä nousen sinun olkapäillesi* 'fölmászom a válladra' Kans. I. 19 | *käske paidan hiihasi pesemään* 'mosasd ki az inged ujját' Sat. II. 126 || *kaulaluunsa* 'nyaka csigolyája' III. 69 | *kolme kylkiuutansa* 'három oldalbordája' III. 19 | *leukapielensä* 'állkapczáját' Kal. XVII. 101 | *hänen pesänpaikkansa* 'az ő fészke helye' Kans. I. 165 | *veljet pitivät häntä kuni silmä-teränsä* 'testvérei úgy tartották őt, mint szemük fényét' Sat. I.² 125 | *suupieleensä* 'szája szegletébe' Kans. I. 291.**)

BEKE ÖDÖN.

*) Vö. még: *sano korvin kuullakseni* 'mondd fülem hallatára' Kal. III. 144. Kant.³ III. 22.

***) A kazáni-tatárban is: *kulak töböm* 'fültövem' *uc töböy* 'tenyered' (tkp. 'maroktöved') | *anin göl bakçası* 'az ő rózsakertje' | *bit ocobız* 'arczhegyünk' | *bal kortıız* 'méhetek' (tkp. 'mézférgetek') BÁLINT: III. 104.

Az északi-osztják nyelv igeneves szerkezetei.

(Második közlemény.)

III. A verbum finitum gyanánt használt igenév.

Az igenévnek eddig tárgyalt jelzői functiója mellett gyakori az a használata is, hogy személyragokkal, esetleg a nélkül, verbum finitumot helyettesít. Ilyen személyragozott igenév egyrészt visszaható és szenvedő, másrészt cselekvő jelentésű befejezett cselekvést fejez ki. Az igenév e két különböző jelentésű használatának, t. i. hogy egyrészt cselekvő, másrészt pedig hogy visszaható és szenvedő ige szerepét töltheti be, más-más lélektani oka van, a mint WUNDT kifejti. A reflexiv-passzív jelentést következőleg magyarázza: «Indem sich bei dem Übergang der activen in die passive Form das Subject in ein Object umwandelt, auf das sich die Handlung bezieht, wirkt diese Objectvorstellung, gerade so wie bei den transitiven Verbalbegriffen, auf die Vorstellung der Handlung selbst, mit der sie zu einer einzigen Vorstellungseinheit verbunden ist, objectivierend zurück: der Vorgang wird als etwas Gegenständliches aufgefasst».*)

A befejezett és a multban történt cselekvés kifejezésére használt nomen okát pedig ezekben találja: «Schon im Bewusstsein schlieszen sich vorgangene Erlebnisse, im Unterschiede vom unmittelbar Wahrgenommenen, mehr zu einem simultaten Gesamteindruck zusammen. Vor allem aber ist es der Effect der vollendeten Handlung, der namentlich in den Fällen, wo sie auf Objecte gerichtet ist (beim Transitivum) oder wo sie als Affection eines Objectes aufgefasst wird (dem Passivum), als

*) Völkerpsychologie. 1900. I. 141.

erscheint. Die so erweckte objective Vorstellung ihrer bleibenden Wirkung verschmilzt nun mit der Handlung selbst zu einem Ganzen, in welchem zunächst, bei noch vorwaltender Hingabe des Bewusstseins aus den Inhalt der unmittelbaren Wahrnehmung, der als Object vorhandene Erfolg der dominirende Bestandtheil ist, der die Namengebung bestimmt».*)

WUNDT kiemeli, hogy főként az ural-altaji nyelveknek sajátosága az igenévnek *verbum finitum* helyett való használata. Itt is különösen a magyar és az osztják nyelvre hivatkozik. Leginkább a multidejű melléknévi igenév személyragos alakja gyakori igei szerepben, a mint ezt más fgr. nyelvek is igazolják; pl. a vogul: *sirejim ti žāntmēm* 'kardom megtaláltam' VogNGy. II:164; *tāl tēli mēm* 'tél állott be' VogNGy. II:189; *kwol unttemi* 'ketten házat építettek' VogNGy. I:67 (id. SZABÓ D. NyK. XXXIV.). — A zürjén-votjákban is előfordul az *-m*-képzős igenév állítmányi szerepben, azonban aránylag ritkán, mint WIEDEMANN is kiemeli; **) pl.: *ačmelen taži ga žaš-kem m i adamiš evol inmarles* 'hogy egymást úgy szeretjük, nem embertől való, hanem istentől' NyK. XVII. 276; *adkitäk kot-kitči pirämed luoz* 'akárhová láthatatlanul bemehetsz' MUNK. Votj. Népk. Hagy. bab. 26 (id. FOKOS D. NyK. XLI. 400).

A mordvinban is megtaláljuk az igenévnek állítmányi használatát. BUDENZ is kiemeli (NyK. XIII. 89), hogy a mordM. *-f-* és a mordE. *-ž-*képzős igenév főleg állítmányi szóul áll, leginkább az enklitikus létigével; azonban megtaláljuk a nélkül is, pl.: *pižes navaž nereze, sijas navaž pilgenze* 'rézbe mártva az orra, aranyba mártva a lábai'. Ezekben azonban még félig-meddig érvényesül az igenévi jelentés. A cseremiszi igenévnek is megvan ez a használata; pl. az *ulam* 'vagyok' ige igenévi alakja: *kum ergašt ulmaš, ik üdərəšt ulmaš* 'volt nekik három fiuk, meg egy lányuk' GEN. 4 (id. BEKE Ö.: Cser. nyelvtan 360).

Mindezekben a nyelvekben a multidejű melléknévi igenév használatos *verbum finitum* gyanánt. A vogul-osztjákban azonban a jelenidejű melléknévi igenév is pótolhat igét; pl. a vogulban: *tērēn-kēmplīnēl nāŋχ vīγänēm* 'a ragadós kór ruhaszár-

*) Völkerpsychologie. 1900. I. 144.

**) Grammatik der syrjänischen Sprache. 1884. 166—7.

nyától főlemelem őket VogNGy. II. 4_i. Az osztjákban is gyakori, a mint majd a tárgyalásban látni fogjuk. Ennek magyarázatát a két nyelv igenevének eredetében találom. A vogul jelenidejű melléknévi igenév ugyanis, a mint már említettem, Szabó DEZSŐ szerint nem egyéb, mint egy deverb. nomennek határozóragos alakja, tehát tulajdonképpen infinitivus; az osztjákban, mint láttuk, a főnévi és a jelenidejű melléknévi igenév közös eredetű, vagyis a deverb. nomen lativusraggal van ellátva. Ez pedig gyakran nomen actionis jelentéssel bír és ezért verbum finitumot is pótolhat.

Tehát a rokon nyelvekben el van terjedve a deverb. nomen verbalis használata. Az osztjákban, különösen pedig a NépkGy. szövegeiben igen gyakori, sőt használatosabb, mint a verbum finitum-alakok.

A) A -t-képzős igenév igei használata.

a) Tárgyas igét pótló igenév.

Sing. 1. sz.: *van lauləm ālŋel pā ɣolta unŋi lāultem* 'rövid ideig tartó várásukat meddig várom' NépkGy. 31₇₁₆; *tam layker sogonttal moxti taltem* 'az egyik vállam végződik, azon még túl feszítem' NépkGy. 40₁₀₉₂; *ɣot nālmpv jēlen tut pontem* 'hat nyelvű vészes tüzet csinálok' NépkGy. 40₁₁₀₇; *seil-sēm lovata nāri taprəŋ jem ɣar sewirtem* 'homokszem nagyságnyira, a milyen apróra csak szablyával vagdalni lehet, oly apróra vagdalom' NépkGy. 40₁₁₀₃; *ɣisl-sēm lovata kēzi taprəŋ jem ɣar sewirtem* 'fövenyszem nagyságnyira, a milyen apróra csak késsel vagdalni lehet, oly apróra vagdalom' NépkGy. 40₁₁₀₅.

Sing. 2. sz.: *jiw-ox manmaj nurəŋ jenken ɣoŋi ant ūitten* 'apai-fej vesztő megrontó vizedről hogy is nem tudsz' NépkGy. 23₃₉₈; *ās(i)-ox manmaj tišəŋ jenken ɣoŋi ant ūitten* 'atyai fejvesztő gyászos vizedről, hogy is nem tudsz' NépkGy. 23₄₀₀.

Sing. 3. sz.: *noys ali lērəŋ āntpem al jertal* 'nyusztbőr darabokból varrt övemet megköti' NépkGy. 13₁₄; *akem pā Ās-ɣaleu roxəŋ nax ɣonza uertal* 'bácsikám a tavaszi csüllómadár rikoltó nevetését hanyatt csinálja' NépkGy. 16₁₂₈; *jem-pēlvk sēm jenkel ātəm-pēlvk sēm moɣxtal* 'jobb szemének könnyét balra törüli' NépkGy. 22₃₇₅; *kōsəm nāl sātəŋ uol manem kāsŋtal*

'irányzott nyíl drága helyén felém irányozza' NépkGy. 22³⁸²; *tovi žār kēpəl ewilt vēram urəl-ki žanžəŋ vaj lāgoptatəl* 'tavaszi rénbika lábszárboréből csinált oldala ékes botost húz elő' NépkGy. 36⁹¹⁴; *jan penkpi penkəŋ uyəl žoti puštəl* 'tiz fogú fogas száját miképpen nyitja meg' NépkGy. 83³⁹⁵; *žos penkpi penkəŋ ləl žoti lāŋrəttəl* 'húsz fogú fogas száját miképpen nyitja meg' NépkGy. 83³⁹⁷; *lābet žatl jāxti mū-ālnəl nēmləŋ kur žāwital* 'hét napi járó földjét hótalpas szánnal meglépi' NépkGy. 107⁴⁶; *lij verti vēraŋ untl žāpəttəl* 'kanál-csinálásra alkalmas forgácsot fordít ki' NépkGy. 159³²⁸; *urəl-ki žōlom ur šokən kārittəl* 'oldalát három oldala felé csak nehezen fordítja' NépkGy. 159³³⁵; *nanh-juři vēraŋ āwəl pəlki-pontəl* 'a vörösfenyő fából való ajtómat kitarja' NépkGy. 160³⁸⁵; *ažəŋ žo porəm lērəŋ āupi ār kužəm ārəl loŋŋəttəl* 'apród férfi szolgám gyökérfonatos szájú sok nyirhéjkosár sokját hozza be' NépkGy. 161⁴²³; *žuləŋ Ās tarəl ewilt ožəŋ jenk ožəl āləmtəl* 'a halas Ob forrásvidékéről a fejes jég fejét emelgeti' NépkGy. 183¹²¹¹; *žōxləl kātłəm nūil sāt šōmlitəl* 'íját fogó nyolczszázat ró föl' NépkGy. 185¹²⁷⁹; *rož sinpi sinəŋ āntəp jersalətəl* 'ezüst hajlatú hajlatos bölcsőbe kötöz engem' NépkGy. 228²².

Plur. 1. sz.: *loŋž-venžəŋ žōlom žār joln' kirteu kalt-venžəŋ žōlom vaj joln' kirteu* 'bálványképű három rénbikát ott benn fogjuk be, kaltképű három rénszarvast ott benn fogjuk be' NépkGy. 159³⁵⁶, 357.

Plur. 2. sz.: *lajem-karṭi kulat jenk pātltäten* 'fejszevas vastagságú jeget fagyasszatok' NépkGy. 117⁴²⁵.

Plur. 3. sz.: *žon pati tēri lant žol pontəl* 'hasba (való) izleletes étel gyanánt mind lenyelik' NépkGy. 121⁶⁰⁹; *untər-pati tēri lant žol lētəl* 'gyomorba (való) izletes étel gyanánt mind megeszik' NépkGy. 121⁶¹⁰.

b) Á t n e m h a t ó igét helyettesítő igenév:

Sing. 1. sz.: *nōžlem žār sātəŋ pant jolta lāiltəm* 'üzött rénbika útjára utánuk állok' NépkGy. 86⁵¹⁵; *loŋž venžəŋ ār žārem laulman tata žištəm* 'bálvány-képű sok rénbikámat őrizve itt maradok' NépkGy. 116³⁷⁹; *vāžəŋ ožol-šopem ewilt iln' ožoltəm* 'rénes szánomról leszállok' NépkGy. 116⁴¹⁰.

Sing. 2. sz.: *jiwen vēram tužəŋ žāta neŋ žun' mantən*

'az apád csinálta tüzes házba te hogyan mennél' NépkGy. 34₄₈;
āsen vērem χāšəm χāta ney χun' ētten 'az apád csinálta meleg
 házba te hogyan mégy' NépkGy. 34₈₅₀; *muɣ untər ālɣəl pā
 n ō m t en ?* 'hogyan vélekedel' NépkGy. 114₃₂₂.

Sing. 3. sz.: *sērəŋ āu sērəlna toɣa lālɫal* 'a sarkos ajtó
 sarkához odaáll' NépkGy. 25₄₇₄; *jajem taləl-ki tal lābta sidi
 jital* 'a bátyámnak a tele hétté jön el így' NépkGy. 116₃₉₈;
jajem luɣəl-ki luɣ lābta sidi jital 'a bátyámnak a nyara hétté
 jön el így' NépkGy. 116₃₉₉; *χandī-χo porəl χai stal* 'az osztják
 ember fia tán megmarad' NépkGy. 121₆₀₈; *sōχəŋ pol āntanən
 āntəstəl* 'mintha csak tokfogó gerébre támaszkodnék, föl-
 tápaszkodik' NépkGy. 159₃₃₉; *šāš veili marəŋ vol šökən lāl v m-
 tal* 'erőtlen zsibbadt helyén csak nehezen áll föl' NépkGy.
 159₃₄₁; *jajem pū sidi lonɣtal* 'bátyám lép im be' NépkGy.
 160₃₇₉; *moləm puɫ vololna moləstəl* 'gőzölgő üst módjára gö-
 zölög' NépkGy. 163₄₈₃.

Plur. 1. sz.: *uɣləl vuɣəm lonɣ-ort porɫ ā m v ste u* 'hallgatag
 bálvány-fejedelem fiakként ülünk' NépkGy. 162₄₆₆; *hālməl vuɣəm
 kal'-ort porət ā m v ste u* 'néma kaltfiakként ülünk' NépkGy. 162₄₆₇.

Plur. 3. sz.: *karɫa sēmpi χot viɣli laɣ šokor šanzəlna sidi
 ā m v stel* 'vasszemű hat vichli alvilági sókor-hal hátán ülünk
 im' NépkGy. 38₁₀₃₇; *jivem-ki lābət poɣ joɣoɫtel* 'apámnak hét
 fia megérkezik' NépkGy. 85₄₅₀; *āmp-oxpi aj naj kalɫəŋ uāš
 ilpəlna ajeɣ χo ā r porəl pilatna lēpəs-untlanɣ jem χālmaš sidi
 ā m v stel* 'az ebféjú kis fejedelemnő a réves város aljában
 apródférfi sok szolgájával együtt lombból készült jeles háláson
 ül im' NépkGy. 117₄₄₄.

Gyakori az *oləm* 'vagyok' igének ilyen használata:

Sing. 1. sz.: *χoɫi jiti jēžək χo ortl ul t em* 'miképpen támadt
 aranyos férfi fejedelem vagyok' NépkGy. 35₈₉₇; *kalt-venžəŋ ā r
 χārem laulman tata ol t em* 'kalt-képtű sok rénbikámat őrizve itt
 vagyok' NépkGy. 116₃₈₁; *χoɫi jiti jōɣol χo ortl ol t em* 'miképpen
 támadt gyönyörűséges férfi ember vagyok' NépkGy. 170₇₂₆.

Sing. 2. sz.: *ney ort ol t en* 'te fejedelemhős vagy'
 NépkGy. 165₅₇₈; *ney χo ul t en* 'te ember vagy' NépkGy. 165₅₈₀;
torma kaltməm kali χo jena si ol t en 'égbe föltetszett csoda-
 ember vagy' NépkGy. 228₆₈₃.

Sing. 3. sz.: *ma āmvstī aj lāri mēli χāt lipemna akem*

oltal 'a magam lakta kis láp melletti házamban bácsikám van' NépkGy. 13₉; *χᾱ̄təy-tī-naj imem sídi ultal* 'házgondviselőné asszonyom van ime' NépkGy. 13₁₄; *N'orəm-iki-kun̄əy-təl akem sídi ultal* 'Réti-öreg karmos pánczelt (viselő) bácsikám van ime' NépkGy. 74₁₁; *As tajemna jeykəl kińsa muwəl narəy oltal* 'Obunk forrásvidékén a vizénél a földje rosszabb' NépkGy. 169₆₈₇.

c) Reflexiv-passzív jelentésű személyragozott igenév:

zul-ləwəy sārhi ɣonəl il-lakəmtal 'hal-evő aranyos hasába fúródik' NépkGy. 39₁₅₇₂; *kewəy səm̄pi ləbət viχli āmvstəl* 'a kö-szemű hét vichli megüledik' NépkGy. 40₁₀₉₈; *nor-sárti volvl pā ī-unt nōrttan* 'nyársolt csuka módjára egyszerre nyársolódnak' NépkGy. 43₁₂₀₇; *nor-sárti volvl pā ī-unt mētšə-ɣan* 'nyársolt csuka módjára ízibe döfődnek' NépkGy. 43₁₂₀₈; *akemna ləməy ɣori lomatna jiwli mēwəl jem āləy ɛnməlttem* 'bácsikám ruhás valami ruhában atyátlan mell jó véggel nevel engem' NépkGy. 13₁₇; *akemna ašli mēwəl jem āləy səŋkəl̄ttem* 'bácsikám anyátlan mell jó véggel nevel engem' NépkGy. 13₁₈.

d) Felszólító jelentésű igét pótol a személyragos igenév: *untrəl jem tarāna tēwəy vāti jem nōməs āt mantəl* 'ha jó szívvel vannak (mint) a csendes szél (oly) jó elmével menjenek' NépkGy. 122₆₂₁; *χāšəm χāt šuyemna ɣala-ɣo ɣala ɣōrem lu āt si ēmitəl* 'langyos házam zugába holt ember halotti árnyan ő hadd forduljon be' NépkGy. 175₉₂₄.

Ritkán mult idejű cselekvést fejez ki a személyragos igenév: *uandəm̄dəm̄ nēməza andəm̄* 'láttni bizony semmit se láttam' (látásom semmi) Nyelvt. I. 53₂; *paltəyən nōrəm-χār muj šeyk paltən* 'megijedt rénbika módjára mely igen megijedtél' NépkGy. 169₇₁₆; *sejem səm̄ āləy rimal an̄tom oltal* 'még csak egy homokszem se esett le' NépkGy. 185₁₃₁₆; *nōrəm χār vur kūta muj nāɣa liltvstəl* 'a réti bika bőségében majd elvesztek' NépkGy. 177₁₀₁₆.

e) Mellékmondat igéjét helyettesítő igenevek: *ney-ki tōten, alt manlem* 'ha te elviszel magaddal, persze hogy megyek' NépkGy. 184₁₂₆₈; *nar-lant̄i sātəy šop lētəl-ki* 'a nyers étel darabját ha eszik' NépkGy. 162₄₄₀; *χatlen-ki ɛttal sewəy* 'napod ha feljön' NépkGy. 167₆₄₀; *nājen-ki loŋ ɣtal* 'napod ha lenyugszik' NépkGy. 167₆₄₂; *ous turpi turəy vāt-ki pontal* 'ha alvilági hangos szelet támaszt' NépkGy. 227₂₀₄.

A -t-képzős igenév más alkalmazása.

Gyakran a -t-képzős személyragos igenév infinitivus jelentésű. Ezeket az eseteket személyragos inf.-nak is magyarázhatjuk ugyan, a mint SCHÜTZ is gondolja,* de viszont a melléknévi igenév személyragozott alakjának is tekinthetjük, mert az -m-képzős igenévnek is megtaláljuk az ilyen használatát. A vogul is használja a -nē képzős igenevet infinitivus helyett, pl.: *la'ilārū zo'tāl χālχēlāl'nētēn sujtī* 'lábait valamiképpen csúszni érzi' VogNGy. II. 112 (id. PÓLAY V. NyK. XXXV. 423).

a) Tárgyi inf.-t pótló igenév: *tām χatl tām törēm χada oldaļ mā and ošlem* 'ma, hogy az isten hol van, nem tudom' Nyelvt. I. 35₉; *mola pām oldaļ and ošleu* 'micsoda fű, nem tudjuk' Nyelvt. I. 119₈; *išem kartla ōn šerəy χāt ā m vstal a'ltla* 'öcsém vas lánczos jeles házát üt, mondják' NépkGy. 182₁₂₀₂; *kolānlāmən uantta i'vη'səm, mola-kēm oldaļ and ārdāləsəm* 'a rénszarvasainkat megnézni jártam, hogy mennyire van, nem becsültem meg' Nyelvt. I. 38₃; *āzəl zo'i oldaļ loy naurēm zoļna ant zo'l'səllī* 'hogy ki az ő atyja, a gyermek még nem hallotta' Nyelvt. I. 160₁₀; *mā uulžāsəy zo'i oldəm and ošlēm* 'én nagy folyó-ági voltomat nem tudom' Nyelvt. I. 161₁₆.

b) Alanyi inf.-t pótló igenév: *iaidel si iidal šatl* 'a bátyjának jövése hallszik' Nyelvt. I. 93₇; *i kurəypt iidal šatl* 'egy lábas valaminek jövése hallszik' Nyelvt. I. 95₁₁; *ant lēpne ār or'ten jēməyər e'kərman kāmən mantel šāšl* 'a be nem férő sok fejedelemléhsöd szitkokat mormogva kifelé megy, hallszik' NépkGy. 161₃₉₈; *lāort kurpi zoj-vāj zoitem zo'ny'xtal šāšlən* 'nehézlábú hím állatként valaki fölkúszik, hallszik' NépkGy. 173₈₃₉; *jo'ro karlēm jāšeu-jut tuymatteu mujəl ātəm* 'elsenyvedt kezünk izmát kiegyenesítenünk talán rossz volna' NépkGy. 166₅₉₁; *i kolān si iidal nīla* 'egy rénszarvas jövése látszik' Nyelvt. I. 31₁₅; *χān-ēvi mural pilna mandal nīla* 'a királyleány a népével együtt megy, látszik' Nyelvt. I. 116₉; *χāt ā m vstal nīla* 'ház van előtte'; *tudaļ māsl* 'hoznia kell' Nyelvt. I. 89₁₆; *tam jor kuri jiten pā toyal ēltatən mui ātəm* 'azt az erős lábizmot odavinned talán rossz volna' NépkGy. 23₄₂₄; *si jor jāši jiten pā toyal tuo'ten muil ātəm* 'ezt az erős kézizmodat odavinned talán rossz volna' NépkGy. 23₄₂₂; *jā'χtē-*

men muil ātam? 'mi rossz van abban, ha utána járunk' NépkGy. 114₃₃₅; *tal χāti lōyalna ām vstem-mort olal* 'mintha csak üres ház zugában ülnék' NépkGy. 162₄₅₀.

B) Az -m-képzős igenév igei használata.

Az -m-képzős igenév igei jelentésben éppoly gyakori, mint a -t-képzős, és befejezett cselekvést jelentő igét pótol. Külömbőség a két igenév között a jelentésen kívül még az, hogy az -m-képzős igenév gyakrabban helyettesíthet reflexiv-passzív igéket, mint a -t-képzős. Végül az -m-képzős igenév személyragozatlanul is előfordul, míg a -t-képzős csakis birtokos személyragokkal használatos.

1. Főmondat igéjét helyettesíti az igenév.

a) Átható igék.

Sing. 1. sz.: *mà ī iāzay iorēmēmēm* 'én egy szót elfelejtettem' Nyelvt. I. 15₄; *tōran-nāl jem jontoy ma χun' jontmem* 'fűszár-nyíl jeles játékot biz én nem játszottam' NépkGy. 18₁₇₃; *lētī lant ruwālna ēnmōltam juven ma χun' sewirmem* 'az enni-való étel gőzénél növelt fádat vágtam' NépkGy. 84₄₃₁; *jiš jeyki ruwālna ēnmōltam juven pā ma χun' ewitmem* 'ösi vized gőzénél növelt fádat vágtam tán le' NépkGy. 84₄₃₃; *χū-nīlapalop-ort nēmēm χaltša šitmem* 'messze halló fülű fejedelemhős nevemet honnan vettem' NépkGy. 108₆₈; *ī vāsi ālhem pā šōkan jaχmem* 'az egyik városvégemet is csak nehezen jártam meg' NépkGy. 157₂₇₇; *nār lantī šopāl pā nāra lēmēm* 'a nyers étel darabját nyersen ettem meg' NépkGy. 157₂₈₀; *χārēy-ōyol-šōpem pā joln' kuš vermem* 'a rénbikás szánomat én is itt benn csináltam meg' NépkGy. 160₃₆₃.

Sing. 2. sz.: *tām uas noy liyūmēn* 'ezt a várost te etted meg' Nyelvt. I. 54₆; *ši-lovat mōltī jor jāšī jittl pā šī ēnmōltmēn* 'ilyen nagy valami erős kézizmot növeltél im' NépkGy. 23₃₉₄; *ši-lovat-mōltī jor kuri jittl pā šī šeykālmen* 'ilyen nagy valami erős lábizmot teremtettél im' NépkGy. 23₃₆₉; *mōntī vēm vuray χōnpi ār šunsēn uelmen* 'az imént megölt véres hasú sok bolhátat ölted meg' NépkGy. 44₁₂₂₆; *lētī lant ānl pā tī χun' āmsilīmen* 'az ennivaló étel tálját

helyeztetted tán ide' NépkGy. 84₄₂₅; *tam ant vantlem tēli lātem vāsi lārem oʒal-taj sar ōpet muja seŋkəltmen* 'ezt a teleszállt réczés tavadat, a minőt még nem láttam, nyakra-főre miért verted fel' NépkGy. 163₄₉₆; *naj neyen pā āt-tēpa tata ši uitmen* 'a fejedelemlő asszonyodat alighanem már itt is megtaláltad' NépkGy. 179₁₀₆₀; *χāpəŋ čorvs lābet pant jajmen* 'csolnakos ezer hét utat jártál meg' NépkGy. 179₁₀₆₉; *χāpəŋ čorvs lābet pant jajmem χōlmen* 'hajós ezer hét úton jártamat hallottad' NépkGy. 165₅₆₃; *ōχləŋ čorvs čot pant jajmen vantmen* 'szános ezer hat úton jártamat láttad' NépkGy. 165₅₆₆; *naj neyen pā tata ši sijālamen* 'fejedelemlő asszonyodat im itt is megláttad' NépkGy. 179₁₀₆₂.

Sing. 3. sz.: *imi ūrdi oxsam ponmal* 'az asszony vörös kendőt öltött' Nyelvt. I. 205; *apsəl niŋ-kaləŋna āŋə'təŋlāl əuəlt kātllmal* 'az öccse a rénszarvastehenet a két szarvánál fogva megfogta' Nyelvt. I. 35₁₆; *liləŋ iəŋ'k tujs tuymal* 'életvizes nyírhéjdobozt hozott' Nyelv. I. 77₈; *lou ūlβəsləŋ-igi taləŋ χəβ-təl ūas ūəlmal* 'ő a nagy folyóági öreg, egész ladikkal teli réczét fogott' Nyelvt. I. 157₈; *mola jəŋan χəŋŋijemna Num-Törəm āsem mulmal ūāš* 'minő folyó hágesójára igézte Num-Törəm atyám a várost' NépkGy. 13₁; *sōres-χuwat ār ūuləm ārl jawəltmal* 'az araszt hosszúságú sok seb sokját gyógyított' NépkGy. 15₈₁; *ortən pā nāri āper jem āləŋ muj untltamal* 'fejedelemlő a szablyaforgatás jeles végét hogyan tanulta' NépkGy. 25₄₇₆; *šeltta šitəm Nīməlna-jəŋla-nīmleŋ-kən-ort nēməl šeltta šitmal* 'innét szerzett Hótalpon járó hótalpas gyors fejedelemlő nevét innét vette' NépkGy. 107₄₄; *āmp-oŋxi aj naj ūarəs untləŋ jem χəlməs šidi-uermel* 'az ebfejű kis fejedelemlő a réves város aljában vesszőből készített jeles hálást csinált' NépkGy. 117₄₄₅.

Plur. 1. sz.: *tam najlan pilna ēnəmŋi kureu-jir i-paji ēnəmməu* 'hisz ezen növekedő fejedelemlővel együtt növekedő lábunk-izét egyszerre növeltük' NépkGy. 179₁₀₉₁.

Plur. 2. sz.: *ma pittti lāteŋ mū lātem pā neŋ muj uitmen* 'a hova nekem bele kell esnem, olyan gödrös földem gödrét ti talán tudjátok' NépkGy. 38₁₀₀₉; *ma pittti oŋχəŋ mū oŋŋem pā neŋ muj oitmen* 'a hova nekem bele kellene esnem, oly üreges földem üregét ti talán tudjátok' NépkGy. 77₁₀₀₇.

b) Átnemható igék:

Sing. 1. sz.: *āsem vērəm uox χām lipala tam pit mem* 'az atyám csinálta rézburokba im belejutottam' NépkGy. 35₈₉₆; *mā tutəŋ nəŋχoi̯i̯ iu u m ə m* 'én (már) szakállas emberré lettem' Nyelvt. I. 176₁₄; *āwəŋ χāt āwəm ewilt sidi ətltim em* 'az ajtós ház ajtaján így járogattam ki' NépkGy. 160₃₆₂; *nəŋi-ki lābat paj kūtł pēla ālmem luk sātəŋ vol āl ə m m e m* 'a nős hét csoport felé dürgő fajd módjára elbámultam' NépkGy. 179₁₀₈₈; *nəŋi-ki lābat paj kūtł pēla sūməm luk tinəŋ vol sū m ə m m e m* 'a nős hét csoport felé kábult fajd módjára megkábultam' NépkGy. 179₁₀₈₄.

Sing. 2. sz.: *oxsūtpi-tiberlos toxləŋ törəm numbi χu̯i̯ i u u m ə n* 'Rézhüvelyes Tyiberlosz szárnyas istennél nagyobb emberré lettél' Nyelvt. I. 55₂; *jucli molti tar' ewilt χun' tīwīli men* 'atyátlan valami helyről hogy születéssel volna' NépkGy. 79₂₀₂.

Sing. 3. sz.: *nbəl kim-ētmal* 'a nénje kiment' Nyelvt. I. 34₁; *toxləŋ-sir uai̯ azāt ārādəlna ioxətmal* 'a szárnyas fajta állat mind valamennyi megérkezett' Nyelvt. I. 47₇; *ittam kiləl χundsi male manmal* 'a sógora már rég elment' Nyelvt. I. 81₁₂; *oxsaməl χondžūsik iēža χatltamal* 'a fejkendője egy kissé hátracsúszott' Nyelvt. I. 107₃; *si manmal itna* 'így ment egyfolytában' Nyelvt. I. 108₁₆; *i χān ādəl χasmal* 'egy király egyedül maradt' Nyelvt. I. 112₁₅; *ai̯ i̯i̯rəl tori-kunžeməmal* 'a kis fia odakapaszkodott' Nyelvt. I. 131₃; *ont-χəri ar puət arəl ioxətmal* 'erdei rénbika sok falkájának sokja érkezett' Nyelvt. I. 141₁₂; *lən'di-ki ar puət arəl pitmal* 'vabludas sok falka sokja szállt le' Nyelvt. I. 141₁₃; *tòdà làiməl* 'ott állott' Nyelvt. I. 170₈; *im χoti̯i̯i̯ nel sēmlamen otsa-pitmel* 'most im négy szemünk találkozott' NépkGy. 44₁₂₂₈; *punəŋ sēmpi ur-məŋhi ēvel sidi jo rotmal* 'a szőrös szemű hegyi manó lánya jött im oda' NépkGy. 83₃₉₁; *taləl-ki tal lābta sidi jūmal* 'a tele hétté jött' 114₃₂₈; *vājəŋ oγol-vūtət āu kuš olmal tūləm vāj χōlom vol tūləsmal* 'rénes szán szélességű ajtó volt bár, megrekedt állat három helyén megrekedt' NépkGy. 159₃₃₃; *nəŋi-ki lābat paj kūtł pēla lānəŋ sāpəl-lowem karl ə m ə l* 'a nős hét csoport felé eres nyakcsigolyám odameredt' NépkGy. 179₁₀₈₆; *ma lēlti χāp-pāj toxləŋ ju r ə m n ə l ə l p ə l ə j a ŋ o r t l ə l m ə l* 'a magam ilté kereszt pántos ladikomnak az orra felé tíz fejedelemlős szállt föl' NépkGy. 180₁₀₉₃.

Plur. Itt a feldolgozott szövegekből csak a harmadik személyre tudok példát idézni: *lòn'dat àk m ə s m e l* 'a ludak összegyülekeztek' Nyelvt. I. 44₁₄; *χōlām mēŋ'k èu i o γ ā t m e l* 'három erdei lány érkezett' Nyelvt. I. 66₁₁; *ñōχsəŋ unt šašəlna ñōχlām vāj kašəŋ pant šidi lāilmel* 'nyusztos erdő hátán úzótt vad vigasságos útjára álltak im' NépkGy. 120₅₄₇; *lēləmpi χōlom sāt χāp χāp-sori ētpi jēŋk χūləmel* 'a megszállt háromszáz csónak csónakjáró mély vízen lebegett' NépkGy. 185₁₃₀₁; *tēli loŋŋəm χuli-ki jem pon tēšəsmel* 'mint a teli ment varsában, úgy szomorkodnak' NépkGy. 161₃₉₃.

Kifejezheti az *-m*-képzős igenév a cselekvést akkor is, ha az ige cselekvése tagadva van.

Sing. 1. sz.: *tām χptl mē līdat možāt m ə m a n d ə m* 'ma ennivalót nem szereztem' Nyelvt. I. 5₉; *žaiəm ma lium ə m a n d ə m* 'a bátyádat nem én ettem meg' Nyelvt. I. 97₆; *seuəŋ oχ-taxtiləl sit m ə m a n d ə m* 'hajfonatos fejük darabját nem kaphattam meg' Nyelvt. I. 143₅; *jōrol uertī jem juχ ma a n t u i t m e m* 'íj-csinálásra alkalmas fát én nem találtam' NépkGy. 75₄₉; *āmp-oxpi aj najen kuš a n t χ o l m e m* 'az ebfejű kis fejelemlányt habár nem hallottam' NépkGy. 111₁₈₄.

Sing. 3. sz.: *lou tāuəl u a n t m a l a n d ə m* 'ő a tunguzt nem látta' Nyelvt. I. 47₉; *tut pāmpai a n t k u s m a l* 'a tűz a fűrakást nem égette el' Nyelvt. I. 2₁₃; *uāt uèriliziməl pā a n d ə m* 'szél se volt' Nyelvt. I. 79₅; *nəməza ošmal a n d ə m* 'semmit sem talált' Nyelvt. I. 79₇; *lou uasəlna lou lambəl nēŋ-χoi tiyməl a n d ə m* 'az ő városában hozzá hasonló ember nem született' Nyelvt. I. 121₁₂; *Num-Tōrəm āsem pon-χul vellājen mōrol jiw-poχ manem a n t p a r t m a l* 'Num-Tōrəm atyám kezével halászó több testvért nekem nem adott' NépkGy. 107₅₇; *χālp-χul vellājen mōrol āši sātəŋ poχ manem a n t m u l m a l* 'hálóval halászó több drága testvért nekem nem adott' NépkGy. 107₆₁.

Néha a verbum finitumot pótló személyragos igenév bizonyos nyomósító szóval van ellátva, a mely valami mértéket fejez ki.

Sing. 1. sz.: *iōγəl-žendī tələm səi moštīm ə m -l a m b a* 'mintha ijídeg meghúzásának a neszét hallottam volna' Nyelvt. I. 145₄.

Sing. 2. sz.: *uätli-igi iim sēuəm nəŋ'k-izy allən libina iērəmmən-lamba* 'Vatli-öreg az apád fonta vörösfenyő deszkádon feledkeztél' Nyelvt. I. 133₆.

Sing. 3. sz.: *tüizət pilna manmal-lamba* 'alighanem a libuczokkal ment' Nyelvt. I. 97₁₁; *nyən iilβədam kəzaiəm xvlmal matti* 'a téged megmentett gazdád mintha megholt volna' Nyelvt. I. 73₅; *tal uatəm kor nəŋk aŋkləlna taγarlanal-mort oltal* 'mintha a falumbeli téli deres vörösfenyő törzsökébe akadt volna' NépkGy. 34₈₃₉.

Plur. 1. sz.: *uätli-igi ittəm zondi landəŋ Ās kutpəlna mozət meγ-lamba* 'Vatli-öreg most íme a táplálékos Őb közepén mégis mintha elcsíptük volna' Nyelvt. I. 133₅.

Találunk olyan mondatokat is, bár ritkán, a melyekben ragtalan igenév szerepel verbum finitum gyanánt.

Sing.: *təm zət libina zodi svət ioxtəm xanzəŋ svuən* 'ebbe a házba hogyan jutott ez a hímes nyírhéjedény' (tk.: hogyan jutott nyírhéjedény) Nyelvt. I. 87₁₂; *mai-zi ioxtəm* 'vendég érkezett' Nyelvt. I. 175₁₄; *mə nəŋzoiəm xvləm kimət tvl tām* 'az én uрам már két éve meghalt' Nyelvt. I. 115₇; *lozəl nəməza xazəm andəm* 'neki semmi se maradt' Nyelvt. I. 18₉; *törəm partəm kul pəŋŋan kur-əperli sidi tūwəm* 'istenadta szünyograjtól lába ügyetlenné lett' NépkGy. 31₇₅₆; *törəm partəm kul pəŋŋan jaš əperli sidi tūwəm* 'az istenadta szünyograjtól kéz ügyetlenné lett' NépkGy. 31₇₅₇.

Plur. Itt a személyragtalan igenév a többes szám jelével van ellátva: *uvzəx kurdi xada manəmət* 'mezítláb merre mentek' Nyelvt. I. 28₁₅; *ərətəlna xvlmət* 'mindnyájan meghaltak' Nyelvt. I. 29₃; *əwəŋ vuntpi ləbat ləxrem zonti əltəmət* 'allas hét pánczélomat már elemelték' NépkGy. 174₈₆₉; *sətpəŋ-ki ləbat nəri tuwəmet* 'a hüvelyes hét szablyámat már elvitték' NépkGy. 174₈₇₀.

Az -m-képzős igenév a befejezett cselekvést jelentőn kívül a jelenidejű verbum finitumot is pótolhatja:

Sing. 1. sz.: *ər sewi zolvə oxlan tər-kuri xōlom poəl al seγkmem* 'sok fűrtben dús fejteket medve lába három ölelésével ütném' NépkGy. 38₁₀₁₆; *in zoi iivem vərəm karti xām lipəla tam loγmem* 'most az atyám csinálta vasburokban benne vagyok' NépkGy. 35₈₉₃.

2. sz.: *kòžàŋu, ɣru s a k m ə n!* 'gazdánk össze vagy esve!' Nyelvt. I. 148₇.

3. sz.: *soɣəm-puɣəl ɣolimal* 'a czérnagombolyag megállapodik' Nyelvt. I. 7₁; *soɣəm-puɣəl ɣət ɣoza toɣo ɣoɣətmal* 'a czérna gombolyagja (egy) házhoz érkezik' Nyelvt. I. 9₄; *ɣuɣ-puɣi ɣlbina lɣŋmal* 'egy fa tövének belsejébe megy be' Nyelvt. I. 28₁₁.

Plur.: *nūil čornš ɣoipi ɣōlom vās tš ā m v s m e u* 'nyolczezer férfias három városban itt lakozunk' NépkGy. 150₆.

2. Az -*m*-képzős igenév mellékmondat igéjét helyettesíti:

a) Megengedő mellékmondatok: *ɣōtaŋ pittš lila tū ma-kuš killimem* 'a hattyú szállta ragyogó tóra szálltam bár' NépkGy. 32₇₆₂; *tovi urəŋ ɣū naj kuš s^uo š m e m* 'sokáig tartó tavaszi napon által mentem bár' NépkGy. 75₄₆; *sus vurəŋ ɣū ɣatl kuš jāɣ m e m* 'a sokáig tartó őszi napon által jártam bár' NépkGy. 75₄₈; *palem-ki saj-nūr pā kuš ɣōl m e m* 'a fülem mögös porczogójával habár hallottam' NépkGy. 154₁₅₇; *vārəŋ punpi laj-ɣār soɣ kuš āl m e m* 'ropogó szőrű alvilági bőrön alszom bár' NépkGy. 171₇₈₈; *ɣārəŋ oɣol vutət āu kuš olmal* 'rénbikás szán szélességű ajtó volt bár' NépkGy. 159₃₃₁; *aj lāri mewəltš ɣāt kuš olmal* 'kis lép melletti ház volt bár' NépkGy. 160₃₂₉; *šōmləŋ šašpi laj-vāj soɣ kuš lēr ə m t m e m* 'rovátkos hátú alvilági állatbórt teritettem bár' NépkGy. 171₇₂₉.

b) Feltételes mellékmondat: *āši-ki taimen* 'ha volt atyád' NépkGy. 23₄₀₉; *šiməs molti nōmsen-ki pitmal* 'ha már ilyenmire gondoltál' NépkGy. 166₆₀₆; *sēm lal-ki lāŋ itmal* 'ha szemüket fölnyitják' NépkGy. 39₁₀₄₃.

C) Szenvedő ige helyett álló igenév.

Az eddig tárgyalt esetekben az igenév cselekvő jelentésű igét helyettesített. Azonban gyakran szenvedő funkciót is tölthet be vmely igenév; a különbség a két használat között a jelentésen kívül abban is jelentkezik, hogy a szenvedő értelmű igenév legtöbbször birtokos személyrag nélkül áll. Két csoportot lehet itt is megkülönböztetni a szerint, hogy a tkpi alany határozóragos alakban ki van-e téve vagy pedig nincs. Az előbbi csoportot alkotják az igazi szenvedő szerkezetek.

1. A határozóragos alany ki van téve.

a) Birtokos személyragos az igenév: *mà tōrēmna si toγàina xalda ant partmem* 'én istentől halásra nem voltam rendelve' Nyelvt. I. 37₉; *mà nēγχοίνα partmem andām* 'embertől én nem rendeltettem' Nyelvt. I. 117₇; *tām xàtna si uèlla imēn* 'ez a ház mindjárt megöl bennünket' Nyelvt. I. 96₉.

b) Személyragtalan az igenév: *tāus xat uàtna vridēm* 'a tunguz házát a szél megszaggatta' Nyelvt. I. 49₉; *jōγo-xiēm lērēγ jōγol ālyem akemna kutlēm* 'hátramaradt keményfa íjjam végét bácsikám ragadta meg' NépkGy. 34₈₅₈; *lu ponēm náxsem juγ nūil nōr χοίνα ponēm* '(abba) a melybe őt tették, hántott fából való gerendára kit tettek' NépkGy. 106₁₉; *kart kurpi kurēγ āwēt Num-Jēlēm jīγēlna voγ sir jem ālēγ ēslēm* 'vas-lábú lábas hegyet Num-Jēlēm apa ezüst láncz jeles végén bocsatott alá' NépkGy. 167₆₂₄; *koīdī ūmi sēmlāl-tēlna kē-uōrēm iēγ'kna azāt liūmēt* 'a varázsló asszony szemeit a forró víz egészen kiette' Nyelvt. I. 25₃; *mola-sir uai ōs, sāsna ārādelna azāt āktēmēt* 'a milyen állat (csak) volt, a menyét mind valamennyit összegyűjtötte' Nyelvt. I. 74₅; *kamēn xvtl-kēba nōxlēssēm χοίνα luydēmēt?* 'hogyan hány napja üttem nyomon, ki számlálta meg?' Nyelvt. I. 167₃; *lēlampi nēl sāt xāp muwēγ xonpi jēγ'k vēsi ār pošxenna xon-patī māsti lant xol ponēmēt* 'a megszállt négyszáz csolnakot a földes gyomrú vízi szörnyeteg sok kölyke hasba való kedves étel gyanánt mind lenyelte' NépkGy. 182₁₁₈₁.

2. A tkpi alany nincs kitéve.

a) Birtokos személyragos az igenév: *lōγàrāl xos-ēγmal, xāβ-toγāt elti ponmal* 'pánczélja le van vetve, a csónak tatfájára van téve' Nyelvt. I. 145₂.

b) Személyragtalan az igenév: *nīγi suγ xolās manēm* 'a nős vidék merre van megjárva' Nyelvt. I. 8₁₁; *mural azāt uēlēmēt* 'a népe mind meg van ölve' Nyelvt. I. 112₁₆; *i loγlī sēuōrēm* 'egy csontig szét van vagdalva' Nyelvt. I. 147₁₀; *seuēl xou iās-īēt-kēmna seuēm* 'a haja hosszú izületnyire be van fonva' Nyelvt. I. 157₇; *mà āzēm uēlēm* 'az én atyámat megölték' Nyelvt. I. 160₈; *mà xōrem vērēm* 'az én alakomat megcsinálták' NépkGy. 272; *xān-ēui lāl xoza iōxtos uēlīs tām uēlēmēt* 'a királylány odaérkezett az ellenséghez, csak az

imént ölték meg őket' Nyelvt. I. 118.₁₂; *ār nēŋɣo uēləmət* 'sok ember meg van ölje' Nyelvt. I. 122.₅.

Sajátságos az az eset, a mikor az igei functiót betöltő igenévhez függesztett birtokos személyrag nem az alany személyét jelöli meg, hanem arra vonatkozik, a kinek a részére, a kinek az irányában történik a cselekvés. Ez a kifejezést mintegy tömörebbé és összevontabbá teszi. Ilyen szerkezeteket láthatunk a köv. mondatokban: *sārŋəy kurpi kurəy uəs Num-Törəm āšemna mulm em* 'aranyos lábú lábas várost ígezett nekem Num-Törəm atyám' NépkGy. 74.₃; *Num-Törəm āšeuna ɣoj poɣ ləp ŋōrəm vājna tū me u* 'Num-Törəm atyánk férfi gombos réti állatot hozott im nekünk' NépkGy. 42.₁₁₆₈; *Num-Törəm āšeuna jāj-ɣoɣləp unt-ikina tam mī me u* 'Num-Törəm atyánk nép gombos erdei öreget adott im nekünk' NépkGy. 42.₁₁₆₉; *jeŋk-vəsi šīŋšəp uəs Jēlem ōn jīreuna mul me u* 'vízi szörnyeteges sánczú várost rendelt nekünk Nagy-Jelem apánk' NépkGy. 106.₈.

D) Az -m-képzős igenév egyéb használata.

Főnévi igenév értékű -m-képzős igenév.

A magyar -t-képzős melléknévi igenév igen gyakran használatos főnévi igenév jelentésben, a mint ezt SIMONYI részletesen tárgyalja,¹⁾ pl. 'Szégyenli vala alamizsnáért mentét' [Ehr.-k. 87], 'koldoltomat általlom' [Münc.-k. 148] stb. Ugyanezzel a jelenséggel a vogulban is találkozunk,²⁾ pl. *šaj aji mē ūnläsēm* 'éppen teát inni ültem' VogNGy. I. 15. A cseremisiz -mə, -mā-képzős multidejű melléknévi igenév is használatos főnévi igenév gyanánt.³⁾ Az igenév itt is birtokos személyragos: *βoštəlmēm šues* 'nevetnem kell' PORK. 10; *kudašal kudalōməm ok šu* 'nem akarom levetni és eldobni' PORK. 54.

Az osztjákban is találjuk a melléknévi igenévnek főnévi igenévi jelentését egyes igék mellett. Az igenév ilyenkor legtöbbször személyragos. Leggyakrabban a *ūila* 'látszik', *šətl* 'hallszik', *uəntl* 'lát' igék mellett fordul elő.

¹⁾ Igenévi szerkezetek. Nyr. XXXVI.

²⁾ PÓLAY V.: A vog. infinitivus. NyK. XXXV.

³⁾ BEKE Ö.: Cseremisiz Nyelvtan 143.

níla: si pan-nól xoáa túlizet si lát mel níla 'a főveny-parthoz szálltak a libuczok, úgy látszik' Nyelvt. I. 47₁₄; *seda mosá si ēt mal níla* 'ott valami mintha jött volna, úgy látszik' Nyelvt. I. 158₇; *tél-lèlám lábət xəβ ēt mal níla* 'fűzfás földnyelv végén teli ült csónak jött ki, úgy látszik' Nyelvt. I. 132₁₃.

šàtl: vovèn iùβədam kòžəim xvlmal šàtl 'a téged megmentett gazdád meghalt, hallszik' Nyelvt. I. 73₃; *uàs uèlməy ār òrt uàs uèlda pit mel šàtl* 'a réceölő sok fejedelemlős réczét kezdett vadászni' Nyelvt. I. 128₅; *mà iùbəmna xəl'ləman sidi si xa i s mal šàtl* 'én utánnam így sírván maradt vissza hallszik' Nyelvt. I. 136₉; *si iázəy parəm-kəmna xət xoəəna i o r ə t mel, o x kolləl i o r o - t ə l mel šàtl* 'a mint ez a szó véget ért, a ház mellé érkeztek, a fejköteleiket visszatartották' Nyelvt. I. 152₁₄.

Személyragtalan az igenév ebben a mondatban: *landəy Ās iəŋ'gey landəy šürəs unəl pèla matti tuuəm šàtl* 'a táplálékos Obunk jege a táplálékos torkolata felé már elvitték, hallszik' Nyelvt. I. 28.

uantl: tār-səpəl iúra ju x ju ut mem vantmen 'medvenyak módjára görbült fát lödözni láttál' NépkGy. 164₅₂₄; *xo-ox lovat iur təkí š o ŋ x m e m vantmen?* 'medvefej nagyságú szíj-labdát rúgni láttál?' NépkGy. 164₅₂₆; *pant ja x m e m vantmen* 'szános ezer hat úton jártamat láttad' NépkGy. 165₅₆₆.

Az igenév személyragtalan: *ju x ə y v o t š a š a p è l i p u n ə y v ə j p u n ə a p è n t ə m v a n t s e m* 'a fás erdő möge felé szőrös állat szörét eltűnni láttam' NépkGy. 251₁₁₆; *uantsalən xoš-pèlè tuuəm?* 'láttátok, hogy merre vitték?' Nyelvt. I. 74₁₁.

os: knləyət lələyət ali xvlmət and ošləyən 'a rénszarvasok élők-e vagy döglöttek, ők nem tudják' Nyelvt. I. 37₁₆; *xoš-pèlè man mal and ošlət* 'merre felé ment, nem tudják' Nyelvt. I. 154₁₁; *uulβəsləy iqi top ədəl os muŋ i x t v i m a l a n d o s s u* 'a nagy folyóági öreg csak egyedül volt, mi nem tudjuk, hogy fia lett volna' Nyelvt. I. 165₅; *mola moyna i o r ə t m ə m o s a n d ə m* 'hogy micsoda vidékre jutottam, nem lehet tudni' Nyelvt. I. 167₄.

alətla: əmp-oxpi əj naj ēn ə m m a l a l ə t l a 'ebfejű kis fejedelemlány növekedett fel, azt mondják' NépkGy. 110₁₄₈; *əmp-oxpi əj nē š e ŋ k ə l m a l a l ə t l a* 'ebfejű kis fejedelemlány serdült föl, azt mondják' NépkGy. 110₁₄₉; *xəpəy čorəs lábət pant ja x m e m x o l m e n* 'hajós ezer hét útra jártamat hallottad' NépkGy. 165₅₆₃.

IV. Mellékmondatot pótló határozóragos igenév.

WUNDT a névszóknak igei természetét vizsgálva a negyedik csoportba azokat az eseteket sorolja, a mikor egy névszó határozóraggal ellátva mellékmondat pótlására szolgál. Ezt már a tiszta szintaktikai formákhoz való közeledésnek tartja és így magyarázza: «Zugleich lässt aber dieses Symptom deutlich das Grundmotiv jenes Triebes erkennen: die zunehmende Menge von Vorstellungen, die sich an die vorhandenen Hauptbestandteile der Aussage anschließen und ihnen unterordnen. Wie bei diesen Hauptbestandteilen selbst die zuständlichen Elemente nur langsam gegenüber den gegenständlichen zur Geltung kommen, so werden nun auch jene allmählich hinzuwachsenden Teile zunächst durchaus in gegenständlicher Form gedacht, als weitere attributive Bestimmungen der in den einfachen Satz eingehenden Gegenstandsbegriffe oder als adverbiale Casusbeziehungen zu den auf einer weiter fortgeschrittenen Stufe den Satz beherrschenden Verbalform».*)

A mondatszerkesztésnek ilyen módja az ural-altaji nyelvek közös sajátága. A finnugorságból csak a finn és még inkább a magyar nyelvben fejlődött ki a környező indogermán nyelvek hatása alatt az alárendelésnek kötőszavakkal való kifejezése; e mellett azonban megtalálható gyakran e nyelvekben is az eredeti igeneves szerkesztésmód. A rokonyelvek nagy része ma is az igenévnek határozóragos alakjával pótolja az alárendelésnek kötőszavakkal való kifejezését; pl. a vogul: *nāŋχ kwālmät ēkwäta ālim* 'mikor felkel, felesége nincs sehol' VogNGy. I. 4; *sūnsimät ta pätärs* 'a mint nézi, hát ím eltűnt' VogNGy. II. 74; mordvin: *cerkavu molemsta satnen ščasinä* 'a templomba mentekor azokat felölti' NyK. XIII. 92; *mujinze sīnst udomsto* 'találta őket alvás közben' NyK. XIII. 92; a cseremiszből pl. a *-mə, -mā*-képzős igenév a *-škə* illativus-ral: *ške miž-γoškə-meškəžə känältäs bəzəm* 'magam lefeküdtem, még a palaczk ki nem száradt' RAM. 186 (id. BEKE Ö.: Cser. Ny. 145); vagy a *-kə, -kə* lativusi raggal: *pərs karməket šma tsežžžžš* 'ha

*) Völkerpsychologie. 1900. I. 145.

borsot eszel, a szád égni fog' RAM. 152 (id. BEKE Ö. Cser. Ny. 146). A magyarban szintén közönséges a *jártában, keltében, mentében, jártakor, nyugtakor* stb. ragos nomen; sajtáságos tömör kifejezés pl. ez, a melyet Szentesen hallottam: 'eltölti az időt *Isten-világ untig*'.

Az osztjákban az igenevek ilyen funkciójának a legváltozatosabb alkalmazását találjuk, a mi természetes is, ha meggondoljuk, hogy e nyelvnek csak két olyan szava van, a mely némiképpen alárendelt kötőszóul szerepelhet. Az egyik a megengedő mellékmondatok kapcsolására szolgáló *kuš* (*kus, kuss*) 'habár', pl. *šāmlī ort porije jiwli mēwal jem ālən kuš ēnmattlen tam tišən unter jem ālyem xoina tujmatla* 'erőtlen fejedelemlős fiacskámat atyátlan mell jó véggel fölnevelem bár, gyászos szívem jó végét ki vigasztalja' NépkGy. 19²³⁹. Ugyanezt a kötőszót megtaláljuk a vogulban is: *mortim ujit ta-kwo s mine'it, ēkwatā naurēmaḡä ti-kwo s ūriänä ān ēkwatā naurēmaḡä ātimet* 'deltáji madarak bár vonulnak, feleségét, gyermekeit akárhogy várja, felesége, gyermekei nincsenek (velük)' VogNGy. I : 56.

Másik szócska, a mely gyakran szintén kötőszó gyanánt használatos, a *ki, gi, ke, ge*. Ez tkp. nyomósító szó, a mi világosan kiténik a köv. mondatból: *luyən xatl jānyəm xāpəη-ki xot mājen lu lēti xulel-taxti lu xāp-jux šukelna jētšvptatel* 'a nyári napon járt csónakos hat vendég az ő enivaló halukat csónakfájuk darabjainál készíti el' NépkGy. 110¹⁶⁴. Itt tehát egyszerű nyomósító szócska. Azonban elég gyakran feltételes mellékmondat kapcsolására is szolgál: *ous turpi turəy vāt-ki pontal mārtil mū-xo šuyəlna poltlājen* 'ha alvilági hangú hangos szelet támaszt, a madár költöző vidék népének szögletéhez fú engemet' NépkGy. 227²⁰⁴. Itt már világos a kötőszói funkciója. E szócska megfelelőjét több fgr. nyelvben megtaláljuk; így vog.: *sawīñ sāxip sāw nēm taliñ nāul' talne-ke xōjawet* 'nyomorúságos subájú sok nöm kóros hús kórja ha érinti' VogNGy. II : 3; zürj.: *kolē-ke med jen tenē kivzas, ačid kivzi korišjasēs* 'ha akarod, hogy isten téged meghallgasson, magad hallgasd meg a szegényeket' NyK. XV : 431; votják *kamali kaled uko-kä luoz* 'ha kamali szalagod arany fonál' NyK. XVII : 275. Megtaláljuk a mordvinban is, mint nyomósító szót: *ga, gä, ka, kü* alakokban: *son-ga* 'ő is', *erkü* 'gyere csak' NyK. XIII : 101.

Mellékmondatot pótló határozóragos igeneveket mind a jelenidejű, mind pedig a múltidejű melléknévi igenévből lehet alkotni. A magyar és az osztják nyelv igeneves szerkezeit összevetve azt találjuk, hogy a magyar nyelv leginkább akkor használ igenévi szerkezetet, a mikor a fő- és mellékmondat cselekvésének alanya azonos, az osztják nyelv azonban bármikor.

Az eddigi felosztást követve először a *-t*-képzős igenév használatát fogom ismertetni. Itt két csoportot különböztetünk meg; az első csoportba tartozók nem veszik fel a birtokos személyragot; a második csoportba pedig a személyragozott alakokat sorozom. Az osztályozást e csoportokon belül a szerint végzem, hogy a két cselekvés ideje között milyen viszony van. Azután különbséget teszek a szerint, hogy a két cselekvés alanya azonos-e vagy különböző.

A) Időhatározó mellékmondatot helyettesít a határozóragos vagy névutós nomen.

1. Egyidejűség.

èuəlt-névutós határozók.

A fő- és mellékmondat alanya sing. 3. sz.: *mur çoidi èuəlt vbəl pilna çontsəgən* 'miközben a nép fekszik, a nényével együtt elmenekült' Nyelvt. I. 139₆; *sidi nõçätliçidi èuəlt loy çozaiçəl içytəs* 'a mint így üldöztetik, ő hozzá érkezett' Nyelvt. I. 113₁; *ëməmti-ço kurem-jir ənəmti ewilt ajeç ço är poçna muj nəməç ort nēmem nēmə'la* 'növekedő férfi lábam íze növekedése közben apródférfi szolgám minő neves fejedelemhősnek nevezi az én nevemet' NépkGy. 74₂₀; *şənkəlti ço jəşem-jir şənkəlti ewilt... ajeç ço är poçna muj nəməç ort nēmem nēmə'la* 'serdülő férfi kezem serdülése közben apródférfi szolgám minő neves fejedelemhősnek nevezi az én nevemet' NépkGy. 74₂₁.

A főmondat alanya dual. 3. sz., a mellékmondaté sing. 3. sz.: *sidi tötliçidi èuəlt nēməza and oşləgən* 'miközben így húzogatja, semmit se találnak' Nyelvt. I. 34₁₃.

A főm. a sing. 3. sz., a mellékm. a dual. 3. sz.: *naurəm-yen çoidi èuəlt iaiçəl çätl pəitsəlli* 'miközben a gyermekek feküsznek, a bátyja a sátrat felszedte' Nyelvt. I. 31₄; *loy sidi*

potkədi ɛuəlt xən xət ou silna si ɔxtəs 'a mint így lökdösik, a király házának küszöbéig jutott' Nyelvt. I. 114₁₅.

svɔt-névutós határozók.

A két cselekvés alanya azonos: *imi-xili koidi svɔt kim-ɛdəs* 'az asszony unokája varázslása közben kiment' Nyelvt. I. 24₆.

A két cselekvés alanya különböző; *put kāuərti svɔt niram il si toxnəs* 'a fazék fővése közben a gerenda letört' Nyelvt. I. 24₆.

irtna-névutós határozók: *xandi-xo jisəy törəm āmvsti irtna jənk tərɔp tərɔy xul ɛvəl xon šokəy ar orɛn...* *šitna at təkəptalli* 'majd ha az osztják ember korabeli világ beáll, vizes szárnyú hátszárnyas lánya gyomrát inséges sok fejedelmet azzal hadd töltse meg' NépkGy. 121₅₈₆; *xandi-xo jisəy törəm tiwɛti irtna kewəy xārəp ar pārvΔ talta at ɛlmal* 'az osztják ember korabeli világ beálltakor köves sok menykő támadjon innen' NépkGy. 252₁₈₁; *Törəm vön āsem šənk-oxəy kāžəy auy vɛrti irtn' kewəy, xārəp ar pārvΔ talta at ɛlvml* 'Ég az én fenséges atyámnak izzadságos fejű vigasságos nyarat alkotásakor köves sok menykő támadjon innen' NépkGy. 252₁₈₃.

2. Előidejűségi viszony van a két cselekvés között.

iubina névutós határozók.

A két cselekvés alanya azonos: *uvnən lidi iubina ɔəy'k ɔɛləm* 'miután megettelek, vizet iszom' Nyelvt. I. 5₁₃.

A két cselekvés alanya különböző; főmondaté sing. 1. sz., mellékmondaté sing. 3. sz.: *tom-pəlvk-xo sewirmaɛi nārəy vos ilpija pāitti jupina jəs xolom tox šidi toxlem* 'majd mikor a túlsó féli ember vágta szablyaél alá vetődik, a sírás három sirlalmával megsiratom' NépkGy. 37₉₉₀.

A főmondat alanya sing. 2. sz., a mellékmondaté sing. 3. sz.: *xuɛll' korlədi iubina törəmna kaləm ləbət xəs siɔlələm* 'az esti szürkület kialvása után az égen feltetszett két csillagot látsz majd' Nyelvt. I. 87₁; *vəj mortəy nəl āten tarmatti jupina šəs-ori tələy nip almaslen* 'állatot megillető négy éjjeled eltelte után háncs rézzel teli batyut fogsz emelni' NépkGy. 231₃₅₇; *arəy-ki əbət xatlen pərti jupin, mənšəy-ki xot xatlen*

partti jupiin áwəy xə̄t áwem ewilt i-tamidi át ētətasein 'az énekes hét napod eltelte után, a regés hat napod eltelte után az ajtós házad ajtaján éppen így vigyenek majd ki' NépkGy. 258.^{370, 371}

Egyéb névutókkal való határozók: *χundsi tám mou pätti pvràna uèlda si-pvràna manlu* 'majd mikor ez a föld megfagy, akkor menjünk oda vadászni' Nyelvt. I. 141₁₂; *si xə̄t tutna liddi èuəlt tal χissì kērləs* 'a ház, miután a tűz megemésztette, pusztá hamuvá lett' Nyelvt. I. 18₉; *iski nólbi nóləy uət pondina ont-χəri uoiəy nóyà tələy put-təlna sirtna túlləm* 'hideg orrú orros szél támadtakor erdei rénbika zsíros húsával teli egész fazekat majd akkor hozok' Nyelvt. I. 141₄.

B) Okhatározó igenév.

nəy uulβəsəy iğəna mǎru uèldi èuəlt azət rətlì pà-itsəu 'te nagy folyóági-öregedtől, minthogy népünket megölte, nemzetségtelenné tettünk' Nyelvt. I. 155₈.

C) Az igenév nomen actionis jelentéséből magyarázhatjuk az ilyen czélt kifejező határozós szerkezeteket: *manəm uèldi òrəy na nēman'ti tuymèn* 'engem csak elveszteni hoztál ide' Nyelvt. I. 46₁₁; *iaim uèldi-òrəy na lēmədam χanzəy χər-soyon* 'az én bátyám megölésére lett tarka rénszarvasbőröd leterítve' Nyelvt. I. 63₁₀.

D) Feltételes értelmű határozók.

nəməl iələm-niy nomsən pittina si nēnu nēmdilə 'a nevét égi nő, ha úgy tetszik, ezen néven nevezd' Nyelvt. I. 87₈; *χōləntti χoilna χōləntti irtna nanχ juri luməy tut pəwəntitəl* 'ha kíváncsi férfi hallgatóznék, csak a vörösfenyőfából rakott paraszas tűz pattogását (hallaná) NépkGy. 162₄₅₅.

Második csoportba a birtokos személyragokkal ellátott igenevek tartoznak. Ezek sokkal nagyobb számmal fordulnak elő, mint a személyragtalan alakok.

A) Időhatározók.

1. A két cselekvés egyidejű.

-*na*-ragos határozók.

A két cselekvés alánya azonos. Sing. 1. sz.: *mà oldəmnə* *təs ant səḅḅiləḅlēm* 'mióta csak vagyok, marhát nem őrzök' Nyelvt. I. 38_g.

Sing. 2. sz.: *toɾosən-tiśyən u and i i d ə n n ə m ə l ə v n d ə s* 'ide-oda tekintgetvén, mi segítséget látsz' Nyelvt. I. 134₇; *luy* *ār xvtl i v y t ə n n ə t o p l v r ə r ə n n o x ə l ə y ' à !* 'meleg napon oda-jártadban csak a pánczélodat ne vesd le' Nyelvt. I. 144_g.

Sing. 3. sz.: *nəḅəḅltsəm xoi tādə ā m ə s t ə l n ə n ə m ə z ə* *v n d i v a n t l* 'a nyilforgácsférfi itt ültében semmit sem lát meg' Nyelvt. I. 10₁₆.

A két cselekvés alánya különböző: *si svrən t v i d ə m n ə* *ant xḅḅilə* 'a subám, mióta csak hordom, nem feslik' Nyelvt. I. 83₄.

əvəlt-névutós határozók.

Szinte sztereotip kifejezésnek mondhatjuk ezt a kifejezést: *sidi oldal əvəlt* 'a mint így van', oly gyakran fordul elő: *sidi oldal əvəlt ittəm imi iəy'k tuda and ətł* 'a mint így van, az asszony már vizet hozni nem megy' Nyelvt. I. 8₁; *sidi oldal əvəlt azət ənəmdj pitsət* 'a mint így van, mindnyájan növekedni kezdtek' Nyelvt. I. 24₁₀; *sidi oldal əvəlt tās* *joro-ioxtas* 'a mint így van, a tunguz visszajött' Nyelvt. I. 38₁₂; *sidi oldal əvəlt noɾəš-uaj-kur əvəltət* 'a mint így vannak, nyusztvad lábat vágnak' Nyelvt. I. 51_g.

A példák számát szaporítani fölöslegesnek tartom, pedig a földolgozott szövegekből bőséggel lehetne. Az eredetileg időhatározást kifejező szólamban elhomályosodik, illetőleg helyesebben nem tűnik ki az időjelentés, hanem egyszerű mondatbevezető szólam lesz. A többesszámi alakokban azonban még érezhető az időjelentés; *sidi oldən əvəlt nəməzə ant možət-ləyən* 'a mint így vannak, semmit se tudtak szerezni' Nyelvt. I. 31₄; *sidi oldən əvəlt xvtl patləs* 'a mint így vannak, a nap alkonyodott' Nyelvt. I. 35₁₁; *sidi oldən əvəlt iərman oləm kvləyən ətšlələn* 'a mint így vannak, a megkötött rénszarvaso-

kat szabadon bocsájtják' Nyelvt. I. 36₆; *sidi oldel èuəlt iətsəsət* 'a mint így vannak, végeztek' Nyelvt. I. 90.

Más igenevek határozós alakja.

A két cselekvés alánya azonos. Sing. 1. sz.: *jisl xo ar jis zolttem ewilt... ar joxol kuš verlem* 'idős ember sok idejét fogyasztásom közben, íjat csinálok bár' NépkGy. 75₂₇; *äləl-xo ar äl ämvstem ewilt... ar oxol kuš verlem* 'a koros ember sok korát ülésém közben sok íjat csinálok bár' NépkGy. 75₂₆.

Sing. 3. sz.: *nömər toγäləl èuəlt sidi xoγ'əl, sidi xoγ'tal èuəlt mətta pidəs* 'kerek fekvő helyéről így kúszik, kúszása közben fáradni kezdett' Nyelvt. I. 9₁₀; *soγəm puγəl sidi n-o-γəmdal èuəlt xätna toγo ədəs* 'a czérnagombolyagját a mint így követi, visszament a házba' Nyelvt. I. 9₁₃; *sidi taldal èuəlt uantələi* 'miközben húzza, látja' Nyelvt. I. 19₇; *sidi uandriədal èuəlt xoḯ než i xoḯ liləγ andəm* 'a mint így nézi, a harmincz ember közül egy se élő' Nyelvt. I. 29₁; *sidi sōstəl èuəlt uas xoəa ioxtəs* 'a mint így lépdél, a városba érkezett' Nyelvt. I. 73; *sidi šerdal èuəlt, nōxməs* 'a mint így varázsol, megszólal' Nyelvt. I. 74₁₂.

Dual. 3. sz.: *si soga uəldən èuəlt soga ardən uəł'səγən* 'miközben így foglyot fognak, sok foglyot fogtak' Nyelvt. I. 32₆; *xät uərdən èuəlt mur əgəttə pitsəγən* 'miközben házat csinálnak, népet kezdtek gyűjteni' Nyelvt. I. 38₆; *sidi iγvγ'tən èuəlt pōrləšəγən* 'a mint így járnak, elrepültek' Nyelvt. I. 43₇.

Plur. 1. sz.: *äləl-xo ar äl ämvsteu ewilt uitlayən* 'az idős ember sok idejét fogyasztásunk közben tudjuk' NépkGy. 152₁₀₆.

Plur. 3. sz.: *sidi pōdərteł èuəlt nəγxo ošta kurtsət* 'míg így beszélnek, embert hiába keresnek' Nyelvt. I. 25₁₂.

A két cselekvés alánya más-más.

A főm. a. sing. 1. sz., a mellékm. a. sing. 3. sz.: *num-tōrəm untəγ xo əšəm verti sārni sem xoḯməγ ar nəj vertəl ewilt jontlem* 'a felső égben lakó férfi atyám szerezte aranyos szemét húnó sok nap szerzése közben játszom' NépkGy. 223₁₄; *num-tōrəm untəγ xo əšəm verti sārni sēm piltməγ ar nəj puš-tal ewilt jontlem* 'a felső égben lakó férfi atyám szerezte aranyos szemét fátyolozó sok nap derítése közben játszom' NépkGy. 223₁₆.

A különböző alanyok sing. 3. sz.: *sidi nõræltal èuælt çàl'lda pidæs* 'a mint így ringatja, egyszer csak sírni kezd' Nyelvt. I. 17₁₀; *si nõaurèm sidi ènmæltal èuælt nõræmdidi louàtti jis* 'miközben ezt a gyermeket így növeli, az lótó-futóvá lett' Nyelvt. I. 7₁₄; *sidi nõræltal èuælt soçæmpuæal uolimal* 'a mint így követi, a czérnagombolyag megállapodik' Nyelvt. I. 9₂; *soçæmpuæal mandal èuælt lou ielta sidi nõrællæli* 'a czérnagombolyag a mint megy, ő hátul követi' Nyelvt. I. 9₃; *sæuær sèŋ'tal èuælt wærlæl ètsæt* 'a mint a nyulat veri, a vére folyt' Nyelvt. I. 53₁₃; *sidi mandal èuælt uollè pændæs* 'a mint így megy, teljesen eltűnt' Nyelvt. I. 76₃; *sidi oll'i:idal èuælt töræm tnuu: jis* 'a mint így éldegél, az idő tavaszra vált' Nyelvt. I. 79₁.

A főm. a. sing. 3. sz., a mellékm. a. sing. 2. sz.: *mandæn èuælt Ås silna i çåræs silna mur ær* 'menésed közben az Ob szélén a tenger szélén sok a nép' Nyelvt. I. 83₁₂.

A főm. a. sing. 3. sz., mellékm. a. sing. 1. sz.: *ålal-çø ær jem æl æm vstem ewilt Num-Tøræm æsem sæŋk æsmæŋ çu luy uertal* 'az idős férfi sok idejét ülésem közben Num-Tøræm atyám hőséges vánkосу hosszú nyarat szerez' NépkGy. 26₅₄₁; *jisl çø ær jis çolttem ewilt Num-Tøræm æsem sæŋk æsmæŋ çu luy uertal* 'a koros férfi sok korát fogyasztásom közben Num-Tøræm atyám hőséges vánkосу hosszú nyarat szerez' NépkGy. 26₅₄₂.

A főm. a. sing. 3. sz., a mellékm. a. plur. 3. sz.: *sidi i:nttal èuælt kmæn læbat manæs* 'a mint így játszanak, néhány hét eltelik' Nyelvt. I. 21₁₅; *sidi oldal èuælt uæs-pozæç ægætl* 'a mint így éldegélnek, réczetøjást gyűjt' Nyelvt. I. 32₁₇; *sidi i:vŋ'tal èuælt lòn'dæt kòça læuæl* 'a mint így vándorolnak, a ludak gazdája mondja' Nyelvt. I. 44₆.

svçæt-névutós határozók.

A két cselekvés alanya azonos. Sing. 1. sz.: *sidi sòstem saçait loŋç vençvŋ jem çær èilem* 'a mint így lépdelek, bálvány-képű jeles tærre jutok' NépkGy. 41₁₁₄₁.

Sing. 3. sz.: *koidal svçæt mola-puçæt èuælt azæt purisælì* 'varázslás közben, mindenfélétől kutatta' Nyelvt. I. 24₁₁; *ittam çui-nõaurèm çàl'lædal svçæt kèzæl il-luttæslè sæçæl çøça* 'sírás közben a fiúgyermek a kését letette a deszkához' Nyelvt. I. 34₈; *uàçænttal svçæt uantman tni:lèlè* 'hivogatása közben meg-

figyeli' Nyelvt. I. 34₇; *ām vstal svrät uantman tviləli* 'miközben ül, észreveszi' Nyelvt. I. 56₁₀; *ioγos-mandal sarə-iet tamotta uələm ləl xoza ioγtəs* 'a mint visszafelé ment, az imént megölt ellenséghez érkezett' Nyelvt. I. 121₁₃; *səstəl svrät pə nvməsl* 'lépegetése közben megint gondolkozik' Nyelvt. I. 131₁; *χəβəl təldəl svrät ɔγət kudəβna χuli χəβəl təlləli* 'miközben a ladikját a halas ladikját sekély helyen húzza, szól' Nyelvt. I. 154₃; *törəm-əzəl luyγər-χui χatna oldəl sarə-iet luyγər-χui imi tvida pitsəli* 'miközben az isten atyja testőreinek a házába lakik, a testőr feleségét kezdte bírni' Nyelvt. I. 178₅.

A két cselekvés alanya más-más. Sing. 3. sz.: *əsüi səzi-li i dəl svrät ioγanna svrt χuləs* 'a medve lépegetése közben a csuka felvetődött a folyóban' Nyelvt. I. 3₁₂; *put kəuərdəl svrät imi tut silna kəɟl* 'miközben a fazék forr, az asszony a tűz szélén varázsol' Nyelvt. I. 24₅; *taxti səuərdəl svrät χət χarəl azət wərrə iis* 'miközben a rénszarvasbőrt vagdalja, a szobapadló csupa vér lett' Nyelvt. I. 63₅; *sidi oldəl svrät kəmən nəγxo i ioγətməl šatl* 'a mint így van, künn ember érkezte hallszik' Nyelvt. I. 80₁₆; *sidi mandəl svrə-iet oγsar pə χa-nēməs* 'miközben így megy, a róka megint elrejtőzött' Nyelvt. I. 107₂; *lou mandəl svrə-iet χis-uəzəγ χən al-körəthi i lət murəl pilna* 'mikor ő (igy) megy, a főenyvárosi király csak leesett a népével' Nyelvt. I. 120₂; *lou luy dəl svrät mur kətnis man-sət* 'a mikor belép, a nép kétfelé ment' Nyelvt. I. 124₁₂.

A főm. a. és a mellékm. a. plur. 3. sz.: *sidi əm'sil i i d-el svrät χət γəzəγna ləbət ɔγəl si laiməl* 'a mint így üldögelnek, a ház mellett hét szán ím megállott' Nyelvt. I. 150₁₀.

A főm. a. plur. 3. sz., a mellékm. a. sing. 1. sz.: *jōγol uertə jem juχ səw i rtem svrät nēməγ ort šanžemna xojaš səslen* 'az íjcsinálásra alkalmas fát a mint vágom, neves fejedelmhős hátam mögött valaki hallszik' NépkGy. 83₃₈₂.

A főm. a. plur. 3. sz., a mellékm. a. sing. 2. sz.: *si svγen pələ mandən svrə-iet iuχ kət pələkna əm'βət iərman ollət* 'subád felé menésed közben a fa két oldalához ebek vannak kötve' Nyelvt. I. 84₁.

kutna-névutós határozók.

Mindkét cselekvés alanya azonos. Sing. 1. sz.: *törən-nāl jem jontəγ jontəm kutna təγvəl uəs-leykem xo i uantlem* 'mi-

közben a fűszárnyíl jeles játékot játszom, miképen látom' NépkGy. 16₉₉.

Sing. 2. sz.: *jōrol xuli xōlom vēyan' vēyaniliten kutn' xīn-nāl vāsmay jem jājen nālaj vāj nālāl ālaj tīšak lāuli* 'három szorítást szorításod közben a kór kinját oszlató jeles állatodnak orras állat orra végét irányozd csak ide' NépkGy. 271₆.

Sing. 3. sz.: *xoīdal kutna am'βlāl xušlētī* 'miközben így fekszik, ebeit uszítottá' Nyelvt. I. 26₁₀.

Pluralis 1. sz.: *sīdi man tēm en ku tētn' xo tās vo tī sāt vēs āmsəm tārəm vužara sīdi jo xo tēm en* 'a mint így mendegélünk, valamelyes száz vízi szörnyeteg lakta forgóba jutunk im' NépkGy. 254₂₃₇.

A két cselekvés alanya különböző.

A főm. a. sing. 1. sz., a mellékm. a. sing. 3. sz.: *tī sēm en pa itēm tī tēm kutna lāra lātēm xōlom xō tōv so x lal lākēm am el* 'a mint odatekintek, a lápra szállt három hattyú a bőrét elhajítottá' NépkGy. 28₆₀₃; *nāuerti jem ju x u ā n x t em kutna nēm en ort šan žem na xo jat sās l* 'a nyilesinálásra alkalmas fát a mint vágom, neves fejedelemhős hátam mögött valaki hallszik' NépkGy. 83₃₈₃; *šopar o xi jem jontōv jont t em kutna tam nō m as pi t t i pa sār n i sem xo n m ay n ā j ā s em v er tal* 'finom ezüsttel való jeles játékomat a mint játszom, ezt az észnek tetsző aranyos szemét húnnyó napot atyám szerzi' NépkGy. 223₂₃.

A főm. a. sing. 1. sz., a mellékm. a. plur. 1. sz.: *tōrēm nāl jem jontōv jont t e u kutna u ā s l en kem xo t i u ant s em* 'miközben a fűszárnyíl jeles játékot játszuk, a váracskámat miképen látom' NépkGy. 14₃₅.

irtna-névutós határozók.

A két cselekvés alanya azonos. Sing. 1. sz.: *tata mōlya it lan ki ka š en pant ja x t em irt na, lont pi t t i jem tū u ant s em* 'itt a multkor, mikor a szökő evet vígasságos útját jártam, lúd szállta jeles tavat láttam' NépkGy. 27₅₇₄.

A két cselekvés alanya különböző. A fő- és mellékm. a. a. sing. 3. sz.: *xandi-xo jis en tōrēm ti w t a A irt n' tam is sāt vēs āmsəm tēlaj vužar pā a at par t A* 'az osztják ember korabeli világ támadtakor ilyenforma száz-vízi szörnyeteglakta forgót ne rendeljen' NépkGy. 255₂₅₅; *tārəm ort en ju x l v ā n n am x ū l e p en l i p em na š o s t al irt na lu tai t i š op ar ā l y p p si j en n ā ri š i k al . . .*

šoparjen tural suj χatl jēstal šāslen 'kemény fejedelemlhősödnek a fája vágott hosszú pitvaromba lépésekor az ő birtokában levő šoper-ezüst markolatú híres szablyája šoper-ezüsthangú neszt nappal hallat' NépkGy. 158₃₀₅.

Az igenév a *χatl* főnév határozós alakjával birtokviszonyt alkotva mellékmondatot helyettesít.

A két cselekvés alanya azonos. Sing. 1. sz.: *ma tam χarəŋ uāši χaremna ēttəm χatl təŋl uāšlenkem χoti wantlem* 'én a mai napon, mikor a teres városom terére kimentem, a fészkes váracskámat miképen látom' NépkGy. 16₉₈; *it noŋos kašəŋ pant lāilitem χatl lont pittī jem tū wantsem* 'mikor a szökő nyuszt vígasságos útjára álltam, lúd szállta jeles tavat láttam' NépkGy. 27₅₇₅.

Plur. 3. sz.: *mōŋa jiwlal nōrəm χār lāltman pant lāilite!* *χatl nōrəm-χār vur kūta muj nūŋa liltvstəl* 'hajdanában apáinknak a réti rénbika lihegte útra állásuk napján, a réti rénbika bőségében majd elvesztek' NépkGy. 177₁₀₁₅.

A fő- és mellékm. a más-más: *šarəŋ lal jem šop ēllaten χatl joŋo-ēsləm ar χojen toŋlən nāl toŋlen lu ut listel* 'zajgó ellenség derék darabja gyanánt támadtakor a beeresztett sok embered szárnyas nyilad szárnyát ám ök enyvezzék' NépkGy. 161₄₁₁.

2. A két cselekvés előidejűségi viszonyban van egymással.

jupina, jubina-névutós határozók.

A két cselekvés alanya azonos. Sing. 1. sz.: *noŋsəŋ unt šaslna šas nuan χōlom mārā šuoštəm jupina ī lēr ewilt ēttəm χōlom sūmat uitlem* 'a nyusztos erdő hátán hátpihentető három futamatnyira menésem után, egy gyökérből hajtott három nyirfát találok' NépkGy. 83₃₆₈; *mēwəl nuan ŋel mārā šuoštəm jupina ī lēr ewilt ēttəm χōlom sūmat uitlem* 'mellpihentető négy futamatnyira menésem után egy gyökérből hajtott három nyirfát találok' NépkGy. 83₇₁₁.

Sing. 2. sz.: *moyəŋna ioŋəttən jubina iəmas tvŋo sərəŋi ŋlən si pvrəina manəm tuda ŋlən* 'a földedre érkeztél után ha majd hamarosan jó helyre találsz, akkor majd eljössz értem' Nyelvt. I. 164₅; *mēwəl nuan ŋel mārā šuoštən jupina*

kewəŋ meŋk manəm pant uitlen 'mellpihentető négy futamatnyira menésed után a köszemű hét manód középső manója járta utat találod' NépkGy. 80₂₄₆; *kimpəŋ χāt kimpəla ētten juɣina sēs-ori tēləŋ nip alməslen* 'a kültájás ház kültájára jutásod után háncsrézzel teli batyut fogsz emelni' NépkGy. 231₃₆₁.

Plur. 2. sz.: *il mū-χo āmṣtī laj-soχəŋ jēməŋ muwa oɣol-tan juɣina kat-pələk-χo nural-juχ al lošātī* 'az alvilági nép lakta alvilági réteges szentséges földre leszállástok után a két felől való ember bosszúját ne szúrjátok le' NépkGy. 120₅₇₁.

Egyéb határozós szerkezetek.

īl-pidəm lidel pudərdel ēuəlt pə mou āməsla naī mou man'sət 'előre csúszott ruhájuk ujját maguk alá gyűrven idegen föld lakta nős vidékre mentek' Nyelvt. I. 61₄; *moyna iɣəttən-mosa əl nvməsə* 'míg csak le nem érsz a földre, ne gondolkozzál' Nyelvt. I. 84₆; *mə iɣəttəm-mosa əl χplə* 'az én visszaérkeztemig ne halj meg' Nyelvt. I. 100₈; *kərdī mēŋ'k' uŋəl-ušl pələk-təldəlnə pəm-tagar-tərbī χoi ī iəsl χəšləŋŋən* 'a mint a vasmanó a szája nyílását eltátja, a Fű-gyékenysapkás embernek az egyik keze majdnem beleesik' Nyelvt. I. 98₃.

B) Feltételes mellékmondatot helyettesít a határozóragos igenév.

-na-ragos határozók.

A két cselekvés alanya azonos. Sing. 1. sz.: *pəm-χorbi χoi kiməttī i dəm na χiš-uəsəŋ soχta uəsəŋ mola kəməl χəsl, si kəməl tutna plēm* 'Fű-forma ember, ha másodszer jövök, a fővenyvárosból, az agyagvárosból, a mennyi csak marad, annyiát főlégetem' Nyelvt. I. 118₈.

Sing. 2. sz.: *χandī niŋ χundsi χandī moyna iɣəttənna mə ŋoχəjəm lidən kutna kur-nəχərlu nŋə uədi sidam toχəina pəvələ* 'osztják nő, majd ha az osztják földre érkezel, az én húsomat evésünk közben kezünk lábunk czirbolyatobozait te majd odébb csendes helyre tedd' Nyelvt. I. 86₁₀; *muɣilu an' səl it mənna nŋən nŋə sēmən uantman si-ərət χorəŋ χoi uəldina səl and ol* 'ha minket nem sajnálsz, a te szemed láttára annyi χərdəŋ (falvi) ember megölését sem sajnálsz' Nyelvt. I. 155₁₂.

A két cselekvés alanya különböző: *pə iəχ χodī kittəmna*

mozanəm iāsram turlī tūla 'ha más embereket küldök, az izenemetet talán ingyen viszi' Nyelvt. I. 151₆; *mà nvdas uèrdəm na xundi uelda uèrəmladi?* 'még ha segítségtekre leszek is, mikor tudjátok megölni?' Nyelvt. I. 155₉; *nyy xàl'lədənnə xundi xvtl nyy xozəiən iorətl* 'sírással (ha sírsz) sohasem jut el hozzád' Nyelvt. I. 80₁₃.

iubina-névutós határozók.

A két csekvés alanya azonos. Sing. 1. sz.: *təyətət xatł kewəy səmpī ləbət vixli ueltem jupina neyen i səm-pəlken pələk pōyolmalem* 'egykor, majd ha a köszemű hét vichlit (már) megöltem, neked egyik szemedet kiszúrom' NépkGy. 31₇₂₆.

Sing. 2. sz.: *i əmpī xot lār pā pəlken' jorəttən jupina jəl' al mana* 'ha egytorkolatú hat tó tulsó felére eljutottál, tovább ne menj' NépkGy. 79₂₂₁; *vāj nōyolla lault' unt šašlna vitn' kilten jupina jəl' al mana* 'ha az állat futotta legelő s erdő hátára kikeltél, tovább ne menj' NépkGy. 79₂₂₅.

A két csekvés alanya különböző: *təyətət tom-pələk xo sewirəti nārəy vos ilpija pittal jupina jəs xōlom tox šidi toxlem* 'majd ha a tulsó féli ember vágta szablyaél alá jut, a sírás három siralmát sírom el' NépkGy. 38₁₀₀₆.

C) Okhatározást fejez ki a határozóragos igenév.

A két mondat alanya azonos. Sing. 1. sz.: *uyəə-ər sonmay vort voətem paṭi nāəm ūr sonmay ort voətem paṭi vāj vōni xōlom ūrəə moxti lələəm* 'száj-énekes hangos fejedelemlős voltom miatt, nyelv-énekes hangos fejedelemlős voltom miatt az állat fenséges három énekére ízibe fölállok' NépkGy. 257_{339, 340}.

A fő- és a mellékm. a. más-más: *torma kaltəm kalī-xo ultem paṭa enəmti xo kurem jir ənəmmal* 'égbe feltetszett csodaember voltom miatt növekedő férfi lábam íze növekedett' NépkGy. 223₂; *jiw-ox manmay narəy jeyk ant tāiṭen paṭa xuwəltə olti lələy sax liten ēti xatł xuwatna xuwəltə oltal* 'mint-hogy apai fejvesztő bűnhődéshozó vizünk nincs, messzire levő újjas köntösünk újja kelő nap hosszában messzire van' NépkGy. 151₅₀.

A -t- dev. főnévképző csekvést jelentő főneveket is alkot,

a melyeket a magyarban *-ás, -és*-képzős főnévvel fordíthatunk. Ezek a főnevek, ha valami határozóragos főnévvel birtokviszonyba kerülnek, szintén szolgálhatnak mellékmondatok pótlására. Ezt már a *γatl* 'nap' főnévnél is láttuk. De különösen gyakori a *ταρα* 'hely' szónak határozóragos alakja ilyen funkcióban, úgy-hogy egészen névutó használatúvá lett.

A) Időhatározást fejez ki.

μουαλ-γι χου μου mandal tγaйна *tòdà àdàl mou χοεα*
vbàl ol 'mikor a földje messzi földet bejárja, ott a külön álló földön a kisebbik nénye van' Nyelvt. I. 81₉; *λευ κuttlàl èυαlt*
mandəm tγàna manəm sèυαrlət 'mikor köztük megyek, engem megvagdálnak' Nyelvt. I. 140₄; *àζàn ιηγ'g ilb(i) èυαlt*
mandal tγaйна ioutsem 'mikor az apád a víz alatt ment, rálöttem' Nyelvt. I. 162₁₂.

B) Helyhatározást fejez ki.

selta-γι ioutlàζèn, si àmàstèn tγaйна *ιζρα al kòrilèn*
'a hol meglönek, ültő helyedben oldalra esel' Nyelvt. I. 4₄; *si*
haurèm èn mældəm tγaйна *mà seda òsəm* 'ennek a gyer-
meknek nevelő helyén magam is ott voltam' Nyelvt. I. 92₈.

C) Célhatározást fejez ki.

νη γàttèn tγaйна an' ζiςət 'a ti hallástokra nem jöttök' Nyelvt. I. 62₁₂; *mà γàttəm tγaйна ζiςət* 'az én hal-
lásomra jöttök' Nyelvt. I. 62₁₃; *mà γàttəm tγaйна ζiς* 'az
én hallásomra jött' Nyelvt. I. 19₁₆.

Végre találunk ritkán oly esetet is, a mikor a *-t*-képzős nomen határozórag nélkül egész mellékmondatot pótol, és pedig vonatkozó mellékmondatot: *ιυη'əmədəm svrəmna pidəs* 'a ki-
csodám odajárt, meghalt' Nyelvt. I. 85₉; *νη υèrəm dən γοrbi*
nèηγοι and ol 'nem olyan ember, hogy ti bírjátok vele' Nyelvt.
I. 155₁₀; *a ηγel oltəm hόγος-lalməη jem àntəp oltellam* 'mintha
csak az anyjuk altatná, nyusztbőrös jeles bölcsőbe fektetem'
NépkGy. 40₁₁₀₁; *ma uanttem nēməη ort taiçi jeytəη jōγol*
àlyəl si ètmal 'a mint én látom, neves fejedelemhősnek ideges
íjja vége látszik' NépkGy. 42₁₁₈₈.

Az *-m*-képzős igenév határozói használata.

A) Időhatározó mellékmondatok. 1. Egyidejűség.

A két cselekvés alanya azonos. Sing. 1. sz.: *mà si svrəm t v i m ə m n a moʏ kēratman azāt iʏŋ'aliʏilem* 'én ezt a subámat viselve a földet megkerülve járok' Nyelvt. I. 80; *matta nvrən iūsən-iat ēn məlt m ə m n a χund ant lausəm* 'egykoron mikor kézizmodat neveltem, nem mondtam' Nyelvt. I. 136₅.

A két cselekvés alanya más-más; a főm. a. sing. 1. sz., a mellékm. a. sing. 3. sz.: *katra mà àžən ʏ è l m ə m n a, àžən iəŋ'g iłb(i) əʏəlt mandal t v r ə i n a i ʏ o u t s ə m* 'régén, mikor én az apádat megöltem, az apád a víz alatt ment, mikor rálöttem' Nyelvt. I. 162₁₃.

A főm. a. sing. 2. sz., a mellékm. a. plur. 1. sz.: *matta pvrəina muʏ χalda ʏ u t s i m è ʏ n a muʏəlu nvr i -sidi iłβətsələn* 'egykoron minket, mikor már majdnem elpusztultunk, te ugyan-csak megmentettél' Nyelvt. I. 78₂.

A fő- és mellékm. a. sing. 3. sz.: *mà àŋgəm lələŋ o l m a l n a i ʏ a n d ə m svrəm tabəs* 'az anyám éltében varrt subám elveszett' Nyelvt. I. 80₇; *loʏ i ʏ r ə t m a l n a loʏ ə l ə m t v r ə i ʏ l ʏ ə s s i i ʏ u m a l* 'mikor megérkezett, az ő volt helye várossá lett' Nyelvt. I. 126₄.

A főm. a. sing. 3. sz., a mellékm. a. plur. 3. sz.: *s i i ʏ r ə t m e l n a l ə š t o p l ə l d a p i t m a l* 'a mikor odaérkeztek, a hó éppen csak olvadni kezdett' Nyelvt. I. 49₂; *n o χ - ā m ə t m e l n a àŋgəl oχ p ə ž ʏ l t ə r ə n m a l* 'a mint fölemelik, az anyjuk feje szét-szakad' Nyelvt. I. 27₂.

A főm. a. sing. 3. sz., a mellékm. a. plur. 3. sz.: *s ə ʏ ə r - m a l n a l a ʏ ə l p i l n a χ ə l n a n ə ž ʏ ə r a m t v i s ə ŋ ə n* 'az előbb, mikor a húsát vagdalta össze, a lovával együtt még csak nem is vér-zettek' Nyelvt. I. 121₉.

kəmna-névutós határozók.

A két cselekvés alanya azonos. Sing. 3. sz.: *l i n χ ə z a ʏ ə n à n ə m ə m a l - k ə m n a l u β ə l k à t l ə m ' s ə l i* 'a mint hozzájuk közeledett, az evezőjét megragadta' Nyelvt. I. 145₂; *n ə l à i l t i s u j m a ŋ ʏ o l l a l m a l k ə m n a χ o t i j a s t a l* 'a nő állta helyére álltakor mi-képen szól' NépkGy. 30₆₇₄; *s ə ž l ə ŋ χ ā t - χ a r k ũ t p ə l n a p i t m a l*

kèmnā sōχəŋ pol āntayen āntəstal 'a deszkás szobapadló közepére esésekor mintha csak tokfogó gerébre támaszkodnék, föltápáskodik' NépkGy. 159₃₃₇.

A két cselekvés alanya más-más; a főm. a. sing. 1. sz., a mellékm. a. plur. 3. sz.: *si-kèmnā ləu tì ŋ à n à m ə m ə l-kèmnā χàβ-padi χoza iàsəm mètsəsəm* 'ezenközben, ők a mint közeledtek, a ladikom fenekébe nyúlok' Nyelvt. I. 135₁₀.

A főm. a. sing. 3. sz., a mellékm. a. sing. 1. sz.: *Ās kudəβna iγətəm-kèmnā ōiəm nəŋ'k-pəlgəl luβ pitmem-lamba* 'a mint az Ob közepébe értem, a vörösfenyő hasából (csinált) evező kettétört' Nyelvt. I. 135₆.

A főm. a. plur. 3. sz., a mellékm. a. plur. 1. sz.: *muy loŋŋmeu-kèmnā pəχpl veš jem āləŋlāiltel* 'a mikor mi beléptünk, verejtékes arcz jeles véggel állnak' NépkGy. 120₅₅₉.

kutna-névutós határozók.

A főm. a. sing. 3. sz., a mellékm. a. sing. 1. sz.: *tī sēmēm ālēmimēm kutna lāra lātəm χōlom χotəŋ soylal lākēmamel* 'a mint odanézek, a lápra szállt három hattyú a bőrét elhajítja' NépkGy. 28₆₀₁; *tī χolta tormēm kutna sēs-āni pətem teŋilājen* 'eközben, a mint leszédülök, sēs-ezüst tányérom feneké megcsendül' NépkGy. 234₅₂₂; *tī χolta lilləmēm kutna sēs-āni pətem teŋilājen* 'eközben, a mint elkábulok, sēs-ezüst tányérom feneké megcsendül' NépkGy. 234₅₂₃.

A főm. a. sing. 1. sz., a mellékm. a. dual. 1. sz.: *iəŋ'k-ivləβ ai χul ŋēldēmən-kutna iŋəm χodī ləŋəl* 'Vizes orrú kis halat fogásunk közben a fiam miképen szól' Nyelvt. I. 132₁₁.

pvraina-névutós határozók.

A két cselekvés alanya azonos. Sing. 1. sz.: *ma mōlχa aj χuji jisəŋ χatl āmvsēm porāna aj χuji nōptəŋ χatl χolt-mēm porāna ma χuī jāntsem* 'hajdan, mikor még a fiatal ember korabeli napomat ültem, mikor még a fiatal ember idejebeli napomat fogyasztottam, én nem játszottam' NépkGy. 17_{170, 171}.

Sing. 2. sz.: *aj χuji nōptəŋ χatl āmvsēm porāna numpanen orl osi uitla oχəŋ χāntna neŋ si līkmimēm* 'mikor még a fiatal ember idejebeli időt ülted, náladnál erősebb fejes haddal találkoztál' NépkGy. 17₁₆₁.

Sing. 3. sz.: *mōlχa aj χuji jisəŋ tōrəm āmvsēm al porāna χoil osi uitla oχəŋ χāntna lu si līkmiməl* 'valamikor a

fiatal ember korabeli világot ünnekor embere sűrű fejedelemmel találkozott' NépkGy. 15₇₉.

A fő- és a mellékm. a. más-más: *kērli i mēm pvr à ina mà òlem xadēmna xōlēm mēy'k-ēyi iorātmel* 'visszatértem alkalmával abba a házba, a hol (azelőtt) voltam, három erdei manó lány érkezett' Nyelvt. I. 66₁₀.

svyāt-névutós határozók.

A két cselekvés alanya azonos. Sing. 3. sz.: *xiləl nāl uèr mal svyāt iāsl ēuədēs* 'az unokája nyílesinálás közben a kezét elvágta' Nyelvt. I. 7₄; *imi-xili kim-nā uərmal svyāt kāuəram put toyo potkasli* 'az asszony-unokája kiugrás közben a felforrat fazekat odébb lökte' Nyelvt. I. 25₁₆; *lvŋmal svyāt tām si iāŋəl ēuəlt xaisa* 'a mint a víz alá ment, az egyik vékonya felől találva lett' Nyelvt. I. 158₈.

A két cselekvés alanya különböző. A főm. és a mellékm. a. sing. 3. sz.: *pitmal svyāt xaltsa tēna mārūis* 'esésekor a jég mindenütt letört' Nyelvt. I. 76₅; *pām-xorbi-xoi manmal svyāt ēyi murəl al-kōratlūyilət* 'a mint a Fűforma ember ment, a lány népe csak leesik' Nyelvt. I. 116₁₀; *loy manmal svyāt si-kut xoi iāsl mārēs* 'az ő menése közben némely ember a kezét törte' Nyelvt. I. 117₁; *loy lā uəlmal svyāt loy ēuəltəl ēllam . . . ar xum'p' landəŋ Ās iēməŋ iəŋ'k iplna pitl* 'miközben evezett a tőle támadt sok hullám a táplálékos Ob szentséges vize beleesik (a csónakba)' Nyelvt. I. 133; *uədi nā uərməmal svyāt ittam iirəl iŋi xomdā xombəlēs* 'miközben a partra ugrott, im az öreg apja fölborult' Nyelvt. I. 163₇.

A főm. a. sing. 3. sz., a mellékm. a. plur. 1. sz.: *talta manmēy svyāt uas-numbi ēuəlt i lauyəŋ xoi lauyəl top kət kurl siidəsa* 'mikor innét elmentünk, a város fölött egy lovas férfi lovának csak a két lába látszott' Nyelvt. I. 119₃.

ēuəlt-névutós határozók.

Azonos a két cselekvés alanya. Sing. 3. sz.: *mil sōmət-mal ēuəlt toməl and ēslləlē* 'miközben a sapkát felteszi, azt nem teszi' Nyelvt. I. 11₄.

Plur. 1. sz.: *xoy moy i vŋ'mēy uən moy i vŋ'mēy ēuəlt lilli xvtl arl uantsu* 'a míg a messze földet bejártuk, a közel földet bejártuk, étlen nap sokját láttuk' Nyelvt. I. 153_{4, 5}.

A két cselekvés alanya más-más. A főm. a. sing. 1. sz.,

a mellékm. a. sing. 2. sz.: *χολδα υυτσίμαν τρυά ευαλιτ ναγην ιιλβατσέμ* 'téged, midőn már majdnem meghaltál, életre hoztalak' Nyelvt. I. 108₁₁.

A főm. a. sing. 2. sz., a mellékm. a. plur. 1. sz.: *μολχά αλολ-χο αρ αλ αμνσμευ ewilt χυν' τειυιλιμεν* 'hajdan a kora sok kora ülésünk közben hogy születéssel volna' NépkGy. 29₁₉₈; *μολχά ιισλ-χο αρ ιισ χολτμευ ewilt χυν' τειυιλιμεν* 'hajdan az ideje sok időtöltésünk közben hogy születéssel volna' NépkGy. 79₂₀₀.

A főm. a. sing. 2. sz., a mellékm. a. plur. 3. sz.: *ταμ ναϊλαν ενμωμ ewilt χαβρη εορψς λαβωτ παντ ιαχμεν* 'talán bizony míg ezen fejedelemlányok fölnövekedtek, csónakos ezer hét utat jártál meg' NépkGy. 179₁₆₆₅.

Más névutós határozók.

A két cselekvés alanya azonos. Sing. 2. sz.: *νεη μολχα ια ιυι ιισρη χατλ χολτμεν ιρτνα νυμπανεν ορτλ οσι υιτλα ορηη χαντνα νεη σι ιικμιμεν* 'te egykor, mikor még a fiatal ember korabeli időt fogyasztottad, náladnál erősebb fejes haddal találkozta' NépkGy. 17₁₆₀.

Sing. 3. sz.: *ναρισικελ σαγληη χατ-χαρ ηυιλ χορ κυτπωλα λοήσμωλ ιρτνα ιιη νερτι νερηη υντλ χαβωττωλ* 'szablyáját a mint a deszkás szobapadló közepébe belevágta, kanál-csinálásra alkalmas forgácsot fordít ki abból' NépkGy. 159₃₂₇; *ιιωεν μολχα ισι μα ναρη ηορη αλγαννα κωτλιμαλ ταγανα οχ-σογολ υανττωμ* 'az apádnak is hajdan, mikor az én bűnhödéshezó húsom végét megfogta, feje-bőrét himbáltatja' NépkGy. 30₆₈₉.

2. A két cselekvés előidejűségi viszonyban van egymással.

ιυβινα-névutós határozók.

A két cselekvés alanya azonos. Sing. 1. sz.: *λοηχ-σέμ πατλαμ σαρι ατ χολτμεμ ιυβινα χαρ κιλτι αληη σοι αληη κιλλεμ* 'miután a bálvány a szeme sötétségű éjet így eltöltöttem, rénbika kelő reggeli zajra im fölébredek' NépkGy. 77₁₂₈.

Sing. 3. sz.: *λιυμαλ ιδέσμαλ ιυβινα σιδι λαυωλ* 'miután evett, ivott, így szól' Nyelvt. I. 40₉; *τωληνη ιυυμαλ ιυβινα ιβη'τα πιδωσ* 'miután megtollasodott, jáрни kezdett' Nyelvt. I. 47₁; *χυμ-ιυχ σομμι σοκωσλι σομμι σοκμαλ ιυβινα υαρωσκωσλι* 'a

koporsót egyenesre fölállította, miután egyenesre fölállította, megcsapta' Nyelvt. I. 77₅; *kurəy uaiəł xor'səli, xormal iubina svs-uaiəł əuətsəli* 'a jávorszarvast megnyúzta, miután megnyúzta, a háta faggyúját levágta' Nyelvt. I. 67₆; *lou xvlmal iubina törəm əzəl xətna pə manəs* 'miután ő meghalt, nem ment az isten atyja házába' Nyelvt. I. 179₁₁; *ńorəy ləbət pəlkəl āmvs-mal iubina lu āmvsti voχ nırpi nırəy xət joln' loŋhtal* 'a húsos hét folyamán miután így foglalkozott, az ő lakta ezüst tetőrudú tetőrudas házba belép' NépkGy. 227₁₇₀.

Dual. 1. sz.: *uoiəy ńorə tələy put liuməmən iubina matta tviməmən xələm iux əltnəy xəβmən pə pušləmən* 'zsíros hússal teli fazekat miután megettük mi ketten, a multkor használt három fából összerótt ladikunkat megint felnyitjuk' Nyelvt. I. 137₁₈; *xū-kəpa xū manməmən jupina əltəm juχpi juχəy pəγor uitlemen* 'hosszúnak hosszú ideig menésünk után magas fájú fás erdőt találunk mi ketten' NépkGy. 115₃₅₂.

Plur. 1. sz.: *χuləy Ās ar xor sijəm kəl jem ələy siχmeu jupina tajəy Ās tajəlna pə joγotlu* 'a halas Ob sok folyóvonalát gombolyított kötél módjára miután így legombolyítottuk, az Ob forrásvidékén megint lejutunk' NépkGy. 187₁₃₅₈.

Plur. 3. sz.: *ətmel iubina nəyə törəm pələ lon'dət əgəmmel* 'a mint kijutottak, a világos ég felé összegyülekeztek a ludak' NépkGy. 47₇; *il-lətmel iubina lisət iəssət i xojsət* 'miután leszálltak, ettek, ittak, lefeküdtek' Nyelvt. I. 48₁₀; *si iəzəy pə dər dı i i mel iubina nəł xvtl mola xələm xvtl əsət* 'miután ezt a szót beszélgették, (még) négy vagy három napig voltak' Nyelvt. I. 150₃; *xəβləl mola iləl-təlna manmel iubina xulβəslna pitsət* 'ladikjaikkal miükkel mentek, aztán a nagy folyóágra jutottak' Nyelvt. I. 154₁₂.

A két cselekvés alanya különböző. Sing. 3. sz.: *ioγo-lvŋmal iubina put kəyərl* 'miután bement, a fazék forr' Nyelvt. I. 24₁₀; *ətti iuymal iubina xələntləli* 'a mint éjre vált az idő, figyel' Nyelvt. I. 93₇; *lou oxsar manmal iubina nvməsl* 'ő a róka elmente után gondolkozik' Nyelvt. I. 99₁₄; *oxti uai manmal iubina əzəl layəł* 'a mint a kigyó elment, az atyja szól' Nyelvt. I. 112₇; *kəyərmal iubina, posmal iubina uədi-ələm'sa* 'miután fölforrott, miután megfőtt, levette' Nyelvt. I. 129₁₀; *pətəm χul xū put sis olmal jupina vürəy*

polsəy lakman nōmən āmvstal 'míg egy meg nem fagyott hal megfőhet (annyi ideig) fekvése után véres nyálat köpve fölül' NépkGy. 22₃₆₉; *lozna-jāxti-lozəy-kən ort turen āmp-oxpi nūl čorsəl uelmal jupina talal-ki tāl lābta šidi jūmal* 'Hó-czipőn járó hóczipős gyors fejedelemlhős öcséd az ebféjű nyolcezeret miután megölte, a tele hétté jött' NépkGy. 117₄₄₀.

A főm. a. sing. 1. sz., a mellékm. a. plur. 3. sz.: *āperli-tərli tumeu jupina toxləy uāi lābat xor jāχmeu jupina Num-Tōrəm āsi āmvsti sārni χōnpi lābat χāt patala toxi loyηtel* 'miután így a fortélyból kifogyva, lélegzetből kifogyva így húztak bennünket, Num-Tōrəm atyám lakta arany tetőnyílásos hét háza belsejébe odalépek' NépkGy. 120_{552, 553}.

A főm. a. sing. 3. sz., a mellékm. a. dual. 1. sz.: *loyχ-sēm patlam sari āt χoltemen jupina nāj āltəy jem χatl* Num-Tōrəm *āsəm puštal* 'mint a bálvány szeme (oly) sötét igazi éjet fogyasztásunk után, aranyos napot Num-Tōrəm atyám nyit' NépkGy. 115₃₆₀.

kəmna-névutós határozók.

Azonos a két cselekvés alanya. Sing. 3. sz.: *lōyər si i-ā-ləmal-kəmna oγgəlna loyəs* 'az eger a mint meglátta, bement a lyukba' Nyelvt. I. 3₁; *moyna pitmal-kəmna šidi lauəl* 'a mint a földre ereszkedett, így szólt' Nyelvt. I. 59₄; *si i-āzəy χolmal-kəmna oxsətpəy kəzəl pāiart-ələy χoza uaras-kəli* 'a mint ezt a szót meghallotta, a rézhüvelyes kését az oszlop végéhez csapta' Nyelvt. I. 62₃.

Plur. 3. sz.: *manəm uantmel-kəmna χəntəy moy lābat* *ōr'dən kuš oyləl ālmilijəlat* 'a mint engem megláttak, a Konda vidéki hét fejedelemlhősöd a fejüket kezdik emelgetni' NépkGy. 142₁₀.

svγət-névutós határozók.

A két cselekvés alanya más-más. A főm. a. sing. 3. sz., a mellékm. a. sing. 3. sz.: *lauəl kārəmmal svγət pə χu i-āməsla uārsi moy lōdi i-ədəs* 'miközben a lova megfordult, idegen ember lakta vesszős földön termett' Nyelvt. I. 61₉; *vbal ou χorəmmal svγət ittam koləy tōdā nāuərməs* 'miközben a nénje az ajtót megcsikordította, onnan a rénszarvas elugrott' Nyelvt. I. 33₇.

tvγaina-névutós határozók.

Azonos a két cselekvés alanya. Sing. 3. sz.: *ī χυῑam tūlizi χòràsna i yu mal t v γ a īna tūlizilásna pítsa* 'a társam, mikor libucz formává lett, libucz hurokba esett' Nyelvt. I. 50₈.

A két cselekvés alanya különböző. A fő- és a mellékm. a. sing. 3. sz.: *tur̄em juχəŋ ūás āl̄əlna man mal t v γ āna tal-l-ki tal lābta sídi jūmal* 'öcséd favárosba menése óta a tele hétté jött' NépkGy. 117₄₅₁.

A főm. a. sing. 3. sz., a mellékm. a. sing. 1. sz.: *māšəv̄y matti ort poχəm ewilt kar̄əŋ n̄āl-šəpəl ponžimem taχāna il-χalam tēri loχəm kār̄isa* 'talán valamelyik fejedelemhős fiam, mikor a vasas nyil darabját megakasztom, elhalt moszatos halottamat megbántotta' NépkGy. 164₅₃₀.

tēlna-névutós határozók.

Azonos a két cselekvés alanya. Sing. 1. sz.: *ēven t̄i palem-ki saχ-ñōr χōlmem tēlna... lājen vaj vurəŋ vol nōmən kērlalem* 'lányodról a fülem mögös porczogójával mióta hallottam, fejszenyél oldalos helye módjára forgok' NépkGy. 154₁₆₈.

A két cselekvés alanya más-más. A főm. a. sing. 3. sz., a mellékm. a. sing. 1. sz.: *tv̄ida pitməm-tēlna χoīl̄əŋ p̄ələ ūət tol-kēm̄i īis* 'mióta viselni kezdtem, huszonöt éve annak' Nyelvt. I. 79₄.

B) Feltételes mellékmondatot helyettesít a határozóragos igenév.

A két cselekvés alanya azonos. Sing. 1. sz.: *lida lit-məməna mola sīalələm qantlidəm andəm* 'ha enni akarnék is, a mit nézek, nem hallom' Nyelvt. I. 19₃.

Birtokos-személyragos igenév határozóragok és névutók nélkül is helyettesíthet mellékmondatot, bár ez csak ritkán fordul elő.

Okhatározó mellékmondatok:

neŋ-lampen v̄ās-əri nēməŋ ort olmen kort χoīlam jēlema muja p̄āitv̄slen 'magadforma város feje neves hős létedre a falubeli emberek előtt miért keveredel szégyenbe' NépkGy. 178₁₀₅₅; *tānt-əri siŋəŋ ort olmen kort χoīlan jēlema muja p̄āitv̄slen* 'nász feje híres fejedelemhős létedre a falubeli emberek előtt miért keveredel szégyenbe' NépkGy. 178₁₀₅₇.

Időhatározó mellékmondat:

uātli-igi ol mən-χu i sāt nōbat euelt vbərliχisen 'Vatli-öreg, mióta csak vagy, száz év óta úgyeskedtél' Nyelvt. I. 133₄.

Személyragtalan igenév.

Láttuk a *-t*-képzős igenévnél, hogy határozóragokkal kapcsolatban mellékmondatot pótolhat akkor is, ha nincs ellátva birtokos személyraggal. Ugyanezt az *-m*-képzővel alkotott névszónál is megtaláljuk.

iubina-névutós határozók.

A két cselekvés alanya más-más. Sing. 3. sz.: *sāwər mənəm iubina lwbasən kutna noχχōη'əs* 'miután a nyúl elment, két éléskamrája közé felkúszott' Nyelvt. I. 56₉; *tomi mənəm iubina nēməza and dēs* 'miután a tűz a házat megemésztette, semmit se talált' Nyelvt. I. 18₁₀; *igəl mənəm iubina χōrəη niη uīr àləηna manəs* 'miután az ura elment, a *χōrəη* (falvi) nő a folyó partján levő erdő szélére ment' Nyelvt. I. 157₁.

A főm. a. sing. 3. sz., a mellékm. a. plur. 3. sz.: *soχūiət mənəm iubina pà-mou euelt uai-χul ioxtiliūda pidəs* 'miután a foglyok eltávoztak más vidékről vad hal kezdett jödögélni' Nyelvt. I. 32₉; *ioxmel iētsəm iubina χvzàβ libina eu i si χálləl* 'miután a tánczukat elvégezték, a lány a kárpit mögött sir' Nyelvt. I. 90₆.

A fő- és a mellékm. a. plur. 3. sz.: *uēləm-iubina tūzi lwbas χoza man'sət* 'miután megölték, a prémes kamrához mentek' Nyelvt. I. 159₁₂.

kəmna-névutós határozók.

A fő- és a mellékm. a. sing. 3. sz.: *oxti-uai lvyəm-kəmna iməl laūəl* 'a mint a kígyó bement, a felesége szól' Nyelvt. I. 112₁; *ajəη χo porijem ort-pori tārəm jāsəη χājəm-kəmna ləbat sēmp i anzvl-juχ nōmən vosilital* 'apród ferfi fiacs-kám, a mint a fejedelemfi kemény beszéde őt megütötte, puha belű csipkefa (módjára) felpattan' NépkGy. 156₂₁₆; *χo porijem χo-pori tārəm kəl pitəm-kəmna ləbat sēmp i anzvl-juχ nōmən vosilital* 'apród férfi szolgám, a mint a fejedelemfi kemény beszéde őt megütötte, puhabelű csipkefa (módjára) fölpattan' NépkGy. 156₂₁₇.

A főm. a. plur. 3. sz., a mellékm. a. sing. 3. sz.: *si iāzəŋ dərəm-kəmna çāt çozəŋna iorətmel* 'a mint ez a szó véget ért, a ház mellé érkeztek' Nyelvt. I. 152₁₄.

V. Gerundium.

Az *-m*-képzős igenév a locativus *-n* ragjával ellátva (*-man*) a magyar *-va*, *-ve* és *-ván*, *-vén*-képzős határozó igenévnek felel meg.

Leggyakrabban állapothatározó ez az igenév; ezenkívül azonban több más alkalmazásban is előfordul.

A) Állapothatározó gerundium.

Sing. 1. sz.: *ār si voati optəŋ oŋem vusai paŋpəŋ nīr-jiŋŋəa ɛsəman a-āməsəem* 'sok fürtű hajas fejemet lecsüggesztve ülök' NépkGy. 251₁₃₆.

Sing. 2. sz.: *noŋ tam mouanna çan à d i i m a n oldi nəŋ-çoi* 'te ezen a földeden rejtőzködve élő ember vagy' Nyelvt. I. 10₁₂.

Sing. 3. sz.: *āsū-səç nōmən ta ç a r m a n lāiŋl* 'a medvebőr fel van akasztva' Nyelvt. I. 82₁₄; *çoliŋŋ çoi çədəl çoča lāi m a n çasət* 'a harmincz a házunk mellett állva maradt' Nyelvt. I. 23₁₁; *lou çà t l ə m a n əmesl* 'ő sírdogálva ül' Nyelvt. I. 79; *lwl-kəm pòn-səß ruŋ çə t l i i m a n əmdəs* 'a vízbe gázolva öles hálót állított oda' Nyelvt. I. 32₁₁; *iŋŋ'k s u ç à t m a n m a n -l i ŋ l* 'a jég eltörve megy' Nyelvt. I. 70₁₀.

Dual. 3. sz.: *tal oçsar kə t l l m a n çasəŋən* 'az üres fejkendőt fogva maradtak' Nyelvt. I. 20₇; *sommè la i m a n ləuəlt-əŋən* 'egyenesen állva esznek' Nyelvt. I. 46₂.

Plur. 3. sz.: *uul içət iŋçə ā mə s m a n pōdərlat* 'az öreg emberek együtt ülven beszélnek' Nyelvt. I. 165₃.

B) Módhatározó gerundium.

Sing. 1. sz.: *mə çoŋ moŋ uən moŋ uə l β ə s l ə m a n iŋŋ'a-l i ŋ l ə m* 'én vadászva-halászva messzi földet, közel földet bejár-

tam' Nyelvt. I. 81₃; *mà isi mosa lium an ollam* 'én csak valamit even vagyok' Nyelvt. I. 93₆; *molaizm sōmētman ūlām* 'mibe öltözve megyek' Nyelvt. I. 59.

Sing. 2. sz.: *soxli-tōrēm āšēna luŋgætman xoŋŋa* 'Soxli-Ég atyádhhoz olvasva hágj föl' NépkGy. 258₄₀₁; *uvŋ mola tvi-man ōsən* 'te mit hordva vagy' Nyelvt. I. 100₆.

Sing. 3. sz.: *ittam āšnī ligāzəs, ligāsmān orna nāwərməs* 'erre a medve megharagudott, haragosan az erdőbe ugrott' Nyelvt. I. 4₁₂; *imi-mvrt vbəl sīdaman χálləl* 'a nénje mind-egyre hallgatagon sírdogál' Nyelvt. I. 32₁; *apsəl tāllŋiiman iŋŋ'al* 'öccsét húzva járt' Nyelvt. I. 31₉; *ār-siməl ūai lou pələl oŋ ponman loktēməlet* 'a sok kevés állat feléje fejet hajtva ugrádozik' Nyelvt. I. 77₁₆; *āŋgəl tviəm moχla uvŋ ūvχman ūoŋəml* 'az anyja birta szíves nevetést nevetve fut' Nyelvt. I. 131₁₁; *vurəŋ polsəŋ lakman nōmən āmvstal* 'véres nyálat köpve fölül' NépkGy. 22₃₇₀; *i χuiəl tōŋəlna manl, pōrləman manl* 'az egyik ember szárnyon megy, repülve megy' Nyelvt. I. 166₄.

Dual. 3. sz.: *kat ēui ūoŋəlman man'səŋən* 'a két lány futva ment' Nyelvt. I. 20₄; *uəs-pōzəŋ lium'an olləŋən* 'récze-tojást even vannak' Nyelvt. I. 32₄.

Plur. 3. sz.: *ouelna ūvχman ētsət, i vntman ētsət* 'az ajtón nevetve mentek ki, játszva mentek ki' Nyelvt. I. 151₁₁; *kat pələ vurātman sīdi kēritan* 'két felé erőlködve úgy esnek el' NépkGy. 43₁₂₀₉.

C) Időhatározó gerundium.

1. Egyidejűség.

Sing. 1. sz.: *moŋ kērətman iŋŋ'səm* 'a földet megkerül-ven jártam' Nyelvt. I. 76₁₄.

Sing. 3. sz.: *nē verti ūarəm ver-ālyəl-ki ūertal mauman ūertal* 'a nő tevő munkáját ha csinálja, járásközben teszi' NépkGy. 110₁₅₇; *nē jontti jontəm jol-ālyəl-ki jonttal s^uo smān jonttal* 'a nő varró varrását ha varrja, menésközben varrja' NépkGy. 154₁₄₅; *i uum'an ūələmət i ləŋŋ* 'a multkor jöven, a fogása egy evet volt' Nyelvt. I. 94₄.

2. Előidejűség.

Sing. 1. sz.: *nanŋ-juŋi vērəŋ āu loŋχman sīdi ētlem* 'a fenyőfából csinált ajtót betéve im kimegyek' NépkGy. 175₉₃₆;

χōl-juyi vēraŋ au tōrorman sidi ētlem 'a lúczfenyőfából csinált ajtót bezárva im kimegyek' NépkGy. 175₉₃₇.

Sing. 2. sz.: *sidən liuman manà* 'ezt evén menj' Nyelvt. I. 168₇.

Sing. 3. sz.: *iməl sēm-iŋ'gəl mōŋχman noχ-lāizmdəs* 'a felesége a könnyét (szeme vizét) törülvén, hirtelen fölállott' Nyelvt. I. 129₆; *ī kur sōŋχsəman iŋ'g-ilbina loŋəs* 'egyik lábát (a parthoz) rúgván a víz alá ment' Nyelvt. I. 158₇; *lol mū lāŋχətmən il-loŋŋətal* 'a fölengedett földet megnyitva leszáll' NépkGy. 163₄₈₉; *χū āmsəm namprəl parkətmən nōmən lāitəl* 'hosszú ideig ült porát lerázva fölemelkedik' NépkGy. 170₇₂₉.

D) Célhatározó gerundium.

loŋχ vēŋz'əŋ ār χārem laulman taŋa χistəm 'Bálványképű sok rénbikámat őrizve itt maradok' NépkGy. 116₃₇₈; *si svrəm kašman iŋŋ'ləm* 'ezt a subámat keresvén, járok' Nyelvt. I. 80; *səs liuman χazəs* 'a menyét evén (ott) maradt' Nyelvt. I. 68₅.

E) Néha feltételes jelentésű a gerundium: *mà tàdà tōrəm pārdəm tàs nēŋχoina liuman ant χoləl* 'ez az istentől rendelt nyáj embertől evén nem fogy el' Nyelvt. I. 42₁₀; *nəŋ liuman tōrəm pārdəm tàs an' χoləl* 'ha esztek, az isten adta nyáj nem fogy el' Nyelvt. I. 38₁₀.

Verbum finitumot is helyettesíthet a gerundium más igékkel kapcsolatban: *loŋ ilta svrət ŋantman tviləli* 'ő alulról figyel' Nyelvt. I. 11₈; *sidi si χanēmman ollət* 'egyszer (csak) meglátják' Nyelvt. I. 154₁₃; *lōrōdriiman iètsəs* 'megmosdott' Nyelvt. I. 12₆.

Imperativus-értelmű a gerundium a létigével kapcsolatban: *numəsman olà* 'gondold meg' Nyelvt. I. 39₂; *oysar sidəman olà* 'róka csöndbe légy' Nyelvt. I. 104₁₂; *selta nvy χōri-man olà* 'aztán rettegj' Nyelvt. I. 157₅; *ittam āngəl iərman āt ol* 'az anyja csak legyen megkötvé' Nyelvt. I. 36₃; *iln χanēmman olādī* 'lebukva legyetek' Nyelvt. I. 154₇; *tām moŋna χanədriiman ollu* 'ezen a vidéken elrejtözve legyünk' Nyelvt. I. 44₉.

SARKADI NAGY JÁNOS.

Értesítő.

† Vámbéry Ármin.

1832—1913.

VÁMBÉRY ÁRMIN koporsójára a nyelvtudomány is tartozik koszorúval.

Az a hosszú ideig tartó munkásság, melyet a nagyhírű orientalista a nyelvtudomány terén kifejtett, talán leghívebb tükre az ő egyéniségének; nem a tudományos iskolázottság, a részletekbe való elmélyedés jellemzi ezt a munkásságot, hanem a rendkívüli buzgóság, pompás dialektika, nagyterjedelmű gyakorlati ismeretekkel párosulva.

E munkásság legbecsesebb része az a mű, melyben VÁMBÉRY középázsiai útján szerzett nyelvismereteit a tudományos világ közkincsévé tette (*Čagataische Sprachstudien*. Lipcse, 1867); e negyedfélszáz oldalas munkának különösen szótári része számos új adattal gazdagította az úgynevezett keleti török nyelvről való ismereteinket. VÁMBÉRY már utazása előtt foglalkozott a keleti török nyelvvel, a mennyiben egy Konstantinápolyban szerzett török kéziratból 1862-ben kiadta az *Abuska* cz. csagataj szójegyzéket (Budapest, Akadémia; előbeszéddel és jegyzetekkel kísérte Budenz J.).

Üttörő volt VÁMBÉRY a turkológiának egy másik nevezetes területén, az ujgur nyelvben is. Ő olvasta el és adta ki először (Lipcse, 1870) az 1069-ből való Kudatku Bilik ujgur kéziratát. E kiadást a későbbi munkálatok feleslegessé tették, de a maga idejében megbecsülhetetlen, mert egyetlen volt, s lényegesen a nagy költséggel készült Radloff-féle kiadás sem multa fölül.

Más nyelvészeti munkáiban, a melyekhez nagyszerű nyelvtudásán kívül egyéb képességek is kellettek volna, különösen érzik a biztos módszer, a tudományosan képzett ítélőképesség hiánya. Magyar és német nyelven megjelent török-tatár etimologiai szótárát (NyK. XIII.) a maga korában sem fogadta el a tudomány, az orchoni feliratokról szóló műve (Helsingfors, 1899) nem áll a megelőző kiadások színvonalán, s a magyarok eredetéről írott munkáinak nyelvészeti részeiben — melyek inkább a nagyközönségnek, mint a tudománynak szültek — sok a becses megjegyzés (a magyar-török szóegyezések közül nem egyet ő vett először észre), de eredményeinek legnagyobb része elfogadhatatlan. — Anyagközlő munkáival (*Alt-osmanische Sprachstudien*. Leiden, 1901; *A turkománok nyelvéről*, NyK. XV.; *Jusuf und Ahmed*. Budapest, 1911) nagyobb szolgálatot tett a tudománynak.

Rendkívüli egyénisége nagy hatással volt kora magyar turkológusaira.

Az ő páratlan buzgalma vezessen bennünket a törökség további tanulmányozásában.
N. Gy.

A M. Tud. Akadémia kiadásában megjelentek:

Asbóth Oszkár dr. A hangsúly a szláv nyelvekben	1.60
Bálint Gábor. Jelentése Oroszország és Ázsiában tett utazásáról és nyelvészeti tanulmányairól. Melléklet: 5 khálymik dana hangjegye	—40
— Kazáni-tatár nyelvtanulmányok, 3 füzet. Egy-egy füzet	2.—
Ballagi Mór. A nyelvfejlődés történelmi folytonossága és a Nyelvőr	—40
— Baronyai Deesi János és Kis-Viczay Péter közmondásai	—20
— Nyelvünk újabb fejlődése	—40
Brassai Sámuel. A magyar bővített mondat	—60
— A mondat dualismusa	1.20
— A neo- és palaeológia ügyében	—60
— Commentator commentatus. Tárlatok Horatius szatiráinak magyarázói után	—80
— Paraleipomena kai diorthoumena. A mit nem mondtak s a mit rosszul mondtak a commentatorok Virg. Aeneise II. könyvére. Különös tekintettel a magyarokra	—80
— Szörend és accentus	—80
Budenz József. A németországi philologok és tanfériak 1874-ben Innsbruckban tartott gyűléséről	—30
— Az ugor nyelvek összehasonlító alaktana. Három füzet	4.80
— Egy kis viszhang Vámbéry Armin úr válaszára, vagyis «A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet» czimű II. értekezésére	—40
— Erdei- és hegyi-cseremiszt szótár. (Vocabularium cseremissicum utriusque dialecti.) Főleg Reguly cseremiszt szógyűjteményéből és az Ujtestamentum cseremiszt fordításából	1.—
— Magyar-ugor összehasonlító szótár. (Lexicon Linguae Hungaricae cum Linguis Ugricis comparatae.) 3., 4. és 5. füzet. Egy-egy füzet	2.—
— Moka- és erza-mordvin nyelvtan	1.—
— Podhorszky Lajos magyar-sínai nyelvazonlítása	—20
Fábián István. Finn nyelvtan	1.—
Finály Henrik. A besztercei szöszedet. Latin-magyar nyelvemlék a XV. századból. — Az eredeti kéziratból kiadta, értelmező jegyzetekkel kísérte és teljes szövmutatókat — készített hozzá	4.—
— Adalékok a magyar rokonértelmű szók értelmezéséhez	—40
Gedeon Alajos dr. Az alsó-metzenszefi német nyelvjárás hangtana	1.50
Genetz Arwid dr. Orosz-lapp utazásomból	—40
Goldziher Ignác dr. A buddhismus hatása az iszlámra	—80
— A muhammedán jogtudomány eredetéről	—20
— A nemzetiségi kérdés az araboknál	—60
— A pogány arabok költészetének hagyománya	1.20
— A spanyolországi arabok helye az iszlám fejlődése történetében, összehasonlítva a keleti arabokéval	1.—
— Jelentés a M. T. Akadémia könyvtára számára keletről hozott könyvekről, tekintettel a nyomdaviszonyokra keleten	—40
— Palesztina ismeretének haladása az utolsó három évtizedben	—80
Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv V: Népköltési gyűjtemény a pite lappmark arjepluogi egyházkerületéből. Gyűjtötte s magyar fordítással, jegyzetekkel ellátta	6.—
— Svéd-lapp nyelv VI: Pite lappmarki szótár és nyelvtan. Rövid karesuandói lapp szó-jegyzékkel	3.20
Hunfalvy Pál. A kondai vogul nyelv. A Popov G. fordításának alapján	6.—
— A Kün- vagy Petrarca-codex és a kúnok	—60
— A M. T. Akadémia és a szuómi irodalmi társaság	—40
— A számlálás módja és az év hónapjai	—40
— Az orientálistáknak Londonban 1874-ben tartott nemzetközi gyűléséről	—30
Imre Sándor. Nyelvtörténelmi tanulások a nyelvújításra nézve	1.20
Joannovics György. Az ik-es igékről	—80
— Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez	—60
— Értsük meg egymást. (A neológia és orthológia ügyében)	—60
— Szörendi tanulmányok I. rész	—60
— Ugyanaz II. rész	—80
Kazinczy Ferencz levelezései. Közzéteszi dr. Váczy János I—XV. köt.: 1763—1818-ig. Minden kötet ára 10 korona. A II. köteté	12.—
Kégl Sándor dr. A perza népdal	—90
— Tanulmányok az újabbkori perzas irodalom történetéből	3.—
Kunos Ignác dr. Három karagöz-játék	2.—
— Kis-Ázsia török dialektusairól	—90
— Naszreddin Hodsa tréfái. Török (kis-ázsiai) szövegét gyűjtötte, fordítással és jegyzetekkel ellátta	3.—
— Oszmán-török népköltési gyűjtemény. Két kötet	10.20—
— és Munkácsi Bernát dr. A belviszonyragok használata a magyarban	1—

Gróf Kuun Géza. A kúnok nyelvéről és nemzetiségéről	—80
— A sémi magánhangzókról	—75
— Adatok Krim történetéhez	—40
— Codex Cumanicus. Bibliothecae ad Templum Divi Marci Venetiarum primum ex integro edidit, prolegomenis notis et compluribus glossariis instruxit	10.—
Lindenschmidt Mihály. A verbázi német nyelvjárás	—90
Lugossy József. Hangrendi párhuzam ezer példában	—20
Mayr Aurél dr. A lágy aspiraták kiejtéséről a zendben	—20
— Az úgynevezett lágy aspiraták phoneticus értékéről az ó-indben	1.20
Melich János. A gyöngyösi latin-magyar szótár-törödéek. Veress Ignác másolata felhasználásával közrebocsátotta, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta	5.—
— Melyik nyelvjárásból valók a magyar nyelv régi német jövevényszavai. (A középfrank nyelvjárás térképével)	1.20
— A brassói latin-magyar szótár-törödéek	—60
Molnár Albert. (Szenczi-) naplója, levelezése és irományai. Jegyzetekkel ellátta Dézsi Lajos, Hasonmással	9.—
Munkácsi Bernát. Árja- és kaukázusi elemek a finn-magyar nyelvekben. I. kötet: Magyar szójegyzék s bevezetésül: A kérdés története	12.—
— Budenz József emlékezete	1.20
— Vogul népköltési gyűjtemény. I. kötet: Regék és énekek a világ teremtéséről. Első füzet. Vogul szövegek és fordításai. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	3.—
— Kiegészítő füzet	6.—
— II. kötet: Istenek hősi énekei, regéi és idéző igéi. Első füzet. Vogul szövegek és fordításai. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	8.—
— III. kötet: Medvénekek. Első füzet. Vogul szövegek és fordításai. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	10.—
— IV. kötet: Elektekpek, Sorsénekek, vitezénekek, medvénnepi színjátékok, állatnekek, mesék, találós mesék, néprajzi apróságok, földrajzi névjegyzék. Első füzet. Vogul szövegek és fordításai. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	8.—
— Votják népköltészeti hagyományok	4.—
— Votják szótár. 4 füzet	16.—
Nyelvemlékek. Régi magyar — Kiadta a M. T. Társaság IV. kötet. Első osztály: Gnary-codex	2.—
— Második osztály: Egyházi vegyes könyv. (Winkler-codex)	3.—
— V. kötet: A Jordánszky-codex bibliafordítása. Sajtó alá rendezte és kinyomatta Toldy Ferencz. A kész nyomtatványt az eredetivel összehasonlítta, a Csemez-törödéek szövegével kiegészítette és előszóval ellátta Volf György	12.—
Nyelvemléktár. Régi magyar codexek és nyomtatványok. Szerkesztik: Budenz József, Szarvas Gábor és Szilády Aron. Közzéteszi Volf György. Tartalma:	
— I. kötet: Bécsi-codex. — Münchener-codex	4.—
— II. kötet: Veszprémi-codex. — Peer-codex. — Winkler-codex. — Sándor-codex. — Gyöngyösi-codex. — Thewrewk-codex. — Kriza-codex. — Bod-codex	4.—
— III. kötet: Nagyszombati-codex. — Szent-Domokos-codex. — Virginia-codex. — Közzéteszik: Komáromi L. és Király Pál	4.—
— IV. és V. kötet: Erdy-codex. Egy-egy kötet	4.—
— VI. kötet: Tihanyi-codex. — Kazinczy-codex. — Horvát-codex	4.—
— VII. kötet: Ehrenfeld-codex. — Simor-codex. — Cornides-codex. — Szent-Krisztina élete. — Vitkovics-codex. — Lányi-codex	4.—
— VIII. kötet: Szent Margit élete. — Példák könyve. — Könyvecske a szent apostoloknak méltóságáról. — Apor-codex. — Kulesár-codex	4.—
— IX. és X. kötet: Érsekújvári-codex. Egy-egy kötet	4.—
— XI. kötet: Debreczeni-codex. — Gömői-codex	4.—
— XII. kötet: Döbrentei-codex. — Teleki-codex	4.—
— XIII. kötet: Festetics-codex. — Pozsonyi-codex. — Keszthelyi-codex. Miskolczi-törödéek	4.—
— XIV. kötet: Lobkovitz-codex. — Bathányi-codex. — Czech-codex	4.—
— XV. kötet: Székelyudvarhelyi codex. — Gnary-codex. — Nádor-codex. — Lázár Zelma-codex. — Birk-codex. — Piry-hártya.	6.—

Megrendelhetők a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalában
Budapest, V., Akadémia-utca 2. sz.